
SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

SOENDANEESCHE

SPRAAKKUNST,

DOOR

S. COOLSMA,
Oud-Zendeling der Nederl. Zendingsvereeniging en Voormalig-Afgevaardigde
van het Nederl. Bijbelgenootschap.

LEIDEN. — A. W. SIJTHOFF'S UITG.-MIJ.

SOENDANEESCHE SPRAAKKUNST.

SOENDANEESCHE

SPRAAKKUNST,

DOOR

S. COOLSMA,
Oud-Zendeling der Nederl. Zendingsvereeniging en Voormalig-Afgevaardigde
van het Nederl. Bijbelgenootschap.

LEIDEN. — A. W. SIJTHOFF.

VOORREDE.

Bij mijn aankomst op West-Java in April 1865 lag het in het minst niet in mijn bedoeling, mij aan eigenlijke taalstudie te wijden. Immers ik kwam er als Zendeling, en wenschte niets anders te zijn. Zou ik echter voor de Soendaneezen, onder wie ik mij vestigde, iets zijn, dan had ik mij natuurlijk hun taal eigen te maken. De weg, om tot dat doel te geraken, was destijds nog geheel ongebaand. Wel vonden wij, eerste Evangelieboden, bij ons optreden een Soendaneesch-Engelsche Woordenlijst, die ook dankbaar ter hand genomen werd, maar, behalve dat deze hoogst onvolledig en geenszins betrouwbaar bleek, miste men er alles in, wat licht had kunnen ontsteken over het wezen der Soendaneesche taal. Ik had dus, evenals mijn mede-zendelingen, zelf den weg te zoeken, en ijverig Soendaneesch te leeren, van den vroegen morgen tot den laten avond, en dat dag aan dag.

Dat werk geschiedde evenwel uitsluitend met een practisch doel. Buitendien: er waren anderen, aan wie de wetenschappelijke beoefening van het Soendaneesch opgedragen was. Ik heb over die mannen gesproken in de Voorrede op mijn Soendaneesch-Hollandsch Woordenboek, en zal het daar gezegde hier niet herhalen. Naar onze overtuiging was dat werk in goede handen, zoodat we de resultaten van de studie dier geleerden konden afwachten, en ons konden bepalen tot ons eigenlijk werk. Ik zou er derhalve ook niet toe gekomen zijn,

mij meer dan bepaald noodig was in de studie der taal te verdiepen, zoo ik er van buiten niet toe ware opgewekt geworden. Van achteren beschouwd, zie ik — en erken ik dankbaar — in den gang dezer voor mijn leven zoo gewichtige aangelegenheid de leiding Gods. Immers, de mannen, die de opdracht ontvangen hadden de middelen, noodig tot de rechte kennis van het Soendaneesch, te bezorgen, zijn de een vóór, de ander na, gevallen, zonder iets te hebben nagelaten, dat ons in die kennis verder had kunnen brengen.

Een eerste opwekking ontving ik in 1867, en wel van de taalgeleerden Dr. H. NEUBRONNER VAN DER TUUK en Dr. A. B. COHEN STUART, bij gelegenheid, dat zij van Batavia een uitstapje maakten naar Bandoeng, en mij te Tjiandjoer een bezoek brachten. Geen van beide Heeren heeft het bij die eerste aansporing gelaten, en dat geldt vooral van Dr. VAN DER TUUK.

In het begin van 1869 was ik, na een vierjarigen zendingsarbeid te Tjiandjoer, overgeplaatst naar Buitenzorg, waar zich ook weldra Dr. VAN DER TUUK voor eenigen tijd kwam vestigen, om zijne aanteekeningen over de Lampoengsche taal uit te werken. Daar hij, ook in verband met die studie, gaarne iets van het destijds nog zoo weinig bekende Soendaneesch wilde weten, zocht hij mij dikwijls op, informeerde naar allerlei, en gaf mij, in ruil voor hetgeen ik hem mededeelde, menigen nuttigen wenk. Hij drong er in onze gesprekken gedurig op aan, dat ik mijne verzameling van woorden, door mij voor eigen gebruik aangelegd, zou uitgeven, en het was naar aanleiding daarvan, dat ik den grondslag legde van mijn Soendaneesch-Hollandsch Woordenboek. De eerste bladen daarvan heeft hij onder de oogen gehad, en zijn goedkeurend oordeel strekte mij tot aanmoediging. Ten gevolge van omstandigheden, in verband staande met mijn werkzaamheden, zag dat boek echter pas 14 jaar later het licht.

Bij de opwekking, van genoemde Heeren uitgegaan, voegde zich die van den toenmaligen Assistent-Resident van Buitenzorg, Mr. S. C. J. W. VAN MUSSCHENBROEK, die zoo warm belang stelde in Indische zaken, niet het minst in de talen. Deze drong

er zeer bij mij op aan, dat ik iets zou schrijven, waaruit men het Soendaneesch kon leeren kennen, en hij wist mijne bedenkingen, gegrond op gebrek aan tijd en bekwaamheid, te overwinnen, zoodat ik aan den arbeid toog, en na mijn vrij zware dagtaak te hebben verricht, in de late avonduren mijne „Handleiding bij de beoefening der Soendaneesche taal" schreef.

Dit boekje was opzettelijk in een beknopten vorm gesteld, en wel om een dubbele reden, door mij in het „Voorwoord" aldus opgegeven: „De groote kosten, aan de uitgave in Indië van een boek, dat eenigen omvang heeft, verbonden, en het vooruitzicht, dat die door het uit den aard der zaak klein debiet niet gedekt zouden kunnen worden, noodzaakte mij beknopt te zijn. Ook afgezien daarvan laat ik uitvoeriger behandeling van dit onderwerp liever over aan iemand, die zich uitsluitend aan taalkundigen arbeid wijden kan, en tevens in staat is zijn werk meer naar de eischen der wetenschap in te richten." Niet, dat er op het oogenblik, waarop deze regelen geschreven werden, reeds zoo „iemand" was. Integendeel, bovenbedoelde geleerden, aan wie de beoefening van het Soendaneesch opgedragen was geweest, waren overleden; maar het was te verwachten, dat het werk weer door dezen of genen zou opgenomen worden.

Het ging niet zoo gemakkelijk als men gemeend had, de „Handleiding" gedrukt te krijgen. Daartoe was een kleine subsidie van het Gouvernement vereischt, maar eerst niet te bekomen. De Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid weigerde zijn steun, omdat de schrijver niet in vergelijking met andere Indische talen getreden was, wat de Directeur voor noodzakelijk hield. Een beschouwing van het Soendaneesch, buiten verband met de zustertalen, kon zijn goedkeurig niet wegdragen. De schrijver daarentegen was van gevoelen, dat hij zich — vooral in zulk een eenvoudig geschrift — niet aan taalvergelijking wagen moest. De Adviseur voor Indische zaken — K. F. Holle — had ook zijn bedenkingen. Reeds hij zag fouten in het geschrift, — zoo drukte hij zich uit — „en wat zou dan een doorwrocht taalkundige er wel van zeggen!" Het zag er dus uit, alsof alleen de schrijver nut van zijn werk zou trekken,

maar de Heer VAN MUSSCHENBROEK dacht er anders over dan de Directeur en de Adviseur, en verdedigde het boekje zóó krachtig, dat de Heer HOLLE het ten slotte voor subsidie aanbeval, op conditie evenwel, dat de schrijver zijn transcriptie van het Soendaneesch, voor zooveel dit boekje betrof, in overeenstemming bracht met het systeem, ontworpen door Dr. ENGELMANN en door de Regeering aangenomen. Die conditie werd aanvaard, waarop een subsidie van *f* 200.— verleend werd. En zoo verscheen dan het boekje in den jare 1873 in het licht, bij de Firma H. M. VAN DORP & C°. te Batavia.

Deze „Handleiding", die het eerste licht ontstak over de regels van het Soendaneesch, werd niet onvriendelijk ontvangen en was betrekkelijk spoedig uitverkocht. Er was destijds meer belangstelling in deze schoone en rijke taal dan tegenwoordig, en ik had dus, wat het debiet aangaat, wel een tweeden druk kunnen geven. Ik deed dit echter niet, want naar mijn inzien moest nu een vollediger en meer uitgewerkte Spraakkunst volgen. Waarom ik zelf toen niet direct de hand aan het werk sloeg, ga ik thans ophelderen.

Niet lang na onze eerste ontmoeting te Buitenzorg deed Dr. VAN DER TUUK mij eens het voorstel, mij aan te bevelen bij het Gouvernement, om te worden belast met de vervaardiging der boeken, noodig tot het aanleeren der Soendaneesche taal, in de plaats van Mr. D. KOORDERS, die overleden was. Ofschoon geenszins ongevoelig voor de eer, die een geleerde als Dr. VAN DER TUUK mij in dat voorstel aandeed, bedankte ik, daar ik in geval van benoeming den dienst der Zending zou moeten verlaten, waartoe ik niet gezind was. Eenigszins anders stond ik tegenover een voorstel, dat dezelfde geleerde mij iets later deed. Hij wilde mij namelijk nu aanbevelen bij het Nederlandsch Bijbelgenootschap, om te worden belast met de vertaling der Heilige Schrift in het Soendaneesch, in de plaats van Dr. ENGELMANN, die eveneens overleden was. Mijn pasgenoemd bezwaar gold hier niet: immers, door de vertaling des Bijbels zou ik de Zending onder de Soendaneezen in haar geheel kunnen dienen, en dat denkbeeld lachte mij zeer toe. Toch had ik ook nu mijn

bedenkingen. Immers, het Bijbelgenootschap was gewoon, van zijn Afgevaardigden niet alleen een vertaling der H. Schrift, maar ook de vervaardiging van linguistische werken te vragen, en daarvoor achtte ik mijzelven niet geschikt. Eerst nadat mij door Dr. VAN DER TUUK de verzekering gegeven was, dat ik van de linguistische werken vrijgesteld zou kunnen worden, stemde ik toe, waarop mij in 1873 de vertaling van het Nieuwe Testament opgedragen werd. Daartoe keerde ik naar de Preanger terug en vestigde mij te Soemĕdang. Na een ingespannen arbeid van drie jaren was de vertaling volbracht, waarop ik naar Nederland terugkeerde om haar te laten drukken. Wel had ik gedurende dat tijdsverloop — gelijk vanzelf spreekt — de studie der taal voortgezet, maar de tijd had mij ten eenenmale ontbroken tot het uitwerken mijner Handleiding.

Het plan was, dat ik na afloop van het drukken met mijn gezin naar Java zou terugkeeren, tot hervatting van het mij dierbaar zendelingswerk onder de Soendaneezen, maar ik ben daarin verhinderd geworden. Het Hoofdbestuur der Nederlandsche Zendingsvereeniging sprak namelijk het verlangen uit, dat ik mij met mijne echtgenoote aan het hoofd van het Zendingshuis zou plaatsen, terwijl het mij tevens met de vertaling van het Oude Testament in het Soendaneesch wenschte te belasten. Ik meende mij te moeten laten leiden, en.... bleef dus in Nederland, arbeidende aan mijn dubbele taak, die mij weinig vrijen tijd liet. [1]) Toch vond ik in deze periode nog gelegenheid, aan mijn Soendaneesch-Hollandsch Woordenboek de laatste hand te leggen en het in druk te geven. [2])

Daar voor het oogenblik geenerlei hulpmiddel voorhanden was, waaruit men de regels van het Soendaneesch kon leeren kennen, schreef ik vóór het Woordenboek een Inleiding, waarin men, behalve eenige algemeene inlichtingen, in een zeer kort bestek het noodzakelijkste, wat iemand, die Soendaneesch leeren wil,

---

[1]) Later nam het Ned. Bijbelgenootschap de kosten van de vertaling en het drukken van het Oude Testament voor zijn rekening.

[2]) Het verscheen in 1884 te Leiden, bij A. W. SIJTHOFF.

moet kennen, bijeen vinden kan. Ik moest het daarbij laten, daar de tijd mij ontbrak om méér te geven, maar meende ook, het daarbij te kunnen laten, nu de Soendaneesche Grammatica van den Heer H. J. Oosting op de komst was.

Niet lang na de verschijning van het Woordenboek vertrok ik naar West-Java, om daar mijne in Nederland volbrachte vertaling van het Oude Testament te herzien. Dit werk, waaraan ik mij drie jaren lang onafgebroken wijdde, bood mij ruime gelegenheid, de verkregen kennis van de taal te vermeerderen, tot de ingeschreven woorden een aanzienlijk aantal toe te voegen, en mijne denkbeelden omtrent de gronden der taal te beproeven. Zoodoende keerde ik welvoorzien in 1889 naar Nederland terug.

Hier had ik nu allereerst op het drukken van den Soendaneeschen Bijbel toe te zien, maar toen dit werk in 1891 afgeloopen was, rees bij mij de vraag: Hoe te handelen ten opzichte van het verzamelde taalmateriaal? Ik herinnerde mij den raad van onzen Beets:

„Laat de leer voor andren staan,
„Daar gij langs zijt opgegaan,"

en besloot, wat ik had voor een ieder verkrijgbaar te stellen, en derhalve eindelijk te doen, wat men reeds voor 20 jaren van mij verlangd had.

Om aan dat plan uitvoering te geven, wendde ik mij bij missive van 14 Januari 1891 tot den Minister van Koloniën, en bood aan te bezorgen: ten eerste, een nieuwe editie van mijn Soendaneesch-Hollandsch Woordenboek, belangrijk vermeerderd; ten tweede, een Spraakkunst van het Soendaneesch, en ten derde, een Hollandsch-Soendaneesch Woordenboek. Laatstgenoemd boek zou ik hebben vervaardigd in vereeniging met den Heer C. Albers, te Meester-Cornelis, die er reeds veel stof voor verzameld had. De Minister won over dit een en ander het gevoelen in van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, en antwoordde mij bij missive van 31 October 1891 het volgende: „Door den Gouverneur zijn geen termen gevonden om de subsidieering aan te bevelen van een Soendaneesch-

Hollandsch Woordenboek, noch van een Hollandsch-Soendaneesch Woordenboek. Daarentegen zou de uitgaaf van een supplement op uw Woordenboek en van eene Soendaneesche Grammatica voor subsidieering in aanmerking kunnen komen, wanneer namelijk voor zooveel laatstbedoeld werk betreft, het daarover in Indië uit te spreken oordeel gunstig mocht luiden."

Met eenig leedwezen ontving ik dit antwoord der Regeering. Nu ik er tijd en gelegenheid voor had, zou ik gaarne voor een volledig stel bruikbare en doelmatige leermiddelen gezorgd hebben, en had de Regeering mijn voorstel aangenomen, dan zou ik met die drie boeken waarschijnlijk in 1897 gereed zijn gekomen en waren zij, die om de een of andere reden zich van het Soendaneesch hebben te bedienen, behoorlijk voorzien geworden. Het aanbod, mij nu gedaan, was voor mij onaannemelijk, en ik heb er dan ook voor moeten bedanken. Toen ik voor vele jaren Javaansch en Maleisch had te leeren, heb ik zooveel last van Supplementen gehad, dat ik niemand met zoo iets wensch te plagen. En wat de Spraakkunst betreft: de gestelde voorwaarde was voor mij te bezwaarlijk. Zonder steun zou (wat dan nu ook gebleken is) het schrijven van een Grammatica zeer lang duren; buitendien was de verschijning afhankelijk gesteld van mij onbekende personen in het verre Oosten, en ten slotte raakte die conditie ook wel eenigszins mijn eer.

In stede dus van dat plan uit te voeren, nam ik met goedvinden van het Hoofdbestuur der Nederlandsche Zendingsvereeniging mijne plaats weer in aan het hoofd van het Zendingshuis. Al laten de verschillende werkzaamheden, aan deze betrekking verbonden, weinig tijd over voor vrije studie, toch was het mij mogelijk deze Spraakkunst op stapel te zetten, er nu en dan een uitgespaard uurtje aan te besteden, en haar nu in zee te laten gaan. Met den boven geciteerden raad van Beets in de gedachten heb ik gemeend, wat ik in dit opzicht had, ten beste te moeten geven, en dat thans te moeten doen. Ik had aan de volmaking dezer Grammatica nog lang kunnen arbeiden; om iets te noemen had ik gaarne nog eens aandachtig mijn Soendaneesche geschriften willen herlezen, maar.... de tijd, daartoe

noodig, was niet te vinden. En nu de dag in het verschiet kwam, op welken ik vóór 40 jaren tot den arbeid in de Zending op West-Java — dus óók tot de beoefening van het Soendaneesch — afgevaardigd werd, meende ik goed te doen, mij met de voltooiing van dit boek te haasten, en dien gedenkdag te moeten eeren met de uitgave van deze Spraakkunst. Tot mijn blijdschap vond ik de Firma A. W. SIJTHOFF bereid, mij daartoe de behulpzame hand te bieden. Kleeft aan mijn arbeid misschien menige onvolkomenheid, haar werk verdient voorzeker allen lof. We vertrouwen, door ons gemeenschappelijk pogen, de kennis van de schoone en rijke, maar te weinig gekende en geachte Soendaneesche taal, opnieuw een schrede verder te hebben gebracht.

Rotterdam. S. COOLSMA.

INHOUD.

Etymologie.

Syntaxis.

I. De Soendaneesche taal.

Het Soendaneesch behoort tot de familie van talen, welke men de Maleisch-Polynesische noemt. Het is nauw verwant aan het Javaansch en Maleisch, vooral aan het eerstgenoemde, en wordt gesproken over geheel West-Java, d. i. in de residenties Preanger-Regentschappen, Cheribon, Batavia, Bantam en in de voormalige residentie Krawang. Dit kan echter niet worden gezegd zonder eenige beperking. Op de hoofdplaats Batavia namelijk en in de ommelanden is het zoogenaamde Bataviaasch Maleisch de hoofdtaal. De taal van Noord-Bantam is een ruw mengelmoes, waarvan Javaansche woorden het hoofdbestanddeel uitmaken. Langs de Noorder-kuststrook van Krawang en in het Westelijk deel van Noord-Cheribon praedomineert mede een Javaansch dialect. De strook langs de Zuidkust van West-Java, met name van de Djampangs en van Zuid-Bantam, is bij de ontwikkeling der taal in het centrum der Soendalanden achtergebleven, en naar de oostelijke grens van West-Java gaat de taal geleidelijk in het Javaansch over. — Sprekende van het Soendaneesch bedoelen we dus in 't algemeen de taal van West-Java, maar bepaaldelijk die van de Preanger, van Zuid-Cheribon, van de zuidelijke helft der afdeeling Buitenzorg, van de zuidelijke helft van Krawang en van Zuid-Bantam. In het centrum echter der Soendalanden (Bandoeng, Soemĕdang, Soekapoera, Garoet, Tjiandjoer, Soekaboemi, Buitenzorg) is de taal het rijkst en het meest beschaafd; dáár heeft zij zich tot een geschreven taal ontwikkeld, en zij is het, wier regelen in deze Spraakkunst **§ 1.**

beschreven worden. Behoudens enkele plaatselijke eigenaardigheden treft men in dit uitgestrekt gebied één en dezelfde taal aan. De afwijkingen in de Djampangs en in Zuid-Bantam raken het eigenlijk wezen der taal niet, maar vloeien voort uit de afgezonderde ligging, en bepalen zich in hoofdzaak tot het gemis aan hooge woorden, zoodat men in deze streken niet zulk een onderscheid maakt in rang, stand en leeftijd als in het centrum der Soendalanden (§ 9). Afgezien hiervan mag gezegd worden, dat het Soendaneesch geen dialecten heeft, maar slechts ééne taal vormt.

Aanm. Over het Zuid-Bantamsch is in 1890 licht ontstoken door J. J. MEIJER, in de Bijdragen tot de T., L. en Volkenkunde van N.-I. Zie Bijdrage tot de kennis van het Bantĕnsch dialect, 5de Volgreeks V; Proeve van Zuid-Bant. Poëzie, ald.; Tjarita ki Asdoera, 5de Volgr. VI; Badoejsche Pantoenverhalen, ald.

II. Schrift en uitspraak.

§ 2. De Soendaneezen hebben geen eigen letterschrift (letter, d. i. medeklinker, en zoo ook letterschrift = *aksara*). Zij bedienen zich èn van het Javaansche (*aksara Djawa*), hetwelk de oudste rechten heeft, èn van het Arabische (*aksara Arab*, ook wel *Djadjawan*, zie Woordenboek, geheeten, het zoogen. [1]) pégonschrift). Daar het Arabisch karakter het schrift is van de *langgar's* en *pasantren's* (Moh. scholen), kan het niet verwonderen, dat het tegenwoordig den voorrang heeft. Ook ons letterschrift is reeds aan velen bekend, en daar hiermede zoowel de Soendaneesche als de vreemde woorden veel nauwkeuriger zijn weer te geven dan met een der eerstgenoemde letterschriften, is bevordering der kennis en van het algemeen gebruik van ons letterschrift (*aksara Walanda*) zeer aan te bevelen.

---

[1]) Vgl. VETH, Java, I 435, 445; III 450.

Het **alphabet**, aan de Javanen ontleend, telt **achttien** medeklinkers. De klinkers worden in het alphabet niet vermeld. Naar Soendaneesche volgorde worden de medeklinkers met onze teekens aldus geschreven: *h*, *n*, *tj*, *r*, *k*, *d*, *t*, *s*, *w*, *l*, *p*, *dj*, *j* (*y*), *nj*, *m*, *g*, *b* en *ng*. Deze letters worden alle uitgesproken met den a-klank achter zich (§ 6 [e]), dus: *ha*, *na*, *tja*, enz. Naar de derde, vierde en vijfde letter noemt men het alphabet *Tjatjarakan*. Het Javaansche alphabet heeft tusschen de *p* en de *dj* een tweede *d*, de tong-*då* geheeten, in onderscheiding van de eerste *d*, welke men tand-*då* noemt; ook heeft het tusschen de *b* en de *ng* nog een tweede *t*, welke den naam draagt van tong-*tå*, terwijl de eerste *t* den naam draagt van tand-*tå*. Het Soendaneesch mist deze tongletters, maar men schrijft de tandletter *d* met het teeken, dat in het Javaansch voor de tongletter *d* wordt gebezigd. § 3.

Ten aanzien van de **uitspraak der medeklinkers** is slechts het volgende op te merken: de *h* is aan het einde van een lettergreep scherp, ongeveer als onze ch. Sluit zij een woord en krijgt dit een achtervoegsel, dan behoudt zij dien scherpen klank, zoodat b. v. *minoehan*, v. *pinoeh*, uit te spreken is als *minoechan*. — De *k* wordt aan 't einde van een woord niet opgeslokt, gelijk wel bij naburige talen geschiedt, maar helder uitgesproken [1]). — De *g* is zacht, zooals b. v. in het Friesch. — Waar de *j* achter een *d*, *n* of *t* voorkomt en als afzonderlijke letter moet beschouwd worden, doet men wel, deze letter met *y* te schrijven, ter onderscheiding van de *j* in de letters *tj*, *dj* en *nj*, die met de *t*, *d* en *n* slechts ééne letter vormt en daarvan dus nooit gescheiden mag worden. Hetzelfde geldt van de *ng*, die steeds in haar geheel moet worden gelaten. § 4.

Er zijn, zoo men de toonlooze *e* meetelt, **zeven klinkers**, namelijk: *a*, *i*, *oe*, *e*, *o*, *ĕ* en *eu*. De *a* klinkt in 't algemeen open als onze opene en gesloten als onze geslotene *a*. In sommige § 5.

---

[1]) Zie b. v. De Hollander, Mal. taal- en letterk., 6[de] druk, bl. 19 en 20.

woorden, z. a. *atji*, *andjeun*, *ladjĕng* en *mandjing* heeft zij een klank als dien, waarmede men gewoonlijk deze letter in den naam Antje hoort uitspreken. — De *i* en *oe* zijn altijd zacht. De *e* daarentegen is immer scherp. De *o* eveneens; slechts in enkele woorden, b. v. *bodo* en *bodjo*, klinkt zij minder scherp. — De *ĕ*, uit te spreken als onze stomme *e*, is eigenlijk geen klinker, want zij dient slechts om in een woord een kleine scheiding tusschen een paar medeklinkers te maken, wier uitspraak gezamenlijk anders moeilijk zou zijn of niet aangenaam zou klinken. — De *eu* wordt vol en lang uitgesproken, en klinkt ongeveer als onze *u* in kunnen, als men in de uitspraak der eerste lettergreep de *n* loslaat en dus uitspreekt: ku-nnen.

§ 6. Het Javaansch-Soendaneesche letterschrift kan men leeren kennen uit de bijgevoegde tafel. — Aangaande dit schrift is nog het volgende op te merken:

a. Het wordt geschreven van de linker- naar de rechterhand.

b. De medeklinker op zichzelf, zonder klinkerteeken, draagt den naam van *nga-lĕgĕna*, volledig *aksara ngalĕgĕna* (vgl. Woordenb.).

c. De weinige kapitale letters worden zelden gebruikt.

d. De *pasangan* wijst aan, dat de voorafgaande medeklinker gesloten is en een nieuwe lettergreep begint. Hij sluit dus de vorige lettergreep en is tevens de aanvangsletter van een nieuwe. Dit letterteeken staat soms naast, maar meestal onder de voorafgaande en door hetzelve gesloten medeklinker. De wijze, waarop dit gewoonlijk geschiedt, is op de tafel uitgedrukt. In plaats van de *pasangan* schrijven onervarenen ook wel de *pamaeh* (het doodteeken), gevolgd door den gewonen medeklinker, maar deze manier is omslachtig. Men schrijft dan b. v. ꦱꦤ꧀‌ꦠꦶ in plaats van ꦱꦤ꧀ꦠꦶ

e. De klinkers dragen den naam van *Rarangken*, welk woord de beteekenis heeft van: *tuig*, *bekleedsel*, *versiersel*. Voor de *a*, tenzij staande aan het begin van een woord of lettergreep, is geen teeken, omdat elke der 18 *aksara's* uit haren aard den *a*-klank heeft. Door het plaatsen van een

klinkerteeken boven, onder of naast den medeklinker (op de wijze als op de tafel is aangegeven) ontneemt men aan dien medeklinker den a-klank en vervangt dien door den klinker, dien men aan het letterteeken toevoegt. De namen der klinkers vindt men op de tafel. Ter onderscheiding van de *pamĕpĕt* of *ĕ* had men eertijds voor de *eu* geen eigen naam: beide klinkers werden eenvoudig *pamĕpĕt* genoemd. In den laatsten tijd heeft men voor de *eu* den naam *paneuleung* aangenomen, maar het onderscheid in klank tusschen *ĕ* en *eu* wordt in het Javaansch-Soendaneesche schrift tot heden niet uitgedrukt.

f. Voor de klinkers aan het begin van een woord of lettergreep heeft men een ouden en een nieuwen vorm, welke beide een plaats op onze tafel gevonden hebben. De nieuwe vorm is pas voor weinige jaren ingevoerd, wordt alleen in boekjes op last van het Gouvernement gedrukt aangetroffen, en zal vermoedelijk zich niet gemakkelijk het burgerrecht veroveren.

g. Tot de *rarangken* worden ook gerekend de volgende zeven teekens: 1. de *pangwisad* of sluit-*h*, dienende om een lettergreep of woord met *h* te sluiten; 2. de *pangreureu*, tot uitdrukking van den *rĕ-* of *reu*-klank; 3. de *pangwilĕt*, tot uitdrukking van den *lĕ-* of *leu*-klank; 4. de *panjakra* of *ra*-klank, welke te beschouwen is als *pasangan ra*; 5. de *panglajar* of sluit-*r*, dienende om een lettergreep of woord met *r* te sluiten; 6. de *pamingkal*, welke dienst doet als *pasangan ja*, maar eigenlijk de waarde heeft van *ija*, zoodat een woord als ꦱꦢꦾ eigenlijk niet *sadya*, maar *sadija* moet gelezen worden, en 7. de *panjĕtjĕk* of sluit-*ng*, dienende om een lettergreep of woord met *ng* te sluiten.

h. Tot de *rarangken* worden ook nog gerekend de weinige leesteekens of *tjindĕk*, en wel: 1. de *pamaeh*, het doodteeken, dienende om den voorafgaanden medeklinker als gesloten aan te duiden, dus om den klank te dooden; 2. de *pangradjek*, het verdubbelingsteeken, zijnde eigenlijk de Maleische *angka doewa* of cijfer twee, welk teeken tot verdubbeling gebezigd wordt bij het Mal. schrift en dient om aan te duiden, dat in het lezen de lettergreep òf het woord, waarachter het gevoegd is,

moet worden herhaald; 3. twee *pada's* of rustteekens, tot aanduiding van een lange of korte rust, en 4. een teeken, dat geplaatst wordt aan het begin van een brief of geschrift.

§ 7. Het Arabisch-Soendaneesche letterschrift kan men eveneens leeren kennen uit de bijgevoegde tafel. — Ten opzichte van dit schrift valt nog het volgende op te merken:

a. Het wordt geschreven van de rechter- naar de linkerhand.

b. De drie-en-dertig letters van dit alphabet komen alle in Soendaneesche geschriften voor, maar de *tz*, *ch*, *dz*, *z*, *sj*, *ts*, *dl*, *th*, *thl*, *a* (*ain*), *g* (*ghain*), *f* en *q* kunnen alleen te pas komen in vreemde, liefst Arabische woorden, en ze worden in de uitspraak door de met haar het meest overeenkomende Soendaneesche letter vervangen, omdat de Soendaneezen deze letters niet goed kunnen uitspreken.

c. De wijze, waarop de letters worden samengevoegd enz., is op de tafel aangewezen.

d. De klinkers bij dit Arabisch-Soendaneesche schrift dragen den naam van *erab*, aan het Arabisch ontleend (عاراب). De *a* heet *djabar* of *pangdjabar*, en wordt uitgedrukt door de fatah, een schuins liggend streepje boven de letter: بَ; de *i* heet *djeër* of *pangdjeër*, en wordt uitgedrukt door de kesra, een schuins liggend streepje onder de letter: بِ; de *oe* het *peës* of *pameës*, en wordt uitgedrukt door de dlamma, een kleine ﻭ boven de letter: بُ, waaraan echter, zeker om den langen klank beter te kunnen weergeven, steeds een ﻭ achter den medeklinker wordt toegevoegd, zoowel in een gesloten als in een open lettergreep, b. v.: بُو en فُوغ; de *e* heet *paneleng*, en wordt uitgedrukt door een fatah boven de letter, en een ي of *i* achter de letter, op deze wijze: أَيه; de *o* heet *panolong*, en wordt uitgedrukt door een fatah boven de letter en een ﻭ of *oe* achter de letter, op deze wijze: بَول. Voor de *ĕ* en de *eu* gebruikt men ook in dit schrift slechts één teeken. Men koos

daa
ged
zek
waa
was
teek
e.
nam

het
zijnd
bijge
woor

de kl
genaa
naar
van e
diener
hoopi
klink
zijnd
medek
ook w
een o
gedaa
kenne
(§ 6,
wijze:
tasdjie
dienend

dubbeld
teeken.
't einde
is *pang*

daarvoor een hamza ( ), maar gaf er een eenigszins andere gedaante aan. De keuze was met het oog op de toonlooze *e* zeker niet slecht, want de hamza staat in Arabisch schrift dáár, waar geen klinker is en toch iets staan moet; voor de *paneuleung* was de keuze echter ondoelmatig. De gewone vorm van dit teeken is thans ᨛ.

e. Nog eenige andere teekens worden tot de *erab* gerekend, namelijk: 1. de sluit-*t*, ongeveer aldus geschreven: ة of ة, aan het einde van een woord; 2. het teeken , *ra-ha* geheeten, zijnde de uitdrukking *rah,* of anders luidende naar den bijgeschreven klinker; voorkomende aan het einde van een woord; 3. het teeken *lam-alip,* geschreven لا, لا of لا , zijnde de klank *la*; 4. de teekens en , *waoe-ta* en *waoe-ha* genaamd, zijnde de uitdrukkingen *wat* en *wah,* of anders luidende naar den bijgeschreven klinker; voorkomende aan het einde van een woord; 5. de *hamdjah* (hamza), zijnde het teeken ء en dienende ter vervanging van de *alip,* ter vermijding van opeenhooping en soms staande achter een open medeklinker zonder klinkerteeken, b. v. فوترء; 6. de *pamaeh* of het doodteeken, zijnde eenvoudig een punt, welke geplaatst wordt boven een medeklinker, ten teeken, dat hij als gesloten is te beschouwen; ook wordt die punt gezet boven een open *e*, een open *oe* en een open *o*, wat geheel overbodig is, maar, naar het schijnt, gedaan wordt om de ي of و waarboven het staat, te doen kennen als klinkers; 7. de *pangradjek,* boven reeds genoemd (§ 6, *h* 2) en bij dit schrift eveneens in gebruik op dezelfde wijze; 8. de *tasdid* of *panasdid,* zijnde het Arabische teeken *tasdjid,* een kleine *sin,* geplaatst boven een medeklinker, dienende om aan te wijzen, dat die letter moet worden verdubbeld, b. v. اللّٰهُ, en 9. het teeken //, dienende voor leesteeken, ter afscheiding van zinnen, òf als rustteeken, òf aan 't einde van een stuk gebezigd. De naam van dit laatste teeken is *pangnamdjin.*

III. De klemtoon.

§ 8. De Soendaneezen zijn gewoon langzaam en bedaard te spreken, op een eigenaardigen toon (*lagoe*), die zangerig en gerekt klinkt, en door Europeanen niet zonder moeite aangeleerd wordt. Regel is bij het spreken, dat de voorlaatste lettergreep van het woord den klemtoon krijgt, om het even of het een stamwoord dan wel een afgeleid woord geldt. Heeft echter een woord in de voorlaatste lettergreep een toonlooze *e*, maar in de achterste een klinker, zoo krijgt de laatste lettergreep den klemtoon. Dit is evenwel niet zonder uitzondering; bij de woorden *sĕdja* en *dĕngki* b. v. valt de klemtoon op de voorste lettergreep; het woord *kalĕrĕsan* krijgt den toon op de voorlaatste, terwijl het woord *kabĕnĕran* den toon op de derde lettergreep van achteren krijgt. Een verklaring van deze onregelmatigheid is bezwaarlijk te geven. Tweelettergrepige woorden, met een toonlooze *e* in beide lettergrepen, z. a. *bĕnĕr*, *lĕrĕs* en *sĕdĕk*, krijgen den klemtoon op de voorlaatste lettergreep, dus regelmatig, en als zulk een woord een achtervoegsel krijgt, zoo verspringt de klemtoon in den regel op regelmatige wijze naar de laatste lettergreep van het stamwoord. Daarentegen zijn er enkele tweelettergrepige woorden, met een klinker in iedere lettergreep, b. v. *oewang*, waarbij de klemtoon valt op de achterste lettergreep. Door middel van den voorslag *oe* is dit woord afgeleid van den grondvorm *wang*, maar bij de andere, of althans de meeste andere woorden, welke op deze wijze afgeleid zijn, wordt de klemtoon gelegd op den voorslag, tenzij deze een *ĕ* is. Ook bij meerlettergrepige woorden brengt de toonlooze *e* onregelmatigheid teweeg: bij *atjĕlok* en *antjĕloeb* valt de klemtoon op de éérste lettergreep; bij *gĕlĕsĕr* op de voorlaatste (dus regelmatig), maar bij *gĕdĕbong*, *pĕlĕkik*, *bĕlĕwoek* en *tĕtĕlĕpek* op de laatste lettergreep. — Staat een éénlettergrepig woord in verband met een voorafgaand woord, zoo beschouwt men het in het spreken of lezen als tot dat voorafgaande woord te behooren, er een deel van uit te maken, en dan krijgt dat

voorafgaande woord, indien het eveneens éénlettergrepig is, of anders de achterste lettergreep van hetzelve, den klemtoon; b. v. in *si poes*, poes, valt hij op *si*, en in *geura los*, ga heen, valt hij op *ra*. Dit is ook van toepassing op de éénlettergrepige nadrukswijzers *teh* en *mah*, zoodat b. v. in *koering teh* de klemtoon valt op *ring* en in *ijeu mah* op *jeu*. — Het einde van een zin wordt doorgaans zeer gerekt en zangerig uitgesproken, en de voorlaatste lettergreep van den zin krijgt meestal een bijzonderen nadruk.

Aanm. Over de *Nadrukswijzers*, wier functie van anderen aard is dan hetgeen wij onder klemtoon verstaan, zal later gehandeld worden (§ 224 en volg.).

IV. Lĕmĕs en Kasar, of hooge en lage woorden.

Het verschil in rang, stand en leeftijd wordt door den Soendanees, hetzij hij spreekt of schrijft, streng in het oog gehouden en door hem in zijne taal uitgedrukt. Hij heeft daartoe te beschikken over hooge en lage woorden, waarover in 't algemeen het volgende is op te merken: **§ 9.**

a. De gewone taal, en zoo ook het enkele woord, waarvan men zich bedient in het dagelijksch leven, indien geen verschil in rang of stand is uit te drukken, en waarvan zich tevens de meerdere bedient tegen den mindere, heet *basa kasar*, of kortelijk *kasar*, d. i. ruw, grof, onbeschaafd. In het Woordenboek zijn de woorden van deze soort met k. aangeduid. Waar achter een woord geen letter staat, welke het als tot een bepaalde soort behoorende kenmerkt, behoort het aan geen enkelen stand uitsluitend, en dus aan alle standen. In plaats van *kasar* zegt men ook *tjohag*. Eenige bijzonder grove woorden heeten *kasar pisan*, d. i. zeer grof, in 't Woordenboek aangeduid met k. p.

b. De hooge taal, en zoo ook het enkele woord, gebezigd tegen of van een meerdere in rang, stand of leeftijd, heet

basa lĕmĕs, of kortelijk *lĕmĕs*, d. i. fijn, zacht, beschaafd. In het Woordenboek zijn de woorden van deze soort met l. aangeduid. In plaats van *lĕmĕs* zegt men ook wel eens *kawi*, eigenlijk de naam van het Oud-Javaansch, maar in dézen zin op te vatten in de beteekenis van „deftig." Eenige bijzonder fijne of bijzonder beleefde woorden noemt men *lĕmĕs pisan*, in 't Woordenboek met l. p. gemerkt.

c. Buitendien heeft men nog een aantal middenwoorden, *basa sĕdĕng* of kortelijk *sĕdĕng*, en ook wel *basa panĕngah* genoemd, in het Woordenboek aangeduid door s. Deze woorden worden gebruikt als iemand van zichzelven of wel van iemand anders spreekt tot een meerdere, en verder in zoodanige gevallen, waar het lĕmĕs-woord te hoog en het kasar-woord te laag zou zijn.

Voorbeelden ter opheldering: *kodjor* en *modar*, k. p., *paeh*, k., *maot*, s., *poepoes*, l., *palastra*, l. p., sterven, gestorven, dood; *molor*, k. p., *heës*, k., *sasarean*, s., *sare* l., *koelĕm*, l. p., slapen.

A. Oorsprong van dit gebruik.

§ 10. Het gebruik, om het verschil in rang, stand en leeftijd in de taal uit te drukken, strekt zich in het Javaansch „tot het grootste gedeelte van de meest gebruikelijke woorden" uit [1]). Men onderscheidt daarom in het Javaansch ook bepaalde taalsoorten, en wel: de platte taal (ngoko), de beleefde taal (krâmâ) en de middeltaal (madyâ). Daarbij komen dan nog een aantal bijzonder lage (ngoko handap) en bijzonder hooge (krâmâ inggil) woorden. Het Soendaneesch drukt het verschil in rang, stand en leeftijd eveneens in de taal uit, maar in veel beperkter mate. Men mag hier niet spreken van een hooge en lage taal, maar slechts van hooge en lage woorden. Dit zal duidelijk worden door de opmerking, dat het Soendaneesch niet veel meer dan vier honderd lage (gewone) woorden telt, waarvan een daaraan beantwoordend hoog woord kan worden opgegeven. En een hoog woord zonder een overeenkomstig laag is er niet.

---

[1]) Roorda, Jav. Gramm. 1874, § 4.

Dit gebruik is bij de Soendaneezen zeer waarschijnlijk ontstaan uit navolging van de Javanen, die, naar luid der geschiedenis, in vroegeren tijd een grooten invloed op West-Java uitoefenden en in wie de minder begaafde en minder ontwikkelde, of ook wel overheerschte, Soendaneezen hunne voorbeelden zagen [1]). Het ontstaan van dat eigenaardig gebruik bij de Javanen, om het verschil tusschen mensch en mensch ook in de taal te doen uitkomen, wordt verklaard uit het kastenwezen, door de Hindoes naar Java overgebracht. En toen nu de Soendaneezen onder de overheersching der Javanen geraakten, en bovendien Javaansche geschriften gingen lezen, namen zij van hen dat gebruik als vanzelf over. Van de ruim 400 Soendaneesche hooge woorden komt het drie-vierde gedeelte in het Javaansch voor. Slechts één-vierde wordt in het Javaansch niet gevonden. Van de overeenkomstige 400 lage woorden worden ongeveer 275 of $^{11}/_{16}$ gedeelte ook in het Javaansch aangetroffen. § 11.

Onder de hooge woorden, welke blijkbaar van Javaansche afkomst zijn, heerscht groote onregelmatigheid. Een kleine honderd woorden, welke in 't Soendaneesch hoog zijn, worden in 't Javaansche Woordenboek opgegeven als te zijn krâmâ-ngoko, d. i. aan die beide taalsoorten gemeen; een twintigtal behoort tot de ngoko-woorden; een veertigtal tot de krâmâ-inggil of zeer hooge woorden en de overige (p. m. 140) zijn in het Javaansch krâmâ-woorden. Het meest moet men zich hier verwonderen over dat 20-tal woorden, welke in 't Javaansch laag, in 't Soendaneesch beslist hoog zijn. Tot deze behooren: *abot*, l. van *beurat*, zwaar; *anggo*, l. v. *pake*, kleed; *anom*, l. v. *ngora*, jong; *bobot*, l. v. *reuneuh*, zwanger; *goejon*, l. v. *heureuj*, stoeien; *impen*, l. v. *impi*, droomen; *kaloeron*, l. v. *oedoel*, miskraam; *lali*, l. v. *poho*, § 12.

[1]) De Soendaneezen dachten steeds gering over zichzelve, zoodat zij bij het optreden der Zendelingen, die er bij hen op aandrongen tegen hen (de Zendelingen) in de landtaal te spreken, beweerden, dat er eigenlijk geen Soendaneesche taal bestond.

vergeten; *poengkoer*, l. v. *toekang*, achter; *roengoe*, l. v. *denge*, hooren; *sasih* (Jav. *sasi*), l. v. *boelan*, maan, maand; *tamba*, l. v. *oebar*, geneesmiddel; *toenggang*, l. v. *toempak*, rijden (varen) op; *warĕg*, l. v. *seubeuh*, verzadigd zijn, enz. Dit verschijnsel zal wel zóó te verklaren zijn, dat de Soendaneezen het lage Javaansche woord, door den Javaanschen meerdere gebezigd, voor beschaafder hielden dan het overeenkomstige woord in eigen taal, waarom zij dan ook zelf dat opgevangen lage Javaansche woord als hoog van het eigen overeenkomstige woord gingen gebruiken.

§ 13. Van de 400 met genoemde lĕmĕs-woorden overeenkomende kasar-woorden zijn ongeveer honderd in 't Javaansch krâmâ-ngoko; een honderd-vijf-en-zeventigtal staat in 't Jav. Woordenboek opgegeven als ngoko. Dat is dus in de orde. Het restant dezer woorden is eigen aan het Soendaneesch, met uitzondering van een tiental, in het Javaansch tot de krâmâ- of krâmâ-inggil-woorden gerekend. Hiertoe behooren: *arta*, Jav. kr. v. *doewit;* Soendan. *arta* k., *artos* l., geld; — *bedja*, Jav. kr., = *wartos*, kr. v. *warta*; Soendan. *bedja* k., = *warta* k., *wartos* l., bericht; — *boelan* (Jav. *woelan*) kr. v. *sasih* (*sasi*), maan, maand; in 't Soendan. is de orde omgekeerd: *boelan* k., *sasih* l.; — *datang*, Jav. kr. v. *tĕkå*; Soendan. *datang* k., *soemping* l., komen; — *pindah*, Jav. kr.-ingg. v. *pisah*, scheiden. terwijl *ngalih* kr.-ng. is; Soendan. *pindah* k., *ngalih* l., zich verplaatsen, verhuizen; — *soekoe*, Jav. kr. v. *sikil*, terwijl *sampejan* kr.-ingg. is; Soendan.: *soekoe* k., *sampejan* l., *dampal* l. p., voet; — *tamoe*, Jav. kr. v. *dajoh*; Soendan. *tamoe* en *tatamoe* = *semah* k., *tami* en *tatami* l., gast; — *toempak*, Jav. kr. v. *toenggang*, rijden of varen op; Soendan. omgekeerd: *toempak* k., *toenggang* l.; — *wĕrat*, Jav. kr. v. *abot*, zwaar; Soendan. omgekeerd: *beurat* k., *abot* l. — Met het oog op den klank der woorden zou men zeggen, dat het gelijk hier aan de zijde der Soendaneezen is. Intusschen bleek reeds, dat de Javanen niet slaafs door de Soendaneezen nagevolgd zijn. Ook zal de veronderstelling wel niet gewaagd zijn, dat de Javanen in het

verkeer wel eens een Soendaneesch woord zullen hebben overgenomen.

§ 14. De volgende hooge woorden schijnen bepaald eigen aan het Soendaneesch te zijn:

agĕm, l. v. *sĕgoet*, welgemaakt;
angkeng, l. v. *tjangkeng*, lenden;
angkeut, l. v. *gado*, kin;
angob, l. v. *heuaj*, geeuwen;
antĕn (Buitenzorg), l. v. *aja*, zijn (ww.);
antĕp, l. v. *ingkeun*, laat maar;
artos, l. v. *arta*, geld;
atanapi, l. v. *tatapi* en v. *atawa*, maar, of;
atik, l. v. *asoeh*, verzorgen;
atjeuk, l. v. *teteh* = *lantjeuk*, oudere zuster;
babet, l. v. *babit*, iemand wegslingeren;
bandjat, l. v. *handjat*, (uit het water) oprijzen;
beulitan, l. v. *saboek*, gordel;
boemi, l. v. *imah*, huis;
bopeng, l. v. *boĕk*, pokdalig;
damang, l. v. *tjageur*, gezond;
djadjap, l. v. *anteur*, geleiden;
ebog, l. v. *ngĕdĕng*, nederliggen;
ĕmbi, l. v. *bibi*, tante;
ĕngah, l. v. *ngangah*, den mond openen;
galeuh, l. v. *beuli*, koopen;
gamboeh, l. v. *bisoel*, zweer;
gedeng, l. v. *gigir*, zijde (v. 't lichaam);
gĕntra, l. v. *sowara*, stem;
geubis, l. v. *laboeh* en *ragrag*, vallen;
gimbar, l. v. *boebar*, uiteengaan;
goemira, l. v. *atoh*, blijde;
gohgoj, l. v. *batoek*, hoesten;
hadjat (Ar.), l. v. *sidĕkah* (Ar.), aalmoes, maaltijd;
hĕlaran, l. v. *iring-iringan*, optocht;
hojong, l. v. *hajang*, wenschen;

imbit, l. v., *birit*, bil;
impas, l. v. *bebas*, afbetaald;
kagoengan, l. v. *boga*, bezitten;
kahampangan, l. v. *kiih*, een kleine boodschap doen;
kakarek, l. v. *kakara*, pas;
kasaj, l. v. *pangroeroe*, voorwerp om zich te reinigen;
katoeran, l. v. *bageja*, wees welkom;
koeris, l. v. *bangsar*, pokken;
kopejah (Ar.), l. v. *kĕrĕpoes*, mutsje, kapje;
koreng, l. v. *radang*, uitslag en van *rodek*, hoofdzeer;
(*nga*)*lamar*, l. v. *nanjaän*, (een meisje of vrouw) ten huwelijk vragen;
lamboet, l. v. *beuteung*, buik;
landjang, l. v. *tjawene*, jongedochter;
langsip, l. v. *koeroe*, mager;
lantjeuk, l. v. *kakang* en v. *teteh*, oudere broeder (of zuster);
larang, l. v. *tjaram*, verbieden;
(*nga*)*lawaj*, l. v. *ngeujeuk*, garen gereedmaken voor het weven;
leueut, l. v. *inoem*, drinken;
lijang-andoet, l. v. *lijang-tai*, anus;
loedah, l. v. *tjidoeh*, speeksel;
loega, l. v. *oetah*, braken;
liron, l. v. *noekeur*, ruilen;
maktos, l. v. *makta*, gereed;
mamas, l. v. *sirit*, mannelijkheid (zie *pĕlat*);
moerangkalih, l. v. *boedak*, kind;
momok, l. v. *heuntjeut*, vrouwelijkheid;
nikah (Ar.); l. v. *kawin*, trouwen;
njantĕn, l. v. *njana*, meenen;
oedĕl, l. v. *boedjal*, navel;
oentang, l. v. *koetoe*, luis;
olol, l. v. *leho*, snot;
owo, l. v. *djoeroe*, baren;
padaharan = *lamboet*, l. v. *beuteung*, buik;
paha, l. v. *pingping*, dij;

palaj, l. v. *tjape*, vermoeid;
palaj-dahar, l. v. *ponjo*, hongeren, honger;
palaj-ngaleueut, l. v. *halabhab*, dorst hebben; dorst;
pameres, l. v. *sisir*, haarkam;
pameunteu, l. v. *beungeut* en *raraj*, gelaat;
parijos, l. v. *pariksa*, onderzoek;
paripaos, l. v. *paribasa*, spreekwoord;
paseuk, l. v. *lisa*, neet;
pĕlat, l. v. *sirit*, zie *mamas*;
pĕrtjantĕn, l. v. *pĕrtjaja*, gelooven;
peuseul, l. v. *pĕntjet*, uitknijpen;
pinareup, l. v. *soesoe*, vrouwenborst;
poejĕng, l. v. *rijeut*, hoofdpijn;
poendaj (*moendaj*), l. v. *ngaroengkoep*, het net uitwerpen;
poentang = *oentang*, l. v. *koetoe*, luis;
rĕdjag, l. v. *risi*, beangst;
rĕmpag, l. v. *rĕmpoeg*, overeenstemmen;
rĕsak, l. v. *roeksak*, verwoest;
roegĕl, l. v. *hese*, moeilijk;
roembah, l. v. *halis*, wenkbrauw;
salĕmpaj, l. v. *sapoe-tangan*, zakdoek:
sanggoel, l. v. *gĕloeng*, haarwrong;
sangsang-pioendjoek, l. v. *talatah*, mondelinge boodschap;
saniskantĕn, l. v. *saniskara*, allen, alles;
saoem (Ar.), l. v. *poewasa*, vasten;
sapĕrtos, l. v. *sapĕrti* en *tjara*, gelijk;
saroeng-tjagak, l. v. *tjalana*, broek;
sĕbat, l. v. *sĕboet*, vermelden;
seëp, l. v. *bejak*, op;
sĕmi, l. v. *sĕmoe*, voorkomen, schijnen;
serang, l. v. *sawah*, nat rijstveld;
sidejang, l. v. *sidoeroe*, zich warmen bij het vuur;
sindang, l. v. *simpang*, op zijde gaan;
singkah = *sindang*;
singloer = *loeron*, l. v. *toekeur*, ruilen;
soegri, l. v. *sakoer*, allen, alles;

soemping, l. v. *datang*, aankomen;
soepantěn, l. v. *soepaja*, opdat;
soer, l. v. *pok*, werkw. tusschenw. voor: spreken;
sondong, l. v. *sampak*, aantreffen:
taär, l. v. *tarang*, voorhoofd;
tamboet, l. v. *indjeum*, leenen;
tampekan, l. v. *krěnda*, sirihdoos;
tampi, l. v. *tampa* en *tarima*, ontvangen;
tanggaj, l. v. *koekoe*, nagel;
tangtos, l. v. *tangtoe*, zeker;
tawis, l. v. *tanda*, teeken;
tělěg, l. v. *teureuj*, doorslikken;
tělěn = *tělěg;*
těpa, l. v. *tinoen*, weven;
tjěpil, l. v. *tjeuli*, oor;
tjětjěpan, l. v. *koeraboe*, oorsiersel;
toejoen, l. v. *toengtoen*, leiden;
walon, l. v. *djawab*, antwoord;
waos, l. v. *hoentoe* en *tjareham*, tand, kies;
wěra, l. v. *sewot*, drift, gramschap;
(*ngawě*)*wěrat*(*an*), l. v. *mihape*, in bewaring geven, toevertrouwen.

B. Vorming der hooge woorden.

§ 15. De hooge woorden zijn ten deele van de lage gevormd, en dan meestal door verandering van den uitgang. Op de volgende wijze is men daarbij te werk gegaan:

a. Een *a* in de laatste opene lettergreep wordt veranderd in *i*, b. v.: *djaba*, l. *djabi*, buiten; *nagara*, l. *nagari*, stad; *oetama*, l. *oetami*, uitmuntend; *prajoga*, l. *prajogi*, betamelijk; *roepa*, l. *roepi*, gedaante; *tampa*, l. *tampi*, ontvangen; *tjoba*, l. *tjobi*, beproeven. Onregelmatig is *oetawi*, l. v. *atawa*, of. — Deze hooge woorden zijn alle van Javaanschen oorsprong. *Djalmi*, l. v. *djalma*, is in 't Javaansch kr.-ng., evenals *djalma*.

b. Een *oe* in de laatste lettergreep wordt veranderd in *a*,

welke dan, als zij open is, wel eens een *h* achter zich neemt. Heeft de voorlaatste lettergreep een *oe*, zoo wordt die verzacht tot *ĕ*. Voorb.: *rĕmpoeg*, l. *rĕmpag*, overeenstemmen; *sĕboet*, l. *sĕbat*, vermelden; *tĕpoeng*, l. *tĕpang*, samentreffen; *koedoe*, l. *kĕdah*, moeten; *loepoet*, l. *lĕpat*, missen; *moenggoeh*, l. *mĕnggah*, wat betreft. — *Oe* wordt ook wel eens in *i* veranderd, b. v.: *sĕmoe*, l. *sĕmi*, voorkomen, schijnen. — Van deze hooge woorden zijn alleen *rĕmpag* en *sĕmi* eigen aan het Soendaneesch.

c. De uitgang *ra* wordt veranderd in *ntĕn*, b. v.: *hampoera*, l. *hampoentĕn*, vergiffenis; *kira*, l. *kintĕn*, denken; *saniskara*, l. *saniskantĕn*, allen, alles. Het laatste hooge woord is Soendaneesch, de overige woorden zijn Javaansch. — Op dezelfde wijze worden de uitgangen *na* en *ja* veranderd, b. v.: *karana*, l. *karantĕn* (Jav.), want; *njana*, l. *njantĕn*, meenen; *pĕrtjaja*, l. *pĕrtjantĕn*, gelooven; *soepaja*, l. *soepantĕn*, opdat. Ook de beide laatste hooge woorden zijn Javaansch.

d. De uitgangen *ri* en *rim* worden veranderd in *ntoen*, b. v.: *kari*, l. *kantoen*, overblijven; *kirim*, l. *kintoen*, zenden. Beide hooge woorden zijn Javaansch.

e. De uitgang *os* treedt in plaats der volgende uitgangen: 1. van *a*, b. v.: *arta*, l. *artos*, geld; *makta*, l. *maktos*, gereed (vgl. boven *a*); 2. van *sa*, b. v.: *paribasa*, l. *paripaos* (met verandering van *b* in *p*), spreekwoord; *rasa*, l. *raos*, gevoelen; 3. van *ta*, b. v.: *tjarita*, l. *tjarijos*, verhaal; 4. van *ksa*, b. v.: *pariksa*, l. *parijos*, onderzoek; 5. van *an*, b. v.: *dangdan*, l. *dangdos*, gereed; 6. van *da*, b. v.: *waspada*, l. *waspaos*, helder inzien; 7. van *i*, b. v.: *arti*, l. *artos* (id. *harti*, l. *hartos*), verstaan; *bakti*, l. *baktos*, huldebewijs; *ganti*, l. *gĕntos* (met verzachting van de *a* in *ĕ*), vervangen; *jakti*, l. *jaktos*, waar; *sapĕrti*, l. *sapĕrtos*, gelijk; 8. van *in*, b. v.: *batin*, l. *batos*, gemoed; 9. van *ir*, b. v.: *hawatir*, l. *hawatos*, medelijden; 10. van *is*, b. v. *tjawis*, l. *tjijos*, gereed (met verandering der *a* in de eerste lettergreep in *i*; de *w* en *j* zijn eenvoudig overgangsletters); 11. van *si*, b. v.: *pĕrmisi*, l. *pĕrmijos*, vergunning, en 12. van *oe*, b. v.: *tangtoe*, l. *tangtos*, zeker (vgl.

boven *b*). Op *maktos*, *paripaos*, *parijos*, *sapĕrtos* en *tangtos* na, vinden we al de onder *e* vermelde hooge woorden in 't Javaansch terug.

f. De uitgang *djĕng* vervangt de uitgangen: 1. *djoe*, b. v.: *ladjoe*, l. *ladjĕng*, voortgaan; *padjoe*, l. *padjĕng*, voortgaan; 2. *joe*, b. v.: *pajoe*, l. *padjĕng*, van de hand gaan; 3. *joeng*, b. v.: *pajoeng*, l. *padjĕng*, zonne- en regenscherm; 4. *roe*, b. v.: *boeroe*, l. *boedjĕng*, snellen naar; 5. *ja*, (vgl. boven *c*) b. v.: *waloeja*, l. *wiloedjĕng* (met verfijning der *a* in *i*), welvarend; en 6. *rĕp*, b. v.: *arĕp*, l. *adjĕng*, hopen. Al de hier genoemde hooge woorden zijn Javaansch.

g. De uitgang *wis* vervangt *ra* (vgl. echter boven *c*), b. v.: *antara*, l. *antawis*, tusschenruimte; *pĕrkara*, l. *pĕrkawis*, zaak; *watara*, l. *watawis*, ongeveer. Ook deze hooge woorden zijn Javaansch.

h. Vrij wel alleenstaande is de verandering van den uitgang in de volgende woorden: *bakal*, l. *bade* (Jav.), zullen; *beda*, l. *bentĕn* (Jav.), verschil; *gampang*, l. *gampil* (Jav.), gemakkelijk; *impi*, l. *impen* (Jav., beide ng.), droomen; *kakara*, l. *kakarek* (Soend.), pas; *sanggoep*, l. *sanggĕm* (Jav.), op zich nemen; *sidoeroe*, l. *sidejang* (Soend.), zich bij het vuur warmen; *singkir*, l. *singkah* (Soend.), afwijken; *babit*, l. *babet* (Soend.), iemand wegslingeren.

i. In enkele gevallen wordt de klinker in de voorlaatste lettergreep van het kasar-woord veranderd, b. v.: *koerang*, l. *kirang*, ontbreken; *koewat*, l. *kijat*, sterk; *soerat*, l. *sĕrat*, brief; *toelad*, l. *tilad*, voorbeeld. De hier opgegeven hooge woorden zijn alle Javaansch.

j. Zelden worden in beide lettergrepen van het kasar-woord de klinkers veranderd. Een voorbeeld hiervan in *itoeng*, l. *etang*, rekenen. Ook dit hooge woord is Javaansch.

§ 16. De voorbeelden, in de vorige paragraaf gegeven, toonen duidelijk aan, dat het streven, om aan lage woorden door verzachting van klinkers of van den uitgang een beschaafder klank te geven, in het Javaansch aan zeer veel hooge woorden het

aanzijn gegeven heeft. De Soendaneezen volgden hen hierin na. Zij namen daarbij niet slechts hooge woorden over, welke zij door de Javanen reeds aan lage woorden gepaard vonden, maar zetten voor eigen rekening den arbeid voort, door 1°. bij lage Soendaneesche woorden Javaansche te zoeken met overeenkomstige beteekenis, en die als lĕmĕs te gaan gebruiken; 2°. op hunne wijze van lage woorden hooge te vormen, en 3°. de nieuwe wet toe te passen op synoniemen, waarin de Javanen hen ook reeds waren voorgegaan. Wij willen dit laatste nader toelichten.

Bij het zoeken op Javaansch terrein van woorden, om dienst te doen als lĕmĕs bij Soendaneesche woorden van overeenkomstige beteekenis (zie § 16, sub 1°.) gingen de Soendaneezen willekeurig te werk. Soms koos men lage (ngoko), soms gewone (krâmâ-ngoko), soms hooge (krâmâ), soms zeer hooge (krâmâ-inggil) woorden. Van elk volgen hier eenige voorbeelden. De vooropstaande woorden zijn van Javaanschen oorsprong, de achterstaande lage zijn Soendaneesch. **§ 17.**

I. Ngoko-woorden: ***anggo,*** l. v. ***pake,*** aanhebben, gebruiken; ***anom,*** l. v. ***ngora,*** jong; ***bobot,*** l. v. ***reuneuh,*** zwanger; ***goejon,*** l. v. ***heureuj,*** gekscheren; ***kaloeron,*** l. v. ***oedoel,*** miskraam; ***lali*** (ng. v. ***soepe***), l. v. ***poho,*** vergeten; ***liren*** (Jav. ***leren***), l. v. ***eureun,*** rusten; ***poengkoer,*** l. v. ***toekang,*** achter; ***soebaja,*** l. v. ***djangdji,*** belofte; ***tamba,*** l. v. ***oebar,*** geneesmiddel; ***toenggang,*** l. v. ***toempak,*** rijden (of varen) op; ***warĕg,*** l. v. ***seubeuh,*** verzadigd; ***wĕngi,*** l. v. ***peuting,*** nacht.

II. Krâmâ-ngoko-woorden: ***adĕg,*** l. v. ***tangtoeng,*** staan; ***alih,*** l. v. ***pindah,*** verhuizen; ***amboeng,*** l. v. ***ambeu*** en ***tjijoem,*** ruiken; ***ampĕg,*** l. v. ***mĕngi,*** aamborstig; ***anging,*** l. v. ***ngan,*** slechts; ***angkat,*** l. v. ***leumpang,*** gaan; ***aoeb,*** l. v. ***ijoeh,*** schaduw; ***asih,*** l. v. ***njaäh,*** liefhebben; ***baham,*** l. v. ***soengoet,*** mond; ***bantal,*** l. v. ***anggĕl,*** hoofdkussen; ***bantjang,*** l. v. ***djoewal,*** verkoopen; ***damang,*** l. v. ***tjageur,*** gezond; ***dĕkoe,*** l. v. ***toeoer,*** knie; ***dongkap,*** l. v. ***tĕpi,*** komen tot aan; ***ĕmban,*** l. v. ***ais,*** in een doek voor 't lijf dragen; ***jasa,*** l. v. ***bisa,*** kunnen; ***kaget,***

l. v. *reuwas*, verschrikken; *kangkaloeng*, l. v. *kongkorong*, halsketen; *karingĕt*, l. v. *kesang*, zweet; *katja*, l. v. *eunteung*, spiegel; *kawalon*, l. v. *tere*, stief- (vader, enz.); *kĕdap*, l. v. *keudeung*, oogenblik; *kĕdep*, l. v. *kitjeup*, oogwenk; *kĕkĕmbĕn*, l. v. *karembong*, draagdoek; *kĕtjĕr*, l. v. *peureuh*, oogwater; *kiwa*, l. v. *kentja*, linker; *koelawarga*, l. v. *baraja*, bloedverwant; *koeramas*, l. v. *angir*, zich 't hoofd wasschen; *koreng*, l. v. *radang*, uitslag; idem, l. v. *rodek*, hoofdzeer; *lalangse*, l. v. *reregan*, gordijn; (*nga*)*landĕp*, l. v. *ngegel*, bijten; *lambe*, l. v. *biwir*, lip; *liwoeng*, l. v. *bingoeng*, verlegen; *loengsoer*, l. v. *toeroen*, afdalen; *mĕmĕngan* (Jav. *momongan*), l. v. *mĕlang*, bezorgd zijn voor; *mesĕm*, l. v. *imoet*, lachen; *nangis*, l. v. *tjeurik*, weenen; *oelĕs*, l. v. *boeloe*, haar (op 't lichaam); *pangkon*, l. v. *lahoenan*, schoot; *pĕndak*, l. v. *panggih*, vinden; *pĕpĕr*, l. v. *goesar*, de tanden afvijlen; *pilĕg*, l. v. *salesma*, verkouden; *poepoer*, l. v. *paeh*, sterven; *poetoe*, l. v. *intjoe*, kleinkind; *ramboet*, l. v. *boeoek*, hoofdhaar; *sangoe*, l. v. *bĕkĕl*, teerkost; id. l. v. *kedjo* (gekookte) rijst; *saoer*, l. v. *omong*, woord; *sareseh*, l. v. *serewel*, gastvrij; *sĕdĕp*, l. v. *beuki*, gaarne lusten; *sĕndat*, l. v. *paseja*, twisten; *sĕpĕt*, l. v. *kĕsĕd*, wrang; *sĕring*, l. v. *mindĕng*, dikwijls; *simpĕn*, l. v. *teundeun*, wegleggen; *sosotja*, l. v. *pĕrmata*, edelgesteente; *tanghi* (Jav. *tangi*), l. v. *hoedang*, opstaan; *taradjoe*, l. v. *taktak*, schouder; *tatoe*, l. v. *raheut*, wond; *tĕtĕkĕn*, l. v. *iteuk*, staf; *tjalik*, l. v. *andjang*, bezoeken; idem l. v. *dijoek*, zitten; *tjandak*, l. v. *bawa*, brengen; idem l. v. *tjokot*, nemen; *toedoeng*, l. v. *doedoekoej*, hoed; *toemĕnga*, l. v. *tjĕngkat*, het hoofd opheffen; *toengkak*, l. v. *keuneung*, hiel; *wĕlas*, l. v. *karoenja*, medelijden; *woewoeda*, l. v. *tarandjang*, naakt.

III. Krâmâ-woorden: *antos* (kr. v. *anti*), l. v. *dago* en *toenggoe*, wachten; *awis* (kr. v. *arang*), l. v. *mahal*, duur; *awon* (kr. v. *ala*), l. v. *goreng*, leelijk, slecht; *damĕl* (kr. v. *gawe*), l. v. *djijeun*, maaksel; *dintĕn* (kr. v. *dina*), l. v. *poë*, dag; *emoet* (kr. v. *eling* en *ingĕt*), l. v. *ingĕt*, gedenken; *gampil* (kr. v. *gampang*), l. v. *babari* en *gampang*, gemakkelijk; *goemoedjĕng* (Jav. *goedjĕng*, kr. v. *goejoe*), l. v. *seuri*,

lachen; *jaktos* (kr. v. *jakti*), l. v. *ĕnja* en *jakti*, zeker; *kantĕnan* (kr. v. *karoehan*), l. v. *poegoeh*, zeker; *kenging* (kr. v. *kĕna*), l. v. *beunang* en *meunang*, kunnen, verkrijgen; *ladjĕng* (kr. v. *ladjoe)*, l. v. *toeloej*, vervolgen; *lami* (kr. v. *lawas*), l. v. *lawas* en *lila*, lang; *lĕbĕt* (kr. v. *djĕro*), l. v. *asoep* en *djĕro*, ingaan, binnen; *lelepen* (Jav. *lepen*, kr. v. *ali-ali*), l. v. *ali*, ring; *lĕpat* (kr. v. *loepoet*), l. v. *loepoet* en *salah*, mis, verkeerd; *lisah* (kr. v. *lĕnga*), l. v. *minjak*, olie; *manah* (kr. v. *ati*), l. v. *ati* en *hate*, hart; *manawi* (kr. v. *manawa*), l. v. *lamoen*, indien, en v. *soegan*, misschien; *mawi* (kr. v. *mawa*), l. v. *matak*, oorzaak; *oeninga* (kr. v. *wĕroeh*), l. v. *njaho*, weten; *pajoen* (kr. v. *harĕp*), l. v. *hareup*, vóór, en v. *heula*, eerst; *parantos* (kr. v. *paranti*), l. v. *anggeus*, geëindigd, en v. *ĕnggeus*, reeds; *raksoekan* (Jav. *rasoekan*, kr. v. *koelambi*), l. v. *badjoe*, buis; *raos* (kr. v. *rasa*), l. v. *ngeunah*, aangenaam, en v. *rasa*, gevoelen; *rentjang* (kr. v. *batoer* en v. *rewang*), l. v. *batoer*, makker; *saderek*, l. v. *doeloer*, broeder (of zuster); *sae* (kr. v. *bĕtjik*), l. v. *hade*, goed; *sambĕtan* (Jav. *samboetan*, kr. v. *hoetang* en *silihan*), l. v. *hoetang*, schuld; *sami* (kr. v. *sama*), l. v. *pada*, gelijk; *sarĕng* (kr. v. *barĕng*), l. v. *barĕng*, *djeung*, *reudjeung* en *sarta*, met , en ; *sĕpoeh* (kr. v. *toewa*), l. v. *kolot*, oud; *sĕrat* (kr. v. *soerat*), l. v. *soerat* en *toelis*, schrift, brief; *sĕsĕpan* (Jav. *sĕsĕp*, kr. v. *soesoe*), l. v. *oedoed*, sigaret; *sijos* (kr. v. *sida*), evenals *tjijos* l. v. *toeloes*, *waka* en *wara*, voortgang hebben; *sindjang* (kr. v. *djarit*), l. v. *samping*, sarong; *sirah* (kr. v. *ĕndas*), l. v. *hoeloe*, hoofd; *tingal* (kr. v. *dĕlĕng*, vgl. Soend. *deuleu*), evenals *tingali* l. v. *deuleu*, *djeueung* en *tendjo*, zien; *wĕdal* (kr. v. *wĕtoe*), l. v. *bidjil*, uitgaan.

IV. Krâmâ-inggil-woorden: *amĕng*, l. v. *oelin*, spelen; *dahar*, l. v. *hakan*, eten; *djĕnĕngan*, l. v. *ngaran*, naam; *djĕngkar*, l. v. *indit*, vertrekken; *iboe*, l. v. *ĕma* en v. *indoeng*, moeder; *joeswa*, l. v. *oemoer*, leeftijd; *kĕrsa*, l. v. *daek*, *dek* en *rek*, willen; *lingsĕm*, l. v. *era*, zich schamen; *lolos* (Jav. zich heimelijk verwijderen), l. v. *hitoet*, een wind laten; *njalira*, l. v. *sorangen*, alleen zijn; *oedĕng*, l. v. *ikĕt*, hoofddoek;

padaharan, l. v. *beuteung*, buik; *pangamboeng*, l. v. *iroeng*, neus; *paparin* (Jav. *paring*), l. v. *bere* en *bikeun*, geven; *pasarean*, l. v. *astana*, graf; *poetra*, l. v. *anak*, kind; *rama*, l. v. *bapa*, vader; *salira*, l. v. *awak*, lichaam; *sampejan*, l. v. *soekoe*, voet; *sare*, l. v. *heës*, slapen; *siram* (kr.-i. v. *adoes*), l. v. *mandi*, baden; *sotja*, l. v. *mata* en *panon*, oog; *těnggěk*, l. v. *beuheung*, nek; *wĕntis* (kr.-i. v. *poepoe*), l. v. *bitis*, onderbeen.

§ 18. De Soendaneezen, eenmaal den in § 16 beschreven weg ingeslagen zijnde en zich op de markt van het Javaansch van een voorraad woorden om te dienen tot *basa lěmĕs* voorzien hebbende (§ 17), gingen nu verder ook op eigen gelegenheid lěmĕs-woorden vormen (§ 16, sub 2°.). Zij deden dit:

a. Door aan grondvormen, in gebruik als *basa neneh*, d. w. z. lieve, zoete woorden, de waarde van lěmĕs-woorden toe te kennen. Dat deed men b. v. met *akang*, l. v. *kakang*, oudere broeder; *angkeng*, l. v. *tjangkeng*, lenden; *atjeuk*, l. v. *lantjeuk*, oudere zuster; *ĕmbi*, l. v. *bibi*, tante; *ĕngah*, l. v. *ngangah*, den mond openen. — Of ook wel door kleine veranderingen in de bestaande woorden te maken, z. a.: *bandjat*, l. v. *handjat*, uit het water opstijgen; *imbit*, l. v. *birit*, bil; *hojong*, l. v. *hajang*, wenschen; *oentang*, = *poentang* (eigenlijk „aanhangertje"), l. v. *koetoe*, luis; *rĕsak*, l. v. *roeksak*, verwoest; *rowa* (Tjiandjoer), l. v. *loba*, veel, waarvoor men elders als l. *pirang-pirang* gebruikt (Jav., ng.).

b. Door nieuwe woorden te scheppen, hetzij naar analogie van Javaansche vormen, z. a. *artos*, l. v. *arta*, geld; *waos*, l. v. *hoentoe*, tand, kies; — hetzij naar eigen willekeur, z. a.: *atanapi*, l. v. *tatapi*, maar, en van *atawa*, of (naast het Javaansche *oetawi*); *kabeuratan* (eigenlijk 2de pass., bezwaard zijn), l. v. *ngising*, een groote boodschap doen; *kagoengan* (eigenlijk het zelfst. naamw. *kaägoengan*, grootheid), l. v. *boga*, hebben, bezitten; *kahampangan* (eigenlijk 2de pass., verlicht worden, opgelucht raken), l. v. *kiih*, een kleine boodschap doen; *palaj-dahar*, l. v. *ponjo*, eetlust hebben, hongeren; *palaj-*

ngaleueut, l. v. *halabhab*, drinklust hebben, dorst hebben; *sangsang-pioendjoek*, l. v. *talatah*, mondelinge boodschap; *saroeng-tjagak*, l. v. *tjalana*, broek.

De „spraakmakende gemeente" liet het echter niet bij het in §§ 17 en 18 beschreven resultaat, maar ging verder de opgekomen behoefte aan lĕmĕs-woorden bevredigen, door de nieuwe wet toe te passen op synoniemen, waaraan het Soendaneesch zoo rijk is (§ 16, sub 3). Van twee overeenkomstige woorden, waarvan misschien het eene hier, het andere elders thuis behoorde, gewende men zich allengs, het eene bepaaldelijk als hoog woord te gaan gebruiken. Wij merken hieromtrent het volgende op: § 19.

a. Soms schijnt bij de keuze de fijnere of aangenamere klank van het eene woord het de voorkeur te hebben bezorgd boven het andere. Dat was welticht het geval bij *antĕp*, l. v. *ingkeun*, laat maar; *(ng)atik*, l. v. *(ng)asoeh*, een kind oppassen; *dehe* en *ingkab*, l. v. *kelek*, oksel; *galeuh*, l. v. *beuli*, koopen; *gedeng*, l. v. *gigir*, zijde; *geubis*, l. v. *laboeh* en *ragrag*, vallen; *goemira*, l. v. *atoh*, blijde; *gimbar*, l. v. *boebar*, uiteengaan; *impas*, l. v. *bebas*, afbetaald; *kasawat*, l. v. *kasakit*, ziekte; *katoeran*, l. v. *bageja*, wees welkom; *koeris*, l. v. *bangsar*, de pokken; *kopejah*, l. v. *kĕrĕpoes*, mutsje; *lamboet*, l. v. *beuteung*, buik; *landjang*, l. v. *tjawene*, jongedochter; *langsip*, l. v. *koeroe*, mager; *moerangkalih*, l. v. *boedak*, kind; *njĕnjĕpan*, l. v. *moerijang*, koorts; *oedĕl*, l. v. *boedjal*, navel; *(ng)owo*, l. v. *(nga)djoeroe*, baren; *palaj*, l. v. *tjape*, vermoeid; *poejĕng*, l. v. *rijeut*, hoofdpijn; *sĕpit*, l. v. *soenat*, besnijden; *sĕsĕp*, l. v. *seuseup*, zuigen; *soegri*, l. v. *sakoer*, allen; *soemping*, l. v. *datang*, komen; *taär*, l. v. *tarang*, voorhoofd; *tawis*, l. v. *tanda*, teeken; *tikah*, l. v. *kawin*, trouwen; *tĕlĕn*, l. v. *teureuj*, doorslikken; *tjaroge*, l. v. *salaki*, echtgenoot; *tjĕpil*, l. v. *tjeuli*, oor; *toejoen*, l. v. *toengtoen*, leiden; *walon*, l. v. *djawab*, antwoorden. In deze en dergelijke gevallen kan het „*ngeunahna*" of „*raosna*" (de smaak) den doorslag gegeven hebben.

b. Soms daarentegen heeft het hooge woord even groven, ja

wel eens grover klank dan het kasar-woord, zooals bij: *angkeut*, l. v. *gado*, kin; *angob*, l. v. *heuaj*, geeuwen; *atjeuk* en *lantjeuk*, l. v. *teteh*, oudere zuster; *bĕndoe*, l. v. *ambĕk*, toornig; *beulitan*, l. v. *saboek*, gordel; *boemi*, l. v. *imah*, huis; *boerĕj*, l. v. *leutik*, klein; *bopeng*, l. v. *boëk*, pokdalig; *djadjap*, l. v. *anteur*, geleiden; *ebog*, l. v. *ngĕdĕng*, nederliggen; *gamboeh*, l. v. *bisoel*, zweer; *gĕntra*, l. v. *sowara*, stem; *gohgoj*, l. v. *batoek*, hoesten; *hadjat*, l. v. *sidĕkah*, aalmoes, feestmaal; *hĕlaran*, l. v. *iring-iringan*, optocht; *kasaj*, l. v. *pangroeroe*, voorwerp tot reiniging; *lambĕj*, l. v. *biwir*, lip; *larang*, l. v. *tjaram*, verbieden; *leueut*, l. v. *inoem*, drinken; *loedah*, l. v. *tjidoeh*, speeksel; *loega*, l. v. *oetah*, braken; *liron* en *singloer*, l. v. *toekeur*, ruilen; *olol*, l. v. *leho*, snot; *ongkek*, l. v. *reuhak*, fluim, rochel; *paha*, l. v. *pingping*, dij; *pameres*, l. v. *sisir*, kam; *pemeunteu*, l. v. *beungeut* en *raraj*, gelaat; *panangan*, l. v. *leungeun*, hand; *paseuk*, l. v. *lisa*, neet; *peuseul*, l. v. *pĕntjet*, knijpen; *pinareup*, l. v. *soesoe*, vrouwenborst; *poendaj*, l. v. *roengkoep*, uitwerpen van een net; *rĕdjag*, l. v. *risi*, beangst; *reungeu* en *roengoe*, l. v. *denge*, hooren; *roegĕl*, l. v. *hese*, moeilijk; *roembah*, l. v. *halis*, wenkbrauw; *salĕmpaj*, l. v. *sapoe-tangan*, zweetdoek; *sanggoel*, l. v. *gĕloeng*, haarwrong; *saoem*, l. v. *poewasa*, vasten; *seëp*, l. v. *bejak*, op; *serang*, l. v. *sawah*, nat rijstveld; *soer*, l. v. *pok*, werkw. tusschenwerpsel voor spreken; *sondong*, l. v. *sampak*, aantreffen; *tamboet*, l. v. *indjeum*, leenen; *tempekan*, l. v. *krĕnda*, sirihdoos; *tanggaj*, l. v. *koekoe*, vingernagel; *tĕpa*, l. v. *tinoen*, weven; *tjĕtjĕpan*, l. v. *koeraboe*, oorsiersel; *wĕra*, l. v. *sewot*, hevige toorn.

c. In dit hooger en lager stellen van synoniemen waren de Javanen de Soendaneezen voorgegaan, gelijk blijken kan uit het volgende aantal paren van woorden, door de Soendaneezen denkelijk uit het Javaansch overgenomen: *abĕn*, l. v. *adoe*, strijden; *abot*, l. v. *beurat* (Jav. *wĕrat* en orde omgekeerd), zwaar; *agĕng* en *agoeng*, l. v. *gĕde*, groot; *aos*, l. v. *adji* en *watja*, lezen; *damĕl*, l. v. *gawe*, werken; *doehoeng*, l. v. *kĕris*, kris; *ejang*, l. v. *aki* en *nini*, grootvader, grootmoeder; *gandek*,

l. v. ***pandakawan***, bediende; ***goegoerah***, l. v. ***kĕkĕmoe***, den mond spoelen; ***kawon***, l. v. ***kalah***, de nederlaag lijden; ***kĕrsa***, l. v. ***karĕp***, begeerte; ***langkoeng***, l. v. ***leuwih*** (Jav. *loewih*), meer; ***lĕbĕt***, l. v. ***djĕro***, binnen; ***lĕrĕs***, l. v. ***bĕnĕr***, recht; ***manah***, l. v. ***ati*** en ***pikir***, hart; ***manawi***, l. v. ***lamoen***, indien; ***margi***, l. v. ***lantaran***, middel; ***paras***, l. v. ***tjoekoer***, scheren; ***pawon***, l. v. ***dapoer***, keuken; ***raji***, l. v. ***adi***, jongere broeder of zuster; ***sadaja***, l. v. ***kabeh***, allen; ***sangĕt***, l. v. ***bangĕt***, hevig; ***sarĕng***, l. v. ***barĕng***, met; ***sasih***, l. v. ***boelan***, maand; ***tilar***, l. v. ***tinggal***, verlaten; ***tjĕpĕng*** (= ***tjangking***), l. v. ***tjĕkĕl***, aangrijpen.

Aanm. Ook in de Grammatica van ROORDA wordt het ontstaan van hooge woorden verondersteld op deze wijze te zijn geschied. Zie § 92 (2de dr. § 84, kleine letter.)

C. Omvang van het gebruik van hooge woorden.

Lĕmĕs en kasar dienen, gelijk in § 9 reeds gezegd is, om het verschil in rang, stand en leeftijd ook in de taal uit te drukken. De hoogere in rang, stand of leeftijd is de meerdere; t o t en v a n hem worden de hooge woorden gebruikt. Het gebruik daarvan is beperkt tot den mensch en hetgeen tot den mensch in betrekking staat, behalve dat het zich ook eenigszins uitstrekt over de verbinding van zinnen en zinsdeelen. We gaan nu in bijzonderheden aantoonen waarover het loopt, en plaatsen daarbij het kasar-woord voorop. Dat gebruik dan gaat **§ 20.**

1°. O v e r d e n p e r s o o n d e s m e n s c h e n. In deze afdeeling staan: ***ati*** k., ***manah*** l., hart, gemoed; ***awak*** k., ***salira*** l., lichaam; ***awewe*** k., ***istri*** l., vrouw, vrouwelijk; ***batin*** k., ***batos*** l., binnenste; ***boedak*** k., ***moerangkalih*** l., kind, jongen, meisje; ***diri*** k., ***pribadi*** l., zich; ***djalma*** k., ***djalmi*** l., mensch, persoon; ***hate*** = ***ati*** (boven); ***lalaki*** k., ***pamĕgĕt*** l., man, mannelijk; ***maneh*** k., ***andjeun*** l., gij, u, zich, zichzelf; ***ngaran*** k., ***djĕnĕngan*** l., naam; ***pikir***, = ***ati*** (boven); ***rasa*** k., ***raos*** l., gevoel, gevoelen; ***roepa*** k., ***roepi*** l., gedaante; ***sĕmoe*** k., ***sĕmi*** l., voorkomen; ***tjawene*** k., ***landjang*** l., jongedochter.

2⁰. Over de lichaamsdeelen der menschen. Tot deze afdeeling behooren: *beuheung* k., *tĕnggĕk* l., nek, hals; *beungeut* k., *pameunteu* l., aangezicht; *beuteung* k., *lamboet* l., buik; *birit*, k., *imbit* l., bil; *bitis* k., *wĕntis* l., onderbeen; *biwir* k., *lambĕj* l., lip; *boedjal* k., *oedĕl* l., navel; *boeloe* k., *oelĕs* l., haar (op 't lichaam); *boeoek* k., *ramboet* l., hoofdhaar; *gado* k., *angkeut* l., kin; *gĕloeng* k., *sanggoel* l., haarwrong; *gigir* k., *gedeng* l., zijde; *halis* k., *roembah* l., wenkbrauw; *heuntjeut* k., *momok* l., vrouwelijkheid; *hoeloe* k., *sirah* l., hoofd; *hoentoe* k., *waos* l., tand; *iroeng* k., *pangamboeng* l., neus; *kelek* k., *dehe* en *ingkab* l., oksel; *keuneung* k., *toengkak* l., hiel; *koekoe* k., *tanggaj* l., vingernagel; *lahoenan* k., *pangkon* l., schoot; *leungeun* k., *panangan* l., hand; *lijang-tai* k., *lijang-andoet* l., anus; *mata* k., *sotja* l., oog; *panon*, = *mata*; *ping-ping* k., *paha* l., dij; *raraj*, = *beungeut*; *sirit* k., *mamas* en *pĕlat* l., mannelijkheid; *soekoe* k., *sampejan* l., voet; *soengoet* k., *baham* l., mond; *taktak* k., *taradjoe* l., schouder; *tarang* k., *taär* l., voorhoofd; *tĕnggok*, = *beuheung*; *tjangkeng* k., *angkeng* l., lenden; *tjeuli* k., *tjĕpil* l., oor; *toeoer* k., *dĕkoe* en *dĕngkoel* l., knie.

3⁰. Over kleeding, wapenen en versiersels. Over dit onderwerp vindt men: *badjoe* k., *raksoekan* l., bovenkleed; *doedoekoej* k., *toedoeng* l., hoed; *ikĕt* k., *oedĕng* l., hoofddoek; *iteuk* k., *tĕtĕkĕn* l., staf; *karembong* k., *kĕkĕmbĕn* l., draagdoek; *kĕrĕpoes* k., *kopejah* l., mutsje; *kĕris* k., *doehoeng* l., kris; *koeraboe* k., *tjĕtjĕpan* l., oorsiersel; *kongkorong* k., *kangkaloeng* l., halsband, collier; *pake* k., *anggo* l., gewaad; *saboek* k., *beulitan* l., gordel; *samping* k., *sindjang* l., sarong; *sapoe-tangan* k., *salĕmpaj* l., zweetdoek; *tjalana* k., *saroeng-tjagak* l., broek.

4⁰. Over verwantschapstermen, nl. de volgende: *adi* k., *raji* en *jaji* l., jongere broeder of zuster; *aki* k., *ejang* l., grootvader; *anak* k., *poetra* l., kind, zoon, dochter; *bapa* k., *ama* en *rama* l., vader; *baraja* k., *pangampih* l., bloedverwant; *bibi* k., *ĕmbi* l., tante; *doeloer* k., *saderek* l., broeder, zuster; *ĕma* k., *iboe* l., moeder; *indoeng*, = *ĕma*; *intjoe* k.,

poetoe l., kleinkind; *kakang* k., *akang*, *raka* en *lantjeuk* l., oudere broeder; *kolot* k., *sĕpoeh* l., ouders; *mitoha* k., *mĕrtoewa* l., schoonouders; *nini* k., *ejang* l., grootmoeder; *pamadjikan* k., *geureuha* l., echtgenoote; *paman* k., *mamang* l., oom (jonger dan vader of moeder); *salaki* k., *tjaroge* l., echtgenoot; *tere* k., *kawalon* l., stief- (vader, enz.); *teteh* k., *atjeuk* of *lantjeuk* l., oudere zuster; *towa* k., *oewa* l., oom (ouder dan vader of moeder).

Aanm. Wat de Voornaamwoorden betreft, zie hoofdstuk XI (§ 150 en volg.).

5°. Over plaats en tijd. Deze rubriek omvat: *antara* k., *antawis* l., tusschenruimte; *astana* k., *pasarean* l., graf; *dapoer* k., *pawon* l., keuken; *deukeut* k., *deuheus* en *parĕk* l., nabij; *djĕro* k., *lĕbĕt* l., in, binnen; *hareup* k., *pajoen* l., vóór; *imah* k., *boemi* l., huis; *katoehoe* k., *tĕngĕn* l., rechts; *kentja* k., *kiwa* l., links; *lila* k., *lami* l., lang (v. duur); *nagara* k., *nagari* l., stad, land; *oemoer* k., *joeswa* l., levenstijd; *pandeuri* k., *poengkoer* l., later, na; *toekang* k., *poengkoer* l., achter (plaatselijk); *watara* k., *watawis* l., omstreeks, ongeveer.

6°. Over ziekte en gezondheid. Deze klasse bestaat uit: *bangsar* k., *koeris* l., de pokken; *batoek* k., *gohgoj* l., hoest; *bisoel* k., *gamboeh* l., zweer; *boëk* k., *bopeng* l., pokdalig; *gĕring* k., *teu damang* l., ziek; *mamajoe* k., *mamadjĕng* l., herstellend; *mĕngi* k., *ampĕg* l., aamborstigheid; *moerijang* k., *njĕnjĕpan* l., koorts; *oebar* k., *tamba* l., geneesmiddel; *oedoel* k., *kaloeron* l., miskraam; *oetah* k., *loega* l., braken; *paeh* k., *poepoes* l., sterven; *peureuh* k., *kĕtjĕr* l., oogdruppels; *radang* k., *koreng* l., uitslag; *raheut* k., *tatoe* l., wond; *rijeut* k., *poejĕng* l., hoofdpijn; *rodek* k., *koreng* l., hoofdzeer; *salesma* k., *pilĕg* l., verkoudheid; *waloeja* k., *wiloedjĕng* l., welvarend.

7°. Over dingen. Tot deze afdeeling zijn te tellen: *adji* k., *pangaos* l., waarde; *ali* k., *lelepen* l., ring; *anggĕl* k., *bantal* l., hoofdkussen; *arta* k., *artos* l., geld, schat; *bakti* k., *baktos* l., geschenk; *batoer* k., *rentjang* l., makker, bediende; *bedja* k., *wartos* l., bericht; *bĕkĕl* k., *sangoe* l., leeftocht; *beurang* k., *sijang* l., dag; *boelan* k., *sasih* l., maan, maand; *djangdji* k., *soebaja* l., belofte; *djawab* k., *walon* l., antwoord; *eunteung* k.,

katja l., spiegel; *hoetang* k., *sambĕtan* l., schuld; *iring iringan* k., *hĕlaran* l., optocht; *ijoeh* k., *aoeb* l., schaduw; *karĕp* k., *kĕrsa* l., begeerte, wil; *karoenja* k., *wĕlas* l., medelijden; *kedjo* k., *sangoe* l., (gare) rijst; *kitjeup* k., *kĕdep* l., wenk; *krĕnda* k., *tampekan* l., sirihdoos; *lantaran* k., *margi* l., middel; *matak* k., *mawi* l., reden; *minjak* k., *lisah* l., olie; *oedoed* k., *sĕsĕpan* l., sigaret; *oepama* k., *oepami* l., voorbeeld; *omong* k., *lahir* l., woord; *padoe* k., *pabĕn* l., twist; *pajoeng* k., *padjĕng* l., regen- en zonnescherm; *pandakawan* k., *gandek* l., bediende; *pangroeroe* k., *kasaj* l., voorwerp tot wassching; *paribasa* k., *paripaos* l., spreekwoord; *pĕrkara* k., *pĕrkawis* l., zaak; *pĕrmata* k., *sosotja* l., edelgesteente; *peuting* k., *wĕngi* l., nacht; *poë* k., *dintĕn* l., dag; *reuhak* k., *ongkek* en *rijak* l., rochel; *reregan* k., *lalangse* l., gordijn; *sawah* k., *serang* l., (nat) rijstveld; *sidĕkah* k., *hadjat* l., aalmoes, maaltijd; *sisig* k., *soesoer* l., tabakspruim; *sisir* k., *pameres* l., haarkam; *soerat* k., *sĕrat* l., brief; *sowara* k., *gĕntra* l., stem; *tanda* k., *tawis* l., teeken; *tjarita* k., *tjarijos* l., verhaal; *tjidoeh* k., *loedah* l., speeksel; *tjijoem* k., *amboeng* l., kus.

8⁰. Over dieren. Bij deze afdeeling kan alleen sprake zijn van parasieten, welke op het lichaam van den mensch kunnen voorkomen, nl.: *koetoe* k., *oentang* en *poentang* l., luis, en in verband daarmede *lisa* k., *paseuk* l., neet. De vloo is niet met zooveel onderscheiding behandeld, maar die heet dan ook *koetoe andjing*, hondenluis.

9⁰. Over hoedanigheden en verrichtingen. Deze afdeeling bevat uit den aard der zaak de meeste hooge woorden, nl.: *adoe* k., *abĕn* l., strijden; *ais* k., *ĕmban* l., (een kind in een doek) dragen; *akoe* k., *angkĕn* l., erkennen; *ambĕk* k., *bĕndoe* l., toornig zijn; *amben* k., *amboeng* l., ruiken; *andjang* k., *tjalik* l., bezoeken; *anggeus* k., *parantos* l., gereed; *angir* k., *koeramas* l., het haar wasschen; *anteur* k., *djadjap* l., geleiden; *anti*, *dago* en *toenggoe* k., *antos* l., wachten; *asoeh* k., *atik* l., (een kind) verzorgen; *asoep* k., *lĕbĕt* l., binnengaan; *atoh* k., *goemira* l., blijde; *babari* en *gampang* k., *gampil* l., gemakkelijk;

babit k., *babet* l., wegslingeren; *bageja* k., *katoeran* l., welkom heeten; *balik* en *poelang* k., *moelih* l., naar huis gaan; *bangĕt* k., *sangĕt* l., hevig; *bawa* k., *tjandak* l., meenemen; *bebas* k., *impas* l., afbetaald; *beda* k., *bentĕn* l., verschillen; *bejak* k., *seëp* l., op, ten einde; *bĕnĕr* k., *lĕrĕs* l., recht; *bere* en *bikeun* k., *paparin* l., geven; *beuki* k., *sĕdĕp* l., gaarne lusten; *beuli* k., *galeuh* l., koopen; *beurat* k., *abot* l., zwaar; *bidjil* k., *wĕdal* l., uitgaan; *bikeun*, zie *bere*; *bingoeng* k., *liwoeng* l., radeloos; *bisa* k., *jasa* l., kunnen; *boebar* k., *gimbar* l., uiteengaan; *boeroe* k., *boedjĕng* l., najagen; *boga* k., *kagoengan* l., hebben; *daek* k., *kĕrsa* l., willen; *dago*, zie *anti*; *dangdan* k., *dangdos* l., gereed maken; *datang* k., *soemping* l., aankomen; *denge* k., *reungeu* en *roengoe* l., hooren; *deuleu*, *djeueung* en *tendjo* k., *tingali* l., zien; *dijoek* k., *tjalik* l., zitten; *djeueung*, zie *deuleu*; *djijeun* k., *damĕl* l., maken; *djoeroe* k., *owo* l., baren; *djoewal* k., *bantjang* l., verkoopen; *ĕnggeus*, zie *anggeus*; *ĕnja* en *jakti* k., *jaktos* l., waar; *era* k., *lingsĕm* l., beschaamd; *eureun* k., *liren* l., rusten; *gampang*, zie *babari*; *gĕde* k., *agĕng* en *agoeng* l., groot; *ganti* k., *gĕntos* l., vervangen; *goesar* k., *pĕpĕr* l., de tanden afvijlen; *goreng* k., *awon* l., slecht; *hade* k., *sae* l., goed; *hajang* k., *hojong* l., wenschen; *hakan* k., *dahar* l., eten; *halabhab* k., *palaj-ngaleueut* l., dorst hebben; *hampang* k., *gampil* l., licht (niet zwaar); *hampoera* k., *hampoentĕn* l., vergeven; *handjat* k., *bandjat* l., uit het water stijgen; *harti* k., *hartos* l., verstaan; *hawatir* k., *hawatos* l., medelijden hebben; *heës* k., *sare* l., slapen; *hese* k., *roegĕl* l., moeilijk; *heuaj* k., *angob* l., geeuwen; *heula* k., *pajoen* l., voor, eerst; *heureuj* k., *goejon* l., gekscheren; *hitoet* k., *lolos* l., een wind laten; *hoedang* k., *tanghi* l., opstaan; *ijang* k., *angkat* l., heengaan; *imoet* k., *mesĕm* l., glimlachen; *impi* k., *impen* l., droomen; *indit* k., *djĕngkar* l., vertrekken; *indjeum* k., *tamboet* l., leenen; *ingĕt* k., *eling* l., gedenken; *ingkeun* k., *antĕp* l., daar laten; *inoem* k., *leueut* l., drinken; *itoeng* k., *etang* l., rekenen; *jakti*, zie *ĕnja*; *kalah* k., *kawon* l., overwonnen; *kari* k., *kantoen* l., overblijven; *kawin* k., *nikah* l., trouwen;

kĕdĕng (*ngĕdĕng*) k., *ebog* l., liggen; *kĕkĕmoe* k., *goegoerah* l., den mond spoelen; *keujeuk* (*ngeujeuk*) k., *ngalawaj* l., garen gereedmaken voor het weven; *kĕsĕd* k., *sĕpĕt* l., wrang; *kiih* k., *kahampangan* l., wateren; *kira* k., *kintĕn* l., denken; *kirim* k., *kintoen* l., zenden; *koerang* k., *kirang* l., ontbreken; *koeroe* k., *langsip* l., mager; *koewat* k., *kijat* l., krachtig; *kolot* k., *sĕpoeh* l., oud; *laboeh* k., *geubis* l., vallen; *ladjoe* k., *ladjĕng* l., voortgaan; *leumpang* k., *angkat* l., gaan; *leuwih* k., *langkoeng* l., meer; *loepoet* k., *lĕpat* l., mis; *mahal* k., *awis* l., duur; *makta* k., *maktos* l., gereed; *mandi* k., *siram* l., zich baden; *mĕlang* k., *mĕmĕngan* l., bezorgd; *mimiti* k., *awit* l., beginnen; *njaäh* k., *asih* l., liefhebben; *njaho* k., *oeninga* l., weten; *njana* k., *njantĕn* l., meenen; *ngangah* k., *ĕngah* l., den mond openen; *ngeunah* k., *raos* l., lekker; *ngora* k., *anom* l., jong; *oelin* k., *amĕng-amĕng* l., spelen; *oeni* k., *oengĕl* l., geluid geven; *oetama* k., *oetami* l., uitmuntend; *padjoe* k., *padjĕng* l., voortgaan; *pajoe* k., *padjĕng* l., van de hand gaan; *panggih* en *timoe* k., *pĕndak* l., vinden; *pariksa* k., *parijos* l., onderzoeken; *paseja* k., *sĕndat* l., twisten; *penta* k., *tĕda* l., vragen (om); *pĕrtjaja* k., *pĕrtjantĕn* l., gelooven; *pĕntjet* k., *peuseul* l., uitknijpen; *pihape* (*mihape*) k., *ngawĕwĕratan* l., toevertrouwen; *pindah* k., *ngalih* l., verhuizen; *poegoeh* k., *kantĕnan* l., zeker; *poewasa* k., *saoem* l., vasten; *poho* k., *lali* l., vergeten; *pok* k., *soer* l., zeggen; *ponjo* k., *palaj-dahar* l., honger hebben; *prajoga* k., *prajogi* l., welvoeglijk; *prihatin* k., *pĕrih-manah* l., treurig; *ragrag* k., *geubis* l., vallen; *rasa* k., *raos* l., gevoelen; *rĕmpoeg* k., *rĕmpag* l., overeenstemmen; *reuneuh* k., *bobot* l., zwanger; *reuwas* k., *kaget* l., verschrikt; *risi* k., *rĕdjag* l., beangst; (*nga*)*roengkoep* k., *moendaj* l., het net uitwerpen; *salah* k., *lĕpat* l., misdoen; *sampak* k., *sondong* l., aantreffen; *sanggoep* k., *sanggĕm* l., op zich nemen; *sĕboet* k., *sĕbat* l., vermelden; *sĕgoet* k., *agĕm* l., welgemaakt; *serewel* k., *sareseh* l., voorkomend; *seubeuh* k., *warĕg* l., verzadigd; *seuri* k., *goemoedjĕng* l., lachen; *sewot* k., *wĕra* l., vergramd; *simpang* k., *sindang* l., op zijde gaan; *singkir* k., *singkah* l., uitwijken; *soesah* k., *ewĕd* l., in moeite

zijn; *talatah* k., *sangsang-pioendjoek* l., een mondelinge boodschap geven; *tampa* en *tarima* k., *tampi* l., ontvangen; *tangtoeng* k., *adĕg* l., staan; *tarandjang* k., *woewoeda* l., naakt; *tarima*, zie *tampa*; *tendjo*, zie *deuleu*; *tĕpoeng* k., *tĕpang* l., samentreffen; *teundeun* k., *simpĕn* l., wegleggen; *teureuj* k., *tĕlĕn* l., doorslikken; *timoe*, zie *panggih*; *tinggal* k., *tilar* l., achterblijven; *tinoen* k., *tĕpa* l., weven; *tjageur* k., *damang* l., gezond; *tjape* k., *palaj* l., vermoeid; *tjaram* k., *larang* l., verbieden; *tjawis* k., *tjaos* l., bereid; *tjĕkĕl* k., *tjangking* l., vasthouden; *tjĕngkat* k., *toemĕnga* l., het hoofd opheffen; *tjeurik* k., *nangis* l., weenen; *tjoba* k., *tjobi* l., beproeven; *tjoekoep* k., *tjĕkap* l., genoeg; *tjoekoer* k., *paras* l., scheren; *tjokot* k., *tjandak* l., nemen; *toekeur* k., *liron* en *singloer* l., ruilen; *toelad* k., *tilad* l., tot voorbeeld nemen; *toelis* k., *sĕrat* l., schrijven; *toeloes* en *waka* k., *sijos* en *tjijos* l., (met iets) doorgaan; *toempak* k., *toenggang* l., rijden (of varen) op; *toenggoe*, zie *anti*; *toengtoen* k., *toejoen* l., geleiden; *toeroen* k., *loengsoer* l., afdalen; *toeroet* k., *anoet* l., volgen; *waka*, zie *toeloes*; *wani* k., *poeroen* l., durven; *waspada* k., *waspaos* l., helder; *watja* k., *aos* l., lezen.

10⁰. Over het zinsverband. Onder dit hoofd vermelden we ten slotte nog eenige woorden, welke in de rede, bij het spreken tegen een meerdere, worden gebezigd, namelijk: *atawa* k., *oetawi* en *atanapi* l., of; *bakal* k., *bade* l., zullen; *barĕng* en *reudjeung* k., *sarĕng* l., met; *dek* of *rek* k., *kĕrsa* l., willen; *djaba* k., *djabi* l., behalve; *djeung* k., *sarĕng* en *kalajan* l., en; *eh* k., *noen* l., o (in den vocatief); *kabeh* k., *sadaja* l., allen, alles; *kakara* k., *kakarek* l., pas; *karana* k., *karantĕn* l., want; *koedoe* k., *kĕdah* l., moeten; *lamoen* k., *manawi* l., indien; *mindĕng* k., *sĕring* l., dikwijls; *ngan* k., *anging* l., maar, slechts; *oepama* k., *oepami* l., ingeval, voorbeeld; *pada* k., *sami* l., hulpwoord voor het meervoud; *rek*, zie *dek*; *reudjeung*, zie *barĕng*; *sakoer* k., *soegri* l., allen, alles; *saniskara* k., *saniskantĕn* l., allen, alles; *sapĕrti* k., *sapĕrtos* l., gelijk; *sedjen* k., *sanes* l., anders; *soegan* k., *manawi* l., misschien; *soepaja* k , *soepantĕn* l., opdat; *tangtoe* k., *tangtos* l.,

zeker; *tĕpi* k., *dongkap* l., tot aan toe; *tjara*, zie *sapĕrti*; *toeloej* k., *ladjĕng* l., vervolgens. — Over de pers., bezitt. en wederk. voornaamwoorden zie men bij die onderwerpen.

§ 21. In § 9 *c* is reeds melding gemaakt van de sĕdĕng-woorden. Wat het karakter aangaat, kunnen ze vergeleken worden met de madyâ-woorden in het Javaansch. (Zie Jav. Gr. § 96, 2de dr. § 88.) Het getal is niet groot, wellicht niet boven de 40 stuks. Men vindt ze bijna alle ook in het Javaansch, en wel in de onderscheiden taalsoorten, welke we boven leerden kennen. In het ngoko komen voor: *dawoeh, eling, tamba* en *wĕroeh*; in het krâmâ-ngoko: *bijang, bodjo, djoeroengan, gadoeh, hilap, isin, kĕtoe, koeping* (*ngoeping*), *loenas*, (*ro*)*rompok*, (*sa*)*saoer*(*an*), *tĕda* en *tjoendoek*; in het krâmâ: (*da*)*dahar*(*an*), *lĕpat, oeninga, wangsoel, wantoen, warta* en *wĕrat*; in het krâmâ-inggil eindelijk: *pribadi* en (*sa*)*sare*(*an*). Alleen madyâ-woorden ontbreken, zonderling genoeg. Het is niet twijfelachtig, of de hier vermelde woorden zijn aan het Javaansch ontleend. Aan het Arabisch is ontleend het woord *'maot*. — Alleen eigen aan het Soendaneesch zijn: *bantoen, bireungeuh*, (*nga*)*doewit, kantjeuh, sĕrah* (*njĕrahkeun*) en *seuweu*.

§ 22. Gelijk reeds in § 9 *c* is aangeduid, worden de sĕdĕng-woorden gebruikt, als iemand van zichzelven of van iemand anders tegen een meerdere spreekt; en verder in alle zoodanige gevallen, waar het lĕmĕs-woord te hoog en het kasar-woord te laag zou zijn; m. a. w.: waar men door het gebruik van een laag woord het gehoor van den meerdere zou kwetsen, of door het gebruik van een hoog woord den schijn zou hebben van zich met hem te willen gelijkstellen. Kenmerkend voor het volkskarakter zijn sĕdĕng-woorden als *gadoeh, dadaharan* en *sasarean*. Het kasar-woord voor „hebben, bezitten" is *boga*; als sĕdĕng-woord hiervan bezigt men *gadoeh*, „in leen hebben", en als lĕmĕs-woord *kagoengan*, eig. „grootheid, majesteit". De mindere dus, sprekende tot den meerdere van hetgeen hem (mindere) toebehoort, duidt dat met *gadoeh* aan als „leengoed".

Wat hij bezit, stelt hij beleefdelijk voor, als hem door den meerdere toebetrouwd. Van iets, dat den meerdere toebehoort, sprekende, gebruikt hij daarentegen het woord *kagoengan*, alsof hetgeen den meerdere toebehoort diens „grootheid" uitmaakt. — *Dadaharan* en *sasarean* zijn gevormd van de lĕmĕswoorden *dahar* en *sare*. Zij behooren tot de werkwoorden, te bespreken in § 67 sub 3°. *b*, en beteekenen dus eigenlijk een nadoen van hetgeen de stamwoorden beduiden. *Dahar*, l. v. *hakan*, bet. eten; *sare*, l. v. *heës*, bet. slapen; de sĕdĕngwoorden beteekenen derhalve: doen wat op eten gelijkt, doen wat op slapen gelijkt. De mindere zegt dus niet tot den meerdere: ik eet, maar: ik doe wat op uw eten gelijkt; enz.

De volgende zijn de meestgebruikelijke sĕdĕng-woorden: **§ 23.**

bantoen; — *bawa* k., *tjandak* l., dragen, brengen;
bijang; — *ĕma* en *indoeng* k., *iboe* l., moeder;
bireungeuh; — *tendjo* enz. k., *tingali* l., zien;
bodjo; — *pamadjikan* k., *geureuha* l., echtgenoote;
dadaharan, zie § 22;
dawoeh; — *parentah* k., *timbalan* l., gebod;
djoeroengan; — *titahan* k., *piwarangan* l., gezant;
(*nga*)*doewit*; — *meuli* k., *ngagaleuh* l., koopen;
eling; — *ingĕt* k., *emoet* l., gedenken;
gadoeh, zie § 22;
hilap; — *poho* k., *lali* l., vergeten;
isin; — *era* k., *lingsĕm* l., zich schamen;
kantjeuh; — *karoegrag* k., *kaseuit* l., instorten (van een zieke);
kĕtoe; — *kĕrĕpoes* k., *kopejah* l., kapje;
koeping; — *denge* k., *reungeu* l., hooren;
lĕpat, = *hilap*;
maot; — *paeh* k., *poepoes* l., sterven, dood;
oeninga (Bandoengsch); — *njaho* k., *tingali* l., weten;
poendoer; *moendoer*; — *balik* en *moelang* k., *moelih* l., naar huis gaan;
pribadi; — *sorangan* k., *salira* l., zelf, alleen;

rorompok; — *imah* k., *boemi* l., huis;
sasaoeran; — *ngomong* k., *njaoer* l., spreken;
sasarean, zie § 22;
sěrah; *njěrahkeun*; — *mitjeun* k., *ngalisanan* l., zijn vrouw verstooten;
seuweu; — *anak* k., *poetra* l., kind;
tamba; — *oebar* k., *boerat* l., geneesmiddel;
těda; — I. *penta* k., *soehoen* l., verzoeken;
II. *hakan* k., *dahar* l., eten (= *dadaharan*);
těrang, = *oeninga* en *wěroeh*, maar niet plaatselijk;
tijasa; — *bisa* k., *jasa* l., vermogen te doen;
tjoendoek; — *těpi* k., *dongkap* l., komen tot aan;
wangsoel (Tjiandjoersch); overigens = *poendoer*;
wantoen; — *wani* k., *poeroen* en *wantěr* l., durven;
warta; — *ngaran* k., *djěněngan* l., naam;
wěrat; — *kadoega* k., *kijat* l., kunnen;
wěroeh (Tjiandj.); overigens = *oeninga*.

§ 24. Het Soendaneesch heeft voorts een klein getal woorden, welke men l ĕ m ĕ s p i s a n heet, d. i. „zeer fijn" of „zeer beleefd" (§ 9 *b*). Ze worden ten aanzien van zeer aanzienlijke personen gebezigd, niet slechts wanneer men t o t, maar ook wel wanneer men v a n hen spreekt. Op een paar uitzonderingen na zijn deze zeer hooge woorden aan het Javaansch ontleend, en wel ook weer aan de verschillende taalsoorten, maar meest aan de hooge. Ngoko is het woord *koelěm*; krâmå-ngoko zijn: *galih*, *lambe* en *linggih*; krâmå zijn: *emoet*, *pěngkěr* en *sěpah*; krâmå-inggil zijn: *andika*, *asma*, *dangoe*, *djěngkar*, *kakasih*, *mastaka* en *titih*. — Aan het Arabisch is ontleend het genoemde *asma*, zoomede *kalboe*. — Bepaald eigen aan het Soendaneesch zijn: *dampal*, *toewang* en *wargi*. Wat dit laatste woord betreft, het Javaansch heeft *warga* als kr.-ng., en dat is in het Soendaneesch lĕmĕs.

§ 25. Op een enkel woord na bepaalt zich het l ĕ m ĕ s - p i s a n tot de genoemde woorden, waarvan de beteekenis hier volgt:

andika; — *lahir* en *saoer* l., *omong* enz. k., spreken;
asma, = *djěněngan*;
dampal; — *sampejan* l., *soekoe* k., voet;
dangoe; — *reungeu* en *roengoe* l., *denge* k., hooren;
djěngkar; — *angkat* l., *indit* k., vertrekken;
emoet; — *eling* l., *ingět* k., gedenken;
galih; — *manah* l., *hate* k., hart;
kakasih; — *djěněngan* l., *ngaran* k., naam;
kalboe, = *galih*;
koelěm: — *sare* l., *heës* k., slapen;
lambe; — *lamběj* l., *biwir* k., lip;
linggih; — *tjalik* l., *dijoek* k., zitten;
mastaka; — *sirah* l., *hoeloe* k., hoofd;
palastra; — *poepoes* l., *paeh* k., sterven, dood,
pěngkěr; — *poengkoer* l., *toekang* k., achter;
sěpah; — *sěpoeh* l., *kolot* k., oud, ouders;
titih; — *toenggang* l., *toempak* k., rijden (of varen) op;
toewang; — *dahar* l., *hakan* k., eten;
wargi; — *warga* l., *baraja* k., familie.

Ten slotte hebben we in het Soendaneesch een klein aantal woorden, welke den naam dragen van k a s a r - p i s a n of t j o h a g - p i s a n, zeer grof, zeer ruw. Zij zijn reeds in § 9 *a* genoemd en komen, wat hun karakter betreft, overeen met de ngoko-handap-woorden in het Javaansch. Deze woorden worden gebezigd van dieren, maar ook wel v a n en t o t menschen, als men minachtend spreekt. In den regel gebruikt men ze niet wanneer men beschaafd spreekt. Enkele van deze lage woorden komen ook in het Javaansch voor, maar niet alle hebben ook in die taal een minachtende beteekenis. *Batjot* bet. in beide talen „bek"; *gěgěmboeng* is in 't Soendaneesch plat voor „buik", maar in 't Jav. is *gěmboeng* kr.-ng., en de bet.: „romp van het lichaam"; *kodjor* bet. in 't Soendaneesch crepeeren, maar in 't Javaansch is het kr.-ng., en de bet.: „lang uitgestrekt" (vgl. Soendaneesch *koedjoer*); *molor* bet. in 't Soendaneesch „slapen", maar in 't Javaansch is het kr.-ng., en de **§ 26.**

bet.: „ergens uithangen, langer worden"; *tĕlih* bet. in beide talen: „krop van een vogel"; het Soendaneesch heeft daarvan het werkw. *nĕlih*, met een beteekenis, welke het Javaansch niet heeft; *tjangkĕm* is in 't Soendaneesch plat voor „mond", maar in 't Javaansch is het kr.-ng., doch met dezelfde beteekenis; *tjaploek* is in het Soendaneesch plat voor „spreken", maar in het Javaansch is het kr.-ng., en bet. het 't geluid van een hap met den mond of den bek; *tjeker* is in 't Soendaneesch plat voor „voet", dus „poot", maar in het Javaansch is het kr.-ng., en de bet.: „krabber". De overige kasar-pisan-woorden zijn eigen aan het Soendaneesch.

§ 27. De kasar-pisan-woorden, althans de meestgebruikelijke, zijn de volgende:

(ng)adol; — *ngewe* k., een vrouw bekennen;
batjot; — *soengoet* en *biwir* k., mond, bek, lip;
bĕbĕl; — *sirit* k., mannelijkheid;
bĕntet; — *seubeuh* k., zat;
bĕtjoes; — *bisa* k., kundig, bedreven;
bintrang; — *tendjo* k., zien;
bondorojot; — *baraja* k., familie;
dĕleh, = *bintrang*;
(nga)djĕdog; — *tjitjing* k., ergens uithangen;
djĕgĕr; — *paeh* k., sterven, crepeeren;
ewe; — *awewe* of *pamadjikan* k., vrouw, echtgenoot;
gablĕg; — *boga* k., hebben, bezitten;
gadoer, = *gablĕg*;
(nga)garĕs; — *njatoe* k., eten, van een dier;
garok; — *bopeng* k., pokdalig, mottig;
gĕgĕbĕr; — *tjeuli* k., oor;
gĕgĕbing, = *gĕgĕbĕr*;
gĕgĕmboeng; — *beuteung* k., buik;
gogobrog; — *imah* k., huis;
hah; — *naon* k., wat zeg je? hè?
heueuh; — *ĕnja* k., ja, goed, 't is goed;
hoeloe, v. menschen k. p., kop, en dan *sirah* k., hoofd;

kehed, = *bĕbĕl*;
kòdjor; — *paeh* k., sterven, crepeeren;
kokod; — *leungeun* k., hand;
(*nga*)*lĕbok*; — *ngahakan* k., eten, vreten (grover dan *njatoe*);
molor; — *heës* k., slapen;
njao; — *doeka* k., ik weet er niets van;
njatoe; — *ngahakan* k., eten; *njatoean*, grazen;
podar; — *modar* = *kodjor*;
podol; — *tai* k., drek;
poetjoenghoel; — *djol* en *datang* k., aankomen;
tĕlih, krop van een vogel; *nĕlih* k. p. van *ngahakan*, eten, opvreten;
tĕloer; — *kontol* k., het scrotum;
tjadoek, = *podol*;
tjangkĕm; — *soengoet* k., mond (minder plat dan *batjol*);
tjaploek; — *omong* k., spreken, praats;
tjatok; — *tjapek* en *beuweung* k., kauwen;
tjawene; *njawenean* k. p. v. *nĕmah*, een vrouw bekennen;
tjeker en *tjokor*; — *soekoe* k., poot, voet.

Al wordt nu door de Soendaneezen het onderscheid in rang, stand en leeftijd streng in het oog gehouden, het spreekt wel vanzelf, dat onder menschen, die niet hebben school gegaan en die geen of weinig boeken lezen, wel eens afwijkingen van de opgegeven regels voorkomen. Inzonderheid is dat het geval met de sĕdĕng-woorden. In het gebruik daarvan heerscht meer vrijheid dan in het bezigen van lĕmĕs en kasar, zoodat men in plaats van het sĕdĕng-woord wel eens een kasar- of lĕmĕs-woord hoort. De zaak is dan ook voor eenvoudige menschen, die geenerlei onderwijs in de regelen der Spraakkunst ontvangen, vrij ingewikkeld en lastig. § 28.

V. Stamwoorden.

§ 29. Naar den vorm zijn de woorden te onderscheiden in twee hoofdsoorten: stamwoorden en afgeleide woorden. Onder stamwoord versta men een woord, dat naar de heden geldende regelen der taal niet tot eenvoudiger vorm kan gebracht worden. Het kan één-, twee- of meerlettergrepig zijn.

§ 30. Het Soendaneesch heeft nog een niet onbelangrijk aantal éénlettergrepige stamwoorden, z. a.: *bi*, tante; *bis*, bijkans; *boh*, of; *da*, daar, want; *dek*, willen; *di*, in; *dir*, trotsch; *djeg*, gelijk; *djeung*, en; *ge*, ook; *geus*, reeds; *hah*, wat? *jen*, dat; *ka*, naar; *ke*, straks; *keur*, bezig zijn met; *koe*, door; *lir*, zooals; *ma*, moeder; *mang*, oom; *mas*, goud; *meh*, bijna; *moen*, indien; *noe*, die, dat; *nom*, jong; *pa*, vader; *pan*, immers; *reh*, dewijl; *rek*, zullen; *sih*, liefhebben; *sing*, ieder; *sir*, gedachte; *sok*, nog al eens; *tas*, duren tot; *ti*, van; *tjap*, stempel; *tjat*, hetzij; *tji*, water; *toer*, en; *toh*, op 't spel zetten; *wang*, geld. Hiertoe behooren ook eenige nadrukswijzers en de meeste gewone en werkwoordelijke tusschenwerpsels.

Aanm. Deze éénlettergrepige woorden zijn waarschijnlijk voor grondwoorden of wortels te houden. Waarschijnlijk; want de mogelijkheid bestaat, dat althans sommige van eenvoudiger woorden zijn afgeleid. Zoo kan b. v. *hah* van *ah* gevormd zijn, en de woorden *han* en *ngan*, welke beide „slechts" beteekenen, stammen mogelijk van eenzelfden grondvorm *an* af.

§ 31. De tweelettergrepige stamwoorden maken den eigenlijken woordenschat uit. We achten het onnoodig, uit den enormen voorraad hier voorbeelden te geven. Vele dezer tweelettergrepige woorden zijn blijkbaar van éénlettergrepige gevormd, meerendeels naar wetten, welke ook nu nog van kracht zijn. (Vgl. § 33.)

§ 32. Er zijn ook nog een belangrijk aantal drie- en meerlettergrepige woorden, welke als stamwoorden moeten worden beschouwd, omdat men ze niet tot eenvoudiger vorm terug-

brengen kan. Die eenvoudiger vorm kan soms wel worden vermoed, maar de wijze, waarop het langere woord daarvan afgeleid is, kan uit de nu heerschende taalwetten niet aangetoond worden. Voorbeelden zijn: *halabhab*, dorst hebben *tjoereuleuk*, scherp van gezicht; *walikat*, schouderblad; — *katalimbĕng*, radeloos; *katoembiri*, regenboog; *koekoeroejoek* en *kongkorongok*, kraaien, van een haan; *pagaliwoet*, in verwarring door elkander loopen; *pamoestoengan*, de (het) uitstekendste; *tatalapoeng*, zonder noodzaak meepraten; *tjoemalimbam*, tranen in de oogen hebben; — *balaketjrakan*, brassen; *katalawatja*, met onachtzaamheid behandeld worden; *mereketetet*, achterlijk zijn (in het groeien); *moeroekoesoenoe*, wrevelig gestemd zijn; *morokodod od*, zich niet laten gezeggen; *pagaliwota*, met elkander vermengd; *peupeureudeujan*, met de oogen knippen; *sapoeratina*, compleet zijn; — *djadjawarikeuneun*, in de uitdrukking *lain* —, gezegd van iemand, met wien geen gekscheren is.

Ofschoon wij, in deze Spraakkunst de heden geldende regelen der taal beschrijvende, de vroegere formatie zouden kunnen laten rusten, kan het nochtans zijn nut hebben, ook tot beter verstand van die regelen, iets te zeggen over de wijze, waarop oudtijds de stamwoorden uit eenvoudiger vormen ontstaan of van grondwoorden afgeleid zijn. Niet van alle woorden is dat na te gaan, maar het volgende kan als vaststaande worden aangemerkt: § 33.

1. *a.* Er zijn tweelettergr. stamwoorden van éénlettergrepige grondwoorden gevormd door voorvoeging van een klinker of van de toonlooze *e*, z.a.: *aboer, aboes, abot, abrik, abring, abrĕg, abroes, adĕg, adĕk, adjrih, adoeg, agĕr, agoeng, ajeh, akoe, aleut, aloeng, anoet, anom, apes, apoeng, aproek, aprok, arĕp, arot, asih, asoep, asoer, asrah, asring, ateul, atjong, awas; ĕdir, ĕlang, ĕlat, ĕnas, ĕnjaj, ĕnjot, ĕtjis; eber, ebog, egar; ibĕr, idĕr, ijang, ilĕng, ilĕs, isĕd, isĕr; owĕl; oegoeng, oeloeng, oenjaj, oerĕd, oetjoel.*
   b. Op dezelfde wijze zijn ook enkele drielettergrepige woorden van tweelettergrepige gevormd, z. a.: *adigoeng, atjĕlĕng, atjĕlok.*
   c. De bovengenoemde woorden zijn door die voorvoeging van een klinker van gevoelsklanken of werkw. tusschenwerpsels tot stamwoord

verheven en kunnen nu optreden in den zin, hetzij als werkwoord, hetzij als zelfstandig naamwoord. Overigens heeft, wat den vorm aangaat, die voorvoeging slechts het karakter van verbreeding, hetwelk aan deze taal bijzonder eigen is. Op zichzelf wijzigt de voorgevoegde klinker de beteekenis natuurlijk niet, hetwelk men duidelijk hieruit zien kan, dat er hoegenaamd geen verschil is tusschen ***aden*** en ***den***, ***adoeh*** en ***doeh***, ***aka*** en ***ka***, ***akang*** en ***kang***, ***aki*** en ***ki***, ***alah*** en ***lah***, ***anoe*** en ***noe***, ***arek*** en ***rek***, ***asep*** en ***sep***, ***atoeh*** en ***toeh***; ***ĕma*** en ***ma***, ***ĕmas*** en ***mas***, ***ĕneng*** en ***neng***, ***ĕnoeng*** en ***noeng***, ***ĕrek*** en ***rek***; ***eudjeung*** en ***djeung***, ***eukeur*** en ***keur***, ***euleuh*** en ***leuh***; ***oedjang*** en ***djang***. Bij zoodanige verbreeding dient de voorgevoegde klinker eigenlijk slechts om den klemtoon beter te kunnen doen vallen waar men hem wenscht te hebben. Overigens dient men te weten, dat actieve werkwoorden nooit van éénlettergrepige woorden worden gevormd en deze minstens eerst den voorslag ***ĕ*** behoeven; bij de passieve vormen kan het voorvoegsel onmiddellijk vóór dat éénlettergrepig stamwoord komen te staan.

2. Veel komt het in het Soendaneesch voor, en ook dit ontstaat uit de neiging tot verbreeding, dat een medeklinker aan het einde of het begin van een lettergreep (in het midden van een woord) een verwanten medeklinker bij zich neemt. Zoo heeft men *djoemblah* naast *djoemlah*, *ambrih* naast *amrih*, *ampok* naast *apok* en *ampel* naast *apel*. En zoo zijn een aantal tweelettergrepige woorden van éénlettergrepige gevormd: 1°. door voorvoeging van een klinker of toonlooze *e*, op de wijze als in sub 1 beschreven is, maar nam 2°. de medeklinker, waarmee het grondwoord aanving, nog bovendien een verwanten medeklinker vóór zich, maar die nu ging dienen als sluitletter achter den voorgevoegden klinker, zoodat de nieuwe lettergreep nu een geslotene werd. Zóó ontstonden de woorden: ***ambĕk, amboel, ambrĕg, ambroeg, ambroek, amlĕng, amlĕs, ampret*** (vgl. ***kepret***), ***amprok, amrih*** (***rih*** vgl. ***reh***), ***andĕg, andĕl, andih*** (vgl. ***lindih***), ***andjog, andoet, anglĕs, angsoer, antĕl, antjloeb, antjoel, antjroeb; ĕmbat, ĕmbi, ĕnden, ĕndjot, ĕnggeus, ĕngkang, ĕntjeuk, ĕntjlok; embar, emboh, empeh*** (vgl. ***repeh***), ***emprak, entep; ingkeun; ombak*** (vgl. ***lambak***), ***omber; oemboel, oendag, oentaj, oentjoel***. Gelijk men ziet, doen hier alleen de neusletters ***m***, ***n*** en ***ng*** dienst als aanvullingsletters.

3. We gebruikten reeds een paar malen het woord verbreeding. Men zou dit ook door uitrekking kunnen vervangen. De Soendaneezen hebben namelijk een sterke neiging om woorden en zinnen uit te rekken, gerekt uit te spreken, te verbreeden. Daaruit zijn bepaaldelijk de volgende twee soorten van stamwoorden ontstaan:

a. *Bejar*, helder, vriendelijk, uit *bjar*; *daek*, willen, uit *dek*; *gaoer*, brullen, uit *goer*; *heëh*, wat! zeg! uit *heh*; *heës*, slapen, uit een nu verloren *hes* (vgl. *hos*); *laäs*, verbleeken, verschalen, uit een nu verloren *las* (vgl. *lĕs*); *lajeus*, ngbr. stam van *langlajeuseun*, van

honger omkomen, uit *leus* of *lěs; laoer,* gang, uit *lar,* voorbijgaan; *lějar,* = *laoer,* eveneens uit *lar; lejos,* er vandoor gaan, van *los; lijar,* vloeien, zich verspreiden, van *lar; poeoek,* vol, bedekt, uit een nu verloren *poek* (vgl. *popok* en *apok*); *raäs,* st. v. *ngaraäs,* doorwaden, uit *ras; raät,* opgehouden hebben te regenen, uit *rat*, nog voorkomend in *dangdang-rat; saoer,* spreken, uit *soer; teës,* doorsijpelen, uit *tes; teueul,* drukken, uit *těl;* en vele andere dergelijke woorden.

b. *Barahala,* uit *brahala* of *běrhala; baramaen,* uit *bramaen* of *běrmaen; barěsih,* uit *běrěsih,* en dat uit *brěsih; běrěkah,* uit *běrkah; boeringhas,* uit *boeringas; djělěg,* uit *djlěg; djělěma,* uit *djělma; djělog,* uit *djlog; mangke,* voor *měngke,* dit uit *ěngke* en dit weder uit *ke; mantas,* uit *měntas; marabait,* uit *měrbait; měrěbot,* uit *měrbot; pahala,* uit *pahla*; *parabot,* uit *pěrbot*; *parasaběn,* uit *prasaběn* of *pěrsaběn; paribasa,* uit *pribasa; pělěkara,* uit *pěrkara*; *perekpek,* uit *pekprek; pěrěloe,* uit *pěrloe; pěrěnah,* uit *pěrnah; pěrětjit,* uit *pěrtjit; sowara,* uit *sora; wěrěgoe,* uit *wargoe,* enz.

4. Herhaling van het woord, of verdubbeling, is een der meestbeteekenende regels van woordafleiding in het Soendaneesch. De spraakmakende gemeente heeft op deze wijze een groote menigte stamwoorden van grondwoorden gevormd. We moeten drie soorten onderscheiden:

a. Eenvoudige herhaling: *bangbang, běgběg, bibi, bongbong, degdeg, děngděng, deugdeug, dingding, djangdjang, djegdjeg, djingdjing, djoedjoe, djoegdjoeg, djoengdjoeng, dogdog, gakgak, ganggang, gikgik, goenggoeng, gonggong, hamham, haphap, hephep, heumheum, hoghog, kaka, langlang, lěglěg, lěnglěng, lingling, mangmang, mongmong* (*momong*), *namnam, nongnong, pingping, poengpoeng, pongpong, ragrag, rakrak, regreg, reugreug, roegroeg, rogrog, saksak, sangsang, simsim, soemsoem, songsong, taktak, tangtang, teukteuk, tjaktjak, tjangtjang, toengtoeng, toetoe, wahwak, wekwek.*

b. Herhaling met verandering van klinker: *bangběng, bangboeng, bingbang, boengbang, dangding, doekděk, genggong, ginggeung, lenglang, lingloeng, ningnang, poengpang, poengpěng, roegrag, soengsang, tangtoeng, tjektjok, tjoehtjih.* Het achterste lid is hierbij het grondwoord.

c. Herhaling op een der twee genoemde wijzen, met invoeging van een *r* of *l*, zonder of met een klinker, hetzij achter den begin-medeklinker van het grondwoord, hetzij achter den begin-medeklinker van het herhaalde gedeelte (vgl. sub 13); b. v.: *běgbrěg, boegbroeg, djegdjleg, djogdjrog, pakprak, pekprek, saksrak, siksrik*; ook wel gepaard met geringe verandering van medeklinker, b. v. *sěngsrěm*; — *barakbak, daloegdag—daligdeug, daroekděk, děrěgděg, djalingdjing, djarigdjěg, doeroegdoeg, dorogdog, garokgek, halahhab, haleum-*

heum, harajhaj, harashas, molongpong, palengpeng, parangpang, saliksik, sareukseuk, tereptep, tilingting, toeroegtoeg, toeroektoek, torogtog, toroktok.

5. Een andere wijze, waarop van grondwoorden stamwoorden gevormd zijn, is de reduplicatie of herhaling van den begin-medeklinker met bijbehoorenden klinker, z. a.: *bĕbĕs, boeboes, dadak, dĕdĕg, djĕdjĕr, djoedjoer, do(ng)don, koekoeh, leled, leuleus, loeloes, lolol, lolos, papah, popok, raraj, sasar, tĕtĕl, tetes, tjatjad, tjatjag, tjatjah, tjatjak, tjatjap, tjatjar, tjĕtjĕp, tjitjil, tjitjing, tjitjit, tjoetjoek, tjoetjoer, toetoeg, wĕwĕl, woewoeh.* Eenige geredupliceerde woorden kregen den frequentatieven vorm (op de wijze van sub 4 *c*), z. a.: *djaloedjoer, karĕkĕt, kongkorongok* (naast *kongkongok*; invoeging klank *or* achter den begin-medeklinker van het stamwoord), *korokot, moeroekoekoeng, pĕlĕpĕs, sĕlĕsĕp, sereset, soeloesoep* en *tjiritjit.* Zoodanige reduplicatie gaf mede het aanzijn aan eenige drielettergrepige woorden, welke, van tweelettergrepige afgeleid, nu als stamwoord kunnen worden beschouwd. Voorb.: *babahak, babasah, djadjangkoeng, djidjingklak, djodjombol, djodjongkong, sasarap, sasari, sasate, tjatjaka, tjatjampah, tjatjangkir, tjatjapa, tjoetjoerak, totonde.*

6. Door voorvoeging van een medeklinker zijn van bestaande stamwoorden nieuwe gevormd. In den regel schijnt die medeklinker willekeurig gekozen te zijn. Soms is een der klinkers gewijzigd. Tot deze soort zijn te rekenen: *bangĕt, bewat* (vgl. *iwat*), *dakoe, galoer, gaor, gĕndol, gendol, ginggeung, gobjag, hajam* (vgl. *ajĕm*), *halang, halis* (vgl. *aloes*), *hampĕlas, hangit* (vgl. *angĕt*), *harta, harti, haseup, hasiwoeng, hate* (vgl. *ati*), *hateup* (vgl. *atap*), *hatoer, hegar, helok* (vgl. *alok*), *heudjeun, hiboet* (vgl. *riboet*), *hidĕp* (vgl. *adĕp* en *idĕp*), *hih, hijang, hinoem, hoewap* (vgl. *soewap*), *kapan* (vgl. *apan* en *mapan*), *maboer, mampoeh, maneh, mangkat, mangke, mantas, mantek, mantĕp, mawoer, menjeng, midĕr, mijang, mingĕr, miris, moemboel, moendjoeng, moeni, moenggah, montong* (ook *ngontong*), *pangkat, panta, piloe, pingkar, poelas, poendak, poendjoeng, poendoer, poengkoer, poentang, rambaj, rĕmbat, reundeuk, ringgeung, sangar, sangĕt* (vgl. *bangĕt*), *sangka, semah* (vgl. *imah*), *sĕmplak, singkah, soebaja, soengapan* (vgl. *tjoengap*), *soesoed, tandjrĕk, tangsĕl, toempak, toengkoe, toengkoel, walah, wangkong.*

7. Ook door achtervoeging van een klinker of medeklinker zijn nieuwe woorden gemaakt. Hiertoe hebben gediend: 1°. de klinker *a*, b. v. in *boera*, welk woord dezelfde bet. heeft als *sĕmboer*, d. i. bespuwen; beide stammen blijkbaar af van den grondvorm *boer*; zoo ook in *laloewasa*, onbeperkte vrijheid hebben, frequentatieve afleiding van *loewas*, Mal., ruim, wijd. — 2°. De klinker *oe*, b. v. in *lĕsoe*, uitgeput, afgeleid van *lĕs*, werkw. tusschenw. voor verdwijnen. — 3°. De mede-

klinker *h* heeft niet zoozeer gediend om nieuwe woorden te vormen, als wel om aan overgenomen woorden uit een andere taal een scherper uitgang te geven (vgl. 9 *a*). Als l. v. *koedoe* nam men het Jav. *kĕdah* over, dat eigenlijk *kĕda* moest luiden; het Portugeesche alfinite, speld, werd *panitih*; *kore*, syn. v. *koër*, nam ook de *h* aan en werd *koreh* (zie ben., 10); het Jav. *sasi*, in gebruik genomen als l. v. *boelan*, werd *sasih*. *Soempah* (zie 9 *d*) is hiertoe waarschijnlijk ook te rekenen. — 4°. Evenals men achter een woord op een klinker uitgaande, vooral als het een toeroep is, gaarne een *h* uitspreekt, z. a.: *doeh*, *eh*, *euleuh*, *kah*, *lah* en *wah*, zoo heeft men ook eenige woorden, op een *a* uitgaande, gesloten door een *ng*; of den uitgang *n* in woorden, aan een andere taal ontleend, veranderd in *ng*, b. v. naast *ka* plaatste men *kang*; naast *kaka* stelde men *kakang*; *tarang*, voorhoofd, kan gevormd zijn van *tara*, zacht, glooiend; ons „ton" wordt uitgesproken *tong*; ons „piston" wordt *pistong*, en het woord *toewang* (zie Woordb. op *toewang* II), deftig voor „uw", is een verbastering van het Mal. *toewan*. (Het Mal. woord *kĕring*, droog, is blijkbaar afkomstig van 't Soendaneesch *kĕri*, schraal, z. a. van den grond of ook wel van het lichaam en het Mal. woord *hoeloebalang*, legerhoofd, is samengesteld uit *hoeloe*, hoofd, en *bala*, krijgsvolk.)

8. Een groot aantal nieuwe stamwoorden verkreeg men door voorvoeging van een lettergreep, 1°. voor éénlettergrepige grondwoorden. In vele, zoo niet de meeste gevallen, werd de nieuwe lettergreep willekeurig gekozen; in sommige is zij in overeenstemming met den grondvorm. Voorbeelden: *boebar* (vgl. *loebar*), *djĕboel* (vgl. *bol*), *djĕmbar* (vgl. *ber*), *djĕmproeng*, *djibroet*, *gĕbĕr*, *gĕboer*, *gĕbrag*, *gĕmpoer* (vgl. *toempoer*), *gĕrah*, *habĕk*, *hantĕm*, *heuleut*, *hibar*, *hibĕr*, *hinas*, *hoetjoeh*, *kĕbĕk* (vgl. *mabĕk*), *kĕdjot*, *kĕlaj*, *kĕlar*, *kĕplak*, *kĕploek*, *kĕpoet*, *kĕprak*, *kĕtes*, *kĕtjlak*, *kodjor*, *kodjot*, *koeprak*, *kotjor*, *laboeh* (vgl. *roeboeh*), *ladjoe* (vgl. *padjoe*), *lalis* (vgl. *lĕs*), *lambak* (vgl. *ombak*), *lamoen*, *lampah* (vgl. *papah*), *lantjeuk* (vgl. *atjeuk*), *lapoer*, *larap*, (vgl. *tĕrap*), *lawas*, *lĕdjar*, *lĕlĕp* (vgl. *tjĕlĕp*), *lempes* (vgl. *apĕs*), *lepot*, *lesot*, *likĕt* (vgl. *rakĕt*), *lindih* (vgl. *andih*), *lipoer* (vgl. *lapoer*), *loebar* (vgl. *boebar*), *loentjat*, *loewar* (vgl. *loebar*), *mabĕk*, *meugeus*, *mokprok*, *njongtjlo*, *nombro*, *padjar* (vgl. *oedjar*), *pantjat*, *pĕngkoeh* (vgl. *koekoeh*), *pĕtjat* (vgl. *poetjat*), *peunggas* (vgl. *geus*), *poetjat*, *raboel* (vgl. *djĕboel*), *radjoet* (vgl. *djot*), *radjol*, *raka*, *rakĕt* (vgl. *likĕt*), *rampak* (vgl. *papak*), *randĕg*, *rantas* (vgl. *tĕs*), *rapĕng*, *ratjoet* (vgl. *oetjoet*), *rawoeh* (vgl. *woewoeh*), *rĕntjĕp*, *repeh* (vgl. *empeh*), *retep*, *retop*, *roeboeh* (vgl. *laboeh*), *rotjop*, *sapoet* (vgl. *kĕpoet*), *sĕblak*, *seblok*, *sĕmplak*, *sĕmplek*, *sĕmproeng*, *sĕngek*, *sengled* (vgl. *leled*), *tantjĕb*, *tilĕp* (vgl. *lĕlĕp*), *tirah*, *tjaboek*, *tjaboet* (vgl. *rĕboet*), *tjangkroeng*, *tjekap* (vgl. *kop*), *tjeplak*, *tjoplok*, *toebles*, *toebroek*, *toetas*, *tondjol*, *wĕdar*, *wireh*. — Maar 2°. werden op deze wijze ook eenige drielettergrepige woorden van één- of tweeletter-

grepige gevormd, ten deele onregelmatig, ten deele regelmatig. — Onregelmatig zijn: *borodjol, dalangsoeng, hawatir, kĕdĕproek, poerigil, rantjabang, salĕbĕr, torodjol* (vgl. *tondjol*). — Regelmatig zijn: *baheula, baroentak* en *bĕlaboer* (waarschijnlijk overeenkomende met het Maleische toestandswoord met *bĕr*, maar in 't Soendaneesch verouderd); zoo ook *sanghiwar, sanghoendjar, sangkilang, sangsaja* en *sangsara* (waarin *sang* waarschijnlijk op te vatten is = *sa*, geheel, plus *ng*).

9. Door invoeging van een medeklinker is een aantal woorden ontstaan, dat òf den oorspronkelijken vorm gelijk komt in beteekenis, òf daarvan eenigszins verschilt, òf wel tot hoofdvorm geworden is. Het zijn de letters *h, n, d, m, b* en *ng*, welke tot invoeging gebruikt zijn.

a. Invoeging van *h*: *dahdar* = *dadar*, blootleggen; *dehdel* = *dedel*, opengebroken, doorgebroken; *njaho*, kennen, weten, van *njao*, hetzelfde, maar grof; *pahido* = *paido*, mistrouwen, ongeloof; *tanghi* is van 't Javaansch *tangi*, opstaan.

b. Invoeging van *n*: *antĕl*, raken aan, wat eigenlijk zou moeten luiden *atĕl*, vgl. *ateul*, jeuken; *mantak*, minder gebruikelijk dan *matak*, oorzaak, reden; *poentjak*, top, wat eigenlijk zou moeten zijn *poetjak*, vgl. *poetjoek*, punt; *wantjis* = *watjis*, bekwaam.

c. Invoeging van *d*: *handas*, minder gebruikelijk dan *hanas*, jammer! *kapindis*, minder gebruik. dan *kapinis*, zwaluw; *kĕndak*, meer gebruik. dan *kĕnak*, boeleerder, boeleerster; *mandawa*, minder gebruik. dan *manawa*, indien; *mandila*, minder gebruik. dan *manila*, manilla-eend; *pandagan* = *panagan*, droogstelling; *parandene* is meer gebruik. dan *paranene*, nochtans.

d. Invoeging van *m*: *hembos* = *hebos*, tegen iets aanslaan, van een vlam of van water; *lampat*, bedekt, van *lapat* (vgl. *lipoet*), ongeveer hetzelfde, maar in dezen zin ngbr.; *lombang* = *lobang*, gat, kuil; *mĕlĕmpĕs* = *mĕlĕpĕs*, ieder oogenblik uitgaan, van vuur; *sambarang* heeft de plaats ingenomen van *sabarang* (*sa* plus *barang*), alle; *soempah*, zweren, komt waarschijnlijk van een nu verloren grondvorm *soepa*, vgl. *sapa*, vervloeken; *tempel*, wat dient om ergens op te worden geplakt of gespijkerd, heeft de plaats ingenomen van een nu verloren *tepel*, vgl. *tapĕl*, kleven; *toembroek* is minder gebruikelijk dan *toebroek*, zich werpen op.

e. Invoeging van *b*: *ablĕs*, gelijk, maar minder gebruikelijk dan *amlĕs*, indringen; *amblĕng*, minder gebruik. dan *amlĕng*, doodstil; *ambrih*, meer gebruik. dan *amrih*, bedoelen; *djamblang*, = *djamlang*, geruit, van stof enz.; *djoemblah*, minder gebruik. dan *djoemlah*, totaal; *djomblo*, minder gebruik. dan *djomlo*, geen aftrek vinden; *goembira*, minder gebruik. dan *goemira*, blijde; *kĕmba* heeft de plaats ingenomen van een nu verloren *kĕma*, zich niet uitspreken, vgl. *kĕmoe*, in den mond houden; *lambat*, minder gebruik. dan *lamat*, langdurig; *limboehan*, meer gebruik. dan *limoehan*, staf, wapenstok; *sambodja*

noemt men gewoonlijk een boom, in het Maleisch *samodja* geheeten: *tjamběroet*, meer gebruik. dan *tjaměroet*, stuursch kijken; *tjambèti*, minder gebruik. dan *tjaměti*, zweep.

f. Invoeging van *ng*: *bangsa*, volk, komt van *basa*, taal; *běngběng*, minder gebruik. dan *běběng*, gelijkmatig, b. v. van dikte; *doengsang* = *doesang*, *kadoesang-doesang* of *kadoengsang-doengsang*, ronddolen; *gěnggěm* = *gěgěm*, de onbepaalde breedte van een vuist; *linglir*, minder gebruik. dan *lilir*, opleven; *loengse*, moede, afgemat, komt van een nu verloren *loese*, vgl. *lěsoe*, dat dezelfde beteekenis heeft; *rengge* = *rege*, gekarteld; *roengsěb*, meer gebruik. dan *roesěb*, enkel graat zijn; *sengled*, meer gebruik. dan *seled*, opgerold.

Aanm. De ingevoegde letter is van dezelfde soort als de letter, welke haar bij zich nam. Zelden is van dien regel afgeweken.

10. Eenige stamwoorden zijn van reeds bestaande gemaakt door omzetting van letters. Het zijn woordparen, met onderscheiden, maar zeer na verwante beteekenis. Voorb.: *adoej* en *ajoed*, zacht, week: *amis* en *manis* (omzetting met invoeging van *n*), zoet; *asěl* en *sěla*, tusschen (het eerste als stam ngbr.); *běset* en *sěbet*, aftrekken, afstroopen; *bjar* en *braj*, opengaan, doorbreken (van het licht); *bodol* en *dobol*, barsten, openbreken; *dagor* en *gědor*, op iets kloppen, stompen; *deres* en *redes*, op een rij (van het laatste het stamwoord ngbr.); *děsěk* en *sěděk*, het eerste: nabij; het tweede: vlak van te voren; *djirět* en *ridjět*, strik; *doegoel* en *goe(n)doel*, kaalhoofdig; *doepak* en *padoek*, stooten; *garis* en *gasir*, langs iets strijken, schuren; *gasti* en *tigas*, afgesneden, afgedaan; *gěbjar* en *gěbraj*, stralen, schijnen; *goegoeloe* en *loeloegoe*, aanlegger, aanvoerder; *goer* en *oeroeg* (met voorgevoegden klinker), vallen, aardstorting; *koër* en *koreh*, (het laatste met achtergevoegde *h*, zie N°. 7), met de vingers, de pooten of eenig voorwerp in de aarde krabben); *kored* en *rodek*, het eerste: voorwerp om den grond van onkruid te zuiveren, *ngored*, den grond van onkruid zuiveren; het tweede: hoofdzeer; *koret*, gierig, *torek*, doof; *majar* en *maraj*, betalen; *objor* en *obroj*, schitterend (licht) rood; *poera* en *roepa*, het eerste: laten voorkomen, schijnen; het tweede: voorkomen; *raäs* en *rasa*, het eerste: door een rivier waden, het tweede: voelen; *rata* en *tara*, vlak (het tweede eigenlijk licht hellend); *rěsěp* en *sěrěp*, het eerste: behagen hebben in, het tweede: indringen; *roetjoek* en *tjoeroek*, het eerste: stokken, rechtop in den grond gestoken om een dam te maken, het tweede: wijsvinger.

11. We komen nu aan een klasse van woorden, welke zeer groot is, en getuigenis aflegt van het vernuft van den menschelijken geest in het algemeen, en van den Soendaneeschen in het bijzonder. Het zijn woorden, welke d e z e l f d e m e d e k l i n k e r s hebben en dezelfde grondgedachte uitdrukken. De wet, dat woorden, welke dezelfde

medeklinkers hebben, ook verwant zijn in beteekenis, zal wel een algemeene taalwet zijn, maar zij is in het Soendaneesch bijzonder streng en op zeer ruime schaal toegepast; zóó ruim, dat er haast geen uitzonderingen op dezen regel bestaan. Onregelmatigheid is echter niet geheel buitengesloten. Het eigenaardige van deze woorden is dus, dat men in de medeklinkers het algemeen begrip vindt uitgedrukt, terwijl het bijzondere is uitgedrukt door de klinkers. De onregelmatigheid bestaat vooral hierin, dat de stellen, wat het aantal woorden betreft, zeer ongelijk zijn: men heeft namelijk stellen van 2, van 3, van 4, van 5, van 6 woorden en hooger. Het rijkst is wel het stel, dat de medeklinkers *g — l — ng* heeft, daar dit niet minder dan 16 nuancen telt. — Uit onze becijfering aan het slot zal blijken, dat deze klasse ook numeriek van belang is. — Wat de klinkers aangaat, men kan aannemen, dat de keuze daarvan niet willekeurig, maar naar vaste regelen geschied is, al kan dat ook niet van ieder stel in 't bijzonder aangetoond worden. Als voorbeeld willen we een grondwoord kiezen, want ook reeds onder de éénlettergrepige woorden komt deze wet aan het licht. Nemen we daartoe den grondvorm *b — r*. We hebben hiervan de woorden *bar*, *boer*, *ber* en *bĕr*. De *a* is de klinker voor het heldere, klare, maar ook voor het gewone, alledaagsche. Gelijk in het Javaansche alphabet ieder medeklinker van nature den *a*-klank aan zich heeft, terwijl deze alleen dan door een anderen klinker wordt vervangen als er iets bijzonders valt te zeggen, zóó hebben het Soendaneesch en de aanverwante talen eene *a* voor het gewone; de overige klinkers dienen voor het bijzondere (*bar* = uitspreiden, uiteenleggen). — De *oe* is de klinker voor het doffe, rumoerige, bulderende en donderende (*boer* = aan den haal gaan, op den loop gaan, van velen). — De scherpe *e* is de klinker voor het schelle, schetterende en schitterende (*ber* = schitteren, z. a. een zeil, maar ook wapperen). De *ĕ* klinkt niet, en is daarom de aanduiding van het zachte, geruischlooze (*bĕr* = vliegen). — Wat de overige klinkers betreft: de eigenaardige klinker *eu* dient vooral om het grove, onbehouwene, ruwe, donkere uit te drukken, b. v. *rap* is het aanpakken of aandoen van iets (eig. het eenvoudig komen van iets op of over iets anders); *roep* beteekent: op iets rollen, iets ergens over werpen, storten op; *rĕp* wil zeggen: het invallen van stilte, stil worden, zich stilhouden; maar *reup* duidt aan: het invallen van het donker of van den nacht, donker worden, en verder: rood worden, van het gelaat, een kleur krijgen. — De klinker *i* wijst het kleine, fijne, aardige aan, en de *o* drukt het helderklinkende, rollende, ronde uit. Deze beide klinkers kan men leeren kennen uit de volgende vergelijking: *sir* beteekent: het opkomen van een gedachte, neiging, trek, tocht des gemoeds; *soer* is: schuiven, naar vorenschuiven, vooruitschuiven, het naar voren komen van een woord in den mond; *ser* (scherper dan *sir*) duidt aan: het opkomen van toorn

in het gemoed, of in het algemeen: het opkomen van een scherp gevoel; *sor* in hetzelfde als *soer*, maar dient voor het vooruitschuiven van iets, dat geen doffen, maar een helderen, rollenden klank geeft; *sĕr* is 't vooruitschuiven zonder gedruisch. — Gelijk bleek, heeft men ook onder de grondwoorden van deze stellen. Wij wijzen hier nog op: *ah*, *ih*, *eh* en *ĕh*; *heg* en *heug*; *ngeng* en *ngong*; *seg* en *seug*; *tah*, *toeh* en *teh* (deze vergelijking werpt een eigenaardig licht op *teh*, welk woordje we later als nadrukswijzer zullen leeren kennen); *tap*, *tep* en *top*; terwijl hier ook nog kunnen genoemd worden eenige andere éénlettergrepige woorden, welke echter geen grondvormen, maar frequentatieven zijn, blijkens de ingeschoven *l* en *r*: *blak*, *bloek* en *blok*; *blas* en *blĕs*; *blĕg* en *bloeg*; *brag*, *brĕg* en *broeg*; *brak* en *broek*; *bral*, *broel* en *brol*; *bras*, *brĕs* en *broes*, welke woorden alle behooren tot de zoogenaamde werkw. tusschenwerpsels. — Behalve deze weinige éénlettergrepige woorden en een enkel drielettergrepig woord behooren bedoelde stellen van woorden met gelijke medeklinkers tot de tweelettergrepige stamwoorden. Uit den grooten voorraad gaan we er eenige noemen en verklaren:

Stellen van 2: *angin*, wind, *angĕn*, wenschen, gemoed; — *bageur*, opgewekt, goedaardig, *bĕger*, dartel; *bala*, ruigte, wildernis, *boeloe*, haar op het lichaam, veêren; *banting*, neersmakken, *banteng*, wilde stier; *bingoeng*, radeloos zijn, *bĕngong*, verbaasd staan kijken; — *djangdjang*, vleugel, *djingdjing*, opheffen; *djohdjor*, uitgestrekt op den grond liggen, *djĕhdjĕr*, verstijfd op den grond liggen; — *entep*, ordelijk liggen, *eunteup*, (net) zitten van een vogel; — *oendoer*, terugwijken, *eundeur*, dreunen; — *ganĕp*, een even getal, *gĕnĕp*, zes; *gila*, schuw, *gelo*, gek; *gilap*, schitteren, *gĕlap*, bliksem; — *hajam*, hen, *hijeum*, schaduw; *haropak*, bleek, *hoerapok*, zonder licht, van de oogen; — *idĕr*, rondgaan, *oedar*, losgaan; *ilik*, zien, *oelik*, onderzoeken; — *kandĕl*, dik, *kĕndĕl*, vast van geest; *kĕbak*, baden in een groot water, *kĕbĕk*, vol; *koekoeh*, vasthoudend, *keukeuh*, volhouden; — *laki*, man, *lakoe*, gang; *lamis*, vleiend, *lĕmĕs*, zacht; *loba*, veel, *lĕboe*, asch; *lĕpas*, vlug, *leupas*, vrij; — *matih*, krachtig, *moetoeh*, in de hoogste mate; — *njoesoe*, zuigen (aan de moederborst), *njoso*, sterk verlangen; — *paha*, dij, *poehoe*, het dikke ondereinde van iets; *pareum*, uitgedoofd, *peureum*, de oogen gesloten hebben; *pĕrĕs*, uitknijpen, *peureus*, pijn doen; *pitĕs*, doorbreken, knappen, *poetoes*, beslist, z. a. een rechtszaak; *poeöek*, overdekt, *poëk*, duister; — *raksa*, beschermen, *riksa*, zorgvuldig; *randjoeg*, opspringen, *rendjag*, opschrikken; *riboe*, duizend, *rebo*, veel hebben; *roeboeh*, neerstorten, *robah*, veranderen van aard, vervalschen; *regreg*, op een rij staan, *rogrog*, op een hoop staan; *reu(w)as*, ontstellen, *reueus*, prat, aanmatigend; — *sasar*, dwalen, *sĕsĕr*, verder voortgaan; *sisi*, zijde, kant, *sesa*, overschot; *soemoer*, put, *soem(b)ĕr*, wel; *semah*, gast, *somah* gezin; *sono*, sterk ver-

langen, verliefd zijn; *seuneu*, vuur; — *tahan*, verdragen, *taheun*, val, strik; *taheur*, koken, *toehoer*, droog; *titis*, (suiker) gieten, *tetes*, druppelen; *toendjoek*, aanwijzen, *tondjok*, stooten, stompen; *tĕbas* (in het groot) koopen, *tĕboes*, loskoopen; *tĕtĕp*, vast, *teuteup*, nauwkeurig gadeslaan; *tjamah*, ontwijden, *tjoemah*, vergeefs.

Stellen van 3: *angkoeh*, trotsch, *angkoh*, zich inbeelden, *angkeuh*, meenen; — *bajar*, betalen, *boejar*, zich verspreiden, *bojor*, rijkelijk uitstroomen; *boelan*, maan, maand, *boelĕn*, inwikkelen, *bolon*, maandstonden; — *dilak*, iemand zijdelings aanzien, *dĕloek*, voor zich zien, *dĕlek*, een nijdigen blik zijwaarts werpen; *djirĕt*, strik, *djoerit*, strijd, *djèrit*, een schreeuw geven: *gaäng*, een aardkrekel, *goëng*, draaien, *goöng*, groot koperen bekken; — *hajang*, wenschen (naar iets uitgaan van het gemoed), *hijang*, heengaan, verdwijnen, *hijoeng*, gonzen; *hoerang*, garnaal, *hoeroeng*, branden, *herang*, blinken; — *imoet*, glimlachen, *imeut*, naarstig, *omat*, aandringen; *kalĕm*, zinken, *koelĕm*, slapen, *kĕlĕm*, verzinken; — *lajang*, zweven, *lajoeng*, het avondrood, *lejong*, drijven: *landjang*, maagd, *lĕndjang*, middelmatig gezet, *lĕndjĕng*, recht van gestalte; *maäs*, behoeftig (weinig hebben), *miis*, doorsijpelen, *meueus*, een weinig; — *oelas*, strijken op, *ilĕs*, zich onzichtbaar maken, *oelĕs*, haar op 't lichaam; — *parat*, doorloopen, *paret*, rij, *porot*, van iets losraken; *patjok*, pikken, *patjĕk*, dringen in, *poetjoek*, uiteinde, punt; *pĕntil*, vruchtknop, *pĕntoel*, verhevenheid, *pĕntol*, een dikke knop; — *rapih*, eensgezind, (*pa*)*ripih*, bevredigd, *repeh*, stil; *rasa*, gevoelen, *risi*, duchten, *rosa*, sterk zijn; *roentoet*, eensgezind, *rentet*, naast elkander, *reunteut*, samendrukken; — *sabit*, zich ergens in moeien, *sabĕt*, met een zwaard of dergelijke slaan, *sĕboet*, vermelden; *sĕgroek*, „een keel opzetten", *sĕgrek*, snorken, *sĕgrok*, knorren van een varken; *soedoek*, degen, *sodok*, voorwerp om asch of dergelijke uit te halen, *sĕdĕk*, opkruipen, benauwen; — *tandon*, voor iemand instaan, onderpand, *toendan*, gereed zetten of staan voor iemand op den weg, transport, *teundeun*, neerzetten, plaatsen; *tangkĕp*, grijpen, *tangkeup*, omvatten, *tengkep*, een muziekinstrument met de hand vasthouden om het geluid te dempen; *tineung*, verlangen, genegenheid, *tĕnoeng*, tooverij, *teuneung*, onverschrokken; *tjĕpet*, knellen, *tjĕpot*, zich zuigende vasthechten, zuiging, *tjĕpĕt*, gestadig voortgaan.

Stellen van 4: *aroej*, een langen trein vormen, *arĕj*, trein, *areuj*, slingerplant, *oraj*, slang; — *belot*, omloopen, van een weg, *bĕloet*, paling, *bĕlĕt*, stompzinnig. *beulit*, zich winden om; — *djaga*, waker, wachter, *djago*, haan, *djiga*, er uitzien als, *djogo*, aanwezig zijn; — *kari*, overblijven, *koeroe*, mager, *kĕri*, schraal, *kĕre*, harnas; — *poepoes*, sterven, *pepes*, uitgebluscht, *pĕpĕs*, idem, *peupeus*, breken; — *rapoeh*, bros, *ripoeh*, in bedenkelijken toestand verkeeren, *repoh*, afgeleefd, *ropoh*, stokoud; — *sapa*, vervloeken, *soe*(*m*)*pa*(*h*), zweren, *sĕpa*, bleek zien, *sĕpi*, eenzaam zijn; — *tiis*, koud, *toeoes*, droog,

teës, uitdruppelen, *teuas*, hard; — *wira*, vurig, krijgshaftig, *wera*, zekere vuurroode bloem, *wěra*, vergramd, *weureu*, dronken.

Stellen van 5: (*k*)*andoeng*, bij zich dragen, *indoeng*, moeder, *oendang*, bekendmaking, *endong*, bedelzak, *ondang*, noodigen; — *bantal*, hoofdkussen, *bantol*, vóór iets zitten, *boental*, een witte plek op het voorhoofd hebben (van een buffel), *boentěl*, bundel, *běntil*, puistje; — *dajang*, hofjuffer (hoer), *dajoeng*, roeien (misschien oudtijds roeister), *doejoeng*, zeekoe (zeemeermin), *dejang*, bij het vuur zitten, *dojong*, vooroverhellen; — *kambang*, drijven, *kěmbang*, bloem, *kěmboeng*, blaar, *kěmběng*, onder water zetten, *keumbing*, naar zich toe trekken; — *oewa*, tante (of oom), *ewa*, haten, *ewe*, vrouw, *owa*, wouwouw (karikatuur van de vrouw?), *owo*, baren; — *palang*, dwarshout, *paling*, dief, *paloeng*, dwaas, *pělong*, nastaren, uitkijken, *pělěng*, naar iets staren; — *sangit* (voll. *walang* —), distel, *sangět*, hevig, *sěngět*, gevoelig, licht ontvlambaar, *seungit*, welriekend. *seungeut*, aansteken.

Stellen van 6: *ajang*, zich om iets slingeren, *ajong-ajong*, zekere slingerplant, *ijang*, vertrekken, *oejang*, uitgaan om voedsel te zoeken, *ejang*, grootvader, *ejong*, in de armen wiegen; — *bangkong*, kikvorsch (met hoogen rug), *bingkěng*, krom, *boengking*, rond om heen, *běngkang*, op den rug liggen, *běngkoeng*, gebocheld, *běngkong*, zitten iets te doen; — *harěp*, hopen, *hareup*, voor, *hiroep*, leven, *hoerip*, opleven, *hoeroep*, aanvallen met overmacht, *heurap*, werpnet; — *lapoet*, tot boven het hoofd komen (van water), *lipoet*, overdekt, *lipět*, voud, voudig, *loepoet*, mislukken, *lepet*, slap, *lepot*, losraken; — *sari*, smakelijk, *saroe*, in elkaar vloeien, *sare*, slapen, *sore*, avond (Fr. soir), *soro*, zekere visch (eig. onderkruiper), *seuri*, lachen.

Stellen van 7: *babar*, ter wereld komen, *boebar*, uiteengaan, *boeboer*, brij, *beber*, uitgespreid, *bobor*, wegstroomen, *běběr*, band of windsel om iets, *beubeur*, buikband; — *tapak*, indruk, voetspoor, *tapoek*, in menigte zijn op, *tapok*, roof of korst, slakkenhuisje, *tepok*, heup of heupkom, *těpak*, met de vlakke hand slaan op, *těpoek*, naar omhoog slaan, *těpok*, met de holle hand ergens op slaan.

Stellen van 8: *arang*, zelden, *iring*, meedoen, volgen, *iroeng*, neus, *irong*, wenschen wat men ziet, *oerang*, mensch, persoon, *erang-erang*, bovendorpel, *orong-orong*, zekere tuinhagedis, *ěreng*, daklat.

Stellen van 9: *barat*, west, *birat*, op de vlucht slaan (den rug toekeeren), *birit*, de billen (achterste), *birět*, knoesterig (van hout), *boerit*, avondtijd, *boeroet*, waterbreuk, *boerět*, duister in 't gemoed, *beurat*, zwaar, *beurit*, muis; — *garang*, boven het vuur gedroogd; *garing*, uitgedroogd, *garoeng*, ongebruikt laten (eig. laten uitdrogen), *girang*, stroomopwaarts (waar het minder diep is), *giring*, opjagen, *goreng*, braden, leelijk, *gěring*, ziek, *gěroeng*, kreunen, *gěrěng*, grommen.

Stellen van 10: *karang*, schelp, rots, *karoeng*, gonjezak, *koe-*

rang, ontbreken, *koering*, mindere, *koeroeng*, kooi, *korang*, vischmand, *koreng*, hoofdzeer, *korong*, snotkorst, *kĕroeng*, hol gebogen, *kĕrĕng*, bits.

Stellen van 11—15 ontbreken.

Stellen van 16: *galang*, timmerloods, *galing*, krul (van het haar), *galĕng*, aarden rand of dijkje langs den kant van een sawahbed, *gilang*, schitteren, *giling*, rol (b. v. *kapoet* —, rolzoom), *goelang-goelang*, een soort wachters (rondloopers?), *goeling*, rolkussen, *goeloeng*, rol, *gelang*, over elkander wrijven (b. v. de handen), *geleng*, omdraaien, *golang*, draaien, *golong*, rol, *gĕlang*, omheen, *gĕloeng*, haarknoop, *gĕlong*, een brok in de keel hebben, *geulang*, armband.

Aanm. Ik telde 172 stellen van 2; 93 stellen van 3; 40 stellen van 4; 19 stellen van 5; 10 stellen van 6; 5 stellen van 7; 1 stel van 8; 3 stellen van 9; 1 stel van 10; 1 stel van 16; in het geheel 345 stellen. Men kan er echter stellig meer vinden.

12. Het aantal stamwoorden is mede vermeerderd door verwisseling van medeklinkers, meestal van gelijksoortige. Dit komt voor bij éénlettergrepige woorden, b. v. *blĕng* en *brĕng*, opvliegen, wegvliegen, van velen; ook vindt men enkele gevallen bij de drielettergrepige, maar de massa wordt ook hier aangetroffen bij de tweelettergrepige stamwoorden. Wisselen kunnen *b* en *dj*, *b* en *n*, *b* en *p*, *b* en *s*, *b* en *t*, *b* en *w*; *d* en *g*, *d* en *l*, *d* en *n*, *d* en *r*, *d* en *t*; *dj* en *nj*, *dj* en *s*; *dj* en *tj*; *g* en *k*, *g* en *ng*; *h* en *k*, *h* en *m*, *h* en *ng*, *h* en *s*, *h* en *w*; *k* en *ng*, *k* en *p*, *k* en *r*; *l* en *p*, *l* en *r*, *l* en *s*; *m* en *ng*, *m* en *p*, *m* en *w*; *ndj* en *nj*; *ng* en *p*; *p* en *s*, *p* en *t*, *p* en *w*; *r* en *t*, *r* en *tj*; *s* en *t*. Doorgaans is zoodanige verwisseling van onschuldigen aard en oefent zij geen invloed uit op de beteekenis. Somtijds brengt de wijziging der medeklinkers ook wijziging der klinkers met zich.

a. Gelijk van beteekenis zijn: *abĕr* en *awĕr*, niet voortkunnen (door een beletsel); *bae* en *wae*, maar, steeds; *balangsijar* en *barangsijar*, levensonderhoud zoeken; *balĕs* en *walĕs*, vergelden; *bandjat* en *banjat*, uit het water opstijgen; *bangoen* en *wangoen*, bouworde; *bantĕr* en *wantĕr*, moedig; *barĕk* en *barĕp* (in den superl.), oudste (kind); *baroetah* en *waroetah*, herbouwen, verwisselen; *basijar* en *pasijar*, wandelen; *basisir* en *pasisir*, strand; *batja* en *watja*, lezen; *beda* en *bina*, verschillen; *bĕdak* en *wĕdak*, stuifpoeder; *bĕdĕgong* en *bĕlĕngong*, verwaand; *bedjer* en *djedjer*, uiteenliggen; *bĕkoek* en *bĕngoek*, kromme neus; *bĕlang* en *wĕlang*, zwartbont; *bĕlas* en *wĕlas* vormen met de eenheden de getallen van 11—19; *bĕndjoel* en *pĕndjoel*, oneffen (van den grond); *bĕndjoet* en *bĕntjoet*, buil (aan 't hoofd); *bĕrĕg* en *wĕrĕg*, voor zich uit drijven; *bilangan* en *wilangan*, getal; *boeboehara* en *boeboewara*, tijdelijk zich ergens ophouden; *boehahang* en *boengangang*, wijd open; *boemboe* en *boengboe*, ingrediënten van een spijs; *boengkoes* en *toengkoes*, bundel; *daloeroeng* en *daroe-*

roeng, vloerlegger; *danas* en *ganas,* ananas (vgl. *dĕs* en *gĕs*); *djangkĕp* en *sangkĕp,* voltallig; *djibroeg* en *tjiproek,* druipnat; *djoetjoeng* en *njoengtjoeng,* puntig; *gakang* en *garang,* driftig, twist-ziek; *galab* en *garap,* stotteren; *gaoer* en *ngaoer,* brullen; *gempor* en *kempor,* lam in de beenen; *hampoera* en *sampoera,* vergeven; *han* en *ngan,* slechts; *hawatir* en *kawatir,* deernis; *hĕlas* en *wĕlas,* medelijden; *hĕrit* en *wĕrit,* onveilig; *hilap* en *kilap,* vergeten; *hiliwir* en *kiliwir,* zacht waaien; *hoewap* en *soewap,* hap; *kalĕm* en *karĕm,* verzinken; *kĕder* en *geder* (voor *gĕder*), vreesachtig; *kĕtĕg* en *kĕtĕk,* tikken, kloppen; *koentit* en *poentit,* naloopen; *koetijah* en *poetijah,* groothandelaar; *kodek* en *korek,* met de nagels uitkrabben; *kolebat* en *kolepat,* wending, flikkering; *kolomod* en *koromod,* geheel nat; *kongkol* en *pongkol,* konkelen; *ladjoe* en *padjoe,* voortgaan; *lampojong* en *sampojong,* in (eerbiedige) gebukte houding naderen of zich verwijderen; *lara* en *rara,* leed; *larang* en *rarang,* verbieden; *larap* en *rarap,* aanwending; *laras* en *raras,* pees van een boog; *laris* en *raris,* van de hand gaan; *lijoeng* en *rijoeng,* omringen; *lilih* en *ririh,* stil, kalm; *loedĕs* en *roedĕs,* verdelgd; *loeloeh* en *loeloek,* modder; *loerah* en *roerah,* kampoenghoofd; *loewang* en *roewang,* groeve; *lorak* en *rorak,* gleuf; *loreng* en *roreng,* bruin en zwart, gevlekt of gestreept; *malagi* (of *palagi*) en *paragi,* dienende voor; *mani* en *wani,* in die mate dat; *ngantĕng* en *pantĕng,* gespannen; *panitih* en *panitik,* speld; *parapti* en *tarapti,* gereed; *pasrah* en *sadrah,* overgegeven; *pĕdal* en *wĕdal,* uitgaan; *piloewang* en *piroewang,* kuil, val; *pingsal* en *singsal,* alleen zijn; *pitjamtjam* en *pitjangtjam,* met elkaar spreken over; *raboet* en *tjaboet,* uittrekken; *rakĕt* en *rapĕt,* kleven aan; *reboe* en *rewoe,* duizend; *roepa* en *roewa,* gedaante; *salira* en *sarira,* lichaam; *sĕdĕk* en *sĕlĕk,* aandringen; *seëp* en *seët,* op; *sĕmĕt* en *sĕngĕt,* grens, tot aan toe; *silĕm* en *tilĕm,* in 't water duiken; *simsim* en *singsim,* lampepit; *singgah* en *singkah,* op zijde gaan; *soëh* en *soëk,* scheuren; *taliktik* en *talingting,* navraag doen; *tjebok* en *tjewok,* de billen reinigen met water na ontlasting; *waka* en *wara,* doorgaan met iets.

b. Verschillend van gebruik of beteekenis zijn: *bangĕt* k., *sangĕt* l., erg; *beurat* k., *wĕrat* l., zwaar; *haoeng,* brullen, *maoeng,* tijger; *kĕlik,* het geluid van den kiekendief, *kĕrik,* het geluid van afschrappen; *lawang,* opening, deurgat, *rawang,* met gaten; *letah,* tong, *letak,* likken; *lĕlĕb,* diep, innig, ernstig enz., *lĕlĕp,* inzinken; *loba* k., *rowa* l., veel; *obah.* veranderen (uitwendig), *owah,* veranderen (inwendig); *poerba,* machtig, *poerwa,* oorsprong, oorzaak; *rampa,* tasten, *tampa,* aannemen; *riboet,* storm, *riwoed,* drukte; *roeroeb,* een lijk overdekken, *toeroeb,* deksel.

13. Een der middelen om een Soendaneesch werkwoord of zelfstandig naamwoord meervoudig te maken, is de invoeging van den klank *ar*

of *al* achter den begin-medeklinker, of wel, zoo het stamwoord met een klinker begint, vóórvoeging van een dier klanken. (Zie § 90.) Volgens de heden geldende regelen der taal mogen die klanken niet anders luiden dan zóó. In de periode van de wording der taal evenwel vormde men van bestaande woorden nieuwe door inschuiving achter den begin-medeklinker van een *r* of *l* zonder klinker, of wel voorafgegaan door een toonlooze *e* of een der klinkers *a, i, oe, e, o* of *eu*. Een zóó gevormd woord verkreeg dan een frequentatieve beteekenis. Analoge vormen daarvan heeft men b. v. in de hedendaagsche woorden *aringgis, arisin* enz., waar ze van een enkel persoon gebezigd worden. De grondvormen der aldus frequentatief gemaakte woorden zijn meerendeels verloren. We troffen dezen vorm reeds aan bij de stamwoorden, ontstaan door verdubbeling of uit reduplicatie van het grondwoord (zie sub 4*c* en 5), en geven hier nog een aantal voorbeelden, waaruit ook de frequentatieve beteekenis blijken kan, na nog de opmerking gemaakt te hebben, dat het woord soms bovendien een der achtervoegsels *an* of *eun* aannam: *bĕlaboer*, (vgl. *boer*), strooien; *bĕlĕdag*, knallen (van een geweer); *bĕlĕdeg*, knallen (van den donder); *bĕlĕdĕg*, uitgolven (van rook); *bĕlĕdig*, nazetten; *bĕlĕdoeg*, bulderend uiteenspringen; *bĕlĕdog*, klappen, knallen, z. a. een zweep en vuurwerk; *bĕlĕsat*, (met kracht) los- of omhoogspringen; *bĕlĕtok*, ontploffen; *breh*, frequentatief van *beh*, in het gezicht komen; *darapon*, naast *dapon*, als maar, opdat; *gagarabah* (van het ngbr. *gabah*), onvoorzichtig, lichtbreeksch; *galejong*, voortrollen, van *gejong*, draaien; *garintil*, in elkaar gedraaid; *garintoel*, oneffen; *gĕlĕbĕr* (vgl. *bĕr*), vliegen; *gĕlĕboer* (vgl. *gĕboer*), flikkeren; *geledeg*, ratelen; *gereleng*, (vgl. *geleng*), rollen; *goeloedoeg*, donderen; *goeloesoer* (vgl. *goesoer*), met den stroom meedrijven; *goronjok* (vgl. *gonjok*), (van velen) om iemand of iets heen zijn; *haleuang*, er vandoorgaan, van een vlieger; *halimoen* (vgl. *iboen*), nevel; *halado*, droog weder; *harĕgĕm*, brommen; *harĕgoeng*, stenen; *harĕkĕng*, stenen; *hareudang*, benauwd; *hareungeu* en *hareungeuh*, verbaasd, staan te peinzen; *harewos*, fluisteren; *harijaneun*, = *teungteuingeun*, het te erg maken; *harijeum*, donkerbruin (*hijeum*, lommer); *harimoemoe*, zwarte vuile spinrag, spinragdraden tegen den zolder of een wand; *hariring* (ook *haliring*), neuriën; *haripeut*, met haast aannemen; *hariwang*, = *salĕmpang*, bezorgd; *hariweuswaus*, met haast of in verschrikte stemming iets uitvoerig mededeelen; *haroeroeng*, stenen; *haropak*, doodsbleek zien; *karandang*, kruipen; *karisoet*, rimpels (vgl. *koesoet*); *kelebet*, wapperen; *keleneng*, luiden (van een schel); *kerentjeng*, rinkelen; *kerepek*, spartelen; *keresek*, ritselen, geruisch (z. a. v. voetstappen); *kĕtrok*, herhaald kloppen (vgl. *kĕtok*, *kĕtrek* en *kĕtroek* en zie sub 4*c*); *kirintjing*, rinkelen; *kiritjik*, stam van *ngiritjik*, = *ngarintjik* van *rintjik*, een aanhoudende fijne regen; *korontjong*, rammelen; *korosok*,

ritselen; *korowot,* wroeten; *molohok* (vgl. *hoŏk*), staan kijken; *ngĕlĕntroeng,* = *ngĕntroeng* (maar sterker), hol klinken; *njalangkĕroeng,* in de oogen komen of staan, van tranen (van *tjangkroeng,* een plasje vormen); *palipid,* langs den kant gaan; *pelesed,* uitglijden; *perengkel,* bijeengetrokken, van de beenen; *piringkil,* kreukelen; *poeriding,* opstaan, van haren en veeren; *poerilit,* ineengedraaid; *poeringkak,* kippevel hebben; *poeroeloek,* afkalken, afkruimelen; *porongkol,* in elkaar zitten; *porosod,* afzakken, z. a. een sarong; *salĕbĕr* (vgl. *bĕr*), door de lucht vliegen, van eenig lang voorwerp; *salĕmpang,* bezorgd (uit *sĕmang,* nu nog als l. dienst doende, grondvorm *mang,* vgl. *mangmang*); *seredet,* branden, zooals van begeerte; *sirindil,* met snelle passen en gebogen hoofd of kop op iets afkomen; *siripit,* dartelen van visschen in het water; *talapak,* het plat van den voet (*tapak,* voetspoor); *talapok,* hoef; *tĕrĕlĕng,* hard loopen; *tiris,* koud zijn, het koud hebben, van een mensch of dier (*tiïs,* koud, van dingen); *tjarĕdik, tjĕlĕdik* en *tjĕrĕdik,* slechts voor zichzelven leven, gierig (*tjĕdik,* hetzelfde); *tjoereuleuk,* scherp van gezicht; *toblos* en *tobros,* doorzakken, doorbreken (grondvorm van het ngbr. *bos,* vgl. *boes*), *torodjol,* met haast ergens uit- of afkomen.

14. Verder zijn er in het hedendaagsche Soendaneesch een aantal woorden, welke in een vroegere periode van eenvoudiger vormen zijn afgeleid door voor- en achtervoegsels, maar die nu voor stamwoord gelden, hetzij omdat het voorvoegsel verouderd is, hetzij omdat het toevoegsel zich zóó innig met dien eenvoudiger vorm vereenigd heeft, dat het een integreerend bestanddeel daarvan geworden is. Hiertoe behooren:

a. Woorden, welke het voorvoegsel *ba* of *b* hebben, welk voorvoegsel eertijds schijnt gelijk gestaan te hebben met het Maleische voorvoegsel *bĕr,* maar nu verouderd is. Ze hebben actieve beteekenis. Voorb.: *badami,* raadplegen (Mal. *damej,* vrede); *baganti,* elkaar vervangen (*ganti,* vervangen); *bagĕnah,* = *gĕnah,* zich aangenaam gevoelen; *bagilir,* elkaar afwisselen (*gilir,* afwisselen); *baheula,* oudtijds (*heula,* vóór); *balaboeh,* het Maleische *bĕrlaboeh,* ten anker komen; *balaboer,* verspreid (*laboer,* uitstorten); *balejor,* hooren, maar doen alsof men niet hoort, en heengaan (*lejor,* wegdrijven); *balitoeng,* met elkaar afrekenen (Maleisch *bĕritoeng* van *itoeng*); *barĕmpag* en *barĕmpoeg,* met elkaar raadplegen (*rĕmpag* l. v. *rĕmpoeg,* het één zijn); *barobah* en *baroebah,* veranderen, in beweging zijn, moeite enz. (*robah,* veranderen); *basangkal,* eigenzinnig, weerspannig (*sangkal,* ongerijmd); *basijar,* waarvoor ook *pasijar,* wandelen (*sijar,* zoeken); *basisir,* waarvoor ook *pasisir,* zeestrand (*sisir,* kam); *basiwah,* achterlaten, nalaten (*siwah,* afwijken). — Ving de eenvoudiger vorm met een klinker aan, dan verloor het voorvoegsel zijn *a* en luidde dus *b.* Een voorbeeld daarvan is *bangĕt,* van *angĕt,* hevig, erg. Het l. hiervan is *sangĕt,* waaruit blijkt, dat men met het voorvoegsel *sa* eveneens handelde.

b. Enkele woorden, welke het voorvoegsel ***bĕr*** hebben, z. a. ***bĕrboedi,*** wijs, ***bĕrdjamaăh,*** te zamen zijn, en ***bĕrmaen,*** bedelen. Deze zijn blijkbaar uit het hedendaagsch Maleisch overgenomen en zijn in het Soendaneesch betrekkelijk nieuw.

c. Eenige woorden, welke het voorvoegsel ***bala*** hebben, z. a. ***balagandjoer*** en ***balagantrang***; enkele hebben daarbij tevens het achtervoegsel ***an,*** z. a. ***balasimpangan***; een paar hebben behalve ***bala*** nog het voorvoegsel ***ka,*** z. a. ***balakatiktrik*** en ***balakatjombrang,*** ja, één heeft zelfs alle drie, nl. ***balaketjrakan*** (***ka*** verloor voor den klinker van ***etjrak*** de ***a***). Dit ***bala*** schijnt een verbreeding van ***bĕr*** te zijn, zooals ***pĕlĕ*** van ***pĕr***; terwijl ***an*** het herhaald doen aanwijst.

d. Een paar woorden met het voorvoegsel ***bi,*** nl. ***bihari*** en ***bijasa.*** Het eerstgenoemde, gevormd van het Maleische ***hari,*** dag, is synoniem van ***baheula,*** oudtijds; ***bijasa*** is gevormd van ***jasa,*** vermogen, en bet.: gewoon zijn.

e. Woorden, welke het voorvoegsel ***ka*** of ***k*** hebben. Tot de eerste soort behooren: ***kalajan*** en ***kalawan,*** l. v. ***djeung,*** en, met (eig. 2[de] passief van ***lajan*** en ***lawan,*** en dus z. v. a. bijgevoegd, toegevoegd); ***kalĕboeh,*** schipbreuk lijden, vergaan, van een schip (2[de] passief van ***lĕboeh,*** ngbr., maar te vergelijken met het Maleische ***laboeh,*** het anker uitwerpen, en het Soendaneesche ***laboeh,*** vallen); ***katoehoe,*** rechts, rechterzijde (uit het voorzetsel ***ka,*** naar, en ***toehoe,*** waar, recht, oprecht, trouw). Waar, in de oude formatie, ***ka*** kwam te staan vóór een woord met een klinker aanvangende, verloor het zijn klinker (zie ***a***) en dus kwam de ***k*** onmiddellijk vóór de beginletter van het woord te staan. Zóó ontstonden: ***kaboer,*** vluchten; ***kalah,*** overwonnen; ***kampoeh,*** deken; ***kandĕg,*** opgehouden (door eenig beletsel); ***kandĕl,*** dik (eig. te vertrouwen); ***kandjog,*** komen, gekomen of gebracht zijn waar men eerst niet wilde wezen; ***kangĕn,*** verlangen; ***kapan*** (naast ***apan*** en ***mapan***), immers; ***karĕp,*** begeerte; ***kasep,*** schoon (van een man); ***katji,*** deugdzaam; ***katjir*** (zie Wdb.); ***kawas,*** als het ware; ***keser,*** verschuiven; ***koebĕng,*** omheen; ***koedjoer,*** lichaamslengte; ***koendjal,*** lossen. — Enkele woorden hebben er het achtervoegsel ***an*** bij, z. a.: ***kagoengan,*** l. v. ***boga,*** hebben, bezitten, eigendom (eig. ***kaăgoengan,*** grootheid); ***kanoegrahan,*** weldaad (door het Maleisch uit het Sanskrit); ***kendaran,*** overtroffen worden (van een nu verloren ***endar,*** te vergelijken met ***oendoer,*** terugwijken).

f. Woorden, welke het voorvoegsel *pa* of *p* hebben. Tot de eerste soort behooren: *parepeh* en *paripih. Parepeh* bet. eigenlijk: over en weer stil, z. a. v. partijen, die eerst met elkaar in onmin waren, maar het wordt nu gebezigd in de bet. van bevrediging, nl. van de geesten, door het brengen van een bloedig offer (bevrediging of verzoening derhalve door bloed); het is gevormd van *repeh,* stil; *paripih* schijnt aan het Javaansch ontleend te zijn, en wordt evenals in die taal gebezigd in de bet. van ondervraging, maar het wordt soms ook als synoniem

van *parapeh* gebruikt, waartoe *ripih* zich (volgens sub 11) leenen kan. — Waar, in de oude formatie, *pa* kwam te staan vóór een woord met een klinker aanvangende, verloor het zijn klinker en vereenigde de *p* zich dus met de aanvangsletter van het woord; b. v.: *padoe*, twist (eig. met elkander strijden, zie § 70); *palang*, dat wat dwars over of voor iets ligt of zit, dwarshout enz.; *pambrih*, bedoeling; *pamoek*, voorvechter; *pasak*, (stam van *masak*), koken; *pasih*, (stam van *masihan*), geven; *pasrah*, overgegeven (nl. van gemoedsstemming); *piloe* (stam van *miloe*, terwijl *iloe* stam is van *ngiloe*), meegaan, meedoen; *poendoer* (stam van *moendoer*, dat gelijk is aan *oendoer*, terugwijken. -- Enkele woorden kregen er het achtervoegsel *an* bij, z. a.: *panoetan*, leidsman; *petangan*, waarzeggerij (eig. door elkander rekenen, twee verschillende getallen op elkander deelen, met elkaar vermenigvuldigen enz., soms verkeerdelijk *patangan* uitgesproken en geschreven).

g. Woorden met de voorvoegsels *sa* en *si*. Bij de eerste soort is de *a* van het voorvoegsel in deze oude formatie weggevallen, en vereenigde zich de *s* dus met de beginletter van het woord, b. v.: *sanak*, bloedverwant (*saänak* eig. van één afkomst); *sande*, voorbeeld, model (*ande*, gelijk, als); *saneh*, minzaam, vriendelijk (*aneh*, aardig, b. v. om te zien); *sanggeus*, nadat (*anggeus*, gereed); *sidjangkoeng*, middelvinger, ook *djadjangkoeng* geheeten (*djangkoeng*, hoogte van iemands statuur; *si*, titel voor eigennamen of tot vorming van persoonsnamen; eig. De Lange).

h. Een klein aantal woorden is door het achtervoegsel *an* van een eenvoudiger vorm afgeleid, op déze wijze, dat het achtervoegsel zich vereenigd heeft met den klinker, waarop dat woord uitging. Bij woorden op een *a* uitgaande viel de *a* van het achtervoegsel weg, zoodat de *n* zich onmiddellijk met het woord vereenigde; de uitgang *oe* werd met de *a* van het achtervoegsel samengesmolten tot *o*, en de uitgang *i* werd met de *a* van het achtervoegsel samengesmolten tot *e*. Voorb.: *ingon*, vee (van *ingoe*); *lakon*, handelwijze (van *lakoe*); *pangkon*, schoot (van *pangkoe*); *pantjen*, deel (van *pantji*), *wĕngkon*, gebied (van *wĕngkoe*). Meestal hebben deze woorden tevens een der voorvoegsels *ka* of *pa* (een enkele maal *pĕr*), of is de beginmedeklinker met zijn klinker herhaald, b. v.: *kadaton*, vorstenverblijf (van *datoe*, vorst); *kasangon*, hittig (van *sangoe*, rijst); *pakoewon*, woning van een aanzienlijke (v. *koewoe*, kampoenghoofd); *papasten* (Gods) raadsbesluit (van *pasti*, bepaald); *papaten*, doode, nl. in huis of in de familie (van *pati*, sterven); *parapen*, vuurhaard (van *api*, vuur, eig. een Maleicisme: *pĕrapian*); *pasantren*, Mohammedaansch seminarie (van *santri*, seminarist); *pasekon*, winkelhaak (van *sikoe*, met verandering van *i* in *e*, elleboog); *pasĕmon*, gelaat, voorkomen (van *sĕmoe*, id.); *pasoendan*, Soendaland (van *Soenda*); *patjinan*, wijk der Chineezen (van *Tjina*, Chinees); *patjoewan*, hulpwoord voor de ver-

biedende wijs (van *tjoewa*, afkeer). Ving de eenvoudiger vorm met een klinker aan, dan viel de *a* van het voorvoegsel weg (zie boven); b. v.: *pawon*, keuken (van *hawoe* of *awoe*, haard). Deze woorden zijn als zoodanig uit het Javaansch overgenomen, of naar analogie van Javaansche woorden gevormd, wat b. v. het geval is met *kasangon*, *papaten*, *pasekon* en *patjoewan*.

i. Het woord *pitoewin* is een eenling. Het is afkomstig uit het Balineesch, en wel afgeleid van het Balineesche stamwoord *toewi*, waar, echt. Het geheele woord bet. in het Soendaneesch: echt, onvervalscht.

15. Onder de hedendaagsche stamwoorden zijn mede een aantal samenstellingen van twee, ja zelfs van drie woorden. We noemen de volgende [1]) als voorbeelden: *amboeratĕl*, spatten, van vloeistof, welke uitgestort wordt op meerdere voorwerpen (uit *boera* en *tĕl*); *bangkawarah*, ook wel eens *bangkalwarah*, ondeugend (uit *bangka*, onvatbaar, en *warah*, bestraffing); *baringsoekpagi*, te avond of morgen, later te eeniger tijd (uit *baring*, toekomstig, *isoek*, morgen, *pagi*, ochtend); *bĕksĕk* en *boeksĕk*, er flink en met effect op inhakken (uit *bĕk* [*boek*], houwen, en *sĕk*, neervallen); *boekbak*, alles omhouwen (uit het genoemde *boek* en het daarmee zeker overeenkomende *bak*); *dalapan*, acht (waarschijnlijk uit *doewa* en *alapan*, twee neemsels, nl. van tien, d. i. twee minder dan tien, terwijl dan *salapan*, negen, te verklaren is: één neemsel van tien, d. i. één minder dan tien); *dangdangrat*, overgang uit den regentijd tot vast, droog weêr, los, onbestendig weêr (uit *dangdang*, vgl. *dĕngdĕng*, bestendig, en *rat*, vgl. *raăt*, ophouden te regenen); *dijeu*, hier (uit *di*, in, en *ijeu*, dit); *dina*, in, op (uit *di*, in, en *na*, er van); *dinja*, daar (uit *di*, in, en *inja*, daar); *ditoe*, ginds (uit *di*, in, en *itoe*, ginds); *djanari*, de tijd tusschen middernacht en morgenstond (waarschijnlijk samengetrokken uit *dina*. = *rina*, Maleisch het aanbreken van den dag, en *hari*, Maleisch dag); *djawareh*, half-Javaansch, Javanisme (uit *djawa*, Java, en [*sa*]*wareh*, gedeelte); *djitoes*, één tegen honderd (uit *hidji*, één, en *ratoes*, honderd); *djitong*, één in tweeën (uit *hidji*, één, en *potong*, doorslaan); *djoeragan*, heer, meester (uit *djoeroe*, titel van iemand, die het ambt of de betrekking bekleedt daarna genoemd, en *agan*, zoon van een adellijk persoon); *dongdolek*, navraag doen (uit *dongdon*, onderzoeken, en *talek*, idem); *kade*, pas op dat niet (uit *mangka* en *hade*); *kakarek*, l. v. *kakara*, pas (uit *kakara*, pas, en *rek*, zullen); *kalangkaboet*, verward, verward dooreen (uit *kalang*, strijdperk, en *kaboet*, in verwarring uiteenstuiven); *kijeu*, alzoo (uit *ka*, naar, en *ijeu*, dit); *kitoe*, aldus (uit *ka*, naar, en *itoe*, ginds); *koenjenjed*, er slecht uitzien, mager, terwijl de huid slap is (waarschijnlijk uit *koeroe*, mager, en *kĕnjed*, slap); *majakpak*, zeer breed, tot den

[1]) Zie verder Samengestelde woorden, § 249 en volg.

rand toe vol, uitgespreid (waarschijnlijk uit *majak*, verspreid, en *papak*, gelijk); *mamah*, hap! eet! (uit *mam*, idem, en *ah*, toch, dan toch, dus eig.: eet dan toch!); *manasi*, ong. = *sageuj*, volstrekt niet, van waar zou ik het hebben, enz. (uit *mana*, waar, wat, hoe, en *si*, tusschenw. van bestraffing; zoo zegt men ook wel *anggoersi*, zie Wdb.); *moatjan*, zeker wel niet, wel niet zullen (uit *hamo*, geenszins, en *atjan*, versterkend woordje); *mowande*, voorzeker (uit *hamo*, geenszins, en *wande*, missen; het komt ook voor in de bet. van *moal*); *tanwande* heeft dezelfde beteekenis; *nagasari*, een plantennaam (uit *naga*, draak, en *sari*, welriekend); met *pantja* (eig. vijf) zijn verscheidene samenstellingen gevormd, z. a.: *pantjadrija*, de zintuigen, *pantjakaki*, de verwantschapsbetrekking met iemand nagaan (*kaki*, grootvader), *pantjawoera*, zich naar alle richtingen verspreiden; *salaki*, man, nl. echtgenoot (uit *sa*, één, geheel, en *laki*, man in het algemeen); *sangkakala*, bazuin des tijds, de bazuin van den jongsten dag (uit *sangka*, trompet, en *kala*, tijd); *saroemah*, een geest in zich hebben, door een waarzeggenden geest bezeten zijn (uit *sa*, een en hetzelfde, en *roemah*, huis); *sasari*, dagelijks, gewoon (uit het Maleische *sasahari*, d. i. *sahari*, een dag, met reduplicatie van het voorvoegsel); *silaing*, jij, tegen jongemenschen (uit *silah*, vriend, en *aing*, ik, mijn); *simagonggong*, een groot onveilig (bosch), waarin zich veel verscheurend gedierte ophoudt (uit *sima*, dat wat vrees aanjaagt, en *gonggong*, waarschijnlijk z. v. a. groot of zeer groot, vgl. *agoeng*); *sinanangkeup*, naam van een groote rups (uit *si*, titel, boven verklaard, en *nanangkeup*, reduplicatie van *nangkeup*, omklemmen, dus: de zich aanhoudend vastklemmende); *talangsara*, iemand uit lijden verlossen, eig. door het zelf te ondergaan (uit *talang*, vervangen, vervanger, en *sara*, grondvorm van *sangsara*, vgl. *lara*, lijden; men treft dit *talang* ook aan in *talangke*, dralen); *tampadaksa*, gebrekkig (uit *tampa*, foutief voor *tanpa*, zonder, en *daksa*, gezond van lijf en leden); *tasblang*, op, ten einde (uit *tas*, komen of duren tot, en *blang*, op); *tatjan*, nog niets (uit *teu*, niet, en *atjan*, zie boven bij *moatjan*); *tina*, van, uit (uit *ti*, van, en het achtervoegsel 3de p. *na*); *toerta*, doch, maar, maar daarentegen (uit *toer*, en, doch, maar, en *ta*, grondvorm van *eta*, dat); *waspada*, duidelijk, klaar (uit *was*, helder, klaar, en *pada*, zoowel het een als het ander).

16. We laten hier buiten bespreking eenige samenstellingen met *ti*, z. a.: *bakti*, *boekti*, *jakti*, *pasti*, *poesti*, *sakti*, *soekti*, *soerti* en *tarapti*. Misschien zijn die uit het Sanskrit of een nieuwere Indische taal op te helderen, tenzij men dit *ti* op te vatten hebbe als het voorzetsel *ti*, van, wat mij niet waarschijnlijk voorkomt. — Evenzoo noemen we hier slechts eenige oude samenstellingen met *na*, die misschien mede uit genoemde talen te verklaren zijn, z. a.: *darana*, *jatna*, *moesna*, *parna*, *poerna*, *ratna* of *rĕtna*, *sampoerna*, *sapana* en *sirikna*.

Rehna is duidelijk *reh* + *na*, daar men ook *rehing* zegt, maar bij de andere woorden kan moeilijk aan het Soendaneesche *na* gedacht worden.

17. Ten slotte teekenen we aan, dat door onregelmatigheid en samentrekking het aantal stamwoorden nog eenigszins vermeerderd is, hoewel niet noemenswaard.

a. Onregelmatig zijn b. v. de volgende woorden: *baroebah* voor *barobah*; *beuhngar* voor *beunghar*; *bilahi* voor *balahi*; *bilao* voor *boelao*; *boeneka* voor *boneka*; *boengkar* voor *bongkar*; *boepati* voor *bopati*; *boerak* voor *borak*; *igama* voor *agama*; *kamagoengan* voor *koemagoengan*; *mawande* voor *mowande*; *ngĕlĕwong* voor *ngĕlĕwoeng*; *panan* voor *panon*; *palaboewan* voor *palaboehan*; *patangan* voor *petangan*; *pihatoe* voor *pahatoe*; *pili(h)gĕnti* voor *silihgĕnti*; *rehngap* voor *renghap*; *sarijat* voor *sarejat*; *tahoen* voor *taoen*. Van deze onregelmatige vormen worden *kamagoengan*, ingebeeld, groot in eigen oogen, en *palaboewan*, ankerplaats, algemeen gebruikt; *boepati*, regent, en *patangan*, waarzeggerij, worden gebezigd naast *bopati* en *petangan*; de overige hier genoemde onregelmatige woorden zijn bij beschaafden niet in gebruik.

b. Samentrekkingen zijn zeldzaam in het Soendaneesch. Regel is, dat de langere vorm komt van de kortere, maar er zijn enkele uitzonderingen, b. v.: *maän* voor *mawaän*, aanbrengen (*dibaän* voor *dibawaän*, aangebracht worden); *balai*, onheil, voor *balahi*; *mangga*, 't is wel, ik neem het op mij, als het u belieft, voor *soemangga*, van *sangga*; *ngegel*, in plaats van *ngagegel*, bijten; *pojan*, zonneschijn, dag, voor *poëan*.

§ 34. Overeenkomstig het gezegde in § 29 verstaan we dus in deze Spraakkunst onder stamwoord niet het woord in zijnen oorspronkelijken vorm, waarvoor de benamingen grondwoord en wortel meer gepast zijn, maar het woord waarvan de tegenwoordige afleidingen, volgens de heden geldende regelen der taal, gevormd zijn en worden; of omgekeerd het woord, ontdaan van de toevoegsels, welke het naar de heden geldende regelen der woordafleiding bekomen heeft [1]). De toevoegsels, welke een stamwoord krijgen kan, zullen worden opgegeven in het volgend hoofdstuk. Met de daar gegeven regels voor oogen zal men zelden moeite hebben het stamwoord te bepalen. Niet altijd is dat echter in gebruik. Integendeel, vele stamwoorden

---

[1]) In deze gedaante zijn de woorden opgenomen in mijn Soendan.-Holl. Woordenboek.

zijn in den loop des tijds in onbruik geraakt en komen nu alleen nog maar voor in afleidingen, b. v. in den lijdenden vorm, in samenstellingen of in de herhaling.

Aanm. Er ontstaan nog voortdurend nieuwe woorden. Tot de jongste behooren: 1. ***kah*** (vgl. § 33, 7, 3°.), naar 't schijnt de eerste lettergreep van ***kaoelanoen***, en nu gelijkluidend met ***noen***, ja! ik kom! enz. (het zijn vooral vrouwen, die het bezigen); 2. ***roedin***. Dit was de naam van een bewoner van Soekaboemi, die al zijn goed met dobbelen en amfioenschuiven doorgebracht had en daarop de vlucht nam naar Bandoeng; de naam is nu synoniem van ***potol***, en ***ngaroedin*** bet.: doorbrengen; 3. ***salijara***, naam van een heester, die elders ***tai-hajam*** heet en veel voor omheiningen gebruikt wordt. Het woord moet een verbastering zijn van De Serrière, die als Resident van Krawang dezen heester daar moet hebben ingevoerd; ***njalijara*** bet.: zich verspreiden, zich verbreiden, hieraan ontleend, dat genoemde plant zich zeer snel verspreidt; 4. ***djitoes*** en ***djitong***. Het eerste is een samenstelling van ***hidji***, één, en ***ratoes***, honderd, z. v. a. één tegen honderd, een ongelijken strijd voeren; het tweede is een samenstelling van ***hidji***, één, en ***potong***, stuk, helft, z. v. a. samen deelen, gelijkop deelen.

VI. Afgeleide woorden.

Afgeleide woorden zijn die, welke van stamwoorden zijn gevormd. Het afgeleide woord verschilt niet altijd in beteekenis van het stamwoord. Zoo beteekenen *tĕpi* en *nĕpi* beide: tot aan, komen aan; *apan*, *mapan* en *kapan* beteekenen alle drie: immers; *ontong* en *montong* beide: het behoeft niet; *angkat* en *mangkat* beide: vertrekken, maar het eerste is s., het tweede l.; *soemĕdja* is = *sĕdja*, voornemen, van voornemen zijn, maar het eerste is s.; *sasarean* is = *sare*, slapen, maar het laatste is l., het eerste s.; *sanadjan* is hetzelfde als *nadjan*, hoewel; *sangkilang* hetzelfde als *kilang*, ofschoon; *palamatan* verschilt niet in beteekenis van *alamat*, voorteeken, en de vormen *sihoreng* en *horenganan* staan in beteekenis gelijk met *horeng*, ziedaar. — De afleiding geschiedt: **§ 35.**

a. Door voorvoegsels, invoegsels en achtervoegsels. — De voorvoegsels zijn: *n*, *nj*, *m*, *ng* of *nga*, *mang*

(lijd. vorm *dipang*), *njang* (lijd. vorm *disang*), *barang, pi, si, ti, ting* (voluit *pating*), *di, ka* of *k, pa, pang, pĕr, pra, pri, pan, ba* en *sa*. — De invoegsels zijn: *oem, ar* of *al* en *in*. Bij woorden met een klinker aanvangende zijn *oem, ar* en *al* voorvoegsels. Zij komen dan te staan vóór het stamwoord en de *oe* van *oem* valt in den regel weg. — De achtervoegsels zijn: *an, keun, na, ing* en *eun*, op zichzelf of met een ander achtervoegsel vereenigd. Achter woorden met een achtervoegsel op een *n* uitgaande (dus achter *an, eun* en *keun*) wordt *na* verlengd tot *ana*. De Inlanders verdubbelen in het schrijven meestal het achtervoegsel, zoodat het *nana* luidt, maar zonder reden.

b. Door herhaling van den begin-medeklinker met bijbehoorenden klinker (reduplicatie), hetzij met o zonder een der achtervoegsels *eun* of *an*, b. v.: *soesoegoeh, sasabrangeun, lalaoenan*. Soms wordt tusschen de herhaalde lettergreep en het stamwoord een *ng* ingeschoven, blijkbaar voor de welluidendheid, b. v.: *tjengtjelengan* (naast *tjetjelengan*), *teungteuingeun*, enz.

c. Door herhaling van het woord, met of zonder een der achtervoegsels *eun* of *an*, b. v.: *sotja-sotja, arĕp-arĕpeun, atjĕl-atjĕlan*. Menigvuldig is bij deze herhaling verandering van klinkers, maar dan zonder de genoemde achtervoegsels, b. v.: *oedar-idĕr*, van *idĕr, palatat-polotot*, van *polotot*.

d. Door samenstelling van twee woorden, b. v.: *boeta-radjin, dadak-sakala, panon-poë*. Hierbij komen niet in aanmerking de samenstellingen besproken in § 33, 15 (van welke het woord *baringsoekpagi* zelfs uit drie stukken gemaakt is), als liggende buiten de tegenwoordige formatie.

VII. Soortverdeeling der woorden.

§ 36. De Soendaneezen verdeelen de woorden hunner taal slechts in twee soorten, namelijk *ngaran* en *basa*. Onder *ngaran*, naam, verstaan ze uit den aard der zaak alle namen van

personen en dingen; al wat geen zelfstandigheid is vatten zij dan te zamen in het woord *basa*, taal. Deze verdeeling is te eenvoudig om haar te kunnen overnemen, al is er wel iets voor te zeggen, omdat hier gelet wordt op de hoofdbestanddeelen van den zin: onderwerp en gezegde. We kunnen in hoofdzaak volgen de verdeeling, welke men voor onze eigen taal aangenomen heeft. Men kan toch in het Soendaneesch de volgende woordsoorten onderscheiden: werkwoorden, zelfstandige naamwoorden, telwoorden, voornaamwoorden, bijwoorden, voorzetsels, voegwoorden en tusschenwerpsels, waarbij nog te voegen is een soort, vreemd aan onze taal, namelijk de nadrukswijzers. Slechts houde men in het oog, dat bij deze verdeeling gelet wordt op den dienst, dien een woord gewoonlijk in den zin verricht. — Het lidwoord ontbreekt. Waar het noodig is wordt het onbepaalde lidwoord door het telwoord één, en het bepalende door het aanwijzend voornaamwoord *eta*, het achtervoegsel *na* of een der nadrukswijzers vervangen. — Ook ontbreekt het bijvoeglijk naamwoord. De functie, door die woordsoort in onze taal uitgeoefend, wordt in het Soendaneesch waargenomen door een werkwoord of een zelfstandig naamwoord. — Verder mist het Soendaneesch het koppelwoord zijn, hetwelk wij noodig hebben om een bijvoeglijk of zelfstandig naamwoord als gezegde te kunnen doen optreden. (Vgl. § 266.) Een volgens onze begrippen bijvoeglijk, en zoo ook een zelfstandig naamwoord kan, zonder eenige verandering te ondergaan en zonder de hulp van een ander woord noodig te hebben, als gezegde optreden, terwijl een zelfstandig naamwoord ook den dienst van een bijvoeglijk naamwoord kan verrichten. Zoo beteekent *aloes* niet slechts fraai, maar ook fraai zijn; *angin* niet alleen wind, maar ook waaien, en *ĕmas*, goud, beteekent tevens van goud, gouden en goud zijn.

Ter verdere verduidelijking van hetgeen in de vorige § gezegd is, dat bij de verdeeling gelet wordt op den dienst, dien een woord gewoonlijk in den zin verricht, willen wij er hier **§ 37.**

nog opzettelijk op wijzen, hoe woorden van allerlei soort als werkwoord kunnen optreden, en men dus den regel zou mogen stellen: alle woorden kunnen werkwoorden zijn. In de uitdrukking *kijeu asalna*, aldus is de oorsprong er van, treedt het bijwoord *kijeu* op als werkwoord; in de vraag *saha salakina?* wie is haar man? verricht het vragend voornaamwoord *saha* de functie van werkwoord; eveneens het vraagwoord *naon* in de vraag: *Eta teh keur naraon?* wat zijn zij bezig te doen? In den zin: *ari běkěl, ngan bejas noe loba*, wat leeftocht aangaat, slechts had men veel rijst, heeft het bijwoord *ngan* de waarde van werkwoord. Zelfs een voorzetsel kan als werkwoord optreden, z. a. in déze zinnen: *kaoela ti Sam*, ik ben van Syrië; *ajeuna rek ka Sam*, nu wil ik naar Syrië, in welken zin *ka* de plaats van werkwoord inneemt, met *rek*, zullen, willen, als bepaling.

§ 38. Omgekeerd is in het Soendaneesch dikwijls een werkwoord vereischt, waar wij in onze taal een woord van een der andere soorten bezigen; b. v. *Kain njanggakeun pangabakti ka Pangeran, njokot tina hasil taneuh*, Kain bood den Heere een offer aan van (nemende van) de opbrengst des lands; *Moesa ngědjat, sijeun eta oraj*, Mozes vlood van (uit vrees van) die slang; *Moesa kaboer bawaning sijeun Piraon*, Mozes vluchtte van (vanwege vrees voor) Pharao; *ti sěmět dampal sampejanana něpi ka ěmboen-ěmboenanana*, van zijn voetzool tot (reikende tot) zijn schedel; *rěmpag djadi hidji, sědja ngalajad*, zij kwamen overeen om (zich voornemende) een bezoek van deelneming te brengen; *didamèlna make roepa Allah*, hij werd door hem gemaakt naar (gebruikende) het beeld Gods; *dikelebetkeun make djeudjeur*, (de vlag) laten uitwapperen aan (gebruikende) een staak; *Allah ngadatangkeun angin njorang ka boemi*, God deed een wind komen over (strijkende over) de aarde; *Haroen koedoe mitjatoer ka djalma-djalma ngagantian maneh*, Aäron moet tot de menschen spreken voor (vervangende) u; *Pangeran mègatan ka Moesa, noe dipandang*

maehkeun, de Heer hield Mozes tegen om (hetgeen daarmee bedoeld werd, was) hem te dooden; *didjijeunna koedoe make oendakan*, het moet gemaakt worden met (gebruikende) verdiepingen; *doeloer ĕnoeng datang make malsoe*, uw broeder is gekomen met (gebruikende) bedrog (eig. bedriegen); *andjeunna minggĕskeun noe kawasa, teu nganggo diparijos heula*, hij verbreekt de machtigen zonder (niet gebruikend) ze eerst te ondervragen (zonder dat ze eerst door hem ondervraagd worden); *simkoering teh mĕngke wangsoel teu nilarkeun anak*, ik zal wederkeeren (sterven) zonder (niet nalatende) kinderen; *pada daratang ka Ĕnoh mandjing saniskara daging*, zij kwamen tot Noach van (behoorende tot) alle vleesch; *hidji-hidji beulah diteundeun pahareup-hareup djeung batoerna*, elk deel werd door hem gelegd tegenover het andere (met zijn makker met het front naar elkander gekeerd); *maneh dikeunaän panjapa, dibedakeun ti sakabeh sato tjoöeun*, gij wordt getroffen door den vloek boven (onderscheiden wordende van) al het vee. Genoeg om te doen zien, dat de bouw van het Soendaneesch een geheel andere is dan die van onze taal. In het vervolg, en vooral in het hoofdstuk over de Woordvoeging, zal dat nog nader blijken.

VIII. De Werkwoorden.

Van de woordsoorten, in § 36 opgenoemd, staat het Werkwoord in het Soendaneesch bovenaan, en dat niet alleen om de beteekenis in den zin, maar ook om den rijkdom van vormen. We onderscheiden twee hoofdsoorten, namelijk stamwoordelijke en afgeleide werkwoorden. Laatstgenoemde soort bestaat weer uit twee afdeelingen, nl. actieve en passieve werkwoorden. Daar het niet mogelijk is, aan ieder der actieve soorten een onderscheidingsnaam te geven, zullen wij ze in klassen indeelen. § 39.

A. Stamwoordelijke Werkwoorden.

§ 40. Onder deze benaming verstaan we werkwoorden, welke het voorkomen hebben van een stamwoord (vgl. §§ 29 en 34). Ze zijn minstens tweelettergrepig. Er zijn ook een aantal éénlettergrepige stamwoorden, liever grondvormen, welke de functie van werkwoord kunnen verrichten, maar over die eigenaardige soort van woorden spreken we later. (Zie § 218 en volg.) Onder de stamwoordelijke werkwoorden zouden we ook kunnen rangschikken een aantal stamwoorden, welke misschien voorheen wel, maar thans niet in gebruik zijn, namelijk woorden als *akeup, andjang, balingĕr, dapang, djapapang, gasroek, hadja, hontal, kĕntĕng, lewek, parol* en vele andere, maar deze kunnen wij hier laten rusten, om ons te bepalen tot de woorden, die wel in gebruik zijn. Van deze moeten we echter nog een aantal uitzonderen, welke als stamwoord alleen in de gebiedende wijs voorkomen (z. a.: *abrik*, jaag na; *boelĕn*, omwind; *dĕger*, span (u) in; *djĕdjĕk*, trap; *gendong*, draag op den rug; *lahoen*, neem op den schoot, enz.), want ook deze hebben voor ons tegenwoordig doel geen belang. Ook zoo we deze twee klassen laten rusten, houden we een aanzienlijk aantal woorden over, welke onder de rubriek stamwoordelijke werkwoorden moeten gerangschikt worden. Eenige voorbeelden volgen hier: *andjog*, aankomen; *balik*, terugkeeren; *dijoek*, zitten; *djadi*, worden; *emprak*, in de handen klappen; *gojang*, zich heen en weer bewegen; *heës*, slapen; *hoedang*, ontwaken; *ijang*, vertrekken; *kalĕm*, zinken; *laboeh*, voorover vallen; *mĕlang*, bezorgd zijn over; *njata*, duidelijk zijn; *obah*, zich bewegen; *peureum*, de oogen sluiten; *ragrag*, vallen; *seuri*, lachen; *tanggah*, omhoog zien; *tjĕngkat*, het hoofd opheffen; *waktja*, zich uitspreken, enz. De hier gegeven voorbeelden zijn kasar-woorden. Ze zouden met lĕmĕs-woorden kunnen vermeerderd worden, maar waartoe? Alleen sta hier de opmerking, dat een stamwoordelijk werkwoord in het kasar wel eens een afgeleid werkwoord in het lĕmĕs naast zich heeft, en omgekeerd.

B. v. *ebog* is l. en bet.: gaan liggen, liggen, maar het overeenkomstige k.-woord is *ngĕdĕng*, van *kĕdĕng*; *tjeurik* is het k.-woord voor weenen, maar het l.-woord daarvan is *nangis*, v. *tangis*, terwijl men als l. v. *seuri*, lachen, *goemoedjĕng* (v. *goedjĕng*) bezigt.

Wat de b e t e e k e n i s dezer stamwoordelijke werkwoorden betreft, men kan ze, op zichzelf genomen, vergelijken met wat wij noemen de onbepaalde wijs. Als gezegde toegeschreven aan een subject zijn ze steeds intransitief, en wel de beschrijving van een toestand, waarin dat subject (een persoon of zaak) verkeert; of van eene beweging, welke men aan dat subject waarneemt of toekent; derhalve niet van eene handeling, welke het uitvloeisel is van den bepaalden wil van het subject; niet dat de wil hierbij onwerkzaam behoeft gedacht te worden, maar de handeling wordt niet als wilsdaad voorgesteld; hiertoe wordt het werkwoord met den neusklank vereischt. *Dijoek*, op zichzelf genomen, bet. zitten, maar zegt men: *Wira dijoek*, dan bet. dat: Wira zit, of gaat zitten, of is zittende, of zat, want het Soendaneesch kent geen vervoeging, en het werkwoord kan dus zonder verandering te ondergaan in alle tijden en wijzen staan, alleen liefst niet in den toekomenden tijd, dien men gaarne door eenig hulpwoord of het werkwoord 9de klasse (§ 63) aanwijst, gelijk trouwens ook de andere tijden en de wijzen, zoo het noodig is, door hulpwoorden aangewezen worden. — De oorzaak, waarom men van een laag stamwoordelijk werkwoord, z. a. *tjeurik*, als lĕmĕs-woord een werkwoord met den neusklank (*nangis*) vindt, en bij *ebog* l., *ngĕdĕng* k., het omgekeerde, zal zóó verklaard moeten worden, dat de stamwoorden *tangis* en *kĕdĕng* als zoodanig in onbruik zijn geraakt, wat met vele stamwoorden schijnt gebeurd te zijn. In ieder geval zijn *ebog* en *ngĕdĕng* niet geheel gelijk in beteekenis, want, zooals gezegd is, het werkwoord met den neusklank drukt steeds een daad van den wil uit, het stamwoordelijk werkwoord niet. — Soms heeft dit een voorwerp achter zich en doet het als een overgankelijk werkwoord, b. v.: *dahar* § 41.

sangoe, rijst eten; *toewang boewah*, vruchten eten. Zulke uitdrukkingen zijn aldus te verstaan, dat het werkwoord 1ste klasse niet in gebruik is, ten gevolge waarvan men zijn functie op het stamwoord heeft overgedragen. Naast *toewang boewah* toch staat *nĕda boewah*, en naast *dahar sangoe* staat *ngahakan kedjo*. (Vgl. § 61, Aanm. 2 en § 267.)

B. Afgeleide Werkwoorden.

I. De actieve of bedrijvende Werkwoorden.

EERSTE KLASSE.

Werkwoorden met den neusklank (zonder achtervoegsel).

§ 42. De belangrijkste en meestgewone werkwoordsvorming in het Soendaneesch is die door middel van een neusklank, welke aan een woord de hoogste activiteit mededeelt, waarvoor een werkwoord in deze taal vatbaar is. Er zijn vier zulke neusklanken, namelijk *n*, *nj*, *m* en *ng* (*nga*), welke men den tandneusklank, den gehemelte-neusklank, den lipneusklank en den keelneusklank noemen kan. Zij vervangen de beginletter van een stamwoord, of wel worden vóór die letter geplaatst, op zoodanige wijze, dat de gebezigde neusletter in aard overeenstemt met de beginletter van het stamwoord. Daaruit volgt, dat de Soendaneezen (onbewust en onwillekeurig) de letters van hun alphabet hebben verdeeld in vier soorten: tand-, gehemelte-, lip- en keelletters. De vorming dezer werkwoorden geschiedt dan op de volgende wijze:

I. Begint een woord met een *t*, dan komt daarvoor de *n* in de plaats, b. v.: *tendjo*, *nendjo*; *toeding*, *noeding*. Oudtijds hielden sommigen ook de *d* en *s* voor tandletters, wat blijkt uit de oude vormen: *nĕdja* v. *sĕdja* en *neuleu* v. *deuleu*. *Nĕdja* is nu in onbruik geraakt, maar *neuleu* kreeg naast zich het nieuwerwetsche *ngadeuleu*, evenals *noehoen*, v. *soehoen*, *njoehoen* naast zich gekregen heeft.

II. Begint een woord met een *tj* of *s*, dan wordt die letter vervangen door de *nj*, b. v.: *tjĕloek*, *njĕloek*; *sawah*, *njawah*.

Oudtijds hield men ook de *dj* voor een gehemelteletter, wat blijkt uit de werkwoorden *njijeun* v. *djijeun*, *njěmpe* v. *djěmpe*, *njeueung* v. *djeueung*.

III. Woorden, aanvangende met een *p*, krijgen daarvoor de *m* in plaats. Die met een *w* of *b* aanvangende, krijgen daarvoor eveneens de *m* in plaats, of nemen den klank *nga* vóór zich (zoodat ze dan bij de keelletters worden ingedeeld), terwijl bij enkele woorden deze beide vormen naast elkander bestaan, in welk geval echter die met *nga* sterker activiteit bezitten. Voorbeelden van *p*: *patjoel*, *matjoel*; *pitjeun*, *mitjeun*. — Voorbeelden van *w*: *wědal*, *mědal*; *waroeng*, *ngawaroeng*; *watja*, *matja* en *ngawatja*. — Voorbeelden van *b*: *bikeun*, *mikeun*; *bisoe*, *ngabisoe*; *boeroe*, *moeroe* en *ngaboeroe*.

IV. Woorden, aanvangende met een der overige letters, en dus met een klinker of met een der nog niet genoemde medeklinkers, krijgen den neusklank *ng*, en wel aldus:

a. Bij woorden met een klinker aanvangende vereenigt zich de neusklank met dien klinker, b. v.: *andjang*, *ngandjang*; *impi*, *ngimpi*; *oembar*, *ngoembar*; *era*, *ngera*; *omong*, *ngomong*; *ěmoe*, *ngěmoe*; *eunteung*, *ngeunteung*.

b. Bij woorden met een *k* aanvangende gaat deze letter in *ng* over, b. v.: *kadek*, *ngadek*; *koeboer*, *ngoeboer*.

c. Woorden beginnende met een *h*, *n*, *r*, *d*, *l*, *dj*, *j*, *nj*, *m*, *g* of *ng*, nemen den klank *nga* vóór zich, b. v.: *hormat*, *ngahormat*; *roeksak*, *ngaroeksak*, enz. De reden, waarom hier de *ng* door toevoeging van een *a* tot een lettergreep verlengd wordt, is blijkbaar deze, dat de uitspraak van de *ng*, onmiddellijk vóór het woord, in dit geval moeilijk, zoo niet onmogelijk zou zijn. De neiging tot verbreeding (§ 33, 3) heeft er het hare toe bijgedragen.

V. Eénlettergrepige woorden worden eerst tweelettergrepig gemaakt door voorvoeging van *ě*, en krijgen dan daarvóór *ng*, evenals IV *a*, b. v.: *tjap*, *ětjap*, *ngětjap*; *bor*, *ěbor*, *ngěbor*. In den passieven vorm verliezen zij die *ě* soms weer, zoodat dan het voorvoegsel van den lijdenden vorm direct voor het éénlettergrepige woord komt te staan.

Aanm. 1. In plaats van *menta*, van den stam *penta*, vragen, zegt men ook, ofschoon zelden, *ngenta*, wat doet vermoeden, dat het oorspronkelijk stamwoord *enta* was. Op dezelfde wijze is nevens *miloe*, meegaan, werkwoord van *piloe*, het werkwoord *ngiloe* in gebruik, wat wijst op een oorspronkelijken stam *iloe*, die ook inderdaad nog in gebruik is. Men zegt b. v. in de gemeenzame wijze van spreken: *montong iloe pĕrang*, je hoeft niet mee te vechten, en: *kadjeun koering iloe pĕrang*, laat mij maar meevechten. — Naast *koedoe*, moeten, vindt men ook *ngoedoe* en *moedoe* gebruikt, wat doet vermoeden, dat het oorspronkelijke stamwoord *oedoe* was. Dit is evenwel niet meer in gebruik, zoo min als *enta*.

Aanm. 2. Bij enkele stammen wordt, alvorens ze den werkwoordsvorm krijgen, de begin-medeklinker met zijn klinker herhaald, b. v.: *nganjĕnjĕri*, pijn aandoen, van *njĕri*, pijn; *ngabobodo*, bedriegen, van *bodo*, dom. De eenvoudiger vorm daarvan is niet in gebruik. Intusschen duidt zoodanige herhaling immer eene voortdurendheid of herhaling der handeling aan. In den transitieven en causatieven werkwoordsvorm en de daarvan gemaakte passieve vormen is die reduplicatie onnoodig.

Aanm. 3. Sommige stamwoordelijke zelfstandige naamwoorden nemen het voorvoegsel *pi* aan, worden daardoor tot stamwoordelijke werkwoorden en dan (volgens III), door verandering van de *p* in *m*, tot gewone werkwoorden gemaakt (vgl. § 43, 3°. en § 125), b. v.: *lampah*, *pilampah*, *milampah; rasa*, *pirasa*, *mirasa; bapa*, *pibapa; mibapa; deungeun*, *pideungeun*, *mideungeun*. Hetzelfde geschiedt ook wel eens met een telwoord (zie het Woordenboek op *doewa*, twee) en met eenige zelfstandige naamwoorden behoorende tot de 5de klasse, b. v.: *pikanjaäh*, *pikageuleuh*, enz. Als zoodanig kunnen deze in de gebiedende wijs optreden en verder worden ook zij als stamwoorden behandeld. De vertaling is als die der andere werkwoorden, van zelfstandige naamwoorden afgeleid.

Aanm. 4. Ook een afgeleid zelfst. naamwoord, z. a. *pasantren*, en een samengesteld zelfstandig naamwoord z. a. *tanda-tangan* en *pagĕr-sari*, worden soms als stamwoorden beschouwd en op de beschreven wijze tot werkwoord vervormd (*masantren*, *magĕr-sari*).

Aanm. 5. Eenige stamwoorden krijgen in plaats van den actieven den passieven werkwoordsvorm, namelijk dien van het 1ste passief (§ 80), maar hebben niettemin actieve beteekenis. De voornaamste zijn: *diadjar* (v. *adjar*), leeren, aanleeren; *diboewat*, oogsten; *digawe* k., *didamĕl* l., werken; *dihijas*, zich versieren; *diminjak* k., *dilisah* l., zich olie op het haar doen, zich zalven; *disaboek*, zich gorden; *disada*, geluid geven, fluiten (van een vogel); *ditjikoer* k., *diparas* l., zich scheren.

§ 43. De werkwoorden, op deze wijze gevormd, zijn actieve of bedrijvende werkwoorden; niet, als van de stamwoordelijke werk-

woorden (§ 41) is gezegd, de beschrijving van een toestand, waarin een subject verkeert, of van een beweging, welke men aan een subject waarneemt; integendeel, zij stellen de werking voor als een daad, als een rechtstreeksch uitvloeisel van den wil, om het even of die uitgaat van een persoon of van een als persoon, als subject, gedacht of voorgesteld persoon of zaak. Van welken aard die werking is, hangt af van de beteekenis van het stamwoord. Van eenige werkwoorden is het stamwoord als zoodanig niet in gebruik, van andere alleen in de gebiedende wijs (§ 40). De volgende voorbeelden mogen de beteekenis ophelderen:

1°. Van stamwoordelijke werkwoorden gevormd, beteekent dit werkwoord in het algemeen een uiten, bewerken, teweegbrengen van datgene, wat het stamwoord beteekent; b. v.: *ambĕk*, toornig, *ngambĕk*, zijn toorn botvieren, woeden; *boeka*, open, *moeka*, openen, open zijn of staan; *era*, beschaamd, *ngera*, beschamen; *ganti*, veranderen, *ngaganti*, vervangen, verwisselen; *kĕloen*, het opstijgen van rook of walm, *ngĕloen*, opstijgen, omhooggaan, van idem; *leungit*, verloren, *ngaleungit*, zich uit de voeten maken; *oeninga*, weten, *ngoeninga*, kennis geven; *parĕk*, nabij, *marĕk*, naderen (een meerdere); *sĕntak*, een korten rauwen schreeuw geven, *njĕntak*, (iemand) toesnauwen; — *bodo*, dom, *ngabobodo*, bedriegen; *goreng*, slecht, leelijk, *ngagogoreng*, iemand bekladden, lasteren; *njĕri*, pijn, *nganjĕnjĕri*, iemand pijn aandoen.

2°. Niet anders moet de beteekenis opgevat worden, waar dit werkwoord is afgeleid van een stamwoord, dat als zoodanig niet in gebruik is of alleen in de gebiedende wijs voorkomt. Voorbeelden van *a*: *akeup*, ngbr., *ngakeup*, (een kind) op den rug dragen; *andjang*, ngbr., *ngandjang*, bezoeken; *hadja*, ngbr., *ngahadja*, iets met opzet of voorbedachtelijk doen; *impi*, ngbr., *ngimpi*, droomen; *parol*, ngbr., *marol*, afrissen, afstroopen. — Voorbeelden van *b*: *abrik*, jaag na, *ngabrik*, najagen; *bajar*, betaal, *majar*, betalen; *djĕdjĕk*, trap, *ngadjĕdjĕk*, op iets trappen; *isĕd*, schik op, *ngisĕd*, opschikken; *pitjeun*, werp weg, *mitjeun*, wegwerpen; *tendjo*, zie, *nendjo*,

zien; — *pikanjaäh*, heb lief, *mikanjaäh*, liefhebben; *pika-geuleuh*, haat, *mikageuleuh*, haten.

3°. Van zelfstandige naamwoorden gevormd, beteekent dit werkwoord: iets maken tot datgene, wat het stamwoord beteekent, of gebruiken tot het doel, waartoe de zelfstandigheid dient. Voorbeelden: *djawab*, antwoord, *ngadjawab*, antwoorden; *ĕndog*, ei, *ngĕndog*, een ei leggen; *koeboer*, graf, *ngoeboer*, begraven; *omong*, een zeggen, woord, *ngomong*, zeggen; *peuting*, nacht, *meuting*, vernachten; *sawah*, nat rijstveld, *njawah*, tot sawah maken, een veld tot sawah bewerken; *sĕmoe*, voorkomen, *njĕmoe*, zich een voorkomen geven; *tjĕloek*, geroep, *njĕloek*, een geroep maken; *toeding*, aanwijzing, *noeding*, aanwijzen; — *pilampah*, van *lampah*, handelwijze, *milampah*, handelen, doen (tot *lampah* maken); *piati*, van *ati*, hart, *miata*, ter harte nemen; *pikarĕp*, van *karĕp*, begeerte, *mikarĕp*, zijn zinnen zetten op, begeeren, verlangen; *pirasa*, van *rasa*, gevoelen, *mirasa*, gevoelen, gewaar worden, lekker smaken; *pibapa*, v. *bapa*, vader, *mibapa*, een man als vader aannemen of beschouwen; *piïndoeng*, v. *indoeng*, moeder, *miïndoeng*, een vrouw als moeder aannemen of beschouwen; *piallah*, v. *allah*, God, *miallah*, hetgeen geen God is als God vereeren; *pikedjo*, op zijn rijst (*kedjo*), d. i. op zijn spijs, gesteld zijn, daarvan geen afstand willen doen, *mikedjo*, hetzelfde als werkwoord; *pilaoek*, op vleesch of visch (*laoek*) gesteld zijn, *milaoek*, hetzelfde als werkwoord; *pibanda*, aan het aardsche goed verkleefd, v. *banda*, goed, *mibanda*, onrechtmatig in bezit hebben of houden; — *angsrot*, spuit, *ngangsrot*, met een *angsrot* spuiten; *dogdog*, een soort trom, *ngadogdog*, op de *dogdog* slaan; *eunteung*, spiegel, *ngeunteung*, in den spiegel zien; *manah*, hart, *ngamanah*, ter harte nemen, overdenken; *patjoel*, Inlandsche spade, *matjoel*, met de *patjoel* spitten; *pĕdang*, zwaard, *mĕdang*, mer het zwaard slaan; *waroeng*, Inlandsche winkel, *ngawaroeng*, een *waroeng* houden.

§ 44. Gelijk uit bovenstaande voorbeelden blijkt, zijn sommige van deze werkwoorden intransitief, andere transitief, weer andere

causatief van beteekenis. Slechts zelden komt een woord in twee dezer beteekenissen voor. Een intransitief woord kan door het achtervoegsel *an* transitief en door het achtervoegsel *keun* causatief gemaakt worden; een transitief woord kan door het achtervoegsel *an* intensief en door het achtervoegsel *keun* causatief gemaakt worden, en een uit zijn aard causatief woord kan tot versterking het causatieve achtervoegsel *keun* krijgen. Dit leert ons, dat de 2[de] en 3[de] klasse van werkwoorden te beschouwen zijn als aanvullingen van de werkwoorden der 1[ste] klasse. Van alle drie soorten volgen hier eenige voorbeelden. Intransitief zijn: *meuting*, vernachten; *moeka*, openstaan (in transitieven zin: openen); *ngagantoeng*, hangen (in causatieven zin: ophangen); *ngĕloen*, opgaan, van rook; *ngandjang*, een bezoek afleggen; *ngisĕd*, opschuiven; *nendjo*, zien; *ngomong*, spreken; *matjoel*, spitten; *milampah*, doen; *ngangsrot*, spuiten. — Transitief zijn: *ngera*, beschamen; *ngoeboer*, begraven; *ngabobodo*, bedriegen; *nganjĕnjĕri*, pijn aandoen; *ngabrik*, najagen; *mitjeun*, wegwerpen; *mikanjaäh*, beminnen. — Causatief zijn: *ngaroeksak*, verderven; *ngaleungit*, zich uit de voeten maken; *njawah*, een veld bewerken tot rijstveld; *miallah*, hetgeen geen God is als God vereeren.

TWEEDE KLASSE.

Werkwoorden met den neusklank en het achtervoegsel *an*.

Deze klasse onderscheidt zich in vorm van de vorige alleen door het achtervoegsel. De tot haar behoorende woorden zijn afgeleid van stammen (of woorden, welke reeds afgeleid zijn, maar als stammen worden beschouwd, z. a. *teungteuingan* v. *teuing*) of van werkwoorden der 1[ste] klasse. Bij een paar woorden wordt de begin-medeklinker met zijn klinker herhaald en dan tusschen deze herhaalde lettergreep en het stamwoord soms nog een *ng* ingeschoven (b. v. *njeungtjeurikan*, v. *tjeurik*). De herhaling is ook hier op te vatten als in § 42, Aanm. 2. Afgeleid van stammen zijn b. v.: *a.* van stamwoordelijke werkwoorden: *ngadatangan*, v. *datang*; *ngagĕdean*, v. *gĕde*; **§ 45.**

ngĕntjĕngan, v. *kĕntjĕng*; *minoehan*, v. *pinoeh*; *ngareudjeungan*, v. *reudjeung*; *njeukeutan*, v. *seukeut*, en *njeungtjeurikan*, v. *tjeurik*. *Neungteuinganan* is, gelijk reeds werd opgemerkt, afgeleid van den nieuwen maar niet-gebruikelijken stam *teungteuingan*, v. *teuing*, een nadrukswijzer (§ 232). — *b*. Van stamwoordelijke zelfstandige naamwoorden zijn afgeleid: *ngamangsian*, v. *mangsi*; *mapatahan*, v. *papatah*; *nganabian*, v. *nabi*; *ngeusian*, v. *eusi*; *njaian*, v. *tjai*, en *ngawadanaän*, v. *wadana*. — Afgeleid van werkwoorden der 1ste klasse zijn b. v.: *malikan*, v. *malik* (stamwoord *balik*); *ngahijasan*, v. *ngahijas* (stamwoord *hijas*); *ngomongan*, v. *ngomong* (stamwoord *omong*); *njoeratan*, v. *njoerat* (stamwoord *soerat*); *neuleuman*, v. *neuleum* (stamwoord *teuleum*) en *ngawalonan*, v. *ngawalon* (stamwoord *walon*); — verder: *majaran*, v. *majar* (stamwoord *bajar*); *nimbaän*, v. *nimba* (stamwoord *timba*); *njijoeman*, v. *njijoem* (stamwoord *tjijoem*) en *ngadekan*, v. *ngadek* (stamwoord *kadek*).

§ 46. Naar de beteekenis zijn de werkwoorden dezer klasse transitief. Zij duiden een werking aan, uitgaande van een subject en betrekking hebbende op een object. Dat object staat in wat wij noemen den 3den naamval en is dus geen lijdend, maar belanghebbend voorwerp, of wel een indirect object. Het zal echter noodig zijn deze algemeene beteekenis nader te omschrijven, en wij merken daartoe het volgende op:

1°. Wordt dit werkwoord gevormd van een stamwoordelijk werkwoord, of van een intransitief werkwoord 1ste klasse, dan duidt het aan, dat door een subject ten opzichte van een object datgene verricht wordt, wat het stamwoord beteekent; b. v.: *ngadatangan*, komen tot of over iemand of iets, v. *datang*, komen; *ngadeukeutan*, iemand of iets naderen, v. *deukeut*, nabij; *ngoendoeran*, van iemand of iets terugwijken, v. *oendoer*, terugwijken; *ngĕntjĕngan*, iets strak aanhalen, strakker maken, aansporen, v. *kĕntjĕng*, strak, gespannen, gestrekt; *minoehan*, iets vullen, aanvullen, vervullen, v. *pinoeh*, vol; *ngareudjeungan*, iemand vergezellen, v. *reudjeung*, zijn met; *njeukeutan*,

scherpen, v. *seukeut*, scherp; *njeungtjeurikan*, beweenen, v. *tjeurik*, weenen; *neungteuinganan*, iemand geweld aandoen, van het ngbr. *teungteuingan*, v. *teuing*, te, erg; — *njingkiran*, iemand of iets ontwijken, v. *njingkir*, ter zijde gaan, uit den weg gaan, v. *singkir*; *malikan*, omkeerend zich tot iemand of iets wenden, v. *malik*, zich wenden, v. *balik*, terugkeeren; *ngahijasan*, iemand of iets versieren, v. *ngahijas*, zich versieren, v. het ngbr. *hijas* (dat oorspronkelijk versiersel moet hebben beteekend); *ngomongan*, iemand bepraten, v. *ngomong*, praten, v. *omong*, woord; *njoeratan*, aan iemand schrijven, v. *njoerat*, schrijven, v. *soerat*, brief; *neuleuman*, naar iets duiken, v. *neuleum*, onderdompelen, v. *teuleum*, hetzelfde, maar als toestand; *ngawalonan*, beantwoorden, v. *ngawalon*, antwoorden, v. *walon*, antwoord.

2°. Van zelfstandige naamwoorden gevormd drukt dit werkwoord uit, dat hetgeen het stamwoord beteekent door een subject aan of ten opzichte van een object bewerkt of aangebracht wordt; b. v.: *njaian*, water doen op, bevochtigen, v. *tjai*, vocht, water; *ngamangsian*, ergens inkt indoen, v. *mangsi*, inkt; *mapatahan*, iemand een vermaning geven of toedienen, v. *papatah*, vermaning; *ngaretaän*, (een weg) met een wagen berijden, v. *kareta*, wagen; *ngawadanaän*, als districtshoofd een district (*tjoetak*) besturen, v. *wadana*, districtshoofd; *nganabian*, profeet over een volk zijn, v. *nabi*, profeet.

3°. Gevormd van zulke werkwoorden der 1ste klasse, welke uit hun aard reeds overgankelijk zijn, hebben de werkwoorden dezer klasse een intensieve beteekenis, en duidt de achtervoeging van *an* aan, dat de handeling herhaaldelijk of bij aanhoudendheid verricht wordt (maar door één en hetzelfde subject). Voorbeelden: *nejangan*, aanhoudend zoeken, overal zoeken, v. *nejang*, zich begeven naar iemand of iets, v. *tejang*, gebiedende wijs; *nanjaän*, een meisje of vrouw ten huwelijk vragen (wat naar het schijnt in den regel niet met éénmaal vragen in orde komt), v. *nanja*, vragen, van *tanja*, gebiedende wijs; *nimbaän*, herhaaldelijk (met een emmer of derg.) water putten, v. *nimba*, ééns water putten, v. *timba*, emmer, puts;

njijoeman, herhaaldelijk of aanhoudend kussen, v. *njijoem*, één̈s kussen, v. *tjijoem*, kus; *ngadekan*, herhaaldelijk of aanhoudend op iets houwen of hakken, v. *ngadek*, éé̈ns houwen, hakken, v. *kadek*, gebiedende wijs; *meupeuhan*, herhaaldelijk of aanhoudend slaan (met de hand of een voorwerp), v. *meupeuh*, éé̈ns slaan, v. *peupeuh*, gebiedende wijs; *ngambĕkan*, ademhalen, ademen, v. *ngambĕk*, zijn toorn botvieren, te keer gaan, v. *ambĕk*, toorn.

§ 47. Nog moet gewezen worden op een eigenaardige beteekenis van sommige dezer werkwoorden, welke tot hiertoe onvermeld bleef. Het is die van allengs toenemen of afnemen in datgene, wat het stamwoord beteekent, b. v.: *ngagĕdean* k., *ngagĕngan* l., in grootte toenemen, opgroeien, v. *gĕde* k., *agĕng* l., groot; *ngoerangan* k., *ngirangan* l., minder worden, afnemen, v. *koerang* k., *kirang* l., minder; *nambahan*, allengs toenemen, v. *nambah*, vermeerderen, van *tambah*, toenemen; *njoedaän*, allengs afnemen, verminderen, v. *soeda*, minder worden; *ngaboeroekan*, verteren, verslijten, verouden, v. *boeroek*, versleten, afgedragen, vergaan; *ngadjĕmbaran*, zich vermeerderen, zich vermenigvuldigen, zich uitbreiden, v. *djĕmbar*, ruim, wijd, uitgebreid; *ngarejaän* en *ngalobaän*, in getal toenemen, zich vermeerderen, v. *reja* en *loba*, veel. — Hiertoe kunnen ook gerekend worden: *majaran*, bij gedeelten afbetalen, v. *majar*, betalen, v. *bajar*, gebiedende wijs, en *moenahan*, eveneens een schuld voldoen bij afbetaling, v. *poenah*, afbetaald. — Dat deze beteekenis zich uit de gewone transitieve beteekenis heeft ontwikkeld, is duidelijk. In sommige der boven besproken woorden zat reeds dat begrip van allengs of langzamerhand doen of komen tot datgene, wat het stamwoord beteekent. B. v. *ngadeukeutan* bet.: naderen, naderbij komen, maar in den zin van langzamerhand, al dichter en dichter naderen; *ngoendoeran* bet.: terugwijken, maar in den zin van langzamerhand, al verder en verder zich van iemand of iets verwijderen. Maar opmerking verdient vooral, dat bij de meeste van déze en dergelijke woorden geen

belanghebbend voorwerp staat, en de handeling zich tot het subject (hetzij persoon of zaak) zelf bepaalt, zoodat het subject, om zoo te zeggen, zelf tevens het belanghebbend voorwerp of object is, zelf het voor- of nadeel van de handeling ondervindt, en men dus *ngagĕdean* moet verstaan als: zich vergrooten; *ngarejaän* als: zich vermeerderen; *ngoerangen* als: zich verminderen, enz. Bij woorden als *majaran* en *moenahan*, die noodzakelijk betrekking hebben op iets buiten het subject, komt een object voor in den gewonen zin.

Wordt bij dit transitieve werkwoord het object genoemd, dan is de plaats achter het werkwoord, maar de verbinding geschiedt op tweeërlei wijze; nú eens volgt het onmiddellijk op het werkwoord, dàn is het daarmede verbonden door middel van het voorzetsel *ka*. Het taalgevoel leidt ook hier den Soendanees, zonder dat hij het weet, in het rechte spoor, maar de vreemdeling heeft hier groote behoedzaamheid noodig. We gaan dit met enkele voorbeelden ophelderen. *Noeloengan maneh* bet.: zichzelven helpen, maar *noeloengan ka maneh* bet.: u helpen; *nejangan radja* wil zeggen: den koning zoeken, maar *nejangan ka radja*: iets of iemand bij den koning zoeken. Zonder *ka* zegt men: *njotjokan tjeuli*, de ooren toestoppen; *ngokosan sanintĕn*, op een kastanje knabbelen; *njĕloekan batoer*, de makkers roepen; *maehan djalma*, een mensch dooden; *ngahareupan balahi*, met het aangezicht gekeerd naar een onheil; *ngeureunan tjape*, uitrusten van vermoeienis; *ngatoeranan menak-menak*, de edelen noodigen; *noeroetan garoeda*, een adelaar nadoen; *ngoebaran sato-sato*, aan dieren geneesmiddelen toedienen; *njingsijeunan boedak*, den kinderen vrees aanjagen. Daarentegen zegt men met *ka*: *kami tangtoe ngareudjeungan ka maneh*, ik zal met u zijn; *njoeratan ka bapa*, aan vader schrijven; *ngoengkoelan ka noe boga pangabisa*, een knap mensch te boven gaan; *ngadatangan ka radja Mĕsir*, komen tot (zich begeven tot) den koning van Egypte; *ngarĕmpoegan ka omong doeloer*, met de woorden des broeders instemmen; *ninggalan ka hĕtib sĕpoeh*, bij den grijzen prediker achter- § 48.

laten; *saha noe nandingan ka ijeu sato teh*? wie is dit beest gelijk? *ngahoekoeman ka bangsa-bangsa*, de volken oordeelen. — Vergelijking van deze zinnen, in verband met bovenstaande voorbeelden *noeloengan maneh* en *noeloengan ka maneh*, zoomede *nejangan radja* en *nejangan ka radja*, brengt tot de slotsom, dat het voorzetsel *ka* dàn gebezigd wordt, wanneer het voor de duidelijkheid, om verwarring te voorkomen, noodig is. Begrijpelijk is het daarom ook, dat de een het wel eens weglaat, waar een ander het bezigt.

DERDE KLASSE.

Werkwoorden met den neusklank en het achtervoegsel *keun*.

§ 49. Evenals de voorgaande, worden ook deze werkwoorden gevormd van stammen of van werkwoorden der 1ste klasse. Enkele woorden hebben den begin-medeklinker met zijn klinker herhaald, op dezelfde wijze en met hetzelfde gevolg als in § 45 gezegd is. Voorbeelden: *dijoek, ngadijoekkeun; ngadenge, ngadengekeun; — poeloeng, moengpoeloengkeun; torek, nongtorekkeun*, nevens *notorekkeun*. Een eenling (zoo ik meen) is *nganjahoankeun*, afgeleid van het 2de passief *kanjahoan* en beneden verklaard.

§ 50. De beteekenis van dit werkwoord is een causatieve, veroorzakende of teweegbrengende. Het duidt derhalve een werking aan, van een subject uitgaande en overgaande op een object, hetzij dit de persoon zelf is of een ander persoon of zaak. In het eerste geval beteekent het, dat de persoon, van wien de werking uitgaat, zichzelven brengt in den toestand van te verrichten hetgeen door het stamwoord of wel door het werkwoord 1ste klasse aangeduid wordt. Voorbeelden: *ngadengekeun*, zich tot hooren stellen, d. i. met aandacht naar iets hooren, luisteren, v. *ngadenge*, hooren, stam *denge*; *nganjahokeun*, 1°. zich er op toeleggen om iets goed te weten of te kennen, maar 2°. iets aan iemand te kennen geven of bekend maken, v. *njaho*, weten, kennen; *njoesahkeun*, zichzelven of iemand anders in

moeite wikkelen, moeite aandoen, v. *soesah*, moeite, in moeite zijn; *nĕrangkeun* en *netelakeun*, 1°. tot helderheid aangaande iets trachten te komen, naar opheldering aangaande iets zoeken, maar 2°. iets ophelderen, verklaren, toelichten, v. *tĕrang* en *tetela*, helder, klaar; *nongtorekkeun*, zich doof houden voor, het oor sluiten voor, v. *torek*, doof; *ngadijoekkeun*, iemand doen zitten, v. *dijoek*, zitten; *nandakeun*, 1°. tot een teeken van iets doen zijn, aanduiden; 2°. een teeken zijn van, bewijzen, ten bewijze strekken van, maar 3°. naar een bewijs voor iets zoeken, v. *tanda*, teeken; *ngomongkeun*, over iets of iemand spreken, letterlijk: iemand of iets tot *omong* maken, v. *ngomong*, spreken, stam *omong*, woord, gezegde; *maledogkeun*, iets naar iemand of iets smijten, v. *maledog*, smijten, stam *baledog*; *moengpoeloengkeun*, verzamelen, vergaderen, opleggen, b. v. in een spaarpot, v. *moeloeng*, oprapen, stam *poeloeng*; *nganjahoankeun*, te weten komen, kennis verkrijgen of dragen van, v. *kanjahoan*, geweten worden, 2[de] passief van het transitieve werkwoord *nganjahoan*, kennis geven, mededeelen (aan iemand), v. *njaho*, weten, kennen.

Bovenstaande voorbeelden zullen voldoende zijn, om de beteekenis van dezen causatieven werkwoordsvorm te doen kennen. **§ 51.** Dat het subject in sommige gevallen zelf het object, het lijdend voorwerp der handeling kan zijn, en de beteekenis dus niet altijd is een doen of laten in den eigenlijken zin, geeft aan dit werkwoord iets onbepaalds, iets onzekers. Daarin wordt voorzien door zijn toevlucht te nemen tot een andere constructie. Zoo zegt men b. v. in plaats van *nganjahokeun*, indien dit woord onduidelijk mocht zijn, *mere njaho* k., *maparin njaho* l., kennis geven, doen weten, laten weten. Maar vooral maakt men gebruik van het hulpwoord *disina* (*disingna*) of *dimangkana*. De hulpwoorden *sina* en *mangka* dienen eigenlijk tot uitdrukking van een gebod ten aanzien van een derden persoon (zie § 102, VIII), en zijn te vertalen met: doe, laat; b. v.: *sina njaho*, doe hem weten, laat hij weten; *sina era*, laat hij zich schamen; *sina asoep*, doe of laat hem

binnenkomen; *eta tangkorek koe kami ĕnggeus sina bisa ngomong,* ik heb dien hoofdschedel reeds doen (kunnen) spreken. Dit *sina* en *mangka* nu wordt in den lijdenden vorm gezet: *disina, dimangkana,* en dan geplaatst vóór stamwoordelijke werkwoorden en vóór werkwoorden der 1ste klasse, met causatieve beteekenis, hetzij om een minder bepaald causatief werkwoord te vervangen, hetzij om een woord, waarvan geen causatieve werkwoordsvorm bestaat, causatief te doen optreden, en dat niet alleen in den 3den persoon, maar in alle personen. We zullen het gebruik met eenige voorbeelden ophelderen. We zagen in § 49, dat *ngadengekeun* beteekent: zich tot hooren stellen, met aandacht naar iets hooren, luisteren, maar *disina ngadenge* bet.: doen hooren, laten hooren; *ngaleumpangkeun* bet.: in gang brengen, tot gaan gebruiken, z. a. de voeten, maar *disina leumpang* bet.: doen loopen; *ngomongkeun* bet. volgens § 49: over iemand of iets spreken, maar *disina ngomong* is: doen spreken; van *kimpĕl,* stollen, stremmen, bestaat geen causatief werkwoord, maar men vervangt het door *disina kimpĕl,* doen stollen, laten stollen. En zoo zegt men ook: *disina toehoer,* droog doen worden; *disina boeroek,* doen rotten; *disina gĕde,* groot doen worden; *disina koempoel,* bijeen doen zijn; *disina toeroen,* doen afdalen. — Ook een lijdend werkwoord, actief gebruikt (§ 42, Aanm. 5), kan zoo door *disina* worden voorafgegaan, b. v.: *disina digawe,* doen werken, laten werken; en in de verbiedende wijs kan men b. v. zeggen: *oelah disina bingoeng,* maak hem niet verlegen; *oelah dimangkana poepoes di djĕro karaton goesti,* laat hem niet sterven in het paleis van mijnheer.

§ 52. Wordt het object of lijdend voorwerp genoemd, dan staat het, evenals het belanghebbend voorwerp (zie § 48) achter het werkwoord. De regel is, het onmiddellijk, dus zonder voorzetsel, daarop te laten volgen b. v.: *ngalaboehkeun maneh,* zich doen vallen, d. i. zich voorover ter aarde werpen, v. *laboeh,* voorover vallen; *njĕngkatkeun sirah,* het hoofd opheffen, v. *tjĕngkat,* opkijken; *nganggeuskeun pagawean,* het werk ten einde brengen,

v. *anggeus*, geëindigd; *ngadjĕnĕngkeun radja,* tot koning aanstellen, v. *djĕnĕng,* een waardigheid bekleeden; *nĕrangkeun andjeun,* opheldering over zichzelven geven, zich verklaren, v. *tĕrang,* helder; *narikkeun sowara,* de stem verheffen, v. *tarik*, hard, snel; *ngoelangkeun rimbas*, den dissel boven het hoofd opheffen, van het ngbr. *oelang*; *nganggoerkeun djalma*, de menschen ledig laten staan, v. *nganggoer,* ledig zijn, stam *anggoer*; *njeungseurikeun omong kaoela*, mijne woorden belachen, over mijne woorden lachen, v. *seuri*, lachen. — Soms evenwel wordt het object met het werkwoord verbonden door middel van het voorzetsel *ka*. Ten deele is dat willekeurig en onnoodig, b. v. in de volgende zinnen (ontleend aan de „Pieunteungeun"): *noeroetkeun ka papatah kolot*, de vermaningen der ouders opvolgen; *ngagorengkeun ka kami,* mij lasteren; doch soms is het voorzetsel bepaald noodig om verwarring te voorkomen, b. v. in dézen zin: *ngabalahikeun ka maneh*, een onheil over u brengen; want werd *ka* hier achterwege gelaten, dan zou de beteekenis zijn: een onheil over zich brengen. Dat in vele gevallen *ka* willekeurig gebruikt wordt, blijkt uit vergelijking van de volgende paren zinnen, eveneens ontleend aan de „Pieunteungeun": *ngageunggeureuhkeun patjatjadan noe lijan*, de gebreken van anderen berispen, naast *ngageunggeureuhkeun kana tangkal malaka*, den malaka-boom berispen; *ngoewatkeun maneh*, zich versterken, naast *ngoewatkeun kana badan*, het lichaam versterken; *njampeurkeun bagong,* tot het zwijn naderen, naast *njampeurkeun ka kijai*, den leeraar naderen. Regel moet zijn, alleen dàn *ka* te gebruiken, als het weglaten aanleiding kan geven tot misverstand. — Een enkele maal wordt ook afgeweken van den regel, het object achter het werkwoord te plaatsen. In het meergenoemde boekje „Pieunteungeun" vindt men b. v. dézen zin: *ari badak mah pada ngadjeunkeun bae*, den rhinoceros lieten zij aan zichzelven over. Deze constructie komt meer voor en behoeft niet bepaald te worden afgekeurd; alleen zou het in dit geval beter geweest zijn vóór *badak* het voorzetsel *ka* te plaatsen. De reden der omzetting van den zin in

zulke gevallen is déze, dat zoodoende het voorwerp met nadruk (*mah*) vooropgesteld wordt, om de tegenstelling des te sterker te doen uitkomen. (Vgl. §§ 256 en 260.)

VIERDE KLASSE.

Werkwoorden met het voorvoegsel *mang* en het achtervoegsel *keun*.

§ 53. Men vormt deze werkwoorden van stammen en van werkwoorden der 1ste, 2de en 3de klasse. Bij vorming van werkwoorden der 3de klasse wordt het achtervoegsel *keun*, gelijk vanzelf spreekt, niet herhaald, want herhaling zou geheel doelloos zijn. Bij woorden met *ng* aanvangende kan de sluitletter van het voorvoegsel geacht worden zich te vereenigen met de beginletter van het woord, daar twee *ng*'s achter elkander bezwaarlijk te hooren zijn. Niettemin is het aan te bevelen, beide *ng*'s te schrijven voor de regelmatigheid. In het passief wordt van dezen werkwoordsvorm veel meer gebruik gemaakt dan in het actief.

Aanm. 1. In de gebiedende wijs, objectieve vorm, luidt het voorvoegsel *pang* en in den lijdenden vorm luidt het *dipang*. Men handelt er dus mee als met het voorvoegsel *pi* (§ 42, Aanm. 3), dat bij vorming van een actief werkwoord in *mi* wordt veranderd, terwijl in den lijdenden vorm het voorvoegsel *dipi* luidt. Niet onmogelijk is, dat *pang* ontstaan is uit *pa*, op dezelfde wijze als *sang* uit *sa* (zie de volgende §, Aanm.).

Aanm. 2. Er komen bij dezen vorm enkele onregelmatigheden voor: 1°. wordt de *ng* van het voorvoegsel wel eens weggelaten en zegt men b. v. *manĕdakeun* voor *mangnĕdakeun*; 2°. wordt het voorvoegsel van het woord, waarvan dit werkwoord gevormd is, wel eens uitgeworpen, zoodat men b. v. zegt *manglawankeun* in plaats van *mangngalawankeun*, van het werkwoord 1ste klasse *ngalawan*.

§ 54. Door dezen vorm aan een stamwoord of werkwoord te geven, duidt men aan, dat hetgeen door dat stam- of werkwoord wordt uitgedrukt, geschiedt voor of in plaats van, of wel uit vrees voor, ten behoeve of in het belang van, ten voordeele of nadeele van iemand, die onderscheiden is van hem, die de werking verricht. Voorbeelden: afgeleid van stammen: ***mangloempatkeun***,

voor (uit vrees van) iemand op den loop gaan, voor iemand het hazenpad kiezen, v. *loempat*, hard loopen; *mangdoewakeun*, van een gehuwde vrouw: haren man een anderen (tweeden) man bijstellen, d. i. nevens haren man een anderen man liefhebben of zich met dien afgeven. — Afgeleid van werkwoorden 1ste klasse: *mangmeulikeun*, voor iemand koopen, v. *meuli*, koopen (stam *beuli*); *mangnjabakeun*, iemand uit den weg gaan of ontloopen, v. *njaba*, er op uitgaan (stam *saba*); *mangnĕdakeun*, voor iemand bidden, v. *nĕda*, bidden (stam *tĕda*); *mangmeuntjitkeun*, voor, ten behoeve van, of ter eere van iemand een dier slachten, v. *meuntjit*, slachten (stam *peuntjit*); *mangmisaoerkeun*, voor of in plaats van een ander met iemand ergens over spreken, v. *misaoer*, spreken (stam *pisaoer* v. *saoer*); *manglawankeun*, in iemands plaats diens vijand of vervolger weerstaan, v. *ngalawan*, weerstaan (stam *lawan*). — Afgeleid van werkwoorden der 2de klasse: *mangnaliankeun*, iets of iemand voor een ander binden, v. *nalian*, iemand of iets binden (stam *tali*, touw); *mangnejangankeun*, voor of in plaats van een ander zoeken naar iemand of iets, v. *nejangan*, zoeken (stam *tejang*). — Afgeleid van werkwoorden der 3de klasse: *mangngasoepkeun*, iets voor een ander ergens indoen of inbrengen, v. *ngasoepkeun*, iets ergens indoen (stam *asoep*, ingaan); *mangngaleupaskeun*, iets of iemand voor een ander, te zijnen behoeve of op zijn verzoek, loslaten, v. *ngaleupaskeun*, iets of iemand loslaten (stam *leupas*, los, vrij).

In den regel heeft dit werkwoord bij zich twee voorwerpen: een belanghebbend en een lijdend voorwerp. We hebben dan een zin als dezen: het kind (voor het kind) speelgoed koopen. (Vgl. § 270.) Een van beide voorwerpen wordt echter soms weggelaten, b. v.: *mangmatjakeun soerat*, (iemand) een brief lezen, waarbij het belanghebbend voorwerp verzwegen is, en *mangngingoekeun ka noe kagoengan*, (het schaap) verzorgen voor den eigenaar, waarbij het lijdend voorwerp (hier het schaap, *domba*) niet genoemd is. § 55.

VIJFDE KLASSE.

Werkwoorden met het voorvoegsel *njang*, zonder of met een der achtervoegsels *an* of *keun*.

§ 56. Door middel van het voorvoegsel *njang* is van stamwoordelijke zelfstandige naamwoorden een kleine klasse van woorden gevormd, welke de plaats innemen van ontbrekende werkwoorden 1ste klasse van die stammen, en zich ook, al hebben ze een onderscheidend karakter, het best met die werkwoorden laten vergelijken. Tot bewijs kiezen we de werkwoorden *noekang* en *njanghareup*. Het eerste, afgeleid van *toekang*, achter, bet.: naar iemand of iets den rug keeren of gekeerd hebben; het tweede, afgeleid van *hareup*, vóór, bet.: met het gelaat of front naar iemand of iets zich keeren of gekeerd zijn. Dit *njanghareup* heeft de plaats ingenomen van een ontbrekend *ngahareup*, wat aan den vorm *noekang* zou beantwoorden. — Een ander kenmerk van deze werkwoorden is, dat ze alleen gevormd worden van stamwoorden, welke met een keelletter (§ 42, IV *c*) aanvangen.

Aanm. In de gebiedende wijs, objectieve vorm, luidt dit voorvoegsel *sang*, en in den lijdenden vorm luidt het *disang* (vgl. § 53, Aanm. 1). — Dit *sang* komt ook voor in *sangkilang*, = *kilang*, hoewel, ofschoon. Het schijnt ontstaan te zijn uit *sa* (één, geheel), dat aan vele stamwoorden een meer bepaalde beteekenis gegeven heeft. De keelletter *ng* laat zich bij sommige woorden verklaren uit de beginletter van het stamwoord, als die ook een keelletter is, en voorts uit § 33. 2. — Of woorden als *njanghiwar*, *njanghoendjar*, *njangkere* en *njangsaja* tot déze klasse moeten gerekend worden, betwijfelen we, omdat hunne stammen in het Soendaneesch niet in gebruik zijn.

§ 57. De beteekenis dezer werkwoorden is, dat een persoon of zaak (als subject) er door voorgesteld wordt ten opzichte van een ander persoon of zaak de houding of richting aan te nemen of te hebben, welke door het stamwoord genoemd wordt. Zoo beteekent het reeds genoemde *njanghareup*, met het gelaat of front zich keeren of gekeerd zijn naar, v. *hareup*, vóór, b. v.: *njanghareup ka kiblat*, met het gelaat zich keeren

of gekeerd staan naar de *kiblat* (de *kabah* te Mekka); *njanglandeuh*, zich naar de laagte (lager gelegen terrein) richten, of ook wel van een terrein: naar de laagte loopend, v. *landeuh* (het tegenovergestelde van *tonggoh*), lager liggend terrein, wat bergafwaarts ligt; *njanggigir*, met de zijde gericht naar, ook wel: op de zijde liggen, v. *gigir*, zijde.

De overeenkomst van deze werkwoorden met die der 1ste klasse blijkt ook nog hieruit, dat zij, evenals die, door de achtervoegsels *an* en *keun* transitief en causatief kunnen gemaakt worden. *Njanghareupan* beteekent dan: met het aangezicht of front gericht naar, b. v. *njanghareupan tahanan*, met het aangezicht gekeerd staan naar het aanbeeld. De transitieve beteekenis kan in onze taal niet best worden uitgedrukt, maar blijkt ook uit de afwezigheid van het voorzetsel *ka*, dat we boven (§ 57) gebruikt vonden. Duidelijker en door onze taal beter weer te geven is de causatieve beteekenis. B. v. *njanghareupkeun* bet.: iets of iemand met het front of het aangezicht richten of gericht doen zijn naar (een bepaald punt). **§ 58.**

ZESDE KLASSE.

Werkwoorden met het voorvoegsel *barang*.

Deze betrekkelijk kleine klasse van werkwoorden is gevormd van stammen, ten deele niet-gebruikelijke. Het voorvoegsel *barang* wordt daarmede tot één woord verbonden. Men moet dit voorvoegsel wel onderscheiden van het zelfstandig naamwoord *barang*, goed, goederen, en eveneens van het bijwoord *barang*, ten tijde dat, toen; maar men kan het vergelijken met het Maleische *barang* in zijne beteekenis van: wie ook, wat ook, b. v. in *barangapa*, wat ook, en *barangsiapa*, wie ook, waarmee dit Soendaneesche voorvoegsel eenige overeenkomst in beteekenis heeft. Wat de vorming betreft maakt het woord *barangpiradjeunan* een uitzondering op den regel. Dit *piradjeunan* toch is een nieuwe stam, door het voorvoegsel *pi* gevormd van *radjeun* (§ 42, Aanm. 37), terwijl *an*, dat dezen **§ 59.**

vorm tot een éénling maakt, aan het woord het begrip van hebbelijkheid, herhaald doen, toevoegt.

§ 60. De werkwoorden met *barang* duiden een handeling aan, welke zich bepaalt tot den persoon van wien ze uitgaat, of, met andere woorden, een werking in onbepaalden, algemeenen zin, niet overgaande op een voorwerp. Terwijl b. v. *ngahakan* beteekent: iets bepaalds eten, beteekent *baranghakan* eten in algemeenen zin, dus ook: het middagmaal gebruiken; *meuli* is: iets bepaalds koopen, maar *barangbeuli*: koopen in het algemeen, inkoopen doen; *migawe*, wil zeggen: iets bepaalds doen of werken, maar *baranggawe*: werken in het algemeen, arbeiden: *ngilik* is: zien, naar iets zien, maar *barangilik*: zien in het algemeen, zonder bepaald voorwerp waarheen zich de oogen richten: *ngoeroes* beteekent: regelen, schikkingen maken, zorgen voor, maar *barangoeroes*: zich moeite geven, schikkingen maken, zonder bepaald object; *miroseja* is: zich aan iemand laten gelegen liggen, maar *barangroseja*: zich inlaten, zich (in eenig opzicht) laten gelegen liggen; *njijar* is: iemand of iets zoeken, maar *barangsijar*: levensonderhoud zoeken, geheel in het algemeen: en ten slotte: *miradjeunan* wil zeggen: zich iets tot een gewoonte of hebbelijkheid maken, v. *radjeun*, nog al eens, wel eens, maar *barangpiradjeunan* (zie vorige §) beteekent: zich aanwennen, zich tot gewoonte maken. — Men ziet, de beteekenis van dezen vorm kan gevoeglijk vergeleken worden met hetgeen men in onze taal de „onbepaalde wijs" noemt, en eigenaardig is hierbij, dat men deze woorden, evenals onze werkwoorden in de onbepaalde wijs, gebruiken kan als zelfstandige naamwoorden, met of zonder te, b. v.: *mere baranghakan*, te eten geven, en *manggih baranghakan*, eten vinden.

ZEVENDE KLASSE.

Werkwoorden met het achtervoegsel *an*.

§ 61. Ten aanzien van de vorming dezer klasse van werkwoorden merken we op, dat ze worden afgeleid: 1°. en voornamelijk

van zelfstandige naamwoorden, (stamwoordelijke of samengestelde), maar ook 2°. van stamwoordelijke werkwoorden. De beteekenis richt zich naar die van het woord, waarvan ze zijn afgeleid, als volgt:

1°. Van zelfstandige naamwoorden afgeleid, dienen deze werkwoorden om aan te duiden, dat een persoon of zaak datgene voortbrengt of teweegbrengt, of ook wel voorzien is van datgene, wat het woord, waarvan ze zijn afgeleid, beteekent; b. v.: *anakan*, jongen, een jong of jongen werpen of hebben, van een dier; van een mensch: een kind of kinderen krijgen of hebben, v. *anak*, kind, jong; *boewahan*, vruchten dragen, voortbrengen of hebben, v. *boewah*, vrucht; *ĕndogan*, van een kip of anderen vogel: eieren leggen, aan 't leggen zijn; van een nest: van een ei of eieren voorzien zijn (*ngĕndog*, een ei leggen), v. *ĕndog*, ei; *kĕmbangan*, in bloei staan, bloeien, v. *kĕmbang*, bloem; *daoenan*, bladeren hebben, v. *daoen*, blad; *akaran*, wortels schieten, wortelen, v. *akar*, wortel; *tjoetjoekan*, dorens bebben, v. *tjoetjoek*, doren; *kesangan*, bezweet zijn, zweeten, v. *kesang*, zweet; *boeloean*, behaard zijn, veêren hebben, v. *boeloe*, haar, z. a. op 't lijf, veêren; *gĕtihan*, bebloed zijn, v. *gĕtih*, bloed; *tjeulian*, ooren hebben, v. *tjeuli*, oor; *panonan*, oogen hebben, v. *panon*, oog, *tai-hijangan*, met roest zijn, roesten, v. *tai-hijang*, roest.

Aanm. 1. Heeft een zin een samengesteld gezegde, z. a.: die man heeft geen voeten en geen handen, dan krijgt alleen het achterste lid het achtervoegsel *an*. De pasgenoemde zin luidt in het Soendaneesch aldus: *eta djalma teu aja soekoe teu aja leungeunan*.

Aanm. 2. Het komt voor, dat achter dit onovergankelijk werkwoord een zelfstandigheid staat, b. v.: *hidji mangsa eta hajam ĕndogan doewit*, op zekeren tijd legde die hen geld. In zulk een zin is die zelfstandigheid op te vatten als een verklarende bepaling van het gezegde: op zekeren tijd legde die hen eieren (of begon die hen eieren te leggen, namelijk (of: en wel) geld. (Vgl. § 41 slot.)

2°. Van stamwoordelijke werkwoorden afgeleid, duiden deze werkwoorden aan, dat iemand of iets tot bepaalde eigenschap bezit of behept is met datgene, wat het stamwoordelijk werkwoord beteekent; b. v.: *daekan*, gewillig, vlijtig, v. *daek*,

willen; *moemoelan*, onwillig, traag, v. *moemoel*, niet willen; *reuwasan*, schrikachtig, v. *reuwas*, schrikken; *gehgeran*, (van een vrouw) behept zijn met de kwaal van alles na te zeggen of na te doen, wat een ander voorzegt of voordoet (Bat. *lata*), v. *gehger*, in opschudding of beroering komen; *gĕringan*, ziekelijk, v, *gĕring*, ziek. Tot deze klasse moeten ook gerekend worden werkwoorden als: *ragragan*, vallen, van vele dingen, na elkander of aanhoudend, z. a. tranen uit het oog, v. *ragrag*, vallen van één voorwerp; en *tjawisan*, gereed zijn of staan, als bepaalde eigenschap of toestand, b. v.: *balahi tjawisan gigireunana*, het onheil staat gereed aan zijne zijde, v. *tjawis*, gereed zijn.

Aanm. Het begrip van aanhoudendheid of herhaling, dat aan het bovenstaande *ragragan* verbonden is, is bepaald eigen aan het achtervoegsel *an* (vgl. § 46, 3). Men kan de bedoeling van het achtervoegsel bij dezen vorm misschien het best uitdrukken, door te zeggen, dat het de beteekenis der woorden versterkt, aan de woorden een meer bepaalde beteekenis geeft. Daaruit laat zich ook verklaren, dat dit achtervoegsel mede dient tot uitdrukking van den comparatief, dien we later zullen leeren kennen. We treffen het verder aan bij eenige bijwoorden, die er ook een meer bepaalde beteekenis door verkrijgen, b. v.: *balikan*, (of met verdubbeld *an*: *balikanan*), daarentegen, v. *balik*, terugkeeren, omkeeren; *anggoeran* (of met verdubbeld *an*: *anggoeranan*), veeleer, v. *anggoer*, eerder, liever; *malahan* en *samalahan*, daarenboven, v. *malah*, ook, daarenboven; *sakalian*, tevens, tegelijkertijd, v. *sakali*, ééns; *tjatjakan*, zelfs, v. *tjatjak*, idem, maar minder bepaald. Ook een paar tusschenwerpsels hebben dit achtervoegsel, eveneens tot meerder bepaaldheid, nl. *doemadakan*, zie, doch zie, v. *dadak*, en *horenganan*, kijk, ziedaar. De beteekenis van *an* bij de verzameltallen (b. v. *tiloean*, drietal, v. *tiloe*, drie) is met de gegeven verklaring geheel in overeenstemming.

ACHTSTE KLASSE.

Werkwoorden met het achtervoegsel *eun*.

§ 62. Door achter stamwoorden, samengestelde uitdrukkingen, of ook wel achter andere afgeleide woorden, b. v. zulke, die den lijdenden vorm met *ka* hebben, *eun* te hechten, worden werk-

woorden gevormd, welke zich ten aanzien der beteekenis laten onderscheiden in twee soorten, en wel:

1°. Zulke, die aanduiden een lijden aan of behept zijn met datgene, wat het woord of de uitdrukking, waarvan ze gevormd zijn, beteekent. Deze bepaling moet echter in ruimen zin genomen worden. Van eenige dezer woorden is de stam niet meer in gebruik en herhaling van den begin-medeklinker met zijnen klinker, soms gepaard met inschuiving van een *ng* tusschen de herhaalde lettergreep en het stamwoord, komt bij deze soort veel voor. Voorb.: *tjatjingeun*, aan wormen of de wormziekte lijden, v. *tjatjing*, aard- of ingewandsworm; *gondongeun*, aan een opzetting van de oorklier of de bof lijden, v. *gondong* (ngbr.); *sisidoeëun*, den hik hebben, v. *sidoe* (ngbr.; *soemidoe*, hikken); *sasabrangeun*, brandig om den mond, een branderig gevoel hebben aan mond of lippen, v. *sabrang*, groene Spaansche peper; *oeöeseupeun*, een zwelling van de amandelen hebben, aan keelpijn lijden, v. *oeseup*, vischhaak aan een lijn; *totoaeun*, uitslag hebben in de hoeken van den mond, v. *toa* (ngbr.); *lilinieun*, beverig zijn, v. *lini*, aardbeving; *singsireumeun*, een prikkeling hebben in een been of arm (alsof er veel mieren over loopen en er in bijten), d. i. den slaap hebben in een been of arm, v. *sireum*, mier, mieren; *langlajeuseun*, kommer en gebrek lijden, honger lijden, v. *lajeus* (ngbr.); *baoe-pahangeun*, van *baoe-pahang*, een sterken, onaangenamen geur, te lijden hebben; *djeudjeuraeun* (v. het ngbr. *djeura*) en *singsijeuneun* (v. *sijeun*, vreezen), den schrik in het lijf hebben (ten gevolge van vroegere onaangename ervaring); *djeungdjeuëungeun*, iemand of iets, vroeger gezien, al maar voor oogen hebben, niet kwijt kunnen raken, v. *djeuëung*, werkw. *njeuëung*, zien, en in dezelfde beteekenis *deungdeuleuëun*, v. *deuleu*, werkw. *neuleu*, zien; zoo ook: *leungiteun*, kwijt zijn, v. *leungit*, verloren; *tinggaleun*, achterblijven, en *katinggaleun*, achtergelaten, ook: achteraan komen, v. *tinggal* achterblijven en *katinggal*, achtergelaten. *Hoökeun*, *hareungeuëun* en *hareungeuheun*, verslagen-, verbluft of verbaasd staan te kijken, v. *hoök*, *hareugeu* en *hareungeuh*, in dezelfde

beteekenis, kunnen ook tot deze soort gerekend worden, evenals *pipiloeëun*, ongevraagd of ongeroepen zich in iets mengen, in iets meedoen of met iemand meeloopen, van het ngbr. *piloe*, werkwoord *miloe*, mededoen; *deudeuieun*, alweer en alweer vragen, doen, enz., v. *deui*, weder; en *teungteuingeun*, v. *teuing* (§ 232), het te erg met iets maken (vaak nog ter versterking door *teuing* gevolgd).

2°. Veel vindt men *eun* achter samengestelde woorden of uitdrukkingen. De nieuwe vorm dient dan tot figuurlijke of spreekwoordelijke uitdrukking (*babasan*, zie Woordenboek op *basa*). We onderscheiden hierbij drie soorten: *a.* Zijn beide woorden substantieven, dan beteekent de uitdrukking, dat het voorwerp, door het eerste lid aangeduid, de eigenschap vertoont van het andere, door het tweede lid genoemd, b. v.: *tikorokotokeun*, v. *tikoro*, strot, en *kotok*, kip: een strot hebben als een kip, d. i. alles verslinden wat voor den mond komt; *tjeulilentaheun*, v. *tjeuli*, oor, en *lentah*, bloedzuiger: een oor hebben als een bloedzuiger, d. i. hooren naar alles wat de lieden zeggen; *awak-sampajaneun*, v. *awak*, lijf, en *sampajan*, koord of touw om kleeren enz. over te hangen: een lijf hebben als een kapstok, d. i. een bedelaarslijf hebben. — *b.* Is het eerste lid een werkwoord en het tweede een substantief, dan beteekent de uitdrukking, dat de handeling of toestand, door het eerste lid genoemd, geschiedt op de wijze, die het voorwerp, door het tweede lid aangeduid, kenmerkt, b. v.: *tinggarkalongeun*, v. *tinggar*, schieten, en *kalong*, vliegende hond: schieten als op kalongs, d. i. vergeefsch werk doen, z. v. a.: het is den Moriaan gewasschen; *sorejang-monjeteun*, v. *sorejang*, omkijken, en *monjet*, aap (meerkat): om en om kijken als de *monjet*; *pinggès-haroepateun*, v. *pinggĕs*, breken, en *haroepat*, arèn-pen (zwarte pen uit *indjoek*): licht breken, zooals een *haroepat*), d. i. licht boos worden. — *c.* Is het eerste lid een substantief, het tweede lid een werkwoord, dan treedt het laatste op als bepaling van het substantief, dus als bijvoeglijk naamwoord, en beteekent de uitdrukking: zijn als of doen als hetgeen die twee woorden te kennen geven, b. v.: *njiroe-*

rombengeun, v. *njiroe*, wan, en *rombeng*, scheuren, gescheurd, dus: gescheurde wan (die alles doorlaat); de beteekenis is dan: zijn als (doen als) een gescheurde wan, d. i. zijn woorden niet inhouden, zijn tong niet in toom houden; *langgir-kalieun*, v. *langgir*, schorpioen, en *kali*, graven; de uitdrukking beteekent dus letterlijk: uit te graven schorpioen; zij wordt verklaard door: *teu poegoeh meunang*, onzeker of men hem krijgen zal; de figuurlijke beteekenis is echter: doen als iemand, die een schorpioen uit den grond graven wil, d. i. iets doen, waarvan het onzeker is of het slagen zal.

Aanm. Het achtervoegsel *eun* komt voor bij woorden van allerlei soort en wijzigt de beteekenis dier woorden op zóó uiteenloopende wijze, dat het niet aangaat van het achtervoegsel een verklaring te geven, die voor alle gevallen gepast is. Men vindt het: 1. bij de aanwijzende voornaamwoorden *eta* en *itoe*, die; *etaeun* en *itoeëun* (§ 173 en 174) beteekenen z. v. a. „dinges" (gezegd als men op den naam niet komen kan of dien niet noemen wil); 2. bij zelfstandige naamwoorden, b. v. *hakaneun*, (dienen voor of tot) spijze, en met het voorvoegsel *pi*, b. v. *pisalakiëun* (v. *salaki*, man), (iemands) man zullen zijn of worden; dus in de beteekenis van: zullen zijn, dienen tot (§ 127 en 128); 3. bij de telwoorden, b. v.: *sapoëeun* (v. *sapoë*, een dag), voor één dag; *saeutik-eutikeun* (v. *saeutik*, een beetje), bij beetjes; *tiloe poelo-djawaeun*, als drie eilanden Java, d. i. driemaal het eiland Java, dus in de beteekenis van: voor, bij, en maal als (§ 148); 4. bij werkwoorden z. a. *tinggal* en *leungit*, en bij zelfstandige naamwoorden, z. a. *tjatjing* (zie boven), in de beteekenis van: lijden aan hetgeen het woord, waaraan het gehecht is geworden, beteekent; 5. bij samengestelde uitdrukkingen (zie boven), om daaraan een figuurlijke beteekenis (zijn of doen als) te geven; enz. Om die uiteenloopende beteekenis is het noodig, het achtervoegsel te bespreken bij iedere woordsoort, bij welke het voorkomt. (Vgl. § 88.)

NEGENDE KLASSE.

Werkwoorden met het voorvoegsel *pi* en het achtervoegsel *eun*.

In veelvuldig gebruik is in het Soendaneesch de vorming van nieuwe woorden door voorvoeging van *pi* en achtervoeging van *eun*, welk achtervoegsel we hierboven leerden kennen. De aldus gevormde of afgeleide woorden zijn ten deele werkwoorden, ten **§ 63.**

deele substantieven. Soms treedt hetzelfde woord in beide functies op. Zoo b. v. *pihoedjaneun,* dat nú eens „zullen regenen", en dàn „regenlucht" beteekent. De substantieven zullen ter plaatse behandeld worden (zie § 128). De werkwoorden van deze klasse worden gevormd van stamwoordelijke werkwoorden, van werkwoorden der 1ste, 2de en 3de klasse, eén enkele maal van een lijdend werkwoord, en ook wel eens van een afgeleid zelfstandig naamwoord, b. v.: *pikamĕlangeun,* v. *kamĕlang,* en *pikaoentoenganeun,* v. *kaoentoengan.*

§ 64. Wanneer een Soendanees dezen vorm verklaren wil, dan vervangt hij het voor- en achtervoegsel te zamen door het hulpwerkwoord *bakal,* zullen, zoodat hij b. v. in plaats van *pihoedjaneun* zegt: *bakal hoedjan,* zullen (het zal, het wil) regenen. In de volkstaal wordt *pi* ook wel eens alléén, op zichzelf, als waré het een woord, gebruikt. Zoo hoort men wel eens zeggen: *pi keneh,* in den zin van: het ligt nog in het verschiet, het is nog toekomstig. In het gezegde is de verklaring van dezen werkwoordsvorm reeds gegeven: hij dient tot uitdrukking van den toekomenden tijd. Voorbeelden zijn: *pipaeheun,* zullen sterven, v. *paeh,* sterven, gestorven, dood; *pimahieun,* genoeg of voldoende zullen zijn, v. *mahi,* genoeg, voldoende; *pibeunghareun,* rijk zullen zijn of worden, v. *beunghar,* rijk; *pidatangeun,* zullen komen, v. *datang,* komen; *pisampoernaeun,* volkomen zullen zijn of worden, v. *sampoerna,* volkomen, volmaakt; — *pimoelangeun,* naar huis zullen gaan, v. *moelang,* naar huis gaan; *pinjabaeun,* er op uit zullen gaan, v. *njaba,* er op uit gaan; — *pingoeranganeun,* zullen verminderen, v. *ngoerangan,* verminderen; *pininggalaneun,* iemand (iets) zullen achterlaten, v. *ninggalan,* iemand (iets) achterlaten; — *pimĕtakeuneun,* iets zullen regelen, v. *mĕtakeun,* iets regelen; *pingahibĕrkeuneun,* zullen laten vliegen, v. *ngahibĕrkeun,* laten vliegen; — *pidisiksaeun,* gestraft zullen worden, v. *disiksa,* gestraft worden; *pikahartieun,* zullen verstaan worden, v. *kaharti,* verstaan worden of zijn; *pikapanggiheun,* gevonden zullen worden, v. *kapanggih,* gevonden worden of zijn.

Aanm. Er wordt van dit werkwoord door de Soendaneezen druk gebruik gemaakt, maar voornamelijk bij de actieve vormen. Wat de passieve vormen aangaat, bepaalt het gebruik zich nagenoeg uitsluitend tot het passief met *ka*, gevormd van het werkwoord 1ste klasse. Een werkwoord met *pi* en *eun* van het passief met *di* is zóó zeldzaam, dat men wel zeggen kan, dat deze afleiding geenszins in den smaak der Soendaneezen valt.

TIENDE KLASSE.

Werkwoorden met herhaling van den begin-medeklinker en bijbehoorenden klinker.

De werkwoorden, welke tot deze klasse behooren en die vrij talrijk zijn, worden afgeleid van stammen, hetzij van stamwoordelijke werkwoorden, z. a. *bĕbĕrĕsih* v. *bĕrĕsih*, hetzij van substantieven, z. a. *goegoeroe* v. *goeroe*. Niet de eerste lettergreep wordt herhaald, maar alléén de begin-medeklinker met zijn klinker; men zegt dus niet *koemkoembah*, maar *koekoembah*. **§ 65.**

Aanm. Er zijn eenige werkwoorden 1ste klasse, welke er uitzien alsof ze ook tot deze klasse behooren, doch dat is slechts schijn. Het zijn woorden als *mamawa* en *nĕnĕda*. Men heeft in deze woorden geen reduplicatie te zien, maar samentrekkingen. *Mamawa*, overal meevoeren, is namelijk een samentrekking van *mawa-mawa*, v. *mawa*, meevoeren, stam *bawa*; en *nĕnĕda*, bidden, is een samentrekking van *nĕda-nĕda*, v. *nĕda*, verzoeken, stam *tĕda*. (Vgl. § 234.)

Tot recht verstand der beteekenis van deze werkwoorden dient men in de gedachten te houden den regel, dat alle herhaling van een woord of van een gedeelte van een woord bedoelt: herhaling der beteekenis. (Vgl. § 33, 5; § 42, Aanm. 2 en § 46, 3°.) Van sommige stamwoorden der werkwoorden van deze klasse is ook een werkwoord 1ste klasse in gebruik. Dit werkwoord 1ste klasse duidt aan, dat de handeling ééns verricht wordt, maar de werkwoordsvorm, welken wij nu bespreken, drukt uit, dat de handeling herhaaldelijk of aanhoudend verricht wordt. De beteekenis is dezelfde als die van het werkwoord 1ste klasse, maar met dit verschil, dat daar de handeling éénmaal plaats heeft en soms overgankelijk is, terwijl hier de **§ 66.**

handeling steeds intransitief is, maar herhaaldelijk of aanhoudend geschiedt. — Van andere werkwoorden dezer klasse is geen overeenkomstig werkwoord 1ste klasse in gebruik, maar de beteekenis is dezelfde van die woorden, bij welke dat wèl het geval is. Ze zijn dus alle aan een en denzelfden regel onderworpen. Voorbeelden: *tjatjarita*, gedurig, aanhoudend of verschillende dingen verhalen (*njarita*, verhalen, v. *tjarita*, verhaal); *kèkĕdoek*, aanhoudend met de handen of pooten in den grond krabben of graven (*ngĕdoek*, den grond omgraven, v. *kèdoek*); *kikiplik*, aanhoudend met de vleugels slaan (*ngiplik*, klapwieken, v. *kiplik*); *papariksa*, in bijzonderheden onderzoeken, of ook onderzoek doen bij meer dan een persoon (*mariksa*, onderzoeken, v. *pariksa*); *koekoèmbah*, allerlei reinigen, „de vaten doen" (*ngoembah*, iets afwasschen, v. *koembah*); *sasawah*, zich met den sawahbouw onledig houden (*njawah*, een veld bewerken tot *sawah*); *toetoeloeng*, allerlei hulp verleenen, herhaaldelijk helpen (*noeloeng*, helpen, v. *toeloeng*); *kèkĕmoe*, gorgelen, den mond spoelen (*ngĕmoe*, in den mond houden, v. *kĕmoe*); — *bĕbĕrĕsih*, allerlei reinigen, schoonmaak houden (*bĕrèsih*, rein); *bebedja*, gedurig, aanhoudend of verschillende dingen berichten (*bedja*, bericht); *beberes*, ordenen, opruimen, opredderen (*beres*, geordend); *babalandja*, inkoopen doen (*balandja*, geld om inkoopen te doen); *goegoeroe*, les nemen bij een leeraar (*goeroe*, leeraar); *gogodèg*, aanhoudend met het hoofd schudden naar links en rechts (*godĕg*, met het hoofd schudden).

ELFDE KLASSE.

Werkwoorden met herhaling van den begin-medeklinker en bijbehoorenden klinker, met eenvoudig of verdubbeld achtervoegsel *an*.

§ 67. Van stammen afgeleid, onderscheiden zich deze werkwoorden, wat den vorm aangaat, van die der vorige klasse alleen door het achtervoegsel. Ten aanzien der beteekenis kan men drie soorten onderscheiden, en wel:

1°. Zulke, die een samenwerken, een zijn met elkander of een wederkeerige werking aanduiden, b. v.: *papatoengan*, samen iets doen, voor gezamenlijke rekening handelen (van *patoeng*, gebiedende wijs); *sasaoeran*, met elkander spreken, samenspreken (van *saoer*, een zeggen); *reureudjeungan*, met elkander zijn of doen (van *reudjeung*, met, te zamen); *papadoean*, met elkander twisten (van *padoe*, twist, twisten); *moemoesoehan*, met elkander in vijandschap zijn of leven (van *moesoeh*, vijand); *sasalaman*, elkander groeten (van *salam*, groet).

2°. Zulke, die een bij herhaling of aanhoudendheid verrichten der handeling, door het stamwoord aangeduid, beteekenen, b. v.: *soesoempahan*, aanhoudend zweren (van *soempah*, zweren, eed); *totobatan*, aanhoudend zijn excuus maken of vergiffenis vragen (van *tobat*, vergeving vragen, zijn excuus maken, enz.); *gĕgĕroan*, aanhoudend schreeuwen, een geschreeuw maken (*ngagĕro*, een schreeuw geven, van *gĕro*, het schreeuwen); *seuseurian*, al maar lachen (van *seuri*, lachen); *loeloempatan*, hard heen en weer loopen (van *loempat*, hard loopen); *leuleumpangan*, aanhoudend loopen, wandelen, heen en weer loopen, z. a. in een kamer, van *leumpang*. Hiertoe behooren ook een aantal woorden, welke een versterking beteekenen van het begrip, door het stamwoord uitgedrukt, hetzij in vergrootenden of verkleinenden zin, z. a.: *geugeuwatan* en *gagantjangan*, met grooten spoed of groote snelheid doen (van *geuwat* en *gantjang*, spoedig of snel doen); *lalaoenan*, zachtjes aan, kalmpjes aan doen (van *laoen*, langzaam, zacht); *leuleutikan*, van luttele waarde of geringe beteekenis zijn (van *leutik*, klein). De laatste woorden kunnen beschouwd worden als een overgang tot de derde soort.

3°. Zulke, die een zich houden als, een zich voordoen als, of ook een nadoen van datgene, wat door het stamwoord wordt aangeduid, beteekenen. Deze zijn vierderlei:

a. Sommige woorden beteekenen: zich het air geven van te zijn of te doen, gemaakt doen of nadoen, datgene, wat het stamwoord beteekent, b. v.: *kokosenan*, zich het air geven van dapper te zijn (van *kosen*, dapper); *babatoekan*, gemaakt

hoesten (van *batoek*, hoesten); *gegeloan*, zich gek aanstellen, doen als iemand die gek is (van *gelo*, gek).

b. Dezen zin van „nadoen" hebben ook enkele sĕdĕng-woorden, al wordt die zin nu niet meer daaraan gehecht. *Dadaharan* is afgeleid van *dahar* (l., *hakan* k.) en beteekent, evenals dat woord: eten; maar de eigenlijke beteekenis is: doen (van den mindere) wat op *dahar* (het eten van den meerdere) gelijkt. Zoo is *sasarean* afgeleid van *sare* (l., *heës* k.) en beteekent, evenals dat woord: slapen; maar de eigenlijke beteekenis is: doen (van den mindere) wat op *sare* (het slapen van den meerdere) gelijkt. (Vgl. § 22.)

c. Deze vorm komt verder te pas bij het spelen van kinderen, als zij daarin volwassenen nabootsen, b. v.: *dadagangan*, koopman of koopvrouw spelen (van *dagang*, handelen); *papasaran*, winkeltje spelen (van *pasar*, markt, winkel); *djadjaksaän*, djaksatje spelen, een rechtszaak behandelen (van *djaksa*, Inlandsch officier van justitie).

d. Eenige woorden van deze rubriek krijgen het verdubbeld achtervoegsel *an*. Het algemeen karakter van „nadoen, nabootsen, het air aannemen van", hebben ook deze woorden, maar doorgaans in beslist ongunstigen zin. Voorbeelden zijn: *wawanianan*, zich verstouten, overmoedig zijn (van *wani*, durven, moedig zijn, dapper); *kakasepanan*, het air aannemen van een mooi man te zijn (van *kasep*, schoon, van een man); *njanjahoanan*, zeggen te weten, of het air aannemen van te weten, wat men werkelijk niet weet, betweterig, eigenwijs zijn (van *njaho*, weten); *bibisaänan*, zeggen te kunnen, of het air aannemen van te kunnen, wat men werkelijk niet kan (van *bisa*, kunnen); *pipintĕranan*, zich voordoen als wijs of knap, maar het niet zijn (van *pintĕr*, wijs, knap).

TWAALFDE KLASSE.

Werkwoorden met het voorvoegsel *pa*, zonder of met het achtervoegsel *an*.

§ 68. Men bezigt dezen vorm van meer dan één persoon of zaak, tot uitdrukking eener tusschen deze bestaande betrekking, van

een gesteldheid ten opzichte van elkander, of ook wel van een onderlinge of wederzijdsche beweging, en van een doen of werking over en weer, maar niet zóó, alsof de een het object van den ander ware. Het voorvoegsel komt te staan vóór het stamwoord, dat soms (niet willekeurig, maar bij bepaalde woorden) verdubbeld wordt. Enkele woorden hebben het achtervoegsel *an*. We hebben dus, wat den vorm aangaat, drie soorten te onderscheiden:

a. De eenvoudige vorm. Voorbeelden: *paäprok* en *papanggih*, elkander vinden of ontmoeten, samentreffen; *patoekeur*, met elkander ruilen of wisselen; *papisah*, van elkander scheiden; *padoepak*, tegen elkander aanbonzen; *patjampoer*, onder elkander vermengd, door elkander zijn; *pahili*, door elkander of op elkanders plaats zijn, in de war zijn; *pasalija*, van elkander verschillen, z. a. in meening; *paseja*, met elkander twisten. — Is de handeling van dien aard, dat zij ook door één persoon of partij kan verricht worden, dan bezigt men het werkwoord met den neusklank, b. v.: *manggih*, vinden; *noekeur*, ruilen; *misah*, scheiden; *ngadoepak*, tegen aan bonzen. Bij woorden als *tjampoer*, *hili* en *salija* kan dat uit den aard der zaak niet plaats hebben. Wat *paseja* betreft, dat woord is waarschijnlijk ontstaan uit *pasija* (zie Woordenboek op *sija*).

b. De vorm met verdubbeld stamwoord. Bij een aantal woorden wil het gebruik verdubbeling van het stamwoord, en daarvan wordt ook niet, althans niet dan zeldzaam, afgeweken. Veelal ligt in deze woorden het begrip van wedstrijd, b. v.: *paäloes-aloes*, iets om het mooist doen, z. a. schrijven; *paheula-heula*, van weerszijden streven om de eerste te zijn, om het hardst (loopen b. v.); *pagirang-girang*, met elkander dingen om de hoogste plaats; *paengkang-engkang*, voor elkander heen weer draaien, z. a. twee personen, die elkander willen passeeren, maar daarbij telkens denzelfden kant opgaan (*engkang* is de naam van een watervlieg); *patembal-tembal*, elkander (als om het ijverigst) antwoorden of beantwoorden, om de beurt losbranden, z. a. kanonnen; *paäkoe-akoe*, van weerszijden op iets aanspraak maken; *patorong-torong*,

op elkander (als om het ijverigst) schelden of razen; *pagoenjĕng-goenjĕng*, aan weerskanten van iets trekken, of ook aan elkander rukken, van lieden, die aan elkander gebonden zijn. — Soms is er van wedstrijd echter in het geheel geen sprake, b. v. *pahareup-hareup* beteekent eenvoudig: met het front naar elkander gekeerd staan of zitten: *pahajeuk-hajeuk*, elkander vasthouden; *pahĕnĕng-hĕnĕng*, zwijgend tegenover elkander staan, bij elkander zitten of naast elkander voortgaan; *patoeng-koe-toengkoe* (waarvoor ook *patoetoengkoe*), bij of tegenover elkander zitten of staan, van drie personen (ontleend aan *toengkoe*, tijdelijke stookplaats, gemaakt van drie steenen of drie stukken pisangstam); *pageje-geje*, dicht op elkander zijn.

c. De vorm met het achtervoegsel *an*. Het aantal dezer woorden is beperkt; verdubbeling van het stamwoord heeft hierbij niet plaats, (wel een enkel maal reduplicatie) en in het achtervoegsel schijnt, in strijd met hetgeen in den aanvang dezer § gezegd is, iets transitiefs te liggen. Voorbeelden zijn: *patembalan*, om de beurt schreeuwen, kraaien, enz., elkander antwoorden; *pamitan* (samentrekking van *paämitan*), van elkander afscheid nemen; *pasĕndatan*, *patjengkadan* en *patjogregan*, die alle beteekenen: met elkander verschil of twist hebben, met elkander oneenig zijn, in tweedracht met elkander leven; *padoedoewaän*, zie § 149.

Aanm. Het voorvoegsel *pa* beteekent bij dezen werkwoordsvorm in den grond hetzelfde als het woord *pada* (§ 93).

DERTIENDE KLASSE.

Werkwoorden met het voorvoegsel *silih*.

§ 69. Tot uitdrukking eener eigenlijke wederkeerige handeling, het uitoefenen eener werking op elkander, niet onwillekeurig of toevallig, maar opzettelijk, bedient men zich van het voorvoegsel *silih*. Dit wordt geplaatst vóór werkwoorden, behoorende tot de 1ste, 2de, 3de en 4de klasse, doch de neusklank valt weg; de beginletter van het woord, waar die in den neusklank was overgegaan, herneemt hare plaats, en in overeenstemming daarmede wordt het voorvoegsel *mang* van de 4de klasse in

pang veranderd. De wegneming van den neusklank toont aan, dat bij een wederkeerige handeling, als door deze klasse van werkwoorden wordt uitgedrukt, de handelende personen tevens object van elkander zijn.

Aanm. In eenige boekjes, voor Gouvernements-rekening gedrukt, vindt men dit voorvoegsel *sili* geschreven. Dit is beslist verkeerd (zie ons Woordenboek op *silih*) en in strijd met het spraakgebruik. Andere schrijvers bezigen wel eens *siling*, wat eveneens af te keuren is. In *silih* liggen de beteekenissen: vervangen, wederkeerig, beurtelings.

Tot verduidelijking van het gebruik volgen hier eenige voorbeelden van deze wederkeerige werkwoorden, gevormd van werkwoorden der genoemde klassen: **§ 70.**

I^ste^ klasse: *silih-banting*, elkander tegen den grond smijten (*ngabanting*, iets of iemand tegen den grond smijten, van *banting*); *silih-dontja*, elkander trekken (*ngadontja*, trekken, van *dontja*); *silih-gĕnti*, elkander afwisselen, om de beurt doen (zóó algemeen in plaats van *silih-ganti*, van *ngaganti*, vervangen, van *ganti*); *silih-hendel*, elkander dringen (*ngahendel*, tegen aan dringen, van *hendel*); *silih-kirim*, aan elkander zenden (*ngirim*, zenden, voor iemand medebrengen, van *kirim*); *silih-oelĕng*, elkander in het haar grijpen of bij het haar te pakken hebben (stam *oelĕng*); *silih-pahala*, elkander mishandelen (*mahala*, iemand mishandelen, van *pahala*); *silih-soempah*, elkander zweren (*soempah*, zweren); *silih-tintjak*, elkander trappen (*nintjak*, den voet zetten op, trappen, van *tintjak*); *silih-pikageuleuh*, elkander haten (*mikageuleuh*, iemand haten, vgl. § 42, Aanm.); *silih-pikarĕlas*, zich over elkander ontfermen (*mikarĕlas*, zich over iemand ontfermen).

II^de^ klasse: *silih-adjenan*, elkander in waarde houden, elkander eeren (*ngadjenan*, iemand in waarde houden of eeren, stam *adji*); *silih-beunangan*, op elkander voordeelen behalen (*meunangan*, in iets slagen, stam *beunang*); *silih-dĕngkian*, op elkander nijdig zijn (*ngadĕngkian*, op iemand nijdig zijn, stam *dĕngki*); *silih-eledan*, tegenover elkander de minste zijn (*ngeledan maneh*, de minste zijn tegenover iemand, stam *eled*); *silih-gĕroan*, elkander toeroepen (*ngagĕroan*, iemand toeroepen,

stam *gĕro*); *silih-ingĕtan*, elkander vermanen (*ngingĕtan*, iemand vermanen, stam *ingĕt*); *silih-laladenan*, elkander bedienen (*ngaladenan*, iemand bedienen, stam *laden*); *silih-pagahan*, elkander leeren (*magahan*, iemand leeren, stam *pagah*); *silih-sabaran*, elkander verdragen (*njabaran*, jegens iemand geduldig zijn, stam *sabar*); *silih-toeloengan*, elkander helpen (*noeloengan*, iemand helpen, stam *toeloeng*).

III[de] klasse: *silih-andjrĕkkeun*, elkander herbergen (*ngandjrĕkkeun*, iemand bij zich herberg geven, stam *andjrĕk*); *silih-hoedangkeun*, elkander oprichten (*ngahoedangkeun*, iemand doen opstaan, stam *hoedang*); *silih-pihapekeun diri*, zich elkander toevertrouwen (*mihapekeun*, iets aan iemand toevertrouwen, stam *pihape*); *silih-selehkeun*, elkander overleveren (*njelehkeun*, iets of iemand overleveren, stam *seleh*); *silih-tĕdakeun*, voor elkander bidden (*nĕdakeun*, voor iemand bidden, over iemand afbidden, stam *tĕda*).

IV[de] klasse: *silih-pangnĕdakeun*, voor elkander bidden (*mangnĕdakeun*, voor iemand bidden, stam *tĕda*). Van deze klasse wordt dit wederkeerig werkwoord zelden gevormd.

Aanm. 1. Men mag, gelijk reeds opgemerkt is, dezen vorm alleen dàn bezigen, wanneer de handelende personen tevens object van elkander zijn. Men mag dus niet zeggen: *silih-omong*, noch *silih-omongan*, in den zin van: tot elkander spreken, want *ngomong* is intransitief, en *ngomongan* beteekent: iemand bepraten, in den zin van: trachten om te praten, en deze handeling is bezwaarlijk over en weer te verrichten.

Aanm. 2. Het onderscheid tusschen deze en de vorige klasse is in de §§ 68 en 69 voldoende opgehelderd. In een enkel geval is geen onderscheid waar te nemen. Zoo staat *silih-toël*, elkander aanstooten, gelijk met *patoël-toël*; *pagĕlék-gĕlĕk* is = *silih-sered*, elkander voortslepen. Ook heeft dit werkwoord met *silih* wel eens dezelfde beteekenis als de herhaling met achtervoegsel *an*, waarover later gesproken zal worden (zie § 239 volg.); en zoo is b. v. *silih-oelĕng* (zie boven) hetzelfde als *oelĕng-oelĕngan*, behalve dat het eerste een wilsdaad, het tweede maar een toestand is.

VEERTIENDE KLASSE.

Werkwoorden met het voorvoegsel *si*.

§ 71. Door plaatsing van het voorvoegsel *si* vóór stamwoorden (meest ongebruikelijke) is een zeer kleine klasse van werkwoorden

gevormd, welke een verrichting of een houding van het lichaam beteekenen. Het zoo gevormde woord moeten wij in het Hollandsch veelal vertalen door een werkwoord met het wederkeerend voornaamwoord zich. Voorbeelden: *sibanjoe* (of *sibanjo*), zich de handen wasschen (van *banjoe*, Javaansch, water); *sibeungeut* k., *sipeunteu* l., zich het aangezicht wasschen (van *beungeut* k., aangezicht, waarvoor men in l. geen *peunteu*, maar *pameunteu* gebruikt); *sidakĕp*, de handen over elkander slaan of geslagen hebben, z. a. op de borst (waarschijnlijk van *dakĕp*, dat tot de niet-gebruikelijke woorden behoort en waarvan de eigenlijke beteekenis onzeker is); *sidejang* l., *sidoeroe* k., zich bij het vuur warmen (van de niet-gebruikelijke woorden *dejang* en *doeroe*); *sidengdang*, te paard zitten, van een vrouw, met de beenen naar één kant (van het niet-gebruikelijke *dengdang*); *sideuha*, zitten met de eene hand ter zijde op den grond rustende (van het niet-gebruikelijke *deuha*); *silanglang*, op den rug in het water liggen (van het niet-gebruikelijke *langlang*).

Aanm. Dit voorvoegsel *si* en ons wederkeerend voornaamwoord zich schijnen in den grond dezelfde beteekenis te hebben. (Vgl. de Etymologische Woordenboeken.) Het is wel te onderscheiden van den titel voor eigennamen en van het tusschenwerpsel *si* (§ 113 en § 216, V 10). Voor den hoogen ouderdom pleit, dat van vele stamwoorden de beteekenis verloren is en dat het tegenwoordig geslacht het voorvoegsel voor onscheidbaar houdt.

De vorming van werkwoorden door middel van het voor- **§ 72.**
voegsel *si* is afgeloopen. De hedendaagsche Soendaneezen behandelen deze woorden als waren het stamwoorden, en hun voetspoor volgende hadden wij ze dus niet meer als een afzonderlijke klasse bij de afgeleide werkwoorden behoeven in te deelen en ze kunnen vermelden onder de woorden, behandeld in § 33, sub 14. Wij hebben dat nochtans wel gedaan, ter wille der eigenaardigheid van dezen werkwoordsvorm. — Tot staving van onze bewering, dat de tegenwoordige Soendaneezen *si* voor een onscheidbaar deel van het woord houden, wijzen wij 1°. hierop, dat het invoegsel, dienende tot vorming van het meervoud

(§ 90), niet achter de beginletter van het stamwoord (gelijk behoorde) ingeschoven wordt, maar achter de *s* van het voorvoegsel. Men zegt dus *saribanjo*, en niet *sibaranjo*; 2°. hierop, dat men begonnen is van deze woorden transitieve en causatieve werkwoorden te vormen, in welke afgeleide vormen de beteekenis van het voorvoegsel geheel verdwijnt. Zoo zegt men tegenwoordig van *sibeungeut*, zich het aangezicht wasschen: *njibeungeutan*, iemand, b. v. een kind, het gezicht wasschen, met het passief *disibeungeutan*; en verder *njibeungeutkeun*, iets, b. v. een smeersel (zich of een ander) van het gezicht afwasschen. Van *sidoeroe*, zich bij het vuur warmen, heeft men tegenwoordig het causatieve werkwoord *njidoeroekeun*, iemand, b. v. een kind, dat koud is, bij het vuur zetten om zich te warmen, met het passief *disidoeroekeun*. Van *sibanjo*, zich de handen wasschen, heeft men nu gekregen het transitieve werkwoord *njibanjoan*, iemand de handen wasschen, met het passief *disibanjoan*. Het moet nog worden afgewacht, of deze nieuwigheden algemeen ingang vinden zullen, maar in ieder geval bewijzen zij, dat de werkwoordsvorm met *si* verouderd is.

VIJFTIENDE KLASSE.

Werkwoorden met het voorvoegsel *ti*.

§ 73. Het voorvoegsel, dat tot vorming dezer klasse van werkwoorden dient, moet worden onderscheiden van het voorzetsel *ti*, van. Terwijl het voorzetsel los voor een ander woord geplaatst wordt (b. v. *ti maneh*, van u), vormt het voorvoegsel met de woorden, welke het vóór zich nemen, één geheel. De vorming geschiedt uitsluitend van stamwoordelijke werkwoorden, meest ongebruikelijke, b. v. *tisoledat*, v. *soledat*.

§ 74. De beteekenis van dezen vorm is, dat een persoon of zaak er door aangeduid wordt als gerakende of geraakt zijnde in den toestand, waarop het stamwoord wijst (of misschien vroeger wees); en dat wel zonder opzet, zonder zijn eigen wil of den wil van iemand anders, maar zooals bij ongeluk of ten gevolge

der omstandigheden. Toch hebben we hier niet te doen met een lijdenden, maar wel degelijk met een bedrijvenden werkwoordsvorm. De persoon of zaak, waarvan met dit werkwoord wordt gesproken, wordt dus niet voorgesteld als lijdende, maar als handelende, doch handelende zonder opzet, onwillekeurig of ten gevolge van den drang der omstandigheden. Voorbeelden zijn: *tibalik*, omkantelen, omvallen, van *balik*, omkeeren; *titadjong*, zich (onder het gaan) den voet stooten, struikelen, van *tadjong*, gebiedende wijs (*nadjong*, tegen iets stooten met den voet); *tidjongklok*, voorover storten, van het ngbr. *djongklok*; *tidjĕngkang*, achterover storten, van het ngbr. *djĕngkang*; *tisoledat*, uitglijden, van het ngbr. *soledat*; *titeuleum*, zinken, wegzinken, verdrinken, van *teuleum*, indompelen, onderdompelen (*neuleum*, iets indompelen of onderdompelen); *tibanting*, neerstorten, tegen den grond smakken, van *banting*, niet gebruikelijk (*ngabanting*, iets of iemand ergens tegen aan smijten of smakken).

Aanm. Het voorvoegsel *ti* is blijkbaar hetzelfde als het Maleische voorvoegsel *tĕr* (vgl. Klinkert, Spraakleer van het Maleisch, 1ste dr., bl. 72), gelijk ook het Maleische voorvoegsel *bĕr* in een aantal Soendaneesche woorden, waarmee het thans samengegroeid is, teruggevonden wordt (zie § 33, 14). Bij vergelijking der boven opgegeven voorbeelden met de voorbeelden bij Klinkert te vinden, zal men zien, dat het gebruik in beide talen echter geenszins hetzelfde is. Alleen voor het daar opgegeven *tĕrpĕrosok* heeft het Soendaneesch een overeenkomstig *tiporos*.

ZESTIENDE KLASSE.

Werkwoorden met het invoegsel *oem*.

Deze werkwoordsvorm is aan het Javaansch ontleend. Het getal woorden van deze soort is vrij beperkt, en zoowel beteekenis als vorming kenmerken zich door groote onregelmatigheid. De afleiding heeft plaats: *a.* van stamwoordelijke werkwoorden; *b.* van enkele woorden, welke den vorm van het 2de passief (of, wat hetzelfde is, die van het zelfstandig naamwoord met voorvoegsel *ka*, § 83 en § 120) hebben. Zij geschiedt op de volgende wijze: § 75.

a. I. Begint een stamwoord met een medeklinker, dan wordt de klank *oem* achter dien medeklinker ingeschoven, b. v. *rasa*, *roemasa*; *sĕblak*, *soemĕblak*. — II. Vangt het stamwoord met een klinker aan, dan krijgt het *oem* vóór zich, b. v. *oemasrong*, van *asrong*. In dit geval wordt evenwel de *oe* bijna altijd weggelaten, zoodat dan alleen de *m* overblijft, b. v. *oenggah*, *moenggah*; *aboer*, *maboer*.

b. Bij bovenbedoelde woorden met het voorvoegsel *ka* wordt *oem* ingeschoven achter den begin-medeklinker (achter de *k* dus), waaruit blijkt, dat deze woorden beschouwd zijn als stamwoorden, daar anders het invoegsel zou aangebracht zijn achter den begin-medeklinker van het stamwoord (vgl. §§ 72 en 90). Voorbeeld: *koemapalang*, van *kapalang*.

Aanm. 1. Woorden als *miloe*, *menta* en *moendoer* moeten geacht worden te behooren tot de werkwoorden I^ste^ klasse. De (secundaire) stammen, van welke ze zijn gevormd, zijn te verklaren naar § 33 *f*.

Aanm. 2. *Kamagoengan* is te beschouwen als een verbastering van *koemagoengan*, van *kagoengan*; *koemanjangan* daarentegen is een verbastering van *kamanjangan*; *tjoemalimba*, waarvoor doorgaans *tjoemalimbam* (gelijk in beteekenis), stamt wellicht af van een nu verloren *tjalimba* (vgl. *limba*).

§ 76. Gelijk reeds gezegd is, vindt men bij deze afgeleide woorden even groote onregelmatigheid in de beteekenis als in de vorming. Hierin stemmen ze met elkander overeen, dat ze alle intransitief zijn. Overigens onderscheiden we vier groepen:

1. Sommige dezer woorden komen in beteekenis geheel overeen met het stamwoordelijk werkwoord of het werkwoord der 1ste klasse, b. v.: *maboer*, op hol gaan of zijn, wegloopen, vlieden (*ngaboer*, in het wild of zoo maar los laten loopen, *aboer*, idem, maar gebiedende wijs); *matoer*, spreken, zeggen, van *atoer*, en z. v. a. *hatoer*; *doemeuheus*, voor een meerdere verschijnen of zich voor hem bevinden, = *ngadeuheus*.

2. Andere zijn wel in beteekenis gelijk aan het stamwoordelijk werkwoord of het werkwoord der 1ste klasse, maar zijn als sĕdĕng of ook wel als lĕmĕs daarvan in gebruik, b. v.: *roemasa*, s. van *rasa*, gevoelen, *roemaos*, = *raos* l.; *soemĕdja*, s. van

sědja, voornemens zijn; *moenggah*, l. van *oenggah*, omhooggaan, stijgen, opstijgen.

3. Enkele duiden een toestand aan, maar in dien zin, dat deze een poos aanhoudt of voortduurt, b. v.: van *kěrot*, knersen van de tanden, *koeměrot*, aanhoudend knersen; van *sěblak*, ontstellen, *soeměblak*, in den toestand verkeeren van ontsteld te zijn, ontroerd zijn; *tjoeměloek*, aanhoudend roepen, van *tjěloek*, geroep (*njěloek*, roepen); *tjoemalimbam*, tranen in de oogen hebben (bij voortduring), van *tjalimbam*, tranen in de oogen krijgen; *koemapalang*, in den toestand verkeeren van ergens in te blijven steken (van het 2de passief *kapalang*, zie § 85).

4. Nog enkele eindelijk beteekenen een zich voordoen als, zich het voorkomen geven van, of zich geweld aandoen om te zijn dat, wat het stamwoord beteekent, b. v.: *goemĕde*, zich groot of als een voornaam mensch voordoen, van *gĕde*, groot, voornaam; *koewawani*, zich het voorkomen geven van iemand, die *kawani*, moed heeft, of die *wani*, moedig is, zich verstouten; *koemapoeroen*, zich geweld aandoen om *kapoeroen*, durf te hebben, zich verstouten, zich onderwinden; *kamagoengan*, zich het voorkomen geven alsof men *kagoengan*, bezitting heeft, alsof men heel wat is, groot in eigen oogen, ingebeeld.

Aanm. Een uitzondering is *tjoemarita*, van *tjarita*, vertellen, verhaal. *Tjoemarita* beteekent: zelfstandig zijn, een eigen huishouden hebben, op zichzelf wonen (en daarom meegeteld worden en mee te spreken hebben). De uitzondering bestaat hierin, dat dit afgeleide woord een nieuwe beteekenis heeft.

ZEVENTIENDE KLASSE.

Werkwoorden met het invoegsel *in*.

Ook deze vorm is aan het Javaansch ontleend. In de Javaansche Grammatica draagt hij den naam van „oud-passief", of ook wel „poëtisch passief", en het is juist door middel van de Javaansche tëmbangs geweest, dat een klein getal Javaansche § 77.

woorden van dezen vorm in het Soendaneesch overgegaan is. Doorgaans verloren ze hierbij hun passieve beteekenis. In de uitdrukking *dihin pinasti, anjar pinanggih*, welke zuiver Javaansch is, wordt de passieve beteekenis nog aangetroffen; deze is: wat vóór den tijd bepaald is, wordt in den tijd ondervonden; ook *tinimbang*, = *ditimbang*, vergeleken worden, draagt nog zijn lijdend karakter. Maar dat lijdend karakter wordt door de Soendaneezen niet gevoeld, en zij bezigen de woorden van deze soort doorgaans in actieve beteekenis, om welke reden ze dan ook in deze Spraakkunst bij de actieve werkwoorden ingedeeld zijn. Zoo is *tinangtoe* = *tangtoe*, zeker, zeker zijn; *tinangtos* = *tangtos*, idem; *sinarĕngan* = *sasarĕngan*, zijn met, gaan met, vergezellen; *binangkit* = *bangkit*, kundig, schrander, kunnen, maar meer in gebruik dan het stamwoord: *sinĕdja* is = *soemĕdja*, van voornemen zijn: *sinĕlir* is = *sèsèliran*, uitgelezen zijn, uitnemend zijn. Zelfs de bovengenoemde woorden *pinasti* en *pinanggih* worden doorgaans in actieve beteekenis gebezigd, namelijk in die van: stellig en vinden. Overigens bleven deze woorden ook in het Soendaneesch hun karakter van „poëtische woorden" vrij wel behouden; ze worden namelijk veel in dichterlijke uitdrukkingen gebezigd en zijn alle min of meer lĕmĕs. Wat de vorming aangaat merken we op, dat ze alle zijn afgeleid van stamwoorden, aanvangende met een medeklinker, en dat de klank *in* op de gewone wijze tusschen dien medeklinker en zijn klinker ingeschoven wordt.

§ 78. Sommige van deze door het invoegsel *in* afgeleide woorden verloren in den loop des tijds niet alleen hun lijdend karakter, maar zelfs hun karakter van werkwoord; b. v.: *minatoe*, letterlijk naar den vorm: op een steen geslagen worden, z. a. waschgoed, van *matoe*, op een steen slaan, van *batoe*, (natuur)steen, beteekent thans: waschman; *minantoe*, dat naar den vorm zou moeten beteekenen: medegeholpen worden, van *mantoe*, medehelpen, van den stam *bantoe*, beteekent nú: schoonzoon, nl. in de kasar-taal, terwijl *mantoe* het lĕmĕs-woord is; de beteekenis

is nú op te vatten als: medehelper van (den schoonvader); *kinanti*, wat volgens den vorm zou moeten beduiden: vergezeld worden of zijn, van *kanti*, zijn met, is nú als substantief de naam van zekere tĕmbang-wijs; *sinoehoen*, wat naar den vorm zou moeten beteekenen: aangebeden worden, is thans z. v. a. de aangebedene, de vereerde, en wel = *soenan*, vorst, gebieder; *minangka* eindelijk is afgeleid van *mangka*, = *masing* en *masingna*, zeer, doe, laat; in het algemeen hulpwoord voor de gebiedende wijze van spreken, namelijk om in den vorm van een gebod zijn wensch of verlangen ten aanzien van iets, of wel een aansporing of vermaning te kennen te geven: in onderscheiding daarvan echter beteekent *minangka*: tot iets dienen of strekken, maar het niet werkelijk zijn, dienen voor, zijn tot, zij, worde, b. v.: *soemangga ngadamel djangdji, minangka toelak balahi*, d. i.: kom, maak een verbond (en) diene dat tot afwering van onheil; *di dinja minangka koeboer oerang*, daar zij ons graf.

II. De passieve of lijdende vormen.

Het Soendaneesch heeft tweeërlei vorm van lijdend werkwoord. We noemen ze ter onderscheiding eenvoudig het eerste en het tweede passief. Het eerste heeft tot kenmerk het voorvoegsel *di* (wel te onderscheiden van het voorzetsel *di*, waarover gehandeld worden zal in § 202, 1), het tweede het voorvoegsel *ka* (insgelijks te onderscheiden van het voorzetsel *ka*, zie § 202, 2). Beide worden afgeleid van de eigenlijke bedrijvende werkwoorden, dat zijn die, welke van stamwoorden zijn gevormd door voorvoeging van de neusletter of den neusklank, dus van de werkwoorden der eerste tot en met die der vijfde klasse. Van de overige werkwoorden geschiedt dat alleen bij uitzondering, zoo namelijk daarvan een enkele maal ook zulk een bedrijvend werkwoord door middel van den neusklank gevormd wordt (vgl. § 72). Verdere bijzonderheden zullen bij elk der vormen afzonderlijk worden opgegeven. § 79.

A. Het eerste passief, met voorvoegsel *di*.

§ 80. Dit passief wordt gevormd van werkwoorden der eerste tot en met de vijfde klasse. Het voorvoegsel *di* vervangt de neusletter (of den neusklank), en waar om deze de beginletter van het woord wegviel (§ 42), herneemt die hare plaats. De achtervoegsels blijven en behouden hun beteekenis. In § 42, Aanm. 3, is reeds opmerkzaam gemaakt op een aantal stamwoordelijke werkwoorden, opgevat als zelfstandige naamwoorden, welke het voorvoegsel *pi* aannemen en door vervanging van de *p* door *m* den actieven werkwoordsvorm ontvangen. In dit passief krijgen zulke woorden *di* voor de *p*. Op dezelfde wijze wordt gehandeld met de zelfstandige naamwoorden met voorvoegsel *ka*, welke soms eveneens volgens gezegde Aanm. door voorvoeging van *pi* tot stammen van werkwoorden gemaakt worden. Dat eenige stamwoorden den vorm van dit passief ontvangen, maar optreden met actieve beteekenis, werd mede in § 42, Aanm. 5, opgemerkt. Daartegenover staat, dat men dezen lijdenden vorm vindt bij een aantal woorden (hetzij stamwoorden, z. a. *kijeu*, aldus, en *kitoe*, alzoo; hetzij samenstellingen, z. a. *sakali*, eenmaal, en *kompet-daoen* [uit *kompet*, bijeenvoegen, en *daoen*, blad, bladeren]; hetzij een zelfstandig naamwoord door een voorzetsel voorafgegaan, z. a. *ka istal*, naar den stal), welke den actieven werkwoordsvorm niet aannemen. Ze komen voor, zonder en met achtervoegsel, b. v.: *dikijeu* en *dikijeukeun*. Hoe gehandeld wordt, wanneer dit passief gevormd wordt van werkwoorden der 4[de] en der 5[de] klasse, is in § 53, Aanm. 1, en § 56 Aanm. gezegd, en blijkt verder beneden.

§ 81. De beteekenis van dit passief is het tegenovergestelde van het actief. Het duidt namelijk aan, dat een persoon of zaak iets ondergaat, en wel door een bepaalde oorzaak, die wel niet altijd genoemd, maar er toch bij verstaan wordt. Terwijl bij den actieven vorm het subject het onderwerp van den zin is, is hier het object, dat de werking ondergaat, het onderwerp,

en men moet dus dit passief in het Hollandsch vertalen door het verleden deelwoord met het hulpwerkwoord worden. B. v.: *njĕkĕl*, grijpen, vasthouden, *ditjĕkĕl*, gegrepen of vastgehouden worden; *ngaroeksak*, vernielen, verwoesten, *diroeksak*. vernield of verwoest worden; *minoehan*, bijvullen, *dipinoehan*, bijgevuld worden; *ngareudjeungan*, iemand vergezellen, *direudjeungan*, vergezeld worden; *ngomongkeun*, over iets of iemand spreken, bespreken, *diomongkeun*, besproken worden; *ngadengekeun*, met aandacht naar iets hooren, luisteren, *didengekeun*, aangehoord of naar geluisterd worden; *mangmeulikeun*, voor iemand koopen, *dipangmeulikeun*, voor iemand gekocht worden; *njanghareup*, naar iets of iemand met het gelaat of front gekeerd staan, *njanghareupkeun*, iets naar iemand of iets met het gelaat of de voorzijde keeren, *disanghareupkeun*, naar iets of iemand met de voorzijde gekeerd worden; *milampah*, doen, *dipilampah*, gedaan worden; *mibapa*, iemand voor vader houden, *dipibapa*, voor vader gehouden worden; *mikanjaäh*, liefhebben, beminnen, *dipikanjaäh*, bemind worden; *dikijeu* en *dikijeukeun*, aldus gedaan of behandeld worden, v. *kijeu*, aldus; *disakalikeun*, in één keer gedaan worden, in ééns opgebruikt worden, tegelijkertijd gedaan worden, van *sakali*, eenmaal; *dikompet-daoenkeun*, tot één bundel samengevoegd worden, over één kam geschoren worden; *dika-istalkeun*, naar den stal gebracht of op stal gezet worden.

De verbinding van het object, als het onderwerp van den lijdenden zin, met het subject of datgene waarvan de werking uitgaat, heeft in den regel plaats door het voorzetsel *koe* (§ 202, 5), welk voorzetsel o. a. ook dient tot uitdrukking van een b e p a l i n g v a n m i d d e l (§ 290). Zoo zegt men in den regel: *disaoer koe djoeragan*, geroepen worden door mijnheer; *diheureujan koe boedak*, geplaagd worden door den jongen; *ditinggalkeun koe indoengna*, verlaten worden door zijn moeder. Maar de verbinding heeft ook wel eens direct plaats, dus zonder voorzetsel, b. v.: *dihakan mejong*, opgegeten worden (of zijn) door een § 82.

tijger; *dioebrak-abrik noe nagih*, overal achtervolgd worden door schuldeischers.

Aanm. Over het gebruik van dezen vorm met een actief werkwoord, zie § 298, 3°.

B. Het tweede passief, met voorvoegsel *ka*.

§ 83. Dit tweede passief wordt gevormd van werkwoorden der eerste, tweede en derde klasse, op dezelfde wijze als het eerste passief (§ 80). Het voorvoegsel *ka* vervangt de neusletter (neusklank), en waar om deze de beginletter van het woord wegviel, herneemt die hare plaats. De achtervoegsels blijven en behouden ook bij dit passief hunne beteekenis. Wat aangaat de stamwoorden in § 80 bedoeld, die pas na aanneming van het voorvoegsel *pi* de geschiktheid erlangen voor den actieven werkwoordsvorm, zij kunnen ook den vorm van dit passief verkrijgen, b. v.: *kapilampah* (van *milampah*, van *pilampah*, van *lampah*), maar de zelfstandige naamwoorden met *ka*, welke na voorvoeging van *pi* den actieven werkwoordsvorm kunnen verkrijgen (§ 80), nemen den vorm van dit tweede passief niet aan. Soms wordt dit passief direct van het stamwoord gevormd, b. v.: *kalampah*, gangbaar, algemeen gebruikelijk, van *lampah*, manier van doen, gang, handeling; *kalĕngĕr*, l. v. *kapaehan*, flauw vallen, in zwijm liggen (van *lĕngĕr*, stout, ondeugend zijn). Dit aangehaalde woord *kapaehan* is een voorbeeld, waaruit blijkt, dat deze onregelmatige afleiding (namelijk direct van het stamwoord) ook voorkomt met het achtervoegsel *an*, zoodat we krijgen den vorm van het tweede passief afgeleid van het transitieve werkwoord (2[de] klasse), zonder dat de taal in dit geval een werkwoord 2de klasse van het stamwoord kent. *Kapaehan* kan namelijk niet afgeleid zijn van *maehan*, vermoorden, want dan zou het moeten beteekenen: bij ongeluk vermoord zijn, en aan zoo iets wordt bij *kapaehan* niet gedacht. Andere voorbeelden zijn: *kaheësan*, in slaap vallen, door slaap overvallen worden of zijn, van *heës*, slapen; *kabeurangan*, door den dag overvallen zijn, zich verslapen hebben, van

beurang, dag; en zoo ook met reduplicatie *katoetoeloejan*, heengedreven, voortgevoerd, te ver gevoerd, te ver gegaan zijn.

Aanm. We willen hier weer wijzen op enkele onregelmatigheden. *Kahatoeran*, een passief, welks actief niet bestaat, heeft als l. van *seuseurian* de actieve beteekenis van: lachen, schik hebben, pret hebben (z. a. iemand, die een *hatoer* of geschenk ontvangen heeft); — *karasanan*, = *kapijara*, verzorgd worden of zijn, onderhouden worden, mag zich verheugen in een dubbel *an*, daar het afkomt van *ras* (vgl. § 67, 3°. *d*); — *kabeuratan*, l. van *ngising*, letterlijk: bezwaard zijn, wordt actief gebruikt voor: een groote (zware) behoefte doen; en zoo bezigt men daartegenover *kahampangan*, letterlijk: verlicht worden, (opgelucht worden), als l. van *kiïh*, een kleine (lichte) behoefte doen.

De meestalgemeene beteekenis van dit passief is, dat een persoon of zaak er door voorgesteld wordt als iets ondergaande of lijdende, maar dat niet, gelijk bij het eerste passief, ten gevolge van een bepaalde oorzaak, niet ten gevolge van iemands wil. Het moet derhalve in dit geval vertaald worden door het lijdend of verleden deelwoord. Voorbeelden: *ngaḍenge*, hooren, *didenge*, aangehoord worden (met opzet), *kadenge*, gehoord; *ngaharti*, verstaan, begrijpen, *kaharti*, verstaan, begrepen; *mawa*, brengen, meevoeren, *dibawa*, meegevoerd worden (met opzet), *kabawa*, meegevoerd; *manggih*, vinden, *kapanggih*, gevonden; *ngarĕboet*, ontrukken, *dirĕboet*, ontrukt worden, *karĕboet*, ontrukt; *ngahalangan*, tegenhouden, verhinderen, *dihalangan*, tegengehouden worden (opzettelijk), *kahalangan*, tegengehouden, verhinderd; *miheulaän*, iemand vooruitloopen, voorbijstreven, *dipiheulaän*, (door iemand) voorbijgestreefd worden (opzettelijk), *kapiheulaän*, voorbijgestreefd; *noeliskeun*, iets opschrijven, beschrijven, *ditoeliskeun*, opgeschreven worden, *katoeliskeun*, opgeschreven, beschreven; *njanggakeun*, overgeven, aanbieden, *disanggakeun*, aangeboden worden, *kasanggakeun*, aangeboden. Het is duidelijk, dat men soms, naar gelang de zin vordert, het verleden deelwoord moet aanvullen met z i j n, w o r d e n of r a k e n. § 84.

In de tweede plaats dient dit passief om aan te duiden, dat iets aan een persoon of zaak overkomen is, onafhankelijk of § 85.

tegen den wil van den bewerker, zooals bij ongeluk of ten gevolge der omstandigheden. Voorbeelden: *ngabĕdil*, schieten, z. a. met een geweer, *dibĕdil*, geschoten worden, *kabĕdil*, (bij ongeluk) door een schot geraakt of getroffen; *maledog*, iemand of iets ergens mee werpen, *dibaledog*, geworpen worden, *kabaledog* (zonder opzet), geraakt of getroffen, b. v. door een steen, die geworpen werd; *ngaleungitan*, tot verdwijning komen, allengs verdwijnen (vgl. § 47), *kaleungitan*, iets verloren hebben, missen of kwijt geraakt zijn (van *leungit*, verloren zijn); *ngabantingkeun*, iets of iemand neersmakken, tegen den grond werpen, *dibantingkeun*, tegen den grond gesmakt worden, *kabantingkeun*, neergesmakt geraakt zijn. Tot deze afdeeling behooren ook woorden als *kabita*, begeerig (geworden) op, belust (zijn) op; *kaliwat* en *kalangkoeng*, uitermate, zeer (letterlijk voorbijgegaan); *katjida*, erg; *kapalang*, niet voort kunnen zetten, niet ten einde kunnen brengen (letterlijk: tegengehouden zijn door iets, dat in den weg kwam).

§ 86. In de derde plaats bezigt men dit passief wanneer men beleefdheids- of voorzichtigheidshalve de handeling wil doen voorkomen als onopzettelijk of toevallig, waarbij dus het subject op den achtergrond treedt. Beleefdheidshalve vindt men het b. v. in de uitdrukking *awon teu kaoendjoek*, het zou leelijk staan (of verkeerd zijn) als niet medegedeeld werd, voor: ik mag niet nalaten mede te deelen, gelijk men, in den bedrijvenden vorm sprekende, zegt: *awon teu ngoeninga*, het zou verkeerd zijn als ik niet kennis gaf, voor: ik geef kennis. Zoo zegt een koopman, beleefd sprekende, als hij de waar voor den geboden prijs geven wil, dikwijls *kasanggakeun*, in plaats van *disanggakeun*, het wordt gegeven; of, wil hij de waar niet voor den geboden prijs geven: *teu kasanggakeun*, het wordt niet gegeven, of *moal kasanggakeun*, het zal niet gegeven worden; door welke manier van spreken hij als subject terugtreedt en de verantwoordelijkheid voor de weigering als van zich schuift. Iets verschoonends ligt er in het gebruik van dit passief in een woord als *kapiboga*, (onrechtmatig) bezeten worden, waardoor

zulk een daad een minder opzettelijk en dus minder schuldig karakter verkrijgt dan wanneer men het woord *dipiboga* bezigde. Voorzichtigheidshalve wordt dit tweede passief gebezigd door sprekers en schrijvers in de woorden: *katjarita* en *katjaritakeun*, er wordt verhaald, men verhaalt; *katjatoer* en *katjatoerkeun*, er wordt gezegd, men zegt, en dergelijke meer; door het gebruik van dezen vorm namelijk stelt men zichzelven buiten de verantwoordelijkheid voor hetgeen men mededeelt.

Eindelijk, ten vierde, dient dit tweede passief om datgene uit te drukken, wat wij doen door een van een werkwoord afgeleid bijvoeglijk naamwoord op -baar, of door de onbepaalde wijs met te; b. v.: *kabawa*, vervoerbaar, draagbaar of te dragen; *kadjoengdjoeng*, optilbaar of op te tillen; *kahakan*, opeetbaar of op te eten; *kaoedag*, achterhaalbaar of te achterhalen; *katoeroetan*, navolgbaar of na te volgen. In dezen zin gaat dikwijls een ontkenningswoord vooraf, b. v.: *hanteu* (*teu*) of *moal kabawa*, niet vervoerbaar, niet te dragen; *hanteu* of *moal kahahan*, niet op te eten, d. i. niet opgegeten zullen kunnen worden; *hanteu* of *moal katoeroetan*, niet navolgbaar of na te volgen zijn, d. i. niet nagevolgd kunnen worden. § 87.

De persoonsuitgang *eun*.

Over het geheel genomen kent het Soendaneesch geen persoonsonderscheiding, en zijn de werkwoorden in alle drie personen gelijkluidend. Maar met een betrekkelijk klein aantal woorden, behoorende tot de stamwoordelijke werkwoorden, of (maar dit komt zelden voor) tot de werkwoorden der eerste klasse of tot het tweede passief, wordt een onderscheid gemaakt, daar ze, van een derden persoon gebezigd wordende, het achtervoegsel *eun* krijgen, welk achtervoegsel we vroeger reeds hebben ontmoet (zie § 62, Aanm.) en waarvan we nu weder deze nieuwe beteekenis hebben te constateeren. De woorden, welke voor deze onderscheiding in aanmerking komen, zijn dezulke, die een werkzaamheid der ziel uitdrukken, hetzij van het § 88.

kenvermogen, hetzij van het gevoelsvermogen, hetzij van het begeer- of wilsvermogen. We laten hier de meestvoorkomende van deze woorden volgen:

a. Het kenvermogen wordt uitgedrukt door: *njaho* k., *oeninga* l., *tĕrang* s., (*wĕroeh* s. Tjiandjoer), weten, kennen; *tĕgĕs*, *waspada* en *awas* k., *waspaos* l., duidelijk waarnemen, helder inzien; *ngaharti* k., *ngahartos* l., verstaan; *nendjo* k., *ningali* l., zien; *kadenge* k., *kadangoe* l., gehoord worden; *katendjo* en *kadeuleu* k., *katingali* l., gezien worden. Wat de afgeleide woorden betreft is de toevoeging van *eun* voor den derden persoon ongelijk, maar bij de stamwoorden is zij regel.

b. Het gevoelsvermogen wordt uitgedrukt door: *sijeun*, vreezen; *adjrih*, *isin* en *risi*, beducht zijn; *reuwas* k., *kaget* l., schrikken; *era* k., *lingsĕm* l., zich schamen; *soeka*, *atoh*, *gĕrah* en *boengah*, blijde; *ambĕk* k., *bĕndoe* l., toornig; *geuleuh*, haten; *tjape* k., *palaj* l., vermoeid; *sĕnang*, vergenoegd; *ripoeh*, bezwijken; *ponjo*, hongerig; *halabhab*, dorstig; *seubeuh* k., *warĕg* l., verzadigd.

c. Het begeer- of wilsvermogen vindt zijn uitdrukking in: *hajang* k., *hojong* l., wenschen; *daek* k., *kĕrsa* l., willen; *èmboeng* en *sangeuk*, niet willen; *kabita*, begeerig naar.

Het meervoud bij de Werkwoorden.

§ 89. Het meervoud (niet een herhaling der werking door een en hetzelfde subject, gelijk besproken is in § 46, 3°., maar de aanwijzing, dat de handeling wordt verricht of ondergaan door meer dan één persoon) kan in het Soendaneesch uitgedrukt worden op drieërlei wijze, en wel: *a*. door den klank *ar* of *al*: *b*. door het woord *pada* k., *sami* l., en *c*. door het voorvoegsel *pating* (verkort *ting*).

§ 90. De klank *ar* of *al*. — We zagen in § 33 (sub 4 *e* en sub 13), dat door voor- of invoeging van een *r* of *l*, veelal voorafgegaan door een klinker, een groot aantal nieuwe stamwoorden is gevormd van reeds bestaande, en dat een zóó gevormd woord

door middel van die voor- of invoeging frequentatieve beteekenis verkreeg. De spraakmakende gemeente heeft zich van deze zelfde medeklinkers ook bediend tot het vormen van het meervoud bij de werkwoorden, waaraan te meer behoefte bestond, omdat er weinig gelegenheid was het meervoud uit te drukken bij de zelfstandige naamwoorden. Zij heeft tot dat doel aan genoemde medeklinkers toegevoegd den klinker *a*. Van de aldus verkregen klanken *ar* en *al* staat *ar* in het gebruik op den voorgrond. Deze klank *ar* of *al* wordt immer bij het stamwoord aangebracht, en wel zóó, dat hij bij woorden met een klinker aanvangende wordt vóórgevoegd, en bij woorden met een medeklinker beginnende wordt ingeschoven tusschen dien medeklinker en zijn klinker. Voorbeelden: *asoep*: *arasoep*; *adjrih*: *aladjrih*; *leumpang*: *laleumpang*; *dijoek*: *darijoek*; *kapanggih*: *kaparanggih* (stam *panggih*); daarentegen *sibeungeut*: *saribeungeut* (volgens § 72). Op deze wijze kunnen nu alle actieve en passieve werkwoorden meervoudig gemaakt worden, behalve de werkwoorden der 10de, 13de, 14de en 17de klasse, terwijl dit meervoud bij de 11de klasse zeldzaam is en alleen dàn voorkomen kan, wanneer de handeling zich tot één subject bepaalt, of juister gezegd: als zij niet wederkeerig is. Bij de wederkeerige handeling komt namelijk dit meervoud niet voor.

Het komt voor, dat bij een meervoudig gemaakt lijdend werkwoord het meervoud geen betrekking heeft op het object, gelijk men zou verwachten, maar op het subject, en het dus dient om aan te duiden, dat de handeling, door één ondergaan, door meer dan één wordt teweeggebracht; b. v.: *dina hidji poë singa didareuheusan koe sagala sato*, op zekeren dag werd de leeuw genaderd door al de dieren, d. i. op zekeren dag kwamen al de dieren bij den leeuw op audiëntie; zoo ook: *djoeraganana dikaradjeunkeun koe sakabeh*, zijn heer werd aan zijn lot overgelaten door allen, d. i. allen lieten zijn heer aan diens lot over. Gelijk men uit de aangehaalde zinnen ziet, is hier het meervoud van het subject duidelijk uitgedrukt, en § 91.

het was dus overbodig, het lijdend werkwoord meervoudig te maken, maar .... het spraakgebruik wil of althans duldt het zoo.

§ 92. Niet altijd heeft men, wanneer een werkwoord voorkomt met den klank *ar* of *al*, aan een eigenlijk meervoud te denken. Men bezigt dezen vorm namelijk ook wel van één persoon, in wien hij dan het meervoudig bestaan van den toestand aanduidt. Hier komt weer voor den dag de frequentatieve aard, die volgens § 33, sub 13, aan de letters *r* en *l* eigen is en waaruit het karakter van meervoud zich schijnt ontwikkeld te hebben. *Aringgis* (van *inggis*, angstig) en *sarijeun* (van *sijeun*, vreezen) bezigt men (en dat geldt ook van eenige andere woorden) zoowel van één persoon als van meer personen. Van één gebezigd beteekenen die woorden dan zooveel als „vol angst", „vol vrees". Bij het woord *paoer*, pijn in een kies of tand, zoodat men angstig is ergens in te bijten, en dat verder als synoniem van *inggis* voorkomt, is het zelfs regel, als het déze beteekenis heeft (dus ook van één persoon), *palaoer* te zeggen. Men versterkt deze frequentatieve beteekenis soms nog, door *ar* of *al* te verdubbelen en dus te zeggen: *araringgis*, *sararijeun*. Van één persoon sprekende herhaalt men echter in deze beteekenis somtijds liever het stamwoord. Vooral met *sijeun* is dat het geval. Men zegt dan b. v.: *montong sijeun-sijeun*, wees niet bevreesd, vrees niet. Ook bij het gewone meervoud komt herhaling van den klank *ar* of *al* voor.

§ 93. Het woord *pada* k., *sami* l. — *Pada* komt op zichzelf niet voor; wèl *padana*, gelijke, weerga; en voorts treft men het aan in vele afleidingen. *Sami*, dat ook l. is van *saroewa*, komt op zichzelf voor in de beteekenis van: gelijk, gelijke, hetzelfde. Dit is blijkbaar ook de beteekenis van *pada*. Men bezigt deze woorden tot aanduiding van het meervoud, en wel bij alle werkwoordssoorten, zonder onderscheid. Het verschil tusschen d i t meervoud en het door de klanken *ar* of *al* gevormde bestaat hierin, dat bij dit met *pada* of *sami* allen gelijkelijk (d. i. ieder voor zich, elk op zichzelf) de handeling verrichten

of ondergaan. Bij het meervoud met *ar* of *al* is te denken aan een handeling, welke zich wel over allen uitstrekt, maar waaraan zich mogelijk deze of gene onttrekt; *pada* daarentegen bedoelt uit te drukken, dat ieder voor zich haar verricht of ondergaat. Het spreekt echter vanzelf, dat in het leven en door niet-taalkundigen beide vormen niet zoo streng uit elkander gehouden worden. Men kan ook beide vormen vereenigen, en b. v. zeggen: *pada laleumpang, pada aroendjoekan*, enz.

De plaats van *pada* is vóór het werkwoord. In den regel komt het er onmiddellijk voor te staan, maar soms is het er door één of een paar woorden van gescheiden. Men zegt: *pada ngomong*, spreken; *pada nararos*, vragen; maar ook: *pada dek salat*, zij wilden bidden; *pada bakal nampa boeroehan*, zij zullen loon ontvangen; *tjik, pada geura tjarijos*, welaan, vertelt; *barang pada keur ngomong kitoe*, terwijl zij aldus spraken. De laatste zinnen kan men ook omzetten, op déze wijze: *bakal pada nampa boeroehan*, *tjik geura pada tjarijos*, *barang keur pada ngomong kitoe*; in den middelsten zin is de constructie: *geura pada tjarijos* beslist beter. § 94.

Aanm. Dit woordje *pada* komt ook voor in de bijwoordelijke uitdrukkingen *pada-harita*, *sapada-harita* en *pada-sapisan* (ook wel alleen *pada pisan*), en wel in dezelfde beteekenis van „gelijk". *Pada-harita* beteekent letterlijk: gelijke tijd, dus: op denzelfden tijd, terstond; *sapisan* beteekent: één keer, in één keer, in ééns, b. v.: *bejak sapisan*, in één keer op; *pada-sapisan* wil dus zeggen: gelijk in één keer, d. i. in denzelfden keer, meteen, terstond, zoodat het gelijk staat met *pada-harita*.

Het voorvoegsel *pating* (korte vorm *ting*). — Dit voorvoegsel wordt geplaatst vóór het stamwoord, en wel gewoonlijk vóór een drielettergrepig woord, dat in de tweede lettergreep een *r* of *l* heeft, door een klinker voorafgegaan of gevolgd. Een enkele maal komt het voor, dat die noodige medeklinker in de eerste lettergreep van het drielettergrepig woord wordt aangetroffen (b. v. *patingrĕnggĕnĕk*). Een tweelettergrepig woord — al heeft het ook in zich een *r* of *l* — moet, om dit voor- § 95.

voegsel te kunnen aannemen, eerst drielettergrepig worden gemaakt door den klank *ar* of *al*, aangebracht op de wijze als boven (§ 90) gezegd is. Wordt (wat echter zelden voorkomt) dit voorvoegsel geplaatst voor een woord van drie of meer lettergrepen zonder *r* of *l* in de tweede lettergreep, dan krijgt het eveneens vooraf den klank *ar* of *al* tusschen den beginmedeklinker en zijn klinker, b. v.: ***kotjejak***, het geven van een gil of schreeuw, ***ngotjejak***, een schreeuw geven, en daarvan ***patingkarotjejak***. Maar in dit geval wordt *ar* of *al* ook wel eens weggelaten, b. v. in ***patingkotjepat***.

Aanm. De beteekenis van het voorvoegsel ligt nog in het duister, maar vergelijking met *patoeng, poetoeng, pĕteng* enz. schijnt te leeren, dat *ting* verkorting is. De regel is anders in het Soendaneesch, dat het langere woord van het kortere is afgeleid.

§ 96. Dit meervoud wordt gevormd van stamwoorden (b. v. ***siripit***) of van werkwoorden der 1ste klasse (b. v. ***ngadjĕrit***); in het laatste geval is het onverschillig of de *ng* herhaald wordt, omdat herhaling toch in de uitspraak niet kan gehoord worden. In den regel plaatsen de Soendaneezen het voorvoegsel vóór het stamwoord. Uit hetgeen in § 90 gezegd is, beschouwd in verband met § 33 sub 4 *c* en sub 13, volgt, dat de woorden, welke van dit voorvoegsel worden voorzien, uitdrukken: een veelvuldigheid van handeling; en deze wordt door het voorvoegsel nog belangrijk versterkt. Men zou dezen vorm dus de versterkte frequentatief kunnen noemen. Dit meervoud namelijk dient om uit te drukken, dat de werking of handeling, door het woord, waarvan het gevormd is, aangeduid, geschiedt door velen en verspreid, plaats heeft aan vele dingen links en rechts, wordt waargenomen overal vóór zich, om zich heen of boven zich. Een zóó gevormd woord is dus een woord vol actie, vol leven, vol beweging. Voorbeelden: ***ngadjĕrit***, een gil of schreeuw geven (*djĕrit*, het geven van een gil of schreeuw), *patingdjalĕrit*, gillen of schreeuwen van velen en verspreid: zoo ook *ngotjejak*, een schreeuw geven (***kotjejak***, het geven van een schreeuw), *patingkarotjejak*, schreeuwen of gillen van velen en verspreid: *ngagĕlĕndèng*, pruttelen, murmureeren

(van *gělěnděng*), *tinggělěnděng*, pruttelen, mopperen, murmureeren van velen, onderling of te zamen tegen een ander; *ngagoledag*, achterover liggen op den grond (van *goledag*), *patinggoledag*, alzoo liggen van velen en verspreid (b. v. zoo verspreid liggen te slapen); *golokgok*, het klokkend geluid van braken, of van vocht als een flesch leeggegoten wordt, *patinggolokgok*, van vele dingen, of ook wel van vele menschen, die, in het water geraakt zijnde, vol water loopen; *goerilap*, lichten, flikkeren, *tinggoerilap*, flikkeren van vele dingen, links en rechts flikkeren, in elkander flikkeren; *ngotjepat*, duikelen (van kleine visch, stam *kotjepat*), *patingkotjepat*, idem van velen, over elkander heen duikelen; *ngarěnggěněk*, van een berg, een hoop, een golf, een grooten boom, enz., om aan te duiden, dat zoodanig voorwerp zeer hoog, zeer groot is, *patingrěnggěněk*, van velen en verspreid, b. v. van vele golven, zich hemelhoog verheffen; *ngaboerinjaj*, flikkeren, blinken (van *boerinjaj*), *patingboerinjaj*, flikkeren, z. a. v. vele edelgesteenten of van den bliksem overal aan den hemel; *golepak* en *ngagolepak*, op den grond neergesmakt liggen, *patinggolepak*, hetzelfde van velen, en verspreid; *ngalenghoj*, zwemmen, van een visch of slang (van *lenghoj*), *tinglalenghoj*, wremelen, door elkander wremelen, van visschen in het water; *ngigěl*, dansen (nl. tandak), *tingngarigěl* of *tingarigěl*, dansen van velen en verspreid, z. a. overal op een veld; *siripit*, springen, dartelen, van kleine visschen in het water, *patingsiripit*, idem van vele visschen en verspreid, z. a. aan de oppervlakte van een vijver.

Aanm. Er zijn voorbeelden van verkeerd gebruik van dezen vorm. Zoo is hij door Moehammad Moesa in zijn „Pieunteungeun", N°. 40, gebruikt van twee, als hij zegt: *aja tjareuh djeung oetjing patingaliděr*, een vos en een kat gingen (alsof die twee een menigte vormden) rond. Dit is beslist fout. Nooit mag deze vorm van slechts twee of van enkelen gebruikt worden, gelijk uit de aangehaalde voorbeelden voldoende blijkt. Verder zij men er op bedacht, dit meervoud wel te onderscheiden van de werkwoorden der 10de klasse en van de herhaling met veranderde klinkers, waarover later zal gehandeld worden (§ 244 en volg.). Men vergelijke de verschillende vormen in het Woordenboek, b. v. bij *djěrit*, *gělěnděng* en *igěl*.

De uitdrukking van den tijd bij de Werkwoorden.

§ 97. Het Soendaneesch drukt den tijd niet uit door een verandering in den vorm van het werkwoord. Slechts bij de werkwoorden der 9de klasse is dat het geval. Het tweede passief regeert meestal den verleden tijd. Overigens moet de tijd door afzonderlijke woorden aangeduid worden. Als regel geldt hierbij, het alleen dàn te doen, als het bepaald noodig is. In dit geval dienen in de eerste plaats de tijdsbenamingen en de bijwoorden van tijd, en in de tweede plaats eenige hulpwoorden. Niet zelden ontbreekt elke aanwijzing van den tijd en moet men dien uit het verband opmaken.

§ 98. Om uit te drukken, dat men aan een handeling bezig is, dat een handeling aan den gang is, gebruikt men het hulpwoord *keur* of *eukeur* (vgl. § 202, 11), b. v.: *keur noelis*, bezig zijn met schrijven, aan het schrijven zijn, schrijvende zijn. Een bepaald tegenwoordige tijd ligt echter in *keur* niet, al wordt het 't meest in dezen tijd gebezigd; *keur noelis* b. v. kan evengoed in den verleden en in den toekomenden als in den tegenwoordigen tijd staan.

§ 99. De verleden tijd kan worden uitgedrukt:

a. Door het hulpwoord *geus* of *ĕnggeus* k., *parantos* l., beteekenende: reeds, gedaan, afgeloopen, vóór het werkwoord te plaatsen, b. v.: *geus noelis* k., *parantos njĕrat* l., geschreven hebben; *geus dipariksa* k., *parantos diparijos* l., ondervraagd zijn, onderzocht zijn.

b. Door vóór een werkwoord met den neusklank het woord *beunang* k., *kenging* l. te plaatsen, b. v.: *beunang noelis* k., *kenging njĕrat* l., geschreven; *beunang meuli* k., *kenging ngagaleuh* l., gekocht. *Beunang*, verkregen, wordt, vooral in het dagelijksch leven, wel eens vervangen door den actieven vorm *meunang*, verkrijgen. Gelijk men ziet, verkrijgt het werkwoord door zoodanige vóórplaatsing van *beunang* of *kenging* de beteekenis van ons verleden of lijdend deelwoord; *pĕdang beunang matĕk* beteekent dus: uitgetrokken zwaard.

c. Door het 2de passief, b. v.: *kaharti* k., *kahartos* l., verstaan zijn, begrepen zijn; *kabĕdil*, geschoten zijn, bij ongeluk door een schot getroffen zijn; *katoeliskeun* k., *kasĕratkeun* l., opgeschreven zijn; *kaliwat*, voorbijgegaan zijn. Het ligt in den aard van dezen lijdenden vorm, den verleden tijd uit te drukken.

d. Door het woord *manten* (dat op zichzelf geen beteekenis schijnt te hebben) achter een werkwoord te plaatsen. Het duidt aan, dat de handeling zoo pas afgeloopen is en er niets meer aan te veranderen valt, de hulp te laat komt, enz.; b. v.: *doeloer ĕnoeng geus njokot manten pibĕrkaheun ĕnoeng*, uw broeder heeft zooeven den voor u bestemden zegen weggenomen; *palid manten*, zoo juist met den stroom weggedreven zijn; *oerang ĕnggeus dijoek manten, pasanakan njoesoel datang*, wij zijn reeds (of pas) gezeten, en dan komt er familie ons achterop; *eta djalma beunang dileupaskeun, oepama teu apel manten mah*, die man kon losgelaten worden, indien hij niet reeds (zoo pas) in apel gegaan was (zoodat er nu aan de zaak niet te veranderen valt).

e. Door den nadrukswijzer *teja*, en ook wel eens door den nadrukswijzer *teh*. Het laatste heeft vooral dàn plaats, wanneer de nadrukswijzer, een onderwerp bepalende, het aanwijst als reeds besproken of genoemd, b. v.: *oerang lĕmboer teh lemek*, de boer zeide. De tijd wordt in zulke gevallen in het Soendaneesch niet uitgedrukt, maar vervangen of aangetoond door een bepaling. — *Teja*, dat nooit anders dan het bekende of besprokene aanwijst, beheerscht daardoor in die mate den verleden tijd, dat het 't hulpwoord *geus* uitsluit, zoodat in een zin, door *teja* gesloten, geen *geus* mag voorkomen. Maar wij zullen later gelegenheid hebben, deze nadrukswijzers nader te leeren kennen. (Zie §§ 227 en 228.)

De toekomende tijd kan worden uitgedrukt: **§ 100.**

a. Door een werkwoord der 9de klasse (zie §§ 63 en 64). Vgl. *c.*

b. Door een der hulpwoorden *rek* of *dek* k., *kĕrsa* l., willen, zullen. Volgens § 33, 12 kunnen de *r* en *d* wisselen, zoodat *rek* en *dek* eigenlijk gelijk van beteekenis zijn. Toch is er een klein verschil;

het is dit, dat *rek* meer voor „zullen", *dek* meer voor „willen" gebruikt wordt. Het l. *kĕrsa* is ook l. van het werkwoord *daek*.

c. Door het hulpwoord *bakal* k., *bade* l., zullen. Deze woorden hebben de waarde van een (niet onbepaalden, maar) minder bepaalden toekomenden tijd, wat ook uit *bade* zelf blijkt, daar dit woord „raden, gissen" beteekent. De kracht staat gelijk met *a*.

d. Door het hulpwoord *meureun*, dat de beteekenis heeft van „zeker wel", en evenals *c* van een minder bepaalden toekomenden tijd gebruikt wordt.

e. Door de hulpwoorden *tangtoe*, *tinangtoe* en *tanwande* k., *tinangtos* l., vast, stellig. Gelijk de beteekenis duidelijk aangeeft, dienen deze woorden tot uitdrukking van een stelligen toekomenden tijd. Deze woorden gebruikende, geeft men dus te kennen, dat de handeling bepaald geschieden zal.

f. Door het hulpwoord *poegoeh* k., *kantĕnan* l., bepaald, gewis. De graad van zekerheid is hier nog iets sterker dan bij *e*.

g. Door het hulpwoord *ĕngke* (in de volkstaal ook wel *ke* uitgesproken), meteen, zoo meteen. Men bezigt het, als de handeling over een kort tijdsverloop geschieden zal.

h. Door het hulpwoord *mĕngke* of *mangke*, van *ĕngke* (zie boven) gevormd, maar daarvan in beteekenis in zooverre verschillend, dat *mĕngke* (of *mangke*) meer in den zin van: in de toekomst, later, gebruikt wordt. Overigens dient het om, evenals *e* en *f*, een stelligen toekomenden tijd uit te drukken.

De Willende Wijs.

§ 101. Twee machten, die zich in de Soendaneesche taal — inzonderheid bij de beide belangrijkste woordsoorten, namelijk de werkwoorden en de zelfstandige naamwoorden — sterk doen gelden, zijn de begrippen, welke wij met de namen van subject en object, subjectief en objectief, onderscheiden. Men mag wel zeggen, dat deze begrippen de regels van het Soendaneesch beheerschen. We konden dat reeds opmerken onder de behandeling der onderscheidene werkwoordssoorten, maar uit den aard der zaak komen ze het sterkst aan den dag in den voluntatief

of de **willende wijs**, welke we thans gaan bespreken. Niet uitsluitend, maar bij voorkeur wordt bij deze wijs van de werkwoordssoorten met den neusklank gebruik gemaakt, en het is noodig, hierbij gedurig tusschen een „subjectieven" en een „objectieven" vorm te onderscheiden. De subjectieve vorm is kenbaar aan het bezit-, de objectieve aan het gemis van den neusklank. Eerstgenoemde vorm geldt het subject, laatstgenoemde het object. Zegt men b. v. op den toon des bevels: *njokot seuneu!* zoo beteekent dat: haal gij vuur! maar luidt het gebod: *tjokot seuneu!* zoo beduidt dat: haal het vuur! Daaruit volgt, dat men bij den objectieven vorm altijd een bepaald voorwerp op het oog heeft, gelijk trouwens ook de subjectieve vorm steeds een bepaald subject geldt. Het bezit of gemis van den neusklank is het eenig uitwendig verschil tusschen den subjectieven en den objectieven vorm. Natuurlijkerwijs kan bij de stamwoordelijke werkwoorden alleen van den subjectieven vorm sprake zijn. De werkwoorden in een der onderdeelen van de willende wijs kunnen meervoudig worden gemaakt op de wijze, als gezegd is in §§ 90 en 93. Voorts kunnen we bij de willende wijs de volgende onderdeelen onderscheiden: 1°. de gebiedende wijs; 2°. de verbiedende wijs; 3°. de toelatende wijs; 4°. de voornemende en voorstellende wijs, en 5°. de biddende wijs.

De gebiedende wijs (imperatief), waarmede men iemand iets gebiedt, wordt gevormd: **§ 102.**

I. *a.* Door werkwoordelijke tusschenwerpsels (zie § 218 en volg.), en wel door ze op den toon des bevels uit te spreken, b. v.: *los*, ga; *pok*, spreek; *bral*, vertrek; *gek*, ga zitten; *djoeng*, til op; *top ijeu doewit*, neem dit geld aan; enz. — *b.* Door stamwoordelijke werkwoorden, en wel eveneens door ze op den toon des bevels uit te spreken, b. v.: *asoep*, ga binnen; *oenggah*, klim op; *toeroen*, daal af; *dijoek*, ga zitten; *tjitjing*, stil; enz. — *c.* Door de werkwoorden van de 1ste tot en met de 5de klasse, en wel wat den subjectieven imperatief aangaat, met behoud van den neusklank (waar men dus door den toon

moet aangeven dat men gebiedend spreekt), en wat den objectieven imperatief aangaat met verlies van den neusklank. De objectieve vorm komt verreweg het meeste voor. Volgens § 101 beteekent *njokot seuneu*, haal gij vuur, maar *tjokot seuneu*, haal het vuur. In den subjectieven imperatief zegt men: *miloe bae ka lĕmboer*, ga maar mee naar de hoeve; *mangke bae sampejan moelang*, keer gij straks maar naar huis terug; *njijeun oedoed*, maak sigaretten; *njĕloekan baboe*, roep de baboe; *masangkeun kareta*, span in; — maar meestal gaat in den subjectieven imperatief een hulpwoord vooraf (zie beneden), of wel een tusschenwerpsel of werkwoordelijk tusschenwerpsel, b. v.: *seg meuli*, koop (eigenlijk: ga je gang en koop); *pek noelis*, schrijf (of: ga je gang en schrijf). — In den objectieven imperatief zegt men: *ijeu tjingtjin bawa ka kamasan*, breng dezen ring bij den goudsmid; *tjĕloekan toekang kĕbon*, roep den tuinman; *poelangkeun*, geef terug; *njoehoenkeun pitoeloeng, pangngoebarankeun deui*, ik verzoek hulp, (namelijk) geef hem nog eens voor mij medicijnen. — Soms bezigt men ter meerdere bepaaldheid den naam des persoons of een voornaamwoord 2[de] persoon met het voorzetsel *koe* (door), b. v.: *njokot koe Pini, eta kanteh doedoet*, neem door Pini, d. i. neem gij, Pini, (dit) aan, (en) trek het garen uit; *kanjahokeun koe maneh*, worde geweten door u, d. i. weet; *dengekeun koe maraneh*, hoort; *eta taloekkeun koe maraneh*, onderwerpt haar (de stad). Die toevoeging wijzigt niets aan de beteekenis, maar beoogt alleen meer bepaaldheid of duidelijkheid.

II. Door het hulpwoord *geura*, dat het eigenlijke hulpwoord voor de gebiedende wijs mag genoemd worden en steeds aan het werkwoord voorafgaat, ofschoon niet altijd onmiddellijk. Het wordt dàn gebruikt, wanneer het gebod op staanden voet, of althans spoedig, moet worden volvoerd, en dat is in overeenstemming met de beteekenis van het woord: fluks, spoedig. Voorbeelden van den subjectieven imperatief: *geura ngomong*, spreek; *geura noelis*, schrijf; *geura ngaliwat*, ga voorbij; *geura njokot anak maneh*, neem uwen zoon; *geura njalingkir ti kaoela*, wijkt van mij; *geura maroedji ka Pangeran*, looft

den Heer; ***maneh geura matjoel***, ga gij spitten; ***geura pada ngoepahan kana atina***, vertroost zijn hart; ***geura ngalěmpěngkeun djalan***, maak den weg recht. — Voorbeelden van den objectieven imperatief: ***ijeu geura watja***, lees dit; ***geura marandi***, ***běrěsihan diri***, baadt u, (en) reinigt u; ***geura pok tjarita***, vertel op; ***marijěm geura soendoet kabeh***, schiet al de kanonnen af; ***geura lampahkeun bae***, doe het maar; ***geura dengekeun***, hoor, luister; ***geura pikir koe maraneh***, denkt eens (vgl. over de toevoeging van het voornaamwoord I slot); ***geura ijeu koe maneh tjěkělan***, houd dit vast.

III. Door het hulpwoord ***geuwat***, gauw, spoedig (door sommigen — om de merkwaardige overeenkomst — gehouden voor een samentrekking van „gauw wat"). Dit tot hulpwoord voor de gebiedende wijs gebezigd bijwoord wordt 1°. in denzelfden zin als *geura* gebezigd, b. v.: ***geuwat moelih***, keer huiswaarts; ***geuwat bidjilkeun***, breng het voor den dag. — 2°. Dient het om ***geura*** te vervangen, ten einde in éénzelfden zin opeenhooping van dit woord te voorkomen, b. v.: ***geura darangdan***, ***geuwat ka loewar ti ijeu ěnggon***, maakt u gereed, (en) gaat uit deze plaats; ***geura njaring***, ***geuwat hoedang***, ontwaak, sta op; ***bědil geura areusian***, ***geuwat peloran sakali***, laadt de geweren, (en) doet er meteen de kogels op. — 3°. Wordt het ook wel vóór *geura* geplaatst, om het gebod te versterken, b. v.: ***geuwat geura moelih***, keer spoedig naar huis terug; ***geuwat agoes geura indit***, vertrek schielijk, mijn zoon; ***geuwat geura dangdan koeda***, zadel gezwind het paard.

IV. Door het hulpwoord *koedoe* (ook wel als verzachting ***moedoe***, en een enkele maal *ngoedoe*, blijkbaar werkwoord van ***koedoe***) k., ***kědah*** l. De beteekenis van dit bijwoord is: m o e t e n, maar het wordt als hulpwoord van de gebiedende wijs gebruikt in die gevallen, waarin g e e n o o g e n b l i k k e l ij k e opvolging van het gebod beoogd wordt. Voorbeelden: *koedoe masing* ***hormat ka bapa sarta ka indoeng***, eer uw vader en moeder; ***moedoe sijeun koe Allah***, *sarta* ***hormat ka radja***, vrees God, en eer den koning; *koedoe areureun migawe goreng*, houd op kwaad te doen; *koedoe pada poerba*, hebt macht; *koedoe*

njoren kĕris, heb een kris op zij (wapen u met een kris): *koedoe njoempoet sakeudeung*, verberg u een oogenblik; *koedoe satĕmĕnna pisan njarita teh*, verhaal naar waarheid; *koedoe singkiran sakali*, ontwijk het tevens. Verder wordt *koedoe* gebruikt: 1°. om een gebod in te leiden, dat op een vorig gebod volgt en dat aangeduid is door *geura* of een ander hulpwoord van de gebiedende wijs, b. v.: *geura tjĕngkat panon maneh, koedoe nendjo ti ĕnggon anoe keur diajaän koe maneh, ngaler, ngidoel, ngetan, ngoelon*, hef uwe oogen op, (en) zie van de plaats waar gij zijt, noordwaarts, zuidwaarts, oostwaarts (en) westwaarts; *maraneh sing pada baranahan djeung sing pada ngarĕkahan, koedoe pada minoehan boemi*, weest gijlieden vruchtbaar en vermenigvuldigt u, vervult de aarde. In zulke gevallen vervangt het 't reeds gebezigde hulpwoord van de gebiedende wijs, om dat niet te dikwijls te gebruiken. — 2°. Wordt het gebezigd ter inleiding van een gebiedenden zin, op een verbiedenden volgende, waar wij gewoon zijn maar te gebruiken, dus tot uitdrukking van een tegenstelling; b. v.: *oelah rek salah paham, koedoe misilkeun ka diri*, wil het niet misverstaan, maar pas het op uzelven toe; *eta oelah poho-poho, koedoe pikiran heula*, vergeet dat niet, maar overdenk het eerst. — 3°. Wordt het wel geplaatst vóór andere hulpwoorden van de gebiedende wijs, b. v.: *koedoe geura noeroet*, gehoorzaam (direct), of: gij moet (direct) gehoorzamen; *koedoe geuwat ngoempoelkeun balad*, verzamel spoedig het leger, of: gij moet spoedig het leger verzamelen.

V. Door het hulpwoord *poma*, dat op zichzelf geen beteekenis heeft, dikwijls — ter versterking — verdubbeld wordt (*poma-poma*) en dient tot uitdrukking van een krachtig gebod, zoodat het de waarde heeft van ons bijwoord volstrekt. Voorbeelden: *poma kakang njijeun djalan*, maak, broeder, een weg; *poma kabeh pada noeroet*, gehoorzaamt allen; *poma pada koemawoela*, dient (hem); *poma poelang soerat*, beantwoord den brief; *poma koela nĕda timbangan*, betoon mij consideratie (letterlijk, omdat men tot een meerdere spreekt: ik vraag consideratie, maar *poma* plaatst den zin in de gebiedende wijs); zoo ook:

poma-poma aing menta kahakanan, geef mij spijze (verzoekenderwijs uitgedrukt, maar om *poma-poma* wezenlijk een gebiedende wijs). — Veel wordt *poma* vóór *koedoe* of het volgende *masing* geplaatst, ter versterking; b. v.: *poma koedoe ati-ati*, let op; *poma koedoe tjaringtjing*, wees op uw hoede; *poma-poma koedoe wĕlas-asih*, heb deernis; *poma masing jatna*, wees voorzichtig. — Ook wordt dit hulpwoord dikwijls gebruikt in de verbiedende wijs, vóór *oelah*, mede om klem bij te zetten; zie aldaar. — In plaats van *poma* of het hieronder genoemde *geuna* bezigt men ook *peupeudjeuh*.

VI. Door het hulpwoord *geuna*, dat, evenals *poma*, op zichzelf geen beteekenis heeft, ook ter versterking wel verdubbeld wordt, en in kracht met *poma* gelijk staat. Voorbeelden: *geuna-geuna mejakkeun elmoe sasawah*, put de wetenschap van den sawahbouw geheel uit, d. i. beoefen de cultuur van rijst op sawahs met alle kracht; *geuna-geuna saban taoen mĕlak*, plant ieder jaar (daarvan). Op gelijke wijze als *poma* wordt *geuna* wel geplaatst voor de hulpwoorden *masing* en *oelah*, ter versterking.

VII. Door het hulpwoord *sing* (of het daarvan afgeleide *masing*) en het hulpwoord *mangka*, in dezelfde beteekenis als *masing* gebruikt, en beide dienende, om ten aanzien van iets een wil of verlangen uit te drukken, b. v. hoe men wenscht, dat iets geschieden zal, in den zin, waarin wij gebruik maken van een der woorden: zeer, doe, laat, of van de aan- of bijvoegende wijs; b. v.: *masing ngandĕl ka Pangeran*, vertrouw zeer (d. i. vast) op den Heer; *masing rĕsĕp silihtoeloeng*, weest zeer genegen elkander te helpen; *masing hade lakoe-lampah*, laten uwe handelingen goed zijn; *masing tĕgĕr*, sta vast; *masing* (*mangka*) *hade-hade*, wees voorzichtig (*mangka hade* wordt ook wel samengetrokken tot *kade*); *mangka waspada*, laat het u helder zijn, zie helder in; *masing tetela*, zij het duidelijk; *masing nganjahokeun*, zij u bekend, weet; *sing ati-ati*, wees op uw hoede; *masing gantjang moelang deui*, keer zeer spoedig weer huiswaarts; *sing djadi tjaäng*, er zij (worde) licht; *masing kawasa*, heb macht; *sing*

noeroet ka papatah iboe, wees gehoorzaam aan moeders vermaningen. — Deze hulpwoorden nemen ter versterking ook wel eens een der andere hulpwoorden vóór zich; b. v.: *koedoe* (of *poma*) *masing jatna*, wees zeer op uw hoede; *geuna-geuna eukeur hiroep sing bisa mapantĕs diri*, gij moet tijdens uw leven u net kunnen voordoen.

VIII. De hulpwoorden *masing* en *mangka* (VII) dienen ook tot uitdrukking van een gebod ten aanzien van een derden persoon; b. v.: *sing sadija, oelah arek koerang bejas*, zij het gereed, (en) ontbreke er geen rijst; *tejangan, masing kapanggih*, zoek het, dat (d. i. totdat) het gevonden worde; *tjai anoe sahandapeun langit sing koempoel kana sahidji ĕnggon*, dat de wateren onder den hemel zich vergaderen in ééne plaats. Maar in den regel worden deze hulpwoorden dan voorzien van het bezittelijk achtervoegsel van den 3den persoon *na*, zoodat ze dan luiden: *mangkana, masingna*. Het laatste woord is het meest tot uitdrukking van een gebod ten aanzien van een derden persoon in gebruik, maar wordt veelal verkort tot *singna* of *sina*, waarvan *sina* de voorkeur heeft, terwijl *masingna* dan meer bepaald dient voor de deftige wijze van spreken. Voorbeelden: *masingna tibalik hate*, dat zijn hart omgekeerd rake (d. i.: dat hij een beter mensch worde); *masingna mĕtakeun pondok*, dat zij de hutten opslaan; *eta boedak sina repeh*, dat die jongen zwijge; *Ali sina ka dijeu*, laat Ali hier komen; *sina pada poerba*, dat zij macht hebben; *diparentah sina dawa*, hun werd gelast, dat zij (hem) zouden dagvaarden; *oepami kĕrsaeun, geura sina tingalian*, als hij er zin in heeft, dat hij het spoedig kome bezien.

Aanm. In § 51 zagen we, dat van *masing* en *mangka* ook gebruik gemaakt wordt om te voorzien in het tekort aan causatieve werkwoorden, en in § 78 leerden we het woord *minangka* kennen als afgeleide vorm van *mangka*.

§ 103. De beleefdheid verbiedt, tot den meerdere te spreken op den toon des bevels. In plaats daarvan is het regel, tegen hem de voorstellende of biddende wijze van spreken te bezigen.

zonder of met een der hulpwoorden voor de gebiedende wijs. Zelden wordt van dezen regel afgeweken, maar een enkele maal komt het wel voor, b. v. in geval van haast. In dichtstukken neemt men het ter wille van maat en stemval met de vormen der beleefdheid niet altijd even nauw. Zegt een dichter: *liren heula!* houd eerst (of even) op! — in het dagelijksch leven zal men daarvoor zeggen: *soemangga liren heula*, of *moegi liren heula*, of *liren heula, noen.*

De verbiedende wijs (vetatief), dienende om verbiedend § 104.
of ontradend te spreken, te zeggen wat niet moet geschieden, wat men wenscht dat niet gedaan zal worden, drukt men in het Soendaneesch uit door het hulpwoord *oelah*, moet niet. mag niet, doe niet, wees niet; of, minder krachtig, d. i. meer ontradend dan verbiedend, en op vriendelijken toon sprekende, door *montong*, het behoeft niet, het is niet noodig (waarvoor men ook wel eens *ngontong* èn in de spreektaal dikwijls *ontong* hoort zeggen). Voorbeelden: *oelah dijoek hareup teuing*, zit niet te ver vooraan; *oelah marĕk bari oedoed*, ga niet op audiëntie rookende; *oelah neuteup kana pameunteuna*, kijk hem niet strak in het gelaat; *oelah dikijeukeun teuing hate koering teh*, moet niet te zeer aldus gedaan worden mijn hart, d. i.: maak het mijn hart niet te zwaar; *montong ladjoe omong maneh*, spreek maar niet verder. Velerlei is voorts bij dit onderdeel der willende wijs op te merken:

a. Soms schuift men achter het hulpwoord het woordje *rek* of *dek* in, waardoor de zin eigenlijk in den toekomenden tijd wordt geplaatst; b. v.: *oelah rek salah paham*, wil het niet verkeerd verstaan; *oelah rek bebedja*, spreek er niet over tegen anderen. Door die toevoeging van *rek* wordt het verbod versterkt; de bedoeling ervan is uit te drukken: laat zelfs het voornemen om het te doen niet bij u opkomen.

b. Het verbod wordt versterkt door vóór het hulpwoord te plaatsen het woord *poma* of *poma-poma*, welk woord we boven reeds leerden kennen (§ 102, V); b. v.: *poma oelah lali*, vergeet het niet (met nadruk); *poma oelah rek angkat*, vertrek

niet (wil niet vertrekken); *poma-poma oelah tjeurik*, ween (volstrekt) niet. *Poma* wordt soms op zijn beurt weer versterkt door *pisan* of *teuing*, b. v.: *poma pisan* of (nog iets sterker) *poma teuing oelah dihakan*, eet er volstrekt niet van.

c. Evenals bij de gebiedende wordt ook bij de verbiedende wijs gebruik gemaakt van het hulpwoord *geuna* (of *geuna-geuna*); b. v.: *geuna oelah kadjĕblos teuing*, word niet te erg beetgenomen; *geuna-geuna oelah woengkoel doenya teuing*, zoek toch niet uitsluitend de dingen der wereld; *geuna-geuna oelah bingoeng*, wees niet radeloos.

d. Verder bezigt men bij deze wijs veel het hulpwoord *papatjoewan*. Dit woord is een afleiding van *tjoewa*, afkeerig. *Papatjoewan* is sterker dan *oelah*, en dit dient wel in het oog te worden gehouden. Het kan 1°. *oelah* vervangen, b. v.: *papatjoewan ka nimat lali*, vergeet de weldaden (Gods) niet; *papatjoewan dihakan*, (het) mag niet gegeten worden. — 2°. Wordt het, evenals *oelah* (zie *a*), veel door *rek* of *dek* gevolgd, b. v.: *papatjoewan rek oedjoeb*, wees niet hooggevoelend; *papatjoewan dek ka dijeu*, kom niet hierheen. — 3°. Wordt het tot versterking vóór *oelah* geplaatst, b. v.: *papatjoewan oelah lila*, blijf niet lang weg; *papatjoewan oelah rek ngahoekoeman*, oordeel niet.

§ 105. Wat verder over dit onderdeel der willende wijs nog op te merken valt, voegen we hier samen. Het woord *peupeudjeuh*, dat een enkele maal vóór *oelah* gebruikt wordt, heeft gelijke kracht als *papatjoewan*; b. v.: *peupeudjeuh oelah lalawora*, wees niet achteloos; *peupeudjeuh oelah rek njaba*, ga niet uit. — Een volstrekt gebod drukt men uit door *oelah* vóór *hanteu* te plaatsen: *oelah hanteu*, mag niet niet, d. i.: het moet volstrekt. — De uitdrukking *soepaja oelah* beteekent: opdat niet, dat niet. In plaats daarvan schrijft en zegt men wel eens: *soepaja hanteu*, maar dat is af te keuren. — Als versterkend hulpwoord vóór *oelah* bezigt men ook wel eens *koedoe* (§ 102, IV), b. v.: *koedoe oelah anggang teuing*, wees niet op te verren afstand, maar dit gebruik is niet algemeen.

Wat in § 103 is opgemerkt, geldt ook hier: de beleefdheid veroorlooft niet tegen een meerdere op den toon des verbods te spreken. De daar genoemde uitzondering kan echter ook hier worden toegelaten. Sprekende tegen een meerdere vermijdt men de onbeleefdheid, door vóór *oelah* een der woorden *soemangga* of *moegi* te plaatsen, en zoodoende den zin te zetten in de voorstellende of biddende wijs (zie beneden). **§ 106.**

De toelatende wijs (concessief), waarmede men iets toelaat of inwilligt, wordt gevormd door de hulpwoorden *ingkeun* (korte vorm *keun*) k., *antĕp* l., en *kadjeun*. De beteekenis dezer woorden, op zichzelf genomen, is: laat (hem, haar, hen, het), laat maar, laat maar begaan, het doet er niet toe. Het zijn dus alle toeroepen, en zinnen, met deze woorden gevormd, hebben groote overeenkomst met de gebiedende wijs. Toch zijn ze een afdeeling op zichzelf. De volgende voorbeelden mogen dat ophelderen: *keun koemaha karĕpna*, laat hem zijn zin doen; *ingkeun bae koering teh*, laat van mij af, laat mij maar aan mijn lot over; *kadjeun koering iloe pĕrang*, laat mij mee ten strijde trekken (d. i.: het worde mij niet belet); *kadjeun paeh manan bidjil*, laat maar dat gij sterft dan dat het uitga, d. i. sterf liever dan (het geheim) te openbaren. — Deze hulpwoorden leenen er zich bijzonder toe, om min of meer los vóór een zin te worden geplaatst, b. v.: *kadjeun dihatoerkeun moerah bae*, laat het maar goedkoop worden aangeboden, d. i.: het zij zoo, ik geef het voor een prijsje; *kadjeun soesah anoe leutik*, *sok moen andjeun soeka manah*, laat de kleine man moeite hebben, vooruit, als hijzelf maar schik heeft, d. i.: het zij zoo, dat de geringe man het moeilijk hebbe, als hijzelf (de voorname) het maar naar zijn zin heeft. — Soms vormt het hulpwoord een zin op zichzelf, en moet de volgende zin als verklarende bijzin worden opgevat, b. v.: *ingkeun*, *oelah diopenan*, laat hem, moet niet gestoord worden, d. i.: laat hem begaan, stoor hem niet. In zoodanig geval volgt op *ingkeun* en *antĕp* vaak het bijwoord *bae*, maar, slechts; b. v.: *ingkeun bae*, *montong dipindahkeun*, laat het maar, het behoeft niet verplaatst te **§ 107.**

worden; *antĕp bae, teu daekeun miloe*, laat hem blijven, hij wil niet meegaan.

§ 108. Ten aanzien van de voornemende en voorstellende wijs (propositief) merken we het volgende op:

a. Wat den eersten persoon (enkel en meervoud) betreft, kan deze wijs worden uitgedrukt door ***rek*** of ***dek*** (ik zal, ik wil, wij zullen, wij willen); ook wel door ***sĕdja*** (ik ben van plan, wij zijn voornemens) vóór het werkwoord te plaatsen, en dat hulpwoord (zoo men wil; noodzakelijk is het niet) te doen voorafgaan door een der tusschenwerpsels ***tjik*** of ***tjoba***, die met eenige andere, onder te noemen, tusschenwerpsels, dienst doen als hulpwoorden voor den propositief. Voorbeelden: ***dek ka Batawi***, ik wil naar Batavia gaan; ***rek ngalajad noe kahoeroean***, ik wil een bezoek brengen aan hem, die door brand getroffen is; ***sĕdja njoehoenkeun pitoeloeng***, ik ben van plan hulp te verzoeken; ***ah, dek mĕtakeun kijeu bae***, ha, ik zal het zoo maar aanleggen; ***tjik tjoba, rek loentang-lantoeng***, komaan, ik ga wat rondloopen. Neemt iemand bij zichzelven iets voor, en gebruikt hij het persoonlijk voornaamwoord 1ste persoon, zoo moet dat zijn het voornaamwoord ***aing*** (§ 150, 1).

b. In den tweeden persoon (enkel en meervoud) wordt de zin soms geconstrueerd zonder hulpwoord. Hij ziet er dan uit als een zin in de gebiedende wijs, en alleen uit den toon of het verband moet blijken, dat men voorstellenderwijze spreekt; b. v.: ***mangke heulaän***, wacht eerst even, wil even wachten; ***di dijeu bae ngadagoan***, wacht hier maar, wil hier maar wachten. In den regel maakt men evenwel in den tweeden persoon gebruik van hulpwoorden, en wel in kasar van ***tjik***, ***tjing***, ***hajoe***, kom, welaan, of van ***tjoba***, beproef; en in lĕmĕs van ***soemangga*** of de verkorting ***mangga***, als het u belieft. Voorbeelden: ***tjik, tembongkeun***, kom, laat het zien; ***tjik, waktjakeun ka kaoela***, kom, zeg het mij ronduit; ***tjing, maneh geura njarita***, welaan, verhaal spoedig; ***tjing, geura itoeng: saha noe maling?*** kom, reken eens uit: wie is de dief? ***hajoe, maneh ngalajad***, welaan, breng er een bezoek van deelneming; ***tjoba paman***,

toeloejkeun, komaan, oompje, vertel verder; — *soemangga tjalik*, wees zoo goed te gaan zitten; *soemangga saoerkeun*, welaan, zeg het; *mangga geura oeninga*, u wete; *soemangga geura siram*, u neme een bad; *mangga geura pariksa sahidji-hidji*, welaan, onderzoek ieder van hen; *mangga leueut koe adjĕngan*, u drinke dit, of: drink dit als het u belieft. Toevoeging van het persoonlijk voornaamwoord met het voorzetsel *koe*, gelijk in het laatste voorbeeld, is te verklaren als in § 102, I *a*.

c. Om zijn verlangen aan iemand te kennen te geven iets gezamenlijk te doen, bezigt men het meervoudig persoonlijk voornaamwoord 1ste persoon *oerang*. Dit mag echter slechts tegen minderen en gelijken geschieden. (Mocht een voorstel van een mindere den meerdere insluiten, dan heeft hij tot omschrijving zijn toevlucht te nemen; zie bij het voornaamwoord *oerang*, § 151.) Het gebruik van hulpwoorden is bij een voorstel om iets samen te doen niet noodig, wat uit de volgende voorbeelden blijken zal: *oerang tjoba heula*, laten wij hem eerst beproeven; *oerang ka darat bae*, begeven wij ons aan land; *oerang laladjo*, laten we gaan zien; *oerang seëpkeun tjarijos*, brengen wij het verhaal ten einde; *oerang diadjar dagang*, laten we leeren handelen; *ĕh njai, oerang silih-doakeun*, o vrouw, laten we voor elkaar bidden. Soms gaat *geura* (§ 102, II) vooraf: *geura oerang njĕloekan si landjang, oerang tanja karĕpna*, laten we de jongedochter roepen, (en) vragen wij hoe zij wil. Het voornaamwoord wordt ook wel eens weggelaten, b. v.: *doewitna parokeun* (naar den vorm gebiedende wijs), laten wij het geld deelen. — Maar is het onnoodig hulpwoorden te gebruiken, men bedient er zich toch veelal van, ter verhooging der levendigheid van den stijl, en dat zijn dan de hulpwoorden bij sub *b* genoemd; b. v.: *tjing, ajeuna oerang tjoba*, kom, laten wij (hem) nu beproeven; *hajoe, oerang indit*, welaan, vertrekken wij; *hajoe, oerang ngoentjloengkeun maneh kana soemoer*, welaan, storten wij ons in den put; *hajoe, oerang geuwat-geuwat panggihan Ali Basah*, kom, laten wij ons spoedig tot Ali Basah begeven; *tjing hajoe, oerang palikir*, welaan, kom, laten wij eens denken. — Een enkele maal gaat het

voorzetsel *koe*, door, aan *oerang* vooraf, b. v.: *hajoe, oerang njijeun bata, sarta koe oerang beuleum*, komt, maken wij steenen en branden wij ze (een voorbeeld van een subjectieve en objectieve propositief in eenzelfden volzin). — Soms noemt de voorsteller zichzelven aan het slot van den zin, na het voorzetsel *djeung*, met. Hij doet dat dan, om uitdrukkelijk zijn verlangen te kennen te geven, dat hij, aan wien hij het voorstel doet, de handeling met hem te zamen verrichten moge. Voorbeelden: *oerang dahar djeung kaoela*, laten we samen eten eten wij met mij); *oerang badami djeung koering*, laten we samen raadplegen; *oerang sagawe bae djeung kami*, laten wij hetzelfde werk samen verrichten; *oerang pĕrang djeung kami*, laten wij samen strijden. In de „Samaoen" herhaalt de spreker ergens (p. 159) het persoonlijk voornaamwoord 1ste persoon meervoud, aldus: *ajeuna manawa rĕmpoeg, oerang beunangkeun koe oerang, oerang sanggakeun ka nabi*, d. i.: wanneer gij er mede instemt, laten wij haar bemachtigen en aan den profeet overleveren. — Beschaafde lieden maken tegen huns gelijken wel gebruik van *soemangga*, b. v.: *mangga, oerang ningali*, kom, laten wij gaan zien; *soemangga, oerang njoehoenkeun dimodalan*, welaan, laten we verzoeken, dat ons bedrijfskapitaal gegeven worde.

§ 109. Tot uitdrukking van een wensch of bede (optatief) maakt men gebruik van de tusschenwerpsels *kaoelanoen* (*koelanoen* of alleen *noen*), *atoch, moegi, moega, moegi-moegi* en *moega-moega*, die hier als hulpwoorden van de biddende wijs optreden. Tot opheldering diene het volgende:

a. Kaoelanoen (vgl. § 216, II) is een samentrekking van het Javaansche *kaoela noehoen* (ik verzoek, ong. = het Hoogd. bitte). Het wordt doorgaans nog verder samengetrokken tot *koelanoen*. Dit *kaoelanoen* of *koelanoen* plaatsen de Soendaneezen veel aan het begin of slot van een verzoek of mededeeling aan een meerdere; b. v.: *kaoelanoen, ngoeninga aja hidji djalma awewe kolot*, met uw verlof, ik geef u kennis, dat er een oude vrouw is; of: *sakitoe pioendjoek koering*,

kaoelanoen, aldus is mijn mededeeling, met uw verlof. De achterste lettergreep van het aldus samengetrokken woord wordt ook alléén gebruikt (b. v.: *masih aratah keneh, noen*, ze zijn nog onrijp, met uw verlof), en dient tevens tot hulpwoord voor den vocatief: o, en is dan l. van *eh* (b. v.: *noen, koering gadoeh hatoeran ka toewan*, mijnheer, ik heb u iets mede te deelen). Maar dat woord *kaoelanoen*, en vooral de verkorting *noen*, dient nu voorts ook om aan een zin den vorm van een wensch of bede te geven, en wordt dan achteraan geplaatst; b. v.: *poelang satrangna, noen*, antwoord toch naar waarheid, of: moogt gij toch naar waarheid antwoorden; *tjalik heula, noen*, zet u toch eerst, d. i. kom toch even aan; *ngarot heula, noen*, drink toch eerst koffie, d. i. kom toch even binnen om een kop koffie te gebruiken (*ngarot* is l. v. *njaneut*, koffiedrinken).

b. Atoeh staat in beteekenis gelijk met ons „toch". De plaats is doorgaans (niet altijd) achteraan. Voorbeelden zijn: *ka dijeu atoeh*, kom toch hier, moogt gij toch hier komen; *geuwat atoeh geura moelih*, kom toch spoedig naar huis, moogt gij toch spoedig naar huis terugkeeren; *eh noe tapa! eta kĕndi tanja atoeh*, o boetedoener! vraag toch aan die kruik; *atoeh oelah kabina-bina teuing ka koering*, maak het toch niet te erg met mij.

c. Moegi en *moega* zijn echter de eigenlijke hulpwoorden voor deze wijze van spreken. *Moega* is iets deftiger, maar *moegi* is meer algemeen. Volgens de begrippen der Soendaneezen mag een wensch of bede alleen tot een meerdere gericht worden. Heeft men dus iets te vragen aan een mindere, dan omschrijft men den zin, en in geen geval gebruikt men dan *moegi* of *moega*. Een bede als deze: *moegi aja pitoeloeng*, wil mij helpen, zal dan b. v. aldus omgezet worden: *menta toeloeng*, ik verzoek om hulp, ik vraag hulp. — Om het verzoek aan te dringen, worden deze hulpwoorden vaak verdubbeld, en aan het slot van den zin plaatst men soms *kaoelanoen* (*noen*) of *atoeh*. Voorbeelden: *moegi aja sih-koernija ka koering sadaja*, moge er zijn genade voor ons, d. i. schenk ons genade; *moegi oelah bĕndoe*, moge u niet toornig zijn, d. i. wees niet

toornig; *moegi aja paparin, noen*, moge er zijn een gave, d. i. geef het als het u belieft; *moegi dongkap ka waras, kaoelanoen*, moge hij herstellen; *moegi paparinkeun ka ijeu boedak*, gelieve het te geven aan dezen knaap; *moegi sampejan soeka ngadangoe*, moge u willen hooren; *anoe koe koering disĕdja moegi enggal kapĕndak*, wat door mij beoogd wordt moge het spoedig (door mij) gevonden worden; *moegi-moegi adjĕngan kĕrsa ngadangoekeun tjarijos koering*, moge u toch willen luisteren naar mijn verhaal; *moegi-moegi balahi didjaoehkeun*, mogen rampen toch afgewend worden. — Ons: moge niet (of wees niet, tegen een meerdere) is, gelijk boven bleek, te vertalen met *moegi oelah*, zooals ons „opdat niet" te vertalen is met *soepaja oelah* (§ 105). Hier nog een voorbeeld: *eta djalma moegi oelah tjijos digantoengna*, moge die man niet worden opgehangen.

De Trappen van vergelijking.

§ 110. Voor de trappen van vergelijking bezigt men in het Soendaneesch werkwoorden. Zij worden gevormd op de volgende wijze:

a. De stellende trap of positief wordt (in den regel, zie *d*) uitgedrukt door het stamwoordelijk werkwoord, b. v.: *ijeu djalma pintĕr*, deze man is wijs; *aja hidji djalma beunghar*, er was een rijk man; *eta tangkal ngora, dĕmi itoe mah kolot*, die boom is jong, maar gindsche is oud.

b. De vergelijking van gelijkheid wordt uitgedrukt door den stellenden trap, en wel: 1°. met behulp van *tjara* of *sapĕrti* k., *sapĕrtos* l., gelijk, zooals, b. v.: *badjoe koela hanteu aloes tjara badjoe maneh*, mijn baadje is niet zoo fraai als het uwe. — 2°. Met behulp van *saroewa* k., *sami* l., even, zoo, evenzoo, evenzoo als, waarbij *djeung* (met) soms de plaats van ons voegwoord als inneemt, en het woord, dat den stellenden trap uitdrukt, veelal door achtervoeging van *na* (§ 131) tot een zelfstandig naamwoord gemaakt wordt; b. v.: *eta boedak saroewa djangkoengna djeung doeloerna*, die jongen is evenzoo lang

als zijn broeder; *nikĕl beuratna djeung basa keur toehoer*, dubbel zoo zwaar als toen het droog was; *eta medja saroewa pandjangna djeung roebakna*, die tafel is evenzoo lang als breed; *ijeu doewa moerid meh saroewa pintĕrna*, deze beide leerlingen zijn bijna even knap.

c. De vergelijkende trap of comparatief, dienende tot uitdrukking eener vergelijking van meerderheid of minderheid, wordt soms door de constructie van den zin uitgedrukt; b. v.: *teu aja deui bangsa noe galak sarta gagah*, er is geen wilder en driester volk. Verder wordt hij van het woord, dat den stellenden trap uitdrukt, gevormd: 1°. door *djeung*, met, maar in dit verband de beteekenis hebbende van: vergeleken met; b. v.: *djeung imah, loehoer tangkal kalapa*, vergeleken met een huis is een kokospalm hoog, d. i. hooger, of korter: een kokospalm is hooger dan een huis. Tot versterking laat men op het werkwoord soms *keneh*, nog, volgen; b. v.: *malah djeung singa djeung baroewang matak sijeun keneh maoeng*, zelfs vergeleken met een leeuw en beer is een tijger nog vreesverwekkender, of: een tijger is nog meer te vreezen dan zelfs een leeuw en beer. (Zie ook § 181, Aanm.). — 2°. Door den stellenden trap te doen volgen door *ti, batan* of *manan, ti batan* of *ti manan, alah batan* of *alah manan*, welke alle beantwoorden aan ons voegwoord dan. Voorbeelden: *eta teh djangkoeng ti djalma noe loba*, hij was grooter dan al het volk; *maneh bĕdas batan koela*, gij zijt sterker dan ik; *ijeu pĕti hampang manan eta*, deze kist is lichter dan die; *eta sadajana moelja ti batan ĕmas, nadjan ti mas pangaloesna pirang-pirang*, zij alle zijn heerlijker dan goud, zelfs dan veel van het fijnste goud; *eta djalan noe anjar ngeunah ti batan* (*ti manan*) *djalan noe heubeul teja*, die nieuwe weg is prettiger dan de oude weg; *ngeunah alah batan* (*alah manan*) *madoe manis*, lekkerder dan zoete honing. — 3°. Door vóórplaatsing van *leuwih* k., *langkoeng*, l., meer, meer dan; b. v.: *leuwih opat poeloeh djalma, noe geus pada soempah kitoe*, meer dan veertig mannen zijn het, die aldus gezworen hebben. Doorgaans wordt *ti* aan *leuwih* toegevoegd: *ari hiroep*

teh lain leuwih ti batan kahakanan? is het leven niet meer dan het voedsel? *oelah menta leuwih ti noe geus ditangtoekeun*, vraag niet meer dan vastgesteld is. — 4°. Door *hade* of *leuwih hade* k., *sae* of *langkoeng sae* l., beter; b. v.: *hade balik, hade tjitjing di dijeu?* is het beter terug te keeren (of) beter hier te blijven? *hade tjitjing manan ngomong hanteu poegoeh*, het is beter zich stil te houden dan onzin te praten; *leuwih hade paeh manan hiroep*, het is beter te sterven dan te leven; *ijeu djimat leuwih hade aja di andika*, het is beter dat deze amulet bij u is (dat gij ze hebt). — 5°. Door *mĕnding*, beter; b. v.: *mĕnding tjitjing manan ngatjo*, het is beter zich stil te houden dan te raaskallen; *mĕnding njalindoeng ka Pangeran djeung ngandĕl ka manoesa*, het is beter tot den Heer de toevlucht te nemen dan op den mensch te vertrouwen; *mĕnding nimoe bejas sasiki manan nimoè intĕn sareboe*, beter is (mij) één korrel rijst dan duizend edelgesteenten te vinden. — 6°. Door *anggoer*, liever, veeleer, eerder; b. v.: *manan daek dibere bĕdog, anggoer menta koepat sahidji*, liever vraagt ge een rijstkoekje dan u een kapmes te laten geven; *ijeu djimat lain matak beunghar, anggoer matak djadi kekere*, deze amulet maakt niet rijk, (maar) veeleer arm. — 7°. Door *anggoer mĕnding*; b. v.: *anggoer mĕnding anoe djadi sato-hewan*, veeleer zijn de dieren er beter aan toe. — 8°. Door *beuki*, meer worden; b. v.: *pikir akang beuki nalangsa bae*, mijn gemoed werd te meer bedroefd. — 9°. Door *katjek*, iets minder; b. v.: *didamĕlna koe andjeun katjek saeutik ti malaikat*, hij is door u gemaakt iets minder dan de engelen. — 10°. Door vóórplaatsing van *rada*, een weinig, een beetje, iets, ietwat; b. v.: *ijeu pakoe rada leutik*, deze spijker is iets kleiner; *rada moemoelan digawe*, wat lui zijn in het werken; *koedoe milih noe rada gĕde*, gij moet een uitzoeken, die iets grooter is; *hasil oge dipijara, ngan rada hese saeutik*, het is wel voordeelig ze te kweeken, maar het is een beetje moeilijk. — 11°. Door *ngan*, dan, en *kadjaba*, behalve; b. v.: *koering taja noe daek ngabalandjaän, ngan ijeu sahidji anak*, ik heb niemand, die mij ouderhoud geeft, dan

dezen zoon; *taja kadjaba tina bisa digawe*, er is niets behalve van (er gaat niets boven) te kunnen werken; *teu aja deui anoe kawasa kadjaba Allah anoe wisesa*, er is niemand machtig dan God de almachtige; *taja kalakoean anoe goreng kadjaba djalma nganteur kasoekana*, er is geen slechter gedrag, dan dat iemand zijn lust volgt. — 12°. Door *meueusan*, een weinig, een beetje; b. v.: *aja oge meueusan*, het is iets beter (het is redelijk); *mĕnding meueusan* (of *mĕndingan meueusan*), het is iets beter, iets vooruitgegaan. — 13°. Door achtervoeging van *an*, welke wijze in beteekenis overeenkomt met het gebruik van *rada* vóór den stellenden trap (vgl. § 61, 2°. Aanm.); b. v.: *mĕndingan*, iets beter; *leutikan*, iets kleiner; *djangkoengan*, iets hooger van statuur. Soms wordt *rada* vóór dit aldus reeds in den comparatief gezette woord geplaatst; b. v.: *rada gĕdean*, iets grooter. Ook wordt in plaats van *rada* vóór wel eens *meueusan* achter het woord gezet; b. v.: *aja gĕdean meueusan*, het is iets grooter. — 14°. (Om niet meer te noemen) kan een comparatief ook worden uitgedrukt door *keneh*; b. v.: *koering mah, sakitoe Goenoeng Gĕde noenggiringna, gĕde keneh hate koering ka akang*, mij aangaande, de Gĕde steekt zóó hoog uit, (maar) nog grooter is mijn genegenheid jegens u (o man!).

d. De overtreffende trap of superlatief wordt 1°. van het woord, dat den stellenden trap uitdrukt, gevormd, door voorvoeging van *pang* en achtervoeging van *na*; b. v.: *panggĕdena*, grootst; *pangleutikna*, kleinst; *pangrejana doewa ratoes lima poeloeh*, op zijn meest 250; *sato panggorengna*, het slechtste dier; *satroe panggĕdena*, de grootste vijand; *anoe panglobana gĕdong Walanda*, de meeste zijn huizen van Hollanders; *aja monjet, tajoh pangbodona papada monjet*, er is een aap, die schijnt de domste onder de apen te zijn; *pangkanjaähna*, meestgeliefde (van *kanjaäh*, geliefde, stam *njaäh*). Tot versterking kan het stamwoord worden herhaald; b. v.: *panggĕde-gĕdena*, allergrootste; *pangnomĕr-nomĕrna*, het hoogste nommer, het (de) beste, het (de) slechtste; *panggoreng-gorengna kalakoean*, de allerslechtste handelwijze. —

Maar 2°. kan men ook een superlatief vormen door de zooeven genoemde uitdrukking *leuwih hade*, meer goed, d. i. beter, welke woorden dan een volstrekte beteekenis verkrijgen; b. v.: *leuwih hade ajeuna oerang hatoeran bae ka rama*, het beste is nu, dat wij maar met vader spreken; *leuwih hade ditjokot deui bae*, 't zal het beste zijn, ze maar terug te nemen; *leuwih hade koe aing dibikeun bae saparo*, het beste is, dat ik er hun maar de helft van geef.

Aanm. Om een overmatigen trap of graad uit te drukken, maakt men gebruik van den nadrukswijzer *teuing*, zie § 232.

IX. De Zelfstandige Naamwoorden.

§ 111. Op gelijke wijze als de werkwoorden, kunnen de zelfstandige naamwoorden naar den vorm in twee hoofdsoorten worden onderscheiden, namelijk in stamwoordelijke en afgeleide zelfstandige naamwoorden. Onder verwijzing naar hetgeen in § 36 gezegd is, wordt hier herinnerd, dat aan de benaming „zelfstandige naamwoorden" niet al te gestreng moet worden vastgehouden. Wel komen de bedoelde woorden in den regel voor als benaming van voorwerp, maar ze kunnen ook als werkwoord of als bijvoeglijk naamwoord optreden. B. v. *angin*, wind, beteekent als werkwoord waaien; *asih* kan evengoed liefhebben als liefde beteekenen; en *ĕmas*, goud, beteekent in den zin vaak: van goud, gouden of goud-zijn. En dat is niet alleen met stamwoordelijke, maar ook met afgeleide zelfstandige naamwoorden het geval. B. v. *kanjaäh*, afgeleid van *njaäh*, liefhebben, beteekent niet slechts: geliefde, lieveling, maar ook: iemands geliefde zijn.

A. Stamwoordelijke Zelfstandige Naamwoorden.

§ 112. De stamwoordelijke zelfstandige naamwoorden (vergelijk over de benaming § 40) kunnen worden onderscheiden in concrete en abstracte. Tot de eerste soort behooren b. v.: *djalma*, mensch,

man; *sato*, dier; *tjai*, water; *goenoeng*, berg; *radja*, koning; *bapa*, vader; *bibi*, tante; *singa*, leeuw; *bangsa*, volk; *keusik*, zand; *leuweung*, bosch; *beusi*, ijzer; *taneuh*, aarde; *anggoer*, wijn; en de eigennamen. — Tot de tweede soort behooren b. v.: *adat*, gewoonte; *asal*, oorsprong; *ahir*, einde; *pikir*, gemoed; *baja*, gevaar; *sangsara*, lijden; *hampoera*, vergiffenis; *lampah*, gang, manier; *sada*, geluid, klank; *gandeng*, geraas, enz.

Men is gewoon persoonsnamen te doen voorafgaan door hun titel; b. v.: *nabi Adam*, de profeet Adam; *baboe Hawa*, moeder Eva; *dĕwi Mariam*, Maria (de moeder des Heeren); *Pangeran Hidajat*, *radja Habib*, *baginda Oemar*, *raden Tisna*, *āsep Wira Koesoemah*, *m̄as Adi*, *ki Asbo*, enz. De gewone titel voor vrouwennamen is *nji*. Voor namen van Europeanen plaatst men doorgaans *toewan* of *djoeragan*; voor die van gehuwde Europeesche dames *njonja*; voor die van Europeesche meisjes *nona*, en voor die van Europeesche jongens *sinjoeh*. Wie zoo gering van stand is, dat hij (zij) geen titel heeft, krijgt *si* voor zijn (haar) naam, b. v. *si Kasim*; en als men over zoo iemand tot een meerdere spreekt, wordt dit *si* in *poen* veranderd. — Titels kunnen in plaats komen van een naam, en worden dan ook soms weer door een anderen titel voorafgegaan; b. v.: *kangdjĕng dalĕm* (van een regent), *djoeragan arija* (van een patih), *raden* of *djoeragan wadana* (van een districtshoofd). Ook kan iemands land komen in plaats van zijn naam; b. v.: *soeltan Sambas*, de sultan van Sambas; *radja Walanda*, de koning van Holland. — Ouders uit de volksklasse noemen zich vaak, of worden genoemd, naar hun eerste kind; b. v.: *pa Aslim*, vader van Aslim; *ma Sarma*, moeder van Sarma. — Weet men iemands naam niet, of wil men dien niet uitspreken, zoo kan men hem aanduiden door een in het oogvallend lichaamsgebrek van hem, of een bijzondere eigenschap, of een door hem gedragen kleedingstuk te noemen, en dat te doen voorafgaan door *si*, waardoor men 't het voorkomen geeft van een naam; b. v. *si Badjoe bodas*, Witbuis, of: „die daar met het witte buisje". Ook dieren worden op **§ 113.**

deze wijze genoemd; b. v. *si Poes*, poes, de kat. — In plaats van ons N. N. zegt de Soendanees *si Anoe*, of ook wel *Etaeun* (zie § 173, slot). — Vreemdelingen geeft men een titel, ontleend aan hun taal. Zoo wordt een Bataviasche Maleier aangeduid met den titel van *abang* (Mal. oudere broeder), b. v. *abang Titoes*; enz.

§ 114. Geographische eigennamen krijgen vóór zich een woord, dat de soort der plaats aanduidt; b. v.: *nagara Bogor*, de stad Buitenzorg; *nagara Inggris*, Engeland; *poelo Djawa*, het eiland Java; *desa Maleber*, het dorp Maleber; *kampoeng Bantjeuj*, de wijk Bantjeuj; *goenoeng Masigit*, de berg Masigit; *pasir Hajam*, de heuvel Hajam; *tji Peles*, de rivier Peles. Is de naam voldoende bekend, dan wordt het voorgevoegde woord eenvoudig weggelaten. — Met soortnamen van dieren handelt men op dezelfde wijze, zoo de soort namelijk vele onderdeelen heeft; b. v.: *manoek kerak*, een soort spreeuw; *oraj bagong*, de bagong-slang; *laoek ĕmas*, goudvisch. Voorvoeging van zoodanige soort-woorden is niet noodig, wanneer aan bepaling geen behoefte bestaat. — Boomen krijgen ter bepaling voor hun eigenlijken naam het woord *tangkal*, boom, stam, of wel (en dat vooral voor groote boomen) het woordje *ki*; b. v.: *tangkal kalapa*, kokospalm (kokosboom), *ki poespa*, de poespa-boom. Kan de naam het zonder bepaling doen, dan wordt deze weggelaten. (Vergelijk verder het hoofdstuk over de Samengestelde Woorden.) Dit zal genoeg zijn over de stamwoordelijke substantieven. Meer is er te zeggen over de afgeleide soorten, welke we thans gaan bespreken.

B. Afgeleide Zelfstandige Naamwoorden.

§ 115. Bleek boven de rijkdom van het Soendaneesch aan afgeleide werkwoordsvormen; hieronder zal men zien, dat het eveneens een groot aantal vormen bezit voor het zelfstandig naamwoord. Voor de duidelijkheid der behandeling en het gemak van den leerling zullen we daarom ook de zelfstandige naamwoorden in

klassen gaan onderscheiden. Nu en dan zal het noodig zijn, naar overeenkomstige werkwoordsvormen te verwijzen, daar sommige afgeleide zelfstandige naamwoorden precies denzelfden vorm hebben als zekere afgeleide werkwoorden, welke we leerden kennen. Overigens wordt, wat de begrippen subjectief en objectief betreft, hier herinnerd aan hetgeen gezegd is in § 101. Waar het noodig is, zullen we bij de verklaring der onderscheidene soorten van substantieven nog bijzonder op het subjectief of objectief karakter van den vorm opmerkzaam maken.

EERSTE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met herhaling van den beginmedeklinker en bijbehoorenden klinker.

Evenals de overeenkomstige werkwoorden (zie § 65) zijn de hierbedoelde zelfstandige naamwoorden van stammen afgeleid. Ten aanzien der beteekenis vallen drie soorten te onderscheiden: **§ 116.**

I. Sommige, van stamwoordelijke werkwoorden afgeleid, zijn gewone zelfstandige naamwoorden, maar hebben een intensief karakter. Hiertoe behooren: *kikirim* k., *kikintoen* l., wat men aan iemand zendt, geschenk, van *kirim* en *kintoen*; *bĕbĕndoe* en *sĕsĕndoe*, beide l., toorn, gramschap, ongenade, van *bĕndoe*, l. v. *ambĕk*, toornig, en het nietgebruikelijke *sĕndoe*; *toetoenggoe*, grafpaaltje, van *toenggoe*, wachten; *tjatjapek*, kaak, onderkaak, van *tjapek* (werkwoord *njapek*, kauwen).

II. Andere, afgeleid van stamwoordelijke zelfstandige naamwoorden, krijgen een meerbepaalde of ook wel ruimere beteekenis dan het stamwoord. B. v.: *tatangga*, buur, nabuur, geburen, van *tangga*, trap (eigenlijk iemand, die van dezelfde trap gebruik maakt); *sisilih*, vervanger, vervangster, van *silih*, dat in dezelfde beteekenis gebruikt wordt en tevens hulpwoord is tot vorming van een klasse van wederkeerige werkwoorden (§ 69).

III. Eenige, eveneens van stamwoordelijke zelfstandige naamwoorden gevormd, zijn collectieven. Daartoe zijn te rekenen: *dadara*, jonge vrouwen, die voor het eerst gebaard hebben;

ook wijfjes, die voor het eerst gejongd hebben, van *dara*, in beide beteekenissen enkelvoud; *soesoegoeh*, spijzen, welke men een gast voorzet, gerechten, van *soegoeh*, hetzelfde, maar in het enkelvoud.

Gelijk uit de aangehaalde voorbeelden blijkt, hebben de zelfstandige naamwoorden van deze klasse, evenals de overeenkomstige werkwoorden, in den regel een versterkt karakter, en hebben ze een ruimen, intensieven, of zelfs collectieven zin.

TWEEDE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met herhaling van den beginmedeklinker en bijbehoorenden klinker (of van de eerste lettergreep, zoo deze uit een enkelen klinker bestaat), met achtervoegsel *an*.

§ 117. Ook van deze soort geldt de hierboven (§ 116) gemaakte opmerking, dat ze, evenals de in vorm overeenkomende werkwoorden, van stammen afgeleid (vgl. § 67) zijn. Een enkele maal wordt tusschen het herhaalde gedeelte en het stamwoord een *ng* ingeschoven, waardoor dan dat herhaalde gedeelte een gesloten lettergreep wordt, b. v. *tjengtjelengan* (naast *tjetjelengan*). Soms is bij deze het stamwoord buiten gebruik geraakt, wat bijvoorbeeld het geval is met *pengpelangan*, de liezen. Naar de beteekenis zijn ook bij dezen vorm drie soorten te onderscheiden:

I. Vele zijn afgeleid van stamwoordelijke werkwoorden. Deze duiden een voorwerp aan, dienende (soms moet men zeggen: vast of bepaaldelijk dienende) tot datgene, wat het stamwoordelijk werkwoord of het daarvan gevormde werkwoord 1ste klasse beteekent. Voorbeelden: *toetoempakan* k., *toetoenggangan* l., rijdier of schip, waarop iemand gewoon is te rijden of te varen (*toempak*); *poepoedjaän*, voorwerp van godsdienstige (heidensche) vereering (*moedja*, zoodanige vereering bewijzen, van *poedja*); *tataheunan*, val, strik, web (*naheun*, een val of strik zetten, van *taheun*); *tatanggapan*, vermakelijkheid, vertooning (*nanggap*, een vertooning aanzien, van *tanggap*); *kikiriman*, bezending, wat voorwerp van toezending is (*ngirim*,

zenden, van *kirim*); *papanggihan*, wat voorwerp van vinden is, vondst (*manggih*, vinden, van *panggih*); *pěpěnděman*, schat in den akker, wat met graven in den grond kan gevonden worden, wat men weggezet of weggelegd heeft, z. a. voor den ouden dag (*měnděm*, graven, van *pěnděm*); *teuteundeunan* staat in beteekenis met laatstgenoemd woord gelijk (*neundeun*, neerleggen, wegleggen, van *teundeun*); *tjotjoöan*, een dier, dat men er op na houdt, huisdier, vee; ook speelgoed (*njoö*, er op na houden, verzorgen, zich vermaken, van *tjoö*).

II. Die van de tweede soort, afgeleid van stamwoordelijke zelfstandige naamwoorden, zijn collectieven. Voorbeelden hiervan zijn: *kěkěmbangan*, allerlei bloemen, gebloemte, van *kěmbang*, bloem; *dangdaoenan*, gebladerte, van *daoen*, blad; *tatangkalan*, geboomte, van *tangkal*, boom; *pěpělakan*, allerlei planten of gewassen, aanplantingen, plantsoen, van *pělak*, plantsel, aanplant; *boeboewahan*, allerlei vruchten, van *boewah*, vrucht; *papagěran*, allerlei omheiningen, van *pagěr*, omheining; *kěkěbonan*, allerlei tuinen (tuinen of akkers met verschillende gewassen), van *kěbon*, tuin; *lalampahan*, handelingen, van *lampah*, handeling, handelwijs); *tatabeuhan*, muziekinstrumenten, muziek, van *tabeuh*, het slaan, slag, z. a. v. een klok; *papakean*, kleederen, kleeding, van *pake*, kleed. — Aangezien men bij het zelfstandige naamwoord geen getal heeft, kan het stamwoord evengoed meervoudig als enkelvoudig zijn. De collectieve zelfstandige naamwoorden duiden dus op een verzameling voorwerpen van verschillende soort.

III. De derde soort, eveneens van stamwoordelijke zelfstandige naamwoorden gevormd, bestaat uit benamingen, welke een namaaksel beteekenen van het voorwerp, door het stamwoord genoemd. B. v.: *djadjalmaän*, pop, van *djalma*, mensch; *tjetjelengan* of *tjengtjelengan*, spaarpot (eigenlijk, maar niet altijd, in den vorm van een varken), van *tjeleng*, een der benamingen van wilde zwijnen; *oörajan*, een gemaakte slang, van *oraj*, slang; *iimahan*, een miniatuur-huisje (stuk speelgoed), eendenkooi, van *imah*, huis; *koekoelahan*, een (spelenderwijs gemaakt) vijvertje, van *koelah*, vijver.

DERDE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met een der voorvoegsels
***pěr* (*pělě*), *pra*, *pri* (*pari*) en *pan*.**

§ 118. Het aantal zelfstandige naamwoorden, welke van deze voorvoegsels voorzien zijn, is beperkt. We willen ze afzonderlijk bespreken.

a. Die met *pěr.* — *Pěrkara* (k., *pěrkawis* l.) is een woord, gevormd van *kara*, nog over in *teu aja* (of *teu djadi*) *sakara-kara*, het is niets; het woord beteekent: zaak, ding (zie *pra*); in de volkstaal zegt men wel *pělěkara.* — *Pěrdjoerit*, krijgsman, is eveneens een oude afleiding van *djoerit*, krijg, strijdvoeren. — *Pěrtanda*, teeken (van *tanda*, idem), *pěrtobat*, het vragen om vergiffenis, bekeering, boete (naast *patobat*, van *tobat*, vergiffenis vragen, zich bekeeren), en *pěrmata*, edelgesteente (van *mata*, oog), zijn Maleische vormen. — Enkele woorden met het voorvoegsel *pěr* hebben tevens het achtervoegsel *an*, z. a.: *pěrdjangdjian* (Maleisch *pěrdjandjian*), belofte, verbintenis, verbond (van *djangdji*, belofte, afspraak); *pěrhijasan*, versiersel (van *hijas*). Ook dit zijn Maleische vormen, maar zij hebben in het Soendaneesch het burgerrecht verkregen. Dat kan minder gezegd worden van de Maleische woorden *pěrdjawaban*, antwoord (Soendaneesch *djawab*) en *pěrhimpoenan*, vergadering (Soendaneesch *pakoempoelan*), die men met enkele andere soms tegenkomt.

b. Die met *pra.* — Dit voorvoegsel wisselt af met *pěr.* Zoo hoort men nú eens *pradjoerit* en dàn eens *pěrdjoerit*, krijgsman. Tusschen *pěrkara* en *prakara* wordt vaak dit onderscheid gemaakt, dat *pěrkara* gebruikt wordt voor zaak in het algemeen, en *prakara* voor rechtzaak. *Prawira*, held (van *wira*, manhaftig), wordt zelden *pěrwira* uitgesproken. In dichtmaat staat *pra* wel eens in plaats van *para*, hulpwoord tot vorming van een meervoud (zie § 133 *b*).

c. Die met *pri.* — Met dit voorvoegsel is o. a. gevormd het woord *priboemi*, inwoner, ingeborene, burger, heer des

huizes, enz. (van *boemi*, huis, woning, aarde). — Een verbreeding van dit *pri* is *pari* in *paribasa* k., *paripaos* l., spreekwoord.

d. Die met *pan*. Dit voorvoegsel wordt aangetroffen in enkele woorden, uit het Javaansch overgenomen, zonder of met het achtervoegsel *an*; b. v.: *pandoea*, hetzelfde als *doea* (Arabisch), gebed, heilbede; *pandjĕnĕngan*, hetzelfde als *padjĕnĕngan*, waardigheid, titel, naam (van *djĕnĕng*, waardigheid, rang, een rang of waardigheid bekleeden).

Aanm. Geen dezer voorvoegsels behoort in het hedendaagsch Soendaneesch tehuis, en er worden ook geen Soendaneesche woorden meer op deze wijze afgeleid; wel echter wordt nog nu en dan een dus gevormd woord uit een der naburige verwante talen overgenomen.

VIERDE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met het achtervoegsel *an*.

Bij deze klasse komt *an* achter het stamwoord. Dit woord is § 119. meestal een stamwoordelijk werkwoord, maar soms een stamwoordelijk substantief. Men moet deze woorden echter niet beschouwen als rechtstreeks afgeleid van het stamwoord, maar als afgeleid van het werkwoord 1ste klasse. *An* geeft aan het woord een objectieve beteekenis (vgl. § 45—48). We zullen later zien, dat subjectieve zelfstandige naamwoorden kenbaar zijn hieraan, dat ze de neusletter behouden hebben. — De met *an* gevormde zelfstandige naamwoorden beteekenen 1°. (en in den regel) het resultaat van de handeling, uitgedrukt door het werkwoord 1ste klasse; b. v.: *omongan*, woord (*ngomong*, spreken); *ambĕkan*, ademhaling (*ngambĕk*, hijgen van toorn, uitvaren); *bilangan*, getal (*milang*, tellen); *wangsoelan*, antwoord (*ngawangsoel*, antwoorden); *toeloengan*, hulp (*noeloeng*, helpen); *tandoeran*, het beplante, het geplante (*nandoer*, in den grond zetten van rijstplanten); *bajaran*, betaling (*majar*, betalen); *bagian*, deel (*ngabagi*, deelen); *impian*, droom (*ngimpi*, droomen); *tandjakan*, oploop, oploopend terrein (*nandjak*, oploopen); *poedoenan*, afloop (*moedoen*,

afloopen, afloopend terrein). — Maar ze duiden ook 2°. wel eens het voorwerp aan, dienende voor de handeling, door het werkwoord 1ste klasse uitgedrukt; b. v.: *takĕran*, maat (*nakĕr*, meten); *tahanan*, aanbeeld (*nahan*, tegenhouden); *andĕlan*, vertrouweling (*ngandĕl*, vertrouwde); *iringan*, volgeling, gevolg (*ngiring*, volgen); *arahan*, persoon, op wiens verderf men zich toelegt (*ngarah*, het op iemands verderf toeleggen). — *Sakitan*, gevangene, is uit het Javaansch overgenomen.

VIJFDE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met het voorvoegsel *ka*.

§ 120. De hier bedoelde zelfstandige naamwoorden worden rechtstreeks van het stamwoord gevormd. Ze zijn benamingen van abstracte voorwerpen; niet van voorwerpen op zichzelf staande, buiten verband met een persoon of zaak, gelijk die, welke ter sprake komen in de volgende §, maar van een toestand, hoedanigheid of eigenschap van een persoon of zaak, als voorwerp gedacht, en dat is dan het voorwerp van de handeling, welke door het stamwoord wordt uitgedrukt. (Er is overeenkomst tusschen dit substantief en het 2de passief; vgl. § 83.) Voorbeelden zijn: *kahajang*, wensch, voorwerp van iemands begeerte, van *hajang*, begeeren; *kanjaäh*, geliefde, voorwerp van iemands toegenegenheid, van *njaäh*, liefhebben; *kageuleuh*, *kagiroek*, *kaewa* (of *kangewa*) en *kaidjid* beteekenen alle: gehate, verfoeide, verafschuwde, d. i. voorwerp van haat, afkeer of afschuw, van *geuleuh*, enz.; *kasijeun*, vrees, voorwerp van iemands vrees, van *sijeun*, vreezen; *karĕsĕp*, behagen, dat men in iemand of iets heeft, van *rĕsĕp*, lust of behagen in iemand of iets hebben; *kasoeka*, vreugde, als voorwerp van iemands genot, van *soeka*, vroolijk zijn, genoegen hebben in; *kasoesah*, moeite, verdriet, dat iemand heeft, van *soesah*, in moeite zijn, verdriet hebben; *kanjĕri*, pijn, dat waaraan men lijdt, voorwerp van smart, van *njĕri*, pijn lijden, smart hebben; *kasakit*, ziekte, d. i. euvel, hetwelk iemand ziek maakt of

waaraan hij lijdt; *kanjaho* (in Tjiandjoer ook *kawĕroeh*, als s.), kennis, nl. dat wat iemand weet; *kaera*, beschaamdheid, d. i. de hoedanigheid van zich te schamen.

Aanm. In § 42, Aanm. 3, is er reeds op gewezen, dat zelfstandige naamwoorden van deze klasse door voorvoeging van *pi* gestempeld kunnen worden tot stamwoordelijke werkwoorden. Dat kan met bijna alle woorden van deze klasse geschieden. (Niet b. v. met *kanjĕri* en *kasakit*.) Dus afgeleide woorden zijn soms als zoodanig niet in gebruik, maar in den regel wel, nl. in de gebiedende wijs, juist gelijk met de stamwoordelijke werkwoorden het geval is. Door verandering van de *p* in *m* (§ 42, III) worden ze gewone werkwoorden. Voorbeelden: *pikasijeun*, g. w., vrees voor; *mikasijeun*, vreezen voor, *dipikasijeun*, gezegd van een persoon of zaak, waarvoor gevreesd wordt. Men verklaart een vorm als *mikasijeun* wel eens door: *make kasijeun*, gebruiken tot voorwerp van vrees, en *dipikasijeun* door: *dipake kasijeun*, gebruikt worden tot voorwerp van vrees. (Vgl. verder de aangehaalde §.)

ZESDE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met het voorvoegsel *ka* en het achtervoegsel *an*.

Ook deze zelfstandige naamwoorden worden rechtstreeks van het stamwoord gevormd. Ze zijn, evenals die van de 5de klasse, benamingen van abstracte voorwerpen, maar in meer volstrekten zin. (De vorm herinnert aan het 2de passief van het transitieve werkwoord, zie § 83.) Soms is er van denzelfden stam naast dit zelfstandig naamwoord ook een in gebruik alléén met het voorvoegsel. De Soendanees voelt dan wel het verschil, maar voor den Europeaan is de onderscheiding moeilijk. In het algemeen kan men zeggen, dat het voorwerp, bedoeld door den vorm met *ka* alléén, verbonden moet worden gedacht aan een persoon of zaak, terwijl het voorwerp, benoemd door den vorm, dien we thans bespreken, daardoor gesteld wordt op zichzelf, buiten gezegd verband, en dus een meer algemeene en zelfstandige beteekenis heeft, wat echter geenszins verhindert, het voorwerp, b. v. door toevoeging van een bezittelijk voornaamwoord, in verbinding met een persoon of zaak te brengen. § 121.

Enkele voorbeelden mogen het verschil tusschen beide vormen ophelderen: *karĕsĕp* is het behagen, dat men in iemand of iets stelt, maar *karĕsĕpan* beteekent: welbehagen in algemeenen zin; *kasoesah* is de moeite, waarin iemand verkeert, maar *kasoesahan* beteekent: moeite, nood, in het algemeen; *kanjaäh* is geliefde, als voorwerp van iemands toegenegenheid, maar *kanjaähan*: liefde; *kasoeka* heet de vreugde, welke men in iemand of iets heeft, maar *kasoekaän* beteekent: vreugde, genot, in algemeenen zin. — Om beter het karakter te doen kennen, volgen hier nóg eenige voorbeelden van dezen vorm: *kahemanan*, liefde, genegenheid, van *heman*, liefhebben; *kabeungharan*, rijkdom, van *beunghar*, rijk; *kakoerangan*, gebrek, van *koerang*, ontbreken; *kawaloeratan*, nooddruftigheid, van *waloerat*, nooddruftig; *kabalangsakan*, ellende, van *balangsak*, ellendig; *katĕmĕnan*, getrouwheid, van *tĕmĕn*, trouw; *karadjinan*, kunstvaardigheid, van *radjin*, vindingrijk; *karamean*, pret, van *rame*, druk; *kaboengahan*, blijdschap, van *boengah*, blijde; *kasalamĕtan*, zaligheid, van *salamĕt*, zalig.

§ 122. De verklaring, dat dusgevormde woorden abstracte zelfstandige naamwoorden zijn, is niet zóó op te vatten, dat de gegeven regel zonder uitzonderingen zou zijn. Die uitzonderingen zijn er, maar ze zijn niet menigvuldig. Soms dient deze vorm namelijk tot aanduiding van een concreet voorwerp; b. v.: *kahakanan*, spijze, van *hakan*, eten; *kawawoehan*, bekende, een bekend persoon, van *wawoeh*, (een persoon) kennen.

ZEVENDE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met het voorvoegsel *pa*.

§ 123. Twee soorten zijn bij deze klasse te onderscheiden, namelijk zulke, bij welke het voorvoegsel staat vóór het stamwoord, en zulke, bij welke het staat vóór het werkwoord der 1ste klasse. Bij deze laatste soort zouden we tevens kunnen bespreken een paar zelfstandige naamwoorden, die bij uitzondering van causatieve werkwoorden, of, wat waarschijnlijker is, van werk-

woorden der 4de klasse gevormd zijn, z. a. *pangmakihikeun* of *pamakihikeun*, doch we kunnen deze geschikter beneden behandelen (zie § 129 *c*). Bedoelde twee soorten zijn:

a. Die, bij welke het voorvoegsel *pa* staat vóór het stamwoord. Deze zijn niet talrijk. Voorbeelden zijn: *patobat* (waarvoor men doorgaans liever *pĕrtobat* zegt), bekeering, boete, het vragen van schuldvergiffenis (van *tobat*, boete doen, zich bekeeren, schuldvergiffenis vragen of zoeken); *pawarta*, bericht, = *warta*; *panagara* k., *panagari* l., stad, = *nagara* en *nagari*. Is het zóó afgeleide woord in beteekenis gelijk aan het stamwoord, dan is het te beschouwen als beleefder of deftiger.

b. Talrijk zijn daarentegen de zelfstandige naamwoorden, bij welke het voorvoegsel *pa* staat vóór het werkwoord 1ste klasse. Zulke woorden, die de neusletter, welke diende om het actieve werkwoord van het stamwoord te vormen, behielden, zijn beslist subjectief van beteekenis. Zij kunnen worden verdeeld in twee onder-afdeelingen:

I. De eerste onder-afdeeling omvat namen van voorwerpen, welke als middel dienen tot datgene, wat door het werkwoord, waarvan ze zijn afgeleid, wordt uitgedrukt. B. v.: *pameuli*, koopprijs (som, waarvoor men koopt of kocht, van *meuli*, koopen); *panjombo*, middel om te sussen of te stillen (van *njombo*, sussen, stillen); *pamoelang*, middel tot vergelding of beantwoording, d. i. wedergave, tegengeschenk (van *moelang*, vergelden, teruggeven); *panarima*, middel om de ontvangst te constateeren, d. i. erkentelijkheid, dankbaarheid (van *narima*, aannemen, ontvangen); *pamake*, middel om aan te wenden, d. i. gebruik, gewoonte (van *make*, zich kleeden, aantrekken, aanwenden, gebruiken); *pamenta* k., *panĕda* s., *panoehoen* l., middel om te vragen, d. i. verzoek, bede (van *menta* k., *nĕda* s., *noehoen* l., vragen, verzoeken, bidden); *pamoendoet* l., middel om te eischen, vordering, eisch (van *moendoet*, eischen, vorderen); *pameres*, l. v. *sisir*, middel om in orde te schikken, d. i. haarkam (van *meres*, dat echter niet in gebruik is, daar het vervangen wordt door *beberes*, zie § 66, ordenen, opruimen, opredderen).

II. De tweede onder-afdeeling omvat namen van voorwerpen, welke dienen tot orgaan of werktuig voor hetgeen het werkwoord, waarvan ze zijn afgeleid, beteekent, of het zijn benamingen van personen, die te bewerken hebben hetgeen door dat werkwoord uitgedrukt wordt. Bijvoorbeeld: *paningal*, gezichtsorgaan, het gezicht (van *ningal*, l. v. *nendjo* enz., zien); *pamikir*, denkvermogen, gedachte (van *mikir*, denken); *panangan*, l. v. *leungeun*, hand (van *nangan*, nog te vinden in *teu nangan*, niet sterk, zwak, van *tangan*, in het Maleisch en Javaansch hand, terwijl *tĕngĕn* in het Javaansch en als l. ook in het Soendaneesch „rechts, rechter" beteekent, waaruit volgt, dat *panangan* eigenlijk zeggen wil: orgaan tot uitoefening van macht, wat ook te zien is uit de samenstelling *taja tangan-pangawasa*, geen macht hebben); *pangangon*, herder (van *ngangon*, hoeden).

ACHTSTE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met het voorvoegsel *pa* en het achtervoegsel *an*.

§ 124. Ook bij deze zelfstandige naamwoorden zijn twee soorten te onderscheiden, namelijk zulke, die afgeleid zijn van stamwoorden, en zulke, die afgeleid zijn van werkwoorden der 1ste klasse.

I. De eerste onder-afdeeling dezer zelfstandige naamwoorden omvat:

a. Zulke, die gevormd zijn van stamwoordelijke zelfstandige naamwoorden. Deze hebben een ruimer, uitgebreider, algemeener beteekenis dan het stamwoord. B. v.: *pasawahan*, een verzameling of aaneenschakeling van rijstvelden, van *sawah*, nat rijstveld; *pakoeboeran*, verzameling van graven, begraafplaats, van *koeboer*, graf; en zoo ook *pagawean* k., *padamĕlan* l., bezigheid, arbeid, werk, in ruimer zin dan *gawe* en *damĕl*, werk. De beteekenis komt overeen met die der zelfstandige naamwoorden gevormd met het voorvoegsel *pi* en het achter-

voegsel *an* (zie § 126). Hiertoe behooren ook een aantal Javanismen, gevormd op de wijze, beschreven in § 33, sub 14, *e* en *h*; z. a.: *pasoendan*, Soendaland of -landen, van *soenda*; *patjinan*, het Chineesche kamp, van *tjina*, Chinees, Chineesch; *pasantren*, Mohammedaansch seminarie, van *santri*, leerling op de hoogere (?) Mohammedaansche school; *pasoembon*, zundgat van een vuurwapen, van *soemboe*, lampkatoen, pit; *pasĕmon*, voorkomen, gedaante, van een mensch, van *sĕmoe*, aanschijn, uiterlijk, voorkomen; *pandjoenan*, pottebakker, van *andjoen*, hetzelfde, maar in het Cheribonsche. Gelijk men ziet, hebben dusgevormde woorden ook doorgaans een ruimer beteekenis dan het stamwoord, maar soms kan zulk een woord een benaming van plaats zijn, z. a. *pasoembon* (vgl. *b*).

b. Zulke, die gevormd zijn van stamwoordelijke werkwoorden. Hier is de beteekenis dezelfde als bij de woorden, die *pang* tot voorvoegsel en *an* tot achtervoegsel hebben (§ 130). Voorbeeld: *pasarean*, l. v. *pangheësan*, slaapplaats, ook rustplaats der dooden, van *sare*, slapen. Deze zijn, blijkens het gegeven voorbeeld, benamingen van plaats.

II. De tweede onder-afdeeling omvat een aantal zelfstandige naamwoorden, die op de hier bedoelde wijze gevormd zijn van werkwoorden der 1ste klasse. Deze hebben, wegens het behouden van de neusletter, steeds een subjectieve beteekenis (vgl. § 123 *b*). Ze duiden een persoon of zaak aan, dienende tot of doende datgene, wat het werkwoord, waarvan ze afgeleid zijn, beteekent. Voorbeelden: *pananjaän* k., *panarosan* l., vraagbaak, raadsman, van *nanja* en *naros*, vragen; *panjiraman*, gieter, van *njiram*, begieten; *pamadjikan*, 1. gastheer, 2. vrouw (echtgenoote), eig. degene, bij wie (wien) men in huis is of woont, van *madjik*, inwonen; *paninggaran*, schutter, jager, van *ninggar*, schieten; *panjaritaän* k., *panjarijosan* l., verhaal, vertelling, van *njarita* en *njarijos*, vertellen. Hierbij zijn ook in te deelen de Javanismen (vgl. I *a*) *panganten*, bruid, bruidegom (van *nganti*, wachten, stam *anti*), en *panaksen*, tegenwoordigheid ergens bij als getuige, een oude afleiding van *saksi*, getuige.

NEGENDE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met het voorvoegsel *pi*.

§ 125. Het voorvoegsel *pi* neemt onder de Soendaneesche voorvoegsels een voorname plaats in. Uit § 33, sub 17 *a*, bleek, dat het bij stamwoorden wel eens wisselt met *pa*. In § 42, Aanm. 3, en § 43, sub 3°., leerden we een soort van woorden kennen, die door het voorvoegsel *pi* van stamwoorden afgeleid en zoo geschikt gemaakt zijn om tot werkwoord gevormd te worden. Tusschen laatstgenoemde en de klasse van woorden, welke we thans bespreken, bestaat verband, wat bij vergelijking spoedig in het oog valt. Er zijn gewone, d. i. kasar-woorden, die door voorvoeging van *pi* tot substantieven gemaakt zijn, z. a.: *pitapak*, strik van touw, stap, van *tapak*, voetspoor; *piloewang*, kuil, val, van *loewang*, idem, doch minder gebruikelijk. Maar in den regel zijn deze zelfstandige naamwoorden min of meer lĕmĕs, en worden ze dus tot of van meerderen gebruikt. Hiertoe moeten gerekend worden: *pitoeloeng*, hulp, van *toeloeng*, idem; *piwoeroek*, onderwijs, van *woeroek*, idem; *pilahir* en *pisaoer*, woord, gezegde, van *lahir* en *saoer*, idem; *pitoedoeh*, aanwijzing, van *toedoeh*, idem; *pikoekoeh*, voorschrift, inzetting, van *koekoeh*, vast, sterk; *pioendjoek* en *pihatoer*, mededeeling, van *oendjoek* en *hatoer*, te kennen geven; *pisalin*, wisselkleed, van *salin*, verwisselen, verwisseling; *pirĕmpoeg* k., *pirĕmpag* l., raad, gevoelen, van *rĕmpoeg* en *rĕmpag*, overeenstemmen. Vervanging door *pa* geschiedt bij deze woorden zoo min als bij die, welke bedoeld zijn in § 42 en 43.

Aanm. Een hierbij te vermelden uitzondering is *pihoetangkeun*. Het stamwoord is *hoetang*, schuld, schuld hebben. Daarvan hebben we o. a. het substantief *pihoetang*, uitstaande schuld, wat men van iemand te vorderen heeft; het werkwoord *mihoetang*, iemand geld leenen, en het causatieve werkwoord *mihoetangkeun*, geld aan iemand leenen, geld aan iemand voorschieten. Door herstelling van de *p* maakte men van laatstgenoemd woord het substantief *pihoetangkeun*, met de beteekenis van „uitstaand geld, uitstaande schuld, wat men van iemand te vorderen heeft." Vgl. dergelijke afwijkende vormen onder § 129 *c*.

TIENDE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met het voorvoegsel *pi* en het achtervoegsel *an*.

Deze klasse telt slechts weinige woorden. De afleiding geschiedt § 126.
van stammen, en wel van stamwoordelijke zelfstandige naamwoorden. Een uitzondering maakt hierop *piderekan*, daar *derek* een stamwoordelijk werkwoord is. *Derek* zelf is niet in gebruik; *ngaderek* beteekent: op een rij of in orde geschaard zijn, en *saderek* is l. van *doeloer*, broeder, zuster. — *Pi* wisselt een enkele maal af met *pa* (vgl. § 125); naast *pigoenoengan* toch zegt men *pagoenoengan*. — De beteekenis is nauw verwant aan de zelfstandige naamwoorden, besproken in § 124 (vgl. aldaar I, *a* en *b*). Twee beteekenissen kunnen we onderscheiden:

a. Sommige hebben (evenals § 124, I *a*) eene ruimer, uitgebreider beteekenis dan het stamwoord; b. v.: *pilĕmboeran*, verzameling van *lĕmboer*'s, de wijken eener stad, de dorpen van een landstreek, de onderhoorige plaatsen eener stad, van *lĕmboer*, erf, woning, gehucht, wijk; in dezelfde beteekenis gebruikt men *pikampoengan*; *pigoenoengan*, verzameling van bergen, gebergte, van *goenoeng*, berg; *piderekan*, broeders, broederen (geschwister), v. *derek* (zie boven).

b. Andere zijn benamingen van plaats (vgl. § 124, I *b*), en wel van de plaats, ingenomen door het voorwerp, genoemd door het stamwoord; b. v.: *pigeulangan*, de plaats van een ring om den pols of den enkel, de pols, de enkel, van *geulang*, ring (voor den pols of den enkel), inzonderheid armband; *pisaboekan*, de plaats van den gordel (*saboek*), d. i. de middel; *pianakan*, de plaats van de kinderen (*anak*), waar de kinderen vandaan komen, d. i. de baarmoeder.

ELFDE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met het achtervoegsel *eun*.

In § 62 leerden we werkwoorden kennen met dit achter- § 127.
voegsel. De zelfstandige naamwoorden van dezen vorm worden

afgeleid van werkwoorden der eerste (ook herhaalde) tot en met de derde klasse, met behoud hunner achtervoegsels. Met den neusklank is de beteekenis subjectief, zonder dien objectief. De subjectieve zijn zeldzaam, de objectieve talrijk. Zelfstandige naamwoorden, op deze wijze gevormd, zijn benamingen van personen of zaken, dienende (of zullende dienen) tot datgene, wat het woord, waarvan ze zijn afgeleid, beteekent. Voorbeelden zijn: *njeuseuheun*, iemand om de wasch te doen, om het wasschen te verrichten, *seuseuheun*, iets wat gewasschen moet worden, waschgoed (beide van *njeuseuh*, wasschen, stam *seuseuh*); *hakaneun*, iets om te eten, spijze (voor), van *ngahakan*, eten (stam *hakan*); *watjaeun* en *adjiëun* k., *aoseun* l., iets om te lezen, ter lezing, lectuur (voor), van *ngawatja* en *ngadji* k., *ngaos* l., lezen (stammen: *watja*, *adji* en *aos*); *tjabakeun*, iets om aan te vatten of ter hand te nemen, wat ter hand te nemen is, van *njabak*, aanvatten, ter hand nemen; *gantoengeun*, de (het) op te hangene, van *ngagantoeng*, hangen, ophangen (stam *gantoeng*); *arĕp-arĕpeun*, iets dat te hopen is, waarop men hopen kan, van *ngarĕp-ngarĕp*, sterk hopen op (stam *arĕp*); *boro-boroëun*, iets of iemand waarheen men zich te spoeden heeft, van *moro-moro*, zich haasten naar, zich heenspoeden (stam *boro*); — *pikiraneun* k., *manahaneun* l., iets om over te denken of te bedenken, van *mikiran* k., *ngamanahan* l., overdenken, bedenken (stammen *pikir* en *manah*); *pentaäneun*, iemand om iets aan te vragen, van *mentaän*, iemand om iets vragen (stam *penta*); *eusianeun*, iets dat te vullen of te bewonen is, van *ngeusian*, vullen, bewonen (stam *eusi*); *tjidoehaneun*, iets dat of iemand die te bespuwen is, van *njidoehan*, bespuwen (stam *tjidoeh*, speeksel); — *dengekeuneun*, iets om naar te luisteren, van *ngadengekeun*, luisteren naar (stam *denge*); *gawekeuneun*, iets of iemand om voor het werk te gebruiken of om aan den arbeid te zetten (d. i. te worden gezet), van *ngagawekeun*, doen arbeiden, aan het werk zetten, van *gawe*, werk; *omongkeunen*, iets dat te spreken is, iets te spreken hebben, van *ngomongkeun*, spreken over, bespreken (stam *omong*); *seungseurikeuneun*, iemand die ter

belaching is, van *njeungseurikeun*, iemand uitlachen (met reduplicatie, vgl. § 49), van *seuri*, lachen; *tjabakkeun*, iets, b. v. de hand, ergens aan doen grijpen, van *njabakkeun*, iets aan doen grijpen, iets slaan aan, z. a. de hand aan eenig voorwerp (stam *tjabak*).

TWAALFDE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met het voorvoegsel *pi* en het achtervoegsel *eun*.

Over de beteekenis van het voorvoegsel zie men wat gezegd § 128. is in § 63. We kunnen daaraan nog toevoegen, dat het ook wel eens vervangen wordt door *pikeun*. Zoo wordt het woord *pigeureuhaeun* ergens omschreven door *pikeun geureuhaeun*, tot een vrouw voor. Dit is juist. In de vorige § werd de beteekenis van het achtervoegsel *eun* toegelicht met voorbeelden. Het heeft de kracht van: dienen tot, om te. *Geureuhaeun* zou dus kunnen beteekenen: dienen tot een vrouw voor. Het is echter geen gewoonte, bij substantieven alléén het achtervoegsel te gebruiken; men vult het aan met het voorvoegsel *pi*. Voorvoegsel en achtervoegsel te zamen kunnen bij de substantieven verklaard en ook wel eens vervangen worden door het voorzetsel *pikeun*, voor, bestemd tot, om te, of door het hulpwerkwoord *bakal*, zullen. Zoo kan men voor *pibadjoeëun*, stof voor een baadje, ook wel zeggen: *pikeun* (of *bakal*) *badjoe*, en dat wordt ook wel gedaan. (Vgl. § 63). Bij de werkwoorden, welke dezen vorm hebben, is reeds opgemerkt, dat hetzelfde woord wel eens nú als werkwoord, dàn als zelfstandig naamwoord optreedt. Dit geschiedt dàn vooral, wanneer het woord van een stamwoordelijk zelfstandig naamwoord is afgeleid, en het hangt verder in het algemeen hiermede samen, dat alle woorden werkwoorden kunnen zijn (§ 37). — Deze zelfstandige naamwoorden worden afgeleid van andere substantieven (stamwoorden vooral, maar ook afgeleide), en zij duiden een persoon of zaak aan, bestemd om te worden of zullende dienen tot datgene, wat door het woord, waarvan ze zijn afgeleid, wordt genoemd. B. v.:

pingaraneun, wat iemands naam zal zijn, van *ngaran*, naam; *pialamateun* of *pitandaeun*, een teeken of kenmerk, dat zal waargenomen worden, van *alamat*, voorteeken, en *tanda*, teeken; *pibajaeun*, tot een gevaar of onheil zullen zijn, van *baja*, gevaar, onheil; *pitjontoëun*, een voorbeeld of tot een voorbeeld zijn, van *tjonto*, voorbeeld; *pihasileun*, tot voordeel zullen zijn, een voordeel zullen opleveren, van *hasil*, opbrengst, voordeel; *piboewateun*, te velde staande oogst, van het niet-gebruikelijke *boewat* (*diboewat*, oogsten); *pitoengtoengeun*, wat het einde zal zijn, van *toengtoeng*, einde; *pisewaäneun*, wat de huurprijs zal zijn, de te betalen huur, van *sewaän*, huur (*njewa*, huren, stam *sewa*); *pipanoelakeun*, hetgeen tot afweermiddel zal kunnen dienen, wat dienstig zal zijn om (b. v. een landplaag) te verdrijven, van *panoelak*, middel om te verdrijven (*noelak*, afweren, stam *toelak*); *pisalakiëun*, hij, die de man (*salaki*) van zekere vrouw worden zal; *pipamadjikaneun*, zij, die de vrouw (*pamadjikan*, § 124 II) van zekeren man worden zal.

DERTIENDE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met het voorvoegsel *pang*.

§ 129. Al de woorden, welke tot deze klasse behooren, zijn afgeleid van actieve werkwoorden, namelijk, met uitzondering van de woorden in sub *c*, van werkwoorden der 1ste klasse, en wel uitsluitend van die afdeeling, welke met de neusletter *ng* begint. Gelijk deze woorden er uitzien, hebben ze alle het voorvoegsel *pang*, maar ten aanzien van de meeste is dat slechts schijn. Die schijn is veroorzaakt door het uitvallen of weglaten van de *a* tusschen *pang* en het stamwoord bij sommige hunner. Alleen de woorden, welke wij plaatsen in *d*, hebben in waarheid het voorvoegsel *pang*. De woorden van sub *a*, *b* en *c* staan dus, wat het voorvoegsel betreft, in werkelijkheid gelijk met die van § 123 *b*. Een woord als *pangalĕm* b. v. is te beschouwen als afgeleid van het werkwoord *ngalĕm*, en een woord als *panghampoera* behoorde eigenlijk *pangahampoera* te luiden, want het is afgeleid van *ngahampoera* en niet van

het stamwoord *hampoera*. De beteekenis is subjectief. We moeten de volgende soorten onderscheiden:

a. Namen van voorwerpen, als middel dienende tot datgene, wat door het werkwoord, waarvan ze zijn afgeleid, wordt uitgedrukt (§ 123, *b*, I). B. v.: *panganggo*, l. v. *papakean* en van *pamake*, gewaad, kleeding, wijze van doen, gedrag (van *nganggo*, zich kleeden, gebruiken, enz., stam *anggo*); *pangwoedjoek*, wat dient om over te halen, overreding, verlokking (van *ngawoedjoek*, overhalen, verlokken, verleiden, stam *woedjoek*); *panghampoera*, vergiffenis, strekkende om te vergeven (van *ngahampoera*, vergeven, stam *hampoera*); *pangwoeroek*, onderwijs, les, dienende om te onderrichten (van *ngawoeroek*, onderwijzen, stam *woeroek*); *pangalĕm*, wat men zegt om te prijzen, lof, = *pamoedji*, maar minder serieus (van *ngalĕm*, prijzen, stam *alĕm*); *pangbakti* of *pangabakti*, wat men (tot huldeblijk) een meerdere aanbiedt, geschenk aan een meerdere (van *ngabakti*, aanbieden, vereeren, enz., stam *bakti*); *pangawasa*, macht, vermogen, invloed (van *ngawasa*, macht hebben over, stam *kawasa*, macht).

b. Namen van voorwerpen, dienende tot orgaan of werktuig voor hetgeen het werkwoord, waarvan ze zijn afgeleid, beteekent (vgl. § 123, *b*, II). Voorbeelden: *pangambeu*, reukorgaan, de reuk (van *ngambeu*, ruiken, stam *ambeu*); *pangoetjap*, spraakorgaan, de spraak (van *ngoetjap*, spreken, stam *oetjap*); *pangdenge* en *pangroengoe*, het gehoor (van *ngadenge* k., *ngaroengoe* l., hooren, stammen *denge* en *roengoe*); *pangrasa*, het gevoel (van *ngarasa*, gevoelen, stam *rasa*); *pangira* k., *pangintĕn* l., het denken, het vermoeden, gissing (van *ngira*, denken, vermoeden, meenen [gebruikende men als l. daarvan *kintĕn*], stam *kira* k., *kintĕn* l.); *pangabisa*, waarvoor men ook wel *pangawĕroeh* zegt, kundigheid, kunde, vermogen van (iets) te kunnen (*ngabisa* is niet gebruikelijk, stam *bisa*, kunnen, knap zijn).

c. Tot deze klasse behooren enkele woorden, welke men tot de zonderlingen in de taal mag rekenen, z. a. ook *pihoetangkeun*, dat we bespraken in § 125, Aanm. De hierbedoelde zijn afgeleid

van werkwoorden der 3de, of, wat waarschijnlijker is, van werkwoorden der 4de klasse. Het uitvallen of weglaten van de *a* (zie boven) kan doen twijfelen, of het voorvoegsel *pang* of *pa* is. Reeds vroeger werd opgemerkt, dat een dubbele *ng* toch niet kan worden uitgesproken, en het is dus in dit geval vrij onverschillig, hoe men schrijft; de beteekenis blijft dezelfde. — De beteekenis is subjectief. De volgende twee woorden komen het meest voor: *pangĕrsakeun*, een bepaalde wil ten aanzien van een persoon of zaak, van *ngĕrsakeun*, willen ten aanzien van een bepaalde zaak (stam *kĕrsa*, l. v. *daek*, wil); *pangrigĕlkeun*, zorg, leiding, welke men aan een ander besteedt, van *ngarigĕlkeun*, leiden, besturen (stam *rigĕl*). Een derde woord is *pangmakihikeun* of *pamakihikeun*, verzorging, zorg (voor een ander), van *makihikeun*, = *ngoeroeskeun*, regelen, in orde brengen, zorgen.

d. Moest betwijfeld worden, of we bij de drie soorten van zelfstandige naamwoorden, welke we hierboven behandelden, wel mochten spreken van een voorvoegsel *pang*, die twijfel bestaat niet, althans niet in die mate, ten aanzien van een vierde soort van woorden, welke thans aan de beurt komen. Het voorvoegsel heeft bij deze de beteekenis van d e r e d e n w a a r o m, d a t, en het zoo gevormde woord kan dikwijls in het Hollandsch vertaald worden door onze onbepaalde wijs, voorafgegaan door het bepalend lidwoord. Op deze wijze vormt men zelfstandige naamwoorden van stamwoordelijke en afgeleide werkwoorden; van een negatieve uitdrukking, bestaande uit een werkwoord, voorafgegaan door een ontkennend bijwoord; ja, ook van andere rededeelen, z. a. bij voorbeeld een bijwoord van plaats met een voorzetsel (*ka dinja* of dergelijke). Dikwijls hebben ze het bezittelijk achtervoegsel *na*, als teeken van den 3den persoon. Voorbeelden zijn: *pangdatang*, het komen, reden van de komst, z. a.: *pangdatang kaoela hajang papanggih djeung sampejan*, het komen van mij is, de reden van mijn komst is, of dat ik kom is, om u te ontmoeten; *pangsoekana*, de reden waarom hij zich verheugt (is); *panggangsirna* (in plaats van *pangngagangsirna*, of *pangagangsirna*, daar twee

ng's [zie *c*] in de uitspraak niet kunnen worden onderscheiden), zijn ondergraven, het ondergraven van hem (van *ngagangsir*, ondergraven, stam *gangsir*); *pangmoektina*, het rijk zijn van hem, zijn rijk zijn (*moekti*, rijk zijn); *pangnganggoer* (of *panganggoer*), het ledig zijn, reden van het ledig zijn (van *nganggoer*, ledig zijn, stam *anggoer*); *pangmoemoele* (in plaats van *pangngamoemoele* of *pangamoemoele*), het verzorgen, verzorging, het opvoeden (van *ngamoemoele*, verzorgen, opvoeden, stam *moemoele*); *pangmakena*, het gebruiken van hem, zijn gebruiken, dat hij gebruikt (van *make*, gebruiken, stam *pake*); *pangnoedingna*, het betichten van hem, zijn betichten, reden waarom hij beticht (van *noeding*, betichten, stam *toeding*); *pangngeukeuhanana* (of *pangeukeuhanana*), zijn aandringen, of het aandringen van hem (van *ngeukeuhan*, aandringen, stam *keukeuh*); *pangngomongkeunana* (of *pangomongkeunana*) *kitoe*, het spreken van hem aldus, de reden waarom hij aldus sprak (van *ngomongkeun*, spreken over, stam *omong*); *panghanteu-daekeunana*, het niet willen van hem, zijn niet willen, de reden waarom hij niet wil (van *hanteu daek*, niet willen); *pangteu-pĕrtjajana*, zijn niet gelooven, de reden waarom hij niet gelooft (van *teu pĕrtjaja*, niet gelooven); *panghanteu-ngakoena*, zijn niet erkennen, de reden waarom hij niet belijdt (van *hanteu ngakoe*, niet erkennen, niet belijden, stam *akoe*); *pangka-dinjana*, het gaan van hem daarheen, zijn gaan daarheen, de reden waarom hij daarheen gaat (van *ka dinja*, daarheen).

Aanm. Dat de vorm met *pang* en *na* ook dient voor den superlatief, is § 110 *d* gebleken.

VEERTIENDE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met het voorvoegsel *pang* en het achtervoegsel *an*.

Men vormt deze zelfstandige naamwoorden van stamwoordelijke werkwoorden. De beteekenis der aldus afgeleide woorden is subjectief, en kan worden vergeleken met die van § 124, I *b*. **§ 130.**

Ze zijn benamingen van plaats (in ruimen zin opgevat), òf van voorwerpen, dienende ter verrichting van hetgeen het stamwoord of het daarvan afgeleid werkwoord 1ste klasse beteekent. B. v.: *pangdijoekan* k., *pangtjalikan* l., *panglinggihan* l. p., zitplaats (van *dijoek*, *tjalik* en *linggih*); *pangeureunan*, rustplaats (van *eureun*, rusten); *pangsoedjoedan*, plaats ter verrichting van de *soedjoed* (het ter aarde buigen van het hoofd bij het bidden, of ook wel het bidden zelf); *pangdeuheusan*, gehoor- of audiëntiezaal (van *ngadeuheus*, voor een meerdere verschijnen, stam *deuheus*, dichtbij); *pangheësan* (k., *pasarean* l.), slaapplaats (van *heës*); *pangboewangan*, verbanningsoord (van *ngaboewang*, verbannen, stam *boewang*); *panganggeusan*, de (het) laatste (van *anggeus*, geeindigd); *panggilingan*, molen (van *ngagiling*, malen, stam *giling*); *pangharĕpan*, verwachting, hoop (van *harĕp*, verwachten, hopen).

VIJFTIENDE KLASSE.

Zelfstandige Naamwoorden met het achtervoegsel *na* (*ana*).

§ 131. Behalve op de reeds genoemde wijzen, kunnen — we merken dat ten slotte op — werkwoorden van allerlei soort als zelfstandige naamwoorden worden gebruikt, zonder verandering te ondergaan, dan alleen déze, dat ze, van een 3den persoon gebruikt, het bezittelijk achtervoegsel *na* krijgen, hetwelk bij woorden, reeds in het bezit van een achtervoegsel op *n* uitgaande, verlengd wordt tot *ana*. Op deze wijze wordt voorzien in het gebrek aan substantieven, dat zich, hoeveel middelen de taal ook moge bezitten om zelfstandige naamwoorden te vormen, nu en dan doet gelden. Zulk een tot zelfstandig naamwoord gemaakt, of als zoodanig gebruikt werkwoord kan in den zin het voorwerp zijn, b. v.: *hate teu aja repehna*, het hart heeft geen stilte (letterlijk: hart er is geen stilte van het); maar in den regel is het 't onderwerp, b. v.: *djĕrona satĕngah dim*, de diepte er van ½ duim; *hajang moegi kalampahkeun*, de wensch is, dat het vervuld moge worden;

malah dina meuting oge diriksa kabina-bina, zelfs wat het overnachten aangaat wordt er nauwkeurig gezorgd; *moenggah noelis ge teu poegoeh bae*, ook wat het schrijven aangaat, het is maar onzin; *ngeunahna kalangkoeng-langkoeng*, het genot er van is buitengemeen; *ngandjrĕkna di bapa simkoering*, zijn logeeren is (hij logeert) bij mijnen vader; *ngomongna keur aja di waroeng*, zijn spreken was (hij zeide het) toen hij zich bevond in de waroeng; *ngingĕtan ngarah roentoet hade pisan*, te vermanen tot eensgezindheid is zeer goed (vermanen bedoelende enz.); *njoeratanana tiloe kali*, zijn schrijven was drie malen (driemaal schreef hij een brief); *bangĕt ngawoelakeunana*, zijn zich dienaar stellen (dienen; bedoeld is: van een meerdere ten opzichte van een mindere) was enorm; *ngowokeunana poetra pamĕgĕt*, haar baren was een zoon (zij baarde een zoon); *barangtĕda dipaparin koe nangkoda*, spijze werd gegeven door den kapitein; *boemisa matak tiwas*, het zich wijs voordoen (den wijze uithangen) veroorzaakt ondergang; *sĕlang-sĕlang tina dipiwoeroek moegi damĕlkeun bae*, gelief hem tusschen de lessen in aan het werk te zetten (in de tusschenruimte van het onderwezen worden enz.); *katindihna koe panggĕrĕt*, zijn getroffen worden was (hij werd getroffen) door een zolderbalk.

Geslacht, getal en naamval bij de Zelfstandige Naamwoorden.

Men heeft in het Soendaneesch geen naamvallen, en het zelfstandig naamwoord ondergaat geenerlei verbuiging. Ook kent deze taal geen geslacht. Bij menschen wordt dit in enkele gevallen door een afzonderlijk woord aangeduid; b. v.: *kakang* k., *akang* en *raka* l., oudere broeder, *teteh* k., *atjeuk* en *lantjeuk* l., oudere zuster; *paman* k., *mamang* l., oom (jonger dan vader of moeder), *bibi* k., *ĕmbi* l., tante (idem jonger dan vader of moeder); *beubeureuh*, verloofde, vrijer, *bebene*, verloofde, vrijster; *doeda*, weduwnaar, *randa*, weduwe; *boedjang* k., *nonoman* l., jongeling, *tjawene* k., *landjang* l., § 132.

jongedochter. Dient een en hetzelfde woord van beide geslachten, dan plaatst men, zoo het noodig is het geslacht te noemen, achter den soortnaam de bepaling: mannelijk (*lalaki* k., *pamĕgĕt* l.) of vrouwelijk (*anwewe* k., *istri* l.); b. v.: *boedak lalaki*, jongen, *boedak awewe*, meisje; *doeloer lalaki*, broeder, *doeloer awewe*, zuster; *mitoha lalaki*, schoonvader, *mitoha awewe*, schoonmoeder. Is het geslacht bekend, dan is toevoeging der bepaling overbodig. Waar andere aanwijzing ontbreekt, is het mannelijk geslacht bedoeld. Met name is dat het geval met *djalma*, mensch. In het enkelvoud gebruikt, wordt daaronder steeds een man verstaan; meervoudig gebruikt kan het mannen en vrouwen omvatten; maar van het vrouwelijk geslacht in het enkel- of meervoud gebezigd vereischt het de bepaling *awewe*. — Enkele diersoorten hebben voor beide geslachten een eigen benaming. Zoo heet van de kwartel het mannetje *bĕbĕntje* of *pepeko*, het wijfje *poejoeh*; volgens sommigen heet van de rhinocerosvogels het mannetje *rangkong*, het wijfje *djoelang*, maar volgens anderen zijn het twee soorten; volgens sommigen heet van het wilde rund de stier *banteng*, de koe *lĕmboe*, maar anderen verstaan daaronder twee soorten. Bij enkele diersoorten heeft het mannetje een eigen benaming, welke op zichzelve kan gebezigd worden, maar doorgaans wordt voorafgegaan door den soortnaam; b. v.: *ĕmbe* is geit, en *badot* bok, maar men zegt veelal voor bok: *ĕmbe badot*; *hajam* is hoen, kip, en *djago* haan, maar in den regel zegt men voor haan: *hajam djago*; *sapi* is rund, koe, en *pĕlen* stier, maar *pĕlen* gebruikende voegt men er doorgaans den soortnaam *sapi* voor. Dient één en hetzelfde woord voor beide geslachten, dan plaatst men, zoo het noodig is het geslacht te noemen, achter den soortnaam de bepaling: mannelijk (*lalaki* of *djaloe*), vrouwelijk (*awewe* of *bikang*, welke laatste bepaling in sommige streken = *awewe* is, maar in andere alleen van wijfjes, die reeds gejongd hebben, gebezigd wordt). Zoo spreekt men van *koeda lalaki*, hengst, *koeda awewe*, merrie; *mejong lalaki*, tijger, *mejong awewe*, tijgerin. Is het geslacht eenmaal bij hoorder of lezer bekend, dan behoeft de bepaling niet herhaald te worden.

Aanm. Misschien zijn er ook enkele mannelijke en enkele vrouwelijke plantennamen [1]). Ook bij dingen wordt soms een mannelijk en vrouwelijk geslacht onderscheiden, zie b. v. het Wdb. op *gĕndoel*. Overigens kunnen ook hier, zoo noodig, de bepalingen *lalaki* en *awewe* dienen, zoowel bij dingen als bij planten.

Het getal kan bij de zelfstandige naamwoorden worden uitgedrukt: **§ 133.**

a. Door den klank *ar* of *al*, aangebracht op dezelfde wijze als bij de werkwoorden (zie § 90). Dit meervoud komt zelden voor, maar algemeen zegt men *baroedak* k., *maroerangkalih* l., kinderen. Ook zegt men wel *mararenak*, *taroekang* en *djalalĕma*; b. v.: *ditjalikan mararenak* (Woelang Poetra 81), bezocht worden door adellijken; *taroekang koeweh*, gebakmakers, gebakverkoopers, confituriers; *idĕkeun djalalĕma* (Matth. 5 : 13), ter vertreding door de menschen.

Aanm. In een zin als dezen: *djalma kabeh geus ka sarawah*, is het woord *sawah* natuurlijk niet op te vatten als zelfstandig naamwoord, maar als werkwoord, daar de zin zeggen wil: alle menschen (zijn) reeds naar het rijstveld (of de rijstvelden) gegaan.

b. Door vóór het zelfstandig naamwoord het hulpwoord *para* te plaatsen. Dit mag echter alleen gedaan worden bij benamingen, welke een voornamen stand of een hooge waardigheid aanduiden, en het woord met *para* omvat dan de geheele soort, of althans het geheele getal, dat aanwezig is. Voorbeelden zijn: *para nabi*, de profeten; *para malaikat*, de engelen; *para bopati*, de regenten; *para wadana*, de districtshoofden; *para istri*, de dames. Bij dichters vindt men om de maat nog al eens *pra* gebruikt [2]).

Aanm. Volgens § 33, sub 12, wisselen de *d* en *r* met elkander van plaats. Naar dien regel is het hulpwoord *para* = het hulpwoord *pada*

---

[1]) Zoo is mij indertijd te Buitenzorg verzekerd, dat *gĕdĕbong* mannelijk of vrouwelijk is, maar ik weet mij dat niet juist meer te herinneren, evenmin als het andere geslacht, mij destijds genoemd.

[2]) Het is in strijd met de gewoonte, te zeggen: *para poetra*, gelijk in de „Abd. dj. Abd." gedurig geschiedt, want kind-zijn is geen stand of waardigheid.

(vgl. Woordenboek en § 93). Maar is de beteekenis ook al gelijk, het gebruik is niet hetzelfde, want 1°. kan *pada* vóór een zelfstandig naamwoord niet vervangen worden door *para*, en 2°. omvat het dan geenszins „de geheele soort", maar is het op te vatten als mede-, en dus meer als voorvoegsel. Zoo beteekent *pada-batoer* metgezel, *pada-kawoela*, mededienstknecht, *pada-manoesa* medemensch, en *Soenda pada Soenda* wil zeggen: Soendaneezen onder elkander.

c. Door herhaling van het woord. Er wordt in het Soendaneesch zooveel gebruik gemaakt van herhaling, dat men zich niet behoeft te verwonderen, die ook bij de zelfstandige naamwoorden aan te treffen. Het geschiedt hier echter nooit als het getal der voorwerpen door een bepaald telwoord wordt genoemd, maar wel eens als een algemeen of onbepaald telwoord (z. a. *sakabeh* k., *sadaja* l.) gebezigd wordt. Ook moet hierbij wel in aanmerking genomen worden, of de herhaling ook in een bijzonderen zin voorkomt (vgl. § 234—238). Afgeleide zelfstandige naamwoorden worden zelden herhaald, maar de gevallen komen voor. Eenige voorbeelden mogen tot toelichting der herhaling bij de zelfstandige naamwoorden dienen: *meh mapakan radja-radja*, hij stond bijna gelijk met koningen; *goedang-goedangna ngadjadjar*, zijne pakhuizen stonden op een rij; *keur raka-rakana misaoer kitoe*, toen zijn oudere broeders aldus spraken; *geura djoewal bae ka poetijah-poetijah*, verkoop het aan de groothandelaars; *koering manggih noe keur dagang barang-barang*, ik trof iemand aan, die goederen verkocht; *ki goeroe keur dideuheusan koe moerid-moeridna*, voor den leeraar bevonden zich zijn discipelen; *koemaha kakang teh pěrtjaja ka eta doa-doa teh?* gelooft gij aan die gebeden? *mejong teh diboro koe boedak-angon djeung andjing-andjingna*, de tijger werd nagezet door den herdersknaap met zijn honden; *eh batoer-batoer! eta sora naon?* zegt makkers! wat is dat voor een geluid? *eh boedjang-boedjang, landjang-landjang, kolot-kolot reudjeung boedak-boedak!* o jongelingen, maagden, ouden en jongen! *pitědaeun sadajana eta djalma-djalma*, spijze voor al die menschen; *sadajana doeloer-doeloer ngirim salam ka maraneh*, alle broeders zenden ulieden de groete; *kekere teh ngarijoeng dadaharan barěng pananggoeng-*

pananggoeng kijai, de bedelaar at te zamen met de sjouwerlieden van den leeraar. — De herhaling van het substantief is dáár op hare plaats, waar het meervoud dient te worden uitgedrukt en dat niet geschikt op een meer doelmatige wijze geschieden kan. (Zie § 134.) Men begrijpt echter, dat niet-taalkundigen, gelijk de Soendaneezen zijn, dien regel niet steeds in acht nemen, en dat zij wel eens het woord herhalen, zonder dat het bepaald noodig is.

Daar het werkwoord (zoowel het passieve als het actieve) doorgaans gelegenheid geeft het meervoud uit te drukken (vgl. § 89—96), is het in vele gevallen onnoodig, het ook nog eens bij het zelfstandig naamwoord te doen. Als dit somtijds toch geschiedt, dan doet men het òf om den nadruk, òf om den zin vloeiender te maken (als *tamba toegeug*, gelijk men het noemt), òf wel uit onwetendheid. Uitdrukking van het meervoud bij het werkwoord heeft de voorkeur. **§ 134.**

X. De Telwoorden.

De hoofdgetallen van 1—10 zijn: *hidji*, *doewa*, *tiloe*, *opat*, *lima*, *gĕnĕp*, *toedjoeh*, *dalapan*, *salapan*, *sapoeloeh*. — Van 11—19 vormt men de getallen, door achter de benaming der eenheden het woord *wĕlas* te plaatsen: *sawĕlas*, 11; *doewa wĕlas*, 12, enz.; — 20 heet *doewa poeloeh*. — De getallen van 21—29 worden gevormd, door achter de benaming der eenheden het woord *likoer* te plaatsen: *salikoer*, 21; *doewa likoer*, 22, enz. — Men kan echter ook tellen: *doewa poeloeh hidji*, 21; *doewa poeloeh doewa*, 22, enz. — Voor 25 heeft men de benaming *salawe*, maar men kan ook zeggen: *lima likoer* of *doewa poeloeh lima*; bij vijf-en-twintigen tellende kan men zeggen: *doewa lawe*, *tiloe lawe*, enz., maar hiervoor zijn de andere benamingen meer in gebruik. — 30 heet *tiloe poeloeh*; 31 *tiloe poeloeh hidji*, en zoo telt men verder tot 100 toe; **§ 135.**

alleen zegt men in plaats van *gĕnĕp poeloeh* ook wel *sawidak*, en telt dan: *sawidak hidji*, 61, enz., tot en met 69, tewijl men natuurlijk, bij zestigen tellende, kan zeggen: *doewa widak*, 120, *tiloe widak*, 180, enz. — 100 heet *saratoes*; 101 (*r*)*aratoes hidji*; 200 *doewa ratoes*, enz., tot 1000. Dit getal heet *sareboe*; 2000 *doewa reboe*, en zoo verder tot 10,000 of *salaksa*. — Nog hoogere getalsnamen zijn: *sakĕti*, honderdduizend; *sajoeta*, een millioen; *sabaran* en *samalijoen*, 10 millioen. — Voor een onnoemelijke hoeveelheid zegt men *sahĕmhĕm* (*sa-hm-hm*, uit te spreken met gesloten lippen).

Aanm. 1. De Soendaneezen maken uitsluitend van onze cijfers gebruik, behalve voor sommige bijgeloovige doeleinden, z. a. *metangankeun*, *rĕpok* en dergelijke. Zie Woordenboek op *naktoe* en mijn „West-Java", bl. 74.

Aanm. 2. *Gĕnĕp*, 6, welk woord in het Maleisch (*gĕnap*) vol, voltallig beteekent, terwijl het Soendaneesche *ganĕp* = ons: éven, een even getal is, schijnt aan te duiden, dat men op West-Java vroeger het zestallig stelsel had. *Salapan* (9) is blijkbaar een samentrekking van *saălapan*, één neemsel, één afgenomen (stam *alap*), namelijk van *sapoeloeh* (10), evenals het Maleische *sĕmbilan* (9) afkomt van *ambil*, nemen; *dalapan*, 8, is dan een samentrekking van *doewa alapan*, twee neemsels, twee afgenomen, namelijk van 10. Maar we zullen ons hier in de beteekenis der getalsbenamingen, waarin nog veel duisters is, niet verdiepen.

§ 136. Gelijk uit de vorige § blijkt, wordt één, staande voor een nieuwe getalséénheid, uitgedrukt door het voorvoegsel *sa*. In overeenstemming met dien vasten regel treft men het dikwijls ook bij *hidji*, één, zelf aan; b. v.: *aja sahidji boedak*, er was een knaap; zonder dat er tusschen *hidji* en *sahidji* verschil bestaat. Dit *sa* is de grondvorm van het stamwoord *ĕsa*, één, éénig; b. v.: *Allah Pangeran anoe ĕsa*, God is éénig Heer. Volgens het Woordenboek vervangt het *hidji* ook bij andere benamingen van hoeveelheid; b. v.: *saeutik*, een weinig; *sakeudeung*, een oogenblik (vgl. de breuken en de onbepaalde telwoorden beneden), en bij allerlei andere woorden en uitdrukkingen, welke door één worden voorafgegaan; terwijl het verder (van één afgeleid) beteekent: 1°. Gemeen hebben met elkander

(voor twee of meer personen of dingen); b. v.: *saroepa*, van één gedaante, *sadjinis*, van dezelfde soort, *sawadja*, van één staal, *sapandaj*, bij denzelfden smid gemaakt, *saĕnggonna digawe*, in dezelfde plaats vervaardigd, *sakait*, aan één haak hangen, d. i. saamverbonden, *sakongkol*, in samenspanning zijn (één konkel-partij vormen), *saboboko*, (uit) één rijstmandje (samen eten), *sabagdja*, één geluk met elkaar deelachtig zijn, *satjilaka*, één ongeluk met elkaar deelen, in hetzelfde ongeluk zijn. Soms treft men hierbij reduplicatie aan: *sapapait*, één bitters samen gemeen hebben, *samamanis*, een zoets gemeen hebben. — 2°. Geheel; b. v.: *sanagara*, de geheele stad, *sapopoë*, de geheele dag, *sapeupeuting*, de geheele nacht, *saälam-doenya*, de geheele wereld, *sapandjang*, geheel de lengte, zoolang als. (Zie verder de Bijwoorden.) — 3°. Al; b. v.: *saparabotna*, al de gereedschappen-, al de meubelen er van (van hem, enz.), *sadoeloerna*, al zijn broeders. — 4°. Naar; b. v.: *sakoemaha*, geheel zooals, naar, *salahiran*, naar het woord, *noeroetkeun sapiwoeroekna*, doen naar al zijn onderwijs, *pabalĕntjar saĕnggon-ĕnggonna*, verstrooid een ieder naar zijn plaats. — 5°. Na; b. v.: *sabada*, terstond na, *saboebar*, na het uiteengaan; *sasoempingna*, na zijn aankomst. Zie verder de voorbeelden in het Woordenboek bij *sa* opgegeven.

Algemeen is het gebruik, om bij het tellen hulptelwoorden § 137.
te bezigen: een gebruik, dat ook bij de aanverwante volkeren gevonden wordt. Elke soort van voorwerpen heeft zoo haar eigen woord om ze bij te tellen, en wel een zelfstandig naamwoord, welks beteekenis overeenkomt met de soort van voorwerpen, die geteld worden. Dit is echter niet zóó te verstaan, alsof men in alle gevallen volstrekt aan zeker hulptelwoord gebonden ware. Geenszins. Zoo bestaat er tegenwoordig b. v. een neiging, om van het woord *siki* (zie beneden) een veel ruimer gebruik te maken dan strikt genomen zou mogen. Is er voor zekere soort van voorwerpen geen hulptelwoord, dan kan men het woord *hidji*, één, gebruiken, hetwelk dan z. v. a. stuk, stuks, beteekent; b. v.: *loba pisan moerid di iskola eta*,

er gaan veel leerlingen op die school. *Sabaraha hidji?* hoevele? (hoeveel stuks?) Verder dient er voor hen, die het Maleisch beoefenen, hier op gewezen te worden, dat het Soendaneesch, bij alle overeenkomst met het Maleisch, toch zijn eigen weg gaat. Men telt namelijk geen dieren bij „staarten", gelijk in het Maleisch, maar bij *sĕle* of *siki* (zie beneden); geen huizen bij „boewah" of „vruchten", maar alleen met een telwoord; geen menschen, engelen of djin's bij „orang" of „oerang", maar eveneens alleen met een telwoord, tenzij, wat menschen aangaat, soms in plaats van *hidji*, in een vraag als boven: *sabaraha hidji?* die dan luidt: *sabaraha oerang?* Overigens kan het volgende lijstje, dat echter geen volledige opgave is, den aard dezer woorden doen kennen.

Bebek dient om planken te tellen; b. v.: *papan sabebek*, één plank.

Djalon, rist *kiraj*-bladeren of *eurih*, aan een bamboestokje geregen en dienende tot dakbedekking (*hateup*); *wĕlit sadjalon*, één zoodanige rist.

Ĕrol, van het Holl. rol, vervangt wel eens *kajoeh* (zie beneden).

Ese wisselt met *hidji* en *siki*; uitsluitend van menschen; voorbeeld: *poetrana ngan doewa ese*, hij had slechts twee kinderen.

Gĕbar wordt van lappen katoen en dergelijke gebruikt; *batik doewa gĕbar*, wil zeggen: twee lappen of stukken gebatikt katoen.

Gĕbleg bezigt men om platte dingen te tellen, z. a. stukken gevlochten bamboe of geldstukken; *wang perak opat gĕbleg* beteekent: vier zilveren geldstukken.

Gĕlĕmpĕng is ongeveer = *leundjeur*, en wordt gebruikt van repen waschzeep, staven *gagala*, bamboestokken, enz.; *sagĕlĕmpĕng* is van iets dergelijks een reep, een staaf, enz.

Gĕlĕntjĕng wisselt met *potong*; *sagĕlĕntjĕng* is een stuk van hetgeen in stukken gehakt is.

Gĕprakan is „een treffen", een aanval; b. v.: *sagĕprakan make bĕdil, kadoewana meureun bejak*, bij een (den

eersten) aanval gebruiken ze het geweer, bij den tweeden is (hun kruit) al op.

Gĕprokan stemt met het voorgaande woord overeen.

Goeloeng beteekent rol, en wordt gebruikt om opgerolde voorwerpen te tellen.

Golong is vrij wel = het vorige woord, maar meer in gebruik; men telt er mee: rollen dik touw, rotan, enz.

Hanggor bezigt men van trossen *peuteuj*; dus wil *peuteuj doewa hanggor* zeggen: twee trossen *peuteuj*.

Heulaj is het woord om matten (*samak*) te tellen; *samak opat heulaj* wil eenvoudig zeggen: vier stuks matjes.

Hoeloe. Hiermee telt men menschen (het woord beteekent kop, hoofd), maar ook sommige vruchten, z. a.: *kalapa, kawista* en *pitjoeng*; *kalapa lima hoeloe* is: vijf stuks kokosnooten.

Hoentoe, eigenlijk tand, dient om korrels of stukjes zout te tellen; zoo spreekt men van *oejah sahoentoe*, een korrel zout.

Kajoeh is een stuk katoen, laken, enz.; *njandak sakĕlat sakajoeh* wil zeggen: hij nam een (geheel) stuk laken (scharlaken) in de hand.

Kakab gebruikt men om stukken *indjoek* (zie Woordenboek) te tellen; men zegt er ook *kĕping* voor; *indjoek sakakab* is een stuk *indjoek* (in zijn geheel, gelijk het van den boom komt).

Kĕping dient om dunne, platte dingen te tellen, namelijk geldstukken, brieven en dergelijke; het vervangt ook *kakab* wel; *oewang dinar lobana opat poeloeh kĕping* beteekent: veertig dinariën.

Kĕtjap is in gebruik om woorden te tellen; *omong sakĕtjap doewa kĕtjap* wil zeggen: één of twee woorden.

Keureut wordt gebezigd om sneden, lapjes of schijfjes te tellen, z. a. v. brood, vleesch of sommige vruchten; *sakeureut*, een snede, een lapje, enz.

Koekoelar (dat alleen in dezen geredupliceerden vorm voorkomt) beteekent: draadje, eindje draad, en dient tevens om draden in den naald te tellen; zoo spreekt men van *bĕnang sakoekoelar*, enz.

Lambar is het hulptelwoord voor: bladen papier, bladeren,

eindjes touw of band, en ook voor haren; men spreek van *kĕrtas salambar,* een blad (vel) papier; *boeoek doewa lambar,* twee haren, enz.

Lempeng, zode, graszode, stuk platgeperste tabak, dient tevens om dergelijke voorwerpen te tellen; men zegt: *meuli bako tiloe lempeng,* drie stukken (zoden) tabak koopen, enz.

Leundjeur bezigt men om te tellen: geheele bamboe's, *hoë*'s, (rieten), *tiwoe*'s (suikerriet), repen waschzeep (vgl. *gĕlĕmpĕng*), en dergelijke; *awi lima leundjeur* wil dus zeggen: vijf (geheele) bamboe's.

Oerang, eigenlijk mensch, dat in verschillende betrekkingen in de taal voorkomt (zie Woordenboek), dient ook om personen te tellen, gelijk boven reeds is opgemerkt. In dezen zin wordt het wel vervangen door *hidji.* Men mag het echter niet gebruiken als het Maleische *orang,* om in het algemeen menschen te tellen, gelijk men in deze taal zegt: *saorang,* en mensch, *doewa orang,* twee menschen, of wel *saorang manoesia,* een mensch; maar alleen in de vraag: *Sabaraha oerang?* hoeveel personen (stuks)?

Pasi gebruikt men tot het tellen van partjes, deelen, stukjes, sneedjes, z. a. v. chinaasappels, komkommers, brood, enz.; *sapasi* is dus: partje, snede, enz.; ook wel eens = *sabeulah,* helft, halve.

Potong, stuk, deel, dient om gebroken, afgesneden of afgehouwen stukken te tellen; b. v.: *dangdeur doewa poeloeh potong sabaroe,* 20 stukken *dangdeur* voor 1 dubbeltje koper.

Rakit, eigenlijk „wat aaneengebonden is", bezigt men om paren of stellen van twee te tellen; in dezen zin wisselt het af met *pasang,* het eigenlijke woord voor „paar"; *tihangna sareboe rakit* wil zeggen: het had duizend paar kolommen, en *leungeunna doewa rakit,* hij had twee paar handen.

Rĕgot en *lĕgoek* tellen teugen, slokken; *sarĕgot,* een teug, enz.

Rirang gebruikt men om sarongs en ook wel andere kleedingstukken, huiden en stukken leder te tellen; *samping sarirang* is één sarong; *kain panas boeroek doewa rirang,* twee versleten flanellen.

Sĕle dient om dieren te tellen, waarvoor men ook wel, maar minder goed, *siki* gebruikt; *moending toedjoeh sĕle* is: 7 buffels.

Sĕmplek bezigt men tot het tellen van brokken (met de hand afgebroken stukken); *sasĕmplek* is dus: één stuk, één brok, enz.

Siki beteekent eigenlijk zaadkorrel, en zou, strikt genomen, als hulptelwoord alleen moeten gebezigd worden van kleine ronde dingen; het wordt echter gebruikt in veel ruimer zin, om voorwerpen van allerlei aard te tellen.

Sisir, eigenlijk kam, beteekent als hulptelwoord „bos", en wel: bos pisang (waaraan de enkele vruchten zitten als de tanden aan een kam); *tjaoe tiloe sisir* wil zeggen: 3 bos pisang.

Tĕnggĕl wordt gebruikt in denzelfden zin als *keureut* en *potong*.

Teukteuk is het hulptelwoord voor dingen, die in stukken gehakt zijn, met name voor brandhout (*soeloeh*); *sateukteuk*, één stuk, *doewa teukteuk*, twee stuks, enz.

Wanneer een telwoord dient eenvoudig om het getal der § 138.
voorwerpen uit te drukken, dan staat het gewoonlijk vóór het zelfstandig naamwoord; b. v.: *aja hidji hajam djago lemek bĕdas*, er was een haan, (die) luide sprak; *aja doewa mejong kakoerangan njatoe*, twee tijgers hadden gebrek aan voedsel; *dipaparin sapoeloeh pasmat*, hij gaf hem 10 rijksdaalders; *ngan aja toedjoeh ratoes roepijah*, er was slechts 700 gulden. Maar zeer dikwijls is de orde omgekeerd, en staat dus het telwoord achter de benaming van voorwerp; b. v.: *bangkong doewa*, twee kikvorschen; *aja hidji djalma, boga anak tiloe*, zeker mensch had drie kinderen; *poekoel lima koela hoedang*, om 5 uur stond ik op. Naar den aard der taal, bepalingen achter het bepaalde woord te plaatsen, is de laatste orde de meest juiste, maar zij wordt in dit geval zeer dikwijls verloochend. Is het noodig, het telwoord te doen uitkomen, er den nadruk op te leggen, dan is de plaats doorgaans (niet altijd) achteraan. — Bij het gebruik van een hulpwoord staat het getal dáárvoor, terwijl de benaming van voorwerp in den regel

voorop, maar ook wel eens achteraan staat; b. v.: *papan doewa bebek*, of (maar minder goed) *doewa bebek papan*, twee stuks planken; *kalapa sahoeloe*, één kokosnoot; *djalma tiloe siki*, drie menschen.

§ 139. Wat breuken aangaat, voor half zegt men *satĕngah* (een helft, de helft); *sabeulah* (een splijtsel, een zijde, een helft, de helft), of ook wel *saparo* (een helft, de helft). Voor een vierde zegt men *saparapat*, en voor een achtste *sapĕrwoelon*, welk laatste woord aan het Javaansch ontleend is. Anderhalf is *kadoewa satĕngah* (letterlijk: de tweede voor de helft); derdehalf *katiloe satĕngah*, enz.; honderdvijftig is *kadoewa ratoes satĕngah*; vijftienhonderd *kadoewa reboe satĕngah*, enz. Men zegt echter ook: *hidji satĕngah*, *doewa satĕngah*, *saratoes lima poeloeh*, *sareboe lima ratoes*, enz. Alle andere breuken kan men uitdrukken, door den teller voorop te plaatsen en aan den noemer het voorvoegsel *pĕr* te geven; b. v.: *sapĕrtiloe*, een derde; *lima pĕrgĕnĕp*, vijf zesde; *sapĕrpoeloeh*, een tiende; *doewa pĕrpoeloeh*, twee tiende; *salapan pĕrratoes*, negenhonderdste, enz.

Aanm. Dit voorvoegsel *pĕr* is niets anders dan het Maleische voorvoegsel *bĕr* in *bĕrdoewa*, met zijn beiden, *bĕrtiga*, met zijn drieën, enz. Wanneer voor dit zoogenaamde toestandswoord een voorvoegsel komt te staan, dan wordt de *b* van *bĕr* in *p* veranderd, b. v. *bĕrboewat* wordt *dipĕrboewat*, *koepĕrboewat*, enz. Op dezelfde wijze is in het Maleisch met de breuken gehandeld; *sapĕrtiga* is ontstaan uit *bĕrtiga*; *sapĕrampat* uit *bĕrampat*, enz. Van *sapĕrtiga* kwam men gemakkelijk op *doewa pĕrtiga*, enz. De Soendaneezen zullen deze manier van breuken te vormen wel van de Maleiers hebben overgenomen, gelijk ook de Javanen wel in dit opzicht van die buren zullen geleerd hebben.

§ 140. Onbepaalde telwoorden zijn de volgende:

1. *Sagala*, al, alle; voorbeelden: *sagala karĕp, anoe rek disorang, pikiran heula*, alle plannen, welke ge wilt ondernemen, overdenk die eerst; *leungit sagala hawatir*, alle zorg was verdwenen. Is een lemĕs-woord noodig, dan kan *sadaja* dienen. Tot versterking verdubbelt men den stam: *sagala-gala*; de beteekenis is daar: alle (alles) zonder uitzondering.

2. *Sakoer* k., *soegri* l., al, alle, al wie, al wat; voorbeelden: *sakoer noe migawe kitoe*, al wie zoo doet; *sakoer noe pĕrtjaja*, allen die gelooven, of: al degenen die gelooven; *soegri parentahna adil*, al zijne geboden zijn rechtvaardig. Tot versterking verdubbelt men het woord.

3. *Sakabeh* (of *kabeh*) k., *sadaja* l., al, alle, allen, alles; voorbeelden: *pada aloes kabeh gĕdongna*, de heerenhuizen zijn alle fraai; *anoe angkat geus andjog ka loewar kota sakabeh*, de vertrokkenen waren reeds allen aangekomen tot voor de stad; *sakabeh djalma bohong*, alle menschen zijn leugenaars (liegen); *pangandika djoeragan lĕrĕs sadaja*, de woorden van mijnheer zijn alle waar. De herhaling van den stam geeft aan dit woord een gewijzigde beteekenis, nl. die van: alles en alles, ten volle, volkomen, zonder voorbehoud (zie Woordenboek).

4. *Saniskara* k., *saniskantĕn* l., al, alle, allen, alles; voorbeelden: *saniskara noe koemĕlip*, al wat leeft; *simkoering gadoeh saniskantĕn*, ik heb alles; *seug pada ditjaritaän saniskara*, daarop werd hun alles verhaald. Het woord is krachtiger dan *sakabeh*.

5. *Sambarang* (of *samarang*, blijkbaar gevormd van *barang* met voorvoegsel *sa* en ingevoegde *m*), al, alle, allen, alles; voorbeelden: *sambarang lakoe-lampah koedoe dipikir heula*, alle handelingen (al wat gij doen wilt) moet gij eerst overwegen; *maneh di sambarang ĕnggon koedoe nĕnĕda*, in alle plaatsen moet gij bidden.

6. *Reja*, veel; voorbeelden: *reja make doewa basa*, velen gebruiken twee talen; *rasana geus reja loewang*, hij denkt reeds veel ervaring te hebben. Als l. kan *pirang* dienen, maar zie onder.

7. *Loba*, veel (sterker dan *reja*); voorbeelden: *kaoentoengan loba di Batawi*, te Batavia is veel voordeel (is veel te verdienen); *manggih hidji gĕntong loba tjaina*, hij vond een kruik, waarin veel water was. In sommige streken is *rowa* l. Overigens kan als zoodanig ook *pirang* dienen, doch zie onder.

8. *Pirang*, veel; als l. van *reja* en *loba* gebruikt, maar ook dikwijls in de gewone taal. Het komt meest verdubbeld voor:

dipajang koe djalma pirang-pirang, hij werd weggebracht tusschen vele menschen; *pirang-pirang noe nginoem ka dijeu,* velen komen hier drinken.

9. *Noe reja* en *noe loba,* de velen, de meesten; voorbeeld: *manoek noe loba teh pada ngomong,* de vele (meeste) vogels spraken.

10. *Sarereja, sarejana, salobana* en *sapirang-pirang* beteekenen: de geheele menigte, de geheele hoeveelheid, allen.

11. *Saeutik,* een weinig; voorbeelden: *koering njoehoenkeun minjak kajoe poetih saeutik,* ik verzoek u om een beetje kajoe-poetih-olie; *balad Sam noe datang saeutik bae djalmana,* het Syrische leger dat kwam (telde) slechts weinige menschen; *saoetak-saeutik,* van alles een weinig.

12. *Sawareh,* sommigen; voorbeelden: *toempak koeda sawareh,* sommigen reden te paard; *noe sawareh mah tjangtjajaeun,* sommigen twijfelden; *noe sawareh baris kamoeljaän, noe sawareh deui mah baris kahinaän,* sommige ter eere, sommige ter oneere; *sawareh-wareheun,* eenigen.

13. *Sabaraha,* vraagwoord van hoeveelheid: hoeveel? hoevelen? Het wordt ook in positieve zinnen gebezigd; b. v.: *nadjan sabaraha lawasna,* al duurt het nog zoo lang. Voorafgegaan door *teu* is de beteekenis: weinig, luttel; b. v.: *teu sabaraha rejana,* weinigen in getal. *Sababaraha* daarentegen beteekent: eenige, vele, talrijke, menigte; b. v.: *sababaraha lobana sato noe beurat koe gawe alah batan oerang,* een menigte dieren hebben zwaarder te werken dan wij; *toeloej bae dihantĕm diwatja, meunang sababaraha balen,* daarop las hij het ijverig, menig keer.

14. *Saroepaning,* allerlei; voorbeeld: *moesoeh geus migawe saroepaning kagorengan,* de vijand heeft allerlei slechtheid bedreven. Men bezigt in dezen zin ook *roepa-roepa* en *warnawarna.*

15. *Singsarwa,* alles of allen (in dezelfde mate); voorbeeld: *tah, singsarwa geus djadi anjar,* zie, alles is nieuw geworden.

We kunnen het hierbij laten en verwijzen verder naar de Onbepaalde Voornaamwoorden, § 186.

Over het gebruik der onbepaalde telwoorden hebben we nog drie opmerkingen te maken: § 141.

a. Gelijk uit de gegeven voorbeelden blijkt, is de plaats nú eens vóór, dàn achter. Vóór behooren te staan: *sagala*, *sakoer*, *sambarang*, *saeutik*, *saroepaning* en *singsarwa*; de overige kunnen naar willekeur zoowel achter als vóór worden geplaatst.

b. Sagala, *kabeh*, *saniskara*, *reja*, *loba* en *sawareh* krijgen dikwijls het achtervoegsel *na*, zonder dat dit invloed uitoefent op de beteekenis; meestal geschiedt het om den toon.

c. Sagala, *sakoer*, *sambarang*, *singsarwa*, *reja*, *loba* en *pirang-pirang* nemen nooit *aja* vóór zich; men zegt dus b. v. niet: *aja reja djalma*, maar eenvoudig: *reja djalma*, er zijn vele menschen; niet: *aja loba doewit*, er is (of ik heb) veel geld, maar eenvoudig: *loba doewit*.

De ranggetallen worden gevormd door vóór de getalsbenaming het voorvoegsel *ka* te plaatsen; b. v.: *kadoewa*, tweede: *katiloe*, derde; *kasapoeloeh*, tiende. Voor eerste zegt men wel eens *kahidji*; b. v.: *noe didjadikeun Pangeran kahidji*, *nja eta* enz., die gemaakt werd Pangeran de eerste, dat was enz.; maar meestal zegt men òf *anoe hidji*, òf *anoe mimiti*. Dit *anoe hidji* beteekent ook: „de eene", terwijl „de andere" wordt weergegeven door *anoe hidji deui*. *Anoe mimiti* beteekent eigenlijk: beginner; daartegenover staat dan voor laatste *panoetoep* (eigenlijk sluiter) of *panganggeusan*. Ook wordt eerste wel uitgedrukt door *anoe pangheulana* (eigenlijk voorste). Ten eerste, ten tweede, enz. wordt uitgedrukt als volgt: *kahidji pĕrkara*, ten eerste; *kadoewa pĕrkara*, ten tweede, enz.; maar men zegt ook: *hidji pĕrkara*, *doewa pĕrkara*, enz. Anders is de plaats der ranggetallen gewoonlijk achter de benaming van voorwerp, waarmee zij dan in den regel door het betrekkelijk voornaamwoord *noe* worden verbonden. § 142.

Aanm. *Tiloena*, *toedjoehna*, *matangpoeloeh* en *natoes*, derde, zevende, veertigste en honderdste zijn niet te beschouwen als ranggetallen. Het zijn de namen der lijkfeesten, welke gehouden worden op den 3den, 7den, 40sten en 100sten dag na iemands overlijden. Volledig zegt men: *sidĕkah tiloena*, *sidĕkah matangpoeloeh*, enz.

§ 143. Deze afleiding met *ka* is eigenlijk het tweede passief (zie § 83—87), en een woord als *kadoewa* beteekent dus in den grond: tot twee geworden of gemaakt. Vandaar een eigenaardig gebruik van dezen vorm, om namelijk aan te toonen, tot hoeveel stuks de hoofdpersoon of hoofdpersonen gemaakt worden met het geleide of gevolg. Wij hebben dezen eigenaardigen vorm te vertalen door het voorzetsel m e t en een telwoord, verminderd met den hoofdpersoon of de hoofdpersonen. Eenige voorbeelden zullen het gebruik ophelderen: *si Ahmad njaba kadoewa adina*, Ahmad reisde met (tot twee gemaakt door) zijn jongeren broeder; *tjareuh kadoewa anak*, de vos met zijn jong; *simkoering bareto meuntas ijeu tjai ngan kadoewa iteuk simkoering bae*, ik ben voorheen over deze rivier gegaan alleen maar met mijnen staf; *iboe katiloe poetrana*, de moeder met hare beide kinderen; *djasadkaoela katiloe poen adi*, ik en mijne beide jongere broeders.

§ 144. V e r z a m e l t a l l e n worden gevormd door het achtervoegsel *an* met het hoofdgetal te verbinden; b. v.: *doewaän*, tweetal, beide; *tiloean*, drietal, de drie; *opatan*, viertal, de vier; enz. Op deze wijze drukt men in het Soendaneesch ook uit onze begrippen: eenheden, tientallen, enz., nl. door de woorden: *hidjian*, *poeloehan*, enz.; *sapoeloehan* is dan één tiental, *doewa poeloehan* twee tientallen, enz. Boven de tien geven zulke getallen de hoeveelheid slechts bij benadering aan; ze zeggen dan alleen, dat de hoeveelheid der voorwerpen tusschen het getal, dat men bezigt, en de volgende getalséénheid in ligt. Zoo beteekent *wĕlasan* een onbepaald aantal tusschen elf en twintig; *poeloehan* een onbepaald aantal tientallen; *widakan* in de zestig; *ratoesan* een onbepaald aantal honderdtallen, enz. Wordt het getal nader bepaald, gelijk in onze taal geschiedt door het bepalend lidwoord, dan krijgt het 't achtervoegsel *an*, in dit geval verlengd tot *ana* (volgens § 159); b. v.: *tiloeanana*, het drietal, de drie. Bij het woord *doewaän* wordt echter steeds een *a* uitgeworpen; men zegt niet *doewaänana*, maar *doewanana*.

Bovendien heeft men, om **onbestemde getallen** of **grootheden** aan te duiden, in het Soendaneesch nog twee voorvoegsels, nl. *ba* en *mang*, die geplaatst kunnen worden voor ál de termen der schaal van het talstelsel en voor sommige onbepaalde telwoorden. Het telwoord moet hierbij worden verdubbeld. Voorbeelden: *bapoeloeh-poeloeh*, bij tientallen, vele tientallen; *baratoes-ratoes*, bij honderden, vele honderdtallen; *bareboe-reboe* of *mangreboe-reboe*, bij duizenden, vele duizendtallen; *balaksa-laksa* of *manglaksa-laksa*, bij tienduizenden, vele tienduizendtallen; *bajoeta-joeta* of *mangjoeta-joeta*, bij (of vele) millioenen; *baloba-loba*, bij menigten; *mangpirang-pirang*, idem. **§ 145.**

Aanm. Het voorvoegsel *ba* troffen we reeds aan § 33, 14 *a*. Het voorvoegsel *mang*, dat niet vereenzelvigd schijnt te mogen worden met het eensluidend voorvoegsel bij de IV^de^ klasse van actieve werkwoorden (zie § 53), is misschien van *ba* gevormd. De beteekenis van *mang* is iets krachtiger dan *ba*. Gelijk uit de gegeven voorbeelden blijkt, wisselen ze somtijds; men zegt echter nooit *mangloba-loba* en evenmin *bapirang-pirang*. — Het woord *bagoenoeng-goenoeng*, op hoopen, op stapels, bergen hoog, is stellig een verkeerde uitspraak van *pagoenoeng-goenoeng*, maar deze foutieve uitspraak is nu volstrekt algemeen. (Vgl. § 68 *b*.)

Herhalingstallen worden gevormd door het woord *kali*, maal, keer; b. v.: *sakali*, eenmaal; *doewa kali*, tweemaal; met het vraagwoord: *sabaraha kali?* hoeveel maal? en zoo ook met een rangtelwoord: *kadoewa kali*, de tweede maal, ten tweeden male; *katiloe kali*, de derde maal, ten derden male. Dit *kali* gebruikt men ook bij vermenigvuldiging; b. v.: *opat kali lima djadi doewa poeloeh*, $4 \times 5 = 20$. Verder vervangt het ons woord slag, in gevallen als dit: hij kreeg 100 geeselslagen, waarvoor men in het Soendaneesch zegt: *dirangket saratoes kali.* **§ 146.**

Tot vorming van **verdubbeltallen** bezigt men de woorden *tikĕl*, *lipĕt* en *patikĕlaneun*, dubbel, -voud, -voudig; b. v.: *doewa tikĕl*, tweevoudig; *tiloe lipĕt*, drievoudig; *toedjoeh patikĕlaneun*, **§ 147.**

zevenvoudig; *gandjaranana sapoeloeh tikĕl*, zijn loon zal tienvoudig zijn; *tikĕl opat tina eurih*, viermaal (duurzamer) dan rietgras; *tikĕl gĕnĕp kali djeung*, zes maal meer dan; *dilipĕtkeun toedjoeh poeloeh*, zeventig maal zoo sterk. Men keert de orde ook wel om, en zegt b. v.: *lipĕt doewa*, tweevoudig, dubbel.

§ 148. In verband met telwoorden wordt dikwijls gebruik gemaakt van het achtervoegsel *eun*; niet gehecht aan het telwoord zelf, maar aan het zelfstandig naamwoord, of het woord, dat die functie waarneemt. De beteekenis is in onze taal niet altijd op dezelfde wijze weêr te geven. Soms kunnen wij het weêrgeven door het voorzetsel voor; z. a.: *sapoëeun*, voor één dag (b. v. genoeg); *bĕbĕkĕlan oerang sataoeneun*, onze leeftocht is toereikend voor één jaar; *beunang djadjaloek ngan mahi saharitaeun bae*, wat hij verkreeg met bedelen was alleen voor het oogenblik voldoende; *laoek sabaroeëun*, voor één baroe vleesch; *tiloe poëeun sèdĕngna*, voor drie dagen is redelijk; *opat kalieun*, voor vier malen (b. v. van een geneesmiddel: in 4 giften te gebruiken). — Ook wijst het wel eens den tijd aan, die tot zeker punt verloopen moet, in zekere tusschenruimte begrepen is; b. v.: *kira sapoeloeh peutingeun deui*, als er nog ongeveer tien nachten (d. i. etmalen) verloopen moeten. — In vergelijkingen beteekent het z. v. a. maal zoo groot als; b. v.: *tiloe poelo-djawaeun*, driemaal zoo groot als Java; *ari aloen-aloen noe panggĕdena di Gambir, kira sapoeloeh aloen-aloeneun Tjiandjoer dihidjikeun*, het grootste grasplein (te Batavia) is het Koningsplein, ongeveer tienmaal zoo groot als het grasplein te Tjiandjoer aan elkaar gevoegd. — Bij de onbepaalde telwoorden wordt het stamwoord of soms het hoofdwoord verdubbeld. Wil men hier de beteekenis onder een algemeenen regel brengen, dan zou men kunnen zeggen, dat die weêrgegeven wordt door: nú — dàn —, plus het woord; b. v.: *saeutik*, een beetje, *saeutik-eutikeun*, nú een beetje dàn een beetje (bij stukjes en beetjes, eenigen); *sakeudeung*, een oogenblik, *sakeudeung-keudeungeun*, nú een oogenblik dàn een oogenblik (bij oogenblikken); *sawareh*, een deel, sommigen,

sawareh-wareheun, nú eenigen dàn eenigen (een klein gedeelte); *sakali*, één maal, *sakali-sakalieun*, nú een keer dàn een keer (een enkele maal).

Aanm. Vgl. over de verschillende gewijzigde beteekenissen, welke de woorden door achtervoeging van *eun* ontvangen, § 62 Aanm.

Allerlei werkwoorden worden van de telwoorden gevormd, en wel vooral van de lagere; de lijdende vorm heeft in het gebruik de overhand. Voorbeelden: van *doewa*, twee, *midoewa*, zich in tweeën verdeelen (*djalan midoewa*, tweesprong; *midoewa pikir*, dubbelhartig zijn); *ngadoewa*, met zijn beiden zitten op, z. a. op een paard; — van *poeloeh*, tien, *moeloehan*, voor tien of tientallen (dagen b. v.) genoeg; van *pĕrpoeloeh*, tiende, *mĕrpoeloehan*, vertienen; van *doewa kali*, tweemaal, *ngadoewa-kalian*, voor de tweede maal doen, en van *tiloe kali*, driemaal, *niloe-kalian*, voor de derde maal doen; — van *hidji*, één, *ngahidjikeun*, tot één maken, vereenigen; van *doewa*, twee, *ngadoewakeun*, in twee gelijke deelen verdeelen (*ngadoewa-keun pikir*, zijn hart verdeelen tusschen twee personen of zaken); van *tiloe*, drie, *niloekeun*, ergens drie van maken, in drieën verdeelen; — van het meergenoemde *doewa*, twee, *mangdoewakeun*, van een vrouw: haren man een anderen man bijstellen, hare genegenheid tusschen haren echtgenoot en een anderen man verdeelen; — *padoedoewaän* (eveneens van *doewa*, twee), met zijn beiden doen; b. v.: *dibatja padoedoewaän*, zij lazen (den brief) met hun beiden (vgl. § 68 *c*). § 149.

XI. De Voornaamwoorden.

A. De Persoonlijke Voornaamwoorden.

De persoonlijke voornaamwoorden van den eersten persoon, enkelvoud, zijn, voor alle geslachten: § 150.

1. *Aing*. Dit wordt gebezigd: ***a***. Door ouders tegen hunne kinderen; b. v.: *ĕh, anak aing Patimah!* ach, mijn dochter

Fatimah! Deze uitdrukking *anak aing*, mijn kind, wordt dikwijls verzacht tot *anaking*. Oorspronkelijk gebruikten de kinderen ook *aing* tegen hunne ouders, wat men nog zien kan uit *ĕming*, een samentrekking van *ĕma aing*, mijn moeder. — *b*. Door aanzienlijken (z. a. een vorst of een leeraar) tegen geringen. — *c*. Door iemand, die grof tegen een ander spreekt of hem uitscheldt, of door twistenden onderling. — *d*. Als men bij zichzelven spreekt. Dit laatste heldert de beteekenis op. *Aing* zeggende, doet de mensch alsof hij er alléén was, alsof hij de voornaamste is; *aing* is ons ik, in vol gevoel van eigenwaarde uitgesproken. Vandaar: *ijeu aing*, ik (met nadruk; letterlijk: dit ben ik). *Aing-aing* beteekent: elk op zichzelf, ieder voor zichzelf, en *aing-aingan*: doen alsof men maar alléén op de wereld is, voor zichzelven leven. — Voor een Europeaan komt alleen *d* te pas, want voor hem is tegen anderen dit voornaamwoord te grof.

2. *Dewek*. (*Dewe*, en in afgeleide vormen ook *dewek*, is nog in het Javaansch in gebruik in de beteekenis van zelf, z. v. a. het Maleische *diri*, maar in het Soendaneesch heeft het geen beteekenis.) Dit voornaamwoord komt overeen met *aing*, maar is iets minder grof. Het wordt vooral door kinderen onderling, en met name door jongens gebezigd; volwassenen gebruiken het ook wel, maar minder menigvuldig. Een enkele bezigt het bij zichzelven sprekende, maar daarvoor is *aing* meer gebruikelijk, en dit verdient beslist de voorkeur. Verder merken we op, dat ook *dewek* geen voegzaam voornaamwoord is voor een Europeaan.

3. *Kami* wordt in tĕmbangs dikwijls gebruikt waar het niet behoort. Het is het voornaamwoord van de deftige of plechtige wijze van spreken, en wordt dus gebezigd door iemand, die een hoogen rang bekleedt, maar alleen tegen iemand, die beneden hem staat. De vorst bedient er zich van tegenover zijn onderhoorigen en de leeraar tegenover zijn leerlingen. Ook hoort men het bezigen door lieden, die in hoogheid, op aanmatigenden of trotschen toon spreken, en in overeenstemming daarmede vindt men het, evenals 1 en 2, gebruikt door lieden, die bij zichzelven spreken. We moeten hier echter herhalen, wat we bij *dewek*

opmerkten, dat voor dit geval *aing* meer gebruikelijk is en de voorkeur verdient.

4. *Oerang* beteekent volgens het Woordenboek: (de enkele) mensch, persoon, iemand, inwoner, en het meervoud van deze woorden. Tevens echter doet het dienst als persoonlijk voornaamwoord van den eersten persoon enkel- en meervoud, en van den tweeden persoon enkelvoud. Als persoonlijk voornaamwoord van den eersten persoon enkelvoud wordt het gebezigd, wanneer men vriendelijk of gemeenzaam spreekt tegen minderen. In dezen zin vindt men het gebruikt: 1°. Door een vorst tegen iemand uit het volk; b. v.: *lamoen maneh hanteu njaho, eta teh nja oerang,* als je het niet weet, dat was ik. — 2°. Door een *patih* tegen kooplieden of dergelijke; b. v.: *eh para soedagar, mangkana koe oerang dikoempoelkeun, sareh oerang dipiwarang koe kangdjĕng soeltan,* o kooplieden, de reden waarom gij door mij verzameld wordt, is, dat het mij gelast is door den sultan. — 3°. Door een man tegen zijn vrouw; b. v.: *eh pama djikan, oerang mantas ngiring kangdjĕng nabi,* o vrouw, ik heb zooeven den profeet gevolgd. — 4°. Door een heer of vrouw, in het spreken tegen bedienden, en in alle andere gevallen, waarin een dergelijke (niet zeer groote) afstand bestaat of wordt in acht genomen. Hieruit volgt, dat dit voornaamwoord bijzonder geschikt is voor Europeanen, in het spreken tegen ondergeschikten.

5. *Kaoela, djasad-kaoela* (*sad-kaoela*), *koela.* — *Kaoela* is hetzelfde woord als *kawoela,* maar wordt steeds zonder *w* uitgesproken. De beteekenis is: dienaar. Het wordt gebruikt door beschaafde lieden, en wel tegen gelijken, die dan worden aangesproken met *sampejan.* Het staat natuurlijk een meerdere vrij, zich tegenover minderen van dit voornaamwoord te bedienen, maar dit is geen gebruik. — Door het Arabische woord *djasad,* lichaam, vóór *kaoela* te plaatsen (dikwijls verkort tot *sad*), maakt men het voornaamwoord beleefder. Deze verlengde vorm wordt door beschaafde lieden van zekeren leeftijd tegen jeugdiger personen gebezigd (gelijk Patih Maktal er zich in de „Rangganis", p. 232, van bedient tegen een jeugdige prinses),

maar deze regel wordt niet streng gehandhaafd. Velen beschouwen het langere woord eenvoudig als beleefder dan het kortere *kaoela*, en zoo komt het, dat men het in de „Dongeng-dongeng toeladan" gebruikt vindt zelfs tegen een schoonvader en een oom. Trouwens, dit geschrift is een tĕmbang, en tĕmbangs zijn uit taalkundig oogpunt onbetrouwbaar. — *Koela* (waaruit zich *kaoela* schijnt ontwikkeld te hebben) wordt gebruikt door het volk, onderling, dus als geen verschil in stand of rang behoeft te worden uitgedrukt. Europeanen, die zich van het Soendaneesch bedienen en het zich daarbij gemakkelijk willen maken, bezigen bij voorkeur of zelfs uitsluitend dit voornaamwoord, wat geen aanbeveling verdient.

6. *Koering, djisim-koering* (*sim-koering*). — *Koering* (het woord moet ontstaan zijn uit *ka* en *oering*, wat blijkt uit vergelijking met *iring*) beteekent: dienaar, slaaf, ondergeschikte, onderdaan. Daaruit volgt reeds, dat het als voornaamwoord gebezigd wordt in de beleefde, ondergeschikte, eerbiedige wijze van spreken, en dus door den mindere tegen den meerdere. Het is, met het volgende *abdi*, het door minderen meestgebruikte voornaamwoord van zichzelven tegen hoogergeplaatsten. Ook in gebeden wordt het gebezigd. Zoo zegt b. v. in de „Radja Darma" de koning tot God: *Koering langkoeng-langkoeng soekoer, sarehna geus dipaparin papatih leuwih santosa*, d. i.: ik dank U hartelijk, dat Gij mij hebt gegeven een zeer standvastig papatih. — Door het Arabische woord *djisim*, lichaam, lijk, vóór *koering* te plaatsen (dikwijls verkort tot *sim*), maakt men het voornaamwoord ondergeschikter en den toon eerbiediger. Het wordt in dezen vorm door welgemanierde lieden gebezigd in het spreken tegen hoogergestelden, en is niet het minst op zijn plaats in het gebed tot God. Zoo laat men in zeker geschrift Nabi Isa tot God zeggen: *Ajeuna simkoering njoehoenkeun ka gamparan, jen eta tangkorek moegi-moegi masingna bisaeun ngomong*, d. i.: ik bid U, geef dat die schedel kunne spreken!

7. *Abdi*, *djisim-abdi* (*sim-abdi*). — Het Arabische woord *abdi* heeft dezelfde beteekenis als *koering*, maar wordt voor

beleefder aangezien [1]). Daaraan zal het moeten worden toegeschreven, dat sommigen er een bepaalde voorliefde voor hebben. Met name hoort men te Bandoeng en in de omgeving van deze hoofdplaats dit voornaamwoord meer gebruiken dan *koering*. Dat het gebruik, door den Islam ingevoerd, door dezen godsdienst onwillekeurig bevorderd wordt, ligt voor de hand. — Een verlengde vorm is *djisim-abdi* (*sim-abdi*), welk voornaamwoord gelijk staat met *djisimkoering* (zie boven), maar als vreemd woord geacht wordt ondergeschikter, dus beleefder, dan dat te zijn.

Het eenig persooonlijk voornaamwoord van den eersten persoon, meervoud, is *oerang*, waarvan we boven reeds zagen, dat het ook onder de persoonlijke voornaamwoorden enkelvoud een plaats inneemt. Daar *oerang*, in 't meervoud gebezigd wordende, den aangesprokene insluit, mag het niet jegens meerderen worden gebruikt, daar men deze dan met zich op ééne lijn zou stellen, wat door de wellevendheid verboden wordt. Het kan dus alleen door gelijken onderling, of door meerderen tegen minderen gebezigd worden. Afwijkingen van dezen regel (b. v. Soedibya p. 400, waar een toemĕnggoeng tegen den vorst zegt: *Goesti, itoe tingali, pradjoerit Alĕngka malik, mĕrangan oerang,* Heer, zie eens, het krijgsvolk van Alĕngka wendt zich om en strijdt tegen ons) verdienen afkeuring. Wenscht men het meervoud uit te drukken zonder den aansprokene in te sluiten, men kan dat doen: 1°. Door het werkwoord meervoudig te maken, wat in de meeste gevallen voldoende is; b. v.: *pada naros*: *Koemaha pĕtana adjengan, mana kagoengan poetra tiloe sapatoet? Koering hanteu ngartos*, d. i.: zij vroegen: Hoe komt het, dat u drie zonen heeft van hetzelfde voorkomen? Wij begrijpen het niet. — 2°. Door het persoonlijk voornaamwoord enkelvoud te doen volgen door § 151.

---

[1]) Dit zal wel hieraan toe te schrijven zijn, dat het een vreemd woord is. Vinden we bij ons niet hetzelfde? Wordt b. v. „pantalon" niet voor beschaafder dan „broek" gehouden?

een verzameltal of een onbepaald telwoord; b. v.: ***koela doewaän***, wij beiden; ***djasadkaoela tiloean***, wij drieën; ***koering sadaja***, wij allen. — Wordt de aangesprokene ingesloten, dan blijft den Soendanees, zoo hij met een meerdere te doen heeft, niets anders over dan zijn toevlucht tot omschrijving te nemen, wat hij doet door b. v. te zeggen: ***koering sarĕng andjeun***, of ***koering sarĕng gamparan***, ik en u. (Over de uitdrukking van wij in den propositief zie men § 108 *c*.) — Voor den Européaan bestaat tegen het gebruik van *oerang*, ook waar hij spreekt tot hooggeplaatste Soendaneezen, geen bezwaar.

§ 152. De persoonlijke voornaamwoorden van den tweeden persoon, enkelvoud, zijn, voor alle geslachten:

1. *Sija*. Dat dit de grondvorm is van het woord ***sija-sija***, ijdel, zal wel aangenomen mogen worden. De beteekenis zou dan zooveel zijn als „nietswaardige." Versterkt wordt deze opvatting door het werkwoord ***pasija-sija***, elkander kleineeren, elkander uitschelden (letterlijk elkander *sija* noemen). Dit voornaamwoord wordt gebruikt door ouders tegen hunne kinderen, en ook in 't algemeen tegen kinderen en jongelieden uit de volksklasse, zoomede door deze onderling; verder door grooten tegen geringen, door iemand die tegen een ander uitvaart en door twistenden onderling. Bepaaldelijk wordt het gebezigd door iemand, die zichzelven *aing* noemt, maar het laat zich ook paren aan andere persoonlijke voornaamwoorden eersten persoon. Tegen kinderen is dit het gewone voornaamwoord, maar gebezigd tegen lieden van zekeren leeftijd klinkt het grof en kwetsend.

2. *Silaing* (*ilaing*). De hypothese, dat dit woord samengesteld is uit *silah*, goede vriend, en *aing*, ik, is zeker niet gewaagd. Het zou dus „vriendje" beteekenen. Het gebruik is met deze verklaring niet in strijd. Men bezigt namelijk dit voornaamwoord tegen jongelieden uit de volksklasse, van het mannelijk geslacht. Door weglating van de *s* geeft men aan het woord een minzamer klank. Er komen in het Soendaneesch meer zulke verkortingen voor, met het doel, aan het woord een vriendelijker klank te geven. De algemeene benaming van zulke

woorden is *basa neneh*, d. i. „minzame uitdrukking." Een paar voorbeelden, ontleend aan de „Dongeng-dongeng toeladan", mogen het gebruik van *ilaing* ophelderen: *Toeloej mariksa eta rahaden wadana*: *Arek naon ilaing, eh Marataroena?* daarop vroeg de wadana: Wat wil je, o Marataroena? *Toeloej toewan ngalahir*: *Eh Marataroena! ijeu soerat ti Toeban njaoer ilaing*, daarop sprak mijnheer: O Marataroena! deze brief uit Toeban roept je op (om derwaarts te gaan).

3. *Kita* komt, voor zoover mij gebleken is, alleen voor in geschriften, en wel van een vorst of ander hooggeplaatste, z. a. een patih, tegen minderen, hetzij mannen of vrouwen. Men zou er nu eens *sija*, dan *maneh* voor in de plaats kunnen stellen. Minachting drukt het woord niet uit.

4. *Maneh*, *manehna*. — *Maneh* is afgeleid van *aneh*, lief, aardig, en beduidt eigenlijk „lieve." Het is het meestgebruikte voornaamwoord tegen minderen van beiderlei kunne, ouden zoowel als jongen, maar voornamelijk tegen lieden, met wie men eigen is, zoodat het liefst niet tegen vreemden gezegd moet worden (zie *andika*). Tegen huisgenooten en verwanten bedient men zich liever van verwantschapstermen dan van voornaamwoorden, maar toch komt het gebruik hiervan voor. Zoo laat zeker schrijver een man tegen zijne vrouw zeggen: *Kaoela rek amit, barangsijar ka nagara lijan, tatapi maneh mah tinggal, toenggoe imah*, d. i.: Ik ga vertrekken, om in een andere stad levensonderhoud te zoeken, maar gij blijft achter, om op het huis te passen. — Kan *sija* tegen een voorwerp worden gebezigd, meer is dat het geval met *maneh*. Zoo wordt het in de „Wawatjan dongeng-dongeng", p. 164, tegen een boom gebezigd. In de „Amyah" leest men ergens: *Kanijaja maneh, manoek!* d. i.: Je plaagt (me), vogel! En in de „Rangganis", p. 1598, zegt Oemar Maja: *Eh kantong, bageja teuing! maneh naha lawas pisan?* d. i.: O knapzak, wees welkom! waar ben je zoo lang gebleven? — Wat *manehna* aangaat, het behoort tot de voornaamwoorden van den derden persoon, maar wordt ook van den tweeden persoon gebruikt. Men zie b. v. in de „Samaoen", waar de schrijver

het Moehammad tegen Aïsjah laat zeggen in p. 166 en 167. In de „Tamim" wordt het meermalen tegen den aangesprokene gebezigd, en wel tegen mannen en vrouwen. Uit deze voorbeelden blijkt, — en men kan dat in het dagelijksch leven bevestigd vinden — dat *manehna* beleefder is dan *maneh*.

5. *Oerang, awak*. — *Oerang*, dat we reeds leerden kennen als persoonlijk voornaamwoord van den eersten persoon, enkel- en meervoud, wordt ook van den tweeden persoon gebezigd. Een voorbeeld vindt men in de „Sinbad", p. 210: *Oerang njijeun dangdanan sanggawĕdi*, maak gij eens een paar stijgbeugels. Het wordt gebruikt tegen minderen, als men op minzamen toon spreekt. — Ditzelfde geldt van *awak*, dat eigenlijk lichaam beteekent, maar ook al dienst doet als voornaamwoord van den tweeden persoon. Blijkbaar hebben deze woorden deze hun nieuwe beteekenis te danken aan het streven der Soendaneezen, om tegen een aangesprokene vriendelijk te zijn.

6. *Andika* staat, wat de hoogte aangaat, vrij wel gelijk met *maneh*, maar men gebruikt het niet tegen eigen, dus uitsluitend tegen vreemden, en dan wel tegen minderen, die men met een zeker respect toespreekt. Goede voorbeelden zijn te vinden in de „Abd. dj. Abd.", blz. 134 en 142 (editie 1863). [1])

7. *Hidĕp* is eigenlijk geen voornaamwoord, maar doet er voor dienst. Het heeft dat met verscheidene andere woorden gemeen. De beteekenis is twijfelachtig, maar het komt mij geoorloofd voor, het woord te vergelijken met 't Maleische *hidoep*, leven, en dan schijnt het mij toe, zooveel te beteekenen als „ziel, zieltje", met welke woorden men onder ons ook wel eens iemand aanspreekt [2]). (Vgl. hierboven *awak*.) De tegenwoordige taal bedient zich van dit voornaamwoord niet meer, maar het wordt in onderscheidene geschriften aangetroffen, b. v. in de „Samaoen", p. 104 en 129; in de „Soepĕna", p. 13 en 470, en elders. In de mij bekende voorbeelden zijn de aan-

[1]) De verklaring van *andika* in mijne Handleiding is onjuist.
[2]) Het zou ook van *idĕp* kunnen komen. Vgl. Woordenboek.

gesprokenen minderen, van het mannelijk geslacht, in den regel jonge personen en tot den spreker in familie-relatie staande.

8. *Sampejan* is het hooge woord voor „voet" (het lage is *soekoe*), en het eerste (onderste) van de reeks bepaald beleefde voornaamwoorden van den tweeden persoon. Men bezigt het tegen personen, die men hooger in rang of stand acht dan zichzelven, terwijl lieden van stand of beschaving het onderling bezigen. De beleefdheid zit eigenlijk hierin, dat men het woord niet tegen den persoon zelven, maar tegen zijn voeten richt (vgl. hieronder *gamparan*), waarbij men in gedachten houde, dat de beleefdheid medebrengt, den aangesproken meerdere niet in het gelaat te zien, maar de oogen naar beneden of ter zijde te richten. Als de schrijver in de „Sadjarah" den engel Gabriël tegen Moehammad laat zeggen: *Panĕda sampejan ditarima koe Goesti Jang Agoeng*, uw gebed is door den Allerhoogste verhoord, dan volgt hij het gewone spraakgebruik, want beiden zijn hooggeplaatste personen en gelijk in rang. In het verhaal „Bĕrmana Koesoemah" gebruikt de vorst dit voornaamwoord zelfs tegen zijn patih, die van zijn kant daarentegen eerbiedig zegt: *Djisimabdi marĕk ka gamparan* (ik nader u).

9. *Adjĕngan*, *andjeun*, *gamparan*. — Ten aanzien der beteekenis merken we het volgende op: *adjĕngan* is afgeleid van *djĕng*, dat z. v. a. „edel" schijnt te beteekenen, zoodat men het woord dan met „edele" zou kunnen vertalen. *Andjeun* is onvertaalbaar. *Gamparan* heeten de houten klotsen of voetzolen, welke door Inlanders, met name door aanzienlijken, worden gedragen, vooral als zij gaan baden. Deze klotsen worden door middel van een knop, die zich op het voorstuk bevindt, tusschen den grooten en den volgenden teen gehouden. Om te verstaan, hoe dit woord als voornaamwoord in gebruik is gekomen, raadplege men wat we boven over *sampejan* gezegd hebben. De spreker richt zich eigenlijk niet tot den persoon zelven, maar tot diens voetzolen, of den zichtbaren knop daarvan. — Alle drie woorden worden gebruikt tot aanzienlijken. Ze worden zóó weinig uiteen gehouden, dat in de „Pandji Woeloeng", in een en dezelfde pada (111) tot den meerdere eerst *adjĕngan* en

vervolgens *andjeun* gezegd wordt. Nu is dit geschrift wel een těmbang, en moet men er dus niet te streng op afgaan, maar een feit is het, dat deze woorden door elkander gebruikt worden. Het eenig onderscheid is, dat *adjěngan* vooral gezegd wordt tegen lieden, die tot den geestelijken stand behooren. — *Gamparan*, dat men vertalen kan met: „gebieder, heer, meester", is ontegenzeggelijk het hoogste van de drie. — *Adjěngan* neemt dikwijls een titel achter zich; b. v.: *adjěngan goeroe*, *adjěngan djoeragan*. Bij *andjeun* geschiedt dat nimmer; wel een enkele maal bij *gamparan* (b. v. — *goesti*), maar dit is niet na te volgen, omdat het woord zelf de beteekenis van „gebieder" heeft, en een toevoegsel leidt tot verwarring.

§ 153. De persoonlijke voornaamwoorden van den tweeden persoon hebben boven die van den eersten persoon dit voor, dat ze meervoudig kunnen gemaakt worden, en wel door middel van den klank *ar*, op dezelfde wijze als geschiedt bij de werkwoorden en de zelfstandige naamwoorden (zie § 90 en 133 *a*). Daarvan zijn echter *sija*, *kita*, *oerang*, *awak*, *andika*, *hiděp* en *gamparan* uitgesloten; althans, mij is van deze voornaamwoorden geen meervoud voorgekomen. Een bepaald bezwaar levert het ontbreken van een meervoudsvorm bij voornaamwoorden niet op, immers de taal bezit middelen, om op andere wijze het meervoud uit te drukken. We gaven die middelen aan in § 151.

§ 154. De persoonlijke voornaamwoorden van den derden persoon, enkelvoud, zijn meerendeels van die des tweeden persoons gevormd, en wel door achtervoeging van het bezittelijk suffix *na*, dat immer den derden persoon aanwijst. Soms neemt het voornaamwoord 2[de] persoon eerst het achtervoegsel *an* aan, en in dit geval wordt *na* dan verlengd tot *ana* (vgl. § 131). In beteekenis verschilt de korte vorm van den langen niet. Op deze wijze ontstonden: *manehna* en *manehanana* van minderen; *sampejanana* van hoogeren; *adjěnganana*, *andjeunna* en *andjeunanana* van aanzienlijken. Over de beteekenis en de

verhouding vergelijke men hetgeen in § 152, 9 gezegd is. — Behalve de genoemde heeft men voor den derden persoon echter nog een paar eigen voornaamwoorden, namelijk *inja* en *mantĕnna*. Over beide dienen we hier iets te zeggen. *Inja* wordt uitsluitend van het voorwerp gebruikt en komt steeds achteraan. Het herinnert sterk aan het Maleische *nja*, dat in deze taal het bezittelijk achtervoegsel van den derden persoon is, maar soms achter voorzetsels als persoonlijk voornaamwoord optreedt [1]). De *i* voor *nja*, ofschoon thans den klemtoon hebbende, is te beschouwen als voorslag (vgl. § 33, 1 *c*). Terwijl de bovengenoemde voornaamwoorden slechts van personen worden gebezigd, kan *inja* zoowel op zaken als personen slaan. Eenige zinnen als voorbeelden zullen dat ophelderen: *Koering anoe nanggoeng inja*, ik ben het, die voor hem insta (letterlijk: die hem op de schouders draag); *ṭaja noe nĕwĕk inja*, niemand heeft hem doorstoken; *saha noe ngalawan inja?* wie zou tegen hen hebben gestreden? *soegan bae bisa meunangkeun inja*, misschien kan ik het bemachtigen; *lamoen taja noe ngabeungbeuratan inja*, als niemand ze (bedoeld zijn schalen) zwaarder maakt (zwaarder bevracht); *tambakan anoe mĕgatan inja*, dam, welke het (water) keert. — Krijgt *inja* het voorzetsel *ka* voor zich, dan is de beteekenis: aan of naar hem (haar, hen), maar ook: naar daar, daarheen. In dezen zin wordt het woord echter doorgaans vervangen door *dinja* (samentrekking van *di inja*, gelijk *dijeu* een samentrekking is van *di ijeu*). Hierbij staat de beteekenis d a a r op den voorgrond, zoodat het eigenlijk een bijwoord van plaats is, maar overigens staat het geheel met *inja* gelijk, zoodat men het vaak te vertalen heeft door: hem, haar, hen, het of dat. Voorafgegaan door *ka* beteekent het dan: aan hem, enz., en voorafgegaan door *ti*, van hem, enz. Zoo leest men in de „Abd. dj. Abd.", bl. 166: *Saha-saha ngadeuheus ka ahli petangan, nanjakeun ka dinja hidji masalah*, al wie zich begeeft tot een waarzegger, om hem een vraagstuk voor te leggen; en in de „Abdoel Moeloek",

---

[1]) Vgl. Klinkert, Spraakleer van het Maleisch, bl. 33 enz.

p. 353: *Ka dinja bae malĕsna*, hem treffe de vergelding. Zoowel *dinja* als *inja* kan slechts van minderen gebezigd worden, en het is zeer algemeen, in plaats van *ka* (of *ti*) *manehanana* te zeggen (*ka* of *ti*) *dinja*, omdat dit woord korter is. Het klinkt echter grover. — *Mantĕnna* is de derde persoon van *mantĕn*, l. van *maneh*, welk *mantĕn* tot de reflexieve voornaamwoorden behoort. *Mantĕnna* staat gelijk met *andjeunna*, en wordt dus alleen van aanzienlijken gebruikt. Een voorbeeld is te vinden in de „Abd. dj. Abd.", bl. 80: *sanggeus barangdahar bĕrdjamaäh djeung mantĕnna, ama ngahoelĕng bae*, na met hem (zijnedele) samen gegeten te hebben, verzonk ik in gepeins.

§ 155. Ook de persoonlijke voornaamwoorden van den derden persoon kunnen door middel van *ar* (§ 153) meervoudig gemaakt worden. Dit geldt ook van *dinja*. Van *inja* en *mantĕnna* is mij echter nooit een meervoud voorgekomen. Bezwaar levert dit volgens § 153 niet op.

§ 156. De aanwijzende voornaamwoorden treden ook als persoonlijke voornaamwoorden van den derden persoon op, gelijk we later door voorbeelden zullen aantoonen. Het is echter natuurlijk geen gebruik, zich van die woorden te bedienen als men over een meerdere spreekt.

§ 157. Hoe talrijk nu ook de persoonlijke voornaamwoorden mogen zijn, het gebruik er van is in de Soendaneesche wereld beperkt. Wat onder ons ook wel voorkomt, vooral in de kinderlijke taal, dat men iemand eenvoudig bij zijn titel noemt, is in de Soendaneesche samenleving algemeen. Verwanten noemen zichzelven en elkander liefst bij den verwantschapsterm. Zoo noemt een vader zich tegen zijn kind *bapa* k., of *ama* l., vader; de moeder noemt zich meestal tegen haar kind *ĕma* k., of *iboe* l., moeder; kinderen zeggen tegen hun vader *ajah* of *bapa* k., *ama* l., en tegen hun moeder *ĕma* k., *iboe* l.

Zoo ook broeders en zusters onderling, die elkander jongere broeder of zuster (*adi* k., *aji*, *raji* of *jaji* l.), dan wel oudere broeder of zuster (*aka*, *kaka*, *kakang* of *teteh* k., *raka*, *akang*, *atjeuk* of *lantjeuk* l.) noemen. Man en vrouw spreken tot elkander als tot broeder en zuster. De oudere nabestaanden worden eveneens bij hun verwantschapsterm genoemd, en daar de „broederband" hier wijd getrokken is, in die mate, dat hij ook vrienden en bekenden omvat, is het gebruik van die termen schier onbegrensd. Zoo is het ook gesteld met de titels, en deze heeft de Soendanees maar voor het grijpen, waar hij niet goedschiks een verwantschapsnaam bezigen kan. Reeds tot kinderen bezigt men liever een titel dan een voornaamwoord, waarbij men rekening houdt met leeftijd en afkomst. Jongens noemt men b. v. *neng*, *noeng*, *oedjang*, *mas*, *agoes*, *asep*, *den*, enz.; meisjes: *neng*, *ĕno*, *enok*, *apoen*, *eulis*, *nji*, enz. Grootere meisjes en vrouwen worden doorgaans met *nji* of *njai* aangesproken. Mannelijke personen, die, zooals wij zeggen, er goed burgerlijk uitzien, spreekt men aan met den titel *agoes* of *oedjang*. Lieden van afkomst, ja, ook hunne kinderen, noemt men bij hunnen adellijken titel, en zoo ook worden zij, die een ambt bekleeden, in den regel bij hun ambtstitel genoemd. Ambtstitels, waardigheidsnamen en verwantschapstermen krijgen in den regel nog een vereerend voorvoegsel. Zoo noemt men een Regent: *kangdjĕng dalĕm*, *kangdjĕng adipati*, enz.; een Districtshoofd: *djoeragan wadana*. Tot versterking worden voornaamwoorden en titels dikwijls voorafgegaan door *diri*, (§ 168, 2°.) of *awak* (§ 168, 3°.) k., *linggih* (eigenlijk zitten), *salira* (eigenlijk lichaam), en *kang* (thans oudere broeder) l. Men zegt b. v.: *diri aing*, *diri koering*, *diri kaoela*, *diri maneh*; en zoo ook *linggih raka*, *linggih djoeragan*, *salira akang*, *salira raji*, *kang rama*, *kang ejang*, enz. Deze aanduidingen moge volstaan. We voegen er echter ten slotte nog bij, dat zeer dikwijls voornaamwoorden en titels worden weggelaten, waar wij gewoon zijn ze te gebruiken, want de algemeene regel is: ze alleen dàn te bezigen als het bepaald noodig is.

B. De Bezittelijke Voornaamwoorden.

Possessiva

§ 158. Als **bezittelijke voornaamwoorden** doen dienst de persoonlijke voornaamwoorden (met uitzondering van *inja* en *dinja*), de reflexieve voornaamwoorden, en alle termen en titels, welke in stede van de persoonlijke voornaamwoorden gebruikt worden. De plaats is achter het zelfstandig naamwoord, zoodat het bezittelijk voornaamwoord als een genitief attribuut daarvan (het bepalende woord komt in het Soendaneesch steeds achter het bepaalde te staan) moet beschouwd worden. Wat bij de persoonlijke voornaamwoorden opgemerkt is over enkel- en meervoud, is ook op de bezittelijke voornaamwoorden van toepassing. Verdere opheldering is overbodig, maar ten overvloede willen we in eenige voorbeelden het gebruik doen zien: *parentah aing*, mijn bevel; *milik kami*, mijn eigendom; *imah koering*, mijn huis; *pioendjoek simkoering*, mijn mededeeling; *karĕp maneh*, uw begeerte; *mata sampejan*, uwe oogen; *akal sorangan*, eigen vinding; *sĕdja pribadi*, eigen wil; *piatoer kang raji*, mijn (des jongeren broeders) mededeeling; *pamoendoet gamparan*, uw (mijnheers) eisch; *bĕrkah djoeragan*, uw (mijnheers) zegen; *kasaean kangdjĕng dalĕm*, de goedheid van den Regent.

§ 159. Behalve de voornaamwoorden enz. heeft men voor den derden persoon, enkel- en meervoud, het bezittelijk achtervoegsel *na*, dat bij woorden, welke een der achtervoegsels *an*, *eun* of *keun* hebben, voor de welluidendheid verlengd wordt tot *ana* [1]. De beteekenis van dit achtervoegsel is: zijn, haar, hun, van hem, van haar, van hen, er van. Voorbeelden: *anakna gĕring*, zijn kind is ziek; *salakina boengah*, haar man is blijde; *baranghakanna beuki*, zijn eten is (hij eet) met graagte; *teu njana kitoe pitoengtoengeunana*, (ik) had niet gedacht, dat zóó het einde er van zou zijn.

[1]) Geen regel zonder uitzondering, dat geldt ook hier; immers men zegt *pananganana*, ofschoon de laatste lettergreep van *panangan* geen achtervoegsel is.

Het laatstgegeven voorbeeld doet reeds zien, dat dit bezittelijk achtervoegsel niet altijd door ons met een voornaamwoord kan vertaald worden. In vele gevallen heeft men het op te vatten als slechts een zekere betrekking aanwijzende van de zaak, aangeduid door het woord, waaraan het gehecht is, op een te voren genoemde of bekende andere zaak. De beteekenis is ook dan nog wel „er van", maar de zin wordt juister weergegeven door het bepalend lidwoord of door den klemtoon; soms moeten we onze toevlucht nemen tot omschrijving. We willen het gezegde met eenige voorbeelden toelichten: *kijeu asalna*, aldus aanleiding er van, wil zeggen: aldus is de aanleiding (tot genoemde handelwijze); *sing aja antarana*, er zij tusschenruimte er van, wil zeggen: er zij ruimte tusschen de (bedoelde planten); *Soendana mah batoer*, Soendaneesch er van makker, dat beteekent: in het Soendaneesch (zegt men voor dat woord) makker; *teu aja hinggana*, er is geen grens er van, dat is: het heeft geen grens, het is grenzenloos; *teu aja pisan pohona*, er is geen vergeten er van, wat zeggen wil: er is geen vergeten van het (hart), het hart vergeet (u) in het geheel niet; *kapalna mah kapal oewa*, schip er van schip van oom, waarmee bedoeld wordt: het schip, waarmee de reis zal worden gemaakt, zij ooms (mijn) schip; *wĕkasanana dioebrak-abrik noe nagih*, einde er van achtervolgd worden door maners, wat beteekent: het einde van zulk een levenswijze is, dat men door zijn schuldeischers achtervolgd wordt. § 160.

Er wordt evenwel door de Soendaneezen van dit bezittelijk achtervoegsel nog een ruimer gebruik gemaakt. Men treft het namelijk niet alleen aan bij substantieven en door het achtervoegsel substantief gemaakte woorden, maar ook bij andere rededeelen, z. a. bijwoorden en voorzetsels. De beteekenis is dan ook nog wel „er van", maar wij kunnen haar noch door die woorden, noch door het bepalend lidwoord weergeven; hoogstens zou men de bedoeling door den klemtoon kunnen uitdrukken. Zoo vindt men dit achtervoegsel veel bij de woorden *gantjang*, spoedig; *soemawon*, inzonderheid; *ari*, als, indien; *lamoen*, § 161.

indien; *oepama*, ingeval; *tapi*, maar; *sabab*, omdat; *soepaja*, opdat; *djeung* en *sarta*, en; enz., enz. Het achtervoegsel *na* dient in zoodanige gevallen, om òf op het woord nadruk te leggen, òf den klemtoon in den zin op de rechte lettergreep te doen vallen, òf het is eenvoudig wat men noemt *tamba toegeug*, vulklank, om het horten of stooten van den zin te voorkomen, den zin vloeiender te maken (vgl. § 134). De voornaamste middelen, welke den Soendanees daartoe ten dienste staan, zijn het invoegsel *ar* (of *al*), de nadrukswijzer *teh* en het achtervoegsel *na*.

§ 162. Uit § 158 blijkt duidelijk, dat het in strijd is met den regel, het bezittelijk achtervoegsel te bezigen als de bezitter genoemd wordt. We merken dat hier opzettelijk op, omdat Westerlingen er vrij algemeen toe geneigd zijn, onzen tweeden naamval door *na* te vertalen, en b. v. *koedana djoeragan*, in plaats van *koeda djoeragan* te zeggen. Alleen dan, als er gevaar van verwarring bestaat, is het geoorloofd *na* te gebruiken. Anders echter is het geval met *ing*, dat aan het Javaansch is ontleend. Dit dient 1°. als voorzetsel tot aanduiding van plaats, en komt dan veel voor in adressen of opschriften van brieven, welke adressen en opschriften doorgaans Javaansche woorden bevatten. Het kan in zulke gevallen vertaald worden met op of in; b. v.: *ing boemi Paboewaran*, in het huis op Paboewaran; *ing nagri Bogor*, in de stad Buitenzorg; *kang alinggih ing Njalindoeng*, die woont te Njalindoeng. Maar 2°. komt *ing* in het Soendaneesch voor als bezittelijk achtervoegsel. Het is dan te beschouwen als lĕmĕs van *na*, en wordt in deze beteekenis (wat, gelijk we zeiden, met *na* slechts bij uitzondering geschieden mag) veel gehecht aan een zelfstandig naamwoord, dat door een ander zelfstandig naamwoord als bepaling in den tweeden naamval gevolgd wordt; zoo ook aan woorden, welke de functie van een zelfstandig naamwoord waarnemen. Voorbeelden zijn: *tangkaling kahadean*, boom van goedheid; *pitoeloenging Allah*, hulpe Gods; *salĕbĕting sĕrat*, inhoud des briefs. Gaat het woord, waaraan dit achtervoegsel gehecht wordt, op een klinker uit, dan wordt tusschen het woord en het achtervoegsel een *n* ingeschoven;

b. v.: *ratoening sadjagat*, vorst der wereld; *kawasaning Pangeran*, macht des Heeren; *sadjĕroning toelis*, inhoud des briefs. Een enkele maal wordt *ing*, om verwarring te voorkomen, gevolgd door het voorzetsel *ti*; b. v. in Gal. 6 : 17: *tandaning ti Jesoes Kristoes*, teeken van Jezus Christus.

Er zijn ook eenige andere woorden dan substantieven, welke men gaarne van dit achtervoegsel *ing* voorziet, waarbij eveneens geldt, wat we boven over het inschuiven van een *n* opmerkten. Men spreekt van *matihing peurah*, de kracht van vergif, alsof *matih* geen werkwoord ware. *Moenggoeh*, wat betreft, krijgt doorgaans dit achtervoegsel, soms nog door *di* gevolgd, b. v. *moenggoehing di istri*, wat betreft de dames. Ook *sareh*, naardien, treft men veel met dit achtervoegsel aan, waarbij de *h* soms als klinker behandeld wordt, zoodat men *sarehning* schrijft. Het woord *istoe* heeft immer en het woord *bawa* zeer dikwijls het achtervoegsel (zie het Woordenboek). In de meeste gevallen, en met name als het aan een zelfstandig naamwoord is verbonden, is het achtervoegsel niets dan een franje. Alleen in woorden als *istoening* en *bawaning* is het noodzakelijk. **§ 163.**

Om met nadruk van een voorwerp te zeggen, aan wien het toebehoort, de betrekking tusschen eenig voorwerp en zijn eigenaar duidelijk uit te drukken, op de wijze als wij doen door het voortzetsel van, of door het bezittelijk voornaamwoord met het bepalend lidwoord: de mijne, het uwe, de zijne, enz., bezigt men *anoe* k., *gadoeh* s., *kagoengan* l. Het woord *anoe*, eigenlijk betrekkelijk voornaamwoord, beteekent in dit verband hetzelfde als *boga* en de beide andere genoemde woorden, d. i.: hebben, bezitten. Het wordt ook wel eens door *boga* vervangen. Voorbeelden zijn: *badjoe anoe aing*, het baadje van mij (dus niet van een ander); *kapal anoe ama*, het schip van vader; en, zonder voorwerpsnaam, *anoe koering*, het mijne; *anoe maneh*, het uwe; *anoe manehanana* of *anoena*, het zijne; *hajam gadoeh simkoering*, de kip van mij; *kitab kagoengan djoeragan*, het boek van mijnheer. Maar ingeval **§ 164.**

men *kagoengan* gebruikt, wordt de naam of titel van den eigenaar veelal weggelaten, zoodat men eenvoudig zegt: *kitab kagoengan*, tenzij men nadrukkelijk wil te kennen geven, dat het boek aan geen ander, maar aan mijnheer toebehoort, in welk geval naam of titel niet zou mogen worden weggelaten.

§ 165. In het spreken tot een meerdere, of tot iemand, dien men als zoodanig eert, anders gezegd als men in lĕmĕs tegen iemand spreekt, wordt het bezittelijk voornaamwoord bij verwantschapsnamen dikwijls vervangen door 't woordje *poen* (vgl. § 113), dat daartoe vóór den naam geplaatst wordt. Ten aanzien der beteekenis van dat woord heeft men nog geen zekerheid. Ik waag de onderstelling, dat het 'tzelfde *poen* is, hetwelk men vindt in *sapoen*, het Javaansche *hampoentĕn* en het Maleische *ampoen*, en dat de beteekenis is: vergiffenis! zoodat men excuus vraagt voor 't noemen van den naam. Hoe dat zij, men zegt thans in genoemden zin: *poen anak*, mijn kind, in plaats van *anak koering*; en zoo ook: *poen doeloer*, mijn broeder (of zuster); *poen bodjo* en *poen pamadjikan*, mijn vrouw. Een zin als deze: *tatapi ijeu poen anak*, *kabeh-kabeh koering nitipkeun*, wil dus zeggen: maar wat dit mijn kind aangaat, ten volle vertrouw ik het u toe. — *Poen* neemt echter niet alleen de plaats van het bezittelijk voornaamwoord eersten persoon, maar ook even vaak de plaats van dat van den tweeden persoon in. Zoo zegt men: *poen akang*, voor: (ik) uw oudere broeder; *poen paman*, (ik) uw oom; b. v.: *poen akang ngawartoskeun pĕrkawis di tanah Batawi*, (ik) uw oudere broeder ga u vertellen hoe het te Batavia gesteld is. — Wordt er van een derden persoon gesproken, dan wijst men dat aan, door den naam van het achtervoegsel *na* te voorzien: *poen bapana*, zijn vader; *poen bodjona*, zijn vrouw; b. v.: *tatapi poen bapana njoehoenkeun hoekoem noe adil*, maar zijn vader verzoekt een rechtvaardige rechtspraak. In dit laatste voorbeeld wordt de bezitter door *na* aangewezen en is *poen* louter beleefdheidshalve vóór den naam geplaatst, wat voor onze opvatting pleit. — Veelvuldig wordt dit *poen* gebruikt in het onderschrift van brieven, dat dan b. v.

aldus luidt: *Sĕmbah poen akang, N. N.*, d. i.: Met groete, Uw oudere broeder, N. N. Bezigt men in dit onderschrift een bezittelijk voornaamwoord, dan blijft *poen* toch niet achterwege, maar komt het te staan vóór den naam des schrijvers. Men zegt dan b. v.: *Sĕmbah-baktos djisimkoering, poen N. N.*, d. i.: Met mijn eerbiedige groete, Uw dienstwillige N. N. Soms bestaat de geheele onderteekening uit den naam, door *poen* voorafgegaan, b. v.: *Poen Djaja Sasra*, Uw Dienstwillige, Djaja Sasra. Men zal wel begrijpen, dat wij in deze laatste voorbeelden *poen* vertaalden op een wijze, als bij ons gebruikelijk is; niet dat het dienstwillig of iets dergelijks zou beteekenen, neen, het dient den spreker of schrijver alléén om uitdrukking te geven aan zijn nederigheid of beleefdheid. — In dien zin wordt *poen* ook geplaatst vóór eigennamen, en zelfs wel eens vóór den naam van een of andere diersoort, als eigennaam gebezigd, b. v.: *poen Dora ngaran simkoering*, mijn naam is Dora; *simabdi poen Abdoel Gani*, ik ben Abdoel Gani; *ari bapa djĕnĕngan poen Abdoel Moeloek*, mijn vader heet Abdoel Moeloek; en zoo leest men in de „Tjarita Djangkrik", p. 85: *Poen Djangkrik njarijos asal-asalna*, de Djangkrik vertelde de aanleiding; en in p. 100: *Poen Lantjah toeloej ngawangsoel*, daarop antwoordde de Spin. Men zie niet over 't hoofd, dat ook de laatste twee voorbeelden in lĕmĕs zijn. In kasar plaatst men zoo vóór namen en vóór alle woorden, die in stede daarvan gebezigd worden, den naamwijzer *si*, die niets van een aanwijzend voornaamwoord aan zich heeft.

Van nog een ander eigenaardig woord is hier melding te maken, namelijk van *toewang*. We hebben dit eenigszins zonderlinge woord in § 33, 7 afgeleid van het Maleische *toewan*, zonder deze afleiding afdoende te kunnen bewijzen. We stellen ons voor, dat de Soendaneezen Maleische zinnen hebben gehoord als deze: *toewan poenja anak, toewan poenja roemah*, mijnheers zoon, mijnheers huis, en dat ze die zijn gaan navolgen, met weglating van het voor hen in dit verband onverstaanbare *poenja* en met verandering van de tandletter *n* in de keelletter § 166.

ng. In strijd met de in eigen taal gebruikelijke constructie (het bepalende woord achteraan te zetten), lieten ook zij *toewang* vorafgaan aan het zelfstandig naamwoord en zoo heeft deze wijze van spreken ingang gevonden. *Toewang* staat thans in beteekenis gelijk met ons bezittelijk voornaamwoord uw, maar wordt uitsluitend in lĕmĕs gebezigd. Men zegt: *toewang rama*, uw vader; *toewang iboe*, uw moeder; *toewang poetra*, uw zoon (of dochter); *toewang poetoe*, uw kleinzoon (of kleindochter); *toewang koering*, uw dienaar (of dienares); *toewang boemi*, uw huis, enz. We geven een paar voorbeelden: *toewang rama kalah pĕrang*, uw vader heeft den strijd verloren; *sĕdja majar hoetang ka toewang rama*, ik wil mijn schuld betalen aan uw vader; *ti mama nja toewang boemi?* van waar is uw huis (van waar zijt gij)? *saha toewang djĕnĕngan?* hoe is uw naam? Zoo de duidelijkheid het vordert, brengt een omschrijving die aan; b. v.: *toewang koering, poen pamadjikan, gadoeh panjakit*, uw dienares, mijn vrouw, heeft een ziekte (is ongesteld).

C. De Reflexieve Voornaamwoorden.

§ 167. Ook in dit artikel is het Soendaneesch goed gesorteerd. De keuze is zelfs zóó ruim, dat de Westerling licht in verlegenheid geraken kan. Het lezen van goede geschriften zal hem ook hier het beste helpen. Wij laten aan onze behandeling de opmerking voorafgaan, dat de Soendanees zich lang niet altijd van een reflexief voornaamwoord bedient waar wij het doen, en omgekeerd. Sommige Soendaneesche werkwoorden zijn uit hun aard reflexief. Daartoe behooren: *era*, zich schamen; *boengah*, zich verblijden; *ngarongkong*, zich bukken; *njaroewaän*, zich gelijkstellen met; *njalindoeng* en *njoempoet*, zich verbergen; *nganggangan*, zich verwijderen; *ditijoeng*, zich het hoofd dekken; *titadjong*, zich den voet stooten; verder de meeste werkwoorden der 14de klasse, enz. Daarentegen zegt de Soendanees b. v. *ninggalkeun maneh*, zich doen achterblijven, waar wij eenvoudig „achterblijven” zeggen.

Als reflexieve pronomina treden in het Soendaneesch op de woorden: *maneh, diri, awak* en *sorangan* k., *pribadi* s., *andjeun, mantĕn* en *salira* l. — Omtrent het gebruik merken we het volgende op: **§ 168.**

1°. Het meestvoorkomende wederkeerend voornaamwoord in kasar is *maneh*, dat we in § 152, 4 leerden kennen als persoonlijk voornaamwoord van den 2den persoon. Het gebruik blijkt uit de volgende voorbeelden: *ngalaboehkeun maneh*, zich voorover op den grond werpen; *madjar* (of *magar*) *maneh*, zich diets maken; *sanadjan maksakeun maneh*, al dwong ik mij ook; *hajoe, oerang ngoentjloengkeun maneh kana sitoe*, laten wij ons in dien plas werpen; *oelah njoesahkeun maneh*, maak u niet ongerust (of druk); *manoek teh ngagantoeng maneh*, de vogel heeft zich opgehangen.

2°. Van *diri* wordt in 't Maleische Woordenboek van Von de Wall gezegd, dat het beteekent: „persoon, individu; zelfheid." In 't Soendaneesch is het een synoniem van *maneh*, en dit woord kan in de meeste gevallen door *diri* vervangen worden. Men zegt b. v. zoowel *ngasrahkeun diri*, zich overgeven, als *ngasrahkeun maneh*; zoowel *ngaboewang diri*, zich verbannen, als *ngaboewang maneh*.

3°. Met *diri* staat *awak* in beteekenis gelijk. Het is in het Soendaneesch synoniem van *badan*, lichaam. Als reflexief voornaamwoord bezigt men het b. v. op deze wijze: *ngoekoer ka koedjoer, nimbang ka awak*, letterlijk: de lengte meten, het lichaam wegen; dat wil zeggen: zich onderzoeken of beproeven, of men iets zou kunnen doen.

4°. *Sorangan* is een samentrekking van *saoerangan*, één persoon, en verschilt in beteekenis niet wezenlijk van *maneh*, *diri* en *awak*, gelijk blijken kan uit het volgende voorbeeld: *njilakakeun sorangan*, zich ongelukkig maken, zich in het ongeluk storten, waarvoor men evengoed zeggen kan: *njilakakeun maneh, njilakakeun diri, njilakakeun awak*.

5°. Ten aanzien van *pribadi* waag ik de gissing, dat het van Hindoeschen oorsprong is en bestaat uit het voorvoegsel *pri* (§ 118, *c*) en het woord *badi*, vermoedelijk hetzelfde als het Engelsche „body". In elk geval: het heeft geen andere beteekenis

dan *diri*, *awak* en *sorangan*, en wordt gebruikt in dezelfde gevallen, waarin men die woorden of het voornaamwoord *maneh* bezigt, en wel in de sĕdĕng-taal, dus als men van zichzelven of een ander mindere spreekt tegen een meerdere. We kunnen er ons dus van onthouden, hier voorbeelden aan te halen.

6°. *Andjeun* (dat eigenlijk, volgens § 152, 9, een persoonlijk voornaamwoord van den 2den persoon is en moet worden gebruikt tegen aanzienlijken) is als reflexief voornaamwoord te beschouwen als lĕmĕs van *maneh*, en wordt in deze nieuwe betrekking zoowel tot als van aanzienlijken gebezigd; b. v.: *maehan andjeun*, zich dooden; *oelah njoesahkeun andjeun*, bemoeilijk u niet; *Djamaloedin motjot andjeun*, Djamaloedin zette zich af, d. i.: nam zijn ontslag; *ngoerbankeun andjeun*, zich offeren. — In plaats van *andjeun* bezigt de aanzienlijke van zichzelven liever het sĕdĕng-woord *pribadi*: b. v.: *kami rek ngoepahan pribadi*, ik zal mij troosten.

7°. *Mantĕn* (§ 154) wordt in de beteekenis van „zich" zelden gebruikt. Zeer gewoon is echter als l. van *madjar maneh* (boven, 1°.) te zeggen: *madjar mantĕn*, zich diets maken. Gelijk uit § 154 volgt, is het een zeer fijn woord.

8°. *Salira* in het hooge woord van *awak*, *diri* en *sorangan*. De eigenlijke beteekenis is „lichaam". In denzelfden zin als men zegt *motjot andjeun* (zie boven), zegt men ook: *motjot salira*, zich afzetten, d. i. zijn ontslag nemen, enz.

§ 169. Achter voorzetsels wordt ons reflexief voornaamwoord weergegeven door een persoonlijk voornaamwoord; b. v.: *andjeun geus njadijakeun poedji bade ka mantĕn*, gij hebt u (voor u) lof toebereid. Het kan dan ook worden uitgedrukt door het bezittelijk achtervoegsel van den derden persoon *na*. Zoo beteekent *sakoerilingna*, om zich; *ka toekangeunana*, achter zich; *ka hareupeunana*, vóór zich. In lĕmĕs wordt *na* dikwijls vervangen door het hooge persoonlijk voornaamwoord. Een paar voorbeelden mogen hier volstaan: *nilarkeun bĕrkah ka poengkoereunana*, een zegen achter zich laten; *teu miwarang ngasoepkeun tatabeuhan ka pajoeneunana*, hij liet geen

muziek vóór zich brengen; *nejangan pikeun andjeunna hidji djalma noe tjotjog djeung manahna*, hij zocht voor zich een man naar zijn hart; *ambĕkanana ditjandak deui ka andjeunna*, zijn adem nam hij weer tot zich.

De meeste woorden, welke de functie van reflexieve pronomina vervullen, worden ook gebezigd in de beteekenis van zelf, zichzelf, eigen en alleen, soms gecombineerd, soms door een voorzetsel voorafgegaan. Het zal noodig zijn, het gebruik eenigszins uitvoerig toe te lichten. We zullen dat doen door voorbeelden te geven, waarin de verschillende hooge en lage voornaamwoorden voorkomen, maar om niet telkens hetzelfde te zeggen, maken we eens voor al de opmerking, dat de verhoudingen, zooals die aangegeven zijn in § 168, in het algemeen gesproken, ook hier van toepassing moeten geacht worden. **§ 170.**

1°. Zelf. We beginnen met de eenvoudigste zinnen: *djalma gĕde teuing pangarah, soepaja oentoeng maneh bae*, iemand met te sterke begeerte, om zelf maar winst te verkrijgen; *ka maneh ge matak tiwas*, het zal ook uzelven verderven; — *radjeun tiwas sorangan*, men komt wel eens zelf om; *njaho tina ngalaman sorangan*, ik weet het, omdat ik het zelf heb beleefd; — *soeltan pribadi ngoemĕndiran*, de sultan commandeerde zelf; *kakang rek madjoe pribadi*, oudere broeder (hier: ik) zal zelf den strijd voortzetten; *didjadjapkeun koe radèn patih pribadi*, geleid worden door den patih zelven; — *andjeun tangtoe djadi prameswari*, zijzelve zou (dan) zeker vorstin worden; — *djalma dĕngki ka batoer, loembrahna manehna heula tiwas*, hem die den naaste belaagt, treft gewoonlijk zelf eerst een onheil; *mangke karasa koe manehna*, het zal ondervonden worden door hemzelven; *ngan soepaja salamĕt manehna bae*, slechts (bedoelend) dat het hemzelven wèl ga. — Vaak wordt het wederkeerend voornaamwoord voorafgegaan door het voorzetsel *koe*; b. v.: *njai koedoe pamit koe maneh*, juffrouw (gij) moet zelf verlof vragen; *sina laleumpang moeloengan sapoe koe maneh*, dat zij heengaan en zelf stroo zoeken; *kaoela ngadengekeun koe pribadi*, ik heb het zelf

gehoord; ***radja koe andjeun sadoeman***, de vorst zelf één deel; ***nangkodana soeltan koe andjeun pisan***, de kapitein is de sultan zelf; ***Rama miasih ka maraneh koe mantĕn***, de Vader zelf heeft u lief; ***adjĕngan koe andjeun anoe maparin toeladan ka koering***, u geeft zelf ons een voorbeeld. — De lage woorden kunnen door ***diri*** of ***awak***, de hooge door ***salira*** versterkt worden; b. v.: ***kari-kari awak sorangan ngalampahkeun***, desniettegenstaande doet men het zelf; ***montong waka salira koe andjeun madjoe***, het is niet noodig, dat u zelf den strijd voortzet.

2°. Zichzelf. Uit den aard der zaak is er weinig verschil tusschen zinnen, welke wij met „zich", en zulke, welke wij met „zichzelf" vertalen. Uit de volgende voorbeelden zal dat blijken: ***moedji*** (of ***mihade***) ***maneh***, zichzelven prijzen; ***goöng nabeuh maneh***, de gamëlan bespeelt zichzelf, spreekw. voor: zijn eigen lof uitbazuinen; ***ngolo-ngolo maneh***, zichzelven vleien; — ***njanggakeun diri***, zichzelven overgeven; — ***maneh njilakakeun sorangan***, gij maakt uzelven ongelukkig; — ***njĕrahkeun andjeun***, zichzelven overgeven; — ***kang raji motjot salira***, jongere broeder (ik) zet zichzelven af, d. i.: ik neem mijn ontslag; — ***saha teja noe dilahirkeun koe nabi kitoe teh***? ***salirana***, ***oetawi noe sanes***? van wien zegt de profeet dat? van zichzelven, of van een ander? — Ter versterking doet men ***maneh***, ***sorangan*** en ***pribadi*** veel door ***diri***, en evenzoo ***andjeun*** en ***mantĕn*** vaak door ***salira*** voorafgaan, terwijl tusschen ***salira*** en ***mantĕn*** daarenboven het voorzetsel ***koe*** wordt gevoegd. Voorbeelden: ***napsoe ka diri sorangan***, boos zijn op zichzelven; ***koe oerang Israil dirajah keur dirina sorangan***, er werd door de Israëlieten geroofd voor zichzelven; ***ngaroeksak diri pribadi***, zichzelven verderven; ***ngangkat salira andjeunna***, zichzelven verheffen; ***Jakoeb koe Pangeran dipilih bade salira andjeunna***, Jacob is door den Heer verkoren voor zichzelven; ***Kristoes hanteu mikarĕsĕp ka salirana koe mantĕn***, Christus heeft zichzelven niet behaagd. — In plaats van het voornaamwoord kan men wel eens iemands titel gebruikt vinden; b. v.: ***kakara rek tĕrang iboe, geus ningalan diri njai***, thans eerst is het mij helder, nu ik uzelve (juffrouw zelve) heb gezien. — Zoo ook

wordt in plaats van *sorangan* en *pribadi* wel eens *sakoedjoer* gebruikt (van *koedjoer*, lichaamslengte, dus eigenlijk de geheele persoon); b. v.: *koering njanggakeun diri sakoedjoer* ik geef mijzelven over; *pikiran diri sakoedjoer*, denk over uzelven na. Men drukt hetzelfde begrip uit door *badan sakoedjoer*; b. v.: *poen akang soemĕrah diri, badan sakoedjoer poen akang*, ik geef mij over, geheel mijn lichaam, d. i.: ik geef mijzelven geheel over. — Met dezelfde woorden, welke wij thans bespreken, drukt men ook uit, dat iemand iets „in eigen persoon" doet, of dat iets „uit zichzelf" of „vanzelf" gebeurt; b. v.: *hanteu aja noe djadi koe maneh*, niets is vanzelf ontstaan; *nadjan damar oge teu daekeun hoeroeng sorangan*, ook lichten branden niet vanzelf; *taja noe nadjis koe soranganana*, niets is onrein uit zichzelf; *djoeragan njandak korsi koe andjeun*, mijnheer neemt in eigen persoon een stoel.

3°. Eigen. Tot uitdrukking van dit begrip wordt wel in kasar *maneh* gebezigd (en in lĕmĕs *andjeun*); b. v.: *soeka moen batoer ngoejang, pare maneh lakoe*, men schept er vermaak in als de naaste honger lijdt, (want) dan gaat eigen rijst van de hand; maar vooral bedient men zich daartoe van *sorangan* in k. en van *pribadi* in s. en l.; b. v.: *kami hajang njaho di awak sorangan*, ik wensch eigen lichaam te kennen; *lain akal sorangan*, het is niet eigen vinding; *sĕdja simkoering pribadi*, het is mijn eigen wil; *soeltan geus wangsoel kana pakoewon pribadi*, de sultan is teruggekeerd naar zijn eigen verblijf; *teu gadoeh pisan akal pribadi*, ik heb geen (laat niet gelden) eigen meening.

4°. Tot uitdrukking van het begrip alleen, in den zin van alleen zijn, alleen iets zijn, alleen gaan of alleen doen, dienen voornamelijk *sorangan* in k. en *pribadi* in l.; b. v.: *boga rasa maneh noe bĕdas sorangan*, meenende, dat gij alleen sterk zijt; *simkoering dongkap ka dijeu sorangan*, ik ben alleen hier gekomen; *koering noe sorangan ngasoepan radja Baksan*, ik zal alleen bij vorst Baksan binnengaan; *dijoekna sorangan pisan*, hij zat geheel alleen; *boga rasa, jen matih sorangan*, zij (de slang) meende, dat zij alleen

venijnig was; *timoe koela pribadi*, ik heb (de beurs) alleen gevonden; *kari diri kaoela di tĕngah laoet pribadi*, ik bleef alleen over midden in de zee; *Dora angkat pribadi*, Dora ging alleen uit; *Dora makoewon boemi pribadi*, Dora ging alleen (op zichzelven) wonen. — Doch daar het begrip „alleen zijn", „alleen doen", soms een zekere activiteit in zich sluit, drukt men het ook wel uit door een actief werkwoord. Daarvoor bedient men zich in k. van *njorangan* (eerste en niet tweede klasse), en in l. van *njalira*; b. v.: *koela geus teu bĕtah njorangan di loewar*, ik heb er geen pleizier in, langer alleen buiten te zijn; *njawa koering tinggal njorangan*, mijn ziel blijft alleen over (of achter); *padoeka narpati nĕgarkeun koeda njalira, taja pisan anoe ngiring*, de vorst deed alléén zijn paard voortsnellen, niemand volgde hem; en verder: *dipaparin karaton njalira*, (haar) werd een paleis voor haar alleen gegeven; *di kamar njalira bae*, (hij) was alleen in de kamer.

D. De Aanwijzende Voornaamwoorden.

Demonstrativa

§ 171. De aanwijzende voornaamwoorden zijn in het Soendaneesch drie in getal, namelijk: *ijeu*, deze, dit; *eta*, die, dat, en *itoe*, gene, gindsche. — *Ijeu* duidt op zelfstandigheden, welke zich in de onmiddellijke nabijheid des sprekers bevinden of gedacht worden; *eta* op zulke, welke verder van den spreker verwijderd zijn of gedacht worden, terwijl *itoe* zelfstandigheden aanwijst, welke zich op grooten afstand van den spreker bevinden.

§ 172. Wat het gebruik van *ijeu* betreft, het wordt zoowel vóór als achter de zelfstandigheid, welke het aanwijst, geplaatst. Soms is dit willekeurig, soms niet. Zegt iemand: *poen akang pangmasihkeun ijeu sĕrat ka atjeuk*, geef dezen brief voor mij (ouderen broeder) aan mijn vrouw (uw oudere zuster), dan kan hij evengoed *sĕrat ijeu* zeggen; maar in den zin: *ajeuna dititah koering dibawa ka ijeu badega koering*, ik heb nu aan dezen mijn bediende bevolen ze te brengen, zou *ijeu* noch achter *badega*, noch achter *koering* geplaatst kunnen worden, zonder

verwarring te veroorzaken. In het algemeen kan men dus zeggen: als *ijeu* bijvoeglijk gebruikt wordt, moet tegen verwarring gewaakt worden. In sommige gevallen echter heeft men geen keuze. Men zegt b. v.: *poë ijeu arek moelang,* dezen dag (heden) zal ik naar huis gaan, en niet: *ijeu poë arek moelang,* want dat zou kunnen worden verstaan: deze dag zal naar huis gaan. Ook hier geldt dus eigenlijk de regel: verwarring voorkomen. — Veel wordt dit voornaamwoord gebezigd bij het persoonlijk voornaamwoord 1sten persoon, en wel om daarop nadruk te leggen; b. v.: *lelewana ijeu aing,* hij neemt een houding aan (alsof hij zeggen wil): dit ben ik (hier ben ik); *ijeu kaoela ngagoerit*, ik schrijf (een tĕmbang); *ijeu koering njanggakeun gĕnĕp djĕroek*, ik bied u 6 chinaasappels aan. In dezen laatsten zin kan men *ijeu* ook door „hier", „hierbij" vertalen, welke beteekenis dit voornaamwoord dikwijls heeft. Zeggen wij b. v.: hier is een belooning, dan drukt de Soendanees zich aldus uit: *ijeu, mere gandjaran*, d. i: hier, (ik) geef een belooning. En zoo leest men in de „Abd. djeung Abd." bl. 16: *Ajeuna ijeu aja djalma ti imah miskin*, nu deze er is een man uit het armhuis, wat wil zeggen: nu is hier een man uit het armhuis. — Komt *ijeu* zoo vóór het persoonlijk voornaamwoord te staan, dan laat men dit ook wel eens wegvallen, zoodat het aanwijzend voornaamwoord in dit geval de plaats van het persoonlijk voornaamwoord inneemt; b. v.: *ijeu mawa doewit* 150 *pasmat*, ik heb bij mij 150 rijksdaalders. (Zie ook § 188.) — *Ijeu* treedt echter niet alleen bijvoeglijk, maar ook zelfstandig op; b. v.: *ari tĕgĕs noe maehan tamah lain ijeu*, de waarheid is, de doodslager is niet deze; *malah ijeu noe njanggakeun sĕrat poen anakna noe gĕring teja*, en deze, die den brief brengt, is de zoon van den zieke. Op dezelfde wijze wordt *ijeu* niet zelden, inzonderheid in het dagelijksch leven, geheel op zichzelf gebezigd, in den zin van: hier ben ik, ik ben het, hier is het, dit is het, enz., soms voorafgegaan door den nadrukswijzer *nja.*

Het ligt in den aard der zaak, dat het gebruik van *eta* met dat van *ijeu* overeenkomt. Men treft het nú eens vóór, dàn **§ 173.**

venijnig was; *timoe koela pribadi*, ik heb … *ama* gevonden; *kari diri kaoela di tĕngah la*… heb ik alleen over midden in de zee; *Dora* … maar die ging alleen uit; *Dora makoewon b*… …ven; *reja* alleen (op zichzelven) wonen. — D… …ebben (mij) zijn", „alleen doen", soms een … *eseh*, om die drukt men het ook wel uit door … *patjĕklik*, in die bedient men zich in k. van … ; *langkoeng dipĕr-*klasse), en in l. van *nj*… werd hij vertrouwd door *njorangan di loewar*, i… deze voorbeelden kan *eta* ver-buiten te zijn; *njaw*… *sabab eta*, waaruit volgt, dat de blijft alleen over (of … aan den smaak van spreker en schrijver *njalira, taja pi*… men echter in plaats van *sabab eta geseh*, paard voortsne… *sabab geseh*, dan zou de beteekenis zijn: die *parin karat*… afwijkend. Er moet dus ook bij *eta* gewaakt worden gegeven; … verwarring. — Evenals *ijeu* wordt *eta* veel zelfstandig …bezigd: het heeft dan de kracht van een persoonlijk voor-naamwoord: b. v. *meureun koering nja kitoe tjara eta*, het

§ 171. zal met mij wel gaan als met haar (die vrouw), welk laatste woord (*awewe*) moet beschouwd worden als te zijn weggelaten; *malah kaoela pribadi ĕnggeus dipatjikeuh koe eta*, ook ikzelf ben beetgenomen door hem (dien man, *eta djalma*); *heula-keun eta bae noe maraling*, laat hen die gestolen hebben maar voorgaan (waarbij weder achter *eta* het woord *djalma* weggelaten is); *eta bakal agoeng*, hij zal groot zijn (met weg-lating van *poetra* achter *eta*). En zoo kan het ook geheel op zichzelf gebezigd worden, in den zin van: die is het, dat is het, hij is het, enz.; b. v.: *eta anoe ditejangan*, dat is het, wat (ik) zoek; doch dan krijgt het dikwijls den nadrukswijzer *nja* vóór zich, die er dus ten eerste een nadruk op legt, maar in verbinding waarmede het ook beteekent: en wel, dat wil zeggen, namelijk. — Gaat aan den hoofdzin een bijzin vooraf, die den dienst doet van onderwerp, dan leidt men den hoofdzin gaarne met *eta* in; b. v.: *anoe matak ajeuna tatjan datang, eta koe kaoela teu kaharti*, de reden waarom (hij) nog niet gekomen is, die vat ik niet; *ngoeningakeun pĕrkawis dek*

ˀta *teu sijos*, (ik) geef (u) te kennen wat aan-
ˀ een erf te koopen, dat gaat niet door. In
ˀ *eta* zeer goed gemist worden, maar het
·d waar het niet strikt noodig is. Zoo
ˀj. Abd.": *eta geus taja papadana*
ˀelijke van mijn nood, d. i. niets
ˀn in de „Sĕtjanala", p. 58: *eta*
ˀ, *gagabah maparin ngandjoek*, naar
het lichtzinnig op crediet te geven; p. 77:
ˀ *djadi boekti*, het is gebleken; p. 109: *eta kitoe*
ˀk *hajang leuwih*, zoo gaat het met hen, die te veel
ˀrlangen. In al deze gevallen is *eta* overbodig, maar de Soendaneezen houden er nog al van, er een zin mede te openen, als geen der andere daartoe gebruikelijke woorden dienst kan doen (z. a. *ari*, *dĕmi*, enz.; vgl. het Maleische *maka* en dergelijke woorden). — Er bestaan van *eta* twee afleidingen, nl. *etaeun* en *etanana* (vgl. § 62, 2°. Aanm. en § 159).[1] Men gebruikt een van deze woorden als men op den naam van iemand of iets niet komen kan, en ook wel eens als men den naam niet noemen wil, b. v. fatsoenshalve. Men kan ze dus opvatten als het bij ons gebruikelijke „dinges".

Itoe — zoo zeiden we — wijst zelfstandigheden aan, welke zich op grooten afstand van den spreker bevinden. We gaven er de vertaling aan: „gene, gindsche", maar meer ter onderscheiding van *eta*, dus overeenkomstig den eigenlijken zin van het woord, die alleen van *eta* hierin verschilt, dat de afstand meer verwijderd is. Men kan het dus ook vertalen met „die, dat". De volgende voorbeelden zullen de juiste beteekenis doen kennen: *itoe, djoeragan, soemangga tingali, di lĕbak, handapeun tangkal sanintĕn, aja monjet*, letterlijk: die, mijnheer, zie eens, in het dal, onder den kastanjeboom, is een aap, d. i. zie eens, mijnheer, ginds in het dal, onder den kastanjeboom, zit een aap; *itoe noe hibĕr, naon*? dat, wat (daar) vliegt, wat **§ 174.**

---

[1]) *Etanana* moest eigenlijk luiden *etaänana*. Vgl. § 144 slot.

achter de zelfstandigheid aan; b. v.: *eta sadaja tjarijos ama geus kakoeping koe koering,* al die verhalen van vader heb ik gehoord; *tapi eta njĕri-soekoena saoemoer kakara*, maar die pijn in de voeten heeft hij voor het eerst in zijn leven; *reja noe bebedja, jen eta djalma teh tani*, velen hebben (mij) gezegd, dat die man landbouwer is; *sabab eta geseh*, om die reden was er verschil; *dajeuh eta bangĕt patjĕklik*, in die hoofdstad heerschte een erge hongersnood; *langkoeng dipĕrtjajana koe menak nagara eta*, zeer werd hij vertrouwd door den heer van dat land. In al deze voorbeelden kan *eta* verplaatst worden, behalve in *sabab eta*, waaruit volgt, dat de plaatsing in den regel aan den smaak van spreker en schrijver overgelaten is. Ging men echter in plaats van *sabab eta geseh*, schrijven: *eta sabab geseh*, dan zou de beteekenis zijn: die reden was afwijkend. Er moet dus ook bij *eta* gewaakt worden tegen verwarring. — Evenals *ijeu* wordt *eta* veel zelfstandig gebezigd; het heeft dan de kracht van een persoonlijk voornaamwoord; b. v. *meureun koering nja kitoe tjara eta*, het zal met mij wel gaan als met haar (die vrouw), welk laatste woord (*awewe*) moet beschouwd worden als te zijn weggelaten; *malah kaoela pribadi ĕnggeus dipatjikeuh koe eta*, ook ikzelf ben beetgenomen door hem (dien man, *eta djalma*); *heulakeun eta bae noe maraling,* laat hen die gestolen hebben maar voorgaan (waarbij weder achter *eta* het woord *djalma* weggelaten is); *eta bakal agoeng,* hij zal groot zijn (met weglating van *poetra* achter *eta*). En zoo kan het ook geheel op zichzelf gebezigd worden, in den zin van: die is het, dat is het, hij is het, enz.; b. v.: *eta anoe ditejangan*, dat is het, wat (ik) zoek; doch dan krijgt het dikwijls den nadrukswijzer *nja* vóór zich, die er dus ten eerste een nadruk op legt, maar in verbinding waarmede het ook beteekent: en wel, dat wil zeggen, namelijk. — Gaat aan den hoofdzin een bijzin vooraf, die den dienst doet van onderwerp, dan leidt men den hoofdzin gaarne met *eta* in; b. v.: *anoe matak ajeuna tatjan datang, eta koe kaoela teu kaharti*, de reden waarom (hij) nog niet gekomen is, die vat ik niet; *ngoeningakeun pĕrkawis dek*

meuli lĕmboer, eta teu sijos, (ik) geef (u) te kennen wat aangaat mijn plan om een erf te koopen, dat gaat niet door. In deze beide zinnen kon *eta* zeer goed gemist worden, maar het wordt wel meer gebezigd waar het niet strikt noodig is. Zoo staat ergens in de „Abd. dj. Abd.": ***eta geus taja papadana kasoekĕr ama***, er was geen gelijke van mijn nood, d. i. niets kwam mijn nood gelijk; en in de „Sĕtjanala", p. 58: ***eta panginten simkoering, gagabah maparin ngandjoek***, naar mijn gevoelen is het lichtzinnig op crediet te geven; p. 77: ***eta ĕnggeus djadi boekti***, het is gebleken; p. 109: ***eta kitoe noe sok hajang leuwih***, zoo gaat het met hen, die te veel verlangen. In al deze gevallen is *eta* overbodig, maar de Soendaneezen houden er nog al van, er een zin mede te openen, als geen der andere daartoe gebruikelijke woorden dienst kan doen (z. a. ***ari, dĕmi***, enz.; vgl. het Maleische ***maka*** en dergelijke woorden). — Er bestaan van *eta* twee afleidingen, nl. *etaeun* en *etanana* (vgl. § 62, 2°. Aanm. en § 159).[1]) Men gebruikt een van deze woorden als men op den naam van iemand of iets niet komen kan, en ook wel eens als men den naam niet noemen wil, b. v. fatsoenshalve. Men kan ze dus opvatten als het bij ons gebruikelijke „dinges".

Itoe — zoo zeiden we — wijst zelfstandigheden aan, welke zich op grooten afstand van den spreker bevinden. We gaven er de vertaling aan: „gene, gindsche", maar meer ter onderscheiding van *eta*, dus overeenkomstig den eigenlijken zin van het woord, die alleen van *eta* hierin verschilt, dat de afstand meer verwijderd is. Men kan het dus ook vertalen met „die, dat". De volgende voorbeelden zullen de juiste beteekenis doen kennen: ***itoe, djoeragan, soemangga tingali, di lĕbak, handapeun tangkal saninten, aja monjet***, letterlijk: die, mijnheer, zie eens, in het dal, onder den kastanjeboom, is een aap, d. i. zie eens, mijnheer, ginds in het dal, onder den kastanjeboom, zit een aap; ***itoe noe hibĕr, naon***? dat, wat (daar) vliegt, wat **§ 174.**

[1]) ***Etanana*** moest eigenlijk luiden ***etaänana***. Vgl. § 144 slot.

is het? Wij zouden zeggen: wat is het, dat daar ginds vliegt? *Tjahja naon itoe aheng*? wat is dat (gindsche) voor een wonderlijk licht? Evenals de beide vorige aanwijzende voornaamwoorden wordt ook dit veel zelfstandig gebezigd; b. v.: *eta ge batoer itoe*, hij ook is een makker van genen (van dien); *ama, itoe tingali*, vader, zie die (haar) eens, letterlijk: vader, gindsche zie; *tajoh itoe bodjona noe nangtoeng teja*, 't schijnt mij toe, dat die (gindsche, zij) de vrouw is van hem, die daar staat. — Het hiervan afgeleide *itoeëun* staat gelijk in beteekenis met *etaeun* (zie boven), en komt dus overeen met ons „dinges".

Aanm. Van *ijeu* komt het bijwoord *dijeu* (d. i.: *di ijeu*, hier). *Itoe* is ook in het Maleisch aanwijzend voornaamwoord: die, dat, maar doet in die taal tevens den dienst van den Soendaneeschen nadrukswijzer *teja*. Van *itoe* komt het bijwoord *ditoe* (d. i.: *di itoe*, ginds). Van *eta* is geen bijwoord van plaats gevormd, maar wel van *inja* (§ 154); er bestaat dus geen *deta*, maar wel *dinja* (d. i.: *di inja*, daar). De verhouding van den afstand is bij deze bijwoorden van plaats *dijeu*, *dinja*, *ditoe*, als die van de aanwijzende voornaamwoorden *ijeu*, *eta*, *itoe*.

E. De Vragende Voornaamwoorden.

§ 175. Om niet van het gebruik af te wijken, schrijven we „vragende voornaamwoorden", maar we willen ons in dit hoofdstuk niet streng aan deze benaming houden, en ook handelen over woorden, welke strikt genomen niet tot de voornaamwoorden te rekenen zijn. De benaming „vraagwoorden" zou eigenlijk gepaster wezen. We gaan dus nu spreken over alle woorden, welke in het Soendaneesch gebezigd worden tot vorming van een vraag. Ze zijn de volgende: *na* of *naha*, *naon*, *saha*, *koemaha*, *sabaraha*, *mana*, *iraha*, *lain*, *karah* en *koetan*. Aan ieder van deze vraagwoorden gaan we een paragraaf wijden.

§ 176. *Na*, of gelijk het doorgaans luidt *naha*, komt altijd vooraan, en dient 1°. om een eenvoudige vraag uit te drukken; b. v.: *naha boga anak lalaki*? hebt gij zonen? *naha silaing teu njaho ka dewek teh*? ken je mij niet? In dit geval kan het

vraagwoord worden weggelaten; zoo wordt in „Rĕngganis", p. 103, aan een meisje gevraagd: *Ĕneng teh geus tjarogean?* is u reeds gehuwd? maar in geschriften wordt dit zelden gedaan, omdat de constructie niet van den stelligen zin verschilt. Doch 2°. dient *naha* (of *na*) om naar het bestaan, het zijn, de reden of toedracht van iets te vragen, zijn verwondering of bevreemding in den vorm van een vraag uit te drukken, of ook wel om op deze wijze een berisping toe te dienen. Men kan het vraagwoord, in dezen zin gebezigd, vertalen met: wat? wat is het? hoe? waarom? maar dient in gedachten te houden, dat het den vrager er niet bepaald om te doen is de reden te weten, want in dit geval bezigt men *naon*. Voorbeelden: *naha geus hajang gok bae?* hebt ge reeds verlangen naar een ontmoeting? *naha? da teu aja batoer lalaki,* wat is dat? er is immers geen ander man; *naha tjahja toeroen ka imah noe kapir?* hoe komt het, dat het licht neerdaalt op het huis van een ongeloovige? *naha hanteu njandak doewit?* wat (waarom) naamt ge geen geld mede? *naha kaoela teh bohong?* wat, lieg ik dan? *naha atoeh ditinggalkeun?* waarom hebt gij hem toch verlaten? of: wat deedt gij hem toch te verlaten? — Maar 3°. wordt *naha* (en misschien is dit wel de eerste beteekenis) als uitroep gebezigd, in den zin van: ach! hoe! wat! waarom toch! Soms neemt het dan het voegwoord *moen* achter zich, b. v. in de „Abdoel Samad": *naha moen koering teh hanteu djĕdjĕg opat poeloeh!* hoe zou het zijn (of geweest zijn), als ik niet de volle veertig (slagen) had ontvangen! — Ten slotte merken we op, dat dit vraagwoord veel vóór andere vraagwoorden wordt gezet, en dan neemt men daartoe meestal den korten vorm.

Naon (men zegt ook *nahon* en *nahaon*) is eveneens te vertalen met: wat? maar wordt bepaaldelijk gebezigd om naar zaken te vragen. Voorbeelden: *bapa, eta manoek naon?* vader, wat is dat voor een vogel? *dipaparin naon maneh koe soeltan?* wat is je door den sultan geschonken? *ki soedagar, naon noe dimaksoed?* koopman, wat is je voornemen (wat wordt door § 177.

je beoogd)? *aden dek naon*? wat wil *aden* (u; tegen een jongen *raden*)? *dek naon deui*? *kaoentoengan loba di dijeu*, wat wil ik meer? hier is veel voordeel; *matak naon lamoen oerang teh noeroetan*? wat zou er uit voortkomen (wat zou het voor kwaad kunnen), als wij (hen) navolgden? Naar men ziet, is de plaats niet steeds dezelfde. Dikwijls kan men den zin omzetten. In het algemeen geldt echter als regel, dat het vraagwoord het sterkst uitkomt als het achteraan staat. — Gevolgd door *teja* vraagt *naon* naar iets bepaalds, iets dat hij, tot wien de vraag gericht is, in zijn gedachten heeft; b. v.: *naon teja kadorakaän koela, djeung naon teja dosa koela*? wat is mijn ongerechtigheid, en wat is mijn zonde (door u bedoeld)? — Men zegt *nahaon* als men langzaam, met nadruk, of met zekere plechtigheid spreekt; b. v.: *nahaon bĕdoeg nitir*? wat roffelt de trom? (Het vraagwoord uitsprekende met gerekt *ha*. Dit komt nog meer uit, als men *na* verdubbelt, en dus *nanahaon* uitspreekt.) — Het laatste voorbeeld mag ook vertaald worden: waarom roffelt de trom? doch eigenlijk krijgt *naon* pas de beteekenis van „waarom", als het door *koe* (door) wordt voorafgegaan; b. v.: *simkoering poendoeng koe naon*? waarom (door wat, om wat) zou ik boos zijn? *koe nahaon wĕt papisah atoeh*? waarom zijt ge dan toch van elkaar afgegaan? — Het voorzetsel *keur* (of *eukeur*) geeft aan dit vraagwoord de beteekenis van „waartoe," doch vraagt men niets meer dan *keur naon*? dan is de beteekenis: waartoe dient het? waarmee zijt ge bezig? wat doet ge? *Eukeur naon oerang noeroet teuing napsoe*? waartoe zouden we te zeer (zoo zeer) de lusten volgen? Door in dit geval *teuing* aan het vraagwoord toe te voegen, legt men er nadruk op; b. v.: *keur naon teuing madjoe*? waartoe zoudt ge ten strijde trekken? — In het vraagwoord: waartoe? ligt iets toekomstigs, en om dit nog bepaalder uit te drukken, geeft men aan *naon* den vorm van het werkwoord der 9de klasse (§ 63), waardoor *keur* vervalt; b. v.: *pinaoneun ngabaroebahkeun keneh ka djoeragan goeroe*? waartoe zoudt gij den meester verder moeite aandoen? In plaats van dit *pinaoneun* zou men dus ook *keur naon* kunnen lezen.

Saha dient, om naar den naam van personen te vragen. **§ 178**
Indien men den naam van eenig voorwerp wenscht te weten, bezigt men *naon* of *koemaha*. De vraag: hoe is je naam? of hoe is zijn naam? luidt in het Soendaneesch: *saha ngaran maneh*? of *saha ngaranna*? We schrijven hier nog eenige andere vragen met *saha* af: *saha paman nja ngaran*? hoe is ooms naam? hoe heet ge (tegen een vreemdeling b. v.)? *ari sampejan saha*? wie is u? *saha noe boga ijeu*? wie is de eigenaar hiervan? van wien is dit? *saha noe kagoengan poetra*? wie is de eigenaar van het kind? van wien is dit kind? *saha noe njĕgah ka kami*? wie zou mij (dat) kunnen beletten? *saha noe hanteu pĕrtjaja ka djalma kitoe pandena*? wie zou een man met zulk een gunstig voorkomen niet gelooven? *saha eta noe njeungeut damar teh*? wie is het, die het licht aansteekt? *naha, ngomong djeung saha*? wat, met wien spreekt zij? *ĕndog beunang meuli ti saha*? eieren gekocht van wien? d. i. van wien zijn deze eieren gekocht? — In de „Pandji Woeloeng", p. 127, komt *saha* voor in een stelligen zin: *djadi eleh saha noe teu koewat manggoel*, zoodat het verliest, wie niet sterk genoeg is, het (op den schouder) te dragen. Ik zou dit gebruik niet voor mijn rekening durven nemen. Men houde in gedachten, dat de „Pandji" een tĕmbang is, en tĕmbangmakers de taal wel eens geweld aandoen. In proza zou men zeggen: *saha-saha* (al wie) *noe teu koewat manggoel, eleh*. Men zou echter in den aangehaalden zin ook *mana* (§ 181) in plaats van *saha* kunnen lezen.

Door middel van *koemaha*, hoe? hoedanig? vraagt men naar **§ 179.**
den aard, de hoedanigheid of de gesteldheid van iets; b. v.: *koemaha, ĕnja*? *atawa koemaha*? hoe is het, is het waar? òf hoe dan? *koemaha bedja*? hoe is het bericht? wat is er? wat hebt ge te zeggen? *koemaha, kalĕrĕsan bedja teh*? is het bericht waar? *koemaha noe matak kitoe*? hoe komt dat (letterlijk: hoedanig wat de reden is van het aldus-zijn)? *bareto akang njoeratan*; *geus katampa*? *atawa koemaha*? ik heb (u) onlangs geschreven; hebt ge (den brief) ontvangen? of hoe staat het? *soemping*

teh wajah koemaha? hoe laat is u aangekomen? — Dikwijls wordt *koemaha* als uitroep gebezigd; b. v.: *doeka koemaha*! ik weet niet, hoe het komt! *koemaha koering teh ajeuna koe hajang papanggih djeung akang*! hoe verlang ik thans om u te ontmoeten! *wallahoe-alam koemaha pětana di laoet*! God weet, hoe het op zee gesteld is! Ook *pikoemahaeun* (§ 63 en 177) wordt als uitroep gebezigd; b. v.: *pikoemahaeun nja rasa*! hoe zal (of zou) ik mij dan gevoelen! Zie verder het Woordenboek.

Aanm. *Koemaha* moet ontstaan zijn uit *koe* en *naha* (met verandering van de *n* in *m*, ter wille van de lipletter *oe*); men hoort nog wel eens *koe naha* uitspreken.

§ 180. *Sabaraha* (van *baraha*, zie Woordenboek) dient, om naar het getal, de hoeveelheid van personen of zaken te vragen. Men vraagt er ook mede naar den afstand en den duur, en in het antwoord wordt dan de afstand aangegeven in palen, uren reizens enz., of de duur in maanden, jaren enz. Voorbeelden: *ngěrsakeun sabaraha pikoel*? hoeveel pikoel begeert gij? *sabaraha hidji kagoengan garwa gamparan*? hoeveel (stuks) echte gemalinnen had u? *eta samping sabaraha oentaj*? hoeveel strengen (garen) gingen er in dien sarong? *maneh boga anak sabaraha*? hoeveel kinderen hebt gij? *oesoem halodo lilana sabaraha boelan*? hoeveel maanden duurt de droge tijd? *sabaraha poë lilana*? hoeveel dagen duurt het? *ari ti dijeu ka ditoe lalakon sabaraha dongkap ka radja Bakti*? hoe ver is het van hier (letterlijk: hoeveel reizens) tot den koning van Bakti? *aki sabaraha nja oemoer*? hoeveel is grootvaders leeftijd? hoeveel jaren telt gij? *sabaraha lamina bade angkat teh*? over hoeveel tijd zal u vertrekken? wat echter ook kan beteekenen: hoelang zal uwe afwezigheid duren? — Behalve dat dit vraagwoord veel in stellige zinnen wordt gebezigd, komt het ook voor als uitroep; b. v.: *sabaraha lobana sato-sato, anoe beurat koe gawe alah batan oerang*! hoevele dieren zijn er, die het zwaarder hebben dan wij!

We komen nu aan *mana*. In zijn eerste en eigenlijke betee- § 181.
kenis is dit het vraagwoord van plaats: waar? b. v.: *gamparan radja mana*? waar is u vorst? *oerang mana maneh, djalma*? van waar zijt gij, man (letterlijk: mensch van waar gij, man)? *eh, noe miskin, satĕmĕnna maneh asal oerang mana*? o arme, in ernst, waar zijt gij vandaan? Doch in dezen zin wordt het woord, gelijk men ziet, eigenlijk bijvoeglijk gebruikt, en beteekent *oerang mana* dus in den grond: waar-mensch, en *radja mana*, waar-koning, gelijk *oerang goenoeng* beteekent: berg-mensch en *radja peuntas*, overzijde-koning (koning van de overzijde). Wordt het woord zelfstandig gebruikt, dan neemt het doorgaans een der voorzetsels *di, ti* of *ka* vóór zich (*di mana*, waar? *ti mana*, van waar? *ka mana*, naar waar, waarheen?); b. v.: *di mana tĕpoeng djeung nabi*? waar hebt gij den profeet ontmoet? *ti mana, agoes*? van waar, vriendje? *sampejan rek ka mana*? waar wilt gij heengaan? — Over het gebruik van *di mana* in stellige zinnen, vergelijke men het Woordenboek. — Uit deze eerste beteekenis van *mana* is een tweede, om zoo te zeggen overdrachtelijke, afgeleid, namelijk die van welke? welk? wat? in den zin van: welke of wat van een zeker aantal voorwerpen verlangd wordt, wien of wat men kiezen wil, enz.; b. v.: *dina poë mana rek djĕngkar*? op welken dag zal u vertrekken? *dintĕn mana, sasih mana nja pitĕpangeun djeung akang teh*? op welken dag, in welke maand zal ik u (oudere broeder) ontmoeten? *mĕnding mana, tjitjing djeung leumpang*? wat is beter, stilzitten of loopen? *mĕnding mana maneh, paeh reudjeung hiroep*? wat is u beter, te sterven of te leven? *nagri mana nja imah*? in welke stad woont gij? *djaman mana*, op welken tijd? wanneer? Soms laat men *anoe* voorafgaan, waardoor de beteekenis dan eigenlijk wordt: die welke of dewelke; b. v.: *anoe mana eta opat nagri*? welke zijn die vier steden? Bepaald noodig is dit *anoe* echter niet. Ook in deze tweede beteekenis kan *mana* een voorzetsel vóór zich krijgen; b. v.: *kĕrsa miloe ka mana*? bij welken (bij wien) wilt gij u voegen? — Zagen we boven, dat sommige vraagwoorden den

vorm van het werkwoord der 9de klasse (§ 63) kunnen aannemen, ook met *mana* is dat het geval; b. v.: *ari noe geuleuh ka hoekoem, pimanaeun dek 'njangking kawasa*? hij, die de wet haat, hoe zal hij het bewind voeren? Deze laatste zin kan echter ook als uitroep vertaald worden, want in de derde plaats wordt *mana* zeer veel als uitroep gebezigd. Daarover zie men het Woordenboek.

Aanm. De vergelijkende trap wordt dikwijls uitgedrukt door *djeung*, en. Dat is met name het geval, als (gelijk in bovenstaande voorbeelden) tusschen twee of meer dingen, welke voor een oogenblik geacht worden gelijk te staan, moet gekozen worden. *Djeung* beteekent dan: vergeleken met (§ 110 *c*), maar wordt in het Nederlandsch vertaald door: of.

§ 182. Het eigenlijke woord om naar den tijd te vragen, is *iraha*. Men kan het vertalen met: wanneer? op welken tijd? Voorbeelden zijn: *iraha andjeun soemping ka dijeu teh*? wanneer is u hier gekomen? *iraha maneh rek indit*? wanneer zult gij vertrekken? *iraha nja dipoetoes*? wanneer zal (de zaak) beslecht worden? wanneer zal de uitspraak gedaan worden? *na iraha deui atoeh nja arek babalik pikir*? wanneer dan toch zult ge van gezindheid veranderen (u bekeeren, verbeteren)? — Door voorvoeging van *ar* (§ 92) wordt het vraagwoord versterkt; wij kunnen dat in onze taal slechts weergeven door er nadruk op te leggen. Een voorbeeld is: *ariraha datangna, goesti, eta teh kijamat teja*? w a n n e e r, o heer, komt die opstandingsdag?

§ 183. Als achtste vraagwoord noemden we in § 175 *lain*. Dit is eigenlijk een bijwoord van ontkenning, met de beteekenis van: anders, niet, geenszins; het wordt pas vraagwoord door het op vragenden toon uit te spreken, maar is dan daartoe op zichzelf voldoende, zoodat het de hulp van een ander vraagwoord niet van noode heeft. Voorbeelden zijn: *ngandika rasoel-oellah: Ajat mana*? *lain ijeu*? de gezant Gods sprak: Welk vers? is het niet dit? *lain geus beunang nimoe*? hebt ge het niet gevonden? *tjoba manah: lain lĕrĕs eta kitoe*? bedenk eens:

is dat niet waar? *ajeuna lain geus boerit*? *geura moelang*! is het niet reeds avond? keer huiswaarts!

Het vraagwoord *karah* kan in onze taal alleen maar naar den zin worden weergegeven, want wij bezitten geen overeenkomstig woord. Het dient, om het ongerijmde, onwaarschijnlijke, ondenkbare in een vraag uit te drukken. We zullen, om het gebruik behoorlijk toe te lichten, met onze voorbeelden niet te zuinig moeten zijn, en geven de volgende: *karah aja Allah tjatjah djeung Allah menak*? is er een God van de volksklasse en een God van den adel? *ari Allah teh, naha karah koedoe dihinakeun koe djalma-djalma teh*? moet God gesmaad worden door de menschen? *karah rek lami pisah djeung koering*? wilt gij voor langen tijd van mij scheiden? — Hetzelfde kan men soms ook eenvoudiger door *naha* uitdrukken; b. v.: *naha djalma noe lolong bisa noengtoen ka noe lolong deui*? kan een blinde een anderen blinde leiden? — Op zulke vragen met *karah* wordt geen antwoord verwacht: men bedient er zich alleen van, om een stelliger oordeel uit te drukken, en wil te kennen geven, dat men de zaak, die het onderwerp der vraag is, niet denkbaar, ja, ongerijmd acht. Bij benadering kan men het begrip uitdrukken, door het voegwoord „dan" in de vertaling op te nemen: wilt ge dan voor langen tijd van mij scheiden? enz. In het geschrift „Pĕrlampah noe koerĕnan" zegt de schrijver: *Na iraha deui atoeh, nja arek babalik pikir, lamoen hanteu ti ajeuna*? *Na karah iraha deui*? *Mangke mah loepoet mangsana*! d. i.: Wanneer dan toch zult ge van gezindheid veranderen, als het niet van heden af is? Wanneer dan toch? Later zal de gelegenheid ontbreken! — We gaven ook hier *karah* weer met „dan", maar men mag niet over het hoofd zien, dat de schrijver bedoelt te zeggen: het wanneer, waarnaar ik vraag, zal nimmer komen, wat hij dan ook in de volgende woorden uitdrukt: *mangke mah loepoet mangsana*! een latere gelegenheid zal nimmer komen! — Soms moet men *karah* als uitroep vertalen, en wijkt de beteekenis van de gewone af; b. v. in de „Sadjarah": *karah lalĕga ari alam-doenya*! wel, wel, wat is § 184.

de wereld uitgestrekt! Ik meen echter te mogen betwijfelen, of het daar goed gebruikt is, en zou liever lezen: *naha wĕt.* — Ook wordt *karah* wel eens met *koetan* (zie volgende §) verward, wat te eerder gebeuren kan, omdat beide woorden in beteekenis elkander naderen, en soms wel ter versterking met elkander gebruikt worden. — Een voorbeeld van verkeerd gebruik vindt men in de „Dongeng-dongeng noe araneh", bl. 14: *Karah kitoe, koelanoen?* welke vraag men stellig moet lezen: *Koetan kitoe, koelanoen?* want de vrager wil niet uitdrukken, dat hij het gehoorde voor ondenkbaar houdt, maar alleen, dat hij zich de zaak anders had voorgesteld, en dus verwonderd is.

§ 185. Het laatste vraagwoord, dat we te bespreken hebben, is *koetan.* Een bepaalde beteekenis kan men ook hiervan niet opgeven, zoodat men tot omschrijving zijn toevlucht moet nemen. *Koetan* dient, om in een vraag zijn verrassing of verbazing uit te drukken over datgene, wat het onderwerp der vraag is, en waarvan men zich een andere voorstelling had gevormd. Het woord is in menigvuldig gebruik, waaruit men misschien mag afleiden, dat de Soendaneezen zich van de dingen nog al eens een voorstelling vormen, welke met de werkelijkheid strijdt. Bij benadering kan men de bedoeling weergeven door het voegwoord dan in de vertaling op te nemen. Uit den rijken voorraad van voorbeelden kiezen we de volgende: *koetan hidĕp islam?* zijt ge dan een islamiet? *maneh koetan hiroep keneh?* leeft ge dan nog? *maneh koetan ki Soera?* ben jij werkelijk Soera? *koetan masih keneh koerang?* ontbreekt er dan nog iets aan? *ramboet saha koetan patih dibikeun ka kami?* wiens haar hebt gij mij dan gegeven, patih? *koetan kitoe karĕp maneh teh?* is dan aldus je verlangen? *koetan saha sampejan ngelingan koela?* wie zijt gij dan, die mij (daaraan) herinnert? *koetan goesti teu tĕrang kana lakoelampah koering?* is mijnheer mijn handelwijze dan niet duidelijk? *koetan lain saĕnjana tjeuli si Toendjoeng teja?* was dat dan niet werkelijk het oor van Toendjoeng? *koetan ĕnja dek ngagoengkeun maneh?* wilt ge dan werkelijk uzelven

verhoogen? — Een enkele maal laat men *karah* voorafgaan tot versterking; b. v. „Sĕtjanala", p. 30: *karah koetan ama miskin*? is vader dan arm? (dat had ik nooit gedacht!) — Ook versterkt men het vraagwoord wel eens door den nadrukswijzer *teh*; b. v.: *koetan teh kitoe pikirna*? was zóó dan zijn gedachte? (Men kan *teh* hier echter ook houden voor stop- of vulwoordje.)

F. Onbepaalde Voornaamwoorden.

Men verwachte hier geen opsomming van onbepaalde voornaamwoorden in eigenlijken zin, want deze bestaan er in het Soendaneesch niet. We zullen hier alleen opgeven, op welke meestvoorkomende wijze onze onbepaalde voornaamwoorden door de Soendaneezen worden uitgedrukt. § 186.

1. Voor iemand en men bezigt men *djalma*, mensch, man, of *aja*, aanwezig zijn, er is, er zijn; b. v.: *arang-arang djalma njaho noe matak mawa salamĕt*, zelden weet men (weet iemand), wat heil aanbrengt; *aja garoeda*, er is een adelaar; *aja djalma rek ngala madoe*, er kwam iemand honing halen; *lamoen maneh rek ngawawoehan djalma*, als gij met iemand wilt kennismaken. — Soms wordt men verzwegen; b. v.: *lamoen dipikir salantjar*, als wordt doorgedacht, d. i.: als men goed doordenkt. Evenzoo wordt *aja* soms weggelaten; b. v.: *areuj waloeh ngarambat kana tangkal gĕbang*, kalebas klom op tegen een palmboom, d. i.: er was een kalebas, die opklom tegen een palmboom.

2. Niemand wordt meestal uitgedrukt door een der woorden *teu aja* (*taja*) of *euweuh*, soms door *djalma* gevolgd; b. v.: *teu aja noe mere ngindjeumkeun*, niemand leende hem die; *taja noe miroseja*, niemand liet zich aan hem gelegen liggen; *euweuh noe njaho*, niemand weet het. Het begrip wordt echter ook op andere wijze uitgedrukt, b. v. aldus: *sahidji djalma euweuh noe ngawangsoel*, niemand antwoordde (één mensch was er niet die antwoordde); *djalma hidji ge taja noe mondokkeun maranehanana*, niemand herbergde hen; of op déze

wijze: *moal saha deui noe pinjeungeuteun damar teh*, niemand anders (geenszins wie weder) zou het licht opsteken (d. i. niemand anders kan het licht hebben opgestoken); of ook aldus: *maneh oelah njijeun karoegian ka saha bae*, gij zult niemand schade doen (gij zult geen schade doen aan wien ook).

3. Een, in de beteekenis van iemand, wordt soms verzwegen; b. v.: *anoe leuwih bĕdas*, een die sterker is; overigens bezigt men het telwoord *hidji*; b. v.: *aja hidji anoe jasa noeloeng*, er is een, die helpen kan; *aja keneh hidji noe moroan tadi teja*, er was nog een (dergenen), die zooeven gejaagd hadden. De een drukt men uit door *hidji*, voorafgegaan door *noe*; b. v.: *aja doewa djalma ngadeuheus ka hoekoem*; *tjatoerna noe hidji*, twee menschen begaven zich naar het gerecht; de een sprak, enz. Voor de ander zegt men dan *noe hidji deui*; b. v.: *aja kapiting doewa*; *noe hidji geus kolot*, *noe hidji deui ngora keneh*, er waren (eens) twee kreeften, de een was reeds oud, de ander nog jong. — Het onbepaalde voornaamwoord zeker wordt eveneens door *hidji* uitgedrukt; b. v.: *hidji kalde keur njatoean djoekoet*, zekere ezel was bezig te grazen; *dina hidji leuweung aja manoek*, in zeker bosch was een vogel; *dina hidji poë*, op zekeren dag; *dina hidji mangsa*, op zekeren tijd.

4. Voor geen gebruikt men ongeveer dezelfde woorden als voor niemand; b. v.: *taja kalakoean anoe goreng kadjaba djalma nganteur kasoekana*, er is geen slechter gedrag dan dat iemand zijne lusten volgt; *teu aja pisan titinggal keur maraneh*, er is volstrekt geen nalatenschap voor ulieden; *teu aja deui pikir*, hij had geen andere gedachte; *tatjan aja saboelan lawasna*, het had nog geen maand geduurd.

5. Wat wij te kennen geven door de onbepaalde voornaamwoorden iets, wat en welk, drukt men in het Soendaneesch soms uit door *aja*, maar doorgaans dient daartoe het woord *naon* of *naon-naon*, terwijl men het begrip ook wel eens door een bijwoord van hoedanigheid uitdrukt. Voorbeelden zijn: *naha di Pangeran aja noe pimoestahileun*? zou iets voor den Heer onmogelijk zijn? *naon anoe djadi rĕdjĕki*, iets dat tot levens-

onderhoud dient, of: wat levensonderhoud is; *naon bae anoe batoer maneh*, iets dat uws naasten is; *naon-naon anoe kanadjisan*, iets dat verontreinigd is; *naon-naon anoe didjadikeun*, wat geschapen is; *milampah kijeu-kijeu ka dinja*, iets (een of ander) te doen aan hem; *naha sadkaoela dikira mitjatoer koewa-kijeu*? denkt ge, dat ik iets zal kunnen spreken?

6. Voor niets heeft men de uitdrukkingen: *hanteu* (*euweuh*) *naon-naon*, *hanteu* (*moal*) *djadi koemaha*, *hanteu djadi koema-koemaha* en andere omschrijvingen. Soms volstaat *taja* of *euweuh*; b. v.: *taja noe leuwih njĕri-ati ngan kadjaba tina diljatjampah*, niets veroorzaakt meer leed dan verguisd te worden; *taja noe boeni ti panasna*, niets is verborgen van hare (der zon) hitte; *hiroep koering sasat euweuh*, mijn leven is als niets.

7. Wie, al wie, drukt men uit door *saha* of *saha-saha*; b. v.: *saha noe teu ngeunah dina lijang ijeu*, *hade bidjil*, wie het niet naar genoegen heeft in dit hol, ga er uit; *saha-saha njijeun lombang keur naheunan batoer*, *sok tigoebrag*, al wie een kuil graaft voor een ander, stort er zelf in. Men laat ook *sing* (zie 13) wel voorafgaan: *sing saha* (of *sing saha-saha*) *noe pasrah ka Allah*, *tangtoe diraksa*, wie zich aan God toevertrouwt, wordt bewaard. Men laat echter het voornaamwoord ook wel weg: *noe njijeun kahadean sok manggih wawalĕs goreng*, wie goed doet wordt vaak met kwaad vergolden.

8. Het onbepaalde voornaamwoord het, in zinnen als: het regent, wordt vaak door *aja* weergegeven; b. v.: *aja angin*, het waait; *aja goeloedoeg*, het dondert; wat eigenlijk zeggen wil: er is wind, er is donder, gelijk men ook zegt: *aja tjaäh*, er is hoog water.

9. Voor de onbepaalde voornaamwoorden allen, alles, al wat, al degenen, al wie zegt men *kabeh*, *sagala* en *sakoer* in k), *sadaja* en *soegri* in l); b. v.: *kabeh pada djagdjag*, allen zijn gezond; *sakoer noe deukeut ka kami*, *kabeh pada maroeloes*, allen die nabij mij staan zijn welvarend; *sagala noe aloes-aloes*, al wat fraai is; *sakoer noe ngadenge pada kaget*, al degenen, die het hoorden, waren getroffen.

10. Voor velen en verscheidenen bezigt men *reja* of *loba*; voor de meesten: *noe reja* of *noe loba*; b. v.: *reja noe teu pĕtot ngarĕp-ngarĕp*, velen houden niet op te verlangen; *loba noe tatjan tibra pikirna*, velen hebben nog geen gemoedsrust; *manoek noe loba teh pada ngomong*, de meeste vogels spraken, enz. Allemaal is *sarereja.*

11. Weinigen drukt men uit door *saeutik*; sommigen (ettelijken) door *sawareh*; b. v.: *noen Goesti! ngan saeutik bae djalma noe bakal salamĕt?* Heer! zijn er slechts weinigen die zalig worden? *Sawareh* krijgt meestal *noe* vóór zich; b. v.: *noe sawareh hanteu pĕrtjaja*, sommigen gelooven niet; doch niet altijd; b. v.: *tjĕk sawareh*: sommigen zeggen.

12. Voor een en (of) ander bezigt men *naon-naon* (zie 6); b. v.: *naon-naon lampah salah kanjahoan*, een of andere verkeerde handeling leert men kennen. In denzelfden zin, maar bepaaldelijk als de keuze tusschen twee dingen staat, gebruikt men *salah-sahidji* k., *salah-sawijos* l.; b. v.: *nadjan salah-sahidji, hanteu djadi manpaät*, al bedrijft men een er van (van ondeugden), men heeft geen nut (van zijn godsdienstigheid).

13. Aan de voornaamwoorden elk, ieder, een ieder, een iegelijk, elkeen, iedereen, beantwoorden *oenggal* k., *saban* l., welke dikwijls verdubbeld worden, en verder *tijap-tijap, hidji-hidji, sing, masing-masing* en *sewang*. Voorbeelden zijn: *motong sapi oenggal poë*, hij slachtte elken dag runderen; *sok dipake oenggal isoek*, het werd elken morgen gebruikt; *oenggal-oenggal poë anakna dipindah-pindah*, elken dag verplaatste zij hare jongen; *oenggal-oenggal ngalilir batoerna diharoedangkeun*, bij elk wakker-worden wekte zij hare bedienden; *oenggal-oenggal djalma* en *tijap-tijap dalma* wil zeggen: elk mensch; *tijap-tijap poë koedoe baranggawe*, elken dag moet ge werken. — *Hidji-hidji* heeft dezelfde beteekenis; b. v.: *hidji-hidji omongan noe sija-sija*, elk ijdel woord; *hidji-hidji djalma*, ieder mensch; *hidji-hidji koedoe kapanggih satoehoe*, een ieder moet getrouw bevonden worden. — Met *oenggal* staat het woordje *sing* in beteekenis gelijk; b. v.: *teu gawajah sing djĕlĕma*, niet ieder mensch is zorgeloos.

Ook dit woord wordt veel verdubbeld: *sing-sing ditjokot*, elk voorwerp werd beetgepakt; *sing-sing dilijeukan*, naar elk voorwerp werd gekeken; *teu sing djalma noe boga*, wil zeggen: niet ieder heeft het. — *Masing-masing* wordt gebruikt in den zin van: ieder voor zich, elk op zichzelf, ieder zijn eigen; b. v.: *toeloej pada baralik, masing-masing ka imahna sorangan*, daarop keerden zij terug, ieder naar zijn eigen huis; *pada djadi ratoe kabeh, masing-masing nagarana*, zij waren allen koningen, (maar) ieder had zijn eigen land. — *Sewang* komt immer achteraan; b. v.: *meunang sapitjis sewang*, ze kregen ieder een dubbeltje; *sareboe sewang baladna*, ze hadden ieder duizend krijgslieden; *pada nampa sadinar sewang*, ze ontvingen ieder een dinar.

14. Velerlei, allerlei, allerhande, verscheidenen (zie 10) wordt uitgedrukt door *roepa-roepa*, *saroepaning* en *warna-warna* k., *roepi-roepi* en *warni-warni* l., welke woorden eigenlijk beteekenen: bij soorten, of van allerlei soort.

G. Het Betrekkelijk Voornaamwoord.

Het betrekkelijk voornaamwoord is *noe* (of *anoe*), die, dat, § 187.
enz. Het wordt ten eerste geplaatst vóór een attribuut of praedicaat, dienende tot bepaling van een zelfstandigheid, in de gevallen waar wij een bijvoeglijk naamwoord bezigen; b. v.: *djalma noe pintĕr*, een man die verstandig is, de verstandige man; *koeda noe djangkoeng*, een paard dat hoog is, een hoog (groot) paard; *tjarita djalma noe sangsara*, verhaal van een man die rampspoedig was, verhaal van een rampspoedig man; *Allah anoe langkoeng kawasa*, God die hoogst machtig is, de Almachtige God. — In staande uitdrukkingen wordt het betrekkelijk voornaamwoord vaak weggelaten. Zoo zegt men: *awi gĕde*, dikke bamboe, een dikke bamboe; *peso seukeut*, scherp mes, een scherp mes; *lampoe gantoeng*, hangende lamp, een hanglamp. Zulke uitdrukkingen zijn eigenlijk tot de samenstellingen te rekenen (zie § 252). Met name wordt *noe* weggelaten in spreekwoorden, ten einde de uitdrukking zoo compact

mogelijk te maken; b. v.: *ikeut heureut dibeberkeun*, de smalle hoofddoek wordt (breed) uitgespreid, d. i. „het breed laten hangen", „uithalen", royaal leven of doen, boven zijn stand gaan; *njeungseurikeun oepih ragrag*, een afvallende (verdorde) bloemschede (van de *djambe*) uitlachen, d. i. een oud mensch uitlachen; *laoek boeroek miloe midjah*, de verrotte visch speelt mee, wat gezegd wordt van iemand, die ongevraagd mededoet. — Wil men op de bijgevoegde bepaling den klemtoon leggen, dan wordt *noe* eveneens weggelaten; b. v.: *manggih leuweung lĕga*, (hij) vond (kwam aan) een uitgestrekt bosch; *aja djalma bĕdas katjida*, er was een zeer sterk mensch.

§ 188. Ten andere dient dit voornaamwoord, om bijvoeglijke zinnen met den hoofdzin te verbinden; b. v.: *Pangeran, noe oeninga, malaikat, noe njaksian*, het is de Heer, die het weet, het zijn de engelen, die er getuigen van zijn (of korter: de Heer weet het en de engelen zijn er getuigen van); *sabab reja pangaboetoeh, noe sadjabana ti dinja*, omdat er vele behoeften zijn, welke behalve die bestaan; *njaritakeun lampah pribadi, anoe ĕnggeus karasa tetela jen kitoe*, (ik) verhaal eigen ervaringen, (van) welke ik duidelijk heb gevoeld, dat ze zoodanig zijn; *poegoeh ge pamawa setan, anoe tara ingĕt ngarĕndahkeun diri*, voorzeker is het een medebrengsel des satans (is het veroorzaakt door den satan), die er nooit aan denkt zich te vernederen. — Ook tusschenzinnen worden op deze wijze geconstrueerd; b. v.: *djalmana, noe pimigaweëun, dihatoeranan*, de mannen, die het werk zullen doen, zullen (door mij) worden aangeboden. — Soms bestaat de hoofdzin uit een enkel woord, b. v. een persoonlijk voornaamwoord, met of zonder nadrukswijzer, uit het werkwoord *aja*, er is, er zijn, of uit het ontkenningswoord *taja*; wij hebben natuurlijk in dat geval het antecedent tot een werkelijken zin aan te vullen; b. v.: *ijeu teh noe ngagadoeh toelis*, deze is het, die het schrift bezit (wat ook beteekenen kan: ik ben het, die het geschreven heb, of eenvoudig: ik, die de schrijver ben; vgl. § 172); *aja, noe dititah njijeun imah*; *aja, noe dititah*

matjoel; *aja, noe dititah dagang*, er waren er, die hij huizen liet bouwen; er waren er, die hij liet spitten; er waren er, die hij liet handeldrijven; *taja, noe nalang kasoesah*, er is niemand, die voor hem de moeite draagt. — Zelfs in een uitgebreiden hoofdzin kan de zelfstandigheid, waarvan de bijvoeglijke zin toch de bepaling wil zijn, ontbreken; b. v.: *tapi hanteu euweuh teuing, noe beunghar liwat ti dinja*, maar ze (of zulke menschen) ontbreken volstrekt niet, die rijker zijn dan hij is.

Ten derde vereenigt *noe* in zich ons persoonlijk of bepalingaankondigend voornaamwoord, gevolgd door het betrekkelijk voornaamwoord, zoodat men er door uitdrukt, wat wij doen door: hij die, hem die, degene die, hetgeen dat, enz.; b. v.: *toeloej ditawarkeun koe noe boga*, daarop werd (de vogel) te koop aangeboden door dengene, die hem bezat; *malah noe ditĕdakeun teja oge nja eta pisan*, daarenboven hetgeen waarom ik had gebeden, was juist dat (wat ik ontving); *ari noe dipake tjeurik mah, geus teu elingeun*, hij, om wien geweend wordt (hij, die gebruikt wordt tot weenen), denkt reeds niet meer (aan mij); *ari noe keuna hoeloena*, dat wat getroffen werd, is het hoofd; *dĕmi noe ngoembara pinoeh koe nalangsa*, maar hij, die zich op reis bevindt, is vol van leed. — Het springt in het oog, dat wij *noe*, op deze wijze gebezigd, met het werkwoord, dat er op volgt, vaak door een zelfstandig naamwoord kunnen vertalen; b. v.: *noe boga*, bezitter; *noe ngoembara*, de vreemdeling, de reiziger, de zwerver; *noe dipake tjeurik*, de beweende, enz. Dat komt nog wel zoo duidelijk uit in de volgende voorbeelden: *noe nagih dititah ngarit*, die maant (de maner) wordt uit grassnijden gezonden (spreekwoord); *noe asih dipoelang tai*, die leefheeft (de liefhebber) wordt vergolden met drek; *noe soegih teh kaget katjida*, de rijke was zeer verbaasd; *noe ngangon aja di dinja*, de herder bevond zich aldaar. **§ 189.**

Uit het pasgezegde vloeit reeds voort, dat *noe* dikwijls staat, waar wij een bepalend lidwoord (dat in het Soendaneesch ont- **§ 190.**

breekt) of een aanwijzend voornaamwoord gebruiken. We konden dat ook .reeds opmerken bij de trappen van vergelijking (b. v. § 110 *d*) en bij de telwoorden (b. v. § 140, 9 en § 142). Men zegt: *noe mimiti*, de eerste; *noe sedjen*, de andere; *noe ti heula*, de voorste; *noe panĕngah*, de middelste; *noe pandeuri*, de achterste; *noe tjikal*, de eerstgeborene; *noe boengsoe*, de jongste; *noe hidji*, de eene (§ 186, 3); *noe hidji deui*, de andere; *noe pangapikna*, de nauwlettendste; *eta poetra noe doewa teh*, die twee zonen; *tah, eta noe lima teh, noe mana noe panghasilna*? zie, die vijf, welke was (of: welke was van die vijf) de meestbevoordeelde? — En zoo is *noe ti mana* op te vatten in den zin van: „de van waar komende." Vraagt men: *noe ti mana sampejan*? dan bedoelt men daarmede: van waar zijt gij?

§ 191. In § 181 spraken we reeds over *anoe mana*, waarvan we als beteekenis opgaven: die welke of dewelke. Het behoort tot de vragende voornaamwoorden. Evenals *mana* neemt ook het zinverwante *matak* dikwijls *anoe* vóór zich. Het woord beteekent eigenlijk: oorzaak, reden; b. v.: *geus tangtoe aja hasilna, matak boengah di alam-doenya*, voorzeker heeft het zijn voordeel, (tot een) oorzaak van blijdschap in de wereld. Door *anoe* voorafgegaan heeft het 1°. de beteekenis van: de reden; b. v.: *eta noe matak*, dat is de reden; *kitoe noe matak*, aldus is de reden; maar 2°. die van: de reden waarom, de reden dat, en van onze voegwoorden: waarom, waardoor, weshalve; b. v.: *anoe matak sangĕt nja pepeling ka sadaja koelawarga, moegi pada eling bae, oelah sok ngoembar napsoe*, de reden waarom ik al de verwanten met nadruk vermaan, is, dat zij mogen acht geven, niet bot te vieren aan de lusten; *noe matak wani njarita, karasa koe diri simkoering*, de reden dat ik durf verhalen, (ligt hierin dat) ik het zelf ondervonden heb; *eta noe matak ngewa teh*, dat is het waarom ik er een afkeer van heb; *koemaha noe matak kitoe teh*? waardoor komt dat? (hoedanig de reden dat het aldus is?); *hiroep teu beunang digampang, reja pisan gogoda teh, noe*

matak oelah goegoep, het leven mag niet licht worden opgevat, er zijn vele verzoekingen, daarom moet men niet gejaagd zijn.

Ten slotte merken we op, dat *anoe* ook gebruikt wordt in de beteekenis van ons: „Die en die", of „N. N.", en wel als men den naam van een persoon, zaak of plaats niet noemen wil. Ingeval men den naam niet noemen, of op den naam niet komen kan, bezigt men *etaeun* of *itoeëun* (§§ 173 en 174). Vgl. § 274. **§ 192.**

XII. De Bijwoorden.

Eigenlijke bijwoorden heeft het Soendaneesch slechts weinige. **§ 193.** De functie, in onze taal door het adverbium verricht, wordt dus in het Soendaneesch door woorden, behoorende tot andere soorten, waargenomen. Voornamelijk dienen daartoe de stamwoordelijke werkwoorden, maar zelfs een afgeleid werkwoord treedt dikwijls als adverbium op; b. v.: *laboeh nangkoeban*, vallen, zóó, dat men op den buik ligt, d. i. voorover vallen; *mĕdang ngentja-ngatoehoe*, met het zwaard slaan naar links en naar rechts, links en rechts met het zwaard slaan; *tjeurik patoengkoe-toengkoe*, weenen tegenover elkander zittende (of staande). Wat we in dit hoofdstuk zullen zeggen, heeft dan ook minder ten doel, de Soendaneesche bijwoorden te doen kennen, dan wel om te doen zien, op welke wijze ons adverbium uitgedrukt wordt. We volgen daartoe de gewone indeeling in rubrieken, en nemen daarin ook eenige bijwoordelijke uitdrukkingen op. Volledig zal de woordenlijst niet zijn.

B i j w o o r d e n v a n p l a a t s: *Ijeu* en *dijeu*, hier. Wat *ijeu* aangaat, het beteekent eigenlijk: deze (§ 172), maar wordt als bijwoord aldus gebruikt: *ajeuna ijeu aja djalma ti imah miskin*, nu is hier een man uit het armhuis. Verder: *dinja*, daar; *ditoe*, ginds. Laatstgenoemde drie woorden krijgen doorgaans vóór **§ 194.**

zich het voorzetsel *di*, ofschoon ze dat reeds bezitten (immers *dijeu* is *di* + *ijeu*, enz.); men zegt dus: *di dijeu*, hier, alhier; *di dinja*, daar, aldaar; *di ditoe*, ginds. Bij vervanging van *di* door het voorzetsel *ka* is de beteekenis: naar hier, hierheen, naar daar, daarheen, naar ginds, derwaarts; en bij vervanging door het voorzetsel *ti*: van hier, hiervandaan, van daar, daarvandaan, van ginds, gindsvandaan. — Over het vragend bijwoord *mana*? waar? spraken we reeds § 181. We voegen aan het daar gezegde het volgende toe: *di mana-mana* beteekent: overal, heinde en ver, wijd en zijd; *ka mana-mana*, overal heen, her- en derwaarts; in dezelfde beteekenis gebruikt men *di mana-mĕndi* en *ka mana-mĕndi*; *ka mana bae*, waarheen ook, waarheen slechts. — *Dimana* (door mij aaneen geschreven) beteekent: zoo wanneer; b. v.: *dimana bapa paeh*, zoo wanneer vader sterft. — *Djĕro* k., *lĕbĕt* l., in, binnen; *di djĕro, sadjĕro, sadjĕroning* k., *di lĕbĕt, salĕbĕting* l., in, binnen; *ka djĕro* k., *ka lĕbĕt* l., naar binnen; *ti djĕro* k., *ti lĕbĕt* l., van binnen uit. — *Loewar*, buiten; *loewar-djĕro*, binnen en buiten, van binnen en van buiten; *di loewar*, buiten; *ka loewar*, naar buiten; *ti loewar*, van buiten af. — *Di loehoer*, op, over, boven, bovenop; *ka loehoer*, naar boven, opwaarts; *ti loehoer*, van bôven, benedenwaarts. — *Di handap*, onder, beneden, van onderen; *ka handap*, naar onderen, naar omlaag; *ti handap*, van onderen, van omlaag. — *Deukeut* k., *deuheus* en *parĕk* l., nabij; *anggang*, verwijderd (minder ver dan *djaoeh*); *djaoeh*, ver, veraf; *djaoeh tangeh*, zeer ver. — *Heula* k., *pajoen* l., eerst, vooraf; *ti heula* k., *ti pajoen* l., (in plaats van *di heula* enz.) eerst, voorop, vooruit; *hareup* k., *pajoen* l., vóór, vooraan; *di hareup* k., *di pajoen* l., vóór; *ka hareup* enz., naar voren; *ti hareup* enz., van voren, vóór; *toekang* k., *poengkoer* l., *pĕngkĕr* l. p., achter; *di toekang* enz., achter; *ka toekang* enz., naar achteren; *ti toekang* enz., van achteren. — *Di gigir* k., *di gedeng* l., aan de zijde, ter zijde, naast; *ka gigir* enz., naar de zijde, ter zijde, zijwaarts; *ti gigir* enz., van de zijde, aan de zijde, ter zijde. — *Kentja* k., *kiwa* l., links; *di kentja* enz., ter of aan de linkerzijde; *ka kentja* enz., naar links, linksaf; *ti kentja* enz.,

van links, ter of aan de linkerzijde; *katoehoe* (uit *ka* + *toehoe*) k., *tĕngĕn* l., rechts; *di katoehoe* enz., ter of aan de rechterzijde; *ka katoehoe* enz., naar rechts, rechtsaf; *ti katoehoe* enz., van rechts, ter of aan de rechterzijde. (In plaats van *ka kentja* enz. bezigt men ook *ngentja* k., *ngiwa* l., naar links, en *ngatoehoe* k., *nĕngĕn* l., naar rechts.) — Nog een groot aantal andere woorden is hiertoe te brengen, z. a.: *hilir* en *di hilir*, stroomafwaarts, *ka hilir*, naar wat lager ligt, *ti hilir*, van wat lager ligt, aan de lager gelegen zijde; zoo ook *girang* en zijn bijvormen met tegenovergestelde beteekenis; eveneens *tonggoh*, bergopwaarts, en *landeuh*, bergafwaarts, hetzij zóó of voorafgegaan door een der voorzetsels *di*, *ka* of *ti*. Verder bijwoorden van de benamingen der windstreken afgeleid; z. a.: *ka kaler* of *ngaler*, noordwaarts, *ka koelon* of *ngoelon*, westwaarts, *ka kidoel* of *ngidoel*, zuidwaarts, en *ka wetan* of *ngetan*, oostwaarts.

Bijwoorden van tijd. Den tijd noemende bezigt men een substantief, z. a.: *ajeuna*, thans, nu; *alam* —, *djaman* —, *mangsa* —, *dangĕt* —, *waktoe ajeuna*, de tegenwoordige tijd of periode, deze tijd, deze ure, het heden; (*saäjeuna*, nu, op dit oogenblik, voor heden); *poë* k., *dintĕn* l., dag; *poë ijeu*, heden, vandaag; (*sapoëeun*, voor één dag); *sapopoë*, den geheelen dag; *kamari*, gisteren; *kamari ijeu*, vóórgisteren, vóór een paar of eenige dagen; *mangkoekna*, eergisteren; *isoek*, ochtend, morgen; *isoek-isoek*, zeer vroeg in den morgen, den volgenden morgen vroeg; *poë isoek*, den volgenden dag; *isoekna*, de dag, op een gegeven dag volgende; *isoekan*, morgen (den volgenden dag); *pageto*, overmorgen; *pageto amat*, over-overmorgen; *wajah* en *waktoe* k., *wantji* l., tijd, stond, uur; *sahidji waktoe*, op zekeren tijd; *basa* en *keur basa*, ten tijde dat, toen; *mangsa*, tijd, tijdperk; *sahidji mangsa*, eens; *keur mangsa*, ten tijde dat; *djaman* en *alam*, tijdperk, tijd; *keur djaman*, in het tijdperk van, ten tijde dat; *ahir djaman*, het einde der tijden of des tijds; *djanari*, nanacht, dageraad; *soeboeh*, morgenrood; *soeboeh-soeboeh*, iets § 195.

vroeger dan *soeboeh*; *braj-beurang*, het aanbreken van den dag; *haneut-mojan*, morgenstond (kort na het opgaan der zon); *beurang* k., *sijang* l., dag, bij dag, over dag; *ti beurang*, over dag, 's daags; *beurang-beurang* of *pabeubeurang*, ver op den dag; *těngah-poë* k., *těngah-dintěn* l., (ook *těngari*) middag; *sore*, namiddag; *sore-sore* of *pasosore*, ver in den namiddag; *boerit*, *waktoe boerit*, avond, avondtijd; *malěm*, nacht, die aan een gegeven dag voorafgaat, avond; *malěm rěbo*, Dinsdag-avond (nacht van *rěbo*); *peuting* k., *wěngi* l., nacht, bij nacht; *ti peuting*, bij nacht, 's nachts; *peuting-peuting*, diep in den nacht; *sapeupeuting*, den geheelen nacht; *peutinganana*, de nacht, die aan een gegeven dag voorafgaat; *baheula*, oude tijd, oudtijds; *alam* of *djaman baheula*, idem; *ti babaheula*, van voor langen tijd; *baheula-bihari*, voorheen; *bareto*, voorheen, eertijds, onlangs; *ti baretona* en *ti babaretona*, van over lang. — Evenwel, men heeft ook buiten de substantieven, die als bijwoorden gebruikt worden, aan bepalingen van tijd geen gebrek. We zullen hier nog een aantal der meestvoorkomende vermelden: *iraha* of *ariraha* (§ 182), wanneer? *iraha bae*, wanneer slechts; *anggal* en *heubeul*, lang geleden; *ti anggalna*, lang te voren; *lawas* en *lila* k., *lami* l., lang, lang geleden; *teu koengsi lila*, het duurde niet lang, niet lang daarna; *salawas*, *salilana*, *sapandjang* en *sapandjangna*, zoo lang als; *hanteu sabaraha lilana*, niet lang daarna; *salalawasna*, *sapapandjangna*. steeds, voortdurend, altijd, immer, voor immer; *lawas ti lawas*, *heubeul ti heubeul* en *lila ti lila*, na langen tijd; *ka toekang* en *mangsa ka toekang* k., *ka poengkoer* en *mangsa ka poengkoer* l., in verloopen tijd, in het verleden; *pandeuri* en *ti pandeuri* k., *ti poengkoer* l., later; *heula*, *heulaän* en *heulaänan*, eerst, even, vooraf; *eukeur*, onderwijl; *ka hareup* en *mangsa ka hareup* k., *ka pajoen* en *mangsa ka pajoen* l., in de toekomst; *baringsoekpagi*, te avond of morgen, te eeniger tijd; *bada*, *mantas* en *beuteung*, na; *sabada*, *samantas* en *sabeuteung*, terstond na; *tadi*, zoo even, vóór korten tijd; *satadina*, voorheen; *ti tatadina*, van te voren; *tjikeneh* en *bijeu*, zoo even (voor een zeer kort tijdsverloop); *kakara* k.,

kakarek en *nĕmbe* l., eerst, voor het eerst, pas; *harita*, *mangsa* of *waktoe harita*, *pada-harita* of *sapada-harita*, toen, op dat tijdstip; *saharitaeun*, voor dat oogenblik; *kiwari*, deze tijd, dit tijdstip; *isoekan wajah kiwari*, morgen om dezen tijd; *memeh*, *samemeh* en *timemeh*, vóór, voor en aleer; *geus* en *ĕnggeus* k., *parantos* l., reeds; *sanggeus* of *geus kitoe*, toen het aldus was, daarna, daarop, vervolgens; *ĕngke*, dadelijk, aanstonds, straks; *mangke*, aanstonds, later, in de toekomst; *awal-ahir*, te avond of morgen, te eeniger tijd; *ti awalna* en *ti mimitina* k., *ti awitna* l., van den beginne; *ti awal nĕpi ka ahir*, van het begin tot het einde; *ti oörok*, *ti leuleutik* en *ti boeboedak*, van kinds af; *masih* en *keneh*, ook *masih keneh*, nog; *tatjan*, nog niet; *tatjan lila*, nog niet lang geleden; *tara* en *sok tara*, nooit; *arang* en *tjarang*, zelden; *rĕmĕn*, *sok* en *mindĕng*, ook *sok mindĕng* k., *sĕring* l., vaak, dikwijls, gedurig; *tampolanana* en *sakapeung*, soms, somtijds; *sasari*, gewoonlijk; *heuleut-heuleutan*, bij tusschenpoozen; *toeloej* en *tidinja*, ook *tidinja toeloej* k., *ladjĕng* l., dan, daarop, vervolgens; *didinja*, dan, alsdan; *sabot*, *meungpeung* en *eukeur*, onderwijl, terwijl, gedurende; *sakalian* k., *sawadina* l., tegelijkertijd; *barang*, toen; *deui*, weder, opnieuw; *iraha bae*, wanneer slechts; *ĕlat*, laat; *saoemoer-oemoer* en *saoemoer-hiroep*, het geheele leven, levenslang; *salalanggĕngna* en *saĕndĕng-ĕndĕng*, eeuwig; *toeroen-toemoeroen*, van geslacht op geslacht; *sareureuh-boedak*, als de kinderen slapen (pl.m. 10 uur 's avonds); *naoenan*, jarenlang; *sakitjeup-mata* k., *sakĕdep-metra* l., een oogenblik; *sapangoedoedan*, zoolang het rooken van een cigarette duurt; *sapangedjoan*, zoolang het koken van rijst duurt, enz. enz. — Door *tĕpoeng* voor een benaming van tijd te plaatsen, krijgt men een bijwoordelijke bepaling, welke aanduidt de terugkeer van genoemden tijd; b. v.: *tĕpoeng ahad*, Zondag over acht dagen, aanstaanden Zondag; *tĕpoeng taoen*, het volgende jaar (om denzelfden tijd), enz., enz.

Als bijwoorden van hoedanigheid noemen we: *kijeu*, **§ 196.**
dus, zoo, aldus, alzoo, dusdanig (van iets, dat tegenwoordig of

toekomstig is); *sakijeu*, idem; *kitoe*, dus, zoo, aldus, alzoo, dusdanig (van iets, dat gepasseerd of reeds in het verleden is); *sakitoe*, idem; *kitoe-kijeu* of *koewa-kijeu*, zus of zoo; — *seg*, *seug*, *heg*, *heug*, *geura*, *geuwat*, *gasik*, *gantjang*, *tereh*, enz., spoedig, fluks, haastig, gezwind; als l. bezigt men van al deze woorden *enggal*; door samenvoeging, verdubbeling, of herhaling met verwisseling van klinkers (b. v. *goera-giroe*, *goesak-gasik*) wordt de kracht versterkt; zelfs leest men ergens: *koedoe seg-seg seg-seg!* ge moet u erg haasten! — *gagantjangan*, haastig, in aller ijl (sterker dan *gantjang*); *laoen* en *kĕndor*, langzaam; *laoen-laoen*, langzamerhand; *lalaoenan*, zachtjes, stillekens; *lĕlĕngen*, langzaam (maar ook in tegenovergestelden zin gebezigd); *hanteu gĕroeh*, geen gerucht makend, stillekens; *jatna*, *ati-ati* en *hade-hade*, voorzichtiglijk; *hantĕm* en *habĕn*, strengelijk, scherpelijk; *pondokna* en *singgĕtna*, kortelijk; *koemaha*, hoe; *beuki* en *tambah*, eveneens hoe, maar in dezen zin: *beuki lila beuki goreng*, hoe langer hoe leelijker.

§ 197. Bijwoorden van omstandigheid zijn o. a.: *wèleh*, vergeefs; *barĕng*, *reudjeung*, *barĕngan*, *babarĕngan* en *reureudjeungan* k., *sarĕng* en *sasarĕngan* l., mede, gezamenlijk, te zamen, tegelijk; *baroeng*, tegelijk (maar van verschillende kanten); *han* en *ngan* k., *anging* en *nanging* l., alleenlijk, slechts; *bae* of *wae*, slechts; *sakoerangna*, *sakoerang-koerangna* k., *sakirangna*, *sakirang-kirangna* l., minstens; *sakedah-polah*, uit alle macht; *sakaparan-paran*, *sakaboentar-bentor* en *salantrah-lantrahna*, op goed geluk, zonder bepaald doel, zonder bepaalde richting (loopen, varen); *toeloej* k., *ladjĕng* l., voorts, wijders.

§ 198. Bijwoorden van graad. Om een hoogen graad (van schoonheid, hevigheid en dergelijke) uit te drukken, bezigt men hoofdzakelijk de volgende woorden, welke ten deele vóór, ten deele achter het bepaalde woord komen te staan. Voorop komen: 1. *leuwih* k., *langkoeng* l., zeer; 2. *panteg*, *tjatjap* en *moetoeh*, beide laatstgenoemde doorgaans vergezeld van *koe* (*tjatjap koe*,

moetoeh koe), ten volle, uitermate, uitnemend. Hierbij wordt het bijwoord ook wel weggelaten, zoodat het voorzetsel *koe*, door, alleen den dienst verricht. De uitdrukking krijgt dan den zin van een uitroep, b. v.: *koe aloes!* hoe mooi! — Achter komen: 1. de nadrukswijzer *pisan* (§ 231), meestal te vertalen door: zeer; 2. *těměn* en *amat*, bijzonder; *amatanan*, zeer bijzonder, buitengemeen; 3. *katjida*, erg, hevig, vreeselijk (het behoort in ongunstigen zin gebezigd te worden); 4. *nakěr*, = *katjida* (ook eigenlijk in ongunstigen zin); *nanakěran*, uitermate, ontzettend, buitengewoon; 5. *rosa*, hevig (sterk), erg; 6. *kabina-bina*, erg, buitengemeen, uitermate (eigenlijk in ongunstigen zin); 7. *antěp-antěpan*, uiterst, in de hoogste mate; 8. *kawanti-wanti*, ongemeen, buitengemeen, in de hoogste mate. — Afwisselend worden gebruikt, zoodat ze nú eens vóór, dàn achter het bepaalde woord staan: 1. *liwat-saking, kaliwat* en *kaliwat-leuwih* k., *liwat-langkoeng, kalangkoeng, kaliwat-langkoeng* en *kalangkoeng-langkoeng* l., bijzonder, uitermate, hoogst, uiterst, kostelijk, uitstekend, buitengemeen; 2. *bangět* k., *sangět* l., erg, hevig, uitermate. Bij deze derde soort kunnen we ook rekenen woorden als *bědas* en *rosa*, met de beteekenis van: sterk, en *tarik*, dat eigenlijk „trekken" beteekent; ze worden alle drie gebezigd in de beteekenis van „hard". — Voor den excessief of overmatigen trap heeft men den nadrukswijzer *teuing* (§ 232), in den regel te vertalen met te, maar niet altijd, want het heeft soms ook een goeden zin. De plaats is gewoonlijk achter het bepaalde woord, maar het staat er ook wel eens vóór, en kan dan vertaald worden door „ten zeerste". Niet zelden staat het ter versterking achter een der bovengenoemde bijwoorden van graad, b. v.: *katjida teuing*. Wil men de uitdrukking minder aanzetten, maar niettemin een versterkend woord bezigen, dan gebruikt men *pisan*, b. v.: *katjida pisan*. — Tot de bijwoorden van graad zijn ook nog te rekenen: *bis* en *meh*, bijna, bijkans; *bis-bis* en *meh-meh*, zeer bijna: *bis-bisan*, op het punt van; *seuseut*, nauwlijks; *seuseut-seuat*, te nauwernood; *meudjeuhna*, tamelijk; en verder eenige bijwoordelijke uitdrukkingen, z. a.: *teu kira-kira* k., *teu kintěn-kintěn* l., niet te denken, ondenkbaar;

teu aja hinggana, ontelbaar, onmetelijk, onbegrensd; *teu aja eureunna* of *teu eureun-eureun* k., *teu liren-liren* l., zonder ophouden; *hanteu pĕgat*, *teu pĕgat-pĕgat*, *taja pĕgatna*, *hanteu pĕtot* en *teu pĕtot-pĕtot*, zonder ophouden, onophoudelijk; enz. enz.

Bijwoorden van wijze (Modale Bijwoorden).

§ 199. Bijwoorden van bevestiging zijn: ***heueuh*** k. p., *ĕnja* k., *estoe* en *jaktos* l., ja, zeker, waar; in denzelfden bezigt men tegen een meerdere ***noen*** of ***soemoehoen***; ***bĕnĕr*** k., ***lĕrĕs*** l., waar (eig. recht), juist, wel; ***meureun***, zeker, zeker wel (maar niet geheel boven twijfel verheven); ***meureunan***, iets zekerder dan ***meureun***; *tangtoe* k., *tangtos* l., zeker, gewis, stellig; *poegoeh* k., *kantĕnan* l., stellig, bepaald, inderdaad, wel degelijk; *tanwande* en *mowande*, stellig, ongetwijfeld (absoluut zeker); *saĕnjana*, *sabĕnĕrna*, *sajaktina* en *satĕmĕnna* k., *sajaktosna* en *salĕrĕsna* l., waarlijk, inderdaad, voorzeker, wezenlijk, voorwaar, waarachtig (door verdubbeling van het stamwoord worden deze bevestigingen nog krachtiger gemaakt).

§ 200. Bijwoorden van ontkenning zijn voornamelijk: *teu* of *hanteu*, neen, niet (tegen een meerdere doet men het voorafgaan door *soemoehoen*); *lain*, niet (niet zóó, maar anders), geenszins; ook als vraag: niet? (§ 183.) — *Moal* fungeert voor toekomenden tijd van *hanteu*, niet zullen, maar is tevens sterker dan dat woord, zoodat het te vertalen is met: geenszins, volstrekt niet. Sterker is het aan het Arabisch ontleende *mohal* of *moehal*, geenszins, in geenen deele, ongerijmd; *pamohalan* is nog iets sterker: absurd; *mo* of *hamo* (sterker dan *moal*), geenszins, volstrekt niet; *sageuj* en *palijas* (een graadje sterker nog dan *hamo*), geenszins, in geenen deele, vandaar: het zij verre! *boloampar* (of *boroampar*) en *boloraäh* (of *bororaäh*), niet te denken, ondenkbaar, ongerijmd; *alangkara* (soms door *sok* voorafgegaan), ondenkbaar, onmogelijk, ongerijmd; *moestahil* (Arab., maar algemeen gebruikelijk), onmogelijk.

Voor ons: zelfs niet gebruikt men in het Soendaneesch *teu atjan*, dat ook nog niet beteekent, maar in dit geval gescheiden wordt en het werkwoord (met het hulpwerkwoord, ingeval dit gebezigd wordt) in zijn midden opneemt; b. v.: *teu hajang-hajang atjan*, zelfs niet wenschen; *teu bisa dijoek-dijoek atjan*, zelfs niet kunnen zitten. Steeds wordt in zulke uitdrukkingen het hoofdwoord verdubbeld. — Over de hulpwoorden van de verbiedende wijs zie §§ 104 en 105. — Alle ontkenningswoorden kunnen door nadrukswijzers worden versterkt, waartoe vooral van *pisan* en *teuing* gebruik gemaakt wordt.

Ten slotte vermelden we hier eenige bijwoorden, die een zekeren graad van mogelijkheid of waarschijnlijkheid uitdrukken. Het zijn: *bisi*, het mocht zijn, het zou kunnen zijn, wellicht (immer van iets, dat te vreezen is en waaraan men dus wenscht te ontkomen); met *bok* er vóór is de mogelijkheid grooter; als l. bezigt men dan wel *bilih* (dus: *bok bisi* k., *bok bilih* l.); *boa*, wellicht, mogelijk (*moal boa* = *moal gagal*, het zal of kan niet missen); *palangsijang*, wellicht, mogelijk, vermoedelijk, wie weet; *soegan* en *manawa* k., *manawi* en *manantĕn* l., misschien, waarschijnlijk (op *soegan* wordt nadruk gelegd door *teh*, terwijl *manawa* en *manawi* wel worden versterkt door voorplaatsing van *bok*); *soegan djeung soegan* wil zeggen: zeer misschien (de waarschijnlijkheid is dus grooter); *tajohna*, het schijnt. § 201.

XIII. De Voorzetsels.

Proclitics

Om de betrekking aan te wijzen, welke er tusschen twee zelfstandigheden bestaat, bezit het Soendaneesch eenige voorzetsels, die ten deele met de onze overeenstemmen, ten deele daarvan verschillen, waarom een bespreking der voornaamste voorzetsels hier niet overbodig zal zijn. § 202.

1. *Di* is het voorzetsel van rust. Het vereenigt in zich de volgende beteekenissen: *a.* in; b. v.: *di nagara*, in de stad; *b.* bij; b. v.: *tjitjing di doeloer*, wonen bij (zijn) broeder; *c.* op; b. v.: *di kapal*, op het schip; *d.* te; b. v.: *di Bogor*, te Buitenzorg; *e.* aan; b. v.: *di sisi*, aan den kant; *f.* onder; b. v.: *di noe soegih*, onder de rijken; *g.* aangaande, wat aangaat; b. v.: *njaho di hade-goreng*, kennen wat betreft goed en kwaad, d. i.: goed en kwaad kennen. Menigvuldige malen wordt dit voorzetsel verlengd tot *dina* (vgl. over *na* § 161); alleen niet voor namen. Deze achtervoeging van *na* wijzigt de beteekenis niet, maar aan 't langere voorzetsel wordt in sommige gevallen de voorkeur gegeven, met name in de beteekenissen van naar, volgens en van per; b. v.: *dina itoenganana*, volgens de berekening; *dina sapipahna*, per vaatje [1]). In de beteekenis van in en op wordt dit voorzetsel vaak vervangen door *sadjěro*, en in die van aangaande door *moenggoeh*.

2. *Ka* drukt een beweging uit naar, en omvat de volgende beteekenissen: *a.* naar en naar toe; b. v.: *ka Bandoeng*, naar Bandoeng; *aing meureun ka maneh*, ik zal naar u toe komen (doch doorgaans zegt men in dezen zin *datang ka*); *b.* tot; b. v.: *ti dijeu ka ditoe*, van hier tot daar; *c.* aan, tegen; b. v.: *bedjakeun ka paman*, zeg aan of tegen oom; *d.* op; b. v.: *oelah sok ngandĕl ka noe beuki ngomong*, vertrouw niet op iemand, die van praten houdt; *e.* jegens; b. v.: *kawadjiban ka indoeng-bapa*, verplichtingen jegens de ouders. Speciaal dient dit voorzetsel om de betrekking aan te duiden van het werkwoord op het voorwerp; b. v.: *njaäh ka sasama hiroep*, den medemensch liefhebben; *toetoeloeng ka noe sedjen*, anderen helpen; *njeung-seurikeun ka noe keur njĕri*, iemand die pijn heeft uitlachen (vgl. §§ 48 en 52). — Ook *ka* krijgt dikwijls het achtervoegsel *na*, evenals *di*, zonder wijziging der beteekenis. De welluidendheid

[1]) De beteekenis „uit", welke dit voorzetsel heeft in het geschrift „Dongeng-dongeng noe araneh", bl. 29, in den zin: *oenggal-oenggal nginoem atawa baranghakan dina piring kai*, hij dronk of at bij elken keer uit een houten nap, zou ik niet in bescherming durven nemen. Het stukje is blijkbaar een vertaling. Er had liever moeten staan: *make*.

beslist omtrent het gebruik. Men zegt b. v. niet *tjalik ka korsi*, maar *tjalik kana korsi* (plaatsnemen op een stoel), omdat de toon zóó beter valt. — Zoowel in geschriften als in het dagelijksch leven wordt dikwijls een gebiedende wijs gevormd door dit voorzetsel te plaatsen vóór een zelfstandig naamwoord en hieraan het achtervoegsel *keun* te geven (vgl. § 80); de bedoeling van dezen vorm is, dat iets gebracht moet worden naar of in de richting van hetgeen het substantief noemt; b. v.: *ka-istalkeun*, breng het (paard) naar den stal; *ka-handapkeun*, doe het naar beneden; *ka-loehoerkeun*, doe het naar boven. Van deze gebiedende wijs kan dan een actief causatief werkwoord of wel (wat meer in den smaak valt) een eerste passief worden gevormd (vgl. §§ 80 en 81); b. v.: *dikana-palkeun*, aan den paal gebonden worden. — Nog een ander eigenaardig (maar verwant) gebruik wordt van genoemden vorm gemaakt, door uit te drukken, dat iemand of iets zich voortbeweegt in de richting, door het substantief genoemd. In dit geval krijgt het substantief echter het achtervoegsel *na*. Voorbeeld: *ka-sorenakeun*, naar den achtermiddag of tegen den avond loopen.

3. Ons voorzetsel: tot wordt nu eens door *ka* (2), dan door *baris* enz. (11), dan weer door *paranti* enz. weergegeven; tot aan drukt de Soendanees uit door *datang ka* (komen tot), *tĕpi* (of *nĕpi*) *ka* (reiken tot) k., *dongkap ka* s., *doemoegi ka* l.

4. *Ti* drukt een beweging uit van, op de wijze als wij doen door de volgende woorden: 1. van; b. v.: *pangandika ti Allah*, woord van God; *ti djĕro*, van binnen; 2. uit; b. v.: *dihoedangkeun ti koeboer*, opgewekt worden uit het graf; 3. bij of over; b. v.: *ti peuting*, bij nacht; *ti beurang*, bij dag, over dag; 4. aan, b. v. *ti kentja*, aan de linkerhand; *ti katoehoe*, aan de rechterhand; 5. dan; b. v.: *gĕde ti ijeu*, grooter dan deze. Ook dit voorzetsel ontvangt, evenals *di* en *ka*, en met hetzelfde gevolg, dikwijls het achtervoegsel *na*, doch zelden in een samenstelling als boven (*ti beurang* enz.). Men zegt b. v.: *tina hina djadi moelja*, van veracht werd hij heerlijk; *tanghi tina sarena*, opstaan uit den slaap; *ngambĕk eta tina setan*, toorn

komt van den duivel. [1]) Vooral wordt *tina* gebezigd in de beteekenis van: vanwege, uit oorzaak van; b. v.: *tina heurin*, uit oorzaak dat het vol was (vol personen, meubels enz.); *tina rĕmĕn dihoedangkeun*, vanwege dikwijls gewekt worden.

5. *Koe* wijst aan: de bewerkende of middellijke oorzaak van iets, het materiaal waaruit iets vervaardigd is, en dergelijke. We onderscheiden de volgende beteekenissen: 1. door. In deze beteekenis leerden we dit voorzetsel reeds kennen in § 82. Eigenaardig is déze zin: *hanteu kaharti koe karĕp bapa*, ik versta vaders bedoeling niet (letterlijk: het wordt niet verstaan door vaders bedoeling; d. w. z.: er is bij den spreker een niet-verstaan, en dat wordt veroorzaakt door de onbegrepen bedoeling van zijn vader); 2. bestaan uit, gemaakt van; b. v.: *keusikna koe pĕrmata*, het zand bestond uit diamanten; *njijeun koeloewoeng koe awi*, een goot maken van bamboe; *ngadamĕl manoek koe leutak*, vogels maken van klei; 3. op; b. v.: *leumpang koe beuteung*, loopen (zich voortbewegen) op (door middel van) den buik; 4. aan, van; b. v.: *rahajoe koe*, ontkomen aan; *loepoet koe*, vrijblijven van; 5. met; b. v.: *ditoetoepan koe daging*, bedekt worden (toegesloten worden) met vleesch; 6. voor; b. v.: bij koopen: *beuli eta lahan koe doewit*, koop dat land voor geld; *kontan koe oewang ĕmas*, contant koopen voor goudgeld. (Zie ook § 198.)

6. Onze voorzetsels wegens, ter oorzake van, om, worden uitgedrukt: 1. door *bawaning* (van *bawa*, brengen, en *ing*, zie § 162); b. v.: *Adam djeung geureuhana njoempoetkeun maneh bawaning sijeun*, Adam en zijn vrouw verborgen zich ter oorzake van (uit) vrees; *noe matak toengkoel bawaning beurateun koe bejas*, de reden waarom zij zich buigen is wegens zwaar-zijn van rijst (omdat ze zwaar zijn van rijst). Men zegt ook *koe bawaning, tina bawaning, koe tina bawaning, tina koe bawaning, koe bawaning tina* en *bawaning tina*. — 2. Door *tina*; b. v.: *ari noe matak dikitoekeun tina kanjaähanana*,

[1]) Niet na te volgen is: *setan teja didjadikeunana tina seuneu* (Bidajatoe'l-thalibin), de duivel is geschapen uit vuur. (Zie *koe*.)

dat hij hun aldus behandelde was wegens zijn liefde. Men zegt in dit geval ook wel eens *koe tina*. — 3. Door *balas*, doch dit sluit tevens het begrip van voortduren in zich, zoodat het te vertalen is met „wegens aanhoudend"; b. v.: *roeksak balas langlajeuseun*, vergaan van honger; *balas hibĕr poelang-anting*, wegens aanhoudend heen en weer vliegen; *geus tjape balas loentjat*, hij was vermoeid wegens (van) aanhoudend springen; *koeda teh katjida soesahna bawaning tjape balas dimomotan*, het paard had het zeer moeilijk wegens afmatting ter oorzake van het voortdurend bevracht worden.

7. Aangaande, betreffende, wat aangaat, wat betreft, wordt uitgedrukt: 1. door *ari* k., *doepi* l.; b. v.: *ari noe keuna hoeloena*, wat aangaat hetgeen getroffen werd (het was) zijn hoofd; *ari sĕrat ti akang katampi koe koering, ari sĕrat ti koering teu katampi koe akang*, aangaande de brieven van u (die) zijn door mij ontvangen, aangaande de brieven van mij (die) zijn door u niet ontvangen. Dit *ari* is in dezen zin in menigvuldig gebruik. — 2. Door *dĕmi* k., *doepi* l.; b. v.: *dĕmi oetjing noeroetan polah tjareuh teja*, aangaande de kat (zij) volgde de handelwijze van den vos na; *dĕmi ki Abidin djadi djĕlĕma rapekan*, aangaande Abidin, (hij) werd een knap man; *doepi pinjanggakeunana deui mah sae gadjih djisimkoering bae potong saban-saban boelan*, betreffende de teruggave, het is goed elke maand van mijn loon af te houden. — 3. Door *moenggoeh* k., *mĕnggah* l.; b. v.: *moenggoeh manoesa koedoe narima koemaha bae kĕrsa*, aangaande den mensch, (hij) moet aannemen hoe (Gods) wil over hem is (wat God te zijnen aanzien wil); *moenggoeh koela pribadi mo poho satoetoep-oemoer*, wat mijzelf aangaat, (ik) zal het mijn geheele leven niet vergeten. Men zegt ook *moenggoehing* en *mĕnggahing* (§ 162), laat niet zelden *ari* voorafgaan, en voegt er daarenboven wel *di* (1 *g*) aan toe; b. v.: *ari moenggoeh di oerang, tjara kitoe moal nĕpi*, wat ons betreft, zóó ver zullen wij het wel niet brengen.

8. *Djeung*, dat als voegwoord de beteekenissen heeft van en en dan, terwijl het ook *oelah*, het hulpwoord van de verbiedende

wijs, wel eens vervangt,[1]) beteekent als voorzetsel (*a*): met. De langere vorm *reudjeung* wordt ook veel gebruikt. Beide woorden kunnen vervangen worden door *sarta*, terwijl men ze ook veel samenvoegt, en dus zegt: *sarta djeung* of *sarta reudjeung*. Voor l. heeft men *sarĕng, sasarĕngan, sinarĕngan, kalajan* en *kalijan*. Behalve de genoemde woorden heeft men voor met ook nog: (*b*) *katoet*; b. v.: *katoet eusina*, met den inhoud. Veelal laat men *djeung* volgen; b. v.: *bangkong katoet djeung babatang*, de kikvorsch met het kreng; (*c*) *kalawan*, welks lĕmĕs-woord *kalajan* (of *kalijan*) ook als l. van *djeung* en *sarta* dienst doet.

9. Voor zonder heeft het Soendaneesch geen woord. Wel komt in sommige verbindingen *tanpa* in die beteekenis voor, maar alleen in staande (waarschijnlijk overgenomen) uitdrukkingen, z. a: *tanpa dosa*, zonder zonde; *tanpa karana*, zonder reden; *tanpa wilangan*, zonder getal; *aja sora tanpa roepa*, er is een stem zonder gedaante, d. i. een stem hooren zonder den spreker te zien.[2]) Overigens wordt zonder op tal van manieren uitgedrukt; b. v.: *hanteu djeung*, niet met; *teu kalawan*, niet met; *hanteu koe*, niet door; *teu boga*, niet hebben: *teu karana*, niet om reden, niet door middel; *hanteu mawa*, niet medebrengende; *hanteu koengsi*, niet komen tot; *kadjaba*, behalve; *sadjaba koe*, uitgezonderd door, enz.

10. *Djaba* k., *djabi* l., beantwoordt aan ons: behalve, uitgezonderd. Doorgaans wordt er het voorzetsel *ti* of *tina* aan toegevoegd; b. v.: *djaba tina haroedoem toeloej awewe teh dibere doewit*, behalve een mantel gaf hij aan de vrouw geld. Dikwijls geeft men aan het woord den vorm van het 2[de] passief; b. v.: *taja deui noe pimalingeun kadjaba maneh*, niemand zou het stelen behalve gij; *karĕpna taja deui kadjaba rek neukteuk hoeloe*, zij hebben geen begeerte behalve (dan) hoofden

[1]) Zoo leest men in de „Radja Habib", p. 746: *Poma Ali djeung katjiri*, voor: *Poma Ali oelah katjiri*, d. i.: Laat het, o Ali! niet bemerkt worden.

[2]) Dit *tanpa* wordt meestal vervangen door *tampa*. (Vgl. § 33, 2 en 9 *f* Aanm.)

af te slaan. Ook hieraan wordt dikwijls *ti* toegevoegd; b. v.: ***hanteu aja deui bade poentanganeun djisimkoering kadjabi ti djoeragan***, ik heb niemand om mij aan vast te houden uitgezonderd mijnheer. — Een andere vorm, maar met dezelfde beteekenis, is *sadjaba*; b. v.: *taja sadjaba ti kitoe*, er is niets behalve dat. — Het verwante *ngan* k., *anging* l., eigenlijk slechts, komt mede voor in de beteekenis van behalve; b. v.: *taja noe mangngoejangkeun ngan ijeu sahidji anak*, niemand verdient het brood voor mij behalve deze eene zoon; *teu aja pisan titinggal keur maraneh ngan ijeu saoeng katoet pakaranganana*, ik laat ulieden niets achter behalve deze hut met bijbehoorenden grond. — Tot de synoniemen van *kadjaba* is ook te rekenen de uitdrukking *ngan sirikna*, waarvan we hier mede een voorbeeld geven: *aja hidji boedak katjida tjoelikana, ngan sirikna tara maling*, er was eens een jongen, zeer ondeugend, behalve dat hij nooit stal.

11. *Adjang, baris, geusan, keur* (of *eukeur*), *pakeun* en *pikeun* beteekenen alle: voor, in den zin van: bestemd voor, ten behoeve van, zullen dienen voor of tot, om te; b. v.: *adjang saha*? voor wien? *keur pamadjikan*, voor mijn vrouw; *oewang baris majar*, geld om te betalen; *gampang geusan milih*, gemakkelijk om te kiezen; *nĕda tjai pikeun nginoem*, water vragen om te drinken; *pakeun ka soeltan*, voor den sultan. Als l. van al de genoemde woorden bezigt men *bade*.

12. *Karana* of *karna* k., *karantĕn* l., eigenlijk het voegwoord want, vereenigt als voorzetsel in zich de beteekenissen van: wegens, ter wille van, namens, om, en wordt dan dikwijls voorafgegaan door *koe* (5).

13. *Lĕbah, salĕbah, pĕlĕbah* of *palĕbah, di lĕbah* of *di pĕlĕbah*, beantwoorden aan onze voorzetsels omtrent, onder (zich bevinden onder), tusschen, ter hoogte van, aangaande, betreffende.

14. *Antara* k., *antawis* l., tusschen, heeft ook de beteekenis van omtrent; b. v.: *antara tiloe boelan*, omtrent drie maanden. Vandaar dat het ook vaak te vertalen is met ongeveer, naar gissing.

15. Voor gedurende, zoolang als, bezigt men de woorden *salawas*, *salilana* en *sapandjang* k., *salamina* l.; b. v.: *sapandjang di djalan*, gedurende de wandeling. Wordt de tijd genoemd, zegt men b. v.: gedurende den geheelen dag, dan drukt men dat uit met het telwoord en een der woorden *djĕpoet* of *tjamplĕng*; b. v.: *sapoë djĕpoet*; *tiloe boelan djĕpoet*, gedurende drie maanden.

16. *Sakoeriling*, letterlijk: één ommegang, beteekent als voorzetsel: r o n d, r o n d o m; b. v.: *sakoeriling dajeuh*, rondom de stad, de stad rond.

17. De woorden *sipĕt*, *sĕpĕt*, *sĕmĕt*, *watĕs* en *wangkid*, alle z. v. a. grens, worden zoowel in de beteekenis van t o t a a n als in die van v a n a f gebruikt. In laatstgenoemden zin krijgen ze *ti* (4) vóór zich, en dan zijn ze vaak te vertalen met s e d e r t, s i n d s; in den zin van t o t a a n krijgen ze doorgaans het voorvoegsel *sa*: *sasipĕt*, enz.

§ 203. Vele stamwoordelijke werkwoorden, welke wij naar onze taalregels, althans ten deele, tot de bijwoorden van plaats of van tijd zouden rekenen, krijgen door achtervoeging van *eun* (zie § 62, Aanm.) de waarde van voorzetsels. Als voorbeelden noemen we de volgende: *handapeun*, onder, van *handap*, laag, nederig; *loehoereun*, boven, van *loehoer*, hoog; *hareupeun* k., *pajoeneun* l., vóór, van *hareup* en *pajoen*, voor; *toekangeun* k., *poengkoereun* l., achter; *gigireun* k., *gedengeun* l., ter zijde van, van *gigir* en *gedeng*, zijde, ter zijde; *kolongeun*, onder, van *kolong*, open plaats onder iets, b. v. onder de tafel; *pipireun*, naast, langs, van *pipir*, zijde, kant; *kalereun*, *wetaneun*, *kidoeleun*, *koeloneun*, ten noorden-, oosten-, zuiden-, westen van, van *kaler*, *wetan*, *kidoel* en *koelon*, noord, oost, zuid, west; *tonggoheun*, aan den bergkant van, van *tonggoh*, wat hooger ligt; *landeuheun*, aan den dalkant van, van *landeuh*, wat lager ligt; *memeheun*, vóór, aleer; enz. — Vaak komt voor zulk een woord het voorzetsel *di* te staan, maar zonder dat het de beteekenis wijzigt; krijgt het woord echter het voorvoegsel *sa*, dan voegt dit er het begrip e v e n of t e r s t o n d aan toe; b. v.:

sahandapeun, even onder; *satoekangeun*, terstond achter; *samemeheun*, even vóór (in den tijd). — En evenals door *di*, kan men zulke woorden ook door *ka*, naar, en door *ti*, van, uit, doen vorafgaan; b. v.: *ka handapeun*, *ti loehoereun*, enz.

XIV. De Voegwoorden.

Aangezien in het Soendaneesch de zinnen dikwijls zonder verbindingslid aan elkander geregen worden (vgl. § 299), bestaat er in deze taal minder behoefte aan voegwoorden dan in de onze, en wordt het gebruik vaak verzuimd. We willen nochtans ook deze woordsoort niet overslaan, maar laten hieronder de voornaamste voegwoorden volgen. Daar de Syntaxis ons gelegenheid zal geven het gebruik in zinnen te doen zien, kunnen we ons hier over het geheel tot het noemen der woorden en een korte toelichting bepalen. We volgen de gebruikelijke verdeeling in de Nederlandsche Grammatica's. § 204.

Aaneenschakelende voegwoorden. Ze zijn voornamelijk: 1. *djeung* en *sarta*: en (vgl. § 202, 8). — 2. *Bari* of *barina* verbindt twee gelijktijdige werkingen, en kan veelal door en, terwijl of onder vertaald worden. — 3. *Toer* en *woeh*: en, ook, insgelijks, alsmede; *toer* neemt tevens een plaats in onder de tegenstellende voegwoorden en *woeh* beteekent bepaaldelijk: en daarbij. — 4. *Malah*: ook, en ook, ook nog, ja, ja zelfs, daarenboven, bovendien. — 5. *Oelamoen* (*oelah moen*, *oelabon*, *oelah bon*, of ook *oelabon sariga*) ... *oge*: niet alleen ... maar ook ... — 6. *Soemawon*, *soemawonna*, *soemawon moen*: noch (hoeveel te meer, hoeveel te minder). — 7. *Toeloej*, *tidinja*, *seug*, *seg*, *heug*, *heg*, enz. k., *ladjĕng l.*: daarop, vervolgens, wijders, voorts (vgl. §§ 195 en 196). — 8. *Geus kitoe*, *sanggeus*, *sanggeus kitoe* k., *saparantos kitoe* l.: daarna. — 9. *Ge* of *oge*: ook. — 10. *Djeung deui* k., *sarĕng deui* l.: en ook, en verder, bovendien. — 11. *Kitoe deui* en *kitoe keneh* k., § 205.

kalijan-malih l.: insgelijks, desgelijks, zoo ook, eveneens, bovendien, daarenboven. — 12. *Ongkoh* ... *ongkoh* ...: zoowel ... als ... — 13. *Toeroeg-toeroeg*: daarenboven. — En hiertoe rekenen we ook 14. het grammatisch verbindend (of volgens anderen aanwijzend) voegwoord *jen*, maar verwijzen voor het gebruik naar § 308.

§ 206. Tegenstellende voegwoorden zijn: 1. *Ari* en *dĕmi* k., *doepi* l.: maar. — 2. *Tapi*, *tatapi* en *ngan* k., *tanapi* en *nanging* l.: maar, doch; *ngan soepaja*: doch, alleenlijk. — 3. *Ĕnjana*, *bĕnĕrna*, *estoena* enz. k., *jaktosna*, *lĕrĕsna* enz. l.: maar, doch, daarentegen. — 4. *Batan*, *manan* enz.: dan. — 5. *Toerta*: toch. — 6. *Halta* en *padahal*: echter, evenwel, nochtans. — 7. *Parandene*, *parandene kitoe*: niettemin, desniettegenstaande. — 8. *Kari-kari*: evenwel, desalniettemin. — 9. *Anggoer* en *malaoer*: veeleer. — 10. *Ngan-sirikna*: alleenlijk. — 11. *Balik*, *balik-balik*, *balikanan* en *sabalikna* k., *sawangsoelna* l.: daarentegen, integendeel. — Als scheidende (disjunctieve) voegwoorden deelen we hierbij in: 12. *Atawa* k., *oetawi* en *atanapi* l.: of (doch nooit aan het begin van een zin). — 13. *Boh*, = *atawa*: of. — 14. *Malah-mandar*, of, of misschien, of het mocht zijn, of het mocht gebeuren. — 15. *Boh* ... *boh* ..., *bagija* ... *bagija* ...: of ... of ..., hetzij ... hetzij ..., noch ... noch ..., en zoo ook *tjat ka* ... *tjat ka* ...: hetzij (ten) ... hetzij (ten) ...

§ 207. Redengevende voegwoorden zijn de volgende: 1. *Sabab* k., *poerwa* l.: omdat, om reden, dewijl; *tina sabab*: omdat. — 2. *Karana* k., *karantĕn* l. (§ 202, 12): want. *Sababna* en *da* (zie beneden) kunnen ook in deze beteekenis optreden. — 3. *Da*, *apan*, *kapan* en *mapan*, zoo ook *ongkoh*, *wantoe* en *wantoening*: immers. — 4. *Sabab eta* en *sabab kitoe* k., *koe pĕrkawis eta* l.: daarom. — 5. *Noe matak* k., *noe mawi* l.: waarom, om welke reden. — 6. *Tina*, *tina bawaning* en *da*: daar. — 7. *Tina sabab*, *doemeh* en

pedah: dewijl. — 8. *Reh*, *sareh*, *wireh*, *rehna*, *rehing*, *sarehna* en *sarehing*: daar, dewijl, vermits, nademaal, naardien en aangezien. — 9. *Bawaning*, *tina*, *djalan tina*, *tina bawaning*, enz. (vgl. § 202, 6): omdat, naardien, doordien, doordat. — 10. *Nja* (nadrukswijzer) en *nja eta* (vgl. § 173) k., *hartosna* l., doen dienst als verklarende voegwoorden: en wel, namelijk.

Vergelijkende voegwoorden: 1. *Lir* (vooral poëtisch): gelijk, alsof. — 2. *Djeg* (vooral poëtisch), *djĕg*, *djiga* en *siga*: als, gelijk. — 3. *Kawas*: alsof, als het ware. — 4. *Sasat*: zooveel als, zoo goed als, gelijk staan met. — 5. *Tjara*, *sapĕrti*, *satjara* en *saroepa* k., *sapĕrtos* l.: als, gelijk, evenals. — 6. *Koemaha* (§ 179), *sakoemaha* en *koemaonam*, zooals. **§ 208.**

Als verhoudingaanwijzende voegwoorden doen dienst: 1. *Tambah* ... *tambah* ..., *beuki* ... *beuki* ..., *mingkin* ... *mingkin* ...: hoe ... hoe. — 2. *Sakadar* en *panta-panta*: naar gelang, naarmate. In dezen zin bezigt men ook wel *koemaha bae*. — 3. *Keneh* beteekent eigenlijk: nog, maar wordt veel bij verhoudingen gebruikt, om een grooter of geringer mate aan te duiden. **§ 209.**

Als gevolgaanduidende voegwoorden kan men beschouwen: 1. *Matak*, *noe matak* en *mana*: zoodat, dies, derhalve, weshalve. — 2. *Djadi*: zoodat, bijgevolg, vandaar dat. — 3. *Wani*, *datang ka*, *nĕpi ka*, *wani datang ka* k., *dongkap ka* en *moenggah* l.: zoodat, totdat (tot een zekeren graad toe). **§ 210.**

Voorwaardelijke voegwoorden zijn de volgende: 1. *Ari*: als, zoo. — 2. *Moen* en *lamoen* k., *manawi* l.: als, indien, ingeval dat. — 3. *Samangsa*: zoo wanneer. — 4. *Dimana*: wanneer, zoo wanneer. — 5. *Mati-mati*: ingeval dat. — 6. *Oepama* en *saoepama* k., *oepami*, **§ 211.**

saoepami, *oepantĕn*, *saoepantĕn* en *madak* l.: ingeval, bijaldien, indien, als.

§ 212. Toegevende voegwoorden: 1. *Nadjan*, *sanadjan*, *halta*, *kilang* en *sangkilang*: ofschoon, hoewel. — 2. *Mati-mati ge*: hoezeer, al is het ook. — 3. *Masih*: al; *masih* ... *oge*: al ... ook; *kitoe ge*: idem. — 4. *Sanadjan* ... *oge*: niettegenstaande. — 5. *Saha oge*, *saha bae*: wie ook; *naon oge*, *naon bae*: wat ook; *mana oge*, *mana bae*: welke ook.

§ 213. Doelaanwijzende voegwoorden zijn: 1. *Sangkan* en *soepaja* k., *soepantĕn* l.: opdat, dat. — 2. *Ameh* of *ambeh*, *amrih* of *ambrih*, *pambrih* of *mambrih*, *palar* en *malar*, *pandang* en *mandang*: dat (met de bedoeling dat). — 3. *Rek*, *arek*, *sĕdja* k., *kĕrsa* l. (met de voorafgaande woorden): ten einde. — 4. *Keur*, *baris*, *pikeun*, enz. (vgl. § 202, 11), en zoo ook *hajang* k., *hojong* l., om.

§ 214. Ten slotte nemen we hier eenige — meerendeels reeds vroeger genoemde — woorden op, welke bij hun meer eigenlijke functie ook die van plaats- en tijdbepalende voegwoorden waarnemen: 1. *Di mana*: waar. — 2. *Ti mana*: van waar. — 3. *Ka mana*: waar heen, werwaarts. — 4. *Oeroet*: gewezen, voormalig, en *ĕnggon*: plaats, welke woorden dienen ter vervanging van *di mana* in een stelligen zin. — 5. *Lamoen*, *samangsa*, *samangsa geus*, *di mana*, *ari*, *ari geus*, *ana*, enz.: als. — 6. *Ari*, *basa*, *barang keur*, *ari geus*, *barang geus*, enz.: toen. — 7. *Kakara* k., *kakarek* l.: zoodra. — 8. *Tijap-tijap* en *oenggal-oenggal*: zoo dikwerf als. — 9. *Datang ka*, enz.: totdat. — 10. *Sabot*, *keur* of *eukeur*: terwijl dat. — 11. *Salawas*, *sapandjang*, *saparat-djalan*: gedurende, zoolang als. — 12. *Geus*, *ĕnggeus*, *sanggeus*, *ari geus*, enz. k., *parantos* en *saparantos* l., en ook wel alleen het voorvoegsel *sa*: na, nadat. — 13. *Samemeh*: éér dat, vóór dat. — 14. *Ahirna* en *tĕmahna*: ten laatste.

XV. De Tusschenwerpsels.

Mogen sommige woordsoorten van het Soendaneesch aan zekere armoede lijden, het tegendeel is het geval met de tusschenwerpsels, gelijk dit hoofdstuk zal doen zien. We stellen ons daarom ook niet voor, den geheelen voorraad te bespreken, maar willen ons bepalen tot het noodige. We onderscheiden drie soorten: gevoelsklanken, klanknabootsingen en werkwoordelijke tusschenwerpsels. **§ 215.**

A. Gevoelsklanken.

§ 216. I. Om aan te roepen dienen: 1. *Wah*, en wel tegen een mindere; b. v.: *wah agoes, soemangga tjalik*! zeg jongeling, zet u hier. — 2. *Euj*, hei; b. v.: *dek naon, euj*? hei, wat wil je? *ka dijeu, euj*! hei, kom hier! — 3. *Hijap* of *baeu*, kom hier; meestal: *hijap ka dijeu!* kom hier! — 4. *Ri*, waarmee men eenden roept. — 5. *Hijoek-hijoek*, waarmee men wind roept.

II. Bij toespraak en antwoord maakt men gebruik van: 1. *Eh*: o, om een mindere aan te spreken. [1]) — 2. *Ja*, uit het Arabisch overgenomen en alleen in termen, aan den Koran ontleend; overigens = *eh*. — 3. *Noen*, dat als 1. van *eh* vooraan komt, maar ook wel tot beleefde sluiting van een mededeeling of een antwoord aan een meerdere achteraan komt (vgl. § 109). — 4. Op dezelfde wijze en in dezelfde beteekenis als *noen* bezigt men ook de uitdrukking *kaoelanoen* of *koelanoen*, letterlijk: ik dank! dank u! (*Noen* is namelijk een samentrekking van *noehoen*, danken.) — 5. *Kah* (de eerste lettergreep van *kaoelanoen*, door een scherpe *h* gesloten), hier en daar, vooral door vrouwen, gebruikt als verkorting van *kaoelanoen* en in dezelfde beteekenis. — 6. *Heueuh*, een grof woord, dat de beteekenis heeft van: ja! goed! Gewoon sprekende zegt men *ĕnja*, en beleefd sprekende *noen*.

[1]) In geschriften vindt men ook *he*, maar dit is Maleisch, en in geen geval Soendaneesch.

III. Om aan te moedigen of aan te sporen bedient men zich van: 1. *Tjik*, *tjing* of *tjeung*: kom! komaan! welaan! (Vgl. § 108, *b*.) — 2. *Tjoba* k., *tjobi* l.: beproef eens! probeer eens! komaan! — 3. *Hajoe*: kom! welaan! gauw wat! maak voort! — 4. *Hajoh*: gauw wat! (Uit den aard der zaak zijn aansporingen in den regel ongepast jegens een meerdere.) — 5. *Am* of *mam*, ongeveer = ons: hap! om een kind aan te sporen tot eten. — 6. *Heh*: hier! neem aan! — 7. *Heah*, waarmee men trekdieren aanzet. — 8. *Tjoeh*, waarmee men een hond aanhitst.

IV. Een wensch of wil geven te kennen: 1. *Moegi* (of *moega*) en *atoeh*, waarover we, naar we meenen, voldoende gesproken hebben § 109 *b* en *c*. — 2. *Naha moen* (letterlijk: wat indien!), welke uitdrukking het best weer te geven is door: och! dat maar! b. v.: *naha moen datang!* och, dat hij kwam! *naha moen tadi!* had je (dat) maar van te voren (bedacht)! *panon-poë teh naha moen tembong*! och, scheen de zon maar! Men laat dan *naha* ook wel eens weg: *moen seug kamari* (of *ti kamari*)! was je maar gisteren gekomen! — 3. *Meugeus* (vgl. *geus*, enz.): houd op! genoeg! het is genoeg! b. v.: *maneh meugeus tapa*! houd gij op met boetedoening! *meugeus, oelah deui-deui*! het is genoeg, doe het niet weer! — 4. We rekenen hiertoe ook *djor* en *mantog*, die ook vereenigd gebruikt worden: ga weg! pak je weg! scheer je weg! — 5. *Hok*, z. v. a.: hou! om een paard te doen stilstaan, en 6. *Sijeuh*, dat dient om kippen enz. weg te jagen.

V. Onwil of bestraffing drukken uit: 1. *Ang* (alleen in de spreektaal): ik wil niet! ik zou je danken! — 2. *Ah*, hetwelk, staat het achteraan (vgl. VIII, 11), te kennen geeft, dat men zich van de zaak af maakt, niet verder wil spreken of onderhandelen, enz.; b. v.: *mere saperak wae, ah*! ik wil je een gulden geven, en daarmee uit! (Europeanen in Indië drukken dat doorgaans uit door het Maleische *soedah*.) — 3. *Ih*, bestraffend; b. v.: *ih, sampejan naha bodo teuing*! foei, wat zijt ge toch dom! — 4. *Hih* en *hĕh*, welke geacht kunnen worden met *ih* gelijk te staan. — 5. *Ijeuh*, dat vrij wel

denzelfden zin heeft als *ah*; b. v.: *teu barangtejang ijeuh*! ik ga er niet heen! ik zoek hem niet op! *teu njaho ijeuh*! ik weet er niets van! (Zie ook VI, 2.) Het komt ook wel vereenigd met *ah* voor: *ah ijeuh*! b. v. als uitroep van iemand, die het benauwd heeft. — 6. *Tjis*: foei! — 7. *Jeh* en *jeuj*: foei! — 8. *Abong*, ook al: foei! (Maar inzonderheid tot afkeuring van pedante of eigenwillige handelingen.) — 9. *Hĕr* (kort en met ratelende tong uitgesproken: *hr*!), tot afkeuring of bestraffing van een gezegde of handeling: hoor me 'reis aan! — 10. *Bĕ*: bah! — 11. *Si* (ook wel *sih*) drukt zoowel afkeuring als ontkenning uit; in het eerste geval is het = *wĕt kijeu*! en in het tweede staat het vóór *hanteu*, welks ontkenning het dan versterkt. Dit *si* wordt ook achter de woorden *anggoer* en *mana* gevoegd, en de samenstelling is dan zóó innig, dat het tusschenwerpsel met het woord één geheel vormt. *Anggoersi* heeft dan de beteekenis van *anggoer*, liever, beter, plus het bestraffend element, dat in *si* ligt; *manasi* heeft de beteekenis van *mana*, hoe, plus die van *si*, m. a. w. het is een uitroep met de kracht van een ontkenning, z. v. a. *sageuj*; b. v.: *manasi boga doewit*! hoe zou ik geld hebben! hoe zou ik aan geld komen!

VI. Ontstemming, smart of leedgevoel geven te kennen: 1. *Ĕh*, een korte verzuchting met gesloten mond, maar te vertalen met: o! och! ach! *ĕh, geuwat geura moelih*! ach, keer toch spoedig terug! *ĕh, djoeragan*! ach, mijnheer! *ah, ĕh*! o, ach! klanken zooals iemand uitstoot, die in verlegenheid zit, b. v. iemand, die veel te doen heeft, maar niet weet, waaraan hij beginnen zal (zie B, III). — 2. *Lah* of *alah* (niet te verwarren met *Allah*): ach! o wee! och heden! hoe jammer! *lah ijeuh*! o wee! — 3. *Doeh*, *adoeh*, *adah* of *adeuh*: och! ach! o wee! *doeh-adoeh*: ach, ach! — 4. *Oeh-eh*! klanken zooals iemand uitstoot, die aan zijn ontevredenheid lucht geeft (het behoort eigenlijk tot de klanknabootsingen). — 5. *Boro* en *hanas*: het is jammer! spijt dat! b. v.: *boro bae ngaran radja*! spijt dat jij radja heet! *hanas, ngaleupaskeun peusing*! jammer, dat ik de *peusing* vrijgelaten heb! (Voor beide woorden gebruikt men ook *handjakal*, spijt,

berouw.) — 6. *Hoemajoewa* beteekent vrij wel hetzelfde als *boro* en *hanas*; b. v.: *hoemajoewa, sija didjoeroekeun ka alam-doenya*! jammer, dat jij ter wereld bent gebracht! — 7. *Ojoebara* wordt ook wel in den zin van *boro* enz. gebruikt.

VII. Zijn vreugde kan een Soendanees niet best in eigen taal uitdrukken; met leedvermaak gaat dat wel iets beter. Voor het eerstgenoemde dienen: 1. *Leuh* of *euleuh*, maar dit is nog al ordinair. — 2. *Hoeh*, waarmee men zijn voldoening te kennen geeft, b. v. als het gaat regenen. — 3. *Soekoer* (het Arabische *sjoekoer*, eigenlijk dank): gelukkig! het verheugt me! het doet me pleizier! — 4. *Alhamdoe'lillah* (Arabisch): lof zij God! (Maar door Mohammedanen soms van zeer goddelooze dingen, die hun gelukt zijn, gebezigd.) Tot uitdrukking van leedvermaak bedient men zich vooral van het woord *poewas*, dat den zin heeft van: ha, dat is goed! die heeft zijn verdiende loon!

VIII. Verwondering, bevreemding of verrassing geven de volgende woorden te kennen: 1. *Aeh*, *aeh-aeh*, *eëh* en *iïh*: ei! ei, ei! — 2. *Heëh*: wat! zeg! b. v.: *heëh*! *saha maneh*? zeg! wie ben je? — 3. *Edan* (eigenlijk krankzinnig) en *edas*: verbaasd! verschrikkelijk! — 4. *Atjah*: wel! wel zoo! — 5. *Naha* (zie § 176): wat! hoe! hoe is het mogelijk! — 6. *Wĕt* en *bĕt* drukken zoowel verrassing als verbazing uit, en beantwoorden doorgaans aan ons: zie. Ze gaan veel samen met *naha*. — 7. *Bo* of *bo-bo* (vaak door *naha* gevolgd) drukt bevreemding en verrassing uit: wel! wel, wel! maar! doch het wordt ook wel eens berispend gebezigd: nou, nou! — 8. *Djah* geeft verrassing te kennen: wel! b. v.: *djah, silaing boga ijeu*! wel, dat jij dit hebt! — 9. *Ambo*, *amboe* en *amboe-amboe* drukken verwondering uit: wel! wel, wel! verbaasd! en ook dienen ze wel om iemands aandacht ergens op te vestigen: zie! kijk eens! — 10. Tot dit pasgenoemde doeleinde dienen ook de woordjes *tah* (voor iets, dat nabij is) en *toeh* (voor iets, dat verder af is): zie! kijk! ziedaar! daar heb je het! ik heb het wel gedacht! — 11. *Ah* (V, 2) zegt iemand, die tot een besluit gekomen is: ha!

(Ik weet, wat ik doen zal.) — 12. *Weu* drukt verbazing of ook wel schrik uit. — 13. *Geuning* dient om op levendige wijze iets aan te toonen of uit te drukken: kijk! zie! immers! Het gaat veel samen met *tah* en *mapan* (*tah geuning*, zie! *mapan geuning*, immers!) — 14. *Doemadakan*: zie! doch zie! (Vooral van iets, dat onverwachts geschiedt.) — 15. *Horeng, sihoreng, manàhoreng* en *horenganan*: kijk! ziedaar! (Maar van iets, dat anders uitkwam dan men zich had voorgesteld.) — 16. *Geuraheun* duidt verwondering aan, niet alleen echter in blijden, maar ook in afkeurenden zin, b. v. als men verwonderd is, dat iemand zich een sterfgeval in zijn familie niet aantrekt; het is te vertalen met: het mocht wat! hoe zou niet! hoe is het mogelijk! ge hebt goed praten!

IX. Uitroepen, welke bezwaarlijk onder een der bovengenoemde soorten kunnen worden geteld, zijn: 1. *Kadongdora*: het is geen wonder! het is te begrijpen! b. v.: *kadongdora wani, da ka boedak*! het is geen wonder, dat je durft, want het gaat tegen een kind! *kadongdora, ajeuna mah*! het is te begrijpen, dat (je mij) nu (wilt)! — 2. *Paingan*: natuurlijk! o, daarom is het! b. v.: *paingan, tjarek babasan*! o, daarom zegt het spreekwoord! *nja paingan, maehan radja*! het is natuurlijk, dat hij den koning doodde! — 3. *Samborong*, dat als synoniem van *paingan* kan worden beschouwd. Voorbeeld: *samborong teuing euweuh, ari koe maneh ditjokot mah*! het is natuurlijk, dat het er niet is, als het door jou is weggenomen! — 4. *Tada* en *manaha*, steeds door *teuing* versterkt: wat zal! hoe zal! hoeveel zal! b. v.: *tada teuing omong djalma*! wat zullen de menschen (er van) zeggen! *oerang Měkah sok tada teuing pinjeungseurikeuneunana*! hoe zullen de Mekkaners mij uitlachen! *manaha teuing ĕngke ĕmana njarekan*! wat zal zijn moeder (je) uitschelden! *sok manaha teuing*! hoeveel te meer! — 5. *Kilangbara, pirangbara*, of (gelijk men meest zegt en schrijft) *pilangbara*: het zij zoo dat niet ..., als dan maar! — 6. *Pileuleujan*: goede reis! het ga je goed! vaarwel! — 7. *Taoe rasa*: wee je! wee hem! enz. — 8. *Njao* (grof), *doeka* en *alim* (beide beleefd): ik weet

niet! ik weet er niet van! (*Alim* en *doeka* ook wel eens beleefd voor: ik wil niet.) Verder rekenen we hiertoe eenige Arabische of half-Arabische uitroepen, z. a.: *Allahoema*: o God! *astaga*: vergiffenis! (b. v. als men iets heeft vergeten); *insa Allah*: bij God! *bismallah*: in Gods naam! *masa Allah*: hoe is het mogelijk! wat! *wallahoe alam*: God weet het!

B. Klanknabootsingen.

§ 217. In onze derde afdeeling zijn vele nabootsingen van geluiden opgenomen, namelijk zulke, die in den loop des tijds het daar beschreven karakter aangenomen hebben. De hier door ons opgegeven woorden hebben het niet verder gebracht, en zijn dus tusschenwerpsels gebleven. We onderscheiden:

I. Geluiden van dingen, als daar zijn: *doer* en *dor*, van het afgaan van een schot, waarvoor wij paf zeggen; *doer-dor*, van het herhaald afgaan van een schot; *djĕdoer* en *djĕgoer*, van het afgaan van een kanonschot: boem! — *Drel*, van het knallen van vele schoten tegelijk (pelotonsvuur). — *Goegoer*, van donder in de verte; *goeloedoeg*, van donder meer in de nabijheid; *geledeg*, van een ratelslag. — *Toeroektoek*, van het dof geluid van muziekinstrumenten, b. v. van trommen; *toeroeg-toeg* hetzelfde, maar doffer, en tevens van het donderend geluid van elkander opvolgende kanonschoten of van na elkander van boven afrollende groote steenen. — *Wak*, van het geluid van splijten. — *Trong*, van het geluid van de *kohkol*, het holle houten blok, dat in de wachthuisjes hangt en waarop het uur wordt geslagen en alarmseinen worden gegeven. — *Koeng*, van het geluid eener kleine gong. — *Kiritjit*, van den klank van geldstukken. — *Kerentjeng*, van het gerinkel van metalen voorwerpen. — *Keresek*, van geritsel, z. a. in bladeren; *korosok* hetzelfde, maar luider. — *Djĕpret*, van het knarsen van een sleutel in het slot. — *Djĕbret*, van het klappen van een zweep. — *Djĕplak*, van het geluid van slaan: klets! — *Tes*, van het vallen van een druppel of druppels; *tjlak* hetzelfde, maar

krachtiger. — *Sijĕr* en *sijĕng*, van het gonzend geluid van een pijl of een steen, die door de lucht vliegt. — *Ngek*, van het geluid eener trompet. — *Ngeng* en *ngong*, het suizen of klinken van een stem of ander geluid in de ooren. — *Pras-pris* en *prat-pret*, van het vallen van losse regendruppelen. — *Brag-brig-broeg*, van herhaald neerploffen of ook van herhaald stampen met den voet. — *Brang-breng-broeng*, van het rinkelend geluid van borden en dergelijke. — *Plak-plik-ploek*, van het geluid van na elkander op den grond vallende voorwerpen.

Aanm. De lijst kan gemakkelijk uit het Woordenboek worden aangevuld. Het zal echter niet overbodig zijn op te merken, dat zeker geluid lang niet door allen op dezelfde wijze wordt weergegeven, en er dus op dit gebied veel willekeur heerscht.

II. Geluiden van dieren; b. v.: *tjitjit*, sjilpen; *ejong*, miauwen; *haoeng*, brullen, z. a. v. een tijger; *oë*, het loeien van een buffel; *ĕmoh*, het loeien van een koe; *kongkorongok*, het kraaien van een haan, waarvoor wij „kukeleku" zeggen, enz.

Aanm. Gelijk sommige dieren hun naam kregen naar hun vorm (b. v. de *bangkong*), andere naar hun aard (b. v. de *oraj* en *kodok*), andere naar hun manier van doen (b. v. de *andjing*), zoo zijn vele dieren genoemd naar hun geluid, b. v. de *ĕmbe* of geit, de *mejong* of *maoeng*, tijger, de *kaäk* of kraai, de *sit-intjoewing* of zoogenaamde ongeluksvogel, enz., enz.

III. Geluiden van menschen. Hiertoe behooren, behalve eenige reeds genoemde, welke ook van menschen worden gebezigd: *aha-ehe*, nabootsing van jengelen, grienen; *aha-oho*, nabootsing van hoesten; *ah-ih-ĕh*, geluid van iemand, die gedurig *ah* en *ĕh* zegt, b. v. wanneer hij verscheidene dingen heeft te doen en niet weet waarmee aan te vangen (A, VI); *he-ho*, nabootsing van hijgen; *ha-he-ho*, idem; *hoho*, *tjirikikik* en *tjeuleukeuteuk*, nabootsingen van lachen; *ehem*, hm-zeggen, hummen, en *aham-ehem*, dat herhaaldelijk doen (vgl. *dehem*); *gĕlĕgĕr*, nabootsing van snorken, waarvoor men ook *kerek* zegt; *arap'ap-eureup'eup*, nabootsing van stotteren, enz., enz.

C. Werkwoordelijke Tusschenwerpsels.

§ 218. Deze eigenaardige klasse van woorden bekleedt in het Soendaneesch een gewichtige plaats. We willen eerst iets zeggen over den vorm. Meerendeels zijn ze éénlettergrepig, z. a.: *beh*, *dĕk*, *gok*, *hol*, *kop*, *lar*, *neut*, *pek*, *ras*, *sor*, *tĕl*, *djlĕg*, *tjoel*, *braj* of *bjar*, *proeng*, enz. Er zijn echter ook tweelettergrepige, z. a.: *gabroeg*, *tjeklak*, *rĕgoek*, *gĕtjos*, *djĕboel*, enz., en enkele drielettergrepige, z. a.: *tjĕlĕtet* en *tjĕlĕtit*. Een groot aantal der hedendaagsche stamwoorden is van de werkwoordelijke tusschenwerpsels afgeleid, op de wijze als in § 33 aangetoond is.

§ 219. Bij aandachtige vergelijking van de beteekenis met den klank dezer woorden, komt men, naar mijn gevoelen, spoedig tot het inzicht, dat ze in den grond niets anders zijn dan gevoelsklanken, nabootsingen van zeker geluid, hetwelk men waarnam bij een verrichting of beweging. Bij den eenen klank komt dit voorzeker duidelijker aan den dag dan bij den anderen. Zonder groot bezwaar zal men in *pek* slaan, in *bloek* ploffen, in *tjok* pikken, in *gĕr* regenen, in *tjoer* gieten, in *kĕk* aanvatten kunnen hooren, maar niet zoo gemakkelijk zal het ieder vallen, in *hol* een klanknabootsing van komen, in *bral* van vertrekken, in *gek* van gaan zitten, in *gok* van ontmoeten, in *kop* van eten, in *rot* van drinken waar te nemen, en nog minder zal dat het geval zijn met *lĕs*, verdwijnen, bezwijmen, *djlĕng*, een sprong nemen, *raj*, bleek worden, *hos*, den adem uitblazen, en vele meer. Toch heeft men hier, volgens het gebruik, met een en dezelfde soort van woorden te doen, en het is dus noodig, den naam tusschenwerpsel of gevoelsklank hier in zeer ruimen zin te nemen. Vermoedelijk zijn de Soendaneezen bij het scheppen van deze woorden wel met duidelijk waarneembare geluiden begonnen, maar dan zijn ze daarbij niet blijven staan, en hebben ze allengs ook zelfs aan het zachtste geruisch, z. a. zinken (*lĕp*), ja, aan een beweging, z. a. ingaan (*boes*, *soep*), voorbijgaan (*lar*), enz. een klank gegeven.

Deze gevoelsklanken, waarmee men oorspronkelijk slechts het geluid, dat men bij een verrichting of beweging waarnam, uitdrukte, ging men allengs ook gebruiken als toeroepen, om namelijk iemand te gebieden, datgene te verrichten, wat de klank aanduidt. Zóó kregen ze hun tweede beteekenis, die van imperatieven (§ 102, I *a*). De ontwikkeling der taal had toen nog slechts een kleine schrede te doen, om deze woorden te voeren tot de derde functie, welke ze thans bekleeden, namelijk ze gelijk te stellen met de stamwoordelijke werkwoorden (§§ 40 en 41), en ze, zonder hulp van een eigenlijk werkwoord, als gezegde te doen optreden. Diensvolgens is de taak, welke de werkwoordelijke tusschenwerpsels in de tegenwoordige taal verrichten, drieledig: ten eerste gaan ze aan hun bepaald werkwoord (of werkwoorden) vooraf, als om in een gevoelsklank, overeenstemmende met de beteekenis van het werkwoord, dit aan te kondigen; ten tweede worden ze gebezigd als imperatieven, om op korten toon iemand te gebieden, de handeling te gaan verrichten, waarvan ze de uitdrukking zijn, en ten derde treden ze ook op als gezegde, zonder gevolgd te worden door een eigenlijk werkwoord. § 220.

Voorbeelden van het eerste geval: een werkwoordelijk tusschenwerpsel een werkwoord voorafgaande: *bijoer* (of *tĕng*) *loempat*, vluchten; *bijĕr loentjat*, een sprong doen; *blak nangkarak*, zich op den rug werpen; *bloek nangkoeban*, zich op den buik werpen; *boel njamboewang*, opgaan (van rook); *boer kaboer*, vluchten; *boes* (of *soep*) *aboes* (of *asoep*), ingaan; *bral* (of *djig*, of *los*) *leumpang*, op weg gaan; *brĕk mĕndĕk*, zich buigen (voor een meerdere); *broek njoeoeh*, zich op het aangezicht werpen (voor een meerdere); *broel boedal*, uittrekken, optrekken (van velen); *dat* (of *tjong*) *njĕmbah*, de *sĕmbah* voor iemand maken, aanbidden; *dĕk* (of *pek*) *mariksa*, een onderzoek instellen; *dĕr pĕrang*, ontbranden (van den krijg); *djĕboel* (of *hol*, of *bol*) *datang* (maar beter *aja*), komen, aankomen; *djog andjog*, aankomen; *djoet toeroen*, neerdalen; *gabroeg* (of *gĕbroeg*) *oeroeg* (of *ragrag*, of *ngarontok*), instorten (of vallen, § 221.

of zich op iemand werpen); *gek dijoek*, gaan zitten; *gĕr* (sterker *goer*) *hoedjan*, beginnen te regenen; *gok amprok*, ontmoeten; *hos paeh*, den adem uitblazen, sterven; *kĕk njĕkĕl*, grijpen; *kop ngahakan*, eten; *lar ngaliwat*, voorbijgaan; *lĕp kalĕboeh* (of *titeuleum*), schipbreuk lijden (of verdrinken); *lĕs leungit* (of *teu ingĕt*), verloren gaan (of buiten bewustzijn raken); *neut indit*, opstaan; *pek ngadek*, houwen; *poer lapoer*, er van door gaan; *pok* (k., *soer* l.) *ngomong* (k., *njaoer* l.), spreken; *pot lepot*, ontglippen; *prak toempak*, opstijgen (op een paard b. v.); *proeng pĕgat*, breken; *raj pijas*, bleek worden; *ras ingĕt*, zich herinneren; *rap make*, aandoen (b. v. een kleed); *rĕgoek tjeurik*, gaan schreien; *rot nginoem*, drinken; *sok* (of *sot*) *neundeun*, neerzetten; *sor madjoe* (of *mere*), voortgaan (of geven, aangeven); *sot lesot*, afglijden; *tĕl antĕl*, aanraken; *tĕs* (of *gĕs*) *pitĕs* (of *potong*), breken; *tjat oenggah*, stappen of stijgen op; *tjĕb mĕlak*, planten; *tjeklak toempak* (k., *toenggang* l., *nitih* l. p.) *koeda*, te paard stijgen; *tjoel ngĕntjoel*, er van door gaan, met de noorderzon verdwijnen; *tjos* (of *gĕtjos*) *nĕwĕk*, steken (b. v. met een kris); *toet* (of *top*, of *tap*) *njokot*, aannemen. — We merken hierbij het volgende op: 1°. het bezigen van een werkwoordelijk tusschenwerpsel vóór een werkwoord wijzigt de beteekenis van het werkwoord niet in het minste; het duidt alléén aan, d a t m e t d e h a n d e l i n g b e g o n n e n w o r d t; is een handeling reeds aan den gang, dan komt derhalve geen werkwoordelijk tusschenwerpsel te pas; 2°. het bezigen van een werkwoordelijk tusschenwerpsel vóór het werkwoord dient, om de voorstelling aanschouwelijk, pakkend te maken; het is dus vooral op zijn plaats bij het vertellen en voordragen, om den stijl levendigheid bij te zetten; 3°. onder de werkwoordelijke tusschenwerpsels zijn slechts een paar lĕmĕswoorden en in het spreken tot een meerdere worden ze veelal achterwege gelaten; ze behooren dus vooral tehuis in de gewone of kasar-taal.

§ 222. Voorbeelden van het t w e e d e geval: een werkwoordelijk tusschenwerpsel gebezigd als imperatief, gaven we reeds eenige

in § 102, I *a*. We voegen er thans de volgende bij: ***ber***: spreid uit! ***boes*** en ***soep***: ga in! ga binnen! ***dĕk***: pak aan! sla toe! ga je gang! ***djor***: scheer je weg! ***doeg*** en ***bog***: ga liggen! ***gap***: bijt! ***kod***: houd vast (b. v. in dézen zin: houd je maar aan mijn rug vast); ***kop***: eet! eet op! ***loeng***: werp toe! werp weg! ***nam*** (men zegt ook ***mam*** en ***am***): hap! ***pek***: sla toe! pak aan! ***prak***: begin! ga je gang! stijg op! enz.; ***rap***: trek aan! kleed je! ***rot***: drink! ***sĕr***: schuif op! ***sok*** en ***sot***: zet neer! ***sor*** en ***soer***: duw aan! schuif op! ***tjat***: stap op! stijg op! ***tjĕb***: plant! ***tjoel***: werp weg! doe afstand van! ***tjos***: steek! ***toet***: pak aan! neem aan! ***wĕl***: eet! — We hebben ook hierbij eenige opmerkingen te maken: 1°. niet alle werkwoordelijke tusschenwerpsels kunnen in de gebiedende wijs worden gebruikt, zoo b. v. ***gĕr***, ***hos***, ***lĕp***, ***raj***, ***ras*** en ***tĕs*** niet, om niet meer te noemen; 2°. soms laat men toch het actieve werkwoord volgen, hetzij in den subjectieven of in den objectieven vorm, ja, dat werkwoord wordt dan zelfs wel eens door een hulpwoord vooragegaan; b. v.: ***atoeh kod geura nangkod***, ga maar aan mijn rug hangen! (letterlijk: houd toch vast, ga hangen); 3°. het werkwoordelijk tusschenwerpsel in de gebiedende wijs kan een hulpwoord vóór zich krijgen als een gewoon werkwoord; b. v.: ***geura djoeng***, hef op! hef u op!

§ 223. Voorbeelden van het derde geval: een werkwoordelijk tusschenwerpsel optredende als gezegde: ***boes*** (of ***soep***) ***ka leuweung***, het bosch ingaan; ***isoekna bol pradjoerit***, den volgenden morgen kwam er krijgsvolk; ***geus bral ka Tjiandjoer***, hij is naar Tjiandjoer vertrokken; ***barang dĕk ka bagenda Amir***, terwijl hij een slag deed naar bagenda Amir; ***djĕp tjara gaäng katintjak***, het was zoo stil als wanneer men op een krekel trapt; ***hanteu lila baris djog ka loewar koeta***, het duurde niet lang of het krijgsvolk bereikte de stad; ***hajang geura gok*** (of ***prok***) ***bae***, ik wensch hem spoedig te ontmoeten; ***ari geus deukeut kana hos***, toen hij den dood (het sterven) nabij was; ***bijeu lar ka kaler***, hij ging zoo even voorbij in noordelijke richting; ***masih tjai leb tĕpi ka soengoetna***, al

stijgt het water tot aan zijn mond; *kakara pek* (of *prak*), *eureun deui*, pas had hij de hand aan het werk geslagen, of hij hield weer op; *boedak teh teu daekeun pok*, het kind wil niet spreken; *meh pot kana barangsijar*, bijna hield men op met het zoeken van levensonderhoud; *hanteu ras mangkena*, ze dachten niet aan de toekomst; *tjat deui bae ka panggoeng*, weder klom (Soewangsa) op den koepel; *reja awewe kapintjoet*, *moenggah tjoel ka salakina*, vele vrouwen raken betooverd, zoodat zij hare mannen verlaten.

XVI. De Nadrukswijzers.

§ 224. Uit § 8 is gebleken, waar de Soendanees in het spreken en lezen den toon legt, namelijk op de voorlaatste lettergreep van het woord, terwijl buitendien de voorlaatste lettergreep van den zin met een bijzonderen nadruk wordt uitgesproken. Doch behalve van dezen algemeenen en vasten klemtoon, bedient hij zich van eenige woordjes, welke uitsluitend de bestemming hebben een zekeren nadruk te leggen, hetzij op een woord of zinsnede, hetzij op een geheelen zin. Op welke wijze dit geschiedt en welke beteekenis aan zulk een nadruk te hechten is, zullen we in de volgende §§ uiteenzetten. Bedoelde nadrukswijzers zijn: *nja* en *pon*, welke vooraan; *teh*, *teja*, *mah* (*tamah*, *temah*), *pisan*, *teuing* en *soteh*, welke achteraan geplaatst worden. Met uitzondering van *nja*, dat blijkbaar de grondvorm is van het stamwoord *ĕnja*, waar, juist, ja, hebben deze woordjes geen beteekenis. Niettemin spelen ze een gewichtige rol, en ze zijn in goed Soendaneesch volkomen onmisbaar. Het juist gebruik levert voor den Europeaan echter veel bezwaar op, en niet dan na langdurige oefening zal hij zich dat eigen kunnen maken. Om die reden zullen we vooral hier niet te spaarzaam mogen zijn met voorbeelden.

Nja.

In overeenstemming met de beteekenis, zoo even opgegeven, dient deze nadrukswijzer om het woord of de zinsnede, waarvoor hij geplaatst wordt, te doen uitkomen, er klem op te leggen, met het doel er bijzonder de aandacht op te vestigen. Niet zelden gaat daarmede gepaard een omzetting der woorden. De voornaamste gevallen, waarin van dezen nadrukswijzer gebruik wordt gemaakt, zijn de volgende: **§ 225.**

1°. Komt *nja* veel te staan voor de aanwijzende voornaamwoorden, ook wel als een voorzetsel voorafgaat; voor persoonlijke voornaamwoorden; voor een der bijwoorden van hoedanigheid *kijeu* en *kitoe*, *sakijeu* en *sakitoe*, maar ook wel voor eenig ander woord. In zoodanig geval kunnen wij de bedoeling doorgaans in onze taal weergeven door nadruk op het woord te leggen; b. v.: *nja ijeu*, deze is het, dit is het, dit is hij; *nja ijeu istri Tamim*, dit is de vrouw van Tamim; *nja eta*, die is het, dat is het, dat is hij; b. v.: *ari omonganana: nja eta Pangeran kami anoe saběněrna*, zij zeiden: dat is (hij is) onze wezenlijke Heer; *manggih hidji pěti beusi, nja eta anoe dibawa*, hij vond een ijzeren kistje, dat nam hij mede; *ěnja běněr, nja eta pandita sakti*, het is waar, die pandita is sakti; — *nja koe eta sakabeh tangtoe tiwas*, door dat (d. i. daardoor) zullen allen stellig omkomen (vgl. §§ 172 en 173); — *nja aing, anoe ngaran Soera*, ik ben het, die Soera heet (ik ben Soera); *nja kaoela, noe maehan inja*, ik heb hem vermoord; — *nja kijeu nagara gěde teh bakal diroeboehkeun*, alzoo zal die groote stad worden neergeworpen; *nja kitoe didjijeunna*, aldus werd het gemaakt. Wanneer *kitoe* een der woorden *deui* of *keneh* achter zich heeft, wordt het meestal door *nja* voorafgegaan. — Als verdere voorbeelden mogen de volgende dienen: *toengtoengna nja dianteur karěpna*, ten laatste werd zijn zin gedaan; *ngan kakara nja ajeuna pisan nja nendjo ka adjěngan teh*, thans voor het eerst zie ik u (*nja* vóór *nendjo* is te verklaren naar sub 3°.); *eta*

mah nja kadjeun teuing, dat zij zoo (wat kan mij dat schelen!); *nja heran, aja bae noe njaho*, het is wonderlijk, steeds is er een die het bemerkt. Soms is *nja* op te vatten als *ĕnja*, en dan kan het worden vertaald door wel of ja; b. v.: *ari parabot barandal, nja oge aja bĕdil, taja pieusieunana*, de wapenen der opstandelingen aangaande, ze hadden wel geweren, (maar) niets om er in te doen; *ari omong maneh nja aloes pisan, tatapi teu ngarah ka salamĕt kami*, uw woorden zijn wel zeer fraai, maar ge bedoelt niet mijn heil; *nja bĕnĕr omong maneh, tapi rĕgĕd soteh ngan boeloe bae*, uw woorden zijn wel waar, maar alleen mijn veêren zijn onrein; *nja bĕnĕr tjarek paribasa*, ja terecht zegt het spreekwoord. — Een enkele maal kan de zin van *nja* door maar worden uitgedrukt, b. v. als het staat vóór een bevestiging, welke tegenover een ontkenning wordt geplaatst, z. a.: *pangdatang kami teh lain pikeun njaoer anoe balĕnĕr, nja njaoer anoe daroraka*, ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar om zondaren te roepen.

2°. De gewone volgorde van de deelen eener zin is deze, dat het onderwerp voorop komt te staan (zie § 256). Wordt deze orde omgekeerd, dan geschiedt dat, om het onderwerp meer als het hoofdwoord te doen uitkomen, en dan krijgt het tot betere bereiking van dit doel nog dezen nadrukswijzer vóór zich; b. v.: *salaki njai nja kakang*, uw man ben ik; *moegi diparĕng nja maksoed*, moge (mijn) voornemen mij geschonken worden (d. i. moge het gelukken); *hajang tambah nja rĕdjĕki*, men wenscht dat het levensonderhoud toeneme; *narima pondok nja akal*, ik erken, dat mijn verstand bekrompen is; *naha bĕt kitoe nja roepa*? hoe is (uw) uitzicht aldus? (hoe komt het, dat ge er aldus uitziet?)

3°. Op dezelfde wijze wordt gehandeld met bepalingen. (§ 271.) De gewone volgorde is, dat deze achter het bepaalde woord komen te staan, maar wordt deze orde omgekeerd, dan plaatst men vóór het bepaalde woord, dus vóór het hoofdwoord, dezen nadrukswijzer; b. v.: *ajeuna koering masing seubeuh nja nĕpangan djeung ama*, worde ik nu verzadigd van de ont-

moeting met vader; *koedoe poë eta nja leumpang*, ge moet op dien dag vertrekken; *ti mana nja asoep*? van waar (d. i. waar) zijt gij binnengekomen? *di nagri mana nja aja*? in welke steden hebt gij vertoefd? *sakijeu nja ingĕt ka akang*, op deze wijze denk ik aan u; *pamoestoengan nja kangewa ka istri njijeun pasĕmon*, het ergst gehaat zijn mij vrouwen, die een houding aannemen; *bantoe-bantoe nja nĕnĕda ka Goesti, noe maha soetji*, help bidden tot den Heer, die heilig is; *boelan mana nja pĕtĕpangeun djeung akang teh*? in welke maand zal ik u wederzien? — Een voorbeeld als dit: *geus toedjoeh taoen lilana kakang nja ninggalkeun ka njai*, het is reeds zeven jaren geleden, dat ik u heb verlaten, is zóó op te vatten, dat het subject *kakang* verplaatst is; het behoorde eigenlijk aan het begin van den zin te staan. Men kan er uit zien, dat de nadrukswijzer geplaatst wordt vóór het woord, dat in werkelijkheid als het voornaamste moet worden beschouwd. Daarom vindt men in het volgende voorbeeld *nja* zelfs vóór de bepaling: *nja oentoeng keneh sampejan hanteu keuna kasabĕt koe pĕdang kami*, het is nog een geluk, dat gij niet zijt getroffen door mijn zwaard (d. i. gij zijt gelukkig niet getroffen door mijn zwaard).

4°. Bestaat een bepaling van een zelfstandig naamwoord uit twee leden, dan worden deze niet door een voegwoord, maar door middel van *nja* aaneengeschakeld. We zullen daarbij uitvoeriger stilstaan § 278, 4°. Deze constructie is dàn noodig, als de eigenschappen worden toegeschreven aan een en hetzelfde voorwerp. Het gebruik van een der voegwoorden *djeung* of *sarta* zou kunnen doen denken aan verschillende voorwerpen.

5°. Dient deze nadrukswijzer om uit te drukken wat wij doen door de woorden: zoowel ... als; b. v.: *di dinja nja nagara nja asal karoehoen*, dáár is zoowel mijn geboorteland als de bakermat van mijn voorgeslacht; *di koeboer teh nja poëk nja njĕri*, in het graf is het (heeft men het) zoowel donker als pijnlijk; *nja aloes nja seungit eta manoek teja*, die vogel was zoowel fraai als welriekend; *eta djalma nja kolot nja djiga setan*, die man is zoowel oud als duivelachtig. — Deze con-

structie is in het algemeen op haar plaats bij veelvoudigheid van onderwerp, gezegde of bepalingen, zooals we nog in de volgende voorbeelden willen aantoonen: *di mana nja nagara, nja boemi, nja lĕmboer*? waar ligt uw land, uw huis en uw dorp? *takĕran anoe beunang moetjoengkeun, nja didĕdĕt, nja digĕdagkeun, nja leber, bakal dibikeun kana lahoenan maneh*, een opgeladene, neergedrukte, geschudde, overloopende maat, zal men in uwen schoot geven.

Pon.

§ 226. Dit woordje komt ook in het Maleisch als nadrukswijzer voor. Naar de eigenlijke beteekenis kan men slechts gissen. Een enkele maal treft men het aan in de Soendaneesche geschriften. In de „Pĕtikan Bidajatoe-ssalik" komt het voor in p. 30 en 171, beide keeren door *geus* voorafgegaan, in de beteekenis van: *geus soemawonna*, inzonderheid; in de „Rĕngganis", p. 93, staat het zonder *geus*, en heeft het de beteekenis van: *nja kitoe keneh*, eveneens, evenzeer, welken zin het ook heeft in het geschrift „Bidajatoe'l-thalibin". Als nadrukswijzer komt *pon* bepaaldelijk voor *kitoe* en voor *pilalagi*; dit laatste woord komt zelfs zonder *pon* niet voor. De uitdrukking *pon pilalagi* is = *komo*, en beteekent: hoeveel te meer, hoeveel te minder. Het gebruik bij *kitoe* daarentegen is willekeurig; men zegt: *kitoe keneh, nja kitoe keneh, pon kitoe keneh, pon nja kitoe keneh*, enz. Al deze uitdrukkingen beteekenen: eveneens, evenzoo, evenzeer, enz., maar het spreekt vanzelf, dat de dubbele nadruk den krachtigsten zin geeft.

Teh.

§ 227 Uit de wet, welker bestaan we in § 33, 11 hebben trachten te bewijzen, besluiten we tot verwantschap in beteekenis tusschen *tah* en *teh*. — *Tah* (§ 216, A, VIII 10) is een tusschenwerpsel, met de beteekenis van: zie! vooral om een resultaat te constateeren: daar heb je het! ik had het wel gedacht! Het komt immer voorop te staan. *Teh* daarentegen komt steeds achteraan.

Verschilt het dus van *tah* wat de plaats aangaat, in de beteekenis is déze overeenstemming, dat het eveneens met klem wordt uitgesproken en dient om op een woord of zin bijzonder de aandacht te vestigen. Inzonderheid is dit het geval, wanneer een pas gebezigd woord of gebruikte uitdrukking, waarvan verondersteld mag worden, dat de herinnering nog bij hoorder of lezer levendig is, wordt herhaald. Evenwel, het komt niet uitsluitend als terugslag voor, maar ook als nadruk zonder meer. Niet ieder maakt van dezen nadrukswijzer evenveel gebruik. Vooral in de aanschouwelijke en levendige wijze van spreken is hij op zijn plaats. Daarbij is niet over het hoofd te zien, dat *teh* behoort tot wat men noemen kan: vul- of stopwoordjes, aangewend om in den zin den toon te doen vallen waar men begeert, om welke reden tėmbang-schrijvers er zich wel eens onnoodig van bedienen. — Na deze algemeene opmerkingen stippen we nog ten aanzien van het gebruik de volgende bijzonderheden aan:

1°. Vindt men *teh* gebezigd achter het onderwerp van den zin, waarvan even te voren reeds sprake is geweest; anders gezegd, in die gevallen, waar wij met terugslag op iets wat reeds genoemd is, doorgaans het aanwijzend voornaamwoord of het bepalend lidwoord bezigen. Bij voorbeeld: in de „Pieunteungeun", bl. 5, wordt gesproken over een kraai, die een adelaar na wilde doen, en dit verlangen uitsprak. Daarop vervolgt dan het verhaal: *ari geus ngomong kitoe, gagak teh nendjo badot*, na zoo gesproken te hebben, zag de (of die) kraai een bok. In hetzelfde geschrift wordt op bl. 26 verteld van een dwerghert en een spreeuw, en als nu in het vervolg deze namen herhaald worden, dan geschiedt dat eveneens met achterplaatsing van *teh*. Zoo wordt er elders gesproken over afkeer, en dan vervolgt de schrijver: *geuleuh teh liwat ti misti*, d i e afkeer is erger dan noodig is. Weer elders wordt gezegd, dat zekere vrouw ontsteld was, en er toen iets gebeurde, dat haar nog meer deed ontroeren, wat verhaald wordt met deze woorden: *awewe teh beuki reuwas*, de (die) vrouw ontstelde nog meer. Zoo wordt ergens van zeker verhaal verklaard, dat men er door van streek geraakte, wat opgehelderd wordt op deze wijze:

karana eta tjarita teh matak sijeun katjida, want dat verhaal was om bang van te worden.

2°. Geheel in dezelfde beteekenis staat deze nadrukswijzer vaak achter een benaming van voorwerp, achter een bepaling, achter een bijzin of aan het einde van een tusschenzin; b. v.: „Pieunteungeun", bl. 100, is sprake van een in den grond begraven schat, en dan zegt iemand: *koering teu roemasa ngaroewang babandaän teh*, ik ben mij niet bewust, die goederen te hebben begraven. — In de „Dongeng-dongeng noe araneh" is op bl. 21 sprake van geld, en dan wordt tot den bezitter gezegd: *langkoeng sae simpĕn bae eta oewang teh*, het beste is, dat geld maar op te bergen. Eveneens wordt daar gesproken van zekere handelswaar, en dan zegt de eigenaar: *kaoela wĕrat njanggakeun bakti bae ijeu barang teh*, ik kan u deze goederen wel ten geschenke geven. — „Pieunteungeun", bl. 71, wordt verhaald, dat zekere Bĕgog bij ongeluk een man doodschoot, en daarop volgt: *si Bĕgog toeloej ngarangkoel ka noe kabĕdil teh*, Bĕgog omarmde daarop den geschotene. In hetzelfde geschrift, bl. 99, verhaalt iemand, een pot te hebben gezien zoo groot als een moskee, waarop een ander zegt: *behna mah njaritakeun aja kantjah sagĕde masigit teh heureuj bae*, het schijnt dat gij, verhalend van dien pot zoo groot als een moskee, gekscheert. — Aldaar, bl. 75 hebben kinderen twist, waarop de vader tot hen zegt: *omongan anoe diparĕboetkeun teh*, woorden zijn het, waarover gij strijdt; bl. 76 hoort een jongen zijn naam roepen, waarop hij zegt: *sora noe njĕloekan teh soegan ti langit*, de stem, die (daar) roept, komt misschien van den hemel; bl. 87 wordt verteld, dat zekere Saminah garen vermiste, en: *noeding ka nja Bogĕm, jen maling kanteh teh*, zij verdacht Bogĕm, dat deze het garen had gestolen. — Eindelijk wordt bl. 101 gezegd, dat in zeker land óók de zon schijnt en regen valt, en daarop wordt beweerd: *noe dipaparin koe Goesti Allah, tjahja srangenge djeung hoedjan teh, lain maparin ka manoesa*, enz., die gaven Gods, het zonlicht en den regen, geeft Hij niet den menschen, maar enz.

3°. Het gebruik van dezen nadrukswijzer bepaalt zich echter

geenszins tot de reeds door ons genoemde gevallen. Integendeel, het strekt zich veel verder uit, en daaruit blijkt, dat *teh* geheel iets anders is dan ons bepalend lidwoord of aanwijzend voornaamwoord. In vele gevallen is het dan ook daardoor niet te vertalen, en moeten wij den nadruk door den klemtoon of op andere wijze te kennen geven. Ik hoorde eens een meisje uitroepen: *toeh*! *aja oraj teh dina loehoer kai teh*! kijk! daar is een slang boven in den boom! In dien uitroep vindt men den aard van dezen nadrukswijzer misschien vrij nauwkeurig uitgedrukt. Veel treft men hem aan bij voornaamwoorden; b. v.: *ijeu teh, anoe dikarang,* dit (geschrift), dat opgesteld wordt; *koemaha kaoela ijeu teh*? hoe zal ik het maken? *eta teh kagoengan ratoe*, dat is het eigendom van den vorst; *ka kami teh dek madaja*, je wilt mij in het ongeluk storten; *hanteu aja pisan pohona koering teh*, er is volstrekt geen vergeten bij mij; *djawab koering teh: soemangga*, ik antwoordde: het is goed; *maneh teh keur naon*? wat doet gij? *manehna teh kaoem saha*? van welken stam zijt gij? — De voorname bedoeling schijnt hierbij te zijn, het woord, dat dezen nadruk kreeg, meer op den voorgrond te doen treden. Dat is bepaaldelijk zoo in dit geval: *soegan teh moal kitoe ngibaratkeunana*, misschien zou hij niet zulk een vergelijking maken (d. w. z.: ik had niet gedacht, dat hij zulk een vergelijking maken zou). Die bedoeling kan zich zelfs over een geheelen zin uitstrekken; b. v.: *karana aja eta noe disĕboetkeun njĕmbah ka kajoe ka batoe teh*, want dat is het, wat men noemt hout en steen aanbidden; en zoo ook: *sampejan ti mana nja asal toewang boemi teh*? gij, van waar zijt gij geboortig? — Om die bedoeling beter te kunnen bereiken, wordt het zoo bepaalde woord dikwijls voorop gezet; b. v.: *djalak teh keur ngomong kitoe*, de spreeuw, aldus sprekende; *kami kabisa teh ngan njijeun pakoe*, ik de kunde slechts maken spijkers (d. i.: ik versta niets dan spijkers te maken); *hajang teh oelah hoedjan*, de wensch is, dat het niet regene. (In gewonen stijl worden laatstgenoemde zinnen aldus geconstrueerd: *keur Djalak ngomong kitoe*; *kabisa kami ngan njijeun pakoe*; *kahajang kaoela oelah hoedjan*.)

Teja.

§ 228. De nadruk, door *teja* op het onderwerp, het gezegde, het voorwerp of een bepaling van deze zinsdeelen gelegd, stemt overeen met dien van *teh*, maar toch is er een verschil: *teja* namelijk slaat immer terug, en is dus meer dan een eenvoudige nadruk. Ook ligt hetgeen, waarop gedoeld wordt, verder in het verleden. Daaruit volgt, dat deze nadrukswijzer, immer op een verleden tijd betrekking hebbende en dien tijd als beheerschende, het hulpwoord van den verleden tijd (*geus* enz.) overbodig maakt; ja, het gebruik van zulk een hulpwoord in een zin met *teja* moet een bepaalde stijlfout worden geacht. Evenals *teh* komt deze nadrukswijzer te staan achter het zinsdeel of den zin, door hem bepaald. In onze taal kan de beteekenis van *teja* worden weergegeven door een aanwijzend voornaamwoord, het bepalend lidwoord, door het werkwoord in den verleden tijd te plaatsen, of door het woord „genoemde" in te voegen. In het algemeen kan worden gezegd, dat *teja* gebezigd wordt:

1°. In gevallen, als § 227 sub 1 en 2 zijn genoemd, en waarop het zooeven gezegde van toepassing is; b. v.: *tangkal malaka teja giroek atina*, die malaka-boom had er een hekel aan; *ĕntjit teja didjoewal koe aing ka semah*, dat sits is door mij verkocht aan een bezoeker; *ngoeninga pĕrkawis imah djisimkoering teja hanteu sijos disewana*, (ik) deel mede ten aanzien van mijn (u bekende) huis, het wordt niet verhuurd; *mĕntjĕk njatoean daoen awi, noe mindingan awakna teja*, de ree at de bamboebladeren op, welke haar lichaam bedekten; *kapan koering dipaling koe djin iprit teja*, ik ben immers gestolen door dien iprit; *lah, ijeu ngeunah, sedjen djeung noe dihakan koe kaoela basa ti beurang teja*, kijk, dit is lekker, anders dan wat ik over dag gegeten heb; *djalak sasambat menta toeloeng, tjara sasambat peutjang teja*, de spreeuw smeekte om hulp, zooals dat dwerghert gesmeekt had; *koesir teh toeroen njingkahkeun batoe, noe matuk njangkol kareta teja*, de koetsier steeg af (en) verwijderde den steen, die het rijtuig tegengehouden had.

2°. Wordt van dezen nadrukswijzer veel gebruik gemaakt bij vooropstelling van het onderwerp van den zin; b. v.: *doewit teja, geus djadi sabaraha?* dat geld, tot hoeveel is het geworden? *ari koering teja, keur ngolejang ngoelangkoeb pisan, tina kakara ditilar koe akang,* mij aangaande, ik ben zeer onrustig, daar ik voor het eerst zonder u ben; en zoo ook: *ari akang teja, sapisah djeung pamadjikan hanteu ngeunah njatoe, nginoem deui,* mij aangaande, sinds ik van mijn vrouw scheidde, eet noch drink ik lekker.

3°. Spreekt men dezen nadrukswijzer dikwijls uit achter de vraagwoorden *naon, saha, koemaha, sabaraha, mana* en *iraha.* Dit geschiedt vooral dan, als het vraagwoord een zin op zichzelf vormt; b. v.: *saha teja? koemaha teja? noe mana teja?* maar niet in zoodanig geval alleen. In den regel kan men dezen nadrukswijzer, zóó gebezigd, vertalen door het uitsluitend voegwoord d a n. Genoemde zinnetjes willen dan zeggen: wie dan (is de bedoelde)? hoe dan (is het, moet het zijn, enz.)? wie [welke] (hebt gij op het oog)? De volgende zin kan deze beteekenis nader ophelderen: *naon teja kadorakaän koela, djeung naon teja dosa koela?* wat dan is onze ongerechtigheid, en wat dan is onze zonde? Om zóó den nadrukswijzer te kunnen gebruiken, moet het onderwerp der vraag vooraf besproken, of althans bij den hoorder bekend zijn.

Mah en Tamah.

De nadrukswijzer *mah* wordt, op dezelfde wijze als *teh* en *teja*, geplaatst achter het woord, het zinsdeel of den zin, waarop hij betrekking heeft. Hij legt daarop een zeer sterken nadruk, gelijk kan blijken uit de volgende voorbeelden: *geura njatoe meungpeung hiroep, isoek mah sija dipeuntjit,* eet terwijl ge nog leeft, m o r g e n wordt ge geslacht; *hanteu katendjo lĕmboer sahidji, imah mah soemawon,* men zag er geen enkel gehucht, n o c h o o k h u i z e n (zonder nadruk zegt men: *soemawon imah*); *kami lain teu hajang, hajangna mah poegoeh,* het is niet dat ik het niet wensch, w e n s c h e n doe § 229.

ik het stellig; *timbalan soeltan ka patih: eta mah geus mangsa bodo*, de sultan sprak tot den patih: dat zult gij beter weten dan ik (letterlijk: daarin zult gij niet dom zijn). — Ook hierbij plaatst men het woord of zinsdeel, waarop de nadruk wordt gelegd (het bleek reeds uit de voorbeelden), gaarne voorop (vgl. § 227, 3°. en § 228, 2°.), en dan krijgt zelfs wel eens een voegwoord den nadruk (vgl. *soegan teh*, § 227, 3°.); b. v.: *kapan mah eta teh wadjib*, immers dat is plicht; *kapan mah Allah sok ngandika sakali, atawa doewa kali, tapi koe djalma hanteu ditolih*, immers God spreekt éénmaal, of tweemaal, maar door den mensch wordt er geen acht op geslagen. — Maar juist door dezen sterken nadruk dient *mah* tevens tot de vorming van een tegenstelling, zoodat een persoon, zaak of handeling er door tegenover een andere geplaatst wordt; b. v.: *Tamim mah lain pisan*, Tamim ziet er geheel anders uit (dan iemand, die er voor wil doorgaan); *moen kitoe mah lain setan*, als het (inderdaad) zoo is, dan is hij geen duivel; *rek angkat mah, soemangga*, wilt gij vertrekken (in plaats van hier te blijven), het is wel; *ajeuna mah oerang teh pada wajahna*, laat ons nu (daar het geval niet anders is) ons schikken in de omstandigheden; *eh manoesa! aing lain oraj, těrangna mah malaikat*, o mensch! ik ben geen slang, maar integendeel (het heldere er van, inderdaad) een engel; *taja pisan kasabaran, lamoen tatjan bejak mah*, zij hebben geen geduld (bedoeld is: geen rust), als het nog niet op is.

§ 230. *Tamah* drukt eveneens een tegenstelling uit. Deze nadrukswijzer is eigenlijk niets anders dan een samentrekking van het aanwijzend voornaamwoord *eta* met den nadrukswijzer *mah*, en hij vereenigt dan ook de beteekenissen van beide in zich. De plaats is immer achter het zinsdeel of den zin, waarop de nadruk moet vallen. Voorbeelden zijn: *djalan tamah běněr liwat saking*, die weg (in tegenstelling van andere wegen) is volstrekt goed; *ari njokot tamah ěnja, ngan teu nijat maling bae*, genomen heeft hij het, het is waar, maar niet met het doel om te stelen; *lěrěs pisan, kaoela geus kolot tamah*, ge

hebt gelijk, oud ben ik reeds; *ari tĕgĕs noe maehan tamah lain ijeu,* die inderdaad den moord heeft begaan, is niet deze (man). In de „Sadjarah" treft men dezen nadrukswijzer in éénen zin zelfs tweemaal aan: *ngalahir nabi Adam ka baboe Hawa: Lain maneh anoe boga anak tamah; ngan dĕrma ngareuneuhkeun bae; ari satĕmĕnna mah kami anoe boga anak tamah,* de profeet Adam sprak tot moeder Eva: Niet van u zijn de kinderen; gij hebt ze alleen onder het hart gedragen; de waarheid is, dat de kinderen van mij zijn. — In plaats van *tamah* zegt en schrijft men ook wel *temah,* wat te beschouwen is als een samentrekking van *teja* en *mah.* Het heeft dezelfde beteekenis als *tamah,* maar wordt niet algemeen goedgekeurd. Voorbeelden zijn: *ari katja temah geus teu hade deui,* de spiegel echter werd niet weder goed; *ari doa temah nja matih oge,* die tooverspreuken waren wel krachtig; *lantjah temah geus bae tjitjing,* die spin zat maar stil; *ari noe boga pangawasa sorangan temah nja Allah,* die in zichzelven macht heeft, dat is (alleen) God. In al deze zinnen kan men voor *temah* ook lezen: *teja mah,* wat geheel op hetzelfde neerkomt.

Pisan.

Pisan maakt dikwijls den indruk, een bijwoord van graad te § 231.
zijn, maar wij kunnen het niet bij die woordsoort indeelen. Het heeft op zichzelf geen beteekenis hoegenaamd (al bestaan er ook afleidingen van), en wij meenen het onder de nadrukswijzers te moeten rangschikken, omdat het nooit anders dan in die beteekenis optreedt. Het is een net woord, en men bezigt het dus in een gemanierden stijl. Men treft het meestal aan achter werkwoorden (voornamelijk achter stamwoordelijke werkwoorden), maar ook wel achter bijwoorden en voornaamwoorden. Deze nadrukswijzer kan door een ander werkwoord (door ons geplaatst in den infinitief) van het woord, waarop het nadruk legt, gescheiden worden; b. v. in *ngabantoe nĕnĕda pisan,* helpen bidden, behoort de nadruk bij *ngabantoe,* en niet bij *nĕnĕda*; en in *sĕdja ngiringan pisan,* (ik) wensch u te volgen, valt hij op

sĕdja en niet op *ngiringan* (zie beneden). — Wat het weergeven van *pisan* in onze taal aangaat, wij kunnen dat doen:

1°. Door een der bijwoorden: zeer, geheel, ten volle of volstrekt; b. v.: *hade pisan*, zeer goed; *aloes pisan*, zeer fraai; *tĕrang pisan*, zeer helder; *tetela pisan*, zeer duidelijk; *hajang pisan*, zeer wenschen; *tjarang pisan*, zeer zelden; *lila pisan*, zeer lang; *tjageur pisan*, zeer gezond; *soeka pisan*, zeer gaarne; *loba pisan*, zeer veel; *saeutik pisan*, zeer weinig; *dibantoe pisan*, zeer geholpen worden; *dipikanjaäh pisan*, zeer bemind worden; *kalangkoeng-*, *katjida-* of *kabina-bina pisan*, zeer erg; — *bejak pisan*, geheel op; *daek pisan*, ten volle willen; *dipĕrtjaja* of *diimankeun pisan*, ten volle geloofd worden; — *koedoe pisan*, volstrekt moeten; *hanteu pisan*, volstrekt niet; *tara pisan*, volstrekt nooit; *teu aja pisan*, volstrekt niet zijn; *teu njana pisan*, volstrekt niet meenen; *teu ingĕt pisan*, volstrekt niet aan denken. In ontkennende zinnen wordt de nadrukswijzer somtijds verdubbeld; b. v.: *hanteu pisan-pisan*, volstrekt niet.

2°. Door den klemtoon op het betoonde woord te leggen, of door omschrijving; b. v.: *pada pisan*, terstond; *barĕng pisan*, tegelijk; *loemajan pisan*, een kleinigheid; *soekoer pisan*, hartelijk dank; *aja pisan*, er is wel degelijk, of: zeer zeker is er; *diantos pisan*, met smart verwacht worden; *pasantren ijeu pisan*, deze zelfde pasantren; *poë ijeu pisan*, op dezen zelfden dag; *ngabantoe nĕnĕda pisan*, ijverig helpen bidden; *sĕdja ngiringan pisan*, vast van plan te volgen.

Teuing.

§ 232. Deze nadrukswijzer, welke ook op zichzelf geen beteekenis heeft, dient tot aanduiding van een overmatigen trap of graad (excessief). De plaats is achter het woord, op hetwelk men dezen sterken nadruk wenscht te leggen, maar hij gaat daaraan ook wel eens tot versterking van den klemtoon vooraf. Soms is hij daarvan door den nadrukswijzer *teh* gescheiden (*teh teuing*), in welk geval de uitdrukking tot den hoogsten graad versterkt

is. In den regel kunnen wij de bedoeling van *teuing* in onze taal uitdrukken door het bijwoord van graad te, maar wij moeten het ook wel eens op andere wijze doen, b. v. door de bijwoorden: erg, volstrekt of volslagen, te erg, te zeer, zoo of heel erg; verder door den overtreffenden trap, of door een sterken klemtoon, b. v. in den vorm van een uitroep. Met de volgende voorbeelden meenen we te kunnen volstaan: *mahal teuing,* te duur; *gĕde teuing,* te groot; *eh laoet! maneh oelah deukeut teuing,* o zee! kom niet te dicht bij mij; *oelah kabina-bina teuing ka koering teh,* maak het niet te erg met mij: *oelah ngawoedjoek teuing ka koering teh,* paai mij niet zoo erg; *oelah sok soesoembar teuing,* heb niet te veel (of zooveel) praats; *oelah ingĕt teuing kana kangeunahan ajeuna,* denk niet te zeer aan de genoegens van het heden; *hade teh teuing,* heel goed; *eta teu hade teh teuing,* dat is in het geheel niet goed; *ngaranna teu njaho teuing,* zijn naam ken ik volstrekt niet; *koela teu njaho teh teuing,* ik weet dat volstrekt niet; *teu njana teuing,* volstrekt niet denken; *moestahil teuing,* volslagen ongerijmd; *tega teuing,* volstrekt ongevoelig zijn (voor iemand); *teu aja teuing beunang ngadoedoea,* volstrekt niets verkregen hebben met bidden; *teu soeka teu soedi teuing ka djalma kitoe patoet,* volstrekt niet gesteld zijn op een kerel met zoo'n tronie; *koering hanteu kadoega papanggih deui djeung doeloer,* ik kan volstrekt mijn broeder niet meer ontmoeten; *pamadjikan boa teuing hanteu ingĕt ka salaki,* (mijn) vrouw denkt hoogstwaarschijnlijk niet (meer) aan haar man; *kadjeun teuing!* laat (hem, haar) loopen! laat maar gaan! wat kan het me schelen! *naha mana reja teuing akal!* wat gebruik je toch veel listen! *maneh teuing matak tjoewa,* gij zijt volslagen verachtelijk; en zoo ook: *milampah anoe teuing matak idjid,* doen wat allerafschuwelijkst is.

Soteh.

Deze nadrukswijzer, dien wij het laatst noemen, is moeilijker **§ 233.**
te verstaan dan de vorige nadrukswijzers. Hij doet denken aan

teh, maar verschilt daarvan zeer in beteekenis. Men drukt er namelijk mede uit, dat men iets, z. a. een gezegde, een stelling of veronderstelling, een bewering of gedachte toegeeft, toestemt, de waarheid of de grondigheid er van erkent, zoodat het doorgaans vertaald kan worden door w e l of w e l i s w a a r; doch dan volgt er onmiddellijk, niet of wel door een voegwoord ingeleid, een bedenking, een beperking, een verklaring of ook wel een tegenstelling. Voorbeelden zijn: *pintĕr soteh pintĕr gelo*, hij is wel is waar knap, (maar) gek knap; *soeltan soteh kari ngaran*, wel sultan, (maar) slechts in naam (de naam alleen bleef); *ngamoek soteh leuleutikan*, hij streed wel is waar, (maar) zoo in het klein (spelenderwijs); *kitoe soteh lamoen radjin*, dat zal wel gebeuren, (maar alleen) zoo ge vlijtig zijt; *ijeu soemoer djĕro soteh ajeuna*, deze put is wel is waar droog, (maar alleen) voor het oogenblik; *nja soteh ibadah, ngan toetoeroet moending bae*, het is zoo, ik verricht de godsdienstplichten, maar slechts blindelings (volgend als een buffel, redeloos, niet met bewustheid en wil); *maneh dipake kasoeka koe Allah soteh, lamoen maneh dipake kasoeka koe indoeng-bapa*, gij zult wel is waar door God bemind worden, (maar alleen) als gij bemind wordt door uwe ouders; *ingĕt soteh aja noe nanjakeun*, ik dacht er wel is waar aan, (maar eerst toen) er iemand was, die er naar vroeg (ik dacht er pas aan toen iemand er naar vroeg); *ngadjoewal soteh kĕbon bae*, ik verkocht wel is waar, (maar) slechts den tuin; *teu ditahankeun soteh pamikat teh, manoekna giras*, ik zet wel is waar de knip niet op, (maar alleen omdat) de vogel schuw geworden is; *toetoeroeboen soteh koering, lain hajam noe diboro*, ik ben wel naar beneden gekomen, (maar) niet om op de kip jacht te maken; *koe aing dikĕntjarkeun deui soteh, ngan tina karoenja bae*, ik laat je wel weer los, maar alleen uit medelijden; *kami nganggangan soteh tina asal kami djeung asal maneh sedjen*, ik verwijder mij wel is waar van u, (maar alleen) wijl mijn oorsprong anders is dan de uwe; *hanteu soteh koering noemoetkeun ka ratoe, hanteu meunang warta*, ik heb uwe majesteit wel is waar niet gevolgd, (maar alleen omdat) ik geen

bericht had ontvangen; ***ari piwoeroek kai-dipalang teh nja soteh boeroeng ka djalma noe bakal tjilaka, tatapi ari ka oerang noe pisalamĕteuh mah, eta teh nja kawasa ti Allah,*** het woord des kruises is wel dengenen, die verloren gaan, dwaasheid, maar ons die zalig zullen worden is het daarentegen een kracht van God.

XVII. De Herhaling.

A. Eenvoudige Herhaling.

Herhaling van het woord hebben we § 35 *c* genoemd onder **§ 234.**
de middelen, welke dienen tot vorming van nieuwe woorden. Dat verdubbeling een belangrijke plaats bekleedt in het Soendaneesch, bleek reeds in § 33, 4, waar we hebben aangetoond, dat vele van de tegenwoordige stamwoorden uit verdubbeling van het grondwoord ontstaan zijn. We wenschen in dit hoofdstuk eenige opmerkingen te maken over den aard en de beteekenis der herhaling. We gaan daarbij uit van het stam- en niet van het grondwoord (volgens § 29), ofschoon wat we zeggen zullen in hoofdzaak ook daarop van toepassing is. Aangaande den vorm is op te merken, dat alléén het stamwoord herhaald wordt; doch wanneer bij de werkwoorden de neusletter direct met den klinker, waarmede het woord aanvangt, is vereenigd, of de beginletter van het woord in de neusletter overgegaan is, wordt het woord in dien vorm herhaald (vgl. § 42); men zegt dus ***ngomong-ngomong***, en niet ***ngomong-omong***; ***mikir-mikir***, en niet ***mikir-pikir***. Woorden als de genoemde worden soms samengetrokken (vgl. § 65, Aanm.); b. v.: ***mawa-mawa***, overal medevoeren (van ***mawa***, medevoeren, stam ***bawa***), wordt doorgaans samengetrokken tot ***mamawa*** (passief ***dibabawa***), en ***nĕda-nĕda***, aanhoudend vragen, bidden (van ***nĕda***, vragen, bidden, stam ***tĕda***), wordt doorgaans samengetrokken tot ***nĕnĕda*** (passief in den regel ***ditĕda***).

Aanm. Bij herhaling als hier bedoeld, is niet te denken aan een tweemaal noemen, z.a.: *Aji, aji, geuwat toeroen!* Zuster, zuster, kom spoedig beneden! (In Javaansch en Arabisch schrift wordt ook in zoodanig geval het woord slechts éénmaal geschreven, maar met het verdubbelingsteeken.) Zulk een tweemaal noemen komt ook voor bij de klanknabootsingen; b. v.: *kĕlik-kĕlik*, het geluid van den kiekendief; *parapas-parapas*, het vallen van losse, groote regendruppels; *goeroetoek-goeroetoek*, nabootsing van het geluid van een dravend paard, of van het geluid van ratten of katten, die hard over een zolder loopen. Ook is in deze herhaling niet begrepen verdubbeling van zelfstandige naamwoorden tot uitdrukking van een meervoud (§ 133 *c*).

§ 235. Sommige woorden komen thans uitsluitend in den herhaalden vorm voor. Hiertoe behooren:

a. Werkwoorden: *andoek-andoek*, schuld bekennen, vergiffenis vragen; *ati-ati* k., *atos-atos* l., op zijn hoede zijn, opletten; *awoet-awoet*, verkreukeld, in wanorde; *borak-borak*, onnut, ijdel, vruchteloos, ijdele dingen doen; *eumeul-eumeul*, niet koud niet heet, niet gaar niet rauw; *eureup-eureup*, benauwd zijn in den droom, de nachtmerrie hebben; *hare-hare*, samengaan zonder zich met elkander in te laten; *imah-imah* k., *boemen-boemen* (van *boemi*) l., een huis (op zichzelf) hebben, wonen; *irang-irang*, bedachtzaam, voorzichtig; *isĕng-isĕng*, tot uitspanning iets doen of ergens heengaan; *lapat-lapat*, iets zien in het verschiet; *manggoet-manggoet*, galoppeeren in een korten trippelenden pas; *manghap-manghap*, hijgen, zieltogen; *matjak-matjak*, onder water staan (doch zóó, dat de bodem slechts even bedekt is); *mĕgap-mĕgap* en *mĕngap-mĕngap*, achter adem zijn, hijgen; *ngandan-ngandan*, van twee pajoengs: iemand overschaduwen; *poera-poera*, veinzen; *ramang-ramang*, iets zien, maar door het donker niet duidelijk kunnen onderscheiden; *rĕmĕng-rĕmĕng*, dampig, triestig, donker; *rĕntang-rĕntang*, zien op een afstand en daarom onduidelijk; *reujeum-reujeum*, tusschen donker en licht, schemerachtig; *sija-sija*, ijdel zijn; *soekan-soekan* (van *soeka*), zich vermaken; *taki-taki*, op zijn hoede zijn; *tikreuh-tikreuh*, zachtjes voortstrompelen, z. a. een oud mensch; *tjotjoh-tjotjoh*, leedvermaak toonen. — Ook zijn hiertoe te rekenen eenige afgeleide werkwoorden, bij

welke de verdubbeling de vaste vorm is; z. a.: *minding-minding*, iets verbergen, achterhouden, niet vertellen, lijdende vorm *dipinding-pinding* (stam *pinding*); *moesti-moesti*, in hooge eere houden, hoog vereeren, doch meestal in den lijdenden vorm gebezigd (stam *poesti*, maar niet gebruikelijk); *neler-neler*, laten blijven, laten staan, van iemand geen notitie nemen, lijdende vormen *diteler-teler* en *kateler-teler* (stam *teler*, maar niet gebruikelijk); *ngabring-ngabring*, medeloopen, z. a. met straatmuziek, lijdende vorm *diabring-abring* (stam *abring*, maar niet gebruikelijk); *ngageuweung-geuweung*, door elkander schudden, hetzij met de handen, als een mensch het doet, hetzij met den bek, als een dier het doet (stam *geuweung*, maar niet gebruikelijk); *ngejak-ngejak*, plagen, treiteren, sarren, lijdende vorm *diëjak-ejak* (stam *ejak*, maar niet gebruikelijk); *ngitjoeh-ngitjoeh*, opjagen, lijdende vorm *dikitjoeh-kitjoeh* (stam *kitjoeh*, maar niet gebruikelijk); *norong-norong*, op iemand schelden of razen, lijdende vorm *ditorong-torong* (stam *torong*, maar niet gebruikelijk); *paoengkoe-oengkoe*, bij of tegenover elkander zitten (stam *oengkoe*, naast *toengkoe*; dit laatste gebruikelijk, terwijl *oengkoe* niet gebruikelijk is); *kaemper-emper*, bekend geworden (stam *emper*, maar niet gebruikelijk); *kaloeli-loeli*, vergeten hebben (stam *loeli*, maar niet gebruikelijk).

b. Zelfstandige naamwoorden: *aden-aden*, soort tooverkol; *aloen-aloen*, grasplein (van *aloen*, golf, dus eigenlijk „golvend" grasveld); *awang-awang*, onderlucht, dampkring; *awoen-awoen*, walm, wasem; *djoeloeng-djoeloeng*, naam van een zeer kleine vischsoort; *engkang-engkang* en *entjang-entjang*, namen van watervliegen; *ĕntog-ĕntog*, aanvoerder, opperhoofd, z. a. in den strijd; *erang-erang*, bovendorpel van een deur, raamkozijn; *euwah-euwah*, boef; *gara-gara*, voorteeken van verwoesting; *goelang-goelang*, personen die behooren tot de regentswacht, stadsdienaars en dergelijke; *hawar-hawar*, los gerucht; *himi-himi*, naam van zeker zeeschaaldier; *ila-ila*, voorteeken; *karas-karas*, naam van een soort *koeweh* of gebak; *katja-katja*, de twee gemetselde palen aan weerszijden van den

weg bij den ingang van een hoofdplaats; ***kini-kini*** (ook ***nini-nini***), larve waaruit de *papatong* of glazemaker voortkomt; ***kisi-kisi***, venster met dwarslatten, tralies; ***koeda-koeda***, timmermansbok, schraag, schuinopstaande dakbalken (van *koeda*, paard); *koenang-koenang*, naam van een groote vuurvlieg; ***koepoe-koepoe***, vlinder (van *koepoe*; men zegt ook wel eens *koekoepoe*); ***mata-mata*** en ***sotja-sotja***, spion, politie-agent (van *mata* k., *sotja* l., oog); ***oelon-oelon***, opperhoofd, z. a. van een bende (*oelon* is samentrekking van *oeloean*, van *oeloe*, hoofd, overste); ***oewang-oewang***, onderkaak; ***orong-orong***, naam van een tuinhagedis, eenigszins verschillend van de gewone, *kadal*; ***poewa-poewa***, benaming van menschen met zwarte huidkleur en krulhaar, met name van de *papoewa*'s (waarschijnlijk van *poewa*, mierennest, hangende aan een boom); ***sělang-sělang***, tusschenruimte, tusschenpoos (van *sělang*, vgl. *sěla*, tusschen-in); ***těka-těka***, diamantkever; ***tjoemi-tjoemi***, naam van den inktvisch.

c. Andere rededeelen zijn van vaste verdubbeling niet uitgesloten, maar zij komt daarbij toch minder voor. We gaven reeds eenige voorbeelden, o. a. bij de Bijwoorden en de Voegwoorden, en achten het niet noodig er hier meer te noemen.

§ 236. Er zijn ook woorden, die zoowel in den herhaalden als in den enkelvoudigen vorm voorkomen. Dat kan het geval zijn met een zelfstandig naamwoord; b. v. de windvang van een *koletjer* noemt men zoowel *ebeg-ebeg* als *ebeg*, en de gewone kleine vuurvlieg wordt nú eens *tjika* en dan *tjika-tjika* genoemd. In den regel behooren de hierbedoelde woorden echter tot de andere rededeelen. Voorbeelden zijn: ***mangoe*** of ***mangoe-mangoe***, l. van *ngadaweung*, stil of in gedachten verzonken zitten; ***ngarěp*** k., ***ngadjěng*** l., of ***ngarěp-ngarěp*** k., ***ngadjěng-ngadjěng*** l., hopen, verlangen; ***njoesoen*** of ***njoesoen-njoesoen***, zich ophoopen; ***poma*** of ***poma-poma***, hulpwoord van de gebiedende en verbiedende wijs; ***moegi*** of ***moegi-moegi***, en zoo ook ***moega*** of ***moega-moega***, hulpwoord van de biddende wijs; ***langkoeng*** of ***langkoeng-langkoeng***, l. van *liwat* en *leuwih*,

zeer; *wantoe* of *wantoe-wantoe*, aangezien, naardien; *malah* of *malah-malah*, ook, daarenboven, zelfs; *kena* of *kena-kena*, zich laten voorstaan op; *abong* of *abong-abong*, *amboe* of *amboe-amboe*, tusschenwerpsels (zie § 216, V en VIII).

Aanm. Over de verdubbeling van het stamwoord bij de Werkwoorden met *pa* (12de kl.), zie § 68 *b*, en over verdubbeling bij de Telwoorden § 145.

Door de herhaling, dat is dus het tweemaal noemen van het woord, geeft men te kennen: § 237.

1°. Dat de werking, door het stamwoord uitgedrukt, herhaaldelijk, gedurig of aanhoudend geschiedt, of het voorwerp gedurig is waar te nemen. Zelfs bij woorden, welke uitsluitend in den herhaalden vorm gebruikt worden, kan men dit karakter vrij duidelijk bespeuren, b. v. in *awoet-awoet*, verkreukelen, verkreukeld; *lapat-lapat*, iets zien in het verschiet (nú duidelijk, dàn onduidelijk of in het geheel niet); *manghap-manghap*, hijgen, staan te blazen als iemand die buiten adem is; *soekan-soekan*, zich vermaken, pret maken; *hawar-hawar*, los gerucht, loopend praatje. — Maar vooral bij de afgeleide werkwoorden is deze beteekenis op te merken; b. v.: *mikir-mikir*, aanhoudend denken; *mindah-mindah*, gedurig verplaatsen; *minding-minding*, voortdurend verbergen; *moesti-moesti*, gestadig vereeren; *nĕda-nĕda* (of *nĕnĕda*), onafgebroken (of gedurig) bidden; *ngaheran-herankeun*, die en die in verwondering zetten.

2°. Een namaak van, of gelijken op, het voorwerp, door het stamwoord genoemd; z. a.: *aloen-aloen*, golvend grasplein, van *aloen*, golf; *koeda-koeda*, timmermansbok, schraag, van *koeda*, paard; *mata-mata*, spion, van *mata*, oog; *oelon-oelon*, aanvoerder, van *oeloe*, hoofd; *poewa-poewa*, kroesharig mensch, van *poewa*, mierennest aan een boom hangend.

3°. Een nadruk of klemtoon. Dat is het geval met woorden als: *abong-abong* en *amboe-amboe*, tusschenwerpsels (zie boven); *arang-arang*, hoogst zelden, van *arang*, zelden; *beurang-beurang*, ver op den dag (een stuk in den dag), van *beurang*, dag; *deukeut-deukeut*, zeer nabij, van *deukeut*, nabij;

djaoeh-djaoeh, zeer ver, van *djaoeh*, ver; *gantjang-gantjang* en *geuwat-geuwat*, zeer snel, van *gantjang* en *geuwat*, snel; *isoek-isoek*, zeer vroeg in den morgen, van *isoek*, 's morgens; *kena-kena*, zie § 236; *laoen-laoen*, langzamerhand, van *laoen*, langzaam; *langkoeng-langkoeng*, zeer, van *langkoeng*, zeer; *malah-malah*, daarenboven, zelfs, van *malah*, ook, ook nog; *moega-moega* en *moegi-moegi*, moge toch, van *moega* en *moegi*, moge; *ngarĕp-ngarĕp*, sterk verlangen, sterk hopen, van *ngarĕp*, hopen, verlangen; *ngeunah-ngeunah*, bijzonder lekker, van *ngeunah*, lekker; *peuting-peuting*, diep in den nacht, van *peuting*, nacht; *poma-poma*, hulpwoord van de gebiedende en verbiedende wijs, sterker dan *poma*; *wantoe-wantoe*, aangezien, naardien, sterker dan *wantoe*. — Soms is deze nadruk op te vatten als meervoud. Zoo kunnen b. v. de uitdrukkingen: *nagara noe deukeut-deukeut* en *nagara noe djaoeh-djaoeh* óok beteekenen: nabijgelegen steden, vergelegen steden; terwijl *kadaharan noe ngeunah-ngeunah* óok beteekenen kan: lekkere spijzen. In zulke gevallen neèmt de herhaling de plaats in van den meervoudsklank *ar* (*al*), zie § 90.

§ 238. Menigvuldig is verdubbeling van het hoofdwoord in negatieve zinnen, in bijwoordelijke uitdrukkingen met ontkennende strekking en in vetatieve zinnen, en wel met het doel om ze krachtiger te maken. Zoo zegt men b. v.: *hanteu bidjil-bidjil*, volstrekt niet (of geen enkele maal) naar buiten komen; *teu eureun-eureun*, zonder ophouden; *teu koedoe-koedoe*, in het minst niet behoeven; *teu koemaha-koemaha* (of *teu koema-koemaha*), niet hoedanig hoedanig, d. w. z.: het is niets, het maakt niets uit, het is van geen beteekenis; *teu pĕgat-pĕgat* en *teu pĕtot-pĕtot*, zonder ophouden; *teu poho-poho*, in het geheel niet vergeten, niet uit de gedachten kwijtraken; *teu tjitjing-tjitjing*, geen oogenblik stil zijn; *oelah sijeun-sijeun*, wees niet bang, vrees niet; *oelah dek reuwas-reuwas*, wil volstrekt niet ontstellen. — Met hetzelfde doel wordt soms de nadrukswijzer *pisan* (§ 231) achter het ontkennend bijwoord *hanteu* verdubbeld, en zegt men dus: *hanteu pisan-pisan*, wat

dan de beteekenis heeft van: volstrekt niet, in het geheel niet, hoegenaamd niet. — Zonder uitzondering wordt het hoofdwoord herhaald in zinnen met *teu* (of *hanteu*) vóór en *atjan* achter hetzelve. In het dagelijksch leven komen deze woordjes wel eens gescheiden, maar doorgaans vereenigd voor; we krijgen dan het ontkennend bijwoord *tatjan*, nog niet. In de hier bedoelde zinnen heeft *atjan* echter de kracht van zelfs, zoodat we *teu atjan* dan met zelfs niet te vertalen hebben. We geven eenige voorbeelden: *hanteu diboeka-boeka atjan*, het was zelfs niet geopend; *hanteu bisa dijoek-dijoek atjan*, hij kan zelfs niet zitten; *teu manggih manoesa*, *teu hidji-hidji atjan*, ik vond er geen menschen, zelfs niet één; *teu daekeun njatoe-njatoe atjan*, hij wil zelfs niet eten; *hanteu pintjang-pintjang atjan*, hij is zelfs niet (of niet eens) kreupel; *Djapar teu bisaeun ngoelangkeun rimbas-rimbas atjan*, Djapar kon zelfs een dissel niet opheffen. — Bij vervanging van *hanteu* door *taja* vindt men wel eens dezelfde constructie gebezigd; b. v.: *taja bedja-bedja atjan*, er was zelfs geen bericht.

B. Herhaling met het achtervoegsel *an*.

In § 35 *c* maakten we niet alleen van eenvoudige verdubbeling **§ 239.** melding, maar ook van herhaling van het woord met een der achtervoegsels *eun* of *an*. Die met *eun* kwam reeds enkele malen ter sprake (zie § 62 Aanm., § 127 en § 148), en we hebben aan het daar gezegde niets toe te voegen. De herhaling met *an* daarentegen vereischt een afzonderlijke bespreking, zoowel wat den vorm als wat de beteekenis aangaat.

Wat den vorm betreft, we vinden deze herhaling met *an*: **§ 240.**

1°. bij eenlettergrepige woorden; z. a.: *bis*, *braj*, *brĕng*, *djam*, *dom*, *lah*, *lak*, *lat*, *lĕng*, *lĕs*, *leut*, *lod*, *meh*, *neut*, *ngeng*, *poeng*, *plok*, *pok*, *ras*, *reng*, *reup*, *sap*, *ser* en *tjlak*;

2°. bij tweelettergrepige woorden, met een klinker aanvangende; z. a.: *abĕr*, *adah*, *adjret*, *adjroeg*, *aeuk*, *ajang*, *ajeuh*, *aleut*, *alĕng*, *alih*, *aloek*, *aloeng*, *amĕng*, *amit*, *ampoel*, *anggang*,

angin, *angkat*, *angkleung*, *antjal*, *antjlĕng*, *apoeng*, *aprak*, *arak*, *areuj*, *asoj*, *asroek*, *atjĕl*, *atji*, *atjir*, *atjong*, *awad*; — *idĕr*, *igĕl*, *ijang*, *ijoeh*, *iklas*, *indit*, *inggoek*, *ingon*, *iring*, *isĕr*; — *oebar*, *oelĕng*, *oendak*, *oendoer*, *oengkoed*, *oengkoer*, *oeni*, *oenjar*, *oentoej*, *oepat*, *oeroe*, *oeroep*, *oetjang*, *oetjing*; — *edan*, *edeg*, *emprak*, *engke*, *engklak*, *entjrak*; — *omat*, *omong*, *ongko*; — *ĕjah*, *ĕlak*, *ĕmas*, *ĕmboel*, *ĕmboen*, *ĕmboet*, *ĕmoh*, *ĕmpet*, *ĕngkak*, *ĕngked*, *ĕnte*, *ĕntod*; — *eureun*;

3⁰. bij tweelettergrepige woorden, met een medeklinker beginnende; z. a.: *bidjil*, *bijang*, *gĕroeng*, *hadjat*, *hareup*, *heuleut*, *hibĕr*, *kambang*, *lalab*, *sĕgroek*, *toeloeng*.

§ 241. De onder sub 3 in de vorige § ressorteerende woorden zijn zóó gering in aantal, dat we ze gerust uitzonderingen kunnen noemen. We krijgen dan als regel, dat herhaling met achtervoeging van *an* voorkomt bij woorden van één lettergreep, en bij zulke tweelettergrepige woorden, die met een klinker aanvangen. In § 33, 1 *a* en 3, is aangetoond, dat tusschen zulke tweelettergrepige en eenlettergrepige woorden eigenlijk geen verschil bestaat. — De herhaling treedt hier in de plaats van de reduplicatie; derhalve staat deze vorm geheel gelijk met dien, welken we bespraken in §§ 67 en 117. Door vergelijking der beteekenis kan men zich gemakkelijk van de waarheid daarvan overtuigen. — Overigens merken we op, dat van een aantal herhalingen met *an* het stamwoord thans niet meer in gebruik is. Dat is b. v. het geval met de volgende woorden: *abĕr-abĕran*, *adjret-adjretan*, *aeuk-aeukan*, *alĕng-alĕngan*, *aloek-aloekan*, *angkleung-angkleungan*, *antjal-antjalan*, *antjlĕng-antjlĕngan*, *aprak-aprakan*, *atjĕl-atjĕlan*, *atjrok-atjrokan*, *ĕjah-ĕjahan*, *ĕlak-ĕlakan*, *ĕmboel-ĕmboelan*, *ĕmboet-ĕmboetan*, *ĕmpet-ĕmpetan*, *ĕngkak-ĕngkakan*, *engke-engkean*, *ĕngked-ĕngkedan*, *engklak-engklakan*, *entjrak-entjrakan*, *oenjar-oenjaran*, *oetjang-oetjangan*, *ole-olean* en *ongko-ongkoan*.

§ 242. Ten aanzien der beteekenis zijn deze herhaalde woorden te onderscheiden in zelfstandige naamwoorden en werkwoorden. De

zelfstandige naamwoorden (vgl. § 117) zijn weer te onderscheiden in gewone en collectieve.

a. Gewone zijn: ***dom-doman*** (eigenlijk Javaansch), naam van een grassoort, wier halmen op naalden gelijken (de eigenlijke Soendaneesche naam is ***djadjaroeman***, van ***djaroem***, naald); ***ĕlak-ĕlakan*** (of ***lak-lakan***), huig; ***ĕmboen-ĕmboenan***, het bovenvlak van het hoofd, de kruin (men zegt ook ***ĕmboen*** en ***ĕmboenan***); ***ĕmpet-ĕmpetan*** en ***ole-olean***, fluitjes van paddigras; ***iring-iringan***, optocht, stoet; ***oeni-oenian***, uitspraak, z. a. van een boek, van ***oeni***, geluid, klank.

b. Collectieve (of althans op collectieven gelijkende) zijn: ***atji-atjian***, vette bestanddeelen, bezinksel; ***braj-brajan***, morgenschemering; ***ĕmas-ĕmasan***, allerlei voorwerpen van goud; ***hadjat-hadjatan***, feestmaaltijden; ***ijoeh-ijoehan***, allerlei wat schaduw geven kan; ***ingon-ingonan***, kudden; ***lalab-lalaban***, moeskruiden; ***oebar-oebaran***, geneesmiddelen; ***oepat-oepatan***, allerlei achterklap; ***oeroe-oeroean***, mengsel van kruiden; ***plok-plokan***, hoefslagen van een paard; ***pok-pokan***, het spreken; ***reng-rengan***, bijzitters; ***reup-reupan***, avondschemering.

Op de werkwoorden, welke dezen vorm hebben, is toepasselijk de verdeeling, in § 67 gegeven van de werkwoorden met reduplicatie en het achtervoegsel *an*. We onderscheiden dus: **§ 243.**

1°. Zulke, die een samenwerken, een zijn met elkander of een wederkeerige werking aanduiden; z. a.: ***ajang-ajangan***, gaan met de armen om elkaar geslagen (***ngajang***, zich slingeren om); ***aloeng-aloengan***, elkander toewerpen; ***amit-amitan***, van elkander afscheid nemen (***amit***, afscheid nemen); ***anggang-anggangan***, van elkander retireeren (***anggang***, verwijderd); ***hareup-hareupan***, tegenover elkander staan of zitten (***hareup***, vóór); ***oelĕng-oelĕngan***, elkander bij het haar te pakken hebben; ***oengkoer-oengkoeran***, elkander den rug toekeeren, elk zijn eigen weg gaan; ***omong-omongan***, met elkander spreken (***ngomong***, spreken).

2°. Zulke, en wel verreweg de meeste, die een bij herhaling of aanhoudendheid verrichten der handeling, door het stamwoord

aangeduid, beteekenen. Hieronder brengen we: *aběr-aběran*, springen, van een paard; *adah-adahan*, een klaaggeschrei aanheffen (*adah*, ach); *adjret-adjretan*, springen, galoppeeren; *adjroeg-adjroegan*, springen van vreugde; *aeuk-aeukan*, huilen; *alěng-alěngan*, hoog en lang uithalen, van de stem bij het zingen; *aleut-aleutan*, in lange rijen voorttrekken (*ngaleut*, in een rij loopen); *alih-alihan*, = *pipindahan*, zich aanhoudend verplaatsen (*ngalih*, verhuizen); *aloek-aloekan*, weeklagen, jammeren; *aměng-aměngan*, zich vermaken (*aměng*, spelen); *ampoel-ampoelan*, dansen, van de golven (*ngampoel*, zich opheffen, van een golf); *angkat-angkatan*, l. v. *leuleumpangan*, wandelen; *angkleung-angkleungan*, met de golven meedrijven; *angkloek-angkloekan*, trippelen, van een paard; *antjal-antjalan*, hier wel, daar niet opkomen (van zaad) of werken (dus ongeregeld); *antjlěng-antjlěngan*, huppelen, springen; *apoeng-apoengan*, dansen, dobberen op de golven (*ngapoeng*, omhoog gaan); *aprak-aprakan*, zwerven, ronddolen; *arak-arakan*, een drinkpartij houden (*arak*, de bekende sterke drank); *areuj-areujan*, ranken schieten (*areuj*, slingerplant; *asoj-asojan*, met horten en rukken vooruit kruipen of zwemmen (*ngasoj*, een ruk vooruit doen); *asroek-asroekan*, al maar door bosch of wildernis dringen (*asroek*, een bosch ingaan); *atjir-atjiran*, = *loeloempatan*, hard heen en weer loopen (*ngatjir*, hard loopen); *atjong-atjongan*, aanhoudend de handen aan de lippen brengen tot het maken van een *sěmbah* (het herhaalde van *atjong*); *awad-awadan*, al maar voorwendsels zoeken (*awad*, voorgeven); *bidjil-bidjilan*, na elkander uit- of opkomen, van sterren (*bidjil*, uitkomen, *bibidjilan*, voortkomen, uit voortgekomen zijn); *bijang-bijangan*, al maar om moeder roepen (*bijang*, moeder); *brěg-brěgan*, aanhoudend komen, van velen tegelijk (*brěg*, plotseling neervallen of overvallen worden); *edeg-edegan*, met het eene been over het ander aanhoudend wippen; *ějah-ějahan*, malligheid maken; *ěmboel-ěmboelan*, gedurig op en onder duikelen; *ěmboet-ěmboetan*, de beweging der lippen van iemand die spreekt; *ěmoh-ěmohan*, loeien; *emprak-emprakan*, aanhoudend in de handen klappen (het herhaalde van *emprak*);

ĕngkak-ĕngkakan, hokkend ademhalen; *engke-engkean*, hinken; *ĕngked-ĕngkedan*, aanhoudend met het achterlijf steigeren, van een paard; *engklak-engklakan*, springen, van vreugde; *ĕnte-ĕntean*, nu en dan met het achterlijf opspringen, van een paard; *entjrak-entjrakan* (en *etjrak-etjrakan*), vroolijk en dartel feesthouden; *eureun-eureunan*, gedurig rusten (*eureun*, rusten); *gĕroeng-gĕroengan*, aanhoudend snorken (*gĕroeng*, grommen, brommen, stenen; *gĕgĕroengan*, kreunen, stenen, geklag); *heuleut-heuleutan*, bij tusschenpoozen, b. v. doen (*heuleut*, tusschenruimte); *hibĕr-hibĕran*, heen en weer vliegen (*hibĕr*, vliegen); *idĕr-idĕran*, aanhoudend rondtrekken (*ngidĕr*, rondgaan); *ijang-ijangan*, gedurig uitgaan (*ijang*, uitgaan, vertrekken); *indit-inditan*, gedurig zich zetten om op te staan, maar weer gaan zitten (*indit*, opstaan, vertrekken); *inggoek-inggoekan*, knikkebollen (*nginggoek*, ja-knikken); *isĕr-isĕran*, al dichter en dichter bijschuiven (*ngisĕr*, opschuiven); *kambang-kambangan*, al maar op het water drijven (*ngambang*, drijven); *lat-latan*, gedurig het bewustzijn verliezen (*lat*, het bewustzijn verliezen); *lĕng-lĕngan*, idem; *lĕnggoek-lĕnggoekan*, aanhoudend met het hoofd knikken (*lĕnggoek*, knikken); *lĕs-lĕsan*, inslapen, weer wakker worden, enz. (*lĕs*, het bewustzijn verliezen); *leut-leutan*, bij troepen optrekken, zie *aleut-aleutan* (*leut*, in een rij achter elkander loopen); *lod-lodan*, steeds grooter worden (*lod*, toenemen); *neut-neutan*, gedurig trachten op te staan, z. a. een klein kind (*neut*, opstaan); *ngeng-ngengan*, al maar in de ooren klinken (*ngeng*, werkwoordelijk tusschenwerpsel voor hooren); *oendak-oendakan*, terrasgewijs opklimmen (*oendak*, stijgen); *oendoer-oendoeran*, al maar achterwaarts gaan (*oendoer*, wijken); *oengkoed-oengkoedan*, voortloopen, den kop schuddende; *oenjar-oenjaran*, gedurig opflikkeren; *oentoej-oentoejan*, achter elkander loopen en elkaar vasthouden (*ngoentoej*, achter elkander loopen); *oeroep-oeroepan*, al maar ruilen tegen (*ngoeroep*, ruilen tegen); *oetjang-oetjangan*, zittend met de hangende beenen slingeren; *omat-omatan*, nadrukkelijk bevel geven (*omat*, volstrekt moeten); *ongko-ongkoan*, in gebogen houding loopen, doch zich bij elken stap een weinig oprichten; *ras-rasan*, alleen in *taja ras-rasan*,

aan iemand of iets niet meer denken (*ras*, denken aan); *sap-sapan*, in rijen of gelederen, b. v. staan (*sap*, rij, gelid); *sĕgroek-sĕgroekan*, hevig snikken (*njĕgroek*, snikken); *ser-seran*, gedurig toornig worden, z. a. bij het hooren van beleedigingen (*ser*, werkwoordelijk tusschenwerpsel voor het opkomen van toorn); *tjlak-tjlakan*, aanhoudend afdruppelen (*tjlak*, het vallen van een druppel); *toeloeng-toeloengan*, aanhoudend om hulp roepen (*toeloeng*, hulp; *noeloeng*, helpen).

3°. Zulke, die een zich houden als, een zich voordoen als, of ook een nadoen van datgene wat door het stamwoord wordt aangeduid, beteekenen. Tot deze afdeeling behooren slechts enkele woorden. Wij rekenen er toe: *angin-anginan*, nú sterker dàn zwakker zijn, z. a. reuk, of de stem van iemand die zingt (op den wind, *angin*, gelijkend); *bis-bisan*, en zoo ook *meh-mehan*, bijkans geschieden (d. i. op *bis* of *meh*, bijna, gelijkend), maar niet doorgaan; *djam-djaman*, kort van duur zijn, z. a. het leven (d. i.: op een *djam*, ure of stonde) gelijkend; *edan-edanan*, doen als een gek, zich als een krankzinnige gedragen (*edan*, krankzinnig); *igĕl-igĕlan*, aanhoudend de beweging maken van (dus doen als) iemand die danst (*ngigĕl*, dansen); *lah-lahan*, onverschillig zijn (doen als iemand, die zich met een *lah!* och wat! ergens van af maakt); *oetjing-oetjingan*, poesje-spelen, van kinderen (*oetjing*, kat).

C. Herhaling met verandering van klinkers.

§ 244. Een andere wijze van verdubbeling is die, waarbij in het herhaalde woord de klinkers veranderd worden. We troffen deze eigenaardige manier om nieuwe woorden te maken (welke de zustertalen trouwens met het Soendaneesch gemeen hebben) reeds aan bij de Klanknabootsingen (§ 217) en zullen eenige der daar genoemde woorden hieronder moeten herhalen. Gelijk de Werkwoordelijke Tusschenwerpsels een ontwikkelder soort van interjecties zijn, zoo mag men in de woorden, welke we nu gaan bespreken, een ontwikkelder soort van klanknabootsingen zien. Op zeer weinige uitzonderingen na bezigt men voor dezer herhaling de stamwoorden. Een aantal woorden komt

uitsluitend in den hier besproken herhaalden vorm voor. In dit geval moet het oorspronkelijke woord geacht worden verloren te zijn gegaan. Met behulp der op te geven regels kan het echter bij gissing worden bepaald. Gewoonlijk staat het herhaalde woord voorop, en worden dáárin — gelijk gezegd is — de klinkers veranderd, maar deze orde wordt ook wel eens omgekeerd, ja, het komt zelfs voor, dat in beide gedeelten de klinkers worden veranderd. Sommige woorden hebben wel het uiterlijk van deze herhaling, maar zijn in werkelijkheid samenstellingen van twee synoniemen. Daartoe behooren: *adĕp idĕp*, eerbiedig (met versterking, want eigenlijk beteekent elk dezer woorden eerbiedig); *lambat lamboet*, zeer lang (elk dezer woorden beteekent lang); *tindak tandoek*, wellevendheid (wat ook elk dezer woorden afzonderlijk beteekent); *lĕnggak lĕnggoek*, het hoofd gedurig in den nek werpen (elk van deze beide woorden beteekent: het hoofd in den nek werpen). Waren de eerste drie paren herhalingen, dan zouden ze gelezen worden: *oedap-idĕp*, *loembat-lamboet* en *toendak-tandoek*. Het vierde, *lĕnggak lĕnggoek*, klinkt wel precies als een herhaling, maar was het dat, dan zou het herhaalde gedeelte niet op zichzelf in gebruik zijn, wat nu wel het geval is.

Wat betreft de regels, waarnaar de verandering der klinkers geschiedt, merken we het volgende op: **§ 245.**

a. Bij gelijke klinkers heeft het herhaalde gedeelte óók gelijke klinkers; b. v. *ilik* wordt *alak-ilik*; *poendjoeng* wordt *pandjang-poendjoeng*; enz.

b. Behoudens eenige afwijkende vormen (die vermeld zullen worden waar het behoort) volgt de herhaling dézen gang:

a	wordt	vervangen	door	*oe*	of	blijft	onveranderd;
i	„	„	„	*a* of *oe*	„	„	„
oe	„	„	„	*a*	„	„	„
e	„	„	„	*a* of *oe*	„	„	„
o	„	„	„	*a* „ *oe*	„	„	„
ĕ	„	„	„	*a* „ *oe*	„	„	„
eu	„	„	„	*a* „ *oe*.			

Waaruit volgt, dat voor de herhaling in den regel slechts van de klinkers *a* en *oė* wordt gebruik gemaakt, en de andere klinkers niet dan bij uitzondering daarvoor gebezigd worden.

Aanm. Een zekere willekeur is ook hier niet buitengesloten. Dat komt o. a. uit in de ongelijke verdeeling der herhalingen. Onder de woorden met *p* en *t* aanvangende komen betrekkelijk weinige herhalingen voor; woorden met andere letters beginnende hebben er des te meer; die met *nj* aanvangende hebben er slechts enkele, en die met *j* beginnen niet één. Doch aan de andere zijde moet opgemerkt worden, dat de oorzaak niet zit in de medeklinkers, maar in de beteekenis van het woord.

§ 246. We willen thans een lijst laten volgen van de herhaalde woorden, en wel eerst van de éénlettergrepige, daarna van de tweelettergrepige en ten slotte van de drielettergrepige. Wat de klinkers aangaat, nemen we de volgorde van § 5: *a*, *i*, *oe*, *e*, *o*, *ĕ*, *eu*.

I. Eenlettergrepige woorden.

1. *Bat* wordt *boet-bat*. Een overeenkomstige vorm is *roes-ras*. (*Doer-dar* is een omzetting van *dar-doer*, zie ben.; *djrong-djrang* schijnt een herhaling van *djrang*, maar is dan een afwijking.)

2. *Djlig* wordt *djlag-djlig*. Een overeenkomstige vorm is *pras-pris*. — *Tjik* echter wordt *tjoek-tjik*.

3. *Doer* wordt *dar-doer*. Een overeenkomstige vorm is *lar-loer*.

4. *Pret* wordt *prat-pret*. Daarentegen wordt *ngeng*: *ngoeng-ngeng*; een overeenkomstige vorm daarvan is *poek-pek*.

5. *Djol* wordt *djal-djol*. Daarentegen wordt *dor*: *doer-dor*; overeenkomstige vormen: *djoel-djol*, *hoel-hol*, *njoet-njot*, *noed-nod*, *ploeng-plong*, *soel-sol*, *tjloek-tjlok*, *tjoep-tjop*, *toep-top*.

6. *Bĕr* wordt *bar-bĕr*. Overeenkomstige vormen zijn: *dak-dĕk*, *las-lĕs*. Daarentegen wordt *bĕg*: *boeg-bĕg*; overeenkomstige vormen daarvan zijn: *bloeg-blĕg*, *boek-bĕk*, *boeng-bĕng*, *boer-bĕr*, *boes-bĕs*, *doek-dĕk*, *doeng-dĕng*, *goer-gĕr*, *soek-sĕk*, *tjoel-tjĕl*, *toel-tĕl*, *toeng-tĕng*, *toes-tĕs*.

Aanm. Er zijn geen herhalingen van eenlettergrepige woorden met den klinker *eu*.

II. Tweelettergrepige woorden.

7. *Adag* wordt *oedoeg-adag*. Overeenkomstige vormen zijn: *doedoek-dadak*, *loejoeh-lajah*, *ngoejoeh-ngajah*, *oedoeg-adag*, *oejoep-ajap*, *oemboej-ambaj*, *oeroe-ara*, *oetjoek-atjak*, *roegoep-ragap*, *roempoe-rampa*, *roempoes-rampas*, *soeksroek-saksrak*, *soesoer-sasar*, *toemboel-tambal*.

Afwijkingen: *adjag-idjig* (waarschijnlijk van *adjag*); *ngaplak-ngiplik* en *ngiplik-ngaplak* (waarschijnlijk van *ngaplak*); *ngijih-ngajah* (waarschijnlijk van *ngajah*, zie boven); *oemang-amang* (waarschijnlijk van *amang*); *aroe-ara* (waarschijnlijk van *ara*); *rampa-rimpi* en *rimpi-rampa* (waarschijnlijk van *rampa*); *tjabak-tjibik* en *tjabak-tjebek* (waarschijnlijk van *tjabak*).

8. *Babit* wordt *boebat-babit*. Overeenkomstige vormen: *boela-bali*, *boelak-balik*, *boelang-baling*, *boengbang-bangbing*, *boerak-barik*, *goebag-gabig*, *goenta-ganti*, *goental-gantil*, *goeras-garis*, *goesak-gasik*, *goewang-gawing*, *koepat-kapit*, *koetjar-katjir*, *loemas-lamis*, *moengsrang-mangsring*, *moewak-mawik*, *oebrak-abrik*, *oegang-aging*, *oelad-alid*, *oenang-aning*, *oendar-andir*, *oengkrah-angkrih*, *oentang-anting*, *oewak-awik*, *roebag-rabig*, *roedag-radig*, *roedal-radil*, *roentang-ranting*, *roewag-rawig*, *roewang-rawing*, *soelang-saling*, *tjoelang-tjaling*.

9. *Baboek* wordt *boebak-baboek*. Overeenkomstige vormen: *hoewang-haoeng*, *loentang-lantoeng*, *oemak-amoek*, *oembang-amboeng*, *oendjak-andjoek*, *oentjal-antjoel*, *oeprak-aproek*, *oesrak-asroek*, *roewat-raoet*.

Afwijking: *oedjar-adjer* (waarschijnlijk van *adjoer*).

10. *Bakrek* wordt *boekrak-bakrek*. Overeenkomstige vormen: *boerak-barek*, *goelak-galek*, *koepang-kapeng*, *loemah-lameh*, *moengsrat-mangsret*, *moentjrat-mantjret*, *moerang-mareng*, *oelah-aleh*, *oelas-ales*, *oerat-aret*, *oetjar-atjer*, *oetjrat-atjret*, *poerat-paret*, *roedjat-radjet*, *roenjad-ranjed*, *roewak-rawek*, *soentang-santeng*, *tjoegag-tjageg*.

11. *Garo* wordt *goera-garo*. Overeenkomstige vormen: *hoewak-haok*, *loedag-ladog*, *loenta-lanto*. *oentjlang-antjlong*, *oesrang-asrong*, *oetrak-atrok*.

12. *Randĕg* wordt *roendag-randĕg.* Een overeenkomstige vorm is: *goendas-gandĕs.*

Afwijkingen: *dagal-digil* en *doegal-digil* zijn waarschijnlijk beide van *dagĕl.*

13. *Baeud* wordt *boewad-baeud.* Overeenkomstige vormen: *doewang-daweung, loenga-langeu.*

14. *Dilak* wordt *doelak-dilak.* Overeenkomstige vormen: *goewar-giwar, roegah-rigah, roendat-rindat, roengkang-ringkang, soempang-simpang.*

15. *Ilik* wordt *alak-ilik.* Overeenkomstige vormen: *angkag-ingkig, gadag-gidig, gadjag-gidjig, galar-gilir, gandang-ginding, gasak-gisik, kantjad-kintjid, landjang-lindjing, lantja-lintji, lantrak-lintrik, mahmah-mihmih, mangsar-mingsir, mangsrang-mingsring, maras-miris, pandang-pinding, ragag-rigig, rawah-riwih, sangkal-singkil, tang-tang-tingting, tjakah-tjikih, tjawat-tjiwit, wara-wiri.*

Afwijkingen: *goedag-gidig* (zie boven), *goendang-ginding* (zie boven).

16. *Bidroe* wordt *boedra-bidroe.* Overeenkomstige vormen: *goera-giroe, hoewal-hijoel, loebak-liboek, loembang-limboeng, loewad-lijoed, loewang-liwoeng, ngoewang-ngijoeng, oemat-imoet, oengas-ingoes, poengak-pingoek, roebag-riboeg, roe-wang-rijoeng, tjoedah-tjidoeh.*

Aanm. Er zijn geen herhalingen van woorden met de klinkers *i* ... *e* en *i* ... *o*.

17. *Gilĕk* wordt *goelak-gilĕk.* Overeenkomstige vormen: *goelar-gilĕr, goetjal-gitjĕl, koewar-kijĕr, oedar-idĕr, oelar-ilĕr, oelas-ilĕs, oewak-iwĕk, roegal-rigĕl, roengas-ringĕs, roengkal-ringkĕl, tjoengak-tjingĕk, tjoengas-tjingĕs, tjoengtjat-tjingtjĕt, tjoerang-tjirĕng, toegag-tigĕg.*

18. *Kitjeup* wordt *koetjap-kitjeup.* Overeenkomstige vormen: *koewah-kijeuh, loegah-ligeuh, loewak-lijeuk, oegag-igeug, oehak-iheuk, oengsrak-ingsreuk, roengah-ringeuh, roenggang-ringgeung, tjoelak-tjileuk, tjoewaj-tjijeuj.*

19. Woorden met de klinkers *oe* ... *a* krijgen deze veranderd

in *a ... e* of in *a ... i*, terwijl hierbij het herhaalde woord achteraan komt: *loempat* wordt *loempat-lampet*. Overeenkomstige vormen: *moentjrat-mantjret*, *moerah-mareh*, *oelas-ales*, *oewar-aer*, *toelang-taleng* (zelfstandig naamwoord); — *boedal-badil*, *djoegang-djaging*, *oelang-aling*.

20. *Goeling* wordt *goelang-goeling*. Overeenkomstige vormen: *loewas-loewis*, *moerang-moering*, (*sa*)*oewar*-(*sa*)*oewir* (hulptelwoord, ressorteerende onder § 137), *poentar-poentir*, *toelas-toelis*.

Afwijkingen: *boesak-basik* (waarschijnlijk van *boesik*), *tjoelang-tjaling* (waarschijnlijk van *tjoeling*).

21. *Goesroek* wordt *gasrak-goesroek*. Overeenkomstige vormen: *angkag-oengkoeg*, *ata-oetoe* (mogelijk van *itoe*), *kajang-koejoeng*, *manjang-moenjoeng*, *mantrang-moentroeng*, *pandjang-poendjoeng*, *sagah-soegoeh*, *tandjak-toendjoek*, *tjala-tjoeloe*, *wajang-woejoeng*.

Aanm. Er zijn geen herhalingen van woorden met de klinkers *oe ... e* en *oe ... o*.

22. *Djoengkĕl* wordt *djoengkal-djoengkĕl*. Overeenkomstige vormen: *hoelang-hoelĕng*, *koenjam-koenjĕm*, *koetjam-koetjĕm*, *koewas-koewĕs*, *oenggak-oenggĕk*.

Aanm. Er zijn geen herhalingen van woorden met de klinkers *oe ... eu*.

23. *Keram* wordt *koeram-keram*. Overeenkomstige vormen: *koetap-ketap*, *koewat-kewat*, *loetak-letak*, *poenta-penta*, *roenghap-renghap*, *tjoeplak-tjeplak*.

Afwijkingen: *oesoeng-esang* (zelfstandig naamwoord), *roejoeng-rejang*, *toewoek-tewak*.

Aanm. Er zijn geen herhalingen van woorden met de klinkers *e ... i* en *e ... oe*.

24. Bij woorden met een *e* in elke lettergreep is drieërlei manier van herhalen gebruik:

a. *Degdeg* wordt *dagdag-degdeg*. Overeenkomstige vormen: *aham-ehem*, *anjang-enjeng*, *antap-entep*, *daham-dehem*, *gasal-gesel*, *galang-geleng*, *kaplak-keplek*, *labar-leber*, *lajah-lejeh*, *lajap-lejep*, *laka-leke*, *latam-letem*, *nanah-neneh*, *rarat-reret*.

b. Djeleng wordt *djoeloeng-djeleng.* Overeenkomstige vormen: *koejoep-kejep, koetjoeng-ketjeng, loentjoe-lentje, loeoet-leët, loetjoet-letjet, noenoen-nenen, oekoeh-ekeh, roeroet-reret* (zie *a*), *woekwoek-wekwek.*

c. Degdeg wordt *doegdag-degdeg* (zie *a*). Overeenkomstige vormen: *koesar-keser, loehak-lehek, loejah-lejeh* (zie *a*), *loentja-lentje* (zie *b*).

25. *Bentor* wordt *boentar-bentor.* Overeenkomstige vormen: *goejat-gejot, koemat-kemot, koenjam-kenjom, koengkang-kengkong, koepat-kepot, koeplak-keplok, koetjlak-ketjlok, koewak-kejok, loewak-lejok, loewar-lejor, loewas-lejos, oela-elo, oelal-elol, oewang-ejong, poengkal-pengkol, poerang-perong, poerat-perot, roekat-rekot, tjoengas-tjengos, tjoerang-tjerong.*

Afwijking: *roejoeng-rejong.*

26. *Mesĕm* wordt *moesam-mesĕm* (eenig geval).

Aanm. Er zijn geen herhalingen van woorden met de klinkers *e ... eu.*

27. *Lombang* wordt *loembang-lombang* (zelfstandig naamwoord); van *bongkar* evenwel luidt de herhaling *boengkar-bangker.*

Aanm. Er zijn geen herhalingen van woorden met de klinkers *o ... i* en *o ... oe.*

28. *Kored* wordt *koerad-kored.* Overeenkomstige vormen: *loehar-loher, oehak-ohek, oesar-oser, roembang-rombeng, roebat-robet, tjoekal-tjokel, tjoerat-tjoret.*

Afwijking: *robat-rabet,* van *robet.*

29. Woorden met een *o* in elke lettergreep worden op tweeërlei wijze herhaald:

a. Dongdon wordt *dangdan-dongdon.* Overeenkomstige vormen: *ala-olo, gadag-godog, lagag-logog, langak-longok, njahnjah-njohnjoh, raga-rogo, taäng-toöng, tagag-togog, talag-tolog, sangkal-songkol.*

b. Logog wordt *loegag-logog* (zie *a*). Overeenkomstige vormen: *loengak-longok* (zie *a*), *roega-rogo* (zie *a*), *toelal-tolol.*

Afwijking: *tjoekoet-tjokot.*

Aanm. Er zijn geen herhalingen van woorden met de klinkers *o ... ĕ* en *o ... eu.*

30. *Sěntak* wordt *soentoek-sěntak* (eenig geval).

31. *Běngis* wordt *běngas-běngis.* Overeenkomstige vormen: *djěba-djěbi, djěbras-djěbris, djědag-djědig, djěrat-djěrit, ělah-ělih, ěmah-ěmih, ěmpah-ěmpih, ěndjar-ěndjir, ěntjrah-ěntjrih, gěblag-gěblig, gěbras-gěbris, gědag-gědig, gědjlag-gědjlig, gělah-gělih, hěmar-hěmir, hěnang-hěning, kělak-kělik* (§ 217), *kěprak-kěprik, kěrak-kěrik, kětag-kětig, lěngas-lěngis, mělas-mělis, měntrang-měntring, ngělas-ngělis, rěngak-rěngik, rěwag-rěwig, sělang-sěling, sěnag-sěnig, sěnat-sěnit, tjěngar-tjěngir.*

Afwijkingen: *boetjar-bětjir, boetjas-bětjis, goebras-gěbris* (zie boven), *koetjang-kětjing.*

32. *Bětroek* wordt *bětrak-bětroek* (zelfstandig naamwoord). Overeenkomstige vormen: *děngklak-děngkloek, djěntal-djěntoel, gěbrag-gěbroeg, gěpak-gěpoek, gěrang-gěroeng, gěsat-gěsoet, hěla-hěloe, kěpak-kěpoek, mědah-mědoeh, měgah-měgoeh, měla-měloe, pěrah-pěroeh, rěgah-rěgoeh, sěbrat-sěbroet, sěgrak-sěgroek, těpak-těpoek, tjěmplang-tjěmploeng, tjěprat-tjěproet.*

Afwijking: *djoental-djěntoel* (zie boven).

33. *Dělek* wordt *dělak-dělek.* Overeenkomstige vormen: *děngak-děngek, djěbang-djěbeng, ěnggah-ěnggeh, ěntjad-ěntjed, kělap-kělep, kěrat-kěret, lěntah-lěnteh, lěwa-lěwe, rěkat-rěket, rěnjah-rěnjeh, sěgah-sěgeh, sěngak-sěngek, tjěngkad-tjěngked.*

Afwijkingen: *loentah-lěnteh* (zie boven), *loewa-lěwe* (zie boven), *roegah-rěgeh.*

34. *Děpong* wordt *děpang-děpong.* Overeenkomstige vormen: *gědar-gědor, gědjlag-gědjlog, gěra-gěro, gěwak-gěwok, kěrat-kěrot, rěwag-rěwog, sěgrak-sěgrok, sěntar-sěntor, těmpa-těmpo, těnga-těngo.*

35. *Gěrěm* wordt *garam-gěrěm.* Overeenkomstige vormen: *gatat-gětět, kapar-kěpěr, lajap-lějěp.*

Afwijking: *koepoer-kěpěr.*

Aanm. Herhalingen van woorden met de klinkers *ě . . . eu* ontbreken.

36. *Reuhak* wordt *roehak-reuhak* (eenig geval).

37. *Beuli* wordt *boela-beuli.* Overeenkomstige vormen: *boelat-*

beulit, *goebag-geubig*, (*sa*)*oetak*-(*sa*)*eutik* (§ 140, 11), *poentjat-peuntjit*.

Afwijking: *pantjat-peuntjit* (zie boven).

Aanm. Herhalingen van woorden met de klinkers *eu*...*oe*, *eu*...*e*, *eu*...*o* en *eu*...*ĕ* ontbreken.

38. *Deuleu* wordt *doeloe-deuleu*, maar van *reungeuh* heeft men de herhalingen *rangah-reungeuh* en *roengah-reungeuh*.

III. Drielettergrepige woorden.

39. *Karajap* wordt *koeroejoep-karajap*. Overeenkomstige vorm: *koeroetoek-karatak*.

40. *Haririing* wordt *hararang-hariring*.

41. *Adigoeng* wordt *adigang-adigoeng*, maar van *salingkoer* luidt de herhaling: *saloengkar-salingkoer*.

42. *Daligdĕg* wordt *daloegdag-daligdĕg*. Overeenkomstige vorm: *djaroegdjag-djarigdjĕg*.

43. *Arileu* wordt *aroela-arileu*.

44. *Manggoeling* wordt *manggoelang-manggoeling*.

45. *Kaweweng* wordt *kawawang-kaweweng*. Overeenkomstige vormen: *patakar-pateker*, *sanggarang-sanggereng*. Van *harengheng* echter luidt de herhaling: *haringhang-harengheng*.

46. *Galejong* wordt *galoewang-galejong*. Overeenkomstige vormen: *garoewal-garewol*, *haroewas-harewos*.

47. *Djamontrot* wordt *djamantrat-djamontrot*. Overeenkomstige vorm: *tjalangtjang-tjalongtjong*.

48. *Karĕnik* wordt *karĕnak-karĕnik* (zelfstandig naamwoord).

49. *Harĕgoeng* wordt *harĕgang-harĕgoeng*.

50. *Gintini* wordt *gantana-gintini*. Overeenkomstige vormen: *kalatak-kilitik*, *kalawar-kilivir*, *katjamah-kitjimih*, *tjaraäh-tjiriïh*, *tjaragah-tjirigih*, *tjarahal-tjirihil*.

51. *Goelitik* wordt *galatak-goelitik*. Overeenkomstige vormen: *karalang-koeriling*, *paralat-poerilit*, *parangas-poeringis*. Van *koelinting* echter luidt de herhaling: *koelantang-koelinting*.

52. *Koeloewoet* wordt *kalawat-koeloewoet*. Overeenkomstige vormen: *badagal-boedoegoel*, *kajangkang-koejoengkoeng*, *kaja-*

pak-koejoepoek, *karasak-koeroesoek*, *malangmang-moeloengmoeng* (of *malangpang-moeloengpoeng*), *arajad-oeroejoed*, *saladak-soeloedoek*, *salampat-soeloempoet.*

53. *Poendĕlik* wordt *poendĕlak-poendĕlik.*

54. *Elengeh* wordt *alangah-elengeh.* Overeenkomstige vormen: *galatak-geletek, galawang-geleweng, kalanang-keleneng, karantjang-kerentjeng, parangkal-perengkel.*

Afwijking: *soeroengah-serengeh*, van *serengeh.*

55. *Koleweng* wordt *kalawang-koleweng.*

56. *Kolojor* wordt *kalajar-kolojor.* Overeenkomstige vormen: *karanjah-koronjoh*, *karasak-korosok*, *mantjagag-montjogog*, *palantja-polontjo*, *palatat-polotot*, *taradjag-torodjog.*

57. *Kĕlĕndang* wordt *kĕlĕndoeng-kĕlĕndang.*

58. *Kĕtjĕwis* wordt *kĕtjĕwas-kĕtjĕwis.*

59. *Djĕlĕngoet* wordt *djĕlĕngat-djĕlĕngoet.* Overeenkomstige vormen: *gĕdĕbag-gĕdĕboeg*, *kĕdĕprak-kĕdĕproek*, *pĕlĕngak-pĕlĕngoek*, *tjĕlĕmpang-tjĕlĕmpoeng.*

60. *Tjĕlĕgok* wordt *tjĕlĕgoek-tjĕlĕgok.*

61. *Sĕlĕdĕk* wordt *saladak-sĕlĕdĕk*, maar *bètĕtĕt*: *boetoetoet-bĕtĕtĕt*, en *kĕsĕwĕl*: *koesoewal-kĕsĕwĕl.*

62. *Eureup'eup* wordt *arap'ap-eureup'eup* (§ 217, III).

Aanm. Daar het getal drielettergrepige woorden betrekkelijk gering is, moet het niemand bevreemden, dat vele vormen ontbreken.

Wat nu de beteekenis dezer herhaling met verandering van klinkers aangaat, zij onderscheidt zich van de eenvoudige verdubbeling (§ 237) hierdoor, dat het vermenigvuldigd plaats grijpen der handeling, — om ons voorloopig tot de werkwoorden te bepalen — welke door het stamwoordelijk of het eenvoudig werkwoord uitgedrukt wordt, geschiedt met min of meer wijziging. De verandering van klinkers kan derhalve als een afbeelding van de gewijzigde beteekenis aangemerkt worden. Die wijzigingen richten zich naar de beteekenis van het stamwoord of van het daarvan afgeleide werkwoord, en het kan dus wel niet anders, of, in weerwil van het algemeen kenmerk, moet er verschil bestaan. Om onze onderscheidingen niet te zeer te vermenig- § 247.

vuldigen, zullen we de aldus herhaalde woorden in drie soorten verdeelen, en wel:

1°. Woorden, bij welke deze herhaling een versterking der beteekenis aanduidt, wat wij somtijds door twee synoniemen kunnen weergeven; b. v.: *ĕlah-ĕlih*, een gevoel hebben alsof de keel toegeknepen wordt; *manjang-moenjoeng*, wijd uitgestrekt (wijd en breed); *mantrang-moentroeng*, zoo dom als een ezel (dom en onnoozel); *bĕngas-bĕngis*, zeer stuursch (*bĕngis*) zien (norsch en stuursch); *loeoet-leët*, sterk zweeten, zoodat het zweet tappelings van het lijf loopt; *mĕlas-mĕlis*, weemoedig gestemd, op weemoedigen toon spreken (treurig en bedroefd); *gĕsat-gĕsoet* en *goera-giroe*, gezwind (vlug en gezwind); *poengkal-pengkol*, vol bochten en krommingen (*pengkol*, bocht, kromming); *roebat-robet*, *roedjat-radjet*, *roembang-rombeng*, *roewak-rawek* en *roentang-ranting*, geheel en al verscheurd, geheel uit elkaar, aan flarden; *boekrak-bakrek*, in geheel vervallen staat verkeeren; *boengkar-bangker*, uit elkaar liggen.

2°. Woorden, welke een herhaald, aanhoudend, telkens of gedurig doen der handeling beteekenen; b. v.: *hoewak-haok*, herhaaldelijk een schreeuw geven (*ngahaok*, schreeuwen); *oewang-ejong*, al maar miauwen (*ejong*); *sanggarang-sanggereng*, al maar de tanden laten zien (*njanggereng*); *boela-beuli*, al maar koopen (*meuli*); *djrong-djrang*, kletteren, van wapenen; *soesoer-sasar*, al maar voelen of bevoelen (*njasar*); *loentang-lantoeng*, al maar rondslenteren (*ngalantoeng*); *loewas-loewis*, al maar (of telkens) het haar doen (*ngaloewis*); *djoengkal-djoengkĕl*, al maar voortwentelen (*ngadjoengkĕl*); *boelat-beulit*, herhaalde malen om iets heen zitten (*meulit*); *doewang-daweung*, herhaaldelijk in gedachten verzonken staan (*ngadaweung*); *koetjap-kitjeup*, al maar met de oogen knippen (*ngitjeup*); *oemboej-ambaj*, al maar uit iets hangen te slingeren (*ngambaj*); — *hoewang-haoeng*, aanhoudend brullen (*ngahaoeng*); *garam-gĕrĕm*, aanhoudend grommen (*ngagĕrĕm*); *harĕgang-harĕgoeng*, aanhoudend klagen of jammeren (*ngaharĕgoeng*); *hararang-hariring*, aanhoudend neuriën (*ngahariring*); *sĕgrak-sĕgroek*,

aanhoudend snikken (*njĕgroek*); *karasak-koeroesoek*, aanhoudend ritselen in het gebladerte; *kalanang-keleneng*, aanhoudend luiden, van een schel of bel (*ngeleneng*); *kĕrat-kĕrot*, aanhoudend knarsen met de tanden (*kĕrot*); *kawawang-kaweweng*, keffen; *koenjam-koenjĕm*, looze bewegingen met den mond maken, doen alsof men iets zegt; *koetap-ketap*, de lippen bewegen als iemand die smekt (*ketap*); *aham-ehem* en *daham-dehem*, aanhoudend kuchen (*ehem*, *dehem*); *haroewas-harewos*, aanhoudend fluisteren (*harewos*); *kĕtjĕwas-kĕtjĕwis*, aanhoudend babbelen (*ngĕtjĕwis*); *dĕngak-dĕngek*, aanhoudend schreeuwen (*ngadĕngek*); *djĕrat-djĕrit*, aanhoudend gillen (*ngadjĕrit*); *djĕntal-djĕntoel* en *hoelang-hoelĕng*, aanhoudend in gepeins verzonken staan of zitten (*ngadjĕntoel*, *ngahoelĕng*); *djĕlĕngat-djĕlĕngoet*, voortdurend in smart verzonken zitten (*ngadjĕlĕngoet*); *boewad-baeud*, aanhoudend of telkens een zuur gezicht zetten (*baeud*, zuur kijken); *oemat-imoet* k., *moesam-mesĕm* l., aanhoudend of telkens glimlachen (*imoet*, *mesĕm*); *koeroejoep-karajap*, aanhoudend langzaam loopen met kleine passen (*ngarajap*, kruipen); *palatat-polotot*, aanhoudend met groote oogen staren (*molotot*, groote oogen opzetten); — *salampat-soeloempoet*, zich telkens of voortdurend verbergen (vgl. *ngoempoet*); *bar-bĕr*, telkens een wegvliegen (*bĕr*, wegvliegen); *roendag-randĕg*, gedurig stilstaan (*ngandĕg*); *maras-miris*, telkens vrees voelen opkomen (*miris*, vreezen); *las-lĕs*, gedurig het bewustzijn verliezen (*lĕs*).

3°. Woorden, welke een verandering in houding of richting in zich sluiten, en dus beteekenen een beweging heen en weer, links en rechts, her- en derwaarts, om en om, uit en in, in het rond, op en af, hier en daar, van hier en ginds, enz.; b. v.: *loewak-lejok*, heen en weer gieren (*ngalejok*, ombuigen); *saloengkar-salingkoer*, heen en weer loopen (vgl. *singkoer*); *galoewoeng-galejong*, heen en weer rollen of wentelen, waggelen (*ngagalejong*, voortrollen); *lantrak-lintrik*, heen en weer loopen (*ngalintrik*, kuieren); *oentjal-antjoel*, heen en weer huppelen (*antjoel*, huppelen); *oentang-anting* en *poelang-anting*, heen en weer gaan, vice versa;

tjoengak-tjingĕk, het hoofd heen en weer draaien; — *loewak-lijeuk* k., *roeroet-reret* l., links en rechts zien (*ngalijeuk* k., *ngareret* l., ter zijde zien); *langak-longok*, rechts en links om een hoek gluren (*ngalongok*, om een hoek zien); *tĕmpa-tĕmpo*, naar links en rechts gluren (*nĕmpo*, gluren); *dĕlak-dĕlek*, nijdige blikken naar rechts en links werpen (*ngadĕlek*, nijdig kijken); *tjoedah-tjidoeh*, links en rechts spuwen (*njidoeh*, spuwen); *poendĕlak-poendĕlik*, nú naar rechts dàn naar links met groote oogen staren (*moendĕlik*); — *gĕdĕbag-gĕdĕboeg*, nú naar deze dàn naar die zijde tegen den grond slaan (*ngagĕdĕboeg*, tegen den grond slaan); *alak-ilik*, her- en derwaarts zien (*ngilik*, naar iets zien); *toelas-toelis*, kris en kras door elkander schrijven of krassen (*noelis*, schrijven); *dangdan-dongdon*, bij onderscheidene personen navraag doen (*ngadongdon*, onderzoeken); *boet-bat*, zich naar alle kanten uitstrekken (*bat*, zich in rechte richting uitstrekken); *labar-leber*, naar alle zijden overvloeien (*leber*, boordevol); *soempang-simpang*, overal aangaan (*njimpang*, ter zijde gaan); — *goelang-goeling*, zich om en om wentelen (*ngagoeling*, omrollen); *galar-gilir*, zich om en om draaien (*ngagilir*, zich omkeeren); *goelar-gilĕr*, met de oogen draaien (*gilĕr*, blik of flikkering van de oogen); *goenta-ganti*, telkens om en om doen, gedurig wisselen (*ngaganti*, vervangen); *oejoep-ajap* en *roempoe-rampa*, om zich heen tasten; — *boelak-balik*, uit en in loopen; *gantana-gintini*, vroolijk uit en in of rond loopen; *boetoetoet-bĕtĕtĕt*, zich reisvaardig maken, toebereidsels maken tot vertrek (en daarbij heen en weer of uit en in loopen); — *parangas-poeringis*, verschrikt rondkijken (*moeringis*, er verschrikt uitzien); *poengak-pingoek* en *rangah-reungeuh*, om zich heen zien; *oedar-idĕr*, overal rondgaan (*ngidĕr*, rondgaan); *moentjrat-mantjret*, overal heenspatten; *soeksroek-saksrak*, overal rondloopen om voedsel te zoeken (*njaksrak*, met inspanning naar iets zoeken); — *djlag-djlig*, op en af springen; — *goera-garo*, zich hier en daar krabben (*ngagaro*, zich krabben); *poenta-penta*, hier iets vragen daar iets vragen (*menta*, vragen); *tjabak-tjibik*, hier met de handen en daar met de handen aan zitten (*njabak*, aanvatten); *tjoekoet-*

tjokot, dit en dat nemen, hiervan en daarvan nemen (*njokot*, nemen); *roewang-rijoeng*, hier een kring en daar een kring vormen (*ngarijoeng*, een kring vormen); *hoel-hol* en *djal-djol*, aanhoudend of van verschillende kanten komen (*hol* en *djol*, aankomen); *roes-ras*, tegenstrijdige gedachten ten aanzien van iemand of iets hebben (*ras*, gedachtig worden aan); *tjoek-tjik*, van alle zijden *tjik* (kom) roepen; *aroela-arileu*, kronkelende voortstroomen; *daloegdag-daligdĕg*, zwaaiende of waggelende loopen; *kalawang-koleweng*, slingerende of wankelende loopen.

Wij troffen deze soort van herhaling ook buiten de werk- § 248.
woorden aan, en wel in de eerste plaats bij de Klanknabootsingen. Bij de Telwoorden namen we *saoetak-saeutik* op (§ 140, 11). Tot al de genoemde kunnen we nog toevoegen *saoewar-saoewir* (zie § 246, 20), dat de beteekenis heeft van „nu en dan een stukje papier" geven, en dus tot de bijwoorden kan gerekend worden, terwijl we hier voorts ten slotte nog melding dienen te maken van enkele zelfstandige naamwoorden, welke zich dezen vorm zagen toebedeeld. Het zijn: 1. *karĕnak-karĕnik* (§ 246, 48), omhaal, omslag, vertooning, dat uitsluitend in dezen vorm voorkomt en wel tot de klanknabootsingen zal moeten worden gerekend; 2. *loembang-lombang* (ald. 27), kuilen, allerlei kuilen, van *lombang*, kuil; 3. *oesoeng-esang* (ald. 23), een klein viervoetig dier, naar men zegt tot hetzelfde geslacht behoorende als waartoe de *adjag* en *lasoen* gerekend worden, en 4. *toelang-taleng* (ald. 19), allerlei beenderen, van *toelang*, been.

XVIII. Samengestelde Woorden.

Samengestelde woorden (vgl. § 35, *d*) ontstaan uit de ver- § 249.
binding van twee woorden. Zij kunnen in drie soorten worden onderscheiden: 1°. dezulke, bij welke de beteekenis der beide leden — om zoo te zeggen — tot één begrip is samengegroeid. Deze zijn ten deele van ouden datum, ten deele uit verwante

talen overgenomen; 2°. dezulke, wier leden een verwante of tegenovergestelde beteekenis hebben, en 3°. dezulke, bij welke het voorste lid door het achterste wordt bepaald. Wat de beteekenis aangaat, behooren de samenstellingen tot verschillende woordsoorten, voor het meerendeel tot de werkwoorden en de substantieven. We achten het niet noodig, ze hier in te deelen. Beneden zal met voorbeelden aangetoond worden, dat van sommige samenstellingen afgeleide werkwoorden en afgeleide zelfstandige naamwoorden worden gevormd, waaruit volgt, dat ze, ondanks hun verbonden vorm, als stamwoorden beschouwd worden.

§ 250. De eerste soort van samengestelde woorden bestaat uit dezulke, bij welke de afzonderlijke beteekenissen der beide leden tot één begrip zijn geworden. We rekenen daartoe: *adipati*, titel van verdienste, door het Gouvernement aan Regenten gegeven, eigenlijk opperheer (*adi*, edel, *pati*, heer); *adjabon*, *oelahmoen*, *oelamoen* en *oelabon*, niet alleen niet, laat staan (*adja*, Jav., en *oelah*, moet niet, *moen* of *bon*, ngbr., indien), *anggereman*, z. v. a. lieveling; een woord, veel door ronggengs gebezigd (*angger*, Jav. lieve, *heman*, liefhebben); *anggoersi*, liever, veeleer (uitroependerwijs gebezigd; *anggoer*, liever, *si*, tusschenwerpsel, vgl. *manasi*); *apiora* en *apilain*, veinzen niet te kennen of te weten, zich onkundig houden (*api*, veinzen, *ora*, Jav., en *lain*, niet); *bangkawarah*, ondeugend (*bangka*, onvatbaar, *warah*, vermaning); *bodjakrama*, voorkomend (*bodja*, gul? *krama* Kawi, wijze van doen); *boloampar*, *boloraäh*, *boroampar* en *bororaäh*, een sterke ontkenning, in den zin van: ondenkbaar, volstrekt niet kunnen (*boro*, tusschenwerpsel: hoe jammer! *ampar* en *raäh* onbek.); *dangdangrat*, onbestendig of los weder, voorjaarskentering (*dangdang*, waarschijnlijk = *dĕngdĕng*, bestendig, *rat* = *raät*, weer ophouden te regenen); *djagabaja*, lijfwacht (*djaga*, wacht, *baja*, gevaar); *djawareh*, Javanisme (uit *djawa*, Javaansch, en *wareh*, gedeelte); *djitoes*, een ongelijken strijd voeren (uit *hidji*, één, en *ratoes*, honderd, eigenlijk: één tegen honderd); *djitong*, samen gelijk opdeelen

(uit *hidji*, één, en *potong*, op de helft doorsnijden); *kaladjĕngking*, kleine (witte) schorpioen, en *kalalanggir*, groote (zwarte) schorpioen (*kala*, schorpioen, *djĕngking* waarschijnlijk = het Jav. *djingking*, vlug loopend krabbetje met lange pootjes of scharen; *langgir*, schorpioen, zoodat *kalalanggir* wil zeggen: groote schorpioen); *malah-mandar*, of het mocht zijn, of misschien (*malah*, ook, zelfs, *mandar* Jav., = *malah*); *manamĕndi*, overal (*mana*, waar, *mĕndi* Jav., = *mana*); *manasi*, het mocht wat! (*mana*, hoe, *si*, tusschenwerpsel, vgl. *anggoersi*); *matjangkrama*, een uitstapje maken, voor zijn genoegen uitgaan (*matjang*, waarschijnlijk van *patjang*, en dan: ieder voor zich, *krama* Kw., wijze van doen, dus wellicht: ieder op zijn manier, d. i. zich vrij gaan bewegen); *orokaja*, tegenstellend voegwoord (ik hoorde het verklaren als *ora ka aja*, niet komen tot bestaan, maar durf voor deze verklaring niet instaan); *padahal*, tegenstellend voegwoord: evenwel, echter (*pada*, gelijk, terstond, *hal*, zaak, oorzaak); *piligĕnti* of *pilih-gĕnti*, elkander vervangen (*pili* of *pilih*, kiezen, *gĕnti*, vervangen); *pilih-kasih*, den een boven den ander bevoordeelen, „den persoon aannemen" (*pilih*, zie boven, *kasih*, geliefde); *prihatin*, harteleed, bedroefd (uit *pĕrih*, pijn, leed, en *ati*, hart, met achtergevoegde *n*; als l. gebruikt men *pĕrih-manah*); *radjawali*, arend (*radja*, koning, *wali*, onbekend); *radjawisoena*, ruziemaken, twiststoker (*radja*, koning, *wisoena* Kw., twisten); *sandekala*, het tijdstip waarop de geesten beginnen rond te waren, de avondschemering (*sande* Kw., = *sore*, namiddag, avond, *kala*, tijd); *sanggawĕdi*, stijgbeugel (*sangga*, ondersteunen, *wĕdi* Jav., ijzer); *sangkakala*, bazuin des tijds, „laatste bazuin" (*sangka*, trompet, *kala*, tijd); *sapoetangan*, veegdoek, zweetdoek (*sapoe* Mal., veger, *tangan*, hand); *sĕmbahijang*, vereering van God of van geesten, eigenlijk Godsvereering (*sĕmbah*, vereering, *jang*, God); *talangsara*, iemand van lijden verlossen, door het zelf te ondergaan (*talang*, vervangen, *sara*, grondv. van *sangsara*, lijden); *tampadaksa*, een lichaamsgebrek hebben (*tampa* in plaats van *tanpa*, zonder, *daksa* Kw., gezond van lijf en leden); *tamparaos*, zich verlegen gevoelen, z. a. over iemands goedheid (*tampa* in plaats van

tanpa, zonder, en *raos*, l. van *ngeunah*, genoegen, dus eigenlijk zonder genoegen, ergens geen vrede mee hebben); *tanpalĕbih* (ook wel *tampalĕbih*, zie boven), bepaling bij woorden als *moesna* en *leungit*, verdwijnen, weg, in den zin van: geen spoor er meer van over zijn (*tanpa*, zonder, niet, *lĕbih*, meer, over, dus: niets over zijn); *tanwande*, ongetwijfeld (*tan* Kw., niet; *wande*, vergeefs, missen; men zegt ook wel *mowande*); *tatakrama*, gemanierd, beleefd (*tata*, wijze van doen, manier, *krama*, zie boven, eigenlijk: goed van manieren); *tĕmahwadi*, omzichtig, voorzichtig (*tĕmah*, gevolg, hier: bedacht zijn op, *wadi* Jav., iets dat ergens achter kan zitten): *wongatoewa*, l. van *mitoha*, schoonvader, schoonmoeder (*wong* Jav., mensch; *toewa* Jav. en Mal. oud, dus eigenlijk: ouders).

§ 251. De tweede soort van samengestelde woorden bestaat uit dezulke, wier leden een verwante (*a*) of tegenovergestelde (*b*) beteekenis hebben. Tot de onder *a* bedoelde behooren: *adat-bijasa*, gewoon, gewoonte; *adoeg-ladjĕr*, krimpende van pijn zich rondwentelen; *akeup-andong*, een insect, dat zijn eitjes in den nek draagt (ook genaamd *koetoe-koeja* of schildpadluis); *aki-boejoet*, voorouders (*aki*, grootvader, *boejoet*, overgrootvader); *akil-baleg*, tot verstand gekomen, huwbaar (aan het Arab. ontleend); *anak-intjoe* k., *poetra-poetoe* l., nakomelingen (*anak* en *poetra*, kind, *intjoe* en *poetoe*, kleinkind); *baheula-bihari*, voorheen, eertijds; *bene-beureuh*, verloofd zijn met elkander (het meisje heet *bebene* en de jongeling *beubeureuh*); *bijoek-batjin*, kwade dampen; *dadak-sakala*, op hetzelfde oogenblik, op staanden voet; *dahar-leueut*, l. van *njatoe-nginoem*, eten en drinken; *djangkoeng-gĕde*, lang (en) zwaarlijvig (*djangkoeng*, lang, *gĕde*, dik); *djĕdjĕl-pinoeh*, propvol, stampvol; *doenya-barana*, wereldsche goederen of schatten (*doenya*, wereld, wereldsche goederen, *barana*, schatten); *gĕrĕgĕs-gĕdĕboeg*, zich om en om wentelen; *gĕten-toelaten*, zorgvuldig, nauwlettend; *haneut-mojan*, de morgenstond (*haneut*, warm, *mojan* [samentrekking van *moëan*], zich in de zon koesteren); *handap-asor*, nederig; *hawa-napsoe*, lusten, hartstochten (uit het Arab.); *hese-tjape*,

inspanning (*hese*, moeilijk, *tjape*, vermoeid); ***hiri-děngki***, arglistig, boosaardig; ***hoedjan-angin***, harde wind met regen; ***indoeng-bapa*** k., ***iboe-rama*** l., ouders; ***kadang-warga*** k., ***kadang-wargi*** l., bloedverwant; ***kědoek-soengkoer***, den grond omwerken; ***koela-warga*** k., ***koela-wargi*** l., bloedverwant; ***koetoek-gěnděng***, grommen, mopperen; ***lakoe-lampah***, handelwijze, handelingen; ***leungeun-soekoe***, de extremiteiten des lichaams (*leungeun*, hand, *soekoe*, voet); ***liwat-langkoeng***, uitermate, buitengemeen (eigenlijk zeer zeer); ***moerba-wisesa***, oppermachtig, almachtig; ***oeloen-koering***, het geringe volk, onderdanen; ***oepat-soemoewat***, kwaadsprekerij, laster; ***pondok-gěde***, kort (en) dik; ***reuneuh-beukah***, die periode in den groei der rijst, als de vrucht zich zet; ***sabar-darana***, lijdzaam, onderworpen; ***sanak-baraja***, bloedverwant; ***sandang-pangan***, voedsel (en) kleeding, voedsel en deksel (*sandang*, kleeding, *pangan*, voedsel); ***seuseut-seuat***, te nauwernood; ***sih-hampoera***, vergiffenis, ***sih-koernija***, genade, ***sih-pitoeloeng***, hulpe, ***sih-piwělas***, ontferming (uit *sih*, liefde, en *hampoera*, vergeven, *koernija*, genade, *pitoeloeng*, hulp, *piwělas*, ontferming); ***soegih-moekti***, rijk, schatrijk; ***soeka-boengah***, blijde, eigenlijk verheugd (en) blijde, zeer blijde; ***soempoet-salindoeng***, zich bestendig schuilhouden, zich nú hier dàn daar verbergen; ***soesoen-tindih***, op elkander liggen, opgestapeld liggen; ***těměn-wěkěl***, arbeidzaam (*těměn*, trouw, naarstig, *wěkěl*, vlijtig); ***těpoeng-geulang***, cirkelrond (*těpoeng*, tot het punt van uitgang wederkeeren, *geulang*, armband); ***tingkah-polah***, handelwijze, handelingen; ***tipoe-daja***, list; ***titi-soerti***, nauwgezet, oplettend; ***tjoepět-roedět***, niet voort kunnen, duister in het gemoed; ***toempang-tindih***, = ***soesoen-tindih***, zie boven; ***toempoer-roeděs*** of ***toempoer-loeděs***, geheel verdelgd, geheel uitgedelgd; ***torek-pireu***, doofstom (*torek*, doof, *pireu*, stom); ***wadya-balad***, legerschaar; ***waktja-balaka***, onomwonden, open en rond (spreken); ***watěs-wangěn***, grens, grenzen, alleen in de negatieve uitdrukking: ***taja watěs-wangěnna***, onbegrensd, onbeperkt; ***weureu-seubeuh***, vol (en) verzadigd. — Tot de onder *b* bedoelde samenstellingen rekenen we de volgende: ***alang-oedjoer***, z. v. a. ***koewa-kijeu***, zus of zoo (*alang*, dwars,

oedjoer, in het lang); ***awal-ahir***, vroeg of laat, te avond of te morgen, te eeniger tijd (*awal*, begin, *ahir*, einde, beide Arab.); ***bagdja-tjilaka***, geluk (en) ongeluk; ***beurang-peuting*** k., ***sijang-wĕngi*** l., dag en nacht, etmaal; ***djoewal-beuli***, koophandel; ***doenya-aherat***, dit en het toekomende leven (*doenya*, wereld, *aherat*, hiernamaals); ***gangsal-ganĕp***, even en oneven (*gangsal*, oneven, *ganĕp*, even); ***lahir-batin***, het uit- en inwendige, tijd en eeuwigheid, voor immer (*lahir*, uitwendig, *batin*, inwendig, beide Arab.); ***moendoer-madjoe***, nú voor- dàn achterwaarts gaan, twijfelmoedig zijn (*moendoer*, achterwaarts gaan, *madjoe*, voorwaarts gaan); ***oentoeng-roegi***, voordeel (en) nadeel; ***paeh-hiroep***, levend of dood (*paeh*, dood, *hiroep*, leven); ***panas-tiris***, koortsig (*panas*, heet, *tiris*, koud); ***toeroen-oenggah***, stijgen en dalen, op- en neergaan (*toeroen*, dalen, *oenggah*, rijzen).

§ 252. De derde soort van samengestelde woorden bestaat uit dezulke, bij welke het voorste lid door het achterste wordt bepaald. Het zou niet mogelijk zijn, — maar het is ook onnoodig — de massa woorden, tot deze afdeeling behoorende, hier op te nemen. We bepalen ons tot de volgende: ***adi-beuteung***, schoonbroeder, schoonzuster (*adi*, jongere broeder of zuster, *beuteung*, na, dus: een zwager of zwagerin, verkregen na het huwelijk van broeder of zuster); ***bisoel-beunjeur***, kleine zweren (*bisoel*, zweer, *beunjeur*, gebroken rijst); ***boentoe-lakoe***, niet voort kunnen, blijven steken (*boentoe*, doodloopen, z. a. een weg, *lakoe*, gang, tocht); ***boeta-djaladara***, ***boeta-moena***, ***boeta-radjin***, ***boeta-toeli*** en ***boeta-wĕrĕng***, stik donker, maar ook: stompzinnig en dergelijke (*boeta*, blind; de bepalingen geven daaraan meestal een figuurlijke beteekenis); ***boewah-birit***, bilheuvel (*boewah*, vrucht, *birit*, bil); ***doeloer-misan***, neef of nicht (verwantschapsbetrekking tusschen lieden, die van denzelfden grootvader afstammen); ***eusi-imah*** en ***eusi-boemi***, dienstmaagd, bijzit, huisvrouw, huisgezin; ***gindi-pikir***, veranderen van gezindheid of stemming (*gindi*, afwijken van hetgeen behoort, *pikir*, gemoed); ***gondok-laki***, adamsappel (*gondok*, kropgezwel, *laki*, mannelijk); ***hampang-birit***, vlug opstaan, van iemand die geroepen wordt (*hampang*, licht);

haseum-awak, iemand aan wiens lijf kleedingstukken spoedig verkleuren (***haseum***, zuur, ***awak***, lichaam); ***hoedjan-boewah***, hagelslag (***hoedjan***, regen, ***boewah***, vrucht); ***hoedjan-ngĕproej***, stofregen; ***hoeloe-soesoe***, tepel (***hoeloe***, hoofdje, ***soesoe***, borst); ***kapoet-giling***, rolzoom (***kapoet***, naaisel, ***giling***, rol); ***koendang-iteuk***, met een stok loopen, van iemand die zwak is (***koendang***, met zich voeren, ***iteuk***, stok); ***langsoeng-saoer***, uit de hoogte spreken (***langsoeng***, uit de hoogte, ***saoer***, spreken); ***lĕlĕgok-beuheung***, halskuil; ***limoes-sakeureut***, een kantige, dikke slak (***limoes***, zekere manggah-soort; ***sakeureut***, een snede); ***mas-kawin***, prijs of geschenk, waarvoor men zich een vrouw verworven heeft (***mas***, goud, ***kawin***, huwen); ***oempak-basa***, rangwoord (waarvan het gebruik door stand of rang bepaald wordt (***oempak***, laag, verdieping, ***basa***, taal, woord); ***oendak-oesoek***, iemand naar zijn stand kunnen toespreken (***oendak***, stijgen, ***oesoek***, dakspar); ***oendoer-toekang***, terugwijken, z. a. een leger (eigenlijk: terugwijken met het front naar den vijand gekeerd); ***oetjoet-ngora***, vroeggeboorte (***oetjoet***, uiteen vallen, ***ngora***, jong, onrijp); ***paeh-bangkar***, van menschen: op onbekende wijze of door zelfmoord sterven; van dieren: hun eigen dood sterven; ***pagĕr-sari***, kring van woningen of tenten rondom het verblijf van een vorst (***pagĕr***, omheining, ***sari***, geurig); ***pajoeng-bawat***, een zonnescherm met franjes; ***panon-poë*** of ***mata-poë***, zon (***panon*** en ***mata***, oog, ***poë***, dag, dus eigenlijk: het oog van den dag); ***poepoet-seuweu***, gedaan hebben met meerderen, z. a. bij het nettenknoopen; ***salah-tampa***, misverstaan, misverstand (***salah***, verkeerd, ***tampa***, opvatten); ***sangga-boewana***, zwart paard met vier witte voeten en een half-witten staart (***sangga***, dragen, ***boewana***, heelal); ***sapoet-kajoe***, uit één stof, z. a. jas en broek (***sapoet***, overtrek, ***kajoe***, hout, dus eigenlijk: met hout overtrokken); ***sasak-kambang***, pont (***sasak***, brug, ***kambang***, drijven); ***sasar-pikir***, dwalend van verstand, malen (***sasar***, dwalen, ***pikir***, gemoed); ***sĕntak-gaok***, snauwen, gesnauw, „ravengekras" (***sĕntak***, een snauw geven, ***gaok***, kraai); ***sĕrah-warah***, zijn vrouw bij hare ouders terugbrengen, verstooten (***sĕrah***), zeggende, dat zij niet naar vermaning (***warah***) luistert; ***tali-bandang***,

koord, door koningen in den strijd om den hals gedragen, als symbool, dat ze den vijand willen binden; *tanda-tangan*, handteekening (*tanda*, teeken, *tangan*, hand); *tapak-djalak*, kruisje (in plaats van een naam; *tapak*, spoor, *djalak*, spreeuw); *tapak-hantjang* (of *kantjang*), op het water treden (*tapak*, spoor, tred, *hantjang*, een lichte of vlugge hand van schrijven hebben, enz.); *tapak-soekoe*, voetspoor; *tata-baris*, in slagorde scharen of geschaard (*tata*, in orde, *baris*, krijgsvolk); *tĕloeh-baradja*, niet kunnen strijden door het zien van een wapen, b. v. met bovennatuurlijk vermogen (*tĕloeh*, niet kunnen uitstaan, *baradja*, wapen); *tjaäng-boelan*, maanlicht; *walang-sangit*, distel (*walang*, een plant met distelachtige bladeren, *sangit*, branden); *woedoe-lakoe*, = *boentoe-lakoe*, zie boven. — Hiertoe rekenen we ook die menigte samenstellingen, bestaande uit een algemeene benaming met een achtergevoegde bepaling, door welke bepaling de benaming gestempeld wordt tot een onderdeel van de soort of het geslacht. Bij voorbeeld: *ahli* (Arab.) beteekent: volk, lieden, maar nu brengen de achtergevoegde bepalingen de specificatie. Zoo spreekt men van *ahli doenya*, wereldlingen, wereldling; *ahli ibadah*, godvreezend mensch[1]), *ahli noedjoem*, sterrenwichelaar, *ahli tani*, landbouwer, *ahli tĕmbang*, tĕmbang-maker, *ahli sawarga*, hemelling, hemelschgezind mensch. — *Angin* is wind; *angin poejoeh*, wervelwind, *angin riboet*, stormwind. — *Awi* is de algemeene benaming voor bamboe; de soorten worden door de bepaling aangewezen, b. v.: *awi apoes*, *awi gombong*, *awi tali*, enz. — *Batoe* in het algemeen is steen (uit de natuur); *batoe heurap*, steen van het net, het stuk lood onderaan een net, *batoe oebin*, tegel, *batoe sipat*, paslood, *batoe timbangan*, weegsteen, gewicht. — *Djagong* is de algemeene benaming voor maïs; de soorten worden door de bijgevoegde bepaling aangeduid, b. v.: *djagong hawara*, *djagong tjĕtik*, enz. — *Djamboe* is de rozenappel; de soorten worden genoemd: *djamboe batoe*, *djamboe boöl*, *djamboe samarang*,

---

[1]) We zullen voortaan maar het enkelvoud bezigen. Men weet, dat deze taal geen „getal” kent.

enz. — *Djoeroe* heet iemand, die een ambt (van lagen rang) of een betrekking bekleedt, terwijl *toekang* de naam is van iemand, die een bedrijf uitoefent; ambt, betrekking of bedrijf wordt door het achterstaande woord uitgedrukt: men spreekt van *djoeroe basa*, taalman, tolk, *djoeroe kĕmit*, wachter, *djoeroe koentji*, sleutelbewaarder, *djoeroe tĕnoeng*, toovenaar, *djoeroe toelis*, schrijver, enz.; *toekang beusi*, smid, *toekang boeboet*, draaier, *toekang djagal*, vleeschhouwer, *toekang ngarit*, grassnijder, *toekang pak*, pachter, enz. *Toekang* en *djoeroe* worden ook wel met elkander verwisseld. — *Hajam* beteekent: kip, hen, maar het is tevens de algemeene benaming voor hoenders; de soort wordt door een bijgevoegd woord aangeduid, b. v.: *hajam aprak*, een haan met een grooten kam, *hajam djadjangkar*, een jong hoentje, *hajam djago*, haan, *hajam padjet* en *hajam rĕngge*, namen van zekere bonte kippen, enz. — *Hoë* is de algemeene benaming voor rotan; de soorten heeten: *hoë gading, hoë leuleus, hoë sampang, hoë walat*, enz. — *Hoewi* is de algemeene benaming voor knollen; de soorten heeten: *hoewi kĕntang, hoewi koemĕli, hoewi lampoejang, hoewi sampeu, hoewi taleus*, enz. — *Imah* beteekent huis, in het algemeen; de soort wordt door het bijgevoegde woord aangewezen, z. a.: *imah bilik*, bamboezen huis, *imah gamlok*, aanbouwsel, gelijk een arme voor de goedkoopte wel eens zet tegen het huis van een rijke, met diens goedvinden (eigenlijk bedelzak-huis), *imah papan*, planken huis, *imah tangga*, eigenlijk: huis met een trap, een „deftige" woning, *imah tembok*, steenen huis, enz. — *Kaï*, hout, is de algemeene benaming voor boomen, die timmerhout leveren, of woudboomen; in samenstellingen zegt men echter doorgaans *ki*; *tangkal* wordt eveneens voor groote boomen gebezigd, maar vooral voor kleinere soorten en verder voor alle planten, welke een stengel hebben; de verschillende soorten worden door bepalingen aangegeven; zoo spreekt men van: *ki djamoedjoe, ki poespa, ki poetri, ki rasamala, ki sereh, tangkal djamboe, tangkal kalapa, tangkal kondang, tangkal loa*, enz. — *Kasakit* is de algemeene benaming voor ziekte; de aard daarvan wordt door de

bepaling genoemd, b. v.: ***kasakit sampar***, kanker, ***kasakit tampĕk***, mazelen, enz. — *Katjang* is de algemeene benaming voor peulvrucht; de soorten heeten: *katjang djaät*, *katjang djogo*, *katjang peudjit*, *katjang soeoek*, enz. — *Kĕmbang* is bloem, in het algemeen; als soortnamen heeft men de samenstellingen: *kĕmbang bakoeng*, witte lelie, *kĕmbang goelo*, een roode (witte) roos, *kĕmbang patjar*, *kĕmbang wera*, enz. — *Koeda* is de naam van het paard, in het algemeen; men onderscheidt dan: *koeda padati*, karrepaard, *koeda pos*, postpaard, *koeda toenggang*, rijpaard, enz. — *Koeweh* is de algemeene benaming voor gebak; de soorten worden aangewezen door samenstellingen als: *koeweh bidara*, *koeweh djalabrija*, *koeweh dodol*, *koeweh lapis*, *koeweh sĕmprong*, enz. — *Laoek* beteekent 1°. visch (volledig *laoek tjaï*); de soorten heeten dan: *laoek djambal*, *laoek ĕmas*, *laoek goerame*, *laoek lika*, enz.; 2°. vleesch, en dan is *laoek moending*, buffelvleesch, *laoek oentjal*, hertenvleesch, *laoek sapi*, rundvleesch, enz. — *Lampoe* is lamp, in het algemeen; men onderscheidt dan: *lampoe doedoek*, staande lamp, *lampoe gantoeng*, hanglamp. — *Manoek* is de algemeene benaming voor vogels; de achtergevoegde bepaling wijst de soort aan, b. v.: *manoek djapati*, duif, *manoek garedja*, musch, *manoek langgir*, *manoek piït*, *manoek wilis*, enz. — *Minjak* is olie, in het algemeen; de soorten heeten: *minjak aermawar*, rozenolie, *minjak kalapa*, kokosolie, *minjak lantoeng*, aardolie, *minjak poko*, poko-olie, enz. — *Oebar* is de algemeene benaming voor geneesmiddel; de ziekte, waartegen het dient, komt er als bepaling achter te staan; men spreekt dus van: *oebar batoek*, middel tegen het hoesten, *oebar mĕngi*, middel tegen asthma, *oebar rijeut*, middel tegen hoofdpijn, enz. — *Oesoem* in het algemeen is jaargetijde, seizoen; de onderscheiding wordt gemaakt door een bepaling, b. v.: *oesoem halodo*, droge tijd, *oesoem ngidjih*, regentijd, *oesoem panen*, het seizoen, waarin zeker product, met name rijst, overvloedig voorhanden is, enz. — *Oerang* is de algemeene benaming voor mensch, persoon; door den afkomstnaam als bepaling daarachter te plaatsen, vormt men samenstellingen als: *oerang bandoeng*,

Bandoenger, *oerang djawa*, Javaan, *oerang jahoedi*, Jood, *oerang soenda*, Soendanees, *oerang walanda*, Hollander, enz. — *Oewang* is geld, in het algemeen; men onderscheidt: *oewang heubeul*, oud (buiten omloop gebracht) geld, *oewang kĕrtas*, papieren geld, *oewang perak*, zilvergeld, enz. — *Oraj* is de algemeene benaming voor slang; ter aanduiding van de soort voegt men daar den soortnaam bij, b. v.: *oraj bĕdoel*, *oraj lĕmah*, *oraj santja*, *oraj soerapari*, *oraj wĕlang*, enz. — *Pare* is de algemeene benaming voor rijst, waarmee de soortnaam wordt samengesteld; men spreekt van: *pare gendjah*, snelvruchtdragende rijst, *pare kĕtan*, kleefrijst, *pare leuïr*, laatvruchtdragende rijst, enz. — *Peso* is de algemeene benaming voor mes; de soortnaam wordt daaraan toegevoegd, b. v.: *peso gobed*, *peso kekentjeng*, *peso mentjos*, *peso raoet*, enz. — *Tai* beteekent in het algemeen: vuil, drek; door toevoeging van een ander substantief, als naam van het voorwerp, waarin of waardoor de *tai* ontstaat, krijgt men samenstellingen als: *tai beusi*, ijzervijlsel, *tai hajam*, kippendrek (maar ook naam van een struik, anders geheeten *salijara*), *tai hijang*, roest (de beteekenis van *hijang* in dit verband is nog niet geheel helder, maar schijnt overeen te komen met ons: oxydeeren), *tai ragadji*, zaagsel, *tai tjeuli*, oorsmeer, enz. — *Tjaoe* is de algemeene benaming voor pisang; de soortnaam komt als bepaling daarachter, b. v.: *tjaoe ambon*, *tjaoe kapas*, *tjaoe lampeneng*, *tjaoe radja*, *tjaoe tandoek*, enz. — *Tjai* heeft tot algemeene beteekenis: vocht, sap, water, rivier; door toevoeging van een bijvoeglijk of zelfstandig naamwoord zijn daarvan vele samenstellingen gevormd, z. a.: *tjai amis*, zoet water, *tjai asin*, zout water, *tjai hoedjan*, regenwater, *tjai laoet*, zeewater, enz. Doorgaans echter wordt in samenstellingen de korte vorm van *tjai*, d. i. *tji*, gebruikt, en zoo spreekt men van: *tji-aneut* (voor *tji-haneut*, meestal samengetrokken tot *tjaneut*), warm (gekookt) water, ontbijt; *tji-iboen*, dauw; *tji-karingĕt*, l. van *kesang*, zweet; *tji-mata* en *tji-panon* k., *tji-sotja* l., traan (uit het oog); *tji-njoesoe*, welwater, bron; *tji-pati*, kokoswater; *tji-soesoe*, melk; *tji-tadjen*, rijstwater; *tji-waloengan*, rivierwater, rivier. De plaatsbenamingen met *tji* zijn op West-Java ontelbaar.

§ 253. Van sommige samengestelde woorden bestaan afgeleide werkwoorden of substantieven, z. a. b. v.: *njaneut*, van *tji-aneut* (k., *ngarot* en *ngaleueut* l.), ontbijten (het ontbijt bestaat veelal uit warm water met een *kĕtan*-koekje); *niti-soerti*, nauwkeurig achtgeven, opletten; *nanda-tangan*, zijn handteekening zetten, onderteekenen; *napak-djalak*, een kruisje zetten (in plaats van zijn naamteekening); *nata-baris*, in slagorde opstellen; *magĕr-sari* (zie boven), een kring van woningen of tenten, dan wel een lijfwacht om een vorst vormen, terwijl dan het substantief *pamagĕr-sari* de naam is van hetgeen daartoe dient; *ngapiorakeun* en *ngapilaïnkeun*, zich aan iemand of iets niet gelegen laten liggen, lijdende vorm *diapiorakeun*, enz. — *Kaliwat-langkoeng* is als bijwoord in gebruik, in den zin van: uitermate, erg, buitengemeen. — Als substantieven komen voor: *kaprihatinan*, droefenis, leed, en *kasoeka-boengahan*, blijdschap, doch dit woord valt weinig in den smaak, evenmin als *soeka-boengah*. — Enkele samenstellingen nemen den werkwoordsvorm aan en worden dan spreekwoordelijk gebezigd; b. v.: *boentoet bangkong*, kikvorschen-staart (een kikvorsch heeft op Java evenmin een staart als bij ons), *ngaboentoet-bangkong*, gestaart zijn als de kikvorsch, d. i.: doodarm zijn; *kĕmbang kadoe*, doerianbloem, *ngĕmbang-kadoe*, doen als de doerian-bloem, d. i.: met open mond staan; *kĕmbang kapas*, katoenplant-bloem, *ngĕmbang-kapas*, doen als de bloem van de *kapas*, d.w.z. op een teleurstelling-, op niets uitloopen (verklaard door *kapiran*); *randoe asak*, rijpe kapok-vrucht, *ngarandoe-asak*, doen als de rijpe kapok-vrucht, die uiteenvliegt; kletsen; *ngahoeroen-baloeng*, zitten met de armen om de opgetrokken beenen, werkeloos neerzitten (*ngahoeroen*, samenvatten, omvatten, *baloeng*, de groote of mergbeenderen); *dihoeroen-soeloehkeun*, goed en slecht in één bundel samengebonden worden tot brandhout (*soeloeh*), van verschillende personen: over één kam geschoren worden; ongeveer hetzelfde wordt uitgedrukt met *dikompet-daoenkeun* (*ngompetkeun*, pisangbladeren vouwen, *daoen*, blad), tot één bos samengevoegd worden, van goede en dorre pisangbladeren; over één kam geschoren worden; *diborongkos-kejong*, zoo maar in een bundeltje bij elkaar gepakt

worden (*ngaborongkos*, inpakken, *kejong*, zekere rivierslak. — Zie ook § 62, 2°. — Een samengesteld woord wordt soms meervoudig gemaakt door inschuiving van ar of al, op de wijze als beschreven is in § 90. — Krijgt een samengesteld woord het bezittelijk achtervoegsel *na*, zoo wordt dit in den regel aan het achterste lid gehecht; is de samenstelling minder innig, dan neemt het voorste lid het achtervoegsel aan. Zoo zegt men: *leungeunna kentja*, zijn linkerhand, maar daarentegen: *tanda-tanganna*, zijn handteekening. Met een paar andere voorbeelden van het laatste geval besluiten we: *kedjo poë* is: rijst van den vorigen dag (zulke rijst, welke gestaan heeft, is stijf), vandaar het spreekwoordelijk gezegde: *leuleus kedjo-poëna*, zijn rijst van den vorigen dag is slap (week), d. i.: goed zijn in het begin, maar daarna slecht en hoe langer hoe slechter worden; ook wel: „zoete broodjes bakken"; *salang-soeroepna*, gelijk men zegt in plaats van *salah-soeroepna*, een uitdrukking, welke verklaard wordt door *bĕnĕr-hanteuna*, het verkeerde of juiste er van, d. i. of iets goed dan wel verkeerd is; *entep-seureuhna*, de orde van de sirih-bladeren (deze worden namelijk voor den verkoop netjes op elkander gelegd en zoo aan de markt gebracht, in welken vorm ze voor model van orde kunnen gelden), de volkomene orde er van; *koemaha entep-seureuhna* wil zeggen: hoe de zaak precies gelegen is, hoe de vork in den steel zit, hoe het er eigenlijk mede gesteld is. — Hiermede meenen we van de Samengestelde Woorden genoeg te hebben gezegd.

Syntaxis.

§ 254. **Inleiding.** — In de voorafgaande hoofdstukken hebben we, ter verduidelijking van het gebruik der verschillende woorden en vormen, reeds menigen volzin gegeven, zoodat we onwillekeurig gedurig van het gebied der Etymologie op dat der Syntaxis overstapten. Om die reden achten wij het voldoende, in dit hoofdstuk slechts kort bij de voornaamste punten der woordschikking stil te staan.

§ 255. **Geen woorden alléén tot opening van den zin.** — In het Maleisch is men gewoon schier iederen volzin te beginnen met een der woorden *maka*, *hhatamaka*, *bĕrmoela*, *arkian*, *kalakian*, *sjahadan*, *adapoen* of *bahoewa*, eenvoudig om aan het spreken te komen, zoodat ze vaak met de eigenlijke beteekenis van den zin niets te maken hebben. Zulk een gewoonte hebben de Soendaneezen niet. Wel schijnt het woordje *ari* (of *dĕmi*) soms op dergelijke doellooze wijze aan het begin van een zin geplaatst te zijn, maar het heeft daar wel degelijk zijn nut, en men hoede er zich dus voor, het met *maka* of een dergelijk Maleisch woord op één lijn te plaatsen. In dit opzicht gelijkt de constructie van den Soendaneeschen zin dus op den Nederlandschen, dat men niet met zeker woord behoeft te beginnen, alleen maar om den volzin te openen.

§ 256. **Volgorde der deelen van den actieven zin.** — De gewone volgorde der deelen van den actieven zin is deze: onderwerp (subject), gezegde, voorwerp (object). Als voorbeelden mogen dienen: *koering tjape*, ik ben moede; *bapa meuli imah*,

vader koopt een huis; *nangkoda noeloejkeun tjarita*, de scheepskapitein vervolgt het verhaal; *Allah ngadjadikeun langit djeung boemi*, God schiep hemel en aarde. — In een vragenden zin volgt men in den regel dezelfde orde (vgl. §§ 175 tot 185). — Wat de willende wijs aangaat, in subjectieve zinnen houdt men zich doorgaans aan de volgorde der deelen van den actieven zin, terwijl bij de objectieve zinnen meer die van den passieven zin op den voorgrond staat (vgl. §§ 101 tot 109).

Vrijheid in de constructie. — De Soendaneezen hebben zich echter in de constructie een groote mate van vrijheid voorbehouden, wat het sterkst bij actieve zinnen uitkomt, waarom wij er reeds dadelijk hier op wijzen. Niet zelden keeren zij namelijk de orde om, en plaatsen zij het gezegde voorop: b. v.: *ngawangsoel adina*, de jongere broeders antwoordden; *ngagĕbĕg Ishak*, Izak ontstelde; *tatjan aja manoesa*, er waren nog geen menschen; *tjatjap dadamĕlanana*, zijn werk is geëindigd. En een vraag als deze: *koemaha oerang pĕta*? (gelijk de schikking der woorden eigenlijk behoort te zijn) wordt ook wel als volgt geconstrueerd: *oerang koemaha pĕta*? *pĕta oerang koemaha*? *pĕta koemaha oerang*? *koemaha pĕta oerang*? *oerang pĕta koemaha*? en dat wel zonder verandering van beteekenis, welke van al die vragen deze is: Hoe zullen wij doen? Zoo leest men, om maar niet meer voorbeelden aan te halen, in de „Tjarita Abd. djeung Abd.": *eta geus taja papadana kasoekĕr ama*, er was geen weerga van mijn nood, welke zin, normaal gesteld, zou moeten luiden: *kasoekĕr ama geus taja papadana*. § 257.

Losheid van den stijl. — Deze vrijheid in de constructie geeft een aangename losheid aan den stijl, en vergunt de woorden zóó te plaatsen, dat men het gedeelte van den zin, hetwelk men als het belangrijkste wil beschouwd hebben, kan doen uitkomen. Dat gedeelte wordt dan namelijk voorop geplaatst, om het zoodoende als het ware meer in het oog te doen vallen, den hoorder of lezer er het eerst zijn aandacht op te doen § 258.

vestigen. Het vereischt in den vreemdeling een flinke meesterschap over de taal, zal hij den Soendanees in deze heerschappij over den stijl kunnen volgen, en toch .... zonder deze zal wat hij spreekt of schrijft licht aan stijfheid lijden.

§ 259. **Volgorde der deelen van den passieven zin.** — In den passieven zin is de gewone volgorde der deelen het omgekeerde van den actieven zin, dus deze: voorwerp (object, anders gezegd: lijdend onderwerp), gezegde, subject; b. v.: *imah dibeuli koe bapa*, het huis wordt gekocht door vader. Men mag beide laatste deelen echter ook van plaats doen wisselen, en dus zeggen: *imah koe bapa dibeuli,* zoodat men dan déze volgorde krijgt: object, subject, gezegde. Laatstgenoemde orde is in gewone zinnen zelfs vrij algemeen. Men mag dus schrijven: *eta opatanana koe ramana hanteu pisan dibere*, aan dat viertal (zonen) werd door den vader niets gegeven, maar ook: *sĕrat ti akang katampi koe koering,* de brief van broeder is ontvangen door mij. Het verschil in volgorde heeft hier niets te maken met den klemtoon; het is eenvoudig een kwestie van smaak. Zelfs kan in een passieven zin het subject voorop geplaatst worden; b. v.: *koe djisimkoering djoeragan diloeloengsoer linggih*, door mij wordt mijnheer op bezoek genoodigd. Deze orde verdient evenwel niet nagevolgd te worden, tenzij de nadruk haar vordert.

§ 260. **Schijnbaar passieve zin.** — Een volzin kan als een passieve zin worden opgezet en als een actieve worden voltooid; b. v.: *andjeun teh koe sadajana pada nejangan*, letterlijk: gij wordt door allen zij zoeken, d. i.: allen zoeken u. Deze constructie schijnt verward, maar is het in werkelijkheid niet, en zij behoort dan ook geenszins tot de uitzonderingen. Zij heeft ten doel: 1°. het meervoud der zoekende personen beter en juister te doen uitkomen dan door middel van den lijdenden vorm *ditarejangan* zou geschieden, en 2°. de activiteit der zoekenden krachtiger te doen uitkomen. Actief geschreven: *sadajana pada nejangan andjeun*, zou de zin lang zoo sterk

niet zijn. Hij is dus op bovenstaande wijze geconstrueerd ter wille van den nadruk. Een soortgelijke volzin is deze: *aing oelah aja panon noe nendjo*, letterlijk: ik er zij niet een oog dat (mij) ziet, d. i.: geen oog zie mij. Luidde deze zin: *aing oelah katendjo koe panon*, dan zou de activiteit der zienden daaronder lijden, terwijl bij den gewonen actieven zinsbouw: *oelah aja panon noe nendjo ka aing*, de uitdrukking veel minder krachtig wezen zou. Nog een andere dergelijke zin is deze: *ari badak mah pada ngadjeunkeun bae*, den rhinoceros lieten allen maar loopen.

Onvolledige zinnen. — Een zin kan in het Soendaneesch, evenals in onze taal, onvolledig zijn. Dat is het geval met de uitroepen en toeroepen, z. a.: *Wah*! en *euj*! hei! zeg! *Adoeh*! ach! *Amboe-amboe*! wel verbaasd! *Paingan*! 't is te begrijpen! *Los*! ga heen! *Pok*! spreek! *Top*! pak aan! *Běněr*! juist! *Mangke*! wacht! *Soemoehoen*! ja wel! *Doeka*! ik weet 't niet! enz. enz. Het Soendaneesch is bijzonder rijk aan woorden, welke zich tot uit- of toeroep leenen, daar het (gelijk uit hoofdstuk XV blijkt) een groot aantal tusschenwerpsels en klanknabootsingen bezit, terwijl ook de werkwoordelijke tusschenwerpsels voor een goed deel daartoe gebruikt kunnen worden. Ofschoon men de Soendaneezen geen beweeglijk menschenras kan noemen, dat ze van een levendige en aanschouwelijke voorstelling houden, kan bezwaarlijk ontkend worden. Een sprekende zin valt in den smaak, vandaar dat de verschillende soorten van tusschenwerpsels en de nadrukswijzers tot de meestgeliefde woordsoorten behooren. — Tot deze onvolledige zinnen rekent men ook de vocatieven, z. a.: *Ěh*, *Pangeran*! o, Heer! *Noen*, *djoeragan*! o, mijnheer! *Lah*, *iboe*! ach, moeder! *Adoeh*, *bapa*! ach, vader! Zulk een vocatief komt liefst voorop te staan, maar hij kan ook tusschen de deelen van den zin of zelfs aan het einde geplaatst worden. Ook in dit opzicht hebben spreker en schrijver dus ruimte van beweging. § 261.

Onderwerp. — Behalve de zelfstandige naamwoorden, kunnen als onderwerp dienst doen: 1. stamwoordelijke werkwoorden; § 262.

b. v.: *indit ti dijeu poë salasa*, het vertrek van hier (vond plaats) op Dinsdag; 2. aanwijzende voornaamwoorden; b. v.: *geus daging maloeloe eta teh*, zij zijn ten eenenmale vleesch geworden; 3. de verschillende soorten van afgeleide werkwoorden, doch dan bij voorkeur voorzien van het bezittelijk achtervoegsel *na*; b. v.: *majarna kasaksian koe kaoela*, zijn betalen (het betalen) is geschied in mijn tegenwoordigheid (ik ben er bij tegenwoordig geweest, dat hij betaalde); *njoeratanana tiloe kali*, zijn briefschrijven was drie keeren, d. i.: hij heeft drie keeren een brief geschreven. Men vormt ook wel 4. het onderwerp door een werkwoord, voorafgegaan door het betrekkelijk voornaamwoord; b. v.: *noe meuli aja di dinja*, de kooper was daar; *noe diinoem tjai asin bae*, wat gedronken werd (de drank) bestond uit zout water. — Het onderwerp kan, zoo noodig, uit een geheele reeks van woorden bestaan; b. v.: *eta doewa djalma noe pada mantas njorang balahi sarta pada meh nĕpi kana adjalna, ajeuna koedoe oeroes kahiroepanana*, die beide mannen, welke pas een onheil hebben ondergaan en bijna hun einde hadden gevonden, voorzie nu in hun levensonderhoud.

§ 263. **Onderwerp verzwegen.** — Dikwijls wordt het onderwerp verzwegen, voornamelijk in die gevallen, waarin het kan ondersteld worden bekend te zijn; b. v.: *seug djadi tjaäng*, daarop werd (het) licht; *reup sare*, (hij) sliep in; *barang nĕpi ka loewar koeta meunang bedja*, buiten de stad gekomen kreeg (ik) bericht; *oelah dijoek hareup teuing*, zit (gij) niet te ver vooraan; *sina pada poerba*, dat (zij) macht hebben. — Hebben we in § 157 gezegd, dat het in het Soendaneesch een algemeene regel is, voornaamwoorden, zoo ook titels, welke in plaats er van gebruikt worden, alleen dàn te bezigen als het bepaald noodig is, we voegen thans daaraan toe, dat men dezen regel ook op andere rededeelen toepast, ter vermijding van noodeloozen omhaal.

§ 264. **Onderwerp los voorop geplaatst.** — Soms wordt het onderwerp van den zin los of op zichzelf staande voorop

geplaatst, namelijk als men het bijzonder wil doen uitkomen. In dit geval laat men het echter doorgaans voorafgaan door een der woorden *ari* of *dĕmi* (l. *doepi*), of *moenggoeh* (l. *mĕnggah*); ook worden beide woorden wel vereenigd: *ari moenggoeh* (l. *doepi mĕnggah*). Deze woorden *moenggoeh* en *mĕnggah* krijgen dan soms nog als franje het achtervoegsel *ing* (§ 162), dat ook wel door het voorzetsel *di* wordt vervangen of gevolgd. Hoe ook geconstrueerd, de beteekenis is steeds: wat aangaat, wat betreft. Voorbeelden zijn: *ari ingon-ingonna, toedjoeh reboe domba*, wat zijn vee betreft, (hij had) zevenduizend schapen; *ari bèkĕl, ngan bejas noe loba*, wat leeftocht aangaat, (we) hadden alleen veel rijst (alleen rijst was er dat veel was); *ari moenggoeh koering mah, hanteu aja pĕrloena*, wat mij betreft, er was niets noodzakelijks (ik echter had niets noodzakelijks om handen); *ari ama mah, teu mawa doewit sadoewit*, vader (mij) aangaande, (ik) had geen duit bij mij. Bij deze vooropstelling van het onderwerp wordt het ook wel eens herhaald; b. v.: *ari kapalna, kapal anoe ama*, wat het schip aangaat, het schip van mij (d. i.: wat het schip aangaat, we zullen met mijn schip de reis maken).

Nadruk op het onderwerp. — Ook op een andere wijze § 265.
wordt het onderwerp voorop geplaatst, namelijk door aan het gezegde den vorm van een betrekkelijken bijzin te geven. Deze constructie heeft ten doel, nadruk op het onderwerp te leggen. Als voorbeelden noemen we: *kaoela noe meuli imah*, ik (ben het), die het huis kocht (ik kocht het huis); *pamanna noe boga kapal*, zijn oom (is het), die het schip bezit (zijn oom is de eigenaar van het schip); *Pangeran noe oeninga*, de Heer (is het), die het weet (de Heer weet het); *malaikat noe njaksian*, de engelen (zijn het), die er getuigen van zijn (de engelen zijn er getuigen van). De nadruk, door deze vooropstelling op het onderwerp gelegd, kan door vóórplaatsing van den nadrukswijzer *nja* versterkt, en zoo noodig door achterplaatsing van den nadrukswijzer *teh* aangezet worden; b. v.: *nja kaoela teh*.

§ 266. **Gezegde.** — In § 36 is reeds opgemerkt, dat het Soendaneesch het koppelwoord zijn mist, en dat een bijvoeglijk, ja, ook zelfs een zelfstandig naamwoord, zonder eenige verandering te ondergaan en zonder de hulp van een ander woord noodig te hebben, als gezegde kan optreden. We hebben er daar op gewezen, dat *aloes* niet slechts fraai beteekent, maar ook fraai zijn, en dat het zelfstandig naamwoord *ĕmas*, goud, ook optreedt als bijvoeglijk naamwoord en als werkwoord. Zoo zegt men: *tjingtjin ĕmas*, gouden ring; *ijeu teh perak, ari eta mah ĕmas*, dit is zilver, maar dat is goud. In § 37 hebben wij er verder op gewezen, dat eigenlijk alle woorden werkwoorden kunnen zijn, en dus ook als gezegde kunnen optreden. We voegen tot de daar gegevene nog enkele voorbeelden toe. In: *boemina gĕdong*, zijn woning is een groot huis; *anakna tiloe*, zijn kinderen zijn (ten getale van) drie; *reja koering-koeringna*, vele zijn zijne bedienden; *eta nja kitoe deui*, hij was evenzoo; *leuïtna dina paroengpoeng*, zijn schuur is een boomhol, — treden het zelfstandig naamwoord *gĕdong*, het telwoord *tiloe*, het onbepaald telwoord *reja*, het als persoonlijk voornaamwoord gebruikte aanwijzend voornaamwoord *eta* en het voorzetsel *dina* als gezegde op. — Drukt „zijn" een waardigheid of betrekking uit, dan bedient men zich daarvoor van het werkwoord *djadi*, worden, ontstaan; b. v.: *Soedibja djadi radja*, Soedibja is koning; *Satinĕm djadi toekang ngapoet*, Satinĕm is naaister; *Ismail djadi Kristĕn*, Ismail is Christen. Mogelijkheid tot misverstand is hier wel niet buitengesloten, aangezien deze zinnen ook kunnen beteekenen: Soedibja wordt koning, beklimt den troon; Satinĕm wordt naaister; Ismail wordt Christen, — maar uit het verband kan doorgaans de juiste beteekenis gemakkelijk opgemaakt worden.

§ 267. **Voorwerp.** — In actieve zinnen komt de benaming van voorwerp (hetzij belanghebbend of lijdend) in den regel direct achter het werkwoord of gezegde te staan; b. v.: *nendjo monjet*, een aap zien; *njijeun imah*, een huis bouwen; *meuntjit domba*, een schaap slachten; *moedji sorangan*, zichzelven loven; *mihade*

diri, zichzelven prijzen; *nejangan pipamadjikaneun*, een aanstaande vrouw zoeken; *maehan djalma*, iemand dooden; *njoesoetan kesang*, zweet afwisschen; *nĕpakan dada*, op de borst slaan; *noeroenkeun hoedjan*, regen doen neerdalen; *ngestikeun papatah*, vermaningen gehoorzamen; *mangmeulikeun bako*, iemand tabak koopen; *mangdongkapkeun salam*, iemand de groete overbrengen.

Ka aanduider van voorwerp. — Soms wordt het voorwerp aangeduid door *ka*, hetwelk het voorzetsel van beweging is (§ 202, 2). Dit moet immer geschieden als het werkwoord intransitief is, maar *ka* volgt ook wel na een transitief werkwoord, vooral als weglating misverstand zou kunnen veroorzaken. Voorbeelden zijn: *njaäh ka bapa*, vader liefhebben; *ngagoda ka manoesa*, den mensch verzoeken; *ngabakti ka Allah*, God dienen; *njoesoel ka begal*, roovers najagen; *njoeratan ka doeloer*, aan zijn broeder schrijven; *njarekan ka anak*, zijn kind uitschelden; *mĕndakan ka koering sadaja*, ons opzoeken; *njarĕngan ka noe angkat*, den vertrekkende begeleiden. — Wat het bedoelde misverstand aangaat, het al of niet bezigen van *ka* geeft soms een belangrijk verschil. B. v.: *miwarang poetra* beteekent: zijn zoon zenden, maar *miwarang ka poetra*: tot (naar) zijn zoon zenden. In Luc. 2:49 staat: *koe naon nejangan koering*? waarom hebt (gij) mij gezocht? Schrijft men dezen zin: *koe naon nejangan ka koering*? dan is de beteekenis: waarom hebt (gij) bij mij gezocht? wat dus geheel iets anders is. Zoo beduidt *njarekan ka bangsat*, een schelm uitschelden, maar *njarekan bangsat*: iemand voor schelm uitschelden. Verder herinneren we aan hetgeen in §§ 48 en 52 over dit onderwerp gezegd is. § 268.

Voorwerp in een passieven zin. — Gelijk reeds gezegd is in § 259, komt in een passieven zin het voorwerp (object) voorop te staan. Dat is de normale constructie. We willen er eenige voorbeelden van bijbrengen: *daoenna dihakan hileud*, de bladeren worden door de rupsen gegeten; *noe bakti hoewi* § 269.

teh dipoedji, de aanbieder van de aardvrucht werd geprezen; *ĕntjit teja didjoewal koe aing*, het katoen is door mij verkocht: *landjam noe hidji diteundeun di djoeroe*, de eene ploegschaar werd in een hoek gezet; *pasmat geus karèboet*, de rijksdaalders waren (hem) reeds ontrukt; *oentjal kaboeroe koe andjing*, het hert werd door de honden ingehaald; *maoeng ditampanan koe boehaja*, de tijger werd opgevangen door den krokodil; *dĕmang teu kĕrsaeun dibaktian sapi*, de dĕmang wilde niet vereerd worden met een koe; *kami bakal katiwasan*, ik zal door een onheil getroffen worden; *oerang meureun dilahirkeun djalma daekan makaja*, wij zullen zeker genoemd worden menschen vlijtig in veldarbeid; *hoewi dibaktikeun ka dĕmang*, de aardvrucht werd den dĕmang aangeboden. — Van deze normale constructie wordt echter wel eens afgeweken. Zoo leest men b. v. in de „Pieunteungeun": *barang diotjek taneuhna*, toen de aarde werd omgewerkt, in plaats van: *barang taneuhna diotjek*; eveneens: *ajeuna kapanggih noe maling kanteh teh*, nu is de dief van het garen gevonden, in plaats van: *ajeuna noe maling kanteh teh kapanggih*. Deze omzettingen zijn willekeurig en door niets geboden.

§ 270. **Belanghebbend en lijdend voorwerp.** — Is een werkwoord geconstrueerd met twee voorwerpen, een belanghebbend (of indirect) en een lijdend (of direct) voorwerp, zoo worden in actieve zinnen, overeenkomstig den regel (§ 267), beide na het werkwoord genoemd, maar het belanghebbend voorwerp (in onze taal staande in den derden naamval) heeft den voorrang: b. v.: *maparinan koering bĕkĕl*, (aan) mij leeftocht geven: *mangnjijeunkeun kaoela oedoed*, (voor) mij sigaretten maken. Het kan evenwel gebeuren, dat de voorwerpen omgezet worden. Dat is b. v. het geval in dezen zin: *aja hidji djalma mangnimbaänkeun tjai ka koering*, er was een man, die water putte voor mij. Gelijk men ziet, staat nu het belanghebbend voorwerp *koering* achteraan en is het door het voorzetsel *ka* overgebracht in wat wij noemen den vierden naamval. Dit is immer het geval, wanneer met de werking een zekere beweging, een doen

in zekere richting, gepaard gaat; b. v.: *mangnĕdakeun anak ka Pangeran*, bidden voor het kind tot den Heer, het kind biddend opdragen aan den Heer. — In een lijdenden zin komt het belanghebbend voorwerp vóór het werkwoord te staan: *koering dipaparinan bĕkĕl*, mij wordt leeftocht gegeven; *kaoela dipangnjijeunkeun oedoed*, (voor) mij worden sigaretten gemaakt; *anak dipangnĕdakeun ka Pangeran*, voor het kind wordt gebeden tot den Heer. — In de gebiedende wijs mag men naar willekeur het belanghebbend voorwerp vóór of achter het werkwoord plaatsen, dus: *koering paparinan bĕkĕl*, of: *paparinan koering bĕkĕl*; *kaoela pangnjijeunkeun oedoed*, of: *pangnjijeunkeun kaoela oedoed*; *anak pangnĕdakeun ka Pangeran*, of: *pangnĕdakeun anak ka Pangeran*. — Dat soms een der voorwerpen verzwegen wordt, merkten we reeds op in § 55.

Bepalingen. — Ten aanzien der bepalingen ga hier de algemeene opmerking vooraf, dat iedere bepaling komt te staan bij het zinsdeel, waarop zij betrekking heeft. Verder is het regel, dat het bepalende woord of de bepalende zin komt te staan achter het bepaalde woord of den bepaalden zin, maar van dezen regel wordt dikwijls afgeweken (vgl. §§ 257 en 258). Wordt de orde omgekeerd, en komt dus de bepaling voorop te staan, dan is men gewoon (maar ook dit is geen regel zonder uitzondering) vóór het bepaalde woord of zinsdeel den nadrukswijzer *nja* te plaatsen. In § 225 hebben we over dezen nadrukswijzer uitvoerig gesproken; daarnaar mogen we hier verwijzen. **§ 271.**

Bepaalde zelfstandigheid. — De bepaling van een zelfstandig naamwoord, op de wijze als in het Nederlandsch plaats vindt door het bepalend lidwoord, geschiedt in het Soendaneesch, indien zoodanige bepaling werkelijk noodig is, òf door het betrekkelijk voornaamwoord *noe* (zie §§ 189 en 190), òf door het bezittelijk achtervoegsel van den 3den persoon (zie § 160), òf ook wel door een der nadrukswijzers *teh* of *teja* (zie §§ 227 en 228). Uit de voorbeelden, in de aangehaalde §§ **§ 272.**

gegeven, kan men gemakkelijk afleiden, in welke gevallen een bepaling als de hier bedoelde vereischt en hoe zij geconstrueerd wordt.

§ 273. **Tweede-naamvalsbepaling.** — De bepaling van een zelfstandig naamwoord door een ander, om uit te drukken hetgeen wij doen door den tweeden naamval of door het voorzetsel van, geschiedt in het Soendaneesch eenvoudig door het naast elkander plaatsen van de beide substantieven, zonder éénig verbindingslid. Geheel in overeenstemming met hetgeen in § 271 gezegd is, neemt hierbij het bepalende woord de laatste plaats in. Men zegt dus: *imah kamasan*, huis des goudsmids, huis van den goudsmid; *ĕnggon kangeunahan*, plaats des genots; *roti kahiroepan*, brood des levens. Zoo kunnen zelfs drie substantieven elkander onmiddellijk volgen, waarbij dan telkens het volgende het voorgaande bepaalt; b. v.: *kagĕdean kamoeljaän karadjaän*, de grootheid der heerlijkheid des koninkrijks. Men handelt hiermede dus op dezelfde wijze als bij de bezittelijke voornaamwoorden, welke ook onmiddellijk achter het zelfstandig naamwoord komen te staan; b. v.: *anak koering*, mijn kind (§ 158). Zulk een uitdrukking heeft den vorm van een samenstelling (§§ 249—253) en wordt ook als zoodanig behandeld. Komt er bij voorbeeld nog een bepaling bij, zoo volgt deze op de geheele uitdrukking, hetzij zonder, hetzij met het betrekkelijk voornaamwoord. Zoo zegt men: *anak kamasan awewe*, de dochter van den goudsmid, of wel: *anak kamasan noe awewe.* Soms is *noe* bepaald noodig; b. v.: *imah kamasan noe gĕde*, het groote huis des goudsmids, want weglating van *noe* zou *gĕde* tot gezegde maken: het huis van den goudsmid is groot; òf de uitdrukking zou aldus verstaan worden: het huis van den dikken goudsmid. — Dat het niet geoorloofd is, in zulk een tweede-naamvalsverbinding gebruik te maken van het bezittelijk achtervoegsel na, tenzij er gevaar van verwarring bestaat, is § 162 reeds opgemerkt. We hebben daar ook reeds gesproken over het bezittelijk achtervoegsel ing, en gezegd, dat en hoe het veel gebruikt wordt bij een tweede-naamvals-

verbinding in lémës. — Heeft zulk een genitieve uitdrukking als onderwerp in een volzin een gezegde bij zich, b. v.: *panarima ama hanteu koerang,* vaders dankbaarheid ontbrak niet, zoo kan het bepaalde zelfstandig naamwoord (hier dus *panarima*) ook achteraan geplaatst worden, zoodat de zin dan luidt: *ama hanteu koerang panarima,* of met den nadrukswijzer: *ama hanteu koerang nja panarima.* Het verschil tusschen de normale en de afwijkende woordschikking is dit, dat bij de laatste de uitdrukking krachtiger is.

Bepaling van afkomst of stof. — Wordt een zelfstandigheid bepaald door een ander substantief, dat de stof aanduidt, waarvan het voorwerp gemaakt is, of wel de plaats van afkomst, zoo wordt het bepalende woord op dezelfde wijze als boven, dus zonder verbindingslid, achter den naam van het voorwerp gezet; b. v.: *paloe beusi,* hamer van ijzer, ijzeren hamer; *oewang perak,* geld van zilver, zilvergeld; *oerang Soenda,* mensch van Soenda, Soendanees; *sapi Banggala,* rund van Bengalen, Bengaleesch rund. Soms echter wordt de benaming van stof voorafgegaan door het voorzetsel *koe,* dat dan de beteekenis heeft van: bestaande uit, gemaakt van; b. v.: *njijeun koeloewoeng koe awi,* een goot maken van bamboe; *ngadamël manoek koe leutak,* vogeltjes maken van klei. Wil men uitdrukken, dat een persoon of zaak ergens vandaan komt, zonder bepaald den oorsprong te willen aangeven, dan doet men het bepalende woord voorafgaan door *ti* of door *asal ti*; b. v.: *sapi ti Banggala* beteekent: rund, afkomstig van Bengalen; de eigenlijke oorsprong wordt bij deze constructie buiten bespreking gelaten. Wordt bij een benaming van voorwerp, bepaald door een stofnaam, de bezitter genoemd, zoo neemt deze plaats tusschen het hoofdwoord en de bepaling; b. v.: *loemoer Joesoep perak,* Jozefs zilveren beker. Men kan echter den bezitter ook aan het slot noemen, maar laat daaraan dan *anoe* k., of *kagoengan* l. voorafgaan, zoodat men dan zegt: *loemoer perak anoe Joesoep,* of: *loemoer perak kagoengan Joesoep.* Het betrekkelijk voornaamwoord *anoe* beteekent in dezen zin: welke § 274.

toebehoort aan, of: toebehoorende aan, = *boga* k., *gadoeh* s., *kagoengan* l.

§ 275. **Bepaling van een algemeen zelfstandig naamwoord door een eigennaam.** — Wanneer een algemeen zelfstandig naamwoord bepaald wordt door een eigennaam (wat wij in onze taal een bijstelling noemen), zoo sluit de naam zich onmiddellijk bij het bepaalde woord aan; b. v.: *poelo Djawa*, het eiland Java; *nagara Bogor*, de stad Buitenzorg; *nabi Moesa*, de profeet Mozes; *djoeragan Motman*, mijnheer Motman. Zulk een bijstelling kan op hare beurt weer onmiddellijk door een bijstelling gevolgd worden; b. v.: *raden Marta Nagara, wadana Soemĕdang*, raden Marta Nagara, het districtshoofd van Soemĕdang. Een uitdrukking als hier bedoeld kan optreden als bepaling van een zelfstandig naamwoord in den zin als in § 273 besproken is; b. v.: *kangeunahan nagara Bandoeng*, de genoegens van de stad Bandoeng. Ook kan het eerste woord een bepaling in den tweeden naamval bij zich krijgen, terwijl dan achter deze samenstelling de eigennaam als bijstelling onmiddellijk volgt; b. v.: *piwarangan Allah Natan*, de gezant Gods Nathan; *nabioe'llah Moesa*, de profeet Gods Mozes. Acht men zoo de uitdrukking onduidelijk, dan kan men de bijstelling doen voorafgaan door het verklarende *nja eta*: dat is, namelijk, of wel door *tĕgĕsna* k., *hartosna* l., dat wil zeggen; of dergelijke.

§ 276. **Bepaling van een zelfstandig naamwoord door een bijwoord.** — Een zelfstandig naamwoord kan onmiddellijk bepaald worden door een bijwoord, als ware het een bijvoeglijk naamwoord; b. v.: *leungeun katoehoe*, rechterhand; *leungeun kentja*, linkerhand (*kentja-katoehoe* is: links en rechts); *poë kamari*, gisteren; *mangsa bareto*, onlangs; *djalma leuwih*, iemand die meer is dan anderen; *kasoesahan bangĕt*, erge moeite; *oerang dijeu*, lieden van hier; *kalakoean kitoe*, zoodanige handelwijze. Soms neemt de bepaling het betrekkelijk voornaamwoord *noe* vóór zich, waardoor het bijwoord dan nog meer op een bijvoeglijk naamwoord gaat gelijken. Dit wordt

vooral dan gedaan, als de bepaling dient om het voorwerp te onderscheiden van een ander voorwerp.

Bepaling van een zelfstandigheid door een werkwoord. — Ook een werkwoord (zoowel een afgeleid als een stamwoordelijk) kan een zelfstandig naamwoord onmiddellijk bepalen, als ware het een bijvoeglijk naamwoord; b. v.: *kamar mandi*, kamer om te baden, badkamer; *ĕnggon heës*, plaats om te slapen, slaapplaats; *toekang maling*, baas in het stelen, dief (van ambacht); *poerah ngabanjoean*, meester belast met doopen, dooper; *toekang ngagawekeun*, baas in het doen arbeiden, opzichter belast met het volk aan het werk te zetten. Heeft het werkwoord een overgankelijke beteekenis, dan kan het voorwerp, waarop de handeling overgaat, er onmiddellijk achter genoemd worden; b. v.: *toekang ngala laoek*, baas in het vangen van visch, visscher (van beroep); *poerah ngoeroeskeun balad*, iemand die belast is met het regelen van het krijgsvolk. § 277.

Bepaling van hoedanigheid. — Ten aanzien van een bepaling van hoedanigheid bij een zelfstandig naamwoord, merken we het volgende op: § 278.

1°. Het bijvoeglijk naamwoord (vgl. § 36) kan in vele gevallen direct achter het substantief geplaatst worden; b. v.: *djalma kolot*, oud man; *awewe hideung*, zwarte vrouw; *seuneu hoeroeng*, brandend vuur; *kitab leutik*, klein boek; *lampoe gantoeng*, hanglamp (eig. hangende lamp); *manggih leuweung lĕga*, een uitgestrekt bosch aantreffen; *ikeut heureut dibeberkeun* (spreekwoord), de smalle hoofddoek wordt breed gemaakt, z. v. a.: uithalen, opscheppen, van een onvermogende gezegd. Op dezelfde wijze kan een zelfstandig naamwoord twee of meer bijvoeglijke naamwoorden als bepalingen achter zich krijgen; b. v.: *djalma djagdjag waringkas walagri*, een krachtig, gezond, welvarend man.

2°. Zeer dikwijls echter wordt het bijvoeglijk naamwoord voorafgegaan door het betrekkelijk voornaamwoord *noe*, en dan

treedt het praedicatief op. Zóó geconstrueerd staat het altijd achter het zelfstandig naamwoord; b. v.: *djalma noe kolot*, de man, die oud is, of: een oude man; *koeda noe hideung*, het paard, dat zwart is, of: een zwart paard; *andjing noe gĕde*, de hond, die groot is, of: een groote hond. Bij deze praedicatieve constructie valt er op de hoedanigheid een zekere nadruk, die het voorwerp plaatst tegenover een ander, dat de gezegde hoedanigheid niet of in minder mate bezit; *djalma noe kolot*, de oude man, staat dan b. v. tegenover *djalma noe ngora*, een jonge man. — Een bijvoeglijk naamwoord kan echter ook zonder *noe* praedicatief optreden; b. v. *Allah kawasa* kan evengoed beteekenen: God is machtig, als: machtige God.

3°. Een bepaling van hoedanigheid wordt ook wel eens vóór het zelfstandig naamwoord geplaatst, zoowel in attributieve als in praedicatieve beteekenis; b. v.: *hoedjan matak ngabaseuhan saloewar daratan*, de regen bevochtigt de geheele oppervlakte van den bodem; *gĕde lawangna, lĕga djalanna*, wijd is de poort, breed is de weg. In een zin als dezen: *njai istri geulis roepa*, gij zijt een vrouw, schoon van gedaante, is het betrekkelijk voornaamwoord weggelaten, om te verhoeden, dat men de vrouw geplaatst zou achten tegenover eene, die niet schoon is. Eigenlijk moest die zin luiden: *njai istri noe geulis roepa*.

4°. Door vóór het bijvoeglijk naamwoord den nadrukswijzer *nja* te plaatsen (§ 225, 3°), legt men daarop een zoodanigen klem, dat de bepaling tot hoofdwoord gestempeld wordt; b. v.: *nja lĕga djalanna*, breed is de weg; *nja pĕndek djalmana*, kort is de persoon. Bestaat zulk een praedicatief attribuut uit twee leden, dan wordt geen aaneenschakelend voegwoord gebezigd, maar in plaats daarvan de gezegde nadrukswijzer. Hierbij doen zich de volgende gevallen voor: *a*. Het eerste lid wordt direct achter het zelfstandig naamwoord geplaatst en alleen vóór het tweede staat *nja*; b. v.: *wadah gĕde nja aloes*, een groot en sierlijk vat; *radjana soegih nja adil*, de koning was rijk en rechtvaardig; *Ĕnoh teh djalma bĕnĕr nja satĕmĕnna*, Noach was een rechtvaardig en oprecht man. — *b*. Beide leden worden door den nadrukswijzer voorafgegaan; b. v.: *ijeu bako*

nja seungit nja ngeunah, deze tabak is geurig en lekker, of: zoowel geurig als lekker. Worden de attributen voorop geplaatst, dan staat immer voor beide leden *nja*; b. v.: *nja aloes nja seungit eta manoek teja*, fraai en welriekend was die vogel, of: die vogel was zoowel fraai als welriekend. — *c*. Het eerste lid wordt met het zelfstandig naamwoord verbonden door middel van het betrekkelijk voornaamwoord *noe*, terwijl vóór het tweede de nadrukswijzer staat; b. v.: *disanggoet koe oraj, noe gĕde nja matih*, zij worden gebeten door groote en vurige slangen; *anak sapi anoe ngora nja aloes*, een kalf, jong en fraai.

5°. Wordt een bepaling van hoedanigheid bepaald door een bijwoord, zoo komt deze, volgens den algemeenen regel, voor bepalingen geldende (§ 271), achter het bijvoeglijk naamwoord te staan; b. v.: *riboet gĕde teu kintĕn*, een storm ondenkbaar (uitermate) hevig; *koering gadoeh anak awewe gĕring pajah katjida*, ik heb een dochter, (die) zeer ernstig krank is.

Aanm. In den eersten druk van de „Abd. dj. Abd." is op bl. 22 het praedicatief attribuut door het werkwoord gescheiden van het zelfstandig naamwoord, in dezen zin: *sabot koering di kapal taja pisan kakoerangan, barangtĕda rawoeh papakean dipaparin noe araloes*, d. i. terwijl ik op het schip was, had ik aan niets gebrek, voedsel en kleeding werden (mij) gegeven fraaie (voedsel en fraaie kleederen werden mij gegeven). Deze zinsbouw is af te keuren. Dat doet dan ook de tweede druk, die den zin aldus verbetert (op blz. 10): *barangtĕda rawoeh papakean dipaparin koe nangkoda*, voedsel en kleeding werden (mij) gegeven door den kapitein.

Bepaling van hoeveelheid. — Over de plaats, welke men gewoon is te geven aan de bepalingen van hoeveelheid, hebben we reeds gesproken in §§ 138 en 141. Het is daaruit gebleken, dat men bij deze bepalingen dikwijls van den algemeenen regel (§ 271) afwijkt. Hoofdtelwoorden en breuken staan meestal vóór het substantief, maar kunnen er ook achter geplaatst worden. De ranggetallen staan nú eens voor, dan achter. Doorgaans is dat een quaestie van smaak, want of men zegt b. v.: *kadoewa pĕrkara*, de tweede zaak (ten tweede), dan wel: *pĕrkara kadoewa*, dat maakt in de beteekenis geen verschil. § 279.

Ook de verzameltallen kunnen evengoed achter als vóór het substantief hun plaats vinden, en hetzelfde kan gezegd worden van de onbestemde getallen of grootheden. Wat de onbepaalde telwoorden betreft, daarvan is in § 141 aangetoond, dat zij ten deele vóór, ten deele achter het substantief komen, terwijl sommige naar willekeur vóór of achter kunnen geplaatst worden. Ten aanzien van de hulptelwoorden hebben we gezien (§§ 137 en 138), dat ook zij aan geen bepaalde plaats gebonden zijn. Na de uitvoerige behandeling der telwoorden in de §§ 135—149 en de daar bijgebrachte bewijzen, achten we het niet noodig, het hier gezegde met voorbeelden te staven. We willen echter nog ééne opmerking maken, namelijk deze, dat in alle gevallen, waarin de plaats van het telwoord van iemands smaak of willekeur afhangt, de beteekenis dezelfde is, om het even of het vóór dan wel achter het zelfstandig naamwoord staat.

§ 280. **Bepalingen van het gezegde.** — Overgaande tot de bepalingen van het gezegde, maken we allereerst melding van de

Bepaling van deel of bijzonderheid, waardoor een attribuut of praedicaat, aan een voorwerp toegekend of toegeschreven, tot een deel of bijzonderheid van dat voorwerp beperkt wordt, z. a. wanneer wij zeggen: die man is hoog van schouders; hij is doof aan het linkeroor; de jongen werd bij de armen gepakt, enz. In het Soendaneesch wordt zulk een bepaling meestal eenvoudig zonder voorzetsel aan het attribuut of praedicaat toegevoegd; b. v.: *aja hidji djalma kasep roepana*, er was een man schoon van gedaante, door welk toevoegsel *roepana* men de schoonheid beperkt tot het uitwendig voorkomen van den man. Zoo ook: *maneh teh djalma leutik hate*, gij zijt een mensch klein van hart (d. i. kleinmoedig); *bapana torek sabeulah*, zijn vader is doof aan het eene oor; *noe titeuleum ditjĕkĕl leungeunna*, de drenkeling werd bij den arm gegrepen; *hajam noe anjar dibeuli diteukteuk djangdjangna*, der pas gekochte kip werden hare (of de) vleugels afgekapt. — Soms evenwel wordt zulk een bepaling voorafgegaan door een der voorzetsels

di, moenggoeh of *moenggoehing* (k., *mĕnggah* of *mĕnggahing* l.), ja, ook wel eens door beide voorzetsels te zamen. Voorbeelden: ***bapa geus poho di kageuleuhan,*** ik had vergeten den (bedoeld is mijn) afkeer; ***hanteu ingĕt di katjapean,*** niet gedenken aan de vermoeidheid; ***moenggoeh di djalma hanteu aja noe njaho, ngan Allah noe langkoeng oeninga,*** wat de menschen betreft (d. i. onder de menschen), is er niemand die het weet, alléén God weet het. — Zulk een afzonderlijk plaatsen van de bepaling heeft ten doel, er den nadruk op te leggen. Zonder nadruk zou men eenvoudig zeggen: ***hanteu aja djalma noe njaho,*** enz.

Bepaling van voorwerp. Een bepaling van het gezegde door middel van een benaming van voorwerp, wordt mede in den regel zonder voorzetsel met het hoofdwoord van het gezegde verbonden; b. v.: ***diawoeran walirang,*** bestrooid worden met zwavel; ***kakoerangan doewit,*** gebrek hebben aan geld; ***ijeu koeda menta sabaraha?*** hoeveel vraagt gij voor dit paard? ***dibikeun tiloe poeloeh roepijah,*** ik geef het voor dertig gulden. Op dezelfde wijze zegt men: ***soegih anak,*** rijk aan kinderen; ***soegih tjai,*** rijk aan water; ***beurat biwir,*** zwaar van lippen; ***hampang birit,*** licht van billen (vlug oprijzen, b. v. als er iets gekregen moet worden). § 281.

Bepaling van doel. Een bepaling van doel wordt eveneens dikwijls zonder voorzetsel met het gezegde verbonden; b. v.: ***kakang sĕdja nejang adi,*** ik was van plan u (jongere broeder) te bezoeken; ***rek dibawa ka Mĕsir babalandja,*** zij zou medegenomen worden naar Egypte om inkoopen te doen; ***tiloe poeloeh ringgit balandja meuli mantega,*** dertig rijksdaalders was de uitgave (werd uitgegeven) om boter te koopen; ***masing aloes angin lajar,*** zij de wind gunstig om te zeilen; ***awewe teh nitah boedjang-boedjangna njĕrĕk ama,*** de vrouw gelastte haren bedienden mij te grijpen. — Veelal echter wordt zulk een bepaling van doel voorafgegaan door een voorzetsel; b. v.: *saniskara pagawean* § 282.

geus nĕpi ka panoengtoengan, alle werk is gekomen tot het einde (heeft zijn einde bereikt); *tidinja kaoela nanjakeun hal pikarĕpeunana*, daarop vroeg ik hem naar zijn voornemen; *geus kitoe leumpang sĕdja nejangan doeloerna*, toen het aldus was ging hij heen om zijn broeder te zoeken; *ijeu boewah hade baris hakaneun*, deze vrucht is goed tot spijze; *meuli oebar pikeun ngoebaran pamadjikan*, medicijnen koopen om zijn vrouw te medicineeren.

§ 283. Bepaling van oorzaak of middel. Een bepaling van het gezegde door een benaming van voorwerp, als oorzaak of middel waardoor, kan mede eenvoudig zonder voorzetsel met het hoofdwoord verbonden worden; b. v.: *poelang moro*, terugkeeren van het jagen; *maot kalĕboeh*, om het leven komen door schipbreuk; *tjape baranggawe*, moede zijn van werken; *seubeuh baranghakan*, verzadigd zijn van eten. — Dezelfde constructie vindt men dikwijls bij den lijdenden vorm, vooral bij het tweede passief, als er namelijk aan geen opzettelijke handeling (daad van den vrijen wil), maar aan een uitvloeisel der natuur of iets toevalligs gedacht wordt. Zóó zegt men, zonder het voorzetsel *koe* te gebruiken: *dihakan mejong*, opgegeten worden of zijn door een tijger (omdat de tijger dat doet of deed krachtens zijn natuur, zonder den bepaalden wil daartoe te hebben); *katĕbak angin*, omgewaaid (of meegevoerd) door den wind; *kataradjang moerijang*, getroffen door koorts. — Eveneens handelt men in gevallen, waar wij het voorzetsel met bezigen; b. v.: *diinoeman tji-tadjen*, gelaafd worden met rijstwater; *ditibanan tanda*, begiftigd zijn (letterlijk: beworpen zijn) met een teeken.

§ 284. Bepaling van hoeveelheid. Ook een bepaling van hoeveelheid kan zonder voorzetsel met het hoofdwoord van het gezegde verbonden worden; b. v.: *djalma noe ditejangan beunang doewa*, van de menschen die gezocht werden zijn twee gepakt; *waroeng-waroeng noe di pasar kahoeroean*

sakabeh, de winkels in de markstraat zijn alle verbrand; *sapiwoeroek rama teu ditinggal saeutik*, al het onderwijs van vader heb ik niet nagelaten een weinig, d. i.: van al vaders onderwijs heb ik volstrekt niets nagelaten.

Bepaling van tijd. Een bepaling van tijd, ter aanduiding § 285.
van den duur of het tijdsverloop van iets, wordt almede zonder voorzetsel met het gezegde verbonden; b. v.: *hajang tiloe taoen patjěklik*, wenschen drie jaren (lang) hongersnood te hebben. Soms laat men *watěs*, grens, of *meunang*, verkrijgen, aan de tijdsbepaling voorafgaan, maar zeer dikwijls wordt het woord *lilana*, duur er van, in den zin van ons „gedurende", aan de bepaling toegevoegd; b. v.: *abdi gamparan moegi didjadjal watěs sapoeloeh dintěn*, mogen uwe knechten tien dagen (tot tien dagen) beproefd worden; *ngandjrěk teh meunang lima wělas poë*, ik verbleef (daar) vijftien dagen; *ajana Moesa di goenoeng opat poeloeh poë opat poeloeh peuting lilana*, Mozes was op den berg veertig dagen (en) veertig nachten lang.

Een bepaling van tijd wanneer, zoo ook die van § 286.
plaats waar, wordt veelal door middel van het voorzetsel *di* met het hoofdwoord van het gezegde verbonden, maar soms wordt het voorzetsel eenvoudig weggelaten; men zegt zoowel: *ngambang těngah laoet*, als: *ngambang di těngah laoet*, drijven midden in zee, of: drijven in het midden der zee. Nog meer echter wordt *di* weggelaten bij bepalingen van tijd; b. v.: *datangna poë kamari*, hij is gisteren gekomen, waarvoor men ook zeggen kan: *datangna di poë kamari*; *harita saroepaning pěpělakan lahan tatjan aja di boemi*, op dien tijd waren de verschillende gewassen des velds nog niet op de aarde; *isoekan rek aja lelang*, morgen zal er verkooping zijn.

Bijwoorden. — Over de wijze, waarop in den dienst, in § 287.
onze taal door de bijwoorden verricht, voorzien wordt, hebben we reeds gesproken in § 193. We wenschen tot het daar gezegde

nog een en ander toe te voegen. Soms wordt voor ons bijwoord een stamwoordelijk werkwoord of een afgeleid zelfstandig naamwoord gebezigd, voorafgegaan door een verbindend voegwoord; b. v.: *ngahoekoeman djagat kalawan kaädilan*, de wereld richten met rechtvaardigheid, of: de wereld rechtvaardig richten; *ngabakti ka Pangeran djeung boengahna*, den Heer dienen met blijdschap, of: den Heer blijde dienen (eig.: met de daarbij behoorende blijdschap). Zulk een bijwoord of bijwoordelijke uitdrukking kan ook direct achter het werkwoord komen te staan; b. v.: *dijoek sarta hormat*, eerbiedig zitten (zitten met eerbied). — In de gegeven voorbeelden staan de bijwoorden achter het woord, dat ze bepalen. Zóó is de regel. Wordt daarvan afgeweken, en gaat dus het bijwoord vóór, dan krijgt het hoofdwoord van het gezegde den nadrukswijzer *nja* vóór zich (zie § 225, sub 3). — Wat de plaats der ontkennende bijwoorden aangaat, deze komen in den regel vóór het werkwoord te staan, ook in vragende zinnen; b. v.: *hanteu soeka*, geen lust hebben, of als vraag: geen lust hebben? Keert men de orde om, hetzij in een stelligen of vragenden zin, dan is de beteekenis: lust hebben of niet. In dit geval krijgt het ontkennend bijwoord veelal het achtervoegsel na: *soeka-hanteuna*.

§ 288. **Bijwoordelijke uitdrukkingen.** — Wat hierboven gezegd is van de bijwoorden, geldt ook van de bijwoordelijke uitdrukkingen, doch bij deze behoort het tot de uitzonderingen, wanneer een negatieve uitdrukking voorop gaat. Men zegt dus: *ngagĕro sakoewat-koewat*, uit alle macht schreeuwen; *ngomean sabisa-bisa*, zooveel mogelijk repareeren; *lajar sakaparan-paran*, op goed geluk voortzeilen; *salamĕt salalanggĕngna*, eeuwig zalig; *ngomong teu pĕgat-pĕgat*, zonder ophouden spreken; *tarik teu kira-kira*, ondenkbaar snel; *njaäh teu aja hinggana*, grenzenloos beminnen; *teu sabaraha lilana datang bapana*, het duurde niet lang (of) zijn vader kwam. Reeds meermalen wezen we op de vrijheid, welke de Soendanees zich voorbehouden heeft, om de gewone woordschikking om te keeren, en

daaraan herinneren we ook thans, daar onze opmerking ook op de bijwoorden en bijwoordelijke uitdrukkingen toepasselijk is.

Bijwoordelijke bepalingen. — Onze opmerkingen over de bijwoorden besluiten we met een overzicht van de meer omschrijvende of uitgebreide bijwoordelijke bepalingen. Men kan in het Soendaneesch, evenals in het Nederlandsch, een geheele reeks van zulke bepalingen onderscheiden. We zullen de gebruikelijke verdeeling volgen, en met voorbeelden aantoonen, hoe ze in het Soendaneesch uitgedrukt worden. § 289.

Bepalingen van oorzaak, reden en doel: *Tina karejaän teuing angkoh, seg bae manggih balahi*, uit oorzaak van te veel inbeelding, geraakt men in onheil; *ari noe matak dikitoekeun, tina kanjaähanana*, de reden waarom hij hen aldus behandelde, was uit liefde (uit liefde behandelde hij hen aldus); *noe matak toengkoel, bawaning beurateun koe bejas*, de reden waarom zij den top laten hangen, (is) uithoofde zij zwaar zijn van rijst; *handjakalna taja gawena, sabab geus bejak waktoena*, zijn spijt had geen nut, omdat de tijd verstreken was; *oelah takaboer doemeh tereh naik*, wees niet hooggevoelend omdat gij snel opklimt; *rambĕtoek teh boengaheun katjida, tina sabab meunang pĕrangna*, de mug was zeer blijde, omdat zij den strijd gewonnen had; *pada tjeurik tina bawaning nalangsa*, zij weenden van droefheid; *sok reja djalma manggih kasoesahan, djalan tina koerang pamikir*, vele menschen geraken in moeilijkheid, uit oorzaak van gebrek aan nadenken; *noe kitoe lain hajang boga keur noeloeng ka noe sedjen*, zoo iemand wenscht niet te bezitten om anderen te helpen; *ngingĕtan ngarah roentoet hade pisan*, te vermanen tot eensgezindheid is zeer goed. § 290.

Bepalingen van middel: *Soekoena ditalian koe rara*, zijn voeten waren gebonden met (door) touw; *njiroewan tjiproek koe madoe*, de bij was druipnat van (door) honing; § 291.

aja tjareuh keuna koe pitapak, een vos was getroffen door een strik (gevangen in een strik); *doeh, tjilaka tĕmĕn awak kami, lantaran tina gĕdjoel aing*, ach, wat ben ik ongelukkig, door mijn dwaasheid (door eigen dwaasheid); *radjeun aja djalma noe tiwas, koe lantaran polah menak*, vaak komt iemand om, door handelingen van den adel; *djalan tina kadal Goesti Allah maparin pitoeloeng*, door middel van een tuinhagedis schonk God de Heer hulp.

§ 292. Bepalingen van gevolg: *Djalma koemaki matak tereh meunang balahi*, een man die verwaand is, komt spoedig tot onheil; *rorosaän sarta boemisa matak tiwas*, zich sterk en wijs wanen voert tot ongeluk; *saha-saha njijeun lombang keur naheunan batoer, tĕmahna sok tigoebrag*, wie een kuil graaft voor den naaste, valt er ten slotte zelf in.

§ 293. Bepalingen van plaats: *Toeloej ama ngarandang dina kikisik*, daarop kroop ik voort op het zand; *ama dipĕrnahkeun dina hidji kamar*, ik werd ondergebracht in een kamer; *tidinja kaoela ngadeuheus ka noe kawasa di palaboewan*, daarop maakte ik mijn opwachting bij den gezaghebber van de havenplaats; *ama toeloej moendoer ti pajoeneun kangdjĕng soeltan*, ik keerde daarop terug van voor (van de audiëntie bij) den sultan.

§ 294. Bepalingen van tijd: *Djaman baheula aja hidji djalma beunghar*, in den ouden tijd was er eens een rijk man; *sabot koering di kapal taja pisan kakoerangan*, terwijl ik op het schip was had ik aan niets gebrek; *datang ka darat dibeuli koe soedagar gĕde*, bij aankomst aan land werd (de partij) door een groot koopman gekocht; *meunang gĕnĕp peuting nĕpi ka Batawi*, na zes dagen (verkrijgende zes nachten) kwam hij te Batavia aan; *sasoempingna toeloej ngadeuheus ka radja*, na (of bij) aankomst maakte hij zijn opwachting bij den koning; *sadjĕro toedjoeh boelan meunang bati opat ratoes*, in zeven maanden had ik een winst van

vierhonderd (rijksdaalders); *barang djĕdjĕg saboelan, ama keur loentang-lantoeng dina kikisik*, toen dat een maand geduurd had, wandelde ik eens op het strand.

Bepalingen van hoeveelheid: *Koering digandjar sakitoe rejana*, ik ben beloond met zóó veel; *sakojanna harga tiloe poeloeh ringgit*, de prijs per kojan was dertig rijksdaalders; *ijeu bikeun oewang, saoerang lima poeloeh ringgit sewang*, geef hun dit geld, ieder vijftig rijksdaalders. § 295.

Bepalingen van graad: *Koering gadoeh anak awewe gĕring, pajah katjida*, ik heb een kind ziek, zeer ernstig; *toeloej koering moelang gagantjangan*, daarop keerde ik huiswaarts met spoed; *bango hibĕr moeloek pisan*, de kraan vloog steil omhoog; *kapal miring, datang ka njijoek tjai*, het schip helde over, in die mate dat het water schepte; *moealim kataradjang gĕring, datang ka adjalna*, de stuurman werd door ziekte overvallen, in die mate dat hij aan zijn einde kwam. § 296.

Bepalingen van hoedanigheid: *Tjik, geura njarita masing tetela*, kom, vertel eens duidelijk (zij het duidelijk); *mangsa harita di Bagdad mantega keur meudjeuhna mahal pisan*, in dien tijd was te Bagdad de boter juist zeer duur; *doeka koemaha*, ik weet niet hoe het komt; *wallahoe alam, koemaha pĕtana di laoet*, God weet, hoe het op zee gesteld is. § 297.

Bepalingen van omstandigheid: *Aja doewa djalma leumpang babarĕngan*, er waren eens twee menschen met elkander reizende; *rasa koering hade kitoe*, naar mijn gevoelen is het zóó goed; *panjangkana, noe paeh teh doeloer*, naar hij meende, was de doode zijn broeder; *wĕleh koering ngarĕp-ngarĕp pitoeloengna*, vergeefs heb ik op zijn hulp gehoopt. En verder kunnen bij deze rubriek ingedeeld worden alle bepalingen, welke een bijzonderheid vermelden, die een werking of toestand vergezellen. § 298.

§ 299. **Nevensschikkende zinsverbinding.** — Weglating van voegwoorden. In het voorafgaande had men reeds meermalen gelegenheid op te merken, dat de Soendaneezen vaak onmiddellijk verbinden, waar wij een der voorzetsels aan, in, bij, om, voor, van, door of met bezigen. Op gelijke wijze handelen ze met de voegwoorden. Niet alleen worden verwante begrippen vaak zonder voegwoord verbonden, maar ook met tegenovergestelde begrippen is dat niet zelden het geval. Ons hoofdstuk over de Samengestelde Woorden heeft van beide vele voorbeelden gebracht. Welnu, gelijk men doet ten opzichte van woorden, zóó handelt men ook ten aanzien van zinnen. We gaan dat in eenige gevallen aantoonen:

1°. Twee of meer gezegden kunnen zonder voegwoord aaneengeschakeld worden; b. v.: *manoesa pondok oemoer pinoeh riwoed*, de mensch is kort van leven (en) vol van moeite. Zulk een eenvoudig naast-elkander-plaatsen komt vooral bij spreekwoorden menigvuldig voor. Zoo zegt men: *toetoep lobang kari lobang*, men sluit een gat (en) er blijft een gat (om een gat te dichten moet men een ander maken); *hareup teuing tidjongklok, toekang teuing tidjěngkang*, gaat men te veel naar voren, men stort voorover, (en) gaat men te ver naar achteren, men stort achterover; *hoenjoer madean goenoeng, patjikrak ngalawan měrak*, de aardhoop maakt zich een berg gelijk, (en) het kolibrietje weerstaat een pauw. — Ook in tëmbangs worden, om verklaarbare reden, de voegwoorden dikwijls weggelaten, en schrijvers, gewoon in dien stijl te schrijven, verzuimen ze daarom ook in proza wel eens meer dan goed is. Als voorbeeld daarvan gelde de volgende zin uit het boekje „Abd. dj. Abd.", bl. 8: *Asalna ama liwat-saking malarat, njatoe sore hanteu isoek, katinggal koe indoeng koe bapa leutik keneh, taja pisan anoe makihikeun*, oorspronkelijk was ik uitermate arm, (zoodat) ik (alleen) 's namiddags at (en) niet 's morgens, (ik) was achtergelaten door moeder (en) door vader (toen ik) nog klein was, (en) er was niemand, die voor mij zorgde. — Bij een tegenstelling wordt het voegwoord mede dikwijls weggelaten; b. v.: *bangkong noe aja di dinja rek bidjil, hanteu bisa,*

de kikkers welke daar waren wilden er uit, (maar) konden niet; *adi montong moelang, moekim di dijeu bae*, keer niet naar huis terug, broeder, (maar) vestig u hier.

2°. Bij zulk een samengetrokken constructie is soms het eerste gezegde als hoofdgezegde, het andere als bijgezegde of praedicatieve bepaling te beschouwen; b. v. in de volgende zinnen: *noe kolot ngomong ka batoerna noe ngora, pokna*, de oudere sprak tot zijn jongeren makker, zijn zeggen was (d. i. zeggende); *aja doewa djalma leumpang ka pasar, sĕdja dagang*, twee mannen gingen naar de markt, willende handelen. Gelijk men ziet, kunnen wij voor de vertaling van zulk een praedicatieve bepaling gebruik maken van een deelwoord. In een zin als eerstgenoemde, laat men *pokna* vaak voorafgaan door *kijeu*, aldus, of *ari*, wat betreft, maar noodig is dat niet; en in een zin als laatstgenoemde, kan men *sĕdja dagang* ook opvatten als doelaanwijzende bijzin.

3°. Worden ten aanzien van zeker voorwerp twee werkwoorden gebezigd, en staat het eerste in het actief, dan moet aan het tweede de passieve vorm gegeven worden, en is de zin, waarvan dit werkwoord het gezegde uitmaakt, op te vatten als een praedicatieve bepaling van den eersten zin. Voorbeelden: *tidinja Abdoerahim mĕsat pestol, dibĕnĕrkeun kana harigoena*, daarop schoot Abdoerahim het pistool af, het richtende op zijn borst (namelijk op de borst van den toovenaar); *saha-saha noe ngadenge pangwoeroek kami, sarta dilampahkeunana*, al wie mijn onderwijs hoort, en het doet. Onze vertaling van den laatstgenoemden zin stelt in het licht, dat wij zulk een zin soms als een aaneengeschakelden moeten vertalen. — In zinnen als de thans besprokene, wordt het tweede gezegde wel eens besloten met het woord *sakali*, eenmaal, meteen; b. v.: *Kaïn ngarontok ka Habil adina, sarta dipaehan sakali*, Kaïn greep zijn broeder Habel, en doodde hem meteen. De toevoeging van *sakali* is noodig in die gevallen, waarin de tweede handeling onmiddellijk op de eerste volgt en haar voltooit. — Staat zulk een veelvoudig gezegde in de gebiedende wijs, en heeft het eerste

den subjectieven vorm, zoo wordt aan het tweede de objectieve vorm gegeven; b. v.: *geura njokot anak maneh, toeloej koerbankeun di dinja*, neem uwen zoon, en offer hem aldaar. — In een lijdenden zin kunnen eveneens twee of meer werkwoorden, een veelvoudig gezegde uitdrukkende, zonder voegwoord worden verbonden, in welk geval dan het volgende gezegde als bepaling van het voorafgaande of hoofdgezegde is op te vatten. Een voorbeeld van deze constructie is: *toeloej mantega teh dikoelikeun, dikoendjal ka darat*, daarop werd de boter in dagloon verwerkt, aan land gebracht wordende, waarvoor wij zouden zeggen: daarop werd de boter in dagloon verwerkt en gelost, of nog liever: daarop liet men de boter in dagloon lossen.

4°. In het algemeen kan gezegd worden, dat men in het Soendaneesch gaarne twee of meer zinnen onmiddellijk met elkander verbindt, waar wij gewoon zijn het voegwoord en te bezigen, terwijl wij dan zulke zinnen als aaneengeschakelde beschouwen, die echter ook ieder afzonderlijk genomen kunnen worden. Met den Soendaneeschen zin zou dat niet kunnen, daar de alzoo onmiddellijk aangehechte zin of uitdrukking te beschouwen is als een praedicatieve bepaling, terwijl dan het werkwoord dient vertaald te worden door een deelwoord. Voorbeelden: *ari ingĕt, geus aja di kapal, dikĕdĕngkeun*, toen ik het bewustzijn herkreeg, bevond ik mij op het schip, neergelegd zijnde (waarvoor wij zeggen zouden: toen ik het bewustzijn herkreeg, bevond ik mij op het schip, en was ik op het dek neergelegd); *Kaïn teh dangdan, ngarontok ka Habil adina*, Kaïn maakte zich gereed, aangrijpende zijn broeder Habel (waarvoor wij zouden zeggen: Kaïn maakte zich gereed en greep zijn broeder Habel aan); *tijap-tijap djalma datang ka kami, teu ngageuleuhan ka indoeng-bapana*, zoo iemand tot mij komt, niet hatend zijn vader en moeder (waarvoor wij zeggen: zoo iemand tot mij komt en niet haat zijn vader en moeder). Het zou wel geen stijlfout zijn, indien men zulke zinnen door middel van een voegwoord tot aaneengeschakelde maakte, maar men zou tegen het gebruik handelen.

G e l ij k t ij d i g e h a n d e l i n g e n. Om gelijktijdige handelingen te verbinden, gebruiken de Soendaneezen bij voorkeur het voegwoord *bari*; b. v.: *djalma teh ngarontok ka pangkon hakim, bari tjeurik*, de man omklemde den schoot van den rechter, terwijl hij weende; *toeloej ama dika-loewarkeun ti pandjara, bari disampingan bodas*, daarop werd ik uit de gevangenis gevoerd, terwijl men mij een witte sarong aantrok (wordende mij een witte sarong aangetrokken); *seh Djapar djeung doeloerna ngoendjoengan, bari pada ngatoeranan doewit*, Djapar en zijn broeders maakten (hem hun) compliment, terwijl ze (hem) geld aanboden (hem geld aanbiedend). Dikwijls kan men dit *bari* met het volgend werkwoord in onze taal overbrengen door het deelwoord, en niet zelden wordt het eenvoudig weggelaten, waardoor dan het aangekoppeld gezegde het karakter van praedicatieve bepaling verkrijgt. **§ 300.**

E e n h a n d e l i n g o p e e n a n d e r e v o l g e n d. Wanneer een handeling op een voorafgaande volgt, dan mag zij daarmede niet aaneengeschakeld worden door middel van een der verbindende voegwoorden (zie beneden), maar moet de aaneenschakeling tot stand gebracht worden door middel van een voegwoord, dat het begrip: v e r v o l g e n s, d a a r o p, uitdrukt. Van voegwoorden, welke deze beteekenis hebben, is het Soendaneesch ruim voorzien (vgl. 205). Een enkel voorbeeld tot opheldering kan hier volstaan: *aja manoek garoeda njamběr peutjang, noe deukeut kana djalak, toeloej peutjang teh dibawa hiběr*, een arend schoot neer op een dwerghert, dat zich nabij den spreeuw bevond, en vloog er mee weg. Aangezien het wegvliegen volgde op het neerstrijken, mocht de aaneenschakeling noch door middel van *djeung* of een verwant woord, noch door middel van *bari* geschieden. **§ 301.**

De wijze van construeeren, in §§ 299—301 beschreven, verhindert evenwel niet, ook in het Soendaneesch, evenals in het Nederlandsch, de n e v e n s s c h i k k e n d e z i n n e n te onderscheiden in a a n e e n s c h a k e l e n d e, t e g e n s t e l l e n d e en **§ 302.**

redengevende zinnen, mits men het bovengezegde in de gedachten houde. We gaan nu deze drie soorten van zinnen nader beschouwen en toelichten.

§ 303. Aaneenschakelende zinnen, welke eenvoudig aaneenschakelend of versterkend zijn kunnen, zijn de volgende: *tidinja ama dipariksa koe hakim djeung koe rengrenganana*, daarop werd ik ondervraagd door den rechter en door zijn bijzitters; *moegi aja pitoeloeng Jang Agoeng sarĕng bĕrkah akang*, moge er hulp van God en zegen van u zijn; *dek naon maneh datang barĕng, sarta oelat maneh hanteu tjara sasari?* wat wilt ge, dat ge samen (hier) komt, en uwe aangezichten niet staan als gewoonlijk? *hanteu diakoe anak reudjeung hamo dibere pake*, hij werd niet (meer) voor kind erkend en (de vader) wilde hem geen kleeren (meer) geven; *poen kakang hajang ningalan sinarĕngan hajang njobi*, ik wensch het te zien en te beproeven; *gĕdong-gĕdong di Gambir geus paäloes-aloes bae, kitoe deui gĕdong di kota*, de huizen aan het Koningsplein wedijveren in schoonheid, desgelijks de huizen in de (beneden)stad; *saha-saha djalma noe tjĕpĕt-bĕnĕr, toer asrah ka Pangeran, tangtoe manggih bagdja*, al wie nauwgezet is, alsmede overgegeven aan den Heer, zal geluk hebben; *tapi lain sakitoe, aja deui noe matak hasil*, doch dat niet alleen, er was bovendien iets dat voordeel opleverde; *sadjĕroning boemi aja daratan aja laoetan, aja goenoeng aja lĕbak, aja tjadas aja keusik*, op de aarde is zoowel land als zee, zijn zoowel bergen als dalen, is zoowel rots als zand; *hanteu katendjo lĕmboer sahidji, soemawon imah*, men zag er geen enkel dorp, noch (minder) huis; *koering era koe batoer-batoer, soemawonna sijeun koe bapa koering*, ik ben bevreesd voor mijn makkers en vrees daarenboven voor mijn vader; *soemawonna bisa njaho ka oesoem katiga, ka isoekna oge hanteu nĕpi*, laat staan dat hij den volgenden drogen tijd had kunnen kennen (beleven), hij bereikte zelfs den volgenden morgen niet; *sarereja oge pada pĕrloe make djalan, komo teuing oerang lĕmboer*,

allen hebben wegen noodig, (maar) vooral plattelandsbewoners; *kaoela hanteu roemasa geus njokot, malah hanteu diboeka-boeka atjan*, ik ben mij niet bewust het weggenomen te hebben, ja, zelfs heb ik het niet geopend; *ari eta tĕgĕs gadoeh poen anak, malah reja saksina*, dat is werkelijk van mijn kind, ook zijn er vele getuigen voor; *ngan beurit teja hanteu sijeuneun teh, malah-malah noeloengan*, alleen de muis vreesde niet, integendeel hielp zij hem; *tidinja ama liwat-saking nja soesah, tina hanteu bisa sorangan ngamoealiman, toeroeg-toeroeg batoer taja hidji noe bisa*, daarop geraakte ik in grooten nood, daar ik zelf niet kon sturen, daarenboven verstond niemand der opvarenden het; *eling ka dewi kadoehoeng, hajang boga poetra ongkoh*, denkend aan de prinses had hij berouw, daarenboven wenschte hij een zoon te hebben; *para panghoeloe agoeng rĕrĕmpoegan, dek maehan ka Lasaroes ongkoh*, de overpriesters beraadslaagden, dat zij ook Lazarus dooden zouden; *mimitina ama njarita ti awal tĕpi ka ahir, geus kitoe toeloej bapa awewe njarita*, eerst vertelde ik van het begin tot het einde, daarna verhaalde de vader van dat meisje; *poen akang ngawartakeun pĕrkawis padamĕlan di djĕro nagri, noe kĕdah dipidamĕl: hidji pĕrkawis sĕtat djiwa, doewa pĕrkawis sĕtat binatang, tiloe pĕrkawis sĕtat pare, kalijan-malih sĕtat imah*, ik bericht u (aangaande) het werk in de stad, dat gemaakt moet worden: ten eerste een staat van de bevolking, ten tweede een staat van het vee, ten derde een staat van de rijst, daarenboven een staat van de huizen; *aja doewa boedak lalaki, noe hidji ngaran ki Djahidin, noe hidji deui ngaran ki Abidin*, er waren eens twee jongens, de een heette Djahidin, de ander Abidin; *tidinja koering dipajang koe doewaän, saoerang njĕkĕlan leungeun katoehoe, saoerang ti kentja*, daarop werd ik tusschen twee personen weggeleid, de één hield mijn rechterhand vast, de ander mijn linkerhand; *saparona pikeun boedak leutik, noe saparo pikeun ka nangkoda*, een deel was voor het kleine kind, het andere deel voor den kapitein; *kĕbon soeka-ati*

s a w a r e h, s a w a r e h ngaganti kĕbon parentah, ten deele is het een vrijwillige tuin, ten deele vervangt hij een tuin (aangelegd) op hooger last; *moal aja noe daekeun dagang deui ka nagara ijeu, t ĕ m a h n a ijeu nagara adjĕngan narikolot*, niemand zal meer willen komen handelen in deze stad, ten laatste zal deze uw stad vervallen.

§ 304. Tegenstellende zinnen. Een tegenstellend zinsverband vindt men uitgedrukt in de volgende zinnen: *Barang mah loba di ratoe, a r i ijeu langka pisan*, bij den koning zijn vele goederen, maar zóó iets is zeldzaam; *tiloeanana hiroep kabeh, a r i kapalna mah bejak kahoeroean*, alle drie leefden, maar het schip verbrandde geheel; *ari sĕrat ti akang katampi koe koering, a r i sĕrat ti koering teu katampi koe akang*, de brieven van u zijn door mij ontvangen, maar de brieven van mij zijn niet door u ontvangen; *toeloej ama ngĕdĕng, t a p i hanteu oedjoeg-oedjoeg heës*, daarna legde ik mij neer, maar sliep niet terstond in; *toeloej ama moendoer ti pajoeneun kangdjĕng soeltan, t a p i hanteu toeloej ka imah miskin deui*, daarop keerde ik weder van (voor) den sultan, maar ik ging niet terug naar het armhuis; *tidinja ama liwat-saking nja masakat, t a t a p i meh hanteu ingĕt ka diri sorangan*, toen was ik doodarm, maar ik dacht bijna niet aan mijzelven; *eta noe panggĕdena lima wĕlas baroe, ijeu noe rada leutik salapan baroe, d o e p i eta noe pangleutikna gĕnĕp baroe*, de grootste (kost) vijftien baroe's, deze kleinere negen, maar de kleinste zes baroe's; *ajeuna kapanggih koe ijeu sanak, n a n g i n g ngan toedjoeh ratoes*, nu is (de zak) door dezen vriend gevonden, doch er is slechts zevenhonderd (gulden in); *lĕrĕs, kitoe loembrahing watĕk manoesa, n a n g i n g djisim-koering mah hanteu kitoe*, juist, zóó is over het algemeen de aard van den mensch, doch ik ben niet aldus; *eta bangkong siga sijeuneun koe oerang, t o e r oerang teja taja pisan pangarah ka dinja*, die kikkers schijnen bang voor ons te zijn, doch wij hebben volstrekt geen kwaad tegen hen in den zin; *ajeuna kaoela datang lain koe parentah goesti, i s t o e n i n g*

sĕdja kaoela, ik kom nu niet op last van den heer, maar uit eigen beweging; *djalan maneh gĕring teh lain tina tjai pantjoeran, tĕgĕsna tina koerang akal*, uw onwelzijn komt geenszins van het water der leiding, maar integendeel uit onverstand; *teu watĕk miheulaän noembak atawa ngagitik, balik maneh ka kami geura pek noembak*, ik heb geen aard eerst te steken of te slaan, steek gij daarentegen naar mij; *djeung teu koedoe oerang ngarijoeng djeung batoer, balik-balik lamoen ngarijoeng djeung batoer noe teu bijasa mah, geus bae tagajoer hate*, en het is niet noodig, dat wij met anderen samen zijn, integendeel als wij samen zijn met anderen, die er niet aan gewoon zijn, zullen wij stellig verstrooid van hart raken; *reja tjonto noe geus boekti, anoe geus meunang bagdja noeroetkeun papatah kolot, sabalikna ti kitoe, reja anoe tjilaka diri koe lampahna sok moengpang*, vele voorbeelden zijn voorhanden van lieden, die gelukkig werden (door) te gehoorzamen aan de vermaningen der ouders, daarentegen zijn velen ongelukkig geworden door ongehoorzaamheid; *samangsa mandi oge tangtoe bĕrĕsih deui, balikanan maneh, masih mandi sataoen lawasna, moal bisa djadi bodas*, als ik mij baad zal ik weer rein zijn, daarentegen gij, al baadt ge u een jaar lang, ge zult niet rein worden; *manoesa hajang katjida ngageunggeureuhkeun kagorengan anoe lijan, kari-kari awak sorangan ngalampahkeun*, de mensch is zeer geneigd op de slechtheid van anderen af te geven, maar intusschen bedrijft hij ze zelf; *beunang mantri milih pagawean panggampangna, parandene kitoe ki Noeroedin hanteu bisa keneh bae*, de mantri had het lichtste werk uitgekozen, desniettegenstaande kon Noeroedin het nog niet; *nja ijeu noe maling barang poen anak atawa maehan poen anak*, deze is het, die de goederen mijner dochter gestolen of haar vermoord heeft; *oelah ngalantjong hanteu poegoeh noe disĕdja, atawa ngomongkeun lalaki noe sedjen*, loop niet zonder doel langs de straat, noch praat over andere mannen; *eta lĕrĕs oetawi hanteu?* is dat waar of niet? *lamoen aja moesoeh moekoel nagri Hindi, kĕrsa miloe ka mana, ka moesoeh boh ka*

Hindistan? als een vijand Hindostan slaat, bij wien zult gij u dan voegen, bij den vijand of bij Hindostan? *mangke sore oerang rame-rame, boh njalawat atawa dikir, boh těmbang noe hasil,* van avond zullen wij pret maken, hetzij gebeden opzeggen of lofprijzen, hetzij een nuttige těmbang zingen; *kaoela teh hanteu nejangan kahormatan ti djalma, bagija ti maraneh, bagija ti noe sedjen,* ik zoek geen eer van menschen, hetzij (noch) van ulieden, hetzij (noch) van anderen.

§ 305. Redengevende zinnen. Als voorbeelden hiervan mogen de volgende zinnen dienen: *Moal lila deui aki teh maot, sabab eta leuwih hade moelang bae,* het zal niet lang duren of gij (grootvader) sterft, daarom is het beter maar naar huis te gaan; *eta kalakoean andika katingali koe Goesti Allah, noe matak ajeuna Goesti Allah ngahoekoem ka andika,* dat uw gedrag is door God den Heer gezien, waarom Hij u thans straft; *Goesti Pangeran kěrsa mitoeloeng ka kami, sabab kitoe kami moal meunang wirang,* de Heere Heere wil mij helpen, daarom zal ik niet te schande worden; *hanteu hajang ngomong kitoe, da saěnjana kami anoe nimoe teh,* ik wensch zoo niet te spreken, want in waarheid ben ik de vinder; *kantěnan moal tjěkap, da kědah aja doewa poeloeh,* stellig zullen er niet genoeg zijn, want er moeten er twintig wezen; *eta mah lěrěs pisan, da poegoeh pěrdjangdjianana,* dat is zeer juist, want zijne belofte was stellig; *eta djalma moegi oelah tjijos digantoengna, karana tangtoe hanteu gadoeh dosa,* moge die man niet opgehangen worden, want voorwaar hij heeft geen schuld; *ari djoeragan arek nganggo djoeroe-toelis, eta soekoer pisan, karantěn koering hajang pisan ditoeloeng koe djoeragan,* als mijnheer (mij voor) schrijver wil gebruiken, gelukkig, want ik wensch zeer door mijnheer geholpen te worden; *koe naon maneh tjeurik? da moal beunang ditjeungtjeurikan,* waarom weent ge? immers geeft het niet er om te weenen; *naha sampejan mana kitoe? apan poegoeh pisan djasadkaoela titip ka sampejan oewang ěmas,* waarom doet ge zoo? immers is het

uitgemaakt, dat ik u goudgeld toevertrouwd heb; *naha maneh teh kaboer? kapan maneh dititah tjitjing*, waarom zijt ge gevlucht? immers was u gelast te blijven; *rasa kami mah teu pati pĕrloe, sababna tatjan aja moesoeh pikarisieun maneh*, mij dunkt, dat is niet erg noodig, want er zijn nog geen vijanden, voor wie ge bang behoeft te zijn; *dina mangsa harita panas bangĕt katjida, wantoening ngambah djalan keusik*, het was toen zeer heet, immers men trok over een zandweg; *toeloej ama boga pamadjikan, nja ka indoeng maneh*, daarop trouwde ik, en wel met uwe moeder; *kakang ge, adi, ajeuna rek ka Sam, nja sĕdja nejang adi pisan*, ik ook, broeder, ben op weg naar Syrië, en wel met het voornemen u te bezoeken; *ari noe poerah noenggoean beurangpeuting, nja eta sahidji djangkrik*, en hij, die er dag en nacht bij had te waken, was namelijk een krekel; *pare noe teu dipikarĕsĕp koe maneh, nja eta pare noe hade*, de rijst, waarin gij geen behagen hebt, is namelijk goede rijst; *ka Tjiadjag ge koering teu biso njaba, nja eta sijeun kabedjakeun ka akang*, zelfs tot Tjiadjag kan ik niet gaan, en wel uit vrees, dat het u ter ooren komen zou.

Bijvoeglijke bijzin. — Ten aanzien van een bijvoeglijken of betrekkelijken bijzin is op te merken, dat die geconstrueerd wordt op dezelfde wijze, als een bepaling van hoedanigheid bij een zelfstandig naamwoord (zie § 278). Hij wordt namelijk met den hoofdzin verbonden door middel van het betrekkelijk voornaamwoord *noe*. Dus staat bij deze constructie de bijzin tot den hoofdzin in dezelfde verhouding als een bepaling van hoedanigheid tot het zelfstandig naamwoord, hetwelk er door bepaald wordt. Deze constructie is de gewone. Voorbeelden: *toeloej ama moetjat sorban, noe keur dipake*, daarop zette ik den tulband af, dien ik op had; *taja pisan djalma, noe hajang ngadjadjal*, er was geen mensch, die de proef wenschte te nemen; *dina poë noe katoedjoeh tjatjap dadamĕlanana, noe didamĕl teja*, op den zevenden dag was gereed het werk, hetwelk door hem gemaakt § 306.

werd; *sampejan lain seh Abdoerahman, oerang nagara Sam, anoe kagoengan kapal, noe dimoealiman koe koela teja?* zijt gij niet Abdoerahman, de Syriër, die de eigenaar is van het schip, dat door mij bestuurd is? *djisimkoering ĕnggeus nampi sĕrat paparin adjĕngan toewan, anoe kasĕrat tanggal* 25 *Nopember* 1866, ik heb ontvangen mijnheers brief, die geschreven is den 25sten November 1866; *pĕrkawis poen doeloer, anoe diboeratan koe adjĕngan djoeragan,* wat aangaat mijn broeder, wien door u medicijnen gegeven zijn; *Djapar nangtoeng djoeroe pagĕr imah, noe rek dipaling teja,* Djapar stond bij den hoek der omheining van het huis, hetwelk hij bestelen wilde.

§ 307. Noe weggelaten. Wat in § 278 bleek, dat een bepaling van hoedanigheid wel eens direct met het zelfstandig naamwoord verbonden wordt, dat geldt ook van den bijvoeglijken bijzin, die eveneens soms zonder *noe* aan den hoofdzin wordt toegevoegd, zooals in de volgende voorbeelden: *korsi kantjana, ditaretes koe sosotja,* een gouden stoel, ingelegd met edelgesteenten; *aja hidji djalma, kasoekaänana moro,* er was eens een man, (wiens) vermaak het was te gaan jagen; *aja sowara gĕtih adi maneh, sasambat ka kami tina taneuh,* er is een stem des bloeds van uwen broeder, (welke) tot mij roept van den aardbodem; *simkoering njanggakeun ijeu hidji djalma, wastana poen Ijar,* ik zend u bij deze een man, wiens naam Ijar is; *Djapar tambah pĕrtjaja ka elmoena, beunang goegoeroe teja,* Djapar geloofde nog vaster aan de kunst, (welke) hij geleerd had. — De weglating van het betrekkelijk voornaamwoord geeft aan den bijzin een ietwat sterker karakter, maar levert soms eenig gevaar op voor misverstand, bij het ontbreken van een scheidteeken. Zoo kan b. v. de eerste zin, uit zijn verband los gemaakt, ook vertaald worden: de gouden stoel werd met edelgesteenten ingelegd.

§ 308. Aanwijzend voegwoord dat. Bijvoeglijke bijzinnen, welke in onze taal door middel van het voegwoord dat met

den hoofdzin verbonden worden (b. v. de tijd is gekomen, dat wij moeten vertrekken), verbindt men in het Soendaneesch met den hoofdzin door middel van het aanwijzend voegwoord *jen*. Voorbeelden: *tatangga meunang bedja, jen ki Djapar bisa metangankeun*, de buurman vernam, dat Djapar waarzeggen kon; *Djapar oedjoeb atina, jen matih djampena*, Djapar verhoovaardigde er zich op, dat zijn spreuk machtig was; *tidinja awewe teh nendjo, jen eta tangkal hade keur baris hakaneun*, daarop zag de vrouw, dat de boom goed was tot spijze; *simkoering geus ngoeping tjarijos, jen linggih toewan bade ngalih ka Soemĕdang*, ik heb hooren zeggen, dat mijnheer verhuizen zal naar Soemĕdang; *kijai Abidin geus nganjanaän, jen eta doeloerna*, Abidin vermoedde reeds, dat hij zijn broeder was; *kaoela wani soempah, jen taja noe kawasa kadjaba ti Allah*, ik durf zweren, dat niemand machtig is behalve God. — Dit aanwijzend voegwoord wordt ook veel gebruikt vóór een aangehaalden zin, waar wij gewoon zijn een „dubbele punt" te zetten; b. v.: *koe naon sampejan mana njĕboet, jen eta doeloer kaoela?* waarom zegt gij: Zij is mijn zuster? *Karana saoer Ajoeb, jen kaoela teh bĕnĕr*, want Job zegt: Ik ben rechtvaardig; *lahiran sampejan, jen kaoela teh leuwih bĕnĕr ti Allah teja*, gij zegt: Ik ben rechtvaardiger dan God.

Aanm. Sommige schrijvers bezigen wel eens *lamoen* in plaats van *jen*. Een paar voorbeelden daarvan zijn te vinden in de „Pandji Woeloeng", p. 680: *djadi tjatoer, lamoen nji mas Toendjoeng Sari bade djadi pawarang*, men zeide, dat Toendjoeng Sari de eerste gemalin (van den vorst) worden zou; zoo ook: *hilap lamoen djadi soeltan*, hij vergat, dat hij sultan was. Dit gebruik van *jen* is een Javanisme, en behoort in zuiver Soendaneesch vermeden te worden.

Jen weggelaten. Evenals *noe* soms weggelaten wordt (§ 307), zoo laat men ook het aanwijzend voegwoord wel eens achterwege. We geven ook daarvan enkele voorbeelden: *tidinja dipikir koe ama, leuwih hade noeroetkeun bae sapangadjakna*, daarop bedacht ik, (dat) het beter was zijne uitnoodiging op te volgen; *mana moedoe njĕboet, diri njai teh ka* **§ 309.**

akang pĕrnah doeloer, daarom moet gij zeggen, (dat) gij tot mij staat in de verhouding van zuster; *tjek noe disoeratan mah, hanteu katampi bae*, hij aan wien ik geschreven heb zegt, (dat) ze (de brieven) niet ontvangen zijn; *ngoeninga, aja hidji djalma awewe kolot*, ik geef kennis, (dat) er een oude vrouw is; *diwangsoel koe poen akang, aja tiloe poeloeh djalma oetawi doewa poeloeh djalma*, ik antwoordde, (dat) er 30 of 20 personen zijn; *ari piwoeroek ti akang, oelah njaba*, de les van u was, (dat) ik niet uit moest gaan.

§ 310. **Bijwoordelijke bijzin.** — Een bijwoordelijke bijzin, die in het Nederlandsch door middel van een tijdbepalend voegwoord met den hoofdzin verbonden wordt, kan in het Soendaneesch met den hoofdzin direct verbonden worden door middel van een actief of passief werkwoord, maar heeft dan het karakter van een bepaling van het gezegde. We kunnen in dit geval het werkwoord vertalen door een deelwoord, of wel de bepaling tot bijzin maken door invoeging van een voegwoord. We halen een paar voorbeelden aan: *ama bangĕt soesah, mikiran awak bakal paeh*, ik was in groote zorg, bedenkend (of toen ik bedacht) dat ik sterven zou; *poetra-poetra tjeurik, ngoepingkeun sarta ngaraskeun kasoesah rama*, de zonen weenden, hoorende en indenkende (of terwijl ze hoorden en indachten) de moeiten van hun vader; *poen anak maot kalĕboeh, geulang-ali dipake*, mijn dochter is omgekomen bij de schipbreuk, aanhebbend (of terwijl ze aanhad) armband en ring. — Zulk een onmiddellijk laten volgen van den bijzin op den hoofdzin is echter betrekkelijk zeldzaam; in den regel wordt hij door middel van een voegwoord met den hoofdzin verbonden. — Is in onze taal de woordschikking van den bijzin eenigszins anders dan in den hoofdzin, [1]) in het Soendaneesch is in beide de woordschikking gelijk. We onderscheiden de bijwoordelijke bijzinnen op de wijze als ten opzichte van onze taal gebruikelijk is, en geven van iedere soort eenige voorbeelden.

---

[1]) Vgl. Terwey, Ned. Spraakk. § 35.

Plaatsbepalende bijzinnen: *Di mana ajana bangke, nja di dinja radja-wali pikaroempoeleunana*, waar de doode lichamen zijn, daar zullen de arenden zich verzamelen; *di mana bae ĕma ngarĕrĕb, simkoering sĕdja toeroet*, waar moeder zal vernachten, zal ik ook zijn (volgen); *koering teu naros, ti mana soempingna*, ik vroeg niet, van waar hij kwam; *ka mana bae simkoering koe andjeun dipiwarang, soemĕdja leumpang*, waarheen ik ook door u word gezonden, zal ik gaan; *tangtoe kami ngaraksa ka maneh, ka mana maneh nja pileumpangeun*, ik zal u beschermen, waarheen gij gaat; *dek balik deui ka imah, oeroet aing ka loewar*, ik zal terugkeeren in het huis, van waar ik ben uitgegaan; *ari ĕnggon maraneh aja, oelah aja noe nganjahoankeun*, waar gij zijt, niemand wete het; *ĕnggon noe rek didjoegdjoeg koe kami, eta maraneh geus njaho*, waarheen ik ga, dat weet gij reeds; *ama ngadjoegdjoeg ka hidji waroeng, njampak aja hidji awewe keur dagang*, ik begaf mij naar een waroeng, waar ik een vrouw aantrof, koopmanschap drijvende. § 311.

Tijdbepalende bijzinnen: *Lamoen djalma leumpang babarĕngan djeung batoer, bĕnĕrna oelah ngomong kitoe*, als iemand met een ander reist, behoorde hij niet zoo te spreken; *lamoen maneh dinjĕnjĕri koe kantja, hade sabar heula bae*, als gij door uw naaste gekweld wordt, is het goed wat geduld te hebben; *ari doa kabeungharan, lamoen diwatja, matak tereh beunghar*, het gebed om rijkdom, als het gelezen wordt, maakt dat men spoedig rijk wordt; *samangsa papanggih djeung Oemar Maja, dek ngadoekeun sakti*, als ik Oemar Maja ontmoet, zal ik mijn bovennatuurlijk vermogen met het zijne meten; *samangsa geus meunang bibit, koedoe teundeun dina ĕnggon betjek heula*, als gij zaad zult gekregen hebben, moet gij het eerst leggen in een modderige plaats; *dimana anak tjageur, rek dibawa ka Mĕsir*, als het kind hersteld was, zou ik het medenemen naar Egypte; *dimana aja noe ngakoe sarta tĕrang*, § 312.

oerang bikeun ka dinja, zoo wanneer iemand er aanspraak op maakt en het duidelijk is (dat hij de eigenaar is), laten wij het hem geven; *ari njai dioebaran koe oebar paparin teh, teu ngeunaheun*, als men de dame (mijne vrouw) de gegeven medicijnen gebruiken laat, voelt zij zich onlekker; *ari bijeu pĕrang djeung singa lain tanding, bisa meunang pĕrangna*, toen hij zooeven streed met den leeuw, (die) geenszins zijn gelijke was, kon hij den strijd winnen; *ari datang kana mangsana, ngan kari make bae*, toen het tot den tijd gekomen was (wij zeggen: toen de tijd gekomen was), had hij ze (zijn wapens) slechts te gebruiken; *ari geus ngomong kitoe, gagak teh nendjo ĕmbe badot*, toen hij aldus gesproken had, zag de raaf een bok; *djalma, ari geus meunang bagdja, tara ingĕt kana pitjilakaeun anoe sedjen*, de mensch, als hij geluk verkregen heeft, denkt nooit aan het ongeluk, dat den naaste treffen zal; *ana salah pahamna, sok djadi moesoeh*, als hij het verkeerd opneemt, wordt hij een vijand; *sanadjan tjai djadi baroewang, ana nginoemna hanteu djeung prajoga*, zelfs water wordt vergif, wanneer men er onbehoorlijk (veel) van drinkt; *basa keur pada rek hibĕr, ngomong ka batoerna*, toen zij zouden wegvliegen, zeide hij tot zijn makker; *ari geus* (of *sanggeus*) *ngomong kitoe, toeloej hibĕr*, nadat hij aldus gesproken had, vloog hij weg; *sanggeus koering papisah djeung poen adi, toeloej koering sĕdja ngaboektikeun matihna djampe*, nadat ik van (met) mijn jongeren broeder gescheiden was, wilde ik de kracht der tooverspreuken bewijzen; *kira geus meunang saratoes lengkah, aja djalma tiloean ngoedag ti pandeuri*, toen hij omstreeks honderd schreden afgelegd had, kwam een drietal mannen hem nazetten; *mĕngke, ĕnggeus bejak koelitna, manggih eusina*, straks, als de schil er af zal zijn, vindt hij de pit; *sanggeus tamat tjatjarita koering, nangkoda nangis*, nadat ik geëindigd had met vertellen, weende de kapitein; *sanggeus meunang doewa boelan di Bagdad, toeloej dibere tiloe ratoes ringgit*, nadat ik

twee maanden te Bagdad doorgebracht had, werden mij driehonderd rijksdaalders gegeven; *moal sabaraha deui nja oemoer, ajeuna mah leuwih hade moelang bae*, ik zal niet zoolang meer leven, het is thans maar beter naar huis te gaan; *sabot koering di kapal, taja pisan kakoerangan*, terwijl ik op het schip was, ontbrak het mij aan niets; *sabot pada ngaroeboeng kaäk, tjangkoerileung meh taja noe ngakoe-ngakoe atjan*, terwijl zij de kraai omringden, gaf bijna niemand acht op de mees; *eukeur ki Djahidin matja djampe, ditanja koe ki Abidin*, terwijl Djahidin een tooverspreuk opzei, vroeg Abidin hem; *eukeur mah ama soesah nja pimondokeun, aja noe ngandĕg*, juist toen ik in zorg was waar ik logeeren zou, was er iemand die mij staande hield; *keur rada pinoeh tjaina, eta bangkong hanteu loentjat*, toen het water er nog een beetje hoog in stond, sprongen de kikkers er niet uit; *barang keur diketjeng panahna, titiran teh teu njahoëun rek dipanah*, toen de boog was aangelegd, wist de duif niet dat er op haar geschoten zou worden; *barang geus pĕpĕk djangdjangna, boga karĕp rek hibĕr*, toen de vleugels volwassen waren, kregen (de jonge vogels) lust om te vliegen; *ari akang teja, sapisah djeung pamadjikan, hanteu ngeunah njatoe, nginoem deui*, mij aangaande, nadat ik van (met) den gastheer gescheiden was, at noch dronk ik lekker; *isoek-isoek bada soeboeh diwatja eta djampe, datang ka mĕlĕtek srangenge*, des morgens vroeg, na het ochtendgebed, las hij de tooverspreuken, totdat de zon opging; *kitoe toengtoengna djalma koerang adjar teh, datang ka wagoe ngoelangkeun patjoel*, zóó is het einde van een onopgevoed mensch, totdat hij (het komt zoo ver dat hij) geen spade hanteeren kan; *samemeh bejak mangsa ngidjih, ijeu daoen maneh tangtoe toehoer kabeh*, voordat de regentijd ten einde zijn zal, zullen al deze uwe bladeren droog wezen; *samemeh heës, Abidin digawe heula*, vóór hij ging slapen, arbeidde Abidin eerst; *ama hajang dipaehkeun, samemeh Abdoerahman digantoeng*, ik wenschte

ter dood gebracht te worden, voordat Abdoerahman zou opgehangen worden; *tijap-tijap aja kaom roeksak, geuwat koe maneh toeloengan*, zoo vaak een familielid gewond raakt, help gij hem spoedig; *satijap-tijap di maraneh aja djalma boga rasa ibadah, tapi letahna teu ditjandĕt sarta njasabkeun hate sorangan, eta djalma ibadahna teh gapong*, zoo wanneer er onder u een mensch is meenende godvruchtig te zijn, maar hij houdt zijn tong niet in toom en verleidt zijn eigen hart, de godsvrucht van dien man is ijdel; *oenggal-oenggal djoeraganana ngalilir, batoer-batoerna dihoedangkeun*, zoo vaak hun meesteres wakker werd, wekte zij haar bedienden; *kakara sakitoe omong koering, nji randa nembal bari njĕntak*, zoodra ik dat gezegd had, antwoordde de weduwe snauwende; *saparat-djalan taja noe dipikir, ngan kangĕnĕsan pisah djeung Abdoerahim*, den geheelen weg over dacht ik aan niets anders, dan over de droefheid gescheiden te zijn van Abdoerahim; *sapandjang ama tjatjarita, eta hĕtib sĕpoeh ngarĕgĕpkeun katjida*, zoolang ik verhaalde, luisterde de oude prediker met inspanning; *djadi Abdoelkarim, salawas aja di ki kamasan, hanteu pati dimoemoele*, zoodat Abdoelkarim, zoolang hij bij den goudsmid was, niet zeer nauwlettend verzorgd werd; *ki mantri manahna liwoeng, ahirna minggat djeung garwa*, de mantri werd wanhopig, ten laatste nam hij met zijn vrouw de vlucht.

§ 313. Redengevende bijzinnen: *Noe matak toengkoel, bawaning beurateun koe bejas*, dat zij den top laten hangen, is, doordien zij zwaar van korrel zijn; *tidinja disampeurkeun koe ama, tina koe bawaning langlajeuseun*, daarop begaf ik er mij heen, doordien ik honger leed; *bawaning keukeuh noe hajang, keukeuh noe njarek*, doordien de wenscher volhardde, volhardde (ook) de verbieder; *bangĕt ngahormatna ka mitoha, tina toemarima pangbeungharna sakitoe tina toeloengan mitoha*, hij hield zijn schoonvader in hooge eere, doordat hij dankbaar erkende zoo rijk te

zijn geworden door diens hulp; *noe matak aja di nagara Tjina, katinggaleun koe batoerna,* dat hij zich in China bevond, was, (omdat) hij door zijn makkers achtergelaten was; *kadoewa peutingna ngoerangan lesot tina papan, sabab geus leuleus langlajeuseun,* den tweeden nacht verminderde (het getal), glijdende er van de plank af, omdat zij krachteloos waren van het hongerlijden; *ki goeroe sĕmoe atoheun pisan, sabab tampa doewit teja,* de leeraar scheen zeer blijde, omdat hij het geld kreeg; *rambĕtoek teh boengah katjida, tina sabab meunang pĕrangna,* de mug was zeer blijde, dewijl zij den strijd gewonnen had; *soedagar doewanana pada meunang siksaän, doemeh ngandĕl ka noe kitoe,* de beide kooplieden kregen straf, dewijl zij zoo iemand vertrouwd hadden; *simkoering, doemeh geus ditoendoeng koe bapa koering, koe sabab koering bodo keneh, ajeuna nĕda diangkĕn poetra koe andjeun,* ik, dewijl ik door mijn vader verstooten ben, omdat ik nog onwetend ben, verzoek nu door u tot zoon te worden aangenomen; *koe noe boga andjingna digĕboegan, djalan katjida teuing heës,* door den eigenaar werd zijn hond geslagen, om reden dat hij te vast sliep; *ijeu doewit milik kaoela, da koe noe boga ĕnggeus dipitjeun,* dit geld is het mijne, dewijl het door den eigenaar weggeworpen is; *taja lalaki noe lijan, da ngan aing,* er is geen ander man, daar ik maar alléén ben; *koela hanteu nijat ngabagi, da timoe koela pribadi,* ik heb geen plan te deelen, daar ik alleen het gevonden heb; *pada soeka pradjoerit, wantoe-wantoe moelang tina pĕrang meunang,* de krijgslieden waren lustig, vermits zij overwinnend uit den krijg huiswaarts keerden; *geuning, boemi teh geus roeksak, wantoe-wantoe saniskara daging geus pada ngaroeksakkeun djalanna di boemi,* zie, de aarde is verdorven, vermits alle vleesch zijn weg verdorven heeft op de aarde; *dina mangsa harita panas bangĕt katjida, wantoening ngambah djalan keusik,* in dien tijd was het schrikkelijk heet, nademaal men marcheerde

op een zandweg; *kapal koe ama dibikeun ka eta istriman, tina bangĕt nja tarima*, het schip werd door mij aan den stuurman gegeven, daar ik uiterst dankbaar was; *ama teu bisa ngawangsoel, tina bawaning nalangsa neuleu Abdoerahim*, ik kon niet antwoorden, uithoofde ik bedroefd was ziende Abdoerahim; *pedah aing geus kolot, njaho di hade-goreng*, nademaal ik reeds oud ben, ken ik goed en kwaad; *tapi eta djalma tatjan tibra pikirna, reh eta tangkal djĕroek tatjan dipindahkeun ka boeroeanana*, maar die man had nog geen rust, naardien die chinaasappelboom nog niet verplant was naar zijn erf; *aja hidji peutjang mojok koeja, sapedah teu bisa gantjang*, er was een dwerghert een schildpad uitlachende, naardien deze niet snel voort kon; *ijeu djalma kasanggakeun ka djoeragan, koe doemeh kitoe pĕrsĕdjaänana*, dezen man zend ik mijnheer toe, naardien aldus zijn voornemen is; *akang teh geus tega pisan ka diri koering teh, noe matak teu aja kaelingan ka koering?* zijt gij (man) dan ten eenenmale onverschillig jegens mij, dat gij niet meer aan mij denkt? *noe matak eta monjet koe koering disĕboet pangboeroengna, eta bae ngeureujeuh ngegelan boewah sanintĕn sakitoe hesena*, de reden waarom ik dien aap de dwaaste noem, is, dat hij al maar beproeft een kastanje stuk te bijten, wat zoo moeilijk is.

Aanm. De voegwoorden, hierboven vermeld, worden ten deele ook in andere betrekking gebezigd, en van alle kan gezegd worden, dat ze betrekkelijk weinig gebruikt worden. Het redengevend voegwoord *da* heeft iets tusschenwerpselachtigs, en staat soms dáár, waar wij geen voegwoord plaatsen; b.v.: *sanadjan koering hanteu ngakoe oge, da geus eleh koe boekti*, al bekende ik niet, ik was verslagen door het bewijs.

§ 314. Doelaanwijzende bijzinnen: *Soepaja ditetelakeun ka Israil, noe matak kami datang*, opdat (hij) aan Israel zou geopenbaard worden, daarom ben ik gekomen; *basana Soenda bae, soepaja djadi gantjang ngahartina anoe ngadenge*, de taal is Soendaneesch, opdat de hoorders het spoedig begrijpen; *dengekeun pikoekoeh djeung*

hoekoem, noe koe kami diwoeroekkeun ka maneh, sangkan dilampahkeun, hoor de inzettingen en rechten, welke ik u leer, opdat gij ze doet; *koemaha eta pangtitadjongna, sangkan laboeh?* hoe, hebben zij gestruikeld, opdat zij vallen zouden? *ki kekere ngomong mělas-mělis, malar dipikaroenja,* de bedelaar sprak op meewarigen toon, opdat men medelijden met hem zou hebben; *pada ngatoeranan doewit, malar soekana ki goeroe,* zij boden allen geld aan, opdat de leeraar in zijn schik zou zijn; *anoe matak manehanana diboeroehan, noe dipalar kaoela sijeun,* de reden waarom hij gehuurd was, (was) opdat ik zou vreezen; *pěntjet diri akang teh koe njai lalaoenan, ambeh tjageur pisan*; wrijf (gij) mij zachtjes, opdat ik geheel beter worde; *sae soeboeh-soeboeh bae, ambeh hanteu panas,* het zal goed zijn vroeg (te vertrekken), opdat wij het niet te warm krijgen; *poegoeh pangdatang sija teh, mambrih nongton pěrang,* waarlijk gij zijt gekomen, met de bedoeling den strijd te zien; *singa mejak-mejakkeun tanaga, ngarah lesot tina rawe,* de leeuw spande al zijn kracht in, ten einde los te komen uit den strik; *maneh naha reja teuing akal, ngarah kasalamětan anak maneh?* wat hebt ge toch veel listen, beoogende het heil uwer jongen? *toeloej ama ka pasar, rek ngadjoewal ali djeung geulang teja,* daarop ging ik naar de markt, om dien ring en armband te verkoopen; *djisimkoering njoehoenkeun dipaparin modal, sědja diadjar dagang,* wij verzoeken dat ons geld gegeven worde, om te leeren handelen; *salaki koering leumpang, sědjana rek ka Měsir,* mijn man is vertrokken, om naar Egypte te reizen; *moerid-moeridna laleumpang ka djěro nagara, keur meuli kadaharan,* zijn discipelen waren in de stad gegaan, om spijze te koopen; *koempoelkeun saroepaning kahakanan, baris piběkěleun keur diri maneh,* verzamel allerlei spijze, tot leeftocht voor uzelven; *eta hade pisan watja, baris ngaboeboengah ati,* 't is goed die te lezen, om het hart op te wekken; *koering něda oebar njěri hate, pikeun oebar poen bodjo njěri hate,* ik verzoek een middel

voor maagpijn, tot geneesmiddel voor de maagpijn van mijn vrouw; *koering geura paparin sĕrat bae, bade sanggakeuneun ka djoeragan*, geef mij maar spoedig een brief, om aan mijnheer te brengen; *tidinja ama beuki nalangsa, sarta nĕnĕda ka Pangeran, hajang dipaehkeun samemeh Abdoerahim digantoeng*, daarop werd ik nog meer bedroefd, en ik bad den Heer, om gedood te worden voor Abdoerahim zou worden opgehangen; *eta teh angkat ka astana, hajangeun nangis di dinja*, zij vertrok naar het graf, om aldaar te weenen; *hajang oeroes-oeroes heula, entep-entep babandaänana*, hij wenscht eerst schikkingen te maken, om orde op zijn bezittingen te stellen; *los njaraba ka Mĕsir, ngadjar elmoe noe mangpaät*, zij reisden naar Egypte, om nuttige kennis te leeren; *ditjandak ka kota dina kareta, ningali karameanana di kota*, (ik) werd in den wagen meegenomen naar de stad, om de bedrijvigheid in de stad te zien.

§ 315. Gevolgaanduidende bijzinnen: *Geus tangtoe aja hasilna, matak boengah di alam-doenya*, voorzeker heeft men er nut van, zoodat men blijdschap heeft in de wereld; *reja pisan gogoda, noe matak oelah goegoep*, er zijn vele verzoekingen, zoodat (of waarom) men niet overhaast te werk gaan moet; *nĕda pitoedoeh hal kabĕnĕran, noe matak djadi salamĕt doenya-aherat*, ik verzoek inlichting aangaande de gerechtigheid, zoodat ik zalig worde in dit en het volgende leven; *ĕh, ari akang teh manggih ganti, noe matak hanteu moelang sĕrat*, ach, (man,) gij hebt een vervangster (voor mij) gevonden, zoodat (of waarom) gij niet terugschrijft; *kalima poëna moealim lesot deui tina papan, djadi ngan kari ama bae*, den vijfden dag gleed de stuurman van de plank, zoodat ik slechts alleen overbleef; *ka maneh mah kami rek ngadĕgkeun pĕrdjangdjian, mana maneh koedoe asoep kana kapal teja*, met u zal ik mijn verbond oprichten, weshalve gij in het schip moet gaan; *poegoeh pĕrtjaja mah, mana dilampahkeun oge,*

voorzeker geloof ik er aan, derhalve worden ze ook door mij uitgevoerd; *bangĕt pisan gĕringna, wani geus tembong toelang-toelangna*, zoo hevig was zijn ziekte, dat zijn beenderen zichtbaar waren; *soeltan sĕmoe wĕlaseun katjida, datang ka ragragan tji-sotja*, de sultan had zooveel deernis (met mij), dat hij tranen stortte; *bawaning koe hajang pasondong djeung akang, moenggah geus aja dina mata bae*, zóózeer wensch ik u (man) te ontmoeten, dat het mij is, alsof ik u in mijn oog had; *akang mopojankeun karamean di Batawi, geus asa ngimpi bae*, ik deel u mede de drukte te Batavia, (welke zóó erg is, dat) het mij is alsof ik droom; *akang teh geus tega pisan ka diri koering teh, noe matak teu aja kaelingan ka koering?* hebt gij dan zóó genoeg van mij, dat gij niet (meer) aan mij gedenkt? *siksaän koering gĕde teuing, moal beunang ditanggoeng*, mijn straf is te groot, dan dat ik ze zou kunnen dragen; *karana ĕnggon teh pondok, taja pĕtana ngalondjor*, want de slaapplaats is te kort, dan dat men zich zou kunnen uitstrekken; *andjeun langkoeng bĕrĕsih nja sotja, teu paja ningali kaäwonan*, gij zijt te rein van oogen, dan dat gij het slechte zoudt aanschouwen.

Voorwaardelijke bijzinnen: *Ari leumpang babarĕngan djeung batoer, koedoe sapapait samamanis*, als men met een ander wandelt, moet men bitter en zoet deelen; *ari asoep ka djĕro, heurin*, als ik naar binnen ga, het is te vol; *ari mĕngkena saät, hese bidjilna*, als (de put) straks droog is, is het moeilijk er uit te komen; zoo ook zonder *ari: rek ngĕdjat, geus deukeut teuing*, als hij wilde uitwijken (of: wilde hij uitwijken), (de vijand) was reeds te dicht bij; *hanteu kadoega teuing, ari masih di nagara Tjiandjoer mah*, ik zou dat volstrekt niet kunnen, als ik in de stad Tjiandjoer bleef; *ti barang ka Batawi, ari rek ĕnja mah, aja kaelingan ka koering*, van af uw vertrek naar Batavia, als gij het wezenlijk meendet, zoudt gij mijner gedacht hebben; *moen ĕnja mah njaäh, meureun aja pĕrtandana*, § 316.

indien gij mij werkelijk liefhadt, de teekenen zouden voorhanden zijn; *moen rek malĕs, koedoe djeung boedi*, indien gij vergelden wilt, doe het met verstand; *lamoen daek toetoeloeng ka noe sedjen, maneh bakal ditoeloengan deui*, indien gij anderen helpen wilt, zult gij wedergeholpen worden; *lamoen meunang padoe, oelah sok soesoembar*, wanneer gij een strijd wint, snoef niet; *lamoen taja eta mah, djoeragan moal tanghi isoek-isoek*, ingeval die er niet was, zou de meesteres 's morgens niet zoo vroeg opstaan; *oepama bonteng ngalawan kadoe, tangtoe bontengna anoe lĕboer*, ingeval de komkommer zich verzet tegen de doerian (die prikkels heeft), zal de komkommer pap worden; *oepama maneh migawe kahadean, bisa tjĕngkat*, indien gij goed doet, kunt gij het hoofd opheffen; *mati-mati paeh abdi, soeka koe gamparan potong*, ingeval ik moet sterven, het is mij wèl door u gedood te worden; *madak Pangeran lain djadi panoeloeng koering mah, gampil pisan njawa koering ngĕnggon di noe djĕmpe*, tenzij de Heer mijn hulp geweest ware, licht zou mijn ziel (nu) in de stilte wonen; *ari teu aja bajaranana mah, narah bae ditoeroetan*, tenzij er betaling is, laat ik u niet mederijden; *maraneh moal ka loewar deui ti dijeu, ari doeloer maraneh noe boengsoe teja tatjan datang ka dijeu*, gij zult hier niet uitkomen, tenzij uw jongste broeder eerst hier kome; *singa roemasa, lamoen hanteu ditoeloengan koe beurit, meureun datang ka paeh*, de leeuw besefte, zoo hij niet geholpen ware door de muis, hij zou zeker omgekomen zijn; *na saha kaoela, dek njijeun gĕdong pikeun andjeunna, kadjaba moen pikeun ngoekoes bae ka pajoeneunana?* wie ben ik, dat ik hem een huis bouwen zou, tenzij alleen om te reukofferen voor zijn aangezicht? *teu marĕk-marĕk deui ka radja, kadjaba moen radja misoeka ka dinja*, zij verscheen niet weer voor den koning, tenzij de koning lust tot haar had; *moal aja tji-iboen atawa hoedjan, kadjaba moen aja omong kaoela*, er zal geen dauw noch regen zijn, tenzij ik het zeg.

Toegevende bijzinnen: *Sanadjan ditoeding maling, ari bĕrĕsih mah, tangtoe kaboekti kabĕrĕsihanana*, ofschoon gij van diefstal beschuldigd wordt, als gij onschuldig zijt, zal de onschuld stellig aan den dag komen; *sanadjan sadoewit koerangna, hanteu kenging bae*, al ontbrak er een duit aan, het zou niet kunnen; *nadjan maneh kadatangan koe balahi, oelah pĕgat-pĕgat nĕnĕda salamĕt*, al is er een onheil over u gekomen, houd niet op te bidden om heil; *kami nĕlahkeun ka maneh, kilang maneh tatjan njaho ka kami*, ik noemde u, hoewel gij mij niet kent; *eta kami kĕrsa njaboekan ka maneh, kilang maneh tatjan njaho ka kami*, ik zal u gorden, hoewel gij mij niet kent; *sangkilang geus lila gĕring, hanteu aja noe oendjoekan*, ofschoon hij reeds lang ziek is, zegt niemand het mij; *masih koering kakĕpoeng koe wadya-balad, hate koering moal sijeun*, al ben ik omringd door legerscharen, mijn hart zal niet vreezen; *ĕndog anoe aing mah moal boeroeng kadongdon, masih dipaling oge*, mijn eieren zal men zeker kennen, al worden ze ook gestolen; *moal njoesoel kana kaleuwihan kami, masih maneh hade roepa oge*, gij zult mijn voortreffelijkheid wel niet inhalen (er mee gelijk komen), al hebt gij ook een mooi voorkomen; *sanadjan ama maksakeun maneh bisa oge, da poegoeh hanteu bisa*, niettegenstaande ik mijzelven dwong het te kunnen, het was uitgemaakt dat ik het niet kon; *sanadjan koering hanteu ngakoe oge, da ĕnggeus eleh koe boekti*, ofschoon ik ook ontkende, ik bezweek voor de bewijzen; *hanteu hade moewas-moewas ka noe keur meunang balahi, sanadjan ka satroe kaboejoetan oge*, het is niet goed zich te vermaken over iemand, wien een ramp getroffen heeft, al is dat ook een erfvijand; *mati-mati kagoengan manah iklas ge, oelah kakoe teu nĕpangan heula ka koering*, hoezeer gij ook het hart van mij afgetrokken hebt, blijf er niet bij, niet eerst tot mij te komen; *mati-mati rek teu poegoeh ge, moelih heula*, al wilt gij ook dwaas handelen, kom eerst naar huis; *sakitoe koering ĕnja teu dimanah* § 317.

ge, teu aja pamoelang sĕrat, teu boeroeng ngantos-ngantos keneh bae, al is het waar, dat ik hem niet meer behaag en er geen antwoord op de brieven komt, ik blijf maar steeds wachten; *ari ajeuna, era-era ge koe bapa dikoemahakeun, hajoe oerang balik bae,* maar nu, al zijn we beschaamd als we door vader zus of zoo behandeld worden, laten we slechts terugkeeren; *mĕnding di dijeu bae, djadi kekere oge,* het is beter hier te blijven, al zijn we ook bedelaars; *balik oge ka Sam, taja boroboroëun,* keer ik ook naar Syrië terug, ik heb (er) niemand (niets) om mij heen te spoeden; *kitoe oge, aing teu daek,* hoewel dat zoo is, ik wil niet; *moal daekeun narima panĕboes, naon oge,* hij zal geen losprijs willen aannemen, wat het ook zij; *rek diadjar naon bae, atawa rek nĕda naon bae, hajang djampe naon bae, tinĕkan kabeh,* wat gij ook leeren wilt, of wat gij ook verzoeken wilt, welke tooverformule's gij ook wenscht te hebben, alles wordt vervuld; *sanadjan sabaraha bae oewang maneh, moal bisa nĕboes diri maneh,* al hebt gij nog zooveel geld, gij zult uzelven niet kunnen lossen.

§ 318. Beperkende bijzinnen: *Taja noe mangngoejangkeun, ngan ijeu sahidji anak,* niemand zoekt voedsel voor mij, dan deze ééne zoon; *koering taja deui lakoe, ngan ngabegal reudjeung maling,* ik doe niets anders, dan rooven en stelen; *taja noe sanes reureudjeungan di djĕro imah, anging abdi padoedoewaän bae di djĕro imah,* er was geen ander met ons in het huis, dan wij tweeën in het huis; *hanteu aja kasoekaän, lijan ti djoeragan,* er is (ik heb) geen genoegen behalve van (in) mijn meester; *saha deui Allah, djaba ti Pangeran?* wie is er meer God, dan de Heer? *taja deui noe pinĕboeseun, djaba ti sampejan,* er is niemand, die ze lossen zal, dan gij; *moal taja deui lakoe, sadjaba ngabegal maling,* er zal zeker wel iets anders te doen zijn, dan te rooven en te stelen; *taja balahi noe leuwih gĕde, kadjaba magar maneh taja pibalahiëun,* er is geen grooter ramp,

dan zich diets te maken, dat er geen gevaar is; *taja kalakoean anoe goreng, kadjaba djalma nganteur kasoekana*, er is geen slechter gedrag, dan dat men zijn lusten botviert; *kaoela mah hanteu oeninga, kadjaba ti ijeu titipan sampejan teh*, ik weet van niets, behalve van dit door u in bewaring gegevene; *teu aja noe leuwih njĕri ati, ngan kadjaba tina ditjatjampah*, er is geen grooter leed, dan dat men geminacht wordt; *aja hidji boedak lalaki katjida tjoelikana, ngan sirikna tara maling*, er was eens een zeer ondeugende jongen, behalve dat hij nooit stal (alleen stal hij nooit); *eta teh laleungit saĕndĕng-ĕndĕng, bari taja noe madoeli*, zij gaan voor immer heen, zonder dat iemand het zich aantrekt; *laoek ditjokot koe nji dĕmang, teu make didoewitan*, de visch werd door de vrouw van den dĕmang genomen, zonder dat zij er voor betaalde; *andjeunna minggĕskeun noe kawasa, teu nganggo diparijos heula*, hij breekt de machtigen, zonder ze vooraf te onderzoeken; *saha-saha noe ditjabak koe eta, teu make sibanjo heula, nja eta kanadjisan tĕpi ka boerit*, wie door hem wordt aangeraakt, zonder dat hij eerst de handen gewasschen heeft, die zal verontreinigd zijn tot aan den avond; *ari pirĕmpoeg kakang mah, leuwih hade ajeuna oerang hatoeran bae ka rama*, wat mijn gevoelen aangaat, het beste is, dat we maar mededeeling aan vader doen; *ari manah nangkoda, kami bisa oge ngodjaj*, wat de gedachte van den kapitein betreft (deze was): ik kan wel zwemmen; *doepi pĕrkawis koering dipariksa nja piwangsoeleun ka Soemĕdang, eta tatjan kantĕnan*, wat aangaat dat mij gevraagd wordt of ik naar Soemĕdang terugkeeren zal, dat is nog niet zeker; *doepi mĕnggah koering mah, koering ngeunah deukeut Allah*, maar wat mij betreft, ik heb het wel nabij God.

Vergelijkende bijzinnen: *Djalak sasambat menta toeloeng, tjara sasambat peutjang teja*, de spreeuw smeekte, hulp vragend, zooals het dwerghert gesmeekt had; § 319.

lampah noe salah reja karisi, rempan koe soegan inggis koe bisi, tjara noe maling sok djalan njisi, sijeuneun kapanggih koe poelisi, de verkeerde wandelt met veel angst, bang voor een „misschien", angstig voor een „het mocht zijn", gelijk een dief vaak op zijwegen gaat, vreezende gevonden te worden door de politie; *andjeunna bade ngangon ingon-ingonna, sapĕrti toekang ngangon*, hij zal zijn kudde weiden, gelijk een herder; *beh tina boemi ngĕboel haseup, sapĕrti haseup tina pameuleuman*, zie, uit de aarde steeg rook op, als rook uit een oven; *koering koe andjeun pada dilĕboer, sapĕrtos ngalĕboer perak*, wij zijn door u gesmolten, gelijk men het zilver smelt; *maneh oge geus keuna apĕs, satjara koela kabeh*, gij ook zijt krachteloos geworden, zooals wij allen; *kaoela sĕdja noeroetkeun, koemaha tarekah kakang bae*, ik wensch te doen, zooals uw raad is; *ama disoegoehan hade-hade, koemaha adat ka semah*, ik werd uitmuntend onthaald, gelijk de gewoonte is jegens gasten; *ama dioetamakeun, koemaha tjara ka saderekna tĕgĕs*, ik werd voortreffelijk behandeld, gelijk als (men doet) aan een wezenlijken broeder; *sakoemaha ngaranna, nja kitoe watĕkna*, gelijk zijn naam is, aldus is zijn aard; *sakoemaha noe meuli, nja kitoe keneh noe ngadjoewal*, gelijk de kooper, alzoo ook de verkooper; *bral Abram angkat, sakoemaha pangandika Pangeran ka andjeunna teja*, Abram vertrok, zooals de Heer tot hem gezegd had; *soegan ĕnja bae, satjatoer andika*, misschien is het waar, gelijk gij zegt (overeenkomstig uw zeggen); *eta kakoeping koe koering, saroewa djeung disambĕr gĕlap bae*, dat heb ik gehoord, (en) het was mij als werd ik door het onweer getroffen; *saha noe lolong, saroepa abdi kami?* wie is blind, gelijk mijn knecht? *ladjoena lir parahoe paboeroe, djeg galoedra njambĕr hakaneun*, het is heengegaan als een jachtschip, gelijk een arend neerstrijkend op roof; *kaoela hajang ditoedoehkeun, djiga naon roepana teh*, ik wensch dat mij getoond worde, als wat hij er uitziet; *ĕnja, bangkong laloentjatan, siga*

sijeuneun koe oerang, ja, de kikkers springen (in de sloot), alsof ze bang zijn voor ons; *lamoen hoetang ama geus ditaoer, siga-siga moal mahi*, als mijn schulden betaald zijn, schijnen (mijn bezittingen) onvoldoende te zullen zijn (om van te leven); *sora eta kawas anoe rek moro*, die stem is als van iemand die gaat jagen; *eh batoer-batoer! eta sora naon patingkarĕtjĕmploeng, kawas aja sato, noe sijeuneun koe oerang?* o makkers! wat is dat voor een geplomp in het water, alsof er dieren zijn, die voor ons vreezen? *si Kĕmis bangĕt kagetna neuleu kai, kawas djadi seuneu kabeh*, Kĕmis was erg verschrikt den boom ziende, alsof hij geheel van vuur was; *olija teh ngadangoe noe hoetbah oge, tajoh awas ka aherat*, de vrome man, luisterende naar den prediker, scheen een helderen blik te slaan in de eeuwigheid; *geus hajang panggih teh, asa gok bae*, ik wensch u te ontmoeten, ('t is me) als was ik bij u; *akang mopojankeun karamean di Batawi, geus asa ngimpi bae*, ik vertel (u iets van) de drukte te Batavia, (het is me) of ik droom; *aja sora ngagoeroeh di goenoeng-goenoeng, koemaonam bala gĕde*, er is een gedruisch op de bergen, als van een groot leger; *oepama noe iskola ka loewar teu mawa harti, sasat hanteu naoer kahemanan*, als een leerling de school verlaat zonder kennis, (het is) zooveel als de liefde (aan hem besteed) niet te vergelden; *djalma mĕlak tatangkalan, sasat mĕlak oewang ĕmas*, de man die boomen plant, (het is) zooveel als goudgeld planten; *beurang-peuting taja noe diadjĕng-adjĕng, lijan ti koernija akang pisan*, dag en nacht hoop ik op niets, dan op de gunst van mijn broeder alleen; *beurang-peuting hanteu aja noe dipitjamtjam, lijan ti salira akang*, dag en nacht spreek ik over niets, dan over mijn broeder; *kadjeun kaoela paeh, manan tjidra ka djoeragan*, laat mij liever sterven, dan bedrog plegen jegens mijn meester; *hade tjitjing, manan ngomong hanteu poegoeh*, het is beter te zwijgen, dan onzin te praten; *loembrah jen ka njawa maneh njaäh, manan ka*

njawa batoer, het is algemeen, dat men eigen leven liever heeft, dan het leven van den naaste; *batan rĕsĕp anggoer matak njĕri,* het verwekt eerder pijn dan behagen; *taloenganan sangsara tina sabab milampah bĕnĕr, ti batan sabab milampah goreng mah,* het is beter te lijden om het doen van goed, dan om het doen van kwaad; *djeung njĕmbah ka noe teu poegoeh mah, hade kitoe,* vergeleken met het aanbidden van hetgeen ijdel is, is het goed zóó (te doen), d. i.: het is beter zóó te doen, dan te aanbidden hetgeen ijdel is; *ijeu djimat teh lain matak beunghar, anggoer matak djadi kekere,* deze amulet maakt niet rijk, veeleer maakt ze tot bedelaars; *djampe teu poegoeh taja gawena, anggoer sok matak goreng djadina,* een ijdele formule is zonder nut, veeleer komt er kwaad uit voort; *manan madjoe kareta, anggoer pĕtjoetna potong,* veeleer brak de zweep, dan dat de wagen voortging (letterlijk: dan dat de wagen voortging veeleer brak de zweep, d. i.: de zweep brak, maar de wagen ging niet voort); *omong bohong teu matak bisa njait tina kasalahan maneh, anggoer-anggoer matak ngabeungbeuratan,* leugenachtige woorden kunnen u niet uit (van) uw schuld verlossen, veeleer zullen zij ze verzwaren; *manan bĕdog mah, leuwih hade maparin koepat bae hidji,* het is beter, dat gij mij een rijstkoekje geeft dan een kapmes (letterlijk: dan een kapmes, beter dat gij mij een rijstkoekje geeft); *manan daek dibere bĕdog, anggoer menta koepat sahidji,* eer vraagt ge om een rijstkoekje, dan dat ge u een kapmes laat geven (letterlijk: dan te willen worden gegeven een kapmes, eer vraagt ge een rijstkoekje); *djeung ngeureujeuh noe hese mah, leuwih hade nejangan deui kahakanan anoe sedjen,* het is beter maar weer ander voedsel te zoeken, dan zich te wagen aan wat moeilijk is (letterlijk: vergeleken met zich wagen aan hetgeen moeilijk is, beter maar ander voedsel te zoeken); *anoe koret malaoer bidjil gĕtihna, hanteu daek pisah djeung doewit sadoewit,* een gierigaard laat eerder zijn bloed vloeien, dan te willen (niet willende) scheiden van (met) één enkele duit;

leuwih hade njoö oetjing, malaoer mawa hajam, het is beter een kat te houden, dan kippen mee te nemen (naar het veld); *malaoer ngahoeroen-baloeng, leuwih hade pĕpĕlakan*, het is beter wat te planten, dan met de armen om de beenen (d. i. werkeloos) neer te zitten (letterlijk: dan met de armen om de beenen te zitten, beter wat te planten); *malaoer bĕrmaen soeksroek-saksrak, anggoer tjitjing di doeloer*, blijf liever bij uw broeder, dan rondloopende te bedelen (letterlijk: dan rondloopende te bedelen, blijf liever bij uw broeder); *oelah rek koerang pamĕrdih ka poetrana, sing matja ijeu tjarita, malaoer djeung matja tjarita anoe bohong taja hasil*, men late het niet aan aandrang bij zijn kinderen ontbreken, dat zij (liever) dit verhaal lezen, dan te lezen verhalen welke leugenachtig (en) zonder nut zijn.

Verhoudings-bijzinnen: *Beuki lila, beuki katjida* **§ 320.**
tjapena, hoe langer het duurde, des te erger werd zijn vermoeidheid; *laoet teh beuki lila, beuki katjida riboetna*, hoe langer men op zee was, des te erger werd de storm (d. i.: de zee werd hoe langer hoe onstuimiger); *tambah lila, tambah loma Pandji djeung Daheng Bramani*, hoe langer het duurde, des te intiemer werden Pandji en Daheng Bramani; *samingkin nganijaja ka dinja, samingkin ngalobaän*, hoe meer hij hen verdrukte, hoe meer zij zich vermenigvuldigden; *sakitoe Goenoeng Gĕde noenggiringna, gĕde keneh hate koering ka akang*, hoe ook de Gĕde boven alles uitsteken moge, grooter is nog mijn genegenheid jegens u; *kitoe deui kahakanan, bisa keneh barangbeuli, sakadar anoe misti*, zoo ook voedsel, ik kon nog koopen, naargelang de behoefte was; *tidinja moerid teh pada nangtoekeun, sakadar-kadar rek ngirim baris toetoeloeng ka doeloer-doeloer*, daarop stelden de discipelen vast, naargelang zij vermochten te zenden om den broederen hulp te bewijzen.

AANHANGSEL.

Versbouw van de verschillende Tĕmbang-zangen.

---

1. Asmarandana.

Het vers bevat 7 regels.

Regel	1	heeft	8	lettergrepen	en	*i*	in	de	laatste	lettergreep.
„	2	„	8	„	„	*a*	„	„	„	„
„	3	„	8	„	„	*e* of *o*	„	„	„	„
„	4	„	8	„	„	*a*	„	„	„	„
„	5	„	7	„	„	*a*	„	„	„	„
„	6	„	8	„	„	*oe*	„	„	„	„
„	7	„	8	„	„	*a*	„	„	„	„

Voorbeeld: Radja ngalahir ka Patih:
Koela teh geus meunang bedja,
tjarita djaman bareto,
keur alam Nabi Soeleman,
lĕbĕtna aloes pisan;
koela hajang liwat-langkoeng.
Ajeuna koema pĕtana?

---

2. Balakbak.

Het vers bevat 3 regels van 12 lettergrepen met *a* in de laatste lettergreep, terwijl elke regel een naslag heeft van 3 lettergrepen met *e* in de laatste lettergreep.

Voorbeeld:

Geus sadija panakawan goelang-goelang — loperes,
sarta midang, pada nganggo kamistian — montereng,
para mantri, antĕnar barĕng ponggawa — geus beres.

3. Dangdanggoela.

(Ook genoemd Dangdanggĕndis, Dangdangsakara en Madoegĕndis.)

Het vers bevat 10 regels.

Regel	1	heeft	10	lettergrepen	en	*i*	in	de	laatste	lettergreep.
„	2	„	10	„	„	*a*	„	„	„	„
„	3	„	8	„	„	*e* of *o*	„	„	„	„
„	4	„	7	„	„	*oe*	„	„	„	„
„	5	„	9	„	„	*i*	„	„	„	„
„	6	„	7	„	„	*a*	„	„	„	„
„	7	„	6	„	„	*oe*	„	„	„	„
„	8	„	8	„	„	*a*	„	„	„	„
„	9	„	12	„	„	*i*	„	„	„	„
„	10	„	7 of 8	„	„	*a*	„	„	„	„

Voorbeeld: Moeroeb-moebjar pangtjalikan Patih.
Reudjeung aja pinggir pangtjalikan
boneka koe ĕmas kabeh,
roepa siga noe hiroep,
roepa boedak ĕmas keur ngadji,
bari njĕkĕlan kĕrtas;
aja noe sasapoe,
boedak ĕmas, sapoe ĕmas;
aja deui ĕmas roepa laoek-tjai,
boneka roepa-roepa.

4. Djoeroedĕmoeng.

Het vers bevat 7 regels.

Regel	1	heeft	8	lettergrepen	en	*a*	in	de	laatste	lettergreep.
„	2	„	8	„	„	*oe*	„	„	„	„
„	3	„	8	„	„	*oe*	„	„	„	„
„	4	„	8	„	„	*a*	„	„	„	„
„	5	„	8	„	„	*oe*	„	„	„	„
„	6	„	8	„	„	*a*	„	„	„	„
„	7	„	8	„	„	*oe*	„	„	„	„

Voorbeeld: Katjarita poetra Radja
kira oemoer toedjoeh taoen,
kangdjĕng Radja 'ladjĕng nganglọeh,
walĕsna kabina-bina;
geus sedjen manahna Ratoe.
Kangdjĕng Radja seg nimbalan:
Geuwat Asma Jatim saoer.

5. Doerma.

Het vers bevat 7 regels.

Regel	1	heeft	12	lettergrepen	en	*a*	in	de	laatste	lettergreep.
„	2	„	7 of 8	„	„	*i*	„	„	„	„
„	3	„	6	„	„	*a*	„	„	„	„
„	4	„	7	„	„	*a*	„	„	„	„
„	5	„	8	„	„	*i*	„	„	„	„
„	6	„	5	„	„	*a*	„	„	„	„
„	7	„	7 of 8	„	„	*i*	„	„	„	„

Voorbeeld: Marijĕmna doewa likoer dieusian,
diseungeutan ganti-ganti;
gendjlong palaboewan;
dalah djĕro nagara
kaeundeur saloewar nagri.
Kangdjĕng Soeltan Ban
ngadawoeh ka boedak Habsi.

---

6. Gamboeh.

Het vers bevat 5 regels.

Regel	1	heeft	7 of 8	lettergrepen	en	*oe*	in	de	laatste	lettergreep.
„	2	„	10	„	„	*oe*	„	„	„	„
„	3	„	12	„	„	*i*	„	„	„	„
„	4	„	8	„	„	*oe*	„	„	„	„
„	5	„	8	„	„	*o*	„	„	„	„

Voorbeeld: Pok gandek oendjoek pihatoer:
Noen, djoeragan! gamparan disaoer;
enggal-enggal, disĕbar koe djisimabdi.
Teu lila Soepĕna toeloej
ngadeuheus ka sri-mangantos.

---

7. Goerisa.

Het vers bevat 4 regels,
ieder van 8 lettergrepen, met *a* in de laatste lettergreep.

Voorbeeld: Ladjĕng pesta raramean;
djeung oerang Mandala Dewa
estoe hormat, aloes tata.
Maha Radja soeka manah.

---

8. **Kinanti.**

Het vers bevat 6 regels.

Regel	1	heeft	8	lettergrepen	en	*oe*	in	de	laatste	lettergreep.
„	2	„	8	„	„	*i*	„	„	„	„
„	3	„	8	„	„	*a*	„	„	„	„
„	4	„	8	„	„	*i*	„	„	„	„
„	5	„	8	„	„	*a*	„	„	„	„
„	6	„	8	„	„	*i*	„	„	„	„

Voorbeeld: Simkoering sĕdja mihatoer,
reh tadi mahekeun tjai,
digantian koe noe anjar,
mĕnggah pikiran simkoering:
reh sedjen djeung djalma reja,
pasĕmon siga boepati.

---

9. **Ladrang.**

Het vers bevat 4 regels.
De laatste 2 lettergrepen van den 2den regel zijn een herhaling van de beide voorafgaande.

Regel	1	heeft	12	lettergrepen	en	*i*	in	de	laatste	lettergreep.
„	2	„	6	„	„	*i* [1]	„	„	„	„
„	3	„	8	„	„	*a*	„	„	„	„
„	4	„	12	„	„	*a*	„	„	„	„

Voorbeeld:

Barang dongkap ka lawang ĕnggeus dikoentji,
panto beusi beusi.
Ngahoelĕng raden Soepĕna;
kĕk ditjandak panto, didoepak sapisan.

[1] Althans in den regel. Er staat ook wel eens een andere klinker.

---

10. **Lambang.**

Het vers bevat 8 regels,
ieder van 8 lettergrepen, met *a* in de laatste lettergreep.

(Dezelfde bouw als *Goerisa*, maar 't dubbel aantal regels.)

Voorbeeld: Dina oenggal-oenggal madhab
teundeunan saratoes djalma,
djeung di loewar benteng djaga,
moekoel tatabeuhan pĕrang,
masing rongkah raramean;
dina pinggir benteng teja
sĕrdadoe taroempak koeda,
masing sĕmoe loba balad.

---

11. **Magatroe.**

Het vers bevat 5 regels.

Regel	1	heeft	12	lettergrepen	en	*oe*	in	de	laatste	lettergreep.
„	2	„	7 of 8	„	„	*i*	„	„	„	„
„	3	„	8	„	„	*oe*	„	„	„	„
„	4	„	8	„	„	*i*	„	„	„	„
„	5	„	8	„	„	*o*	„	„	„	„

Voorbeeld:

Menak Hamzah reudjeung Wahas silih-rangkoel,
saroewa pada asih;
sasarĕngan ĕnggeus toeloej,
ka Mĕkah; gantjangna soemping;
hĕnteu ditjandak ka djĕro.

12. **Maskoemambang.**

Het vers bevat 4 regels.

Regel	1	heeft	12	lettergrepen	en	*i*	in	de laatste	lettergreep.
„	2	„	6	„	„	*a*	„	„ „	„
„	3	„	8	„	„	*i*	„	„ „	„
„	4	„	8	„	„	*a*	„	„ „	„

Voorbeeld: Adoeh, Goesti! koemaha pĕtana diri?
Saoepama meuntas,
taja parahoe saketji,
tangtoe paeh tĕngah tĕgal.

---

13. **Midjil.**

Het vers bevat 6 regels.

Regel	1	heeft	10	lettergrepen	en	*i*	in	de laatste	lettergreep.
„	2	„	6	„	„	*o*	„	„ „	„
„	3	„	10	„	„	*e* of *o*	„	„ „	„
„	4	„	8—10	„	„	*i*	„	„ „	„
„	5	„	6	„	„	*i*	„	„ „	„
„	6	„	6	„	„	*oe*	„	„ „	„

Voorbeeld: Reja djalma anoe miloe tjitjing
tina sedjen ĕnggon;
lĕmboer djadi gĕde sarta rame,
boenijaga ti mana-mĕndi.
Aki djoeroe-tani
langkoeng-langkoeng soekoer.

---

14. **Pangkoer.**

Het vers bevat 7 regels.

Regel	1	heeft	8	lettergrepen	en	*a*	in	de	laatste	lettergreep.
„	2	„	11	„	„	*i*	„	„	„	„
„	3	„	8	„	„	*oe*	„	„	„	„
„	4	„	7	„	„	*a*	„	„	„	„
„	5	„	12	„	„	*oe*	„	„	„	„
„	6	„	8	„	„	*a*	„	„	„	„
„	7	„	8	„	„	*i*	„	„	„	„

Voorbeeld: Pada ngala kakaïan,
njijeun getek, teu lila geus tarapti;
getek hidji djalma tiloe
koewatna ditoempakan;
geus sadija galah boseh baris dajoeng.
Geus boerit pada maroelang,
nĕpi ka karaton deui.

---

15. **Poetjoeng.**

Het vers bevat 4 regels.

Regel	1	heeft	12	lettergrepen	en	*oe*	in	de	laatste	lettergreep.
„	2	„	6	„	„	*a*	„	„	„	„
„	3	„	8	„	„	*e* of *o*	„	„	„	„
„	4	„	12	„	„	*a*	„	„	„	„

Voorbeeld: Katjarijos eta tjaktjak teh geus ladjoe,
moeroe deui ramat,
djalanna ka kandang-kĕbo
kandang anoe ngarendeng djeung lisoeng teja.

---

16. Sinom.

Het vers bevat 9 regels.

Regel	1	heeft	8	lettergrepen	en	*a*	in	de	laatste	lettergreep.
„	2	„	8	„	„	*i*	„	„	„	„
„	3	„	8	„	„	*a*	„	„	„	„
„	4	„	8	„	„	*i*	„	„	„	„
„	5	„	7	„	„	*i*	„	„	„	„
„	6	„	8	„	„	*oe*	„	„	„	„
„	7	„	7	„	„	*a*	„	„	„	„
„	8	„	8	„	„	*i*	„	„	„	„
„	9	„	12	„	„	*a*	„	„	„	„

Voorbeeld: Sanggeusing lajar ti dinja,
laoet awon, hanteu lami,
kapal moentir, ngan sakĕdap,
teu lila bral lajar deui.
Manggih poelo laleutik;
noekeurkeun barang di laoet,
noe lakoe kana oewang;
toeloej dibeulikeun deui
kana barang noe kira aja batina.

---

17. Wirangrong.

Het vers bevat 6 regels.

Regel	1	heeft	8	lettergrepen	en	*i*	in	de	laatste	lettergreep.
„	2	„	8	„	„	*o*	„	„	„	„
„	3	„	10	„	„	*oe*	„	„	„	„
„	4	„	6	„	„	*i*	„	„	„	„
„	5	„	7	„	„	*a*	„	„	„	„
„	6	„	8	„	„	*a*	„	„	„	„

Voorbeeld:

Rek sĕdja dagang kang raji,
lakoe njamar, oelah tembong,
mantri gĕde opat noe dibantoen,
saratoes pĕrdjoerit,
sarĕng hanteu rek lawas.
Sing sae raka ngadjaga!

Opgemerkte fouten.

Bladz.	7	regel	1	staat	( )	*lees*	(°)
„	23	„	14	„	welticht	„	wellicht
„	24	„	25	„	*tempekan*	„	*tampekan*
„	26	„	1	„	der	„	des
„	47	„	2	„	in	„	is
„	60	„	13	„	o	„	of
„	62	„	13	„	van	„	v a n
„	62	„	21	„	(u i t v r e e s v a n)	„	(v r e e z e n d e)
„	68	„	41	„	*ditjikoer*	„	*ditjoekoer*
„	74	„	30	„	*ugadeukeutan*	„	*ngadeukeutan*
„	111	„	18	„	*kahahan*	„	*kahakan*
„	112	„	29	„	(verkort *ting*)	„	(korte vorm *ting*)
„	112	„	30	„	4 *e*	„	4 *c*
„	123	„	35	„	houd	„	houdt
„	132	„	10	„	eten	„	(eten
„	139	„	12	„	*āsep m̄as*	„	*asep mas*
„	160	„	32	„	er van $^1/_2$ duim	„	er van is $^1/_2$ duim
„	166	„	31	„	God is éénig	„	God is een éénig
„	170	„	17	„	en	„	een
„	191	„	5	„	oudere	„	andere
„	198	„	13	„	*ti mama*	„	*ti mana*
„	220	„	29	„	*dalma*	„	*djalma*
„	229	„	31	„	de	„	den
„	232	„	8	„	in denzelfden	„	in denzelfden zin
„	261	„	19	„	wat	„	dat
„	304	„	7	„	(witte)	„	(wilde)

---

an

ting)

duim
éénig

n zin